Operele lui
SPIRU HARET

VOLUMUL VI PARLAMENTARE
1907–1911

comunicare.ro

Operele lui Spiru C. Haret

Operele lui Spiru C. Haret

Ediție îngrijită și note de Constantin Schifirneț

Volumul VI
Parlamentare

Rapoarte, expuneri de motive, discursuri

1907–1911

comunicare.ro

Redactor: Lucian Pricop
Coperta: Cristian Lupeanu
Tehnoredactor: Olga Machin

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Editurii Comunicare.ro, 2009

SNSPA, Facultatea de Comunicare și Relații Publice
Strada Povernei 6, București
Tel./fax: 021 313 58 95
E-mail: editura@comunicare.ro
www.comunicare.ro
www.editura.comunicare.ro

Editat cu sprijinul Autorității Naționale pentru Cercetare Științifică.
Tiraj: 1000 de exemplare.
Preț de vânzare al unui exemplar (mai puțin adaosul comercial): 107 lei (vol. I–VI).

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HARET C., SPIRU
Operele lui Spiru C. Haret / Haret C. Spiru; pref.: Remus Pricopie, Constantin Schifirneț. Ed. a 2-a, rev. – București: Comunicare.ro, 2009
11 vol.
ISBN 978-973-711-206-4
Vol. VI: Parlamentare: 1907–1911. – Bibliogr.
ISBN 978-973-711-213-2

I. Pricopie, Remus (pref.)
II. Schifirneț, Constantin (pref.)

821.135.1-821
821.135.1

INTRODUCERE

Activitatea parlamentară a lui Spiru Haret în anii 1907–1911 şi împrejurările în care ea s-a desfăşurat

Retragerea liberalilor la 22 decembrie 1904 a făcut loc unui guvern conservator prezidat de G. Gr. Cantacuzino, şeful partidului, care luă internele, înconjurat de cei mai autentici reprezentanţi ai vechiului partid conservator: Ioan Lahovari (Domeniile) şi Iacob Lahovari (generalul, Externele), g-ral G. Manu (Războiul), şi alături de ei profesorul Mihail Vlădescu, care dezvoltase o stăruitoare activitate parlamentară prin atacurile contra lui Haret. A doua grupare în acest guvern o formează Take Ionescu (Finanţe) cu amicul său Alexandru Bădărău (Justiţia). Al optulea minister (Lucrările Publice) îl ia Ionaş Grădişteanu, rupt de la gruparea lui Carp.

Forţa combativă era reprezentată prin Take Ionescu, mulţumit, desigur, de înlăturarea junimiştilor, care stăteau ca o perpetuă ameninţare pentru ascensiunea sa în primele rânduri ale Partidului Conservator.

Carp era un adversar serios acum, mai ales, că, decepţionat că nu luase el guvernul, s-a arătat din primul moment dispus să întindă liberalilor o mână amicală pentru a face opoziţie împreună. Ca adversar mai depărtat se arăta la orizont Nicolae Filipescu, care era acum în prietenie cu Carp.

În guvern, Take Ionescu e susţinut de generalul Manu, care nu voia cu niciun chip o apropiere de Carp; încât chiar aici era oarecare diviziune.

Întreaga perioadă de guvernare a conservatorilor dintre 1905–1907 se caracterizează prin luptele acestea, mai des ascunse, mai rar pe faţă, între cele două grupe ale conducătorilor, care împiedică unitatea de acţiune a guvernului şi a parlamentului. La început, pericol din partea opoziţiei nu este, căci liberalii, divizaţi, dau impresia că se vor reculege cu greu. Această impresie încurajează pe fiii lui Cantacuzino să pună la cale atacuri contra lui Take Ionescu, deoarece văd că preponderanţa lor *in spe* este ameninţată de el. Într-un moment se pare că Filipescu e înţeles cu Cantacuzino ca să pregătească unirea junimiştilor cu conservatorii, eliminându-se Take Ionescu. Aşa se explică faptul că Filipescu

acuză chiar în Cameră pe Bădărău de fapte incorecte, şi rezultatul este demisia ministrului de Justiţie şi înlocuirea lui cu Dimitrie Greceanu(1). Dar lovitura dată amicului lui Take Ionescu nu-şi produce efectul, căci i se dă o satisfacţie destul de importantă: Mihail Vlădescu este înlocuit la Instrucţie cu Const. Dissescu, iar secretarul general al Ministerului de Interne, Mih. Rahtivan, este înlocuit cu Petre Sfetescu(2).

Deocamdată, situaţia lui Take Ionescu este consolidată, dar viitorul rămâne tot nesigur.

De altă parte, liberalii îşi strâng rândurile cu greu; d-abia la finele anului 1906 se întruneşte un congres care, înlăturând pe câţiva din aşa zise „vechile cadre", pune *jaloanele* – deocamdată numai atât – ale unei acţiuni unitare.

Cu toate acestea, când se iveşte proiectul concesiunii terenurilor petrolifere, liberalii încep lupta contra guvernului.

Iată care era chestiunea.

Bogăţia de petrol a ţării noastre începuse a fi cunoscută, în acea epocă, şi preţuită în cercurile economice ale statelor mari din Europa, şi germanii erau aceia care doreau să devină deţinătorii acestor terenuri, ştiut fiind că noi n-aveam capitaluri suficiente pentru a le exploata. Cum politica noastră externă gravita în acel timp în orbita germano-austriacă, se înţelege că băncile şi societăţile financiare din Germania căutau să se grăbească şi să formeze aici organismele trebuincioase, pentru a avea în mână producţia de petrol şi deci de benzină. În acest scop cumpărau mereu terenuri sau măcar numai dreptul de exploatare de la particulari, dând cu mână largă foloase cât mai mari. Aşa s-a întemeiat „Steaua română"(3). În Europa nu era alt stat care să facă concurenţă; dar de dincolo de Ocean se ivea finanţa Statelor-Unite, care – la rândul ei – pentru a-şi feri de concurenţă posibilă activitatea petroliferă, începe a se interesa şi a cumpăra terenuri ale particularilor în ţară, şi urmărea, după metoda americană, a-şi asigura un monopol mondial.

Deoarece statul nostru poseda terenuri destul de întinse în regiunile petrolifere, s-a ivit în mintea societăţilor financiare americane ideea de a lua în concesiune aceste terenuri şi astfel s-a ivit oferta companiei *Standard Oil*. În faţa ei s-a ridicat însă *Deutsche-Bank* din Berlin. Propuneri de ici şi de dincolo s-au făcut în timpul guvernării liberale şi s-a produs un curent de opinie publică ostil americanilor. Raporturile noastre politice cu Germania au făcut să se asculte cu mai multă simpatie glasul băncilor din Berlin. Se zicea că Sturdza este în principiu decis să acorde concesiunea, asigurând statului cât mai mari foloase materiale.

Take Ionescu, venind ministru de Finanţe, îşi propune să realizeze ideea părăsită oarecum de guvernul precedent. Partidul Liberal se ridică în contra acestei concesiuni şi alături de el vine partidul lui P. P. Carp, încurajaţi cu toţii de ceea ce se spunea — probabil cu temei – că şi preşedintele consiliului, G. Cantacuzino, ar fi potrivnic concesiunii.

Înființarea unei secțiuni speciale la Curtea de Casație cu misiunea de contencios a dat naștere unei opoziții violente din partea liberalilor, care au declarat că o vor desființa, ceea ce au făcut în anul 1910.

La Ministerul de Instrucție noul titular s-a arătat din primul moment decis să împiedice aplicarea măsurilor luate de Haret și să schimbe, întrucât va fi nevoie, unele din legiuirile lui. Fiindcă Haret nu intrase în Parlament, este nevoit a-și apăra prin alte mijloace opera sa primejduită. În acest scop înființează în 1905, împreună cu un număr de profesori, institutori și învățători un organ de luptă: „Revista Generală a învățământului“[(4)], în care a combătut cu vigoare măsurile luate de ministrul Vlădescu și a atras în juru-i foarte numeroși membri ai corpului didactic[1].

Acțiunea lui Haret, care avea răsunet în lumea corpului didactic, nu putea să impresioneze mult pe Take Ionescu, pe de o parte fiindcă ea lovea în activitatea lui Vlădescu, pe care avea în curând să-l facă a părăsi ministerul, și fiindcă ea privea numai pe un membru al guvernului, iar nu guvernul întreg. De aceea, el își urma desfășurarea planului în vederea propriilor sale interese politice.

Din acest plan face parte expoziția din 1906, care trebuia să sărbătorească jubileul de 40 de ani de domnie a regelui[(5)].

Tot din acest plan face parte și călătoria lui Take Ionescu la Berlin. Prietenia ce legase cu Kiderlen-Waechter[(6)], când fusese ministru plenipotențiar în București, i-a înlesnit acum, când el se găsea în înalta situație de ministru de Externe al imperiului, să aibă o întrevedere cu împăratul Wilhelm.

În partid, situația lui Take Ionescu pare a se întări, căci, după moartea generalului Lahovari, fratele lui trece la Externe, și la Domenii este numit d-rul Istrati; iar după moartea lui Gr. Triandafil[(7)], președinte al Camerei, este ales C. Cantacuzino-Pășcanu, amic al lui Ionescu, și vicepreședinte Pavel Brătășanu, alt amic al lui.

Cu toate aceste frământări și dificultăți, situația guvernului era destul de solidă ca să mai poată cârmui țara, dar evenimentele ce s-au produs în februarie și martie 1907 au schimbat cu totul starea de lucruri.

În adevăr, pe la sfârșitul lui februarie se produc tulburări în câteva sate din jud. Iași și din jud. Botoșani, de pe moșiile pe care le ținea în arendă Mochi Fișer[(8)]. Țăranii, apăsați de greutățile învoielilor și de alte mijloace prin care se exploata munca lor, nu se mulțumesc cu protestări mai mult sau mai puțin zgomotoase, ci fac acte de adevărată rebeliune, devastând casele și hambarele. În Parlament începe a se vorbi despre faptele acestea, iar la 3 martie Ion I. Brătianu interpelează pe ministrul de Interne, întrebându-l dacă nu crede că e

1. Vezi articolele în volumul cu *Polemici*.

momentul a se lua grabnice măsuri contra *trusturilor* arendăşeşti, căci în adevăr familia Fişer ţinea în arendă întinse moşii în diferite judeţe din nordul Moldovei. Preşedintele consiliului se arată impresionat, mai ales că interpelatorul nu are niciun accent de critică personală, ci se mărgineşte a semnala în scurt pericolul ameninţător pentru stat. Se pare, dacă ţinem seama de cele ce se vorbeau atunci, că ministrul de Interne a fost în adevăr surprins de evenimente şi n-a luat măsuri decât după ce tulburările au luat forme grave. Se zice că nenumărate telegrame ale prefecţilor care semnalau faptele s-au găsit nedeschise în cabinetul ministrului. De aceea el a mulţumit lui Brătianu că se arăta gata să dea sfaturi şi ajutor guvernului şi i-a cerut chiar să formuleze vreo soluţiune. La 6 martie, după ce guvernul socotise că prima măsură ce se putea lua era să cheme sub drapel pe toţi rezerviştii, ca să sustragă astfel şi pe răzvrătiţii din satele Moldovei, Dim. Sturdza adresează în Senat o interpelare cu acelaşi subiect ca a lui Brătianu, dar într-un ton foarte violent, explicabil şi prin firea lui şi prin faptul că trecuseră câteva zile în care situaţia se înrăutăţise. Preşedintele consiliului răspunde că guvernul îşi va face datoria.

Dar ce putea face? Îi lipsea în primul rând forţa morală, îi lipsea unitatea de acţiune (căci ziarul „La Roumanie“, oficiosul lui Take Ionescu, învinovăţea destul de transparent guvernul) şi apoi, evenimentele se precipitau. Răscoalele trecuse şi în Muntenia, unde pierduseră nota antisemită şi luase caracterul unei lupte contra proprietarilor şi în genere contra orăşenilor. Felurite zvonuri se publicau prin ziare sau se colportau prin viu grai: Că ţăranii din satele Bucovinei vor să treacă în Moldova spre a ajuta pe fraţii lor, că guvernul Austriei ar fi trimis la hotare nu ştiu câte divizii ca să fie gata a intra în ţară la orice moment. Toate acestea făceau să se întindă panica.

În acest timp unii parlamentari, fie pentru a se arăta că nu cred în iminenţa pericolului, fie din pricină că nu-şi dădeau seamă de realitate, făceau interpelări despre chestiuni cu totul depărtate de actualitate. Aşa, I. Tanoviceanu[9] a vorbit două zile pentru a semnala abuzurile lui Dimitrescu-Iaşi, care încasa şase lefuri şi nenumărate diurne, lucruri pe care le-au contestat ori rectificat deputatul Sabba Ştefănescu[10] şi ministrul Dissescu, mai ales că faptele pe care le relata interpelatorul se petrecuse pe vremea când ministru era Mihail Vlădescu. Asemenea, se discuta cu aprindere dacă şefia electorală a Capitalei o va avea Mihail Cantacuzino sau Barbu Păltineanu.

Dar erau şi alţii care înţelegeau gravitatea situaţiei şi asupra ei îşi spuneau părerile. La discuţia bugetului, luând cuvântul Em. Costinescu, în ziua de 10 martie, vorbeşte mai mult de răscoale, de cauzele lor, de mijloace pentru a le potoli. Atunci P. P. Carp rosteşte acele cuvinte care au rămas caracteristice pentru dânsul: „În aşteptare [a măsurilor de reformă şi altora de acest fel] – o zic cu rizicul de a vedea cuvintele mele spărgându-se în capul meu şi în avutul meu: *nu este decât un singur lucru de făcut: nu este decât represiunea. Vom*

aviza pe urmă[1]". Cercetarea cauzelor i se pare, pentru acel moment, inoportună și se mărginește a semnala vinovăția liberalilor, căci ei, promițând înființarea Casei Rurale, au făcut să se nască în țărani ideea că vor putea pune mâna pe moșiile proprietarilor. În aceeași ședință Take Ionescu face o severă critică – și justă – procedărilor de luptă între partidele noastre, care prin excesele de limbaj au făcut să intre în mintea sătenilor că și unii și alții, adică *toți orășenii,* sunt vinovați de sărăcia lor.

Firește, era îndreptățită critica aceasta (care pare că s-ar referi mai mult la partidele conservatorilor), dar această privire retrospectivă nu prea servea la ceva. Trebuia să se găsească oameni de conducere care să ia răspunderea situației și să caute a scăpa țara.

Și aceasta, de urgență!

S-au găsit, a fost guvernul format la 12 martie, sprijinit de Partidul Național-Liberal.

* * *

Desigur, Partidul Liberal nu era, după retragerea sa, într-o situație prea favorabilă pentru a lua cârma țării: avea nevoie să se refacă; dar nici nu putea să se dea la o parte și să se mulțumească cu o atitudine pasivă sau negativă, când celelalte partide nu se arătau dispuse să-și ia răspunderea.

De aceea el răspunse la chemarea Suveranului și la chemarea țarii. Șeful partidului, Dim. Sturdza, luă prezidența și Externele, iar Internele Ion I. Brătianu, cum era dorința unora din vechii liberali (ca M. Pherekyde, Eug. Carada ș.a.). Celelalte portofolii se atribuiră unor foști miniștri, cunoscuți și cu activitate veche și în partid și în minister: lui Costinescu, Finanțele; lui Anton Carp, Domeniile; lui Toma Stelian, Justiția; lui Haret, Instrucția; lui V. Morțun, Lucrările Publice; așa că despre toți se putea zice vorba englezească: *right man in the right place*(11). Rămânea Războiul. Pentru început, în starea de nesiguranță în care se găsea țara, trebuia un militar. S-a găsit un om nou, nou mai ales în politică: generalul Al. Averescu(12). Soarta deschidea poarta gloriei acestui ofițer, care din simplu plutonier, printr-o muncă perseverentă reușise să facă studii speciale în Italia, să devină profesor la Școala de război, atașat militar în diferite state și să fie acum pus în situația de a pacifica țara, iar viitorul îi rezerva rolul de comandant glorios în războiul de întregirea neamului și bastonul de mareșal.

Ziua în care acest guvern s-a prezentat Parlamentului a fost numită – pe drept – ședință *istorică.*

A fost, în adevăr, ceva înălțător. Primit cu aplauze de majoritatea care susținuse guvernul căzut, i se exprimă felicitări pentru jertfa pe care a făcut-o

---

1. Dezbaterile Adunării Deputaților 1906–1907, p. 726.

de a lua conducerea țării în acele momente. Apelul la unire pe care-l face Sturdza are răsunet în sufletele deputaților și senatorilor. În Cameră Take Ionescu, Ion Lahovari și Petre Carp îl asigură de concursul lor, deci de concursul tuturor deputaților. În Senat vorbesc în același sens: dr. Istrati. C. C. Arion și Dissescu, precum și mitropolitul Primat[13], care-l asigură de colaborarea tururor reprezentanților bisericii.

În amintirile sale, Bacalbașa[14] notează că „s-au văzut oameni plângând" atât în incintă cât și în loji. El zice că unii au privit cu scepticism scenele din acele momente. Cum Sturdza s-a coborât de pe banca ministerială și a îmbrățișat pe Take Ionescu, cum Ionel Brătianu, care nu-l cunoscuse personal, s-a dus la el și, dându-și mâna, i-a spus cuvinte de caldă prietenie. Mărturisesc că nu împărtășesc acest scepticism; nu pot admite că pe Take Ionescu și pe amicii lui i-a îndemnat la această atitudine numai interesul politic de a vedea învins pe G. Cantacuzino. Dacă aș fi fost atunci în Cameră, aș fi plâns și eu. Cred că totul a fost o pornire de sinceritate și, dacă e așa, găsesc răutăcioasă observația unui ziarist din acel timp: „La Cameră aveai impresia că te găsești în fața unei majorități de mameluci liberali, atât de zgomotos aplaudau acești deputați fiecare gest al miniștrilor".

Nu, eu cred sufletul omenesc mai bun; regret numai că prea curând s-au uitat aceste momente de efuziune patriotică.

Majoritățile parlamentare au primit proiectele prezentate de ministrul de finanțe și de cel de interne, care se socoteau necesare chiar din prima zi, iar raportori ai proiectelor au fost: în Cameră, Take Ionescu și în Senat, C. Dissescu. Peste câteva zile s-a votat și starea de asediu.

În numele regelui, miniștrii au adresat țării un manifest cu următorul preambul: „Chemați la guvern în împrejurările cele mai grele, cerem concursul călduros și patriotic al tuturor pentru restabilirea liniștii, siguranței și păcii obștești".

Ca și în 1901, liberalii se gândiseră la măsurile ce ar fi trebuit să se ia. Ei pot din prima zi să le facă cunoscute și, în loc de a începe manifestul politic prin amenințarea cu o represiune severă, ei vorbesc de „cereri drepte și legitime", adică admit că pornirea revoluționară are îndreptățirile ei, și de aceea promit:

a) să se desființeze taxa de 5 lei pe care o plătesc țăranii pentru asigurarea contra lipsei de porumb în anii de secetă;

b) să se desființeze taxa fiscală pe decalitrul de vin, ca să rămână numai plata fondului comunal;

c) să se revizuie recensământul din 1905, care face să fie mai mare impozitul micii proprietăți țărănești decât al celei mari;

d) proprietățile statului și ale așezămintelor publice de orice fel să se administreze în regie sau să se arendeze țăranilor;

e) să se întărească băncile populare spre a putea ajuta pe țărani;

f) să se supravegheze de către funcționarii statului cum se face măsurătoarea terenurilor care se dau țăranilor cu învoială;

g) să se facă o lege pentru învoielile agricole;

h) să se înfiinţeze Casa Rurală spre a înlesni ţăranilor cumpărarea de proprietăţi;

i) să se interzică arendaşilor de a lua în arendă mai mult de două moşii şi mai mult de 4000 ha.

Haret a adresat preoţilor şi învăţătorilor un apel prin care îi îndeamnă să facă tot posibilul pentru a potoli spiritele şi a contribui la restabilirea ordinii şi liniştii în ţară.[1]

Pe lângă aceste apeluri şi măsuri administrative şi legislative, planul de pacificare întocmit de generalul Averescu a dus la potolirea răscoalelor, astfel că la 26 aprilie guvernul a putut dizolva Camerele şi fixa alegerile la 20 mai şi următoarele.

Care era, în acest moment, situaţia politică?

Conservatorii împărţiţi pe faţă în două partide (Carp; Cantacuzino) şi unul din ele, prezidat de Cantacuzino, împărţit în ascuns şi el în două, erau desigur o slabă opoziţie, şi de aceea unii liberali au îndemnat să se facă alegerile cât mai curând pentru ca lupta electorală să fie mai uşoară.

A fost uşoară, în adevăr, dar nici conservatorii n-au rămas, în aceeaşi stare. Au urmat tratative şi fuziunea s-a făcut. Carp şi Cantacuzino au publicat o scrisoare în care spun: „ne am înţeles să facem concentrarea conservatoare menită *a apăra interesele superioare ale ţării periclitate prin propaganda socialistă care a zdruncinat temeliile ordinii sociale"*. Totdeodată anunţă că direcţiunea partidului o va avea de aici înainte Carp.

Unele ziare ale timpului spun că Take Ionescu a încercat să împiedice acest act, dar a fost silit să cedeze. Vedea însă că, dacă rămâne în situaţia aceasta, rolul său în Partidul Conservator va deveni din ce în ce mai puţin însemnat. Cu această ocazie, generalul Manu, consecvent cu ceea ce spusese despre fuziunea din 1901, se retrage din comitetul partidului.[2]

Campania electorală s-a desfăşurat fără violenţe, în multe părţi printr-un fel de acord între guvern şi opoziţie. Numărul conservatorilor intraţi în parlament a fost destul de redus. În împrejurările acestea, G. Panu[(15)], şeful fostului Partid Radical, s-a apropiat cu totul de liberali şi a fost ales vicepreşedinte al Camerei.

Situaţia, dar, era destul de bună pentru liberali, căci le permitea să pună în aplicare nu numai măsurile şi legile cu caracter urgent, ci şi pe acelea care cereau mai mult timp pentru punerea în aplicare.

---

1. Acest apel, din 14 martie 1907, se găseşte în colecţiunea de faţă, vol. III.

2. Antagonismul, din ce în ce crescând, între Take Ionescu şi Carp, era cunoscut de opinia publică şi, în urma campaniei prin care s-a făcut Partidul Conservator Democrat, se vindeau pe stradă nişte jucării cu două figuri care reprezenta, lupta între „Take şi Petrache".

* * *

În această a treia perioadă de activitate ministerială, Haret are de la început un câmp de lucru mai larg şi mai complex. Deşi a ţinut ca să i se dea totdeauna acelaşi minister spre a urmări punerea în practică a concepţiunilor sale privitoare la învăţământ, nu s-a putut de astă dată mărgini numai la chestiile şcolare, pentru că păşise şi în alte domenii de activitate politică şi pentru că din punctul său de vedere despre acţiunea radiantă a şcoalei rezulta pentru şcoală şi pentru slujitorii ei un rol mult mai important în mijlocul societăţii.

În cursul anului 1907 activitatea lui Haret, deşi atacată prin presa Partidului Conservator, nu este pusă în discuţie în Parlament, dar, îndată după vacanţa Crăciunului, i se adresează două interpelări în Senat: una despre rolul preoţilor şi învăţătorilor în răscoale, (la 24 ianuarie 1908) a lui C. Dissescu; alta despre activitatea extraşcolară, a lui Titu Maiorescu (la 25 ianuarie 1908).

Aceste interpelări aveau în fond acelaşi subiect: să arate că activitatea lui Haret a fost o pricină a răscoalelor.

Maiorescu discută partea teoretică, criticând ideea lui Haret de a face ca şcoala să radieze în afară, de a îndemna pe învăţători să se amestece şi în viaţa satelor, adică să aibă acţiune şi asupra oamenilor maturi nu numai a copiilor. Aducându-şi aminte de un tânăr licenţiat în matematici pentru care el, ca ministru, pusese la concurs o bursă cu care să-şi continue studiile pentru doctorat la Paris, el priveşte de sus pe acela care acum era el ministru şi cu răutăcioasă ironie zice: „Când vrei să fii şeful unei asocieri de învăţători rurali, când te-ai folosit de împrejurarea că eşti ministrul unui resort…, când ai dispus să faci o campanie……. *de probleme ce sunt în şcoală? A nu!* O campanie culturală şi economică pentru ca din această mulţime de învăţători, *care ţi-e dată pentru abecedar şi cartea de citire*, să faci o tovărăşie cu care să te amesteci în tocmelile agricole, în băncile rurale,… ce ordine mai înseamnă aceasta într-un stat constituţional?“ Şi alături de această dezaprobare teoretică, atacul personal: „Mulţi dintre noi credeam că adevăratul ministru al şcoalelor este dl Haret. Deodată acest ministru începe a se preocupa şi de alte mari probleme ale statului, de problemele generale ale organizării… *Dacă omul tinde mai departe*, dacă vrea să-şi lărgească orizontul şi *dintr-un om de specialitate vrea să devină un om de stat* cu îmbrăţişare generală a problemelor!… *Vrea omul să înainteze!*…“

Concluzia lui Maiorescu: Rău ai făcut că ai luat pe învăţător de la abecedar şi l-ai pus în consiliul unei bănci populare; prin aceasta i-ai dat o îndrăzneală pe care n-o îndreptăţeşte nici cultura, nici situaţia lui.

Iar Dissescu prezintă urmarea practică a acestei *greşite* concepţiuni: ei *au aţâţat* pe ţărani.

Se înţelege, era mai uşor de susţinut punctul de vedere al lui Maiorescu; cu o interpretare ad-hoc a unor pasaje dintr-o scriere, cu o voit greşită aşezare

cronologică a unor împrejurări – pentru a se putea face raționamentul *post hoc, ergo propter hoc* –, cu o anume intonație, cu o pauză bine pusă, pe care cu mare măiestrie știa să le întrebuințeze un debater ca el, se putea chiar dobândi un succes. De aceea Haret și-a început răspunsul zicând: „v-a dat d-voastră ocaziunea să ascultați un discurs de o formă frumoasă, cum dl Maiorescu are obicei să facă".

Mai greu era, însă, de susținut punctul de vedere al lui Dissescu. În cuvântarea lui se afirmau *fapte* și faptele trebuiau *dovedite.* Negreșit, abilitatea de avocat cu bogate cunoștințe în diferite domenii îi da putință să convingă măcar pe cei dintr-un partid cu dânsul, dar argumentarea nu putea să reziste unei documentări obiective. Toată desfășurarea interpelării sale se baza pe raportul lui Haret către rege, prin care propunea să se medalieze învățătorii și preoții care lucrase la potolirea spiritelor. Haret pusese în „Anexe" diferite scrisori și rapoarte ale particularilor și ale autorităților cu privire la atitudinea învățătorilor; în acestea se găseau și acuzări și laude și tocmai din confruntarea lor voia să reiasă buna purtare a celor pe care îl propunea spre a fi distinși. Dissescu se servea de partea negativă, o interpreta așa că din sunetul unui *singur* clopot, când în broșura lui Haret erau *două,* scotea concluziile pe care le dorea; apoi, ca să facă oarecum delicată situația lui Haret în guvern și să atace și guvernul – *d'une pierre deux coups*(16)– pomenea și de excesele săvârșite pe alocuri de trupe și de niște dezaprobări ale lui Haret despre aceste fapte. Adăugând unele fapte din trecut, care puteau să fie legate de împrejurările din 1907 sau comparate cu ele, unele chestiuni politice care n-aveau întru nimic a face cu ele, Dissescu voia să încurce pe ministru într-un labirint retoric din care să nu poată ieși la liman.

Haret răspunde cu sinceritate, explicându-și cu toată claritatea faptele și vorbele și punând întâmplările de atunci în adevărata lor lumină: „Astă-primăvară, când amețeala cuprinsese pe toți, când fiecare se temea și de vecinul său, când denunțările curgeau din toate părțile, când în învălmășeala generală nu se mai putea face deosebire între prieteni și vrăjmași, dl Dissescu *cere ca în momente ca acelea să se fi petrecut lucrurile ca înaintea tribunalului".* Apoi enumără o serie de cauze care justifică nemulțumirile țăranilor și explică, fără a le scuza, mișcările anarhice; amintește cum în martie 1907 a fost unanimitate în Parlament pentru a se lua anume măsuri și a se vota anume legi, a căror justificare era tocmai constatarea că existau cauzele pe care astăzi conservatorii nu vor să ie mai cunoască și caută altele. Dacă Haret a semnalat încă din 1905 în studiul său asupra *Chestiei țărănești* aceste cauze recunoscute în 1907, adversarii săi zic acum că el a contribuit la izbucnirea răscoalelor. A arătat cum s-a răstălmăcit articolul său publicat în „Voința Națională", despre care se vorbește în atâtea ocaziuni, pentru a-l prezenta ca dușman al proprietarilor. „De ce n-ați citit tot? zice Haret, în banda de hoți nu vorbeam de proprietari, ci cuprindeam pe aceia care în 10 ani au ajuns *din măcelari la Mihăileni să învârtească cu lopata milioanele scoase de pe spinarea țăranilor".*

Și când o interpelare ca aceasta venea să aducă în Parlament ecoul articolelor din ziarele care strigau *„Omul școalei* e *omul răscoalei“,* Haret, cu toată seriozitatea și cu toată puterea simțirii sale patriotice revoltate, raportându-se la cele ce scrisese în 1905, zicea: „Astăzi ca și atunci spun că, *dacă nu se va face ceva ca să se rezolve chestiunea cu bine și pace pentru toată lumea, pericolul nu va dispare, ci va reveni din nou sub altă formă“.* Și termina prin aceste vorbe: „Dar chemarea guvernului de astăzi (și am putea să adăugăm noi: pe care l-ați primit ca salvator acum nouă luni) este de a prevedea și de a preîntâmpina, și *datoria d-voastră este să-i dați sprijin, cum ați făgăduit, iar nu să căutați să agitați lumea pentru ca să pescuiți în apă tulbure“.*

Aceasta este impresia pe care o are și cititorul după aproape treizeci de ani.

Acești doi antagoniști ai lui Haret în chestiunea răscoalelor erau reprezentanții a două grupări din Partidul Conservator care, deși se găseau într-o luptă din ce în ce crescând, își potriveau acțiunea când era vorba să lovească în liberali.

* * *

Căci, în adevăr, se petreceau fapte de mare importanță în lumea noastră politică: se punea la cale nașterea unui partid nou.

Prin fuziunea din martie 1907, conservatorii, deși uniți sub un șef care era P. P. Carp, aveau alături de el un fost șef, cel puțin mâhnit, și doi aspiranți pentru viitor la conducere: Take Ionescu și Nicolae Filipescu, valori și temperamente politice recunoscute. Take Ionescu nu putea să fie încântat de colaborarea ce i se impunea cu Filipescu, fiindcă era sigur că între ei se va da lupta pentru întâietate. Divergența între dânșii s-a manifestat cu ocazia discutării în comitetul executiv al partidului a proiectelor făcute de Carp și care aveau să fie înfățișate Parlamentului spre a fi opuse celor ce prezentase guvernul. Era vorba de reforma agrară, tocmelile agricole, băncile de stat, încurajarea pășunilor artificiale. Între ele era și reforma administrativă, care împărțea statul în provincii conduse de guvernatori cu rang de miniștri. Era iluzia descentralizării, prevăzută în Constituția din 1866, dar simplă iluzie, căci realitatea era că se făcea o alta centralizare în cele șase provincii, care s-au numit de cineva „gubernii“ (ca în Rusia), nume care a rămas spre a caracteriza plănuita reformă a lui Carp. Firește că liberalii erau contra acestui proiect, dar mai puternic adversar îi era Take Ionescu, care dobândise aderenți numeroși în sânul comitetului, chiar și contra celorlalte proiecte. Interesant de notat e că alături de el se găsea și Ioan Lahovari.

Neînțelegerile dintre conservatori nu se puteau aplana ușor: era evident pentru cine cunoștea situația că nu pot sta doua săbii într-o teacă. Cu ocazia unei întrunirii la Club s-a arătat că traiul împreună nu mai e cu putință, că trebuie să se producă ruptura, numai să se găsească ideea și momentul.

Ideea s-a găsit: realizarea unui sistem politic democratic.

Momentul a fost fixat nu de vreun eveniment politic în afara Partidului Conservator, ci prin propaganda pe care amicii lui Take Ionescu o începură în județe, căutând să atragă la noua formațiune pe membrii comitetelor locale de conducere. În ziarul „Acțiunea“[17] am găsit scris că în ziua de *22 ianuarie 1908* s-a constituit Partidul *Conservator-Democrat*[18]. Numele era bine găsit, căci grație lui putea să atragă și dintre oamenii de origine modestă și încântați de a lucra într-un partid cu idei mai înaintate, și dintre reprezentanți ai familiilor boierești care aveau admirație personală pentru talentul noului șef.

Fiind atunci o serie de alegeri parțiale, *tachiștii* (acum numele devenea consacrat) reușesc la Iași, la Vaslui, la Craiova, la Ilfov. Aici candidatul lor a fost Nicolae Fleva, care, după puțina lui ispravă ca ministru în cabinetul lui G. Gr. Cantacuzino, fusese numit reprezentant al țării la Roma. Acum demisiona ca să se sprijine pe tachiști prin amintirea ce lăsase în masa electorală ca luptător și orator popular.

* * *

Față cu aceste împrejurări, care era situațiunea în Partidul Liberal?

Deși în 1904 se retrăsese din cauza unor divergențe între conducători, liberalii s-au recules destul de repede și au început a-și face datoria de luptă politică, apoi – deși încă nu pe deplin consolidați – au avut curajul să ia guvernul în 1907 și, după potolirea răscoalelor, au reușit să înfăptuie cea mai parte din reformele făgăduite și proiectate.

Creându-se Ministerul de Industrie și Comerț, acest portofoliu a fost încredințat la 1 ianuarie 1908 lui Alexandru Djuvara[19].

Campania îndârjită a tachiștilor reușește în alegerile parțiale mai în toate părțile și mai ales în capitală. Această împrejurare aduce mare descurajare în rândurile liberalilor și unii dintre ei încep a gândi că ar fi și vina conducerii partidului lor. Sturdza, în adevăr, era obosit și chiar bolnav. Simțind poate și oarecare nemulțumiri în juru-i, se hotărî să-și dea demisia. De aceea, din Paris, unde se dusese în concediu, scrise regelui 22 decembrie 1905 o scrisoare plină de mâhnire, în care spune că „puterile nu-i mai ajung pentru a purta mai departe sarcina pe care regele i-a încredințat-o“. Regele îi răspunse foarte mișcat printr-o scrisoare în care zicea: „Cuvintele nu pot arăta mâhnirea adâncă de care este cuprinsă inima mea în acest moment dureros când aflu că sănătatea d-v. zdruncinată vă silește a căuta liniștea și odihna după o muncă necurmată de peste o jumătate de veac“ și arată apoi meritele lui Sturdza pentru țară.[1]

Regele cheamă pe Haret, care ținea interimatul prezidenției Consiliului, și-i cere să convoace pe miniștri, la 27 decembrie, împreună cu președinții

1. Cu data de 28 decembrie 1908.

Corpurilor legiuitoare. Ei în unanimitate recomandă regelui pe Ion I. C. Brătianu. În aceeaşi zi apare decretul regal, urmat de referatul lui Spiru Haret, prin care Brătianu este numit preşedinte al Consiliului.

Această alegere a fost ratificată de congresul partidului în ziua de 11 ianuarie 1909, când s-au adunat delegaţi din toată ţara. Se vedea acum că nu este vorba de o înlocuire vremelnică a bătrânului preşedinte, ci de retragerea lui definitivă. Nici nu s-ar fi putut altfel, căci starea sănătăţii lui era aşa de compromisă, încât, chiar după întoarcerea din Franţa, unde fusese îngrijit de medici şi unde puterile i se întremase, n-ar mai fi putut relua ocupaţiunile. Schimbarea aceasta n-a produs tulburări în câmpul larg al partidului, deşi era oarecum în contra raporturilor de vârstă şi deşi se găseau între fruntaşii liberali oameni mai bătrâni decât Brătianu şi cu mai multă experienţă; dar înşişi bătrânii partidului au fost aceia care au cerut-o: Aurelian a prezidat congresul, Pherekyde a vorbit susţinând propunerea, pe care a făcut-o Emil Costinescu; iar majoritatea partizanilor aveau un fel de intuiţie că tânărul şef va ajunge să realizeze rezultate preţioase şi pentru partid şi pentru ţară. Ici-colo s-au produs oarecare fricţiuni între tineri şi bătrâni, provocate de dorinţele unora şi de temerile altora, fără ca urmările lor să aibă vreo importanţă.

Dar guvernul a avut în curând dificultăţi din pricina generalului Averescu, a cărui administraţie era atacată de opoziţie – cel puţin de o parte a ei – şi pe care nici primul ministru n-o socotea destul de bună. După interpelarea lui Al. Marghiloman la 27 februarie 1909, guvernul a cerut generalului Averescu să demisioneze, dar refuzând, Ion I. Brătianu a prezentat regelui demisia întregului guvern (3 martie) care s-a refăcut a doua zi fără general, iar interimatul Războiului a fost dat lui Toma Stelian.

Evenimente importante au urmat: alegerea mitropolitului primat (Atanasie) şi a mitropolitului Moldovei (Pimen); vizita moştenitorului de tron din Austria, Arhiducele Franz-Ferdinand; inaugurarea portului de la Constanţa; iar în octombrie, o remaniere a guvernului, prin care A. Djuvara trece la externe, Costinescu, Morţun şi Toma Stelian îşi păstrează portofoliile, iar ca miniştri noi intră: Alexandru Constantinescu[20], luptător neobosit şi iscusit avocat, la domenii, Mihail Orleanu[21], care avea o situaţie electorală sigură la Galaţi şi era socotit ca partizan al unor idei înaintate, la comerţ şi industrie, iar la război generalul Gr. Crăiniceanu[22], cunoscut ca bun ofiţer de geniu şi ca scriitor militar cu mare autoritate.

Noul guvern se aşază pe lucru, dar atentatul contra primului ministru la 8 decembrie 1909 aduce îngrijorare mare în sânul partidului, din fericire trecătoare, căci Brătianu scapă cu viaţă. I se acordă un concediu pentru boală, în care timp interimatul prezidenţiei şi al Ministerului de Interne îl ia Pherekyde. În vremea aceasta se mai face o alegere parţială şi reuşeşte Dimitrie Moruzi (fost prefect al poliţiei capitalei pe vremea lui Ioan Brătianu bătrânul), ceea ce aduce

oarecare descurajare în rândurile liberalilor şi mare avânt în acţiunea opoziţionistă a Partidului Conservator-Democrat, care credea că succesele electorale obţinute vor fi o indicaţiune pentru rege ca să-i cheme la guvern în locul liberalilor, a căror plecare o socoteau foarte apropiată.

La 10 februarie 1910, Brătianu, însănătoşit, îşi ia locul şi guvernul continuă activitatea, având însă a lupta cu multe şi variate greutăţi.

Poate că Haret a fost ministrul contra căruia s-a dus de către opoziţie lupta cea mai crâncenă, dar activitatea lui este de o importanţă politică deosebită, prin varietatea problemelor ce a fost ţinut să rezolve, prin realizările ce a putut săvârşi şi prin sforţările neînchipuit de mari – şi multe din ele încă necunoscute – pe care a fost silit să le facă şi prin aceasta să-şi zdruncine sănătatea în mod serios.

În acest al treilea ministeriat, Haret a avut a se ocupa mai mult decât altădată de chestiunile bisericeşti şi a avut în această privinţă o bogată activitate parlamentară.

În ianuarie 1908 s-a discutat proiectul prin care se aduceau oarecare modificări în vechea lege a lumânărilor de ceară. Scopul era să se împiedice falsificarea acestor lumânări prin întrebuinţarea parafinei, pentru că fumul ce se răspândeşte este vătămător şi pentru sănătatea credincioşilor din biserică şi pentru picturile de pe pereţi. Afară de aceasta, dacă se opreşte prin diferite măsuri (pe care le prevede legea) falsificarea, se dezvoltă creşterea albinelor, care forma în trecut o frumoasă şi bogată industrie, graţie căreia se trimiteau anual mii de kg de ceară la Constantinopol. Era dar un triplu interes: artistic, sanitar şi economic. Firește, legea s-a votat, dar te miri de ce au fost în Cameră 12 voturi contra.[1]

În şedinţa de la 26 februarie 1909, Senatul votează mai multe modificări în „legea clerului mirean şi a seminariilor“ din 1893 (prezentată de Take Ionescu), căreia i se adusese mici schimbări în 1906. Prin aceasta se modifica întocmirea instanţelor disciplinare ale preoţilor, desfiinţându-se consistoriul apelativ; se admitea ca în comunele pentru care statul n-a putut prevedea în buget salariul unui preot, să fie plătiţi preoţii de către comune; se luau măsuri pentru a împiedica pe preoţii abuzivi să ceară taxe mai mari decât cele legale pentru botezuri, înmormântări etc. Camera a confirmat şi ea votul maturului corp în ziua de 24 martie, după oarecare obiecţiuni foarte discutabile, cum era, de exemplu, cerinţa ca preoţii aceia *ajutori,* plătiţi de comune, să fie obligaţi a avea şi ei licenţa în teologie, pe când proiectul ţinea seama de situaţia lor inferioară şi se mulţumea cu seminarul complet.[2]

După aceasta a venit rândul unei mari probleme, care, din nenorocire, a dat naştere unor lungi polemici şi unor tulburări care au hrănit o adevărată *criză bisericească* în timp de trei ani, sporită într-un mod ruşinos.

---

1. Vezi volumul de faţă, p. 92.
2. Vezi volumul de faţă, p.. 157.

E vorba de modificarea legii sinodale din 1872.

Din timpuri vechi biserica noastră a avut o autonomie destul de mare. Dim. Cantemir, vorbind de mitropolitul Moldovei, zice: „deşi nu se numeşte patriarh, nu e supus niciunui patriarh". E adevărat că primeşte *binecuvântarea* patriarhului din Constantinopol, dar nu are nevoie de *aprobarea* acestuia pentru a lua în stăpânire demnitatea sa. Legătura spirituală cu patriarhia din Constantinopol se întărise prin închinarea mănăstirilor noastre către diferite mănăstiri greceşti din Orient. Secularizarea din 1863(23) a produs oarecare tulburare în aceste legături, dar decretul organic din 3 decembrie 1864 precizează: *a)* menţinerea *unităţii dogmatice* a bisericii ortodoxe române cu biserica ecumenică din Constantinopol; *b) biserica* ortodoxă română este şi rămâne independent*ă de orice autoritate bisericească străină.* Era aici afirmarea teoretică a autocefaliei, care s-a stabilit definitiv în 1885(24).

Decretul organic, de care am pomenit, a dat prima organizaţie Sinodului României, inspirată de principiile lui Andrei Şaguna. Autoritatea supremă a bisericii avea să fie Sinodul, compus din: mitropoliţi, episcopi, arhierei, din câţiva reprezentanţi ai *preoţilor de mir* şi din câteva persoane *laice.*

Discuţii mari s-au iscat atunci în privinţa canonicităţii acestei întocmiri şi proteste din partea unor scriitori bisericeşti. Pentru că acest decret nu preciza modul numirii mitropoliţilor şi episcopilor, se întocmeşte o scurtă lege la 11 mai 1865, prin care se stabilesc următoarele: ei se aleg din clerul monahal cu vârsta de cel puţin 40 sau 35 ani *de către consiliul de miniştri,* care prezenta Domnului propunerea.

Această situaţiune se menţine până în 1872, când se face legea de la 19 decembrie, care prevede compunerea Sinodului (mitropoliţi, episcopi, arhierei titulari) şi modul de alegere. Alegerea este încredinţată unui *colegiu* compus din membrii Sinodului, din deputaţii şi senatorii creştini ortodocşi, iar candidaţii trebuie să fie arhierei români (nu se mai adaugă: *titulari,* ceea ce înseamnă că pot fi şi alţi arhierei, afară de cei ce se află pe lângă scaunele metropolitane şi episcopale).

Înlăturarea din Sinod a preoţilor de mir şi a laicilor a început a fi criticată de către unii scriitori bisericeşti, pe măsură ce, mai ales după înfiinţarea Facultăţii de teologie, se înmulţea numărul preoţilor cu titulari academice superioare din ţară sau din străinătate. Se susţinea că, de vreme ce Sinodul trebuie să fie – în ortodoxism – adunarea reprezentativă a bisericii şi de vreme ce treptele preoţeşti sunt trei (arniereu, preot, diacon), este drept ca în compunerea Sinodului să ia parte reprezentanţi ai celor trei trepte. Haret, socotind îndreptăţit acest punct de vedere, alcătuieşte un proiect care să-i dea satisfacere. Nu am la îndemână primul anteproiect, dar, după afirmaţia lui că a schimbat de multe ori dispoziţiile proiectului până să ajungă la cel prezentat Parlamentului, am dreptul să cred că prima formă preconiza alcătuirea Sinodului ca în biserica ortodoxă

ardeleană. Mai târziu s-a ajuns la formula următoare: Sinodul episcopal va avea să decidă în toate chestiunile de dogmă şi ritual; iar în celelalte va decide Sinodul mixt (compus din Sinodul episcopal, din reprezentanţi ai clerului de mir, dintr-un delegat al Facultăţii de teologie şi din doi reprezentanţi ai mănăstirilor). Acest Sinod mixt avea să poarte numele de „Consistoriu superior bisericesc".[1] Proiectul lărgea cercul eligibililor la locurile de episcopi şi mitropoliţi şi mai propunea şi alte câteva amănunte.

În mod firesc, acest proiect a venit întâi în cercetarea Senatului în şedinţa de la 5 martie 1909. În comitetul delegaţilor au intrat cei doi mitropoliţi, iar raportor a fost ales însuşi mitropolitul primat Atanasie(25). Discuţia generală a ţinut şase zile, în care s-a produs o combatere puternică din partea episcopului de Roman, Gherasim Safirin(26), şi din partea celor două partide de opoziţie, mai ales prin glasul a doi mari avocaţi, C. C. Arion şi C. G. Dissescu, care au studiat cu sârguinţă dreptul canonic spre a putea lovi cât mai puternic în guvern[2].

Episcipul nu este contra lărgirii cercului eligibililor, cu oarecare rezerve, dar cere că arhiereii să nu intre în Sinod, căci nu sunt *canonici.* Ei pot fi numai reprezentanţii, trimişii episcopilor pentru anume servicii, între care poate fi şi participarea la o discuţie în concilii sau sinoade. Se ridică însă cu violenţă contra creaţiunii Consistoriului, căci „Biserica fiind o instituţiune dumnezeiască, noi, slujitorii lui Hristos pe pământ, nu putem să slujim pe Hristos altfel de cum a orânduit el"; deci a pune pe preoţi să lucreze cot la cot cu episcopii, o fi măgulitor pentru ei, omeneşte vorbind, dar bisericeşte este o *erezie.*

Haret arată că spiritul bisericii ortodoxe e mai democratic decât al celorlalte rituri creştine; aminteşte că în alte ţări ortodoxe fac parte din Sinod şi preoţi de mir; în fine vorbeşte de constituţia bisericească a lui Şaguna şi întreabă: de ce să nu ne folosim de experienţa lui ca să putem dobândi şi noi aceleaşi rezultate?

Haret mai avea pentru sine un argument foarte puternic: faptul că Sinodul a aprobat proiectul. Acesta a fost convingător pentru Senat, dar nu pentru episcopul hotărât să-şi susţină teoria până la capăt: ori tot ori nimic.

Mai curios este că faptul n-a fost convingător nici pentru deputatul N. Iorga, când a trecut legea în discuţia Camerei, la 23 martie 1909, căci a susţinut acelaşi punct de vedere ca episcopul de Roman. De aceea avea dreptate Haret să se mire: „Ne spune tocmai dl Iorga, istoricul, că biserica noastră nu e biserică naţională şi că datoria preotului este numai să slujească liturghia!" Tot aşa a provocat mirare afirmaţia că biserica română din Transilvania se află în alte împrejurări şi nu o putem imita.[3]

---

1. Spre mai bună păstrare a drepturilor superioare ale Sinodului, proiectul prevedea că hotărârile consistoriului vor fi ratificate de Sinod.

2. Vezi volumul de faţă, p. 175 şi următoarele.

3. Cuvintele deputatului Iorga: „Biserica din România cea liberă nu e altceva decât biserica îndeplinindu-şi rostul ei bisericesc… Nu are alte rosturi decât cele bisericeşti". Deşi

Răspunzând mai departe tot deputatului Iorga, singurul care l-a combătut, Haret, chemând pe preoți alături de episcopi prin înființarea Consistoriului, precizează că a avut în vedere să creeze „un mijloc de apropiere între toate gradele clerului românesc în afacerile bisericești, *să creeze nu numai raporturi ierarhice între păstori și păstoriți, dar să vină să stea de vorbă la un loc despre treburile care interesează toată Biserica"*.

Prin căldura convingerilor sale și prin exprimarea lor în strânsă legătură logică, Haret a convins și pe deputați, și legea s-a votat și de Cameră.

Până aici nimic anormal: discuții în Parlament, vii, prea vii poate, dar mărginite la expuneri teoretice. Primită de ambele Camere, sancționată și promulgată, legea trebuia să se aplice.

Sinodul, întrunit în sesiune de primăvară în mai 1909, alcătuiește regulamentul Consistoriului. Episcopul Romanului, cu această ocazie, declară că el se abține de la orice discuție ca să fie consecvent cu cele ce spusese în Senat. Și aici iarăși ceva normal.

Iată însă că la începutul sesiunii de toamnă, episcopul Gherasim, la 6 octombrie 1909, depune pe biroul Sinodului un memoriu în care susține că legea „răstoarnă *dogma* despre ierrarhia bisericească, *dogma* despre raportul între episcopi, preoți și diaconi, *dogma* despre centrul autorității bisericești" și declară că „dacă frații săi întru Domnul vor stărui în antidogmatica situațiune" le va aplica canonul I al Sinodului VII și anume: „rup orice legătură canonică cu ei, îi afurisesc, îi dau anatemei ca pe niște păgâni și vameși."

Chiar această atitudine încă e normală, adică *ar fi fost* normală, dacă ar fi fost urmată de demisiunea din Sinod și din episcopat, căci ne aflăm pe terenul discuțiilor de principii.

Și natural a fost ca discuția să înceapă în presă și în publicistica noastră. Atunci un teolog, doctor în teologie, Grigore Pișculescu (devenit mai târziu preot, astăzi cunoscut și ca scriitor cu numele de Gala Galaction[27]) a dat la lumină o broșură intitulată: „Apologia unei legi și mai presus de ea: a unui principiu" (Buc. – 1909), în care este studiată pe larg toată chestiunea și se ajunge la concluzia că este neîntemeiată împotrivirea contra proiectului lui Haret. În afară de discuția științifică, autorul se întreabă:

Este admisibil ca un cetățean al țării să se răzvrătească în contra unei legi făcute după toate regulile constituționale? Este admisibil ca un episcop să arunce

---

astăzi, cu actuala organizație bisericească, nu se mai poate discuta dacă Haret a văzut bine sau rău lucrurile în 1909, totuși vom pune alături de aceste afirmațiuni, constatările unei foi ardelene („Tribuna din Arad"), după votarea proiectului în Senat: „Rolul episcopului nu se poate mărgini la citirea cazaniilor, ci, împreună cu preoțimea mireană, să lucreze la satisfacerea nevoilor statului și ale societății românești… Prin regimul ce se inaugurează în România, frații noștri vor câștiga o nouă pârghie pentru înălțarea edificiului național".

anatema asupra colegilor săi, când un asemenea act numai Sinodul ar fi putut să-l facă şi când Sinodul a arătat prin hotărârea sa rătăcirea episcopului?[1]

Sinodul, primind memoriul episcopului, îl declară neavenit şi nu-l ia în consideraţie.

În acel timp, se deschide prima sesiune a consistoriului superior şi episcopul de Roman primeşte – ca şi ceilalţi membri ai Sinodului–invitaţia de a participa la lucrări conform legii. El refuză, şi la 14 decembrie trimite un nou memoriu în care repetă afirmaţiunile din cel precedent, atacă pe mitropolitul Atanasie pentru atitudinea ce a avut faţă de dânsul, cere ca ministrul să modifice legea în părţile atacate de dânsul în Senat.

Aici lucrurile încep a lua o faţă foarte curioasă, căci a doua zi, la 15 decembrie, se dezvoltă în Senat interpelarea lui C. G. Dissescu în privinţa situaţiunii episcopului Gherasim. Întreabă pe ministru care sunt cauzele conflictului între Sinod şi episcop şi ce măsuri are să ia ca să aducă pacea în biserică. El propune să se modifice articolele pe care episcopul le-a declarat anticanonice.

Haret da un răspuns plin de înţelepciune, zicând că este inoportun să se discute dm nou dacă legea este sau nu canonică, fiindcă dacă legile s-ar putea schimba cu prilejul interpelărilor, rezultatul ar fi o continuă nesiguranţă în aplicarea celor votate de Parlament. Interpelatorul voia numai atât: Să zică ministrul că va schimba legea. Haret explică foarte frumos că nu e vorba de amorul său propriu, că a făcut schimbări în legile propuse de el de câte ori experienţa a

---

1. Principiul în numele căruia vorbeşte autorul cărţii este: „al umanităţii evanghelice". „Chiar dacă ar fi în totul întemeiată argumentarea episcopului Gherasim, nu se poate să împărtăşim concluzia lui şi să respingem legea, fiindcă starea în care se găseşte turma cuvântătoare este aşa de întristătoare încât nu putem rămânea cum suntem".

Trebuie deci să facem o schimbare. Va fi bine venit orice mijloc care va întări în norod credinţa religioasă, va apropia cât mai mult, va lega – dacă se poate – pe cei păstoriţi, de biserică. Statul a dovedit că voieşte să meargă mână în mână cu biserica şi conducătorii lui au prezentat o lege menită să slujească scopului pe care l-am pomenit.

Ce ar putea îndreptăţi pe conducătorii bisericii să combată legea? Necesitatea este indiscutabilă, redactarea este reformabilă azi sau mâine, când experienţa va cere aceasta. Dar canoanele? Dar unitatea cu celelalte biserici ortodoxe? Dar făgăduiala pe care am făcut-o în 1885 când Patriarhia din Constantinopol a recunoscut autocefalia bisericii noastre, că nu vom schimba rânduiala ierarhici bisericeşti?

Examinând aceste întrebări, autorul studiului de care vorbim afirmă că nu poate fi veşnică tirania unor canoane alcătuite după nevoile de acum câteva sute de ani, căci nu putem merge „spre litera care omoară, ci spre spiritul care dă viaţă". Ba, chiar din studiul acestor canoane şi din istoria bisericească, se vede că în cursul timpului au fost momente de colaborare între episcopi şi preoţi ori diaconi. Apoi constată că în organizarea bisericească din Rusia, din Grecia, din Muntenegru, se găseşte un sistem mixt în conducerea bisericii mai accentuat decât în noua noastră lege. În fine arată că chiar Patriarhia din Constantinopol are un sinod mixt. Deci din partea aceasta nimeni nu s-ar putea ridica spre a ne arunca piatra.

Şi atunci mai rămâne ceva din toată împotrivirea episcopului?

dovedit că modificarea este necesară. Acum însă ce dovedise experiența? Nimic, fiindcă nici nu se făcuse. Dar intervenise oare vreun fapt nou care să justifice schimbarea? Niciunul. Episcopul Gherasim repetase sub formă de memoriu ceea ce susținuse în Senat la discuția legii. Că aruncase anatema asupra Sinodului, că nu mai voia să ia parte la ședințele lui: aceasta nu era o probă că legea este rea și că trebuie modificată; era chestia numai de atitudinea unui membru al Sinodului față de colegii săi.

Răspunsul lui Haret s-a desfășurat în trei ședințe: a discutat din nou acuzația că legea este contra dogmelor și canoanelor și a arătat modul cum episcopul Gherasim conduce eparhia Romanului. Eram de față în acea ședință și mi-amintesc și acum impresia tristă pe care a produs-o asupra ascultătorilor citirea actelor aduse de ministru.

Terminând, Haret stabilește legătura între diferitele fapte ale episcopului: că, după votarea legii, episcopul a declarat că, deși a combătut-o, se va supune ei, ca să nu producă tulburare în stat, că mai târziu s-a răzgândit și a luat atitudinea știută, fără însă a trage toate consecințele, căci continuă să-și exercite atribuțiunile de episcop și să ia parte la dezbaterile Senatului. „Cum a putut în timp de opt luni să meargă și să slujească alături de mitropolitul Moldovei și de episcopul de Huși, pe care, după câtva timp, îi declară necanonici și-i dă anatemei?“.

Ce s-a întâmplat în acest interval? Haret nu dă niciun răspuns, dar este evident că s-a găsit cineva care a avut interes ca *lucrurile să nu se potolească* și „i-a deschis capul“. Partidul Liberal guvernase țara trei ani și era binevenită o împrejurare ca să-i poată grăbi retragerea![1]

Aici situațiunea începe să fie cu totul anormală.

Deși afurisise pe colegii săi, vine în Sinod la 22 decembrie, depune pe birou o nouă adresă și pleacă. În adresă declară că „numai când vor dispărea știutele motive care mă împiedică a sta aici, voi lua parte la lucrările Sf. Sinod“.

Sinodul, natural, a considerat aceasta ca o *răzvrătire* și i-a atras atențiunea asupra purtării sale. Episcopul a venit în ședința de la 11 ianuarie 1910 și a citit o adresă de dezvinovățire; a mai venit la 13 ianuarie și a citit o propunere ca să stabilească printr-un vot că Consistoriul nu poate avea decât atribuțiuni consultative.

Lucrul acesta era bine lămurit în lege. Articolul 18 împărțea în două categorii ocupațiunile Consistoriului superior: unele de strictă administrație și care deveneau executorii prin aprobarea ministrului; altele privitoare la cult, disciplină, port, la cărțile de ritual și cele didactice, care deveneau executorii numai după ratificarea Sinodului.

Probabil că episcopul înțelegea să se suprime deosebirea, și toate hotărârile Consistoriului să fie ratificate de Sinod.

---

1. Episcopul Gherasim răspunde în două ședințe la acuzările ce-i adusese ministrul, dar acesta nu vrea să-l asculte, ci se retrage împreună cu toți membrii Sinodului.

Sinodul primește propunerea și hotărăște a interveni la guvern și astfel episcopul Gherasim își va lua locul în Sinod.

Se părea că chestiunea s-a închis. Era o formă onorabilă ca lucrurile să se împace.

Dar poate că erau unii care nu vedeau cu ochi buni tocmai această *împăcare.* Și atunci episcopul nu s-a arătat mulțumit cu o făgăduială platonică, ci cerea să se modifice *numaidecât* legea după indicațiunile sale.

Astfel începe un nou război.

La 3 februarie 1910 episcopul întreabă pe ministru dacă are de gând să modifice legea și zice: „Sf. Sinod *a admis* în unanimitate *părerea mea* că *legea sinodală din 1909 conține dispoziții eretice.* Potrivit votului unanim al Sf. Sinod, Președintele Sf. Sinod a intervenit la guvern pentru modificarea legii. *În aceste condițiuni am luat legătura canonică cu acei cu care o întrerupsesem".*

Aici este – cred eu – greșeala Sinodului. În dorința de a potoli pe episcopul răzvrătit, a dat hotărârii sale o formă în doi peri, care să satisfacă și pe episcop și să nu fie o revenire asupra aprobării date legii în Senat. E adevărat că mitropolitul Primat lămurește lucrurile zicând: „avem încredere în onor. guvern că va găsi momentul oportun ca să vină cu modificările *când va crede și când experiența va dovedi…" Degeaba*! episcopul Gherasim continuă să întrebe când se vor face modificările și e gata să mai anunțe o interpelare.

Și de aceea vedem că în ședința de la 8 februarie 1910 senatorul Pavel Brătășeanu declară: „Legea o vom modifica noi!" Vedem că ziarele încep cu stăruință a agita publicul asupra „chestiei sinodale care tulbură atât de mult lumea-noastră credincioasă". Iar episcopul, în ședințele Sinodului, protestează mereu. La 14 mai depune iar o protestare scrisă și se retrage; la 18 mai depune o acuzație contra mitropolitului.

Acum începe scandalul. O parte din presă îl hrănește cu toată stăruința. Sinodul nu se mai poate ocupa de altă chestiune, declară iar nulă și neavenită petițiunea de acuzare a episcopului, face o enciclică prin care arată credincioșilor că în toată această campanie este o urzeală vrăjmașă bisericii naționale și la 24 mai se închide sesiunea.

Campania însă continuă. Episcopul face și el o enciclică adresată credincioșilor din eparhie, prin care se apără pe sine și acuză pe mitropolit și Sinodul.

Sesiunea sinodală din octombrie 1910 e tulburată de aceleași adrese și răspunsuri și lucrurile rămân în aceeași stare până la finele anului, când guvernul se retrage.[1]

---

1. Afacerea aceasta a răzvrătirii episcopului s-a sfârșit în 1911 sub guvernul următor, fiind ministru de culte C. C. Arion. Episcopul a fost caterisit, legea însă s-a modificat după

* * *

Problemele învățământului de toate gradele au preocupat pe Haret în tot cursul acestei legislaturi.

Atunci a făcut prima lege a grădinilor de copii, care trăiau pe temeiul dispozițiilor de regulament sau al deciziilor ministeriale. Prezentat întâi Camerei, proiectul a fost pus la ordinea zilei în ședința de la 2 martie 1909. N-a luat nimeni cuvântul și, rămânând votul nul în acea ședință, s-a votat în ședința următoare de la 3 martie cu unanimitate de 72 de voturi. Trecând la Senat, s-au petrecut lucrurile tot așa, numai că s-a votat chiar în ședința în care s-a prezentat, adică la 23 martie 1909[1].

Pentru învățământul primar n-a avut nimic de legiferat; dar a prezentat constatările și punctele lui de vedere cu ocazia interpelării deputatului I. Demetrescu-Agraru în ședința de la 3 februarie 1910[2].

În ce privește învățământul secundar, s-a simțit nevoia câtorva modificări. Aceasta s-a făcut în două rânduri: odată in aprilie 1910, când proiectul a trecut fără discuție; altădată însă, în ianuarie 1908, când modificările n-au fost prea importante, dar au dat naștere în Senat la discuții aprinse în urma vorbirii lui Const. Arion. S-a insistat mai mult asupra articolelor care priveau recrutarea corpului didactic secundar, aducându-se în discuție chestiunea *anulărilor* pe care le-a judecat Curtea de Casație[3].

Logic ar fi fost ca parlamentarii să cerceteze numai dacă modificările propuse de ministru sunt bune sau rele; interesul luptei politice cerea – se vede – ca să se stăruie asupra unor întâmplări lăturalnice, pentru că din ele se putea trage o concluzie nu despre valoarea proiectului propus, ci despre activitatea administrativă a lui Haret, lucru care s-ar fi putut critica printr-o interpelare.

Să reamintim cele petrecute.

Haret semnalase la timp ne regularitățile examenelor de capacitate și înlăturarea formelor cerute de lege pentru numirea celor reușiți[4]. Era întâi faptul că nu se publicase tabloul celor reușiți la examene pentru ca să știe fiecare *ce loc* are pe tablou, ceea ce îi dădea un anumit drept la alegere; apoi nu se publicase toate

---

cum ceruse el, iar mitropolitul Atanasie, achitat de acuzările aduse de episcopul Gherasim, a demisionat și s-a retras la mănăstire. Când s-a discutat proiectul în Senat, Haret a luat cuvântul și a arătat greșeala guvernului în procedările sale. Vezi discursul în volumul de față, p. 535.

1. Vezi volumul de față, p. 364.

2. Vezi prezentul volum, p. 97.

3. Asupra acestei chestiuni vezi Introducerea vol. III și deciziunea de anulare în același volum.

4. Vezi articolele din „Revista generală a învățământului“ din 1906, reproduse în volumul cu „Polemice“.

vacanțele, pentru ca să știe cei reușiți ce anume catedre pot cere. Se mai făcuse combinații de ore în vederea unor anume candidați, transferări în legătură cu catedrele nepublicate, și altele. El ar fi putut să anuleze toate examenele cu rezultatele lor, dar s-a gândit ca prin această măsură ar fi adus mare neajuns tuturor candidaților reușiți – și celor favorizați prin numirile ilegale, dar și celor nepăstuiți – de vreme ce ar fi trebuit toată lumea aceasta să se prezinte din nou la examene. De aceea a obținut aprobarea Consiliului de miniștri, la 7 iulie 1907, ca să anuleze numai numirile făcute în 1906, și a publicat deciziunea prin prin care chema pe toți cei numiți să prezinte actele lor până la 7 august, așa ca, la începutul anului școlar, toate să fie așezate după lege. Atunci mulți, foarte mulți profesori au făcut recurs la Contencios și opoziția a pornit o campanie violentă contra lui Haret. Pe măsură ce lucrurile se studiau și se luau măsuri pentru intrarea în legalitate, recursurile făcute nu mai aveau interes și, retrăgându-se multe, a rămas un mic număr care s-a judecat și dintre acestea unele s-au câștigat de minister, iar 5 s-au pierdut. Se înțelege ce fel de campanie se putea face: un ministru blamat de justiție! Trebuie să se retragă!

Când citim astăzi acele discuții și vedem reaua credință cu care se ducea campania, trebuie să ne întristăm de lipsa de măsură pe care o vedem uneori în luptele politice. Cu tot respectul ce trebuie să avem pentru hotărârile justiției, ne minunăm de unele hotărâri. Să pomenim una cu totul caracteristică: era în lege un articol care stabilea anume drepturi pentru profesorii care vor fi servit cinci ani *neîntrerupți*. Ministrul din 1906 acordase aceste drepturi unor persoane care servise în adevăr *cinci* ani, dar separați prin diferite intervale. Dispoziția legii care stabilise „cinci ani neîntrerupți“ se întemeia pe considerația că în acest timp profesorul a făcut o anumită practică și n-a întrerupt profesiunea sa. Interpretarea ce s-a pus de avocații recurenților cu numiri anulate și s-a admis de Contencios a fost aceasta: ee cere ca *fiecare* an din cei cinci să fie *neîntrerupt,* dar de la unul la altul *poate să fie întrerupere.* Să declare oricine dacă poți acuza pe ministrul care a pierdut un asemenea proces!

Altă măsură legislativă în legătură cu învățământul secundar a fost: desființarea legii din 1908 prin care se introducea *militarizarea școalelor.* Haret criticase aceasta în „Revista generală“ și prezentarea acestui proiect era un lucru foarte firesc.

Să examinăm această problemă în complexul ei.

Astăzi mai toate statele au serviciul militar obligatoriu pentru a putea să aibă la nevoie o armată care să apere hotarele, viața și avutul locuitorilor. Acest serviciu obligatoriu are, în diferite țări, un *termen* înlăuntrul căruia se socotește că se poate desăvârși pregătirea militară și *o vârstă* la care el începe. La noi se cerea atunci trei ani de serviciu, care trebuia să înceapă la 21 de ani. Nu e locul să examinăm aici pentru ce conducătorii armatei noastre au stabilit normele

acestea; e destul să le enunțăm. De aici urmează în mod logic că statul, *dacă păstrează această întocmire,* nu poate să facă altă lege prin care să oblige pe cetățeni să servească mai *mulți ani* și *la altă vârstă.* Ce poate însă statul? Poate să organizeze ceva care să dea viitorilor soldați anume însușiri, anume deprinderi care să-i facă mai apți pentru serviciul militar. Nu e nevoie să stabilesc aici care ar fi acele deprinderi, dar este firesc că ele trebuie să fie *în raport cu vârsta* și *să nu împiedice* pe tineri de la pregătația cealaltă pentru viață, care este școala.

Haret recunoaște că poate fi folositor să se introducă instrucția militară în școale, dar declară că transformarea școalelor în cazarme nu se poate concepe. Ar fi absurd să dăm școalelor o organizație în așa fel ca să dea armatei un soldat gata *făcut* înainte de 21 de ani; ele trebuie să-i dea elemente pregătite pentru *a se face* soldați.

Ce scop avea legea din 1906?

Iată ce zice în art. 2: „Scopul este să dea *instrucțiunea teoretică și practică* (militară) tuturor elevilor din școalele publice și particulare de băieți, primare, secundare și profesionale". Nu a venit în mintea celor ce au conceput această lege întrebarea firească: Se poate da această instrucțiune *cu începere de la 7 ani!*

Greșeala cea mare a legii din 1906 este că a voit *să facă* soldați pe copiii de 7 ani și nu s-a mulțumit *să-i pregătească.* Au socotit că copiii de români sunt așa de proști încât le trebuie șapte-opt ani ca să învețe *mânuirea armei:* dar ce pușcă poate mânui un copil de 7–10 ani? Desigur o imitație de pușcă, o jucărie. Și pentru cumpărarea acestor jucării se înscrisese în bugetul Casei Școalelor în 1907 suma de lei 1.200.000, socotind cu 6 lei bucata cele 200.000 de puști necesare. Și Haret zicea cu drept cuvânt: „Șase lei o bucată de lemn curat!… Am întrebat la Școala de meserii cu cât s-ar putea face o asemenea armă și mi s-a răspuns că cu 1,50 bucata".

Va să zică cel dintâi rezultat al legii era punerea la cale a unei risipe din banii statului.

Din greșeala inițială au urmat altele. În școalele secundare s-a redus numărul orelor de clasă de la 5 pe zi la 3 sau 4, dar nu s-a gândit nimeni de la minister că există o programă de studii alcătuită pentru 5 ore pe zi. În școalele secundare s-a considerat instrucția militară cu *obiect de studiu* și a primit coeficientul 2 pentru promovare. Pentru aplicarea acestor dispoziții în toate școalele, s-a format un corp special de instructori și inspectori ai lor, supuși ministerului de război, dar plătiți de ministerul instrucției. S-a ridicat bugetul acestui minister cu sume foarte mari, Cum și al comunelor pentru întreținerea trăsurilor și cailor necesari pentru revizorii militari. Iar pentru toată populația școlară s-a impus să-și procure uniformă.

Bazat pe aceste și alte motive, Haret propune desființarea *militarizării* școalelor, dar vrea să folosească *instrucția* militară, însă „în *oarecare măsură și* cu *precauțiunile cuvenite".* El amintește că chiar din epoca 1901–1904 se introdusese

în şcoli tragerea în ţintă şi se dăduse o dezvoltare educaţiunii fizice şi crede că a da armatei tineri cu corpul bine dezvoltat, cu deprinderea de a face marşuri şi exercitaţi la tragerea în ţintă, pe lângă acestea, cu sufletul hrănit de cultul patriei, de iubire pentru trecutul nostru glorios, este a-i face mai mare şi mai real serviciu decât a-i da nişte copii istoviţi de sforţări de exerciţii militare mai presus de vârsta şi forţele lor.

Atitudinea opoziţiei a fost favorabilă pentru partea care desfiinţarea militarizării şi poate n-ar fi fost nicio discuţie, dacă în proiect nu se găsea şi un alt punct: păstrarea organizării militare în şcoalele normale de învăţători, ai căror elevi se pregăteau cu toate cunoştinţele şi deprinderile necesare şi nu mai făceau serviciul militar la regiment, rămânând înscrişi în controalele armatei cu gradul dobândit în şcoală.

Asupra acestui punct, conservatorii, mai ales în Senat, au dezvoltat argumentul că o asemenea măsură este un *privilegiu* acordat învăţătorilor, pe când toţi ceilalţi cetăţeni îşi fac serviciul în cazarmă. Era o chestiune secundară, firește, dar Haret a înfăţişat motivele sale. Dintre acestea, cel mai important era că mai toţi elevii şcoalelor normale devin absolvenţi la vârsta de 19 sau 20 de ani şi până după satisfacerea serviciului militar nu pot dobândi posturi ca titulari, deci o pierdere de trei ani, ceea ce pentru numărul destul de mic de candidaţi învăţători, faţă cu nevoile învăţământului rural, era o pagubă foarte importantă. De altfel, o măsură analogă era atunci în vigoare pentru elevii şcoalelor de poduri şi şosele[1].

Legea pentru organizarea şcoalei superioare de medicină veterinară, care răspundea unei necesităţi adânc simţite, s-a discutat în şedinţa Camerei de la 21 martie 1911 într-o atmosferă de obiectivitate, iar în Senat a fost votată la 24 martie în unanimitate fără nicio discuţie[2].

* * *

Nu tot aşa s-au petrecut lucrurile cu proiectul pentru înfiinţarea unor catedre universitare[3].

Legea învăţământului secundar şi superior prevedea că înfiinţarea unei catedre universitare nu se poate face decât prin lege, după cererea facultăţilor respective, aprobată şi de Senatul universitar. În cursul anilor, amândouă universităţile ceruse ministerului înfiinţarea unor catedre noi. La un moment dat se adunase un număr de 63 cereri. În ianuarie 1907, C. Dissescu, fiind ministru,

1. Vezi volumul de faţă, p. 138 şi următoarele.
2. Vezi volumul de faţă, p. 222 şi următoarele.
3. Vezi volumul de faţă, p. 419 şi următoarele.

făcuse un proiect prin care propunea Parlamentului să voteze 54 de catedre noi. Contra acestui proiect s-a ridicat o manifestație puternică din partea profesorilor și din partea Partidului Național-Liberal, așa ca ministrul a fost silit să-l retragă. Haret, ținând seama de cererile universităților și – pe de altă parte – de situațiunea bugetară, a întocmit și el un proiect și l-a depus în Cameră în 1908, pentru înființarea a 6 catedre noi. De atunci și până în martie 1910 s-au făcut multe cereri de către deputați, așa că în momentul când s-a început discuția (17 martie) erau propuse 21 catedre, dintre care patru adăugate de comitetul delegaților, dar toate cerute de către autoritățile administrative universitare. Combătut cu mare putere de ambele partide de opoziție (au vorbit: Al. Marghiloman, Take Ionescu ș.a.), cum și de deputatul N. Iorga, proiectul a fost votat la 18 martie.

Motivele de combatere erau foarte diferite: unii ziceau că sunt ramuri de învățământ, cum ar fi cel primar, care au nevoi mai urgente decât universitățile; alții credeau că înscrierea în buget a plății profesorilor pentru unele catedre nevotate de Parlament constituie o *înființare* ilegală a acelor catedre; alții contestau dreptul comitetului delegaților de a face un adaos la propunerile din proiect ale ministrului; alții, în fine, credeau că nu e bună modalitatea recrutării profesorilor pentru aceste catedre; – desigur acestea erau lucruri ce se puteau discuta și asupra cărora se putea să aibă cineva păreri deosebite de ale ministrului; dar alte obiecțiuni erau chestiuni de fapt, acuzări că ministrul n-a îndeplinit prescrierile legii, și altele, pe care Haret le-a dovedit neîntemeiate.

Deși Camera votase proiectul, Haret, văzând campania pe care o pornise opoziția celor două partide conservatoare, văzând mai ales că universitățile au înaintat fiecare câte un memoriu aducând obiecțiuni legii și fiecare prezentând astfel lucrurile încât ministrul n-ar fi putut aduce eventuale modificări proiectului său, se hotărî să nu-l mai prezinte Senatului și să-l amâne până mai târziu spre a găsi modul de a concilia diferitele puncte de vedere.

Logic ar fi fost ca lucrurile să se oprească aici; dar politica nu este totdeauna amica logicii. Acum vedem că în Senat se produc discuții asupra unei legi retrase, pentru ca Titu Maiorescu, C. Dissescu și C. C. Arion să-l poată interpela asupra campaniei din 1907 contra proiectului lui Dissescu. Cele spuse atunci de diverși senatori și explicațiile date de ministru arată sub o trista lumină modul de luptă politică din acel timp, mai ales în chestiuni care ar fi trebuit să se mențină la un nivel mai ridicat. Haret are acum ocazia a justifica atitudinea sa ostilă proiectului lui Dissescu, asupra căruia face observațiuni foarte serioase.

Aceeași atitudine violentă a opoziției s-a produs în discuția proiectului pentru modificarea câtorva articole din legea administrației centrale a Ministerului, din 12 aprilie 1906. Haret voia să redea Casei Bisericii și Casei Școalelor situațiunea independentă pe care au avut-o la întemeierea lor, fiind transformate în simple direcțiuni ale Ministerului prin legea ministrului Vlădescu; mai urmărea o nouă organizare a serviciului de control, asigurând personalului o stabilitate

prin care să se creeze o adevărată carieră. Mai ales această parte e foarte atacată atât de deputați din opoziție cât și de un deputat din majoritate. Unii ziceau că vrea să facă inamovibili pe oamenii devotați lui; alții criticau mijlocul de recrutare prevăzut în proiect. Când judeci – azi mai ales – cu obiectivitate, vezi că criticile erau făcute cu rea-voință și aș zice: unele chiar cu rea-credință. În adevăr, el punea următoarele principii în privința personalului de control: să aibă un număr de ani serviți în învățământ, să aibă notări deosebite în statele personale, să aibă o reputație bună bine stabilită și să fie aleși dintr-o listă de prezentare de către o numeroasă comisiune de funcționari superiori, între care să fie și membrii precedentului consiliu permanent (numiți adică de un alt ministru) și să se asigure celor numiți o stabilitate.

Tot felul de bănuieli se formulau și în Senat (de către C. C. Arion) și în Cameră, încât, într-un moment, Haret a dat o ripostă puternică, zicând: „Eu nu afirm că sunt infailibil. Este prea posibil să mă înșel uneori; dar să-mi puneți la îndoială mențiunile mele și dorința foarte curată de a face binele și numai binele, aceasta nu o admit". Firește, Camera a salutat cu aplause prelungite aceste cuvinte, dar nu e mai puțin adevărat că asemenea atacuri îl făceau să sufere. În aceeași ședință răspunde și deputatului Pălțineanu care spusese că pătrund în administrația ministerului numai cei „cu pecetea haretistă". În adevăr, gazetele opoziției numeau atunci pe cei ce lucrau sub ordinele lui: „Cazacii lui Haret" și unele căutau să acrediteze legenda că Haret vrea să-și facă partid. El persiflează pe acei care „și-au făcut alte cete cu *-ist* și speră să stăpânească destinele Țării Românești".

Cu toată această atmosferă încărcată, proiectul se votează de Cameră la 8 martie și de Senat la 5 aprilie 1910[1].

Dar, în împrejurările acelea, Haret era obligat să se ocupe și de alte probleme decât de cele școlare.

Între acestea, a fost *comisia istorică.* Ce era aceasta?

Văzând că pentru studiile istoricilor mari și mici, e nevoie să se publice un *corpus* al cronicilor interne și externe, alături de altul al documentelor iarăși interne și externe, Haret s-a gândit că particularii cu greu pot cheltui sumele cerute de cercetări și publicații și că este datoria Statului să-i ajute. Să înscrie în budget o sumă? Un ministru poate s-o puie, altul s-o șteargă. Atunci să se facă o lege! Și a făcut-o, a prezentat-o Camerei la 2 martie 1909. Și-ar închipui cineva că un asemenea proiect s-ar putea combate? Și ce se obiecta? De ce ministrul Instrucției să se ocupe de publicarea cronicilor? Ce este această centralizare? De ce să le facă el toate? – zicea Take Ionescu. De ce membrii comisiei să ia leafă? De ce să-i numească ministrul? O să pună oamenii lui! zicea deputatul Iorga. Era deci naturală mirarea lui Haret… mirare că vedea proiectul combătut. Dar nu e numai

1. Vezi vol. VI.

atât. După ce se votează de Cameră, trece la Senat; şi acolo, la 23 Martie 1909, se pune la vot fără discuţie (probabil că Haret lipsea) şi se respinge. *Se respinge*!

Atunci Haret, fiindcă avea în budget suma necesară şi fiindcă tipărirea unei cronici era şi începută, numeşte o comisiune care să se ocupe de aceste lucrări; iar în anul următor, la 13 Ianuarie 1910, aduce iar în discuţie proiectul. Atunci altă furtună. Nicolae Fleva îl acuză că… a *călcat Constituţia,* pentru că a adus în ultima sau penultima sesiune a legislaturii un proiect important. Dar nu e numai atât. Ministrul a lovit în prestigiul Parlamentului, pentru că *a pus în aplicare o lege pe care Senatul o respinsese.* Te miri că n-a cerut să fie trimis în judecata Casaţiei! Acum legea se votează definitiv; dar vedem 13 voturi *contra* la Senat şi 10 la Cameră. O! politică, mari sunt tainele tale![1]

* * *

Aceeaşi hărţuială la un alt proiect tot afară de sfera şcoalelor: teatrul.

Necesitatea unei legi care să refacă organizarea teatrului naţional a fost mărturisită de Haret cu ocazia interpelării ce i-a adresat deputatul N. Iorga la 27 februarie 1908. Interpelatorul cerea ministrului să înlocuiască pe directorul de atunci (care era Alexandru Davila), pentru ca altul să realizeze cerinţele unui teatru *naţional,* adică: Să încurajeze literatura dramatică românească şi să fie o şcoală de educaţie literară şi socială. Haret îl aprobă în toate punctele de principiu şi făgăduieşte că va căuta, când va fi bine documentat, să facă şi un proiect de lege bazat pe aceste principii. Cât priveşte înlocuirea directorului, care i se cerea, nu vrea s-o facă sub presiunea interpelării şi vedem că o face mai târziu: În martie 1909, adică atunci când chestiunea era – cum se zice – *coaptă* şi opinia publică era unanimă pentru o schimbare.

Persoana aleasă a fost Pompiliu Eliade, despre a cărui administraţie au rămas cele mai frumoase amintiri, pe care artiştii le au manifestat acum după trecere de atâţia ani. Dar Eliade era cumnat cu ministrul şi era deputat. Însărcinându-l cu direcţia Teatrului, Haret a fost întrebat (în şedinţa Camerei de la 15 martie 1909) dacă poate să mai rămână deputat; el a răspuns că nu dă nicio părere, e treaba Camerei să decidă cum va vrea. A doua zi altă interpelare a deputatului Victor Filotti(28), din partidul lui Take Ionescu, care critică pe noul director. Toate aceste lovituri contra lui Eliade erau în realitate mijloace de a lovi în Haret, deşi – judecând obiectiv – va recunoaşte oricine că noul director al Teatrului avea suficiente calităţi personale ca să fie numit, şi, pentru Haret, calitatea de rudă nu ar fi fost hotărâtoare; dar ea dădea ocazie celor răuvoitori să-l acuze că „vrea să-şi căpătuiască neamurile“.

---

1. Vezi vol. VI, p. ??? şi următoarele.

Acestea erau, poate, și un fel de tactică pentru a crea o atmosferă nefavorabilă pentru proiectul de lege pe care-l depusese atunci în Cameră și care vine în discuție în ședința de la 24 martie 1909.

De astă dată s-a întrebuințat altă tactică. A vorbit numai Ioan Lahovari, care a rostit o cuvântare mai mult spirituală decât serioasă; dar s-au formulat și depus atâtea amendamente încât Haret, la sfârșitul discursului său, a propus să se trimită legea la Comitetul delegaților și să se suspende discutarea ei în plenul Adunării. Aceasta a putut să fie considerată de adversarii săi ca o înfrângere a lui Haret, mai ales că el zisese că „lasă la aprecierea Camerei“ și Camera primise propunerea cu aplauze.

Când revine cu acest proiect, după aproape un an (la 6 februarie 1910), găsește mulți deputați ostili. Deoarece în anul trecut se votase luarea în considerație, acum se discută numai articolele, dar aici se concentrează atacurile. Același lucru și în Senat, la 25 februarie. Cele mai mici detalii dau prilej la cuvântări lungi și pasionate. Se vorbește despre disprețuirea Moldovei, pentru că în Comitetul din Iași sunt trei membri și în București 5, sau pentru că în București e un reprezentant al ministerului și la Iași nu. Se întreabă de ce directorul din București are epitetul de „general“ și cel din Iași nu? Obiectiuni de același fel se ridică și pentru Craiova. Se critică puterile dictatoriale ale directorului și se accentuează că aceasta nu e „mentalitate liberală“. De ce să facă el, prin funcționarii săi, distribuția rolurilor și să nu o facă însuși autorul? De ce actorii puși la pensie să nu se poată adresa tribunalelor? De aici se deduce că legea e contra Constituției.

Explicațiile serioase ale lui Haret nu pot convinge – firește – pe cei care aduceau obiectiuni de așa natură, dar majoritatea e mai cuminte și votează proiectul cu 67 voturi (15 contra) la Cameră, iar la Senat cu 39 voturi (contra 1).[1]

* * *

Aceasta este activitatea de legiferare a lui Haret, la care mai adăugăm o modificare a legii Casei de Economie a corpului didactic, care se votează fără discuție și în Senat și în Cameră. Dar Haret mai are încă vreo câteva discursuri, unele destul de importante. Sunt patru răspunsuri la interpelări, două discursurile la buget și unul în discuția adresei.

Dintre interpelări, vom vorbi despre a deputatului N. Iorga în chestiunea restaurării monumentelor istorice.[2] Aceasta dă lui Haret ocazia să facă istoricul

1. Vezi volumul VI, p. 386 și următoarele.

2. Celelalte sunt: a lui I. Lahovari la 20 martie 1909 (Vezi p. 214 din acest volum), a dr-lui Gr. Romniceanu la 7 aprilie 1910 (Vezi p. 447 din prezentul volum) și a lui N. Iorga la 4 decembrie 1910.

restaurării monumentelor istorice din țara noastră, să examineze cu obiectivitate problema artistică și istorică, să arate interesul ce a pus regele Carol în campania pentru această operă, care, chiar de ar putea să se critice din unele puncte de vedere, a dăruit țării monumente care reamintesc cu mândrie dezvoltarea artistică din țara noastră în secolele trecute.

* * *

În acea legislatură Haret ține două cuvântări la discuția bugetului pentru 1909–1910 și pentru 1910–1911. Prima dă explicații pentru o chestiune locală[1]; a doua tratează chestiuni de interes general[2]. El răspundea mai ales lui Al. Marghiloman, care criticase diferitele sume înscrise în buget, găsind că unele sunt prea mici, altele prea mari; apoi discută chestiunea clădirilor școlare și a materialului didactic. Cu această ocaziune pomenește de un raport pe care l-a alcătuit în 1909 și l-a înmânat unora din colegii săi din minister, cei mai indicați spre a-i da sprijin. „Când ați cunoaște, zice, el, starea adevărată a lucrurilor, nu mă îndoiesc că ați da cel mai energic concurs oricărui ministru al Instrucțiunii, care ar veni să ceară ajutor". Din acest raport a citit câteva pasaje, care fac în adevăr să ți se strângă inima de durere, când te gândești la ce a fost și la ce este încă în multe părți: „Școalele s-au înmulțit și s-au populat, institutele de cultură au căpătat o importanță științifică sau artistică din ce în ce mai mare, dar statul continuă a le adăposti prin niște ruine, unde nu numai de știință sau carte, dar nici de sănătate nu poate fi vorba". Și citează diferite exemple din București și din alte orașe mari ale țării. N-am putut găsi un exemplar întreg din acest raport, pe care l-aș fi publicat în colecțiunea aceasta; dar se vede din citatele lui Haret cât de mare era interesul ce punea el pentru această chestiune și cu câtă durere spune adevărurile care, poate, au supărat pe unii colegi din guvern. Vorbind de școalele primare și de gimnazii, zice că a lăsa pe copii în localuri nesănătoase și neîncăpătoare este a compromite sănătatea și a lor și a corpului didactic care-i instruiește, și adaugă: „a nesocoti acest lucru ar însemna a lua asupra noastră cu bună știință cea mai grea responsabilitate față de țară". Ca încheiere a acestor constatări și considerațiuni, propune *să se facă împrumuturi speciale pentru clădirile școlare,* căci *„așa cum suntem nu mai putem merge* și că trebuie cât mai curând să intre în preocupările d-voastră ale tuturor, nu numai ale oamenilor de școală, că e o *trebuință absolută să ne îngrijim și de partea materială a învățământului, nu numai de personal".*

Asemenea strigăte de durere înalță discuția unui buget, pe care adversarii săi, în cazul de față Marghiloman, voiau să-l scoboare, acuzându-l că vrea „să-și

1. Vezi prezentul volum, p. 203.
2. Vezi prezentul volum, p. 506.

procopsească neamurile“, pentru că Pompiliu Eliade a fost numit director al Teatrelor şi că prin măsurile sale face „boclucuri“ guvernului.

Firește, Haret știe să răspundă acestor răutăcioase învinovățiri, dar acei care cunosc care e opera îndeplinită de el şi ce a făcut pentru şcoala română îşi dau seama de ce se petrecea în sufletul său când îşi termina discursul cu aceste vorbe: *„Rămâne să vă spuneți cuvântul dacă, în urma obiecțiunilor făcute de* dl *Marghiloman ieri și în urma răspunsului meu de astăzi, se cuvine să-mi refuzați și* Dvs. î*ncrederea, precum mi-a refuzat-o d-sa“.*

* * *

Mai avem să vorbim despre discursul rostit în Cameră în şedinţele de la 3 şi 4 decembrie 1909, în discuţia răspunsului la mesajul regal[1].

Printr-o împrejurare foarte curioasă, dar explicabilă prin faptul că conservatorii credeau că plecarea liberalilor e foarte apropiată şi că mai e nevoie de câteva lovituri pentru a o grăbi, discuţia aceasta, cu care începe sesiunea 1909–1910, a fost foarte violentă şi atacurile contra guvernului au scos la iveală, pe lângă împrejurări recente, şi chestiuni vechi, asupra cărora se părea că lumea şi-a format convingerea. S-a repetat acuzaţia că liberalii au provocat răscoalele din 1907 şi că represiunea a fost prea crudă. Atunci deputatul Const. Banu(29) a caracterizat faptele şi oamenii într-un frumos discurs, din care reproducem următorul pasaj:

„Când furia maselor se dezlănţuise, când tulburarea şi deznădejdea cutreerau câmpiile ţării, când limbile de foc cutreierau zările, când barierele oraşelor erau forţate, când aici în Bucureşti se ridica un zvon înfiorător de nu ştiu ce pregătiri tainice şi criminale, când totul nu era decât un haos de anarhie, atunci nu eram tot noi iacobinii de astăzi? Nu era tot Morţun sindicalistul, nu era tot Haret instigatorul? Pentru ce ne-aţi dat puterea? Căci ne-aţi dat-o.Pentru ce ne-aţi făgăduit *unanimitatea conştiinţelor* în acea şedinţă istorică, în care liberali şi conservatori au căzut unii în braţele altora, când toate pasiunile, toate ambiţiunile au tăcut? Nu eram tot noi care purtăm astăzi sub redingotele noastre un petec din stindardul roşu şi în cutele stindardului nostru dezordinea şi anarhia?

Atunci găseaţi că represiunea nu este destul de grabnică, destul de puternică, şi acum vine dl Filipescu să ne spună că represiunea a fost exercitată în condiţiuni crude? Atunci umpleaţi anticamerele ministerului de interne şi cereaţi puşti şi baionete şi astăzi noi suntem asasinii şi d-v apărătorii poporului!“

Prin acele atacuri era vizat în primul rând mai ales Haret. Dar nu era numai atât.

S-a reeditat atunci toată seria de acuzări, mari şi mici, cele discutabile ca orice act politic ce poate fi privit din diferite puncte, precum şi cele absurde,

1. Vezi prezentul volum, p. 273 şi următoarele.

chiar acelea de care s-ar căi astăzi dacă ar trăi cei care le-au spus…. ce zic? de care s-au căit curând, după trei ani, când mormântul a cuprins oasele celui care se zbătuse o viață întreagă ca să înalțe un edificiu pe care-l visa frumos și care ar fi fost minunat dacă nu s-ar fi stricat de câte ori pleca el de la minister[1].

Atacat de mulți deputați, el răspunde nu ca să se apere personal ci: „fiindcă învinuirile nu mi se aduc mie decât pentru a lovi în guvern și în sistemul de guvernământ". Este primul și singurul discurs de acest fel al lui Haret.

În adevăr, ce nu s-a zis?

– Ai înființat nenumărați revizori școlari ca să-ți faci partizani printre învățători!

– Ai lovit în prestigiul Parlamentului înființând comisia istorică pe care el ți-a refuzat-o!.

– Ai provocat scandalul bisericesc prin legea Sinodală pe care ai făcut-o!

– Ai fost cenzurat de Casație care ți-a desființat anulările numirilor făcute de Vlădescu!

– Ai înjosit prestigiul universității prin critica făcută unei hotărâri a comisiei de judecată, care achitase pe doi profesori ce se bătuse în cancelaria școalei!

– Prin activitatea extrașcolară ai urmărit să-ți faci un partid!

– Ești un sectar periculos!

– Ai scris broșura din 1905, care a făcut pe țărani să aștepte ca statul să le dea moșii, și pe cea din 1907 care a aținat pe țărani contra evreilor!

Vorbirea lui Haret, documentată și precisă, arată netemeinicia acuzațiilor, aduce în fața Camerei faptele adversarilor politici făcute când erau ei la guvern și rezumă tot ce a realizat el în diferitele domenii ale activității ministeriale.

Cu toate că sentimentul de revoltă ar fi fost foarte îndreptățit, sfârșitul discursului său este de o frumoasă înălțime morală: Îndemn la împăcare și la colaborare: „Ați avea și dv. un rol foarte însemnat în activitatea care se desfășură. Interveniți în ea, aduceți contingentul dv. de muncă și de idei, căutați să îndreptați activitatea aceasta pe calea care vi se pare cea mai bună și să îndreptați ceea ce vi se pare că este excesiv și rău în activitatea noastră, dar să vreți să răsturnați toate, să criticați tot ce am făcut noi, aceasta este o sistemă foarte greșită".

Aceste cuvinte erau în acord cu ceea ce spusese și în alte ocazii: „Nu cu ură se poate lucra pentru binele unei țări, ci numai cu iubire".

---

1. Să notăm aici că – la moartea lui – ziarele care l-au combătut cu mai multă înverșunare i-au adus laude nu numai pentru activitatea de om al școalei, ci și pentru activitatea socială: „Cea mai curată iubire de țară l-a însuflețit când a închinat băncilor populare toată munca lui, de pe urma căreia se culeg fecundele rezultate practice de azi", zice „Epoca"; iar „Acțiunea": „Lui se datorează putința țăranului ca, la nevoie, să găsească banul necesar pentru munca pământului la băncile populare, care cu drept cuvânt s-ar putea chema băncile omului mare, omului de bine care a fost Spiru Haret".

Aceasta este activitatea lui Haret în ultima sa epocă de luptă parlamentară, activitate bogată și ca material, căci a rostit peste 40 de cuvântări, și ca valoare politică și socială, căci multe din ele se citesc și azi cu interes, fiindcă arată omul și concepțiile lui.

Gh. Adamescu

XXXI.
Răspuns la interpelare

Discurs rostit în ședința Senatului de la 24 ianuarie 1908 ca răspuns la interpelarea lui C. Dissescu despre rolul preoților și învățătorilor în răscoalele țărănești

În ziua de 23 ianuarie 1908, senatorul C. Dissescu dezvoltă interpelarea sa adresata ministrului de Instrucțiune cu privire la răscoalele din anul precedent și la rolul învățătorilor și al preoților în acele împrejurări precum și la răspunderea ce trebuie să aibă Haret în legătură cu ele. Textul acestei interpelări nu s-a publicat în „Dezbateri" fiindcă nu s-a trimis. (Vezi „Dezbaterile" Senatului, p. 307). După Dissescu, ia cuvântul Dim. Sturdza, președintele Consiliului, apoi răspunde Haret în ziua de 24 ianuarie. Se mai înregistrează și o replică a lui Dissescu (care de asemenea nu s-a dat la tipar), căreia îi răspunde Dim. Sturdza.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Domnilor senatori, când s-a anunțat interpelarea dlui Dissescu,[1] acum o lună și mai bine, eu am fost foarte mulțumit, din pricină că, după cum spuneam aseară, interpelarea aceasta dura în realitate de aproape un an. Și situațiunea mea era cu atât mai neplăcută, cu cât trebuia să țin seamă, nu de situațiunea mea personală, ci de exigențele de guvernământ, de vreme ce făceam și eu parte din guvern. Așa fiind, a trebuit să-mi pun pază gurii și să las să se vorbească, fără să răspund niciodată nici un cuvânt, la tot ce se zicea pe socoteala mea.

Așa fiind, cu toată întorsătura pe care dl Dissescu a căutat s-o dea ieri interpelării sale, în ceea ce mă privește pe mine, eu nu am decât să-i aduc mulțumiri, pentru că mi-a dat ocazie să răspund, nu numai d-sale, dar și tuturor coreligionarilor d-sale, care de atâta vreme mă hărțuia u.

E adevărat că dl Dissescu a mărginit interpelarea să nu mai la o singură chestiune, la chestiunea răscoalelor și rolul pe care eu l-aș fi avut într-însele. Speram, după textul cererii sale de la 11 decembrie, că va dezvolta și o altă chestie, pe

---

1. Constantin Dissescu (1854–1932), avocat și profesor la Facultatea de Drept din București. A intrat în Parlament la 1884, sub egida lui Ion Brătianu al cărui guvern l-a susținut până pe la 1887, când a devenit dizident, apoi a trecut în lagărul conservator și a făcut parte dintre amicii lui Take Ionescu. În ultimii ani a vieții a fost parlamentar liberal.

aceea a ilegalităților comise de mine prin anularea oarecăror numiri făcute de predecesorul meu și al d-sale. Cu adâncă părere de rău văd că această parte a fost trecută sub tăcere.

Dl Ion C. Grădișteanu: Are să vină.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Mă bucură făgăduiala dlui Grădișteanu, iau act de dânsa și sper că se va ține de cuvânt.

Dl Ion C. Grădișteanu: Da, da!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: În orice caz, eu mă țin gata a răspunde, și sper că în așa fel are să fie răspunsul meu încât să mulțumească, nu numai pe onor. Senat, dar și pe dl Dissescu.

D-lor, pentru că v-am răpit o zi de odihnă și de sărbătoare mare, rugându-vă să mă ascultați, răspunsul meu voi căuta să-l fac cât voi putea mai scurt, ca să nu abuzez de răbdarea d-voastră. De aceea voi intra de-a dreptul în chestiune.

Chestiunea, întru ce mă privește, este rolul învățătorilor și preoților în mișcările de la martie trecut. Dar, pentru ca să mă pot lămuri bine, voi fi silit să iau lucrurile ceva mai de departe, pentru ca să pot pune în cunoștință de ce era faimoasa chestiune a mișcării învățătorilor înainte de tulburările din martie 1907. Căci altminteri va fi greu să se înțeleagă însemnătatea pe care deodată le-au dat-o acestor slujbași, o mulțume de oameni care până atunci nici nu-i știau că există pe lume.

D-lor, când am venit la ministerul instrucției întâia oară, acum 11 ani, eram deja îngrijat de starea de lucruri de la țară, în ceea ce privește starea culturală a țăranilor; nu mai vorbesc de celelalte. Dacă în primul meu minister nu m-am putut ocupa mai de aproape de această parte, cauza a fost, pe de o parte, scurtimea ministerului meu de atunci, iar pe de alta, că am fost prea mult ocupat cu alte chestiuni, și îndeosebi cu alcătuirea și susținerea celor două legi, asupra învățământului secundar și superior și asupra învățământului profesional. Dar nu pierdeam lucrul din vedere, și dovada este că în cei doi ani, cât am fost afară din minister, între 1899 și 1901, m-am adresat învățătorilor ca simplu profesor și coleg, iar nu ca ministru al lor, după cum au spus unii.

O voce: N-aveau nevoie; știau.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: M-am mirat că au fost unii care să se minuneze până și de acest simplu fapt, ca un fost ministru de instrucție să stea de vorbă cu învățătorii.

Am socotit că eram îndreptățit mai mult decât oricare altul să fac aceasta, să vorbesc cu dânșii, pentru că îi cunoșteam, mă cunoșteau și puteam crede că vorba mea va fi ascultată de dânșii. Și ce le-am spus? Le-am cerut ca, în loc să-și risipească activitatea lor în direcțiuni care nu aveau a face nimic nici cu chemarea lor de învățători, nici cu datoria lor de cetățeni, să-și concentreze această activitate pentru a o pune în serviciul ridicării bunei stări a țărănimii. Apelul acesta l-am făcut sub forma unui articol publicat într-o revistă a lor, pe care l-am tras

şi în broşură; iar când am intrat pentru a doua oară în minister, în 1901, l-am împărţit într-un foarte mare număr de exemplare, împrejurarea aceasta nu ştiu dacă era cunoscută celor care mă interpelează. În această broşură expuneam un întreg plan de activitate pentru învăţători, în scopul de a ridica buna stare culturală şi materială a sătenilor.

Nu voi face citaţii lungi din această broşură; mă voi mulţumi să vă citesc numai câteva rânduri, pentru a înţelege spiritul în care ea a fost scrisă.[1]

Iată ce le spuneam învăţătorilor: „Poporul nostru nu a avut şi nu are sfătuitori. El nu cunoaşte pe cei ce pretind că-i vor binele decât sub forma de prefect, subprefect, primar sau vătăşel, toţi aceştia înarmaţi cu legi represive şi cu puterea de a-l pedepsi, de multe ori pentru lucruri de care nici nu-şi dă seama. Care din aceştia vin însă să se aşeze la vatră împreună cu el, să stea cu el de vorbă, ca om cu om, pentru a-l învăţa prieteneşte ceea ce e bine pentru el? Sfaturile-i vin sub formă de circulare, adresate primarului, care, în cazul cel mai bun, se lipesc pe uşa primăriei, fără să le citească nimeni; de ordinar, primarul însuşi este cel dintâi care le uită. Şi încă tot e bine când circulara nu se termină prin ameninţare de pedeapsă cu amenda sau cu închisoare pentru cei ce nu i se vor supune şi care nici nu o cunosc, necum să-i înţeleagă folosul“.

Şi mai departe ziceam:

„Învăţătorii pot pune, ca principal mobil, în serviciul cauzei pentru care vor lucra, sentimentul întăritor şi binefăcător al iubirii de aproapele. Nimic nu îndulceşte inima ca contactul zilnic cu copiii. Slăbiciunea şi inocenţa lor abat vederile noastre de la trista realitate a lucrurilor, şi ne fac de mai uităm că interesul şi ura între oameni determină mai adeseori acţiunile lor, decât iubirea şi buna înţelegere. Învăţătorul, în şcoala lui, are o chemare de pace şi de iubire, pe care trebuie s-o aibă şi în afară de şcoală.

Căci misiunea la care chem prin aceste rânduri pe învăţătorii de toate gradele este un adevărat apostolat, în sensul cel mai bun şi mai înalt al cuvântului. Întocmai ca modeştii tovarăşi ai lui Hristos, care au schimbat faţa lumii, ei trebuie să-şi ia sarcina de a semăna vorba cea bună printre săraci şi ignoraţi, să aducă sfat şi îndemn celor mici şi slabi.

Ca şi pentru apostolii lui Hristos, puterea lor va sta numai în dreptatea şi înţelepciunea vorbelor şi a sfaturilor lor, în iubirea, care va însufleţi faptele lor. Sunt destui alţii care cred că e bine şi meritoriu să propage ura şi duşmănia între oameni; exemplul acestora este încă o dovadă de stârpiciunea muncii acelor pe care ura îi inspiră. Fie a învăţătorilor cinstea de a dovedi încă o dată care este puterea celor încălziţi de sentimentul creştinesc al iubirii deaproapele să lase altora privilegiul de a-şi împietri inima în trista îndeletnicire de a se înnegri unii pe alţii. Să facă ei dovadă că mult mai mult se poate dobândi prin apelul la

1. E vorba de broşura intitulată *Liga învăţământului* şi apărută în anul 1900.

bunele sentimente ale oamenilor, decât prin propagarea între dânşii a vrajbei şi a vrăjmăşiei".

Iată, dlor, care a fost programul meu de activitate extraşcolară şi, pe baza acestui program, dezvoltat în mai multe pagini, învăţătorii m-au ascultat şi s-au apucat de lucru, şi au fost cu siguranţă şi în anul acesta din urmă cei mai paşnici şi mai harnici luptători pentru ridicarea ţărănimii, din starea de plâns în care se află.

Îmi pare foarte rău că alţii, înaintea mea, nu au întreprins această acţiune cu mult înainte, căci cu siguranţă că, dacă acţiunea aceasta s-ar fi urmat nu doi, trei ani, cum am putut eu să o duc, ci cincisprezece sau douăzeci de ani, nu am fi ajuns acolo unde am ajuns astă-primăvară.

Orice ar crede alţii, în această privinţă, credinţa mea nestrămutată este.

În adevăr, ştiţi că în aceşti puţini ani, au luat naştere băncile populare, care astăzi au ajuns la numărul de peste 2.000 şi la un capital de aproape 35.000.000 de lei. Care instituţiune de stat ar fi putut să ajute atâta cât băncile populare, nu numai la ridicarea economică a ţăranilor, dar şi la ridicarea lor morală? Banii aceştia reprezintă economii curat ţărăneşti, ceea ce dovedeşte că spiritul lor de economie s-a deşteptat, pe când mai înainte nici nu se pomenea de dânsul; căci era admis ca o dogmă că ţăranul nostru este refractar la orice idee de economie.

Dar când ţăranii s-au văzut în fruntea unor instituţiuni de credit, le-a venit ideea să împingă mai departe dezrobirea lor şi s-au pus şi ei pe linie ca să ia în arendă, sau chiar să cumpere moşii.

Dar lucrul acesta aşa era de neobişnuit pentru mulţi de la noi, încât l-au considerat ca un adevărat atentat la starea de lucruri existentă. Şi nu o dată am auzit protestându-se contra pretenţiilor ţăranilor de a deveni şi ei proprietari prin propriile lor mijloace.

Dl dr. Gr. Romniceanu: Erau Fischerii la spate.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Ei bine, fără să cercetez mai departe celelalte dovezi de activitate extraşcolară a învăţătorilor, veţi vedea, în cursul dezvoltării vorbirii mele, ce mare influenţă au avut faptele acestea asupra învinovăţirilor a căror victimă au fost pe urmă învăţătorii şi preoţii.

Dar nu este acum momentul să vorbesc de acestea, pentru că vreau să sprijin pe dovezi şi fapte concrete afirmaţiunile mele.

Pot însă să spun că aceia care se cred lezaţi în interesele lor, prin această intervenţiune neaşteptată a unui element considerat până acum ca neexistent, au făcut ca toată povara învinovăţirii să se abată de la aceia care erau poate adevăraţii vinovaţi şi să cadă pe capul acelora care căutaseră să determine curentul cel nou.

Aşa ceva s-a mai întâmplat şi alte dăţi, şi citez în special tulburările agrare ce au avut loc în 1898 în vreo patru judeţe, deşi nu au ajuns la gradul de sălbăticie de astă-primăvară. Şi atunci învăţătorii au fost denunţaţi ca instigatori, şi unii din ei au fost arestaţi.

Şi pe urmă ce s-a dovedit? S-a dovedit că ei fusese în capul mişcării pentru combaterea alcoolismului în satele lor şi că denunţătorii erau cârciumarii!

Vă las să trageţi concluzia, cum vă voi lăsa să trageţi tot d-voastră concluzia şi din lucrurile ce voi expune mai pe urmă.

D-lor, când au izbucnit tulburările din martie trecut, în primele zile nu s-a prea vorbit despre vinovăţia preoţilor şi a învăţătorilor. Acuzaţiile au ieşit la iveală mai târziu şi mi-au ajuns la cunoştinţă deodată cu măsurile care se luau împotriva celor bănuiţi. Dar am socotit că datoria mea era să nu mă amestec până ce justiţia nu-şi va spune cuvântul. Mă mir de învinovăţirea ce mi se face, că nu am intervenit ca să iau cutare sau cutare măsură. Aş dori să ştiu dacă dl Dissescu ar fi fost în locul meu, ce măsuri ar fi luat pe câtă vreme acţiunea justiţiei era încă în curs? Iar după ce justiţia s-a pronunţat şi a scos din cauză pe toţi învăţătorii şi preoţii, fără excepţie, ce măsuri puteam să mai iau?

Şi, cu toate acestea, tot am luat unele dispoziţii, de care văd că dl Dissescu nu vrea să ţină seamă.

Am suspendat din serviciu pe aceia care erau arestaţi, şi aceasta prin extensiunea ce am dat-o unui articol din lege; căci articolul din legea instrucţiunii prevede că numai cei acuzaţi pentru oarecare fapte anume înşirate acolo să fie suspendaţi. Cu toate acestea, i-am suspendat; dar pe urmă a trebuit să-i restabilesc, după ce justiţia i-a achitat.

M-a mai întrebat dl Dissescu, ce am făcut cu cei doi studenţi care împărţeau manifeste incendiare. Mai întâi, acei doi studenţi se vede că au fost aşa de puţin vinovaţi, încât chiar acei care-i arestaseră i-au pus în libertate imediat; eu nu am aflat despre toate acestea decât foarte târziu, şi după ce totul se terminase, ce era să mai fac? Trebuia să-i apuc pe acei doi studenţi şi să-i pedepsesc, când nu eram înarmat cu nici o probă despre vinovăţia lor?

Pentru unii învăţători, am fost mai sever. Aşa este un învăţător din judeţul Dorohoi, în contra căruia acuzările erau aşa de violente, încât m-am crezut obligat să-l dau în judecata disciplinară: dar rezultatul a fost că judecata nu numai că l-a achitat, dar l-a achitat cu elogii pentru activitatea lui în sat. Vă voi citi numai câteva rânduri din hotărârea comisiunii disciplinare. Las să judecaţi şi d-voastră.

„Având în vedere că din actele trimise de dl ministru, precum şi din dosarul Instrucţiei, afacerii răscoalei din Hudeştii-Mari, pus la dispoziţiunea comisiei de dl procuror general al Curţii de Apel la Iaşi, nu numai că nu rezultă absolut nicio dovadă contra profesorului Alexandrescu, dar, din contră, s-a constatat că el ca învăţător a îndemnat pe locuitori la bine, sfătuindu-i să facă economii şi să depună banii la banca populară, pentru a putea să ia ei în arendă moşia; pentru aceste motive, comisia achită pe învăţătorul Ioan Alexandrescu“.

Iată dar buba, iată cauza adevărată, pentru care era aşa de îngrozitor învinovăţit Alexandrescu: Voia să facă pe ţărani să ia ei moşia în arendă.

Dl Dissescu nu are nici o încredere în autoritățile noastre școlărești; le-a făcut ieri una cu pământul; mi-a făcut chiar un cap de acuzațiune că eu plec urechea să ascult ceea ce spun slujbașii mei, revizorii și inspectorii. Nu știu ce o fi făcut d-sa cât a fost ministru al instrucțiunii față de revizorii și inspectorii pe care i-a avut; dar eu nu am obiceiul să fac cum crede d-sa. Eu înțeleg să ascult pe revizorii mei, cu rezerva de a mă convinge dacă afirmările lor sunt drepte sau ba.

Dar în cazul învățătorului de la Hudești, nici nu era vorba de un raport al vreunui revizor; era o sentință în regulă, pronunțată în toată regula, de o instanță care avea o existență legală și compusă din doi membri de la Curtea de Apel și un profesor de universitate și nu era numai atât; căci acest învățător fusese trimis înaintea parchetului și trecuse și pe dinaintea judecătorului de instrucție, care dăduse în privința lui ordonanța de neurmărire, de asemenea publicată în *Anexe.* Iat-o:

„Ca și mulți alți învățători, și Alexandrescu a căutat să fie la nivelul tuturor acelora care își dau seama de rolul ce trebuie să-l aibă printre săteni, ca, cu sfatul și îndemnul, să-i determine a se ridica din starea de ignoranță în care se găsesc, precum și la emanciparea lor economică. În urma insistențelor sale, s-a înființat în comună o bancă populară, condusă de el în calitate de președinte al consiliului de administrație, și societăți cooperative prin cătune, și prin diferite conferințe ce a ținut la cercurile culturale, a căutat să-și împlinească cât mai complet obligațiunile sale. Simplele arătări făcute de primarul comunei, că învățătorul Alexandrescu ar fi agitat locuitorii, fără să indice în ce constau acele agitații, și, luând în considerație și faptul că între numiții există o veche dușmănie, nu pot forma o bază sigură, care să ne determine că în adevăr acest învățător e culpabil de faptul imputat".

D-lor, cazul acestea era tipic; sunt multe la fel, le voi cita mai la vale; dar mă opresc în special un moment asupra acestuia, pentru că era cunoscut și dlui Dissescu, care în scrisoarea sa publicată prin gazete vorbește de el și-mi face o vină că nu am luat măsuri contra lui Alexandrescu pentru că a făcut instigării în sate. Dar d-sa, în momentul când făcea acea scrisoare, avea în mână faimoasele *Anexe* tipărite în broșură și cita anume cazul lui Alexandrescu: dovadă că citise partea care îl privea pe dânsul. Atunci cum putea să-mi impute că nu l-am pedepsit?

D-l Dissescu fusese ministru al Instrucțiunii și trebuia să cunoască legea. Nu știa că nu se poate aplica pedeapsă unui învățător decât cu judecată? În judecată l-am dat, și judecata îl achitase.

Învinovățiri ele acest fel, voi avea ocaziunea să arăt multe mai la vale și veți putea atunci deduce ce valoare au ele.

D-lor, datoria mea era să caut să cunosc adevărul întreg, întru tot ce privea pe învățători și pe preoți și rolul lor în mișcările de astă-primăvară. Pentru aceasta nu aveam trebuință de permisiunea nimănui. Era datoria mea să o fac,

și pentru aceasta să mă servesc de toate mijloacele pe care le aveam la dispoziție, și m-a surprins foarte tare pretențiunea unora de a-mi indica la ce anume izvoare de informațiuni trebuia să mă adresez, și la care nu.

Mai întâi, izvoarele mele de informațiuni mai toate au fost oficiale, și refuz de a discuta competența revizorilor și inspec torilor pentru a mă informa în resortul serviciului lor. Ei sunt datori să mă informeze de tot ce se petrece în rezortul lor și eu sunt dator ca, până la proba contrarie, să primesc de bune indicațiunile lor, cu atât mai mult când aceste indicațiuni se coroborează unele cu altele, și chiar cu altele din afară de cercul lor. Căci, orice ar zice dl Dissescu, nu este nici o contrazicere între arătările justiției și arătările serviciului de inspecțiune al școalelor, după cum voi dovedi. Dar pentru ca să se facă această dovadă, trebuie să se citeze documentele întregi, iar nu trunchiate sau schimbate, și să se citeze la locul lor și cu sensul lor.

Așa am lucrat eu, și așa am ajuns la convingerea că rolul preoților și învățătorilor în mișcările de astă-primăvară, departe de a fi fost ceea ce zic vrăjmașii lor, au fost, din contră, spre cinstea și lauda lor.

Se înțelege, nu vreau să spun cu asta că toți cei aproape 6.000 învățători și 7.000 preoți au fost absolut lipsiți de orice fel de vină; și dovadă că prin *Anexele* pe care le-am publicat în raportul către Maiestatea Sa Regele, n-am căutat să învăluiesc adevărul, și precum am publicat piesele cele bune pentru învățători și preoți, am publicat și pe cele rele care mi-au ajuns la cunoștință.

D-lor, primul lucru care s-a imputat constatărilor mele a fost că am spus că nenorociții preoți și învățători, nevinovați în cea mai mare parte, au fost maltratați de către revoltați. În adevăr, recunosc că constatarea aceasta nu putea fi pe placul adversarilor lor, căci ar fi de mirare ca tocmai instigatorii revoltelor să fie snopiți în bătaie, devastați, arși și amenințați cu moartea chiar de către revoltați. Aceasta ar însemna o curioasă inovație în obiceiurile revoluționarilor.

Ei bine, dlor, cazuri de acestea au fost multe; eu voi cita câteva:

Învățătorul Gogan, prins de răzvrătiți, a fost pus înaintea lor, pentru că armata să tragă întâi în el. Casa lui a fost devastată și tot avutul lui distrus.

Învățătoarea Ana Buculescu, una dintre cele mai bune învățătoare, femeie liniștită și muncitoare, a văzut distrusă toată gospodăria sa.

Învățătorul Nicolau din Dolj a fost târât de revoltați pe jos o bucată deloc, din cauză că nu voia să meargă cu ei.

Prițescu din Teleorman a fost prădat de tot ce avea.

Stroescu, tot din Teleorman, a fost lăsat sărac, distrugându-i-se casa și tot avutul lui, după ce fusese bătut.

Anghel, de la Dragosloveni, din județul Râmnicu-Sărat, învățător bun și om liniștit, a fost bătut de moarte, și nu a fost scăpat decât de copiii lui, care s-au pus în genunchi înaintea revoltaților.

Ștefănescu, de la Terchești, bătut pentru că a încercat să se opună răzvrătiților.

Vasile Popescu, de la Nisipuri, bătut pentru că amendase pe părinții care nu-și trimiteau copiii la școală.

Dl C. Olănescu: D-le ministru, uitați pe cel de la Orbeasca-de-Jos, care a fost dat în judecată de fosta administrație și achitat de juraţi, iar d-voastră l-ați reintegrat.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Binevoiți, vă rog, a-mi spune ce credeți că ar fi trebuit să fac cu el?

Dl C. Olănescu: Să-l transferați.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Eu, dle Olănescu, am o lege, de care trebuie să mă țin și de la care nu mă pot abate.

D-voastră nu sunteți de vină că n-o cunoașteți, dar vă rog să-mi dați voie să v-o aduc eu la cunoștință.

După lege, eu nu am dreptul să transfer pe un învățător decât cu judecată. Și dacă în cazul de care-mi vorbiți d-voastră, administrația l-a dat în judecată și justiția l-a achitat, eu nu mai puteam să iau măsuri în contra lui. Bună sau rea sentința juraților, eu nu o puteam discuta; și dacă în urma ei, eu aș fi dat pe învățător în judecata comisiei disciplinare, el ar fi fost desigur achitat. Atunci cum puteam eu să-l transfer?

D-lor senatori, exemplele pe care vi le-am citat, – și mai sunt încă multe altele, – slăbesc deja mult puterea învinovățirilor aduse preoților și învățătorilor. Dar din acele pe care vi le voi cita acum, veți vedea că, dacă a fost un foarte restrâns număr de preoți și de învățători, al căror rol a fost dubios, poate chiar și vinovat, în schimb e foarte mare numărul acelora care au exercitat acțiunea cea mai salutară cu ocazia răscoalelor; și cred, dlor senatori, că nu exagerez dacă afirm că dintre factorii care au lucrat la potolirea spiritelor răzvrătite, cu siguranță că învățătorii și preoții pot fi puși printre cei dintâi. Când judecăm lucrurile, trebuie să le judecăm drept, iar nu să ținem în seamă numai cazurile ce ne vin la socoteală și să trecem cu vederea pe celelalte.

Eu nu fac așa. Eu nu am ascuns răul unde a fost: dar am ținut să pun în evidență cu aceeași imparțialitate și părțile bune, și atunci am văzut că acestea întrec cu mult pe celelalte.

Dl Dissescu îmi spunea: „Ce valoare au dovezile date de un revizor? Ele nu pot să conteze“. Părerea asta a d-sale mă face să mă întreb: Ce situațiune va avea d-sa, atunci când va reveni ministru al Cultelor, dacă are așa opiniune de organele sale administrative?… Mă mai întreb: Cum se face că d-sa, care a avut în mână atâtea documente destul de însemnate, și în special broșura aceasta a *Anexelor,* pentru ce, – zic – nu i s-au oprit ochii tocmai asupra acelor documente emanate de la justiție și de la administrație? Sunt convins că nu a voit să le vadă, căci dacă ar fi voit, ar fi putut să găsească chiar în broșura aceasta, la p. 88, o adresă a prefectului de Tutova către învățătorul Popovici, prin care-i zice:

„Luând cunoștință de silințele puse de d-voastră pentru paza liniștii în comuna Griviţa, Odaia -Bursucani, și de modul inteligent și patriotic cum ați lucrat în această împrejurare, vă aduc mulțumiri în numele guvernului“.

Mai am o scrisoare de la cineva, care azi nu mai este prefect, dar era atunci, și care spunea același lucru pentru generalitatea învățătorilor și preoților din județul lui, cu care s-a și servit în prima linie pentru a lucra la potolirea spiritelor agitate.

Prefectura de Tecuci adresează ministerului un raport, din care extrag acestea:

„În comuna Țigănești, cea mai apropiată de oraș și ai cărei locuitori amenințaseră să intre în Tecuci și să devasteze tot, a fost trimis preotul C. Stratulat din acest oraș, și care, fiind originar din Țigănești, era cunoscut și iubit de locuitorii comunei.

„Preotul C. Stratulat, cu o cultură aleasă, licențiat în teologie și un foarte bun conferențiar, și-a făcut datoria de bun patriot și și-a ajuns scopul intervenirii sale cu mai mult succes decât îl aștepta el singur, și aceasta datorită numai calităților sale sufletești și morale, care l-au făcut să-și câștige încă cu mult înainte dragostea locuitorilor, precum și tactului și priceperii cu care a știut să le vorbească locuitorilor din Țigănești, îndemnându-i la liniște și ordine, căci numai liniștea și ordinea sunt singurele garanții pentru bunul mers al statului. Fapta numitului preot are o deosebită importanță, căci numai datorită intervenției sale s-a putut evita ca orașul Tecuci, care e limitrof cu comuna Țigănești, să nu fie devastat“.

Iată și o dovadă provenind din partea armatei. Este ultima piesă din broșura *Anexelor,* în care învățătorul Marinescu de la Bila, județul Vlașca, povestește: „În ziua de 18 martie, pe când eram în biserică și vorbeam sătenilor de lăudatele măsuri luate de guvern, în numele M. S. Regelui, relative la ușurarea chestiei țărănești, mă pomenesc cu trei ofițeri din regimentul Mihai-Viteazul, că întreabă de învățător. Alarmându-mă oamenii din biserică, vine la mine și-mi întinde mâna, spunându-mi: «Căpitanul Boteanu vine în numele armatei a-ți mulțumi, atât d-tale cât și preotului, pentru povețele ce ne-am informat că ați dat sătenilor din satul d-voastră și măsurile de pază ce ați luat până la sosirea armatei»“.

Iacă încă una provenind de la administrație; este un extract din o scrisoare adresată P.S.S. Episcopului Dunării de Jos de către inspectorul comunal al plășii Bereşti, din județul Covurlui:

„Plecat spre Țuțcani, unde sătenii se răsculaseră, am trecut prin satul Măluşteni. Din depărtare am auzit trăgându-se clopotul la biserica din Măluşteni. Fiind singur, mă apucase groaza când am intrat în sat, nevăzând nici un sătean.

Ajuns în fața bisericii, am văzut peste 200 oameni credincioşi, având în mijlocul lor pe preotul Ioan Filiuță, care îi sfătuia a fi liniștiți și pașnici, căci numai așa vor putea câștiga în fața lui Dumnezeu și a oamenilor. Mult m-a bucurat văzând un preot din eparhia P. S. Voastre liniștind în sate spiritele agitate spre revoltă, și numai grație acestui preot s-au liniștit atât cei din satul

Măluşteni, cât şi cei din comuna Tuţcani. Fără intervenţia lui, s-ar fi putut face multe devastări".

Dovezi de acestea sunt o mulţime, provenind de la tot felul de organe administrative; multe din ele sunt cuprinse şi în broşura *Anexelor*. Dar Dl Dissescu le-a ignorat în mod voit, pentru că altfel era peste putinţă să fi citit cartea toată, cum zicea că a citit-o, şi să nu găsească în ea decât lucruri mici, care îi veneau la socoteală, şi să nu vadă pe celelalte.

Dacă ar fi voit dl Dissescu, ar fi mai putut să vadă cum în toate părţile preoţii au ieşit cu crucea şi cu evanghelia înaintea răzvrătiţilor şi i-au potolit; cum am trimis un număr de peste 100 de preoţi şi învăţători, luaţi din toată ţara, în judeţele cele mai agitate, pentru a ajuta la liniştire; cum d-sa însuşi, ca ministru, pe când răscoalele începeau, tot la dânşii a alergat pentru a le cere concursul. Ar mai fi văzut cum, în o mulţime de locuri, preoţii şi învăţătorii au organizat cu sătenii lor gărzi de apărare contra bandelor devastatoare şi au scăpat de pustiire satele lor şi averile proprietarilor. Aşa au făcut învăţătorii Gheorghiu-Major, şi Coman, şi preotul Popescu din Plopana (Vaslui); învăţătorul Toma şi preotul Boianu din Murgeni (Vaslui); învăţătorul Marinescu şi preotul Teodorescu din Călineasca (Vlaşca): Învăţătorul Câmpeanu de la Hinova (Mehedinţi), şi o mulţime alţii.

Este însă o categorie de dovezi, pe care îndeosebi anevoie le va putea pune la îndoială dl Dissescu, oricât de aprig adversar ar fi al bieţilor preoţi şi învăţători: Sunt dovezile care provin chiar de la proprietari şi arendaşi. Din acestea sunt foarte multe publicate în broşura *Anexelor* şi dl Dissescu putea prea bine să ia cunoştinţă de ele; dar mai sunt multe nepublicate. Iacă vreo câteva din ele:

Proprietarul din Pârscoveni roagă pe un funcţionar al ministerului ca, dacă cumva vor fi să se recompenseze învăţătorii care au avut acţiune de liniştire în răscoale, să nu se uite acela de la moşia sa, căci a potolit pe oameni. În satul Măscăteni, judeţul Botoşani, învăţătorul doreşte să se mute în altă localitate; proprietarul aleargă să nu-l mut, căci i-a făcut cel mai mare serviciu în timpul răscoalelor, scăpându-i averea şi pe el.

Din judeţul Brăila am o mulţime de documente, comunicate de P. S. S. Episcopul Dunării de Jos, publicate aici, şi provenind de la autorităţile administrative, de la proprietari şi arendaşi, prin care se constată rolul fericit al preoţilor în această nenorocită afacere. Sunt astfel mărturii de la proprietarii sau administratorii moşiilor dlui C. Şuţu, ai domeniului Brăilei, ai moşiilor Strâmbenii, Fleaşca, Nazâzu şi altele.

În judeţul Buzău, preotul Şerbănescu opreşte pe răsculaţi de a devasta proprietatea dlui Nicu Cerkez, după ce făcuseră alte devastări în vecinătate.

Preotul Spiridon Popa, de la Bozia, din judeţul Fălciu, a scăpat de la moarte pe arendaşul Edmond Brocle. Marin Popescu a scăpat pe arendaşul de la Călineşti, din judeţul Muscel. V. Serpişanu, de la Bălăneşti (Neamţu), a scăpat pe

arendaşul Cohn. Învăţătorul Popescu Popa, de la Dobrun (Romanaţi), deşi bătut de răzvrătiţi, reuşeşte să scape actele primăriei şi banca populară. Andriescu din Roşieni se duce noaptea înaintea răsculaţilor şi scapă de devastare şi incendiu averea dlui Oroveanu, fost deputat. Arendaşul de la Râioasa şi cel de la Băneasa (Teleorman), declară că numai învăţătorilor se datorează că au scăpat ne devastaţi, învăţătorul de la Românești (judeţul Iaşi) scapă pe arendaşul evreu de la Buţuluc; cel de la Letea (Vlaşca), pe arendaşul de acolo. Acareturile, materialul şi productele grămădite la ferma Laza, care valorau milioane, sunt scăpate de învăţătorul Băbuşanu. La Băbiceni, (Botoşani), dl G. D. Miclescu declară că datorează scăparea averii şi vieţii sale preotului Buşilă. În judeţul Olt, învăţătorul Pădureanu apără averea dlui Brâncoveanu; în Râmnicu-Sărat, d-nii Menelas Chircu, Elena Eleva, Ilie Niculescu-Dorobanţul fac declaraţii scrise că preoţii le-au scăpat averile. La Dumbrăveni (Botoşani), amândoi învăţătorii au muncit cinci zile, ca să oprească devastarea la dl Leon Ghica. Îngrijitorul moşiei dlui N. Filipescu (jud. Brăila) mulţumeşte preotului, căruia îi datorează în mare parte evitarea răscoalei în localitate. Învăţătorul G. Adam, de la Ţibăneşti, opreşte devastarea proprietăţii dlui P. P. Carp de către o bandă care devastase deja la Negreşti.

În sfârşit, ca să scurtez această lungă enumerare, pe care aş putea să o lungesc cât de mult, mai citesc această telegramă primită de mine, în toiul răscoalelor, de la Epitropia Sf. Spiridon din Iaşi:

„Rugăm a permite învăţătorului Schifirnetz, din comuna Elisaveta Doamna, judeţul Roman, să asiste la împărţirea pământurilor date de Epitropie locuitorilor din Tămăşeni, având încredere în el. Permisiunea rugăm a ne-o transmite nouă telegrafic“.

Toate aceste fapte nu plătesc nici doi bani pentru d-voastră. Pentru d-voastră nu sunt de luat în seamă decât faptele a câtorva descreieraţi, din care unii au putut fi târîţi de prostia lor sau de curentul furios în mijlocul căruia erau prinşi.

Dacă d-voastră ziceţi că aceasta este drept şi bine, vă priveşte; eu, însă, dreptul şi binele acesta nu mi-le însuşesc.

Eu găsesc, din contră, că în mijlocul atâtor nenorociri, dacă putem avea o consolaţie, o găsim în constatarea atâtor dovezi de devotament şi abnegaţie, mergând uneori până la adevărate acte de eroism, care ar putea fi citate printre cele mai meritorii.

Aici, de la adăpostul forturilor, ne este lesne să judecăm pe alţii şi să facem filosofie asupra cauzelor răscoalelor; dar să te afli izolat, fără ajutor de nicăieri, în mijlocul satelor răsculate, în faţa bandelor turbate de furie, şi să încerci totuşi, cu pericolul vieţii tale, a te împotrivi vijeliei şi a înfrâna tulburarea, acestea sunt adevărate acte de eroism, tot aşa de mari şi strălucite ca şi acelea de pe câmpul de bătălie. Şi acte de acestea au avut multe la activul lor preoţii şi învăţătorii. (Aplauze prelungite.)

La Calopăr, în jud. Dolj, unul din judeţele cele mai încercate, singur acest sat a scăpat de devastare în mijlocul unei regiuni pustiite. Ştiţi de ce? Pentru că

învățătorul Bărbulescu și preotul Tucu au ieșit înaintea răsculaților cu crucea și evanghelia și le-au zis: „Treceți peste noi!“ și răsculații nu au îndrăznit să treacă. Numai doi oameni singuri i-au oprit!

În Mehedinți, la Țigănași, învățătorul, ca să izoleze satul său și să nu fie devastat de cei de la Ostrovul-Mare, s-a dus acolo și, cu pericolul vieții sale, a adunat toate luntrile și le-a adus la pichet, punând astfel pe cei din Ostrov în imposibilitate de a ieși din satul lor.

Tot în Mehedinți, la Obârșia, învățătorul Bojinescu a luat pe copii din școală și a pornit cu ei prin sat, cu capul gol, cu crucea înainte, cântând imnuri religioase.

La Cervenia, țăranii vor să oblige pe preot să se pună în fruntea lor ca să meargă să pună foc proprietății Eforiei Brâncovenești.

Preotul le răspunde: „Sunt om bătrân; toată viața mea am fost om cinstit: omorâți-mă, dacă vreți, dar cu voi nu merg“.

La Pătule, în Mehedinți, învățătorul Profir Popescu a pus copiii în genunchi înaintea bandei de tâlhari, care veniseră asupra proprietății, și cu această pavăză de copii nevinovați a oprit în loc potopul furios al năvălitorilor. (Aplauze prelungite.)

Fapta aceasta mi se pare admirabilă. Căci e de admirat procesul psihologic care a făcut pe acest om, pe care unii au curajul de a-l număra în clasă semi-culților, să se gândească la un asemenea mijloc, într-un asemenea moment, pentru a stăpâni sălbăticia dezlănțuită a naturii omenești.

Cazuri de acestea nu pot fi date uitării, și aș lipsi de la datoria mea dacă le-aș lăsa în umbră și aș lăsa să se producă numai calomniile și înjuriile aruncate asupra acestor oameni, care de cele mai multe ori și-au făcut mai mult decât datoria. (Aplauze.)

Și ceea ce este poate și mai meritoriu decât actele individuale de curaj, abnegație și împlinirea datoriei, pe care vi le-am citat, este că, în urma atâtor suferințe și atâtor invective ce li s-au aruncat, curajul atâtor bravi luptători nu a slăbit deloc, și că-i regăsesc azi tot așa de gata la lucru ca și mai înainte. Au uitat suferințele și nu-și aduc aminte decât de ceea ce este datoria lor.

Hotărârea aceasta o găsesc zugrăvită într-o scrisoare pe care am să v-o citesc. Ea vine de la unul din învățătorii cei mai încercați în aceste tulburări, care, după ce a pierdut casa, gospodăria, banii, după ce a fost bătut, târât prin închisoare, totuși îmi scrie:

„Sătenii în timpul răzvrătirii m-au lovit, m-au alungat din sat, mi-au devastat casa, furându-mi-se 400 lei ai băncii populare, al cărei casier sunt. Urmând însă pilda neîncetatei și neobositei d-voastră activități pentru școala țării, nu m-am descurajat, și oricât de ingrată îmi fac de astă dată răsplata muncii, voi continua cu aceeași energie activitatea mea în școală“. (Aplauze prelungite).

Apoi, dlor, când are cineva asemenea elemente, păcat își face să-și bată joc de dânsele.

Eu nu fac așa, din contră, alături cu dânsele lucrez, lupt, ca să realizez ceea ce socotesc că este partea cea mai înaltă a chemării mele. (Aplauze.)

Dar, dlor, să revin la o aserțiune pe care am emis-o în treacăt adineauri și pe care se cuvine să caut a o justifica.

Ziceam că învinovățirile aduse învățătorilor au fost în mare parte efectul supărării unora, pe care intervențiunea lor în mișcarea socială îi deranjează în socotelile lor. Nu zic că peste tot a fost așa, dar în orice caz, foarte numeroși au fost aceia care, deprinși cu vechea stare de lucruri, cred și spun că, atunci când țăranul va fi luminat, nu va mai fi de trăit în țara românească.

Este natural ca oamenii aceștia să fie surprinși, văzând că la țară se desinează o mișcare culturală cât de modestă, cât de neînsemnată ar fi, dar de care mai înainte nici vorbă nu putea fi. Lucrul acesta trece între lucrurile imposibile pentru totdeauna. De aceea, deoarece tulburările au venit îndată după inaugurarea mișcării acesteia, cei deprinși a judeca în mod superficial și pentru care este un argument aforismul *post hoc, ergo propter hoc,* au zis că, de vreme ce mișcarea țărănească a venit în urma mișcării culturale, de acolo a provenit.

Aceștia nu merită să ne ocupăm de dânșii. Dar cei care au o parte de răspundere în învinovățirile acestea nedrepte sunt aceia care cu bună știință le-au formulat, dominați numai de propriul lor interes.

Cazuri de acestea pot, din nenorocire, să citez foarte multe.

Iacă doi învățători din județul Covurlui, amândoi arestați, dar recunoscuți pe urmă ca nevinovați; iată motivele pentru care au fost învinovățiți; citez textual:

„Acuzațiile aduse contra acestor doi învățători au fost că, prin banca populară, asociația de vânzare de producte în comun, școala de adulți și cercurile culturale, au dezvoltat pofta săteanului de a avea pământ de cultură ieftin și că dezordinele petrecute nu sunt decât urmările ideilor propagate de acești învățători pe terenul economic și cultural“.

Și acuzațiunea aceasta nu o dată s-a formulat. Cartea din din care vă citez e plină de altele la fel.

La Rogojeni, tot în județul Covurlui, învățătorul a fost dat în judecată în urma acuzării că instigase pe țărani la răscoală. În urma anchetei făcute la fața locului, s-a constatat că învățătorul nici nu era în comună în timpul mișcării, fiind dus la Bârlad, unde era concentrat; dar fusese denunțat de arendașul moșiei – și știți pentru ce? Pentru că în satul acela se înființase o societate cu scop ca țăranii să poată lua ei moșia în arendă.

Un alt învățător, Nichifor, de la Ibănești, din județul Dorohoi, după ce, împreună cu preotul, potolește satul cu multă greutate, este denunțat și arestat. Un altul, de la Trestenic, din județul Vlașca, este arestat și bătut de țăranii de pe moșia vecină, pentru că luase în arendă moșia din satul său pentru consătenii săi.

Preotul Petrescu, din județul Râmnicu-Sărat, acuzat ca instigator. Acest preot are un fiu, preot într-un sat vecin, care a întemeiat o obște ce a luat cu arendă o moșie; faptul acesta a stârnit ura arendașilor vecini contra tânărului preot.

Învățătorul Bărleanu, de la Măgura (Vlașca), face prin stăruința sa ca satul lui să rămână în cea mai deplină liniște; cu toate astea este denunțat, arestat și liberat pe urmă ca nevinovat.

Învățătorul Vlad Radu, de la Ciorăști (Râmnicul-Sărat), se pune în fața devastatorilor și scapă pe două servitoare și caii arendașului. Ca răsplată, acesta îl denunță ca instigator, dar se dovedește că e nevinovat. Cauza purtării arendașului era că învățătorul se încercase să facă ca obștea locuitorilor să ia moșia în arendă.

Situația locuitorilor în județul Râmnicul-Sărat a caracterizat-o revizorul școlar, prin raportul său, în modul următor: „Toți învățătorii au fost acuzați în general ca instigatori, și mai ales aceia care și-au dat silința de a înființa obști pentru arendarea moșiilor; însă niciunul nu s-a găsit vinovat".

Ca să închei cu această categorie de fapte, voi mai cita un caz cunoscut și dlui Dissescu, pentru că se găsește în broșura *Anexelor*.

Învățătorul Marin Georgescu, de la Popânzălești, din județul Romanați, a fost denunțat de proprietar și de arendaș că cu copiii lui din școală a venit și a devastat casa proprietarului.

Povestirea convorbirii avute de proprietar cu învățătorul și cu revizorul școlar, merită să o auziți și d-voastră:

– „N-ai fost d-ta cu copiii la mine și i-ai pus să arunce cu pietre?" – zicea furios proprietarul învățătorului.

– „Când?" – întreabă revizorul.

– „Luni, la 21 martie, după amiazi, pe la orele 6, a răspuns proprietarul.

Revizorul îi arată, că deoarece la Popânzălești după amiază vin la școală numai copiii din clasa I, nu putea învățătorul să facă devastări cu ei. Apoi l-a întrebat dacă i-a văzut chiar d-sa.

– „Nu i-am văzut eu, i-a văzut nevasta".

– „Ți-a spus cucoana că a cunoscut bine pe învățător?"

– „Nu, dar mi-a spus că a văzut pe unul în haine albastre, și nu putea fi decât învățătorul".

Ei, bine, dlor, pe asemenea motive să venim și să formulăm acuzațiuni așa de grave în contra întregului corp al învățătorilor și al preoților, mi se pare lucru monstruos. (Aplauze.)

De altmintrelea, modul cum se formulează aceste învinuiri s-a văzut chiar ieri, cu ocazia dezvoltării interpelării dlui Dissescu.

D-sa ne-a făcut teorii constituționale foarte frumoase, de care eu unul, ca agramat ce sunt în materie, nu m-am putut folosi; aceasta nu era generos din partea dlui Dissescu, căci ar fi trebuit să vorbească și pentru mine, deoarece pe mine mă interpela. Dar a consacrat numai câteva minute, pentru ca să ne spună că au fost instigatori învățătorii din Ionești, din Vasilești, din Ștefănești, o sumă

de nume de care se găsesc cu sutele, şi care nu spuneau nimic, citate în fuga mare, fără să dea nici un nume de învăţător ori de preot, niciun fapt, nicio dovadă, nimic. D-abia cu greu, din înşirarea aceasta de nume zise cu repeziciune, a prins vreo două sau trei P. S. S. Episcopul Dunării de Jos şi eu alte două, trei. Am căutat să verific ce s-a petrecut în adevăr în acele localităţi. Pentru Ulmi şi pentru Costieni a răspuns P. S. S. Episcopul Dunării de Jos…

O voce: Că s-a dat caz de neurmărire.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice. Da. La Clejani nici nu este învăţător, ci o învăţătoare. La Grojdibod, în judeţul Romanaţi, cazul este cunoscut.

Dl Dissescu poate să vadă în *Anexe* la p. 77, că era vorba de doi învăţători care erau în capul unei întreprinderi pentru arendarea moşiei şi reuniseră deja 65.000 lei.

Pentru acest motiv, ei au fost denunţaţi ca instigatori de către arendaşul străin.

Fosta administraţie a dispus ca învăţătorii să dea banii înapoi sătenilor şi să fie trimişi legaţi la Caracal. Învăţătorii n-au mai aşteptat să fie legaţi, ci au înapoiat banii şi s-au dus ei singuri. N-au fost însă nici arestaţi, nici urmăriţi; şi aceasta a fost un noroc pentru arendaş, căci a permis unuia din învăţători să scape de devastare acareturile proprietăţii.

Dintre celelalte nume citate din repezeală de dl Dissescu, mai este unul pe care l-am prins. Dar prefer ca despre dânsul să nu vorbesc nimic, căci ceea ce aş avea de spus, pe lângă că ar fi displăcut dlui Dissescu, ar fi de natură de a dovedi lucruri foarte triste, cu totul contrare teoriei d-sale, dar a căror dezvelire nu ar contribui cu nimic la potolirea pasiunilor, pe care o dorim cu toţii.

Cu un mod de argumentare ca al dlui Dissescu, este evident că poate cineva să susţină orice va voi. La toate dovezile pe care noi le punem înainte, adversarii noştri nu opun nici o dovadă contrarie, ci se mulţumesc numai cu denegări absolute şi cu afirmări nedovedite.

În această privinţă este caracteristică o scrisoare, pe care o am de la un personaj însemnat din partidul advers; dar pe care nu vreau s-o citesc, căci ştiu că se supără. Acest domn adresase unui învăţător o scrisoare foarte elogioasă asupra rolului lui în timpul răscoalelor; o copie de pe scrisoarea aceea a ajuns în mâna mea. Gândindu-mă să mă servesc de dânsa cu ocaziunea acestei interpelări, am cerut permisiunea autorului scrisorii.

D-sa mi-a răspuns: „Da, poţi să te servi, însă să ştii că, cu toate astea, tot am să declar că convingerea mea este că toţi învăţătorii sunt răzvrătitori“.

Cu astfel de manieră de a discuta, cum poţi să o mai scoţi la capăt?

D-lor, ca fapte nu voi cita mai multe decât cele ce am citat. Trec acum la aprecierile personale ale dlui Dissescu asupra evenimentelor.

Întâiul lucru care m-a surprins în gradul cel mai înalt a fost declarațiunea repetată a dlui Dissescu, că nici d-sa, nici partidul d-sale – nu știu de care partid vrea să vorbească–, fiindcă astăzi sunt două partide conservatoare[1].

Dl C. G. Dissescu: Cel mare.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Fiecare zice că el este cel mare. (Ilaritate.) Dl Dissescu a făcut declarațiunea repetată că dlor, conservatorii, Doamne ferește, nu fac vină întreg corpului învățătorilor și preoților pentru faptele de anul trecut.

Mai întâi, modul dezvoltării interpelării d-sale și spiritul în care a dezvoltat-o, dovedesc tocmai contrariul acestei declarațiuni.

Dar și dacă trecem peste aceasta, apoi noi nu trăim doar pe sub pământ, nici nu suntem așa de uituci încât să nu ne aducem aminte de faptele și vorbele dlor. De zece luni urmărim zi cu zi vorbele și gândurile dlor. Când zic *gândurile,* poate greșesc, pentru că gândurile dlor nu se prea potrivesc cu vorbele. Dar presa, discursurile din Parlament și de aiurea, chiar scrisoarea pe care mi-a adresat-o dl Dissescu prin publicitate, în toate și peste tot, mereu a răsunat acuzația formală că corpul întreg al învățătorilor și preoților e singur și în prima linie răspunzător de răscoale.

Dacă acum faceți amendă onorabilă, atât mai bine, căci ar fi dovadă că evidența lucrurilor se impune în cele din urmă ori-șicui. Amenda onorabilă noi am primit-o, însă cu condiția ca ea să fie sinceră, necondiționată și fără reticențe, dar nu a fost așa, pentru că în toată vorbirea de eri de trei ore, afară de această simplă afirmațiune, cum că Partidul Conservator nu e în contra învățătorilor și a preoților, încolo toată vorbirea nu a avut alt scop decât de a desfășura tocmai tema contrare.

De altminteri, e foarte anevoie să primim așa de-a dreptul și fără rezerve o declarațiune care e venită pe neașteptate, după un întreg trecut care dovedește contrariul. Atitudinea multora, ca să nu zic a tuturor amicilor politici ai dlui Dissescu, față de corpul învățătorilor, ne dă foarte mult de gândit. Cum putem noi, spre exemplu, să nu ne aducem aminte de ceea ce scria dl Take Ionescu, după ce fusese cinci ani ministru al Instrucțiunii, și avea prin urmare în mare parte responsabilitatea lucrurilor: Iată ce scria d-sa în „La Roumanie“(30). În anul 1900, pe socoteala învățătorilor:

„Printre lipitorile satelor, pe lângă cârciumar, țăranul găsește adeseori și pe un alt otrăvitor de suflete, pe învățător, semisavantul amărît de mediocritatea situației sale, care citește gazetele periculoase, se molipsește de spiritul lor detestabil și se face oracolul socialismului agrar. El este eternul nemulțumit, eternul ambițios, care-și joacă pe dos rolul său de educator și moralizator al școalelor“.

---

1. Atunci Partidul Conservator, după împăcarea între G. Cantacuzino și P. Carp, formase un singur partid; dar după aceea se formase partidul lui Take Ionescu, sub numele de conservator-democrat.

Bine îl cunoaşte dl Take Ionescu, el care preconizează şcoala primară mixtă, condusă de o femeie, care este mai răbdătoare, mai modestă, mai legată de datoriile sale.

Iată opiniunea pe care o are cel mai autorizat dintre d-voastră pe socoteala învăţătorilor.

Ce dovadă avem noi că şeful d-voastră de azi şi-a schimbat părerile de la 1900 până astăzi?

În istoria acestor şapte ani din urmă nu văd să se fi petrecut nimic ca să ne dovedească că părerile acestea s-ar fi schimbat.

Din contră, nu a lipsit o ocazie în care să nu se manifeste neînvinsa aversiune pe care dăscălimea, şi în particular cea primară, o inspiră partidului advers, şi nu scapă nici o ocazie, nici un pretext, pentru a-şi da pe faţă această aversiune. În 1900, singura economie ce a găsit cu cale să facă, în anul când făcea faimosul buget crescut cu 20 de milioane, numai pe dascălii primari au găsit dlor de cuviinţă să-i lovească, reducând leafa lor cea deja atât de modestă. Acum trei ani, cu ocazia altui buget sălbatic, s-au dat lovituri de moarte şcolilor normale, s-au golit de copii şcolile săteşti şi s-au făcut încercări de a se desfiinţa aproape de tot învăţământul rural. Acum, cu ocazia răscoalelor, tot contra învăţătorilor au pornit fără nici o cauză această campanie pătimaşă, plină de ură şi de venin. Şi e de observat că, dacă în Partidul Conservator sunt atâtea neînţelegeri, în ceea ce priveşte aversiunea contra învăţătorilor, sunt totdeauna cu toţi de acord. Discursul de deunăzi din Cameră al dlui P. Carp, discurs aşa de nedrept şi de pasionat, dovedeşte că d-sa nu se deosebeşte de vederile exprimate în mod atât de plastic de dl Take Ionescu în 1900.

Faţă cu mulţimea şi greutatea atâtor dovezi, – şi a multor altora pe care nu e azi momentul a le dezvolta, – am dreptul să fiu surprins de neaşteptata declaraţie de dragoste pe care dl Dissescu o face învăţătorilor, şi să nu o primim decât cu mari rezerve. Declaraţiile de ocazie, făcute pentru trebuinţa momentană a unui discurs sau pentru nevoia de partizani, pe care o simte o nouă grupare politică, nu ne pot încălzi, când au la spatele lor fapte şi vorbe ca acelea pe care le au amicii dlui Dissescu.

Dar, dlor, mai este ceva neînţeles în atitudinea aceasta a amicilor dlui Dissescu.

Pe la mijlocul lui martie trecut, a ieşit la iveală învinuirea aceasta în contra învăţătorilor şi preoţilor. Mă întreb, când a fost vremea ca, numai în câteva zile deodată, să se schimbe mentalitatea unor oameni, ca sa ajungă la o convingere cu totul contrarie de aceea pe care aceiaşi oameni o aveau cu o lună mai înainte?

Căci iată, dlor, ce se întâmplase:

Prin octombrie 1906, unul din prefecţii din nordul Moldovei face un raport către ministrul de interne, prin care arată că sunt semne de tulburări şi că nu ştie ce are să se întâmple la primăvară.

Tocmai prin februarie, când deja începuse să se arate semne mai evidente de neastâmpăr, ministrul de interne cere de la cel de instrucție ca să ia și d-sa măsurile ce va crede de cuviință, în vederea împrejurărilor care se preparau.

Și măsurile ce a luat dl Dissescu știți care au fost?

A trimis pe inspectorii săi să vorbească învățătorilor și preoților, ca ei să propovăduiască liniștea și pacea prin sate.

Repet, această măsură s-a luat de dl Dissescu însuși.

Așadar, în februarie d-sa credea, și nu numai d-sa credea acest lucru, dar și dl președinte al consiliului de miniștri de atunci, că preoții și învățătorii, departe de a fi instigatori, erau elemente de ordine, care trebuiau utilizate pentru a combate spiritul anarhic de la țară.

Atunci una din trei: ori că spiritul învățătorilor și preoților s-a schimbat în cele câteva zile care au trecut între ordinele dlui Dissescu și tulburări, ceea ce nu se poate admite, căci nu se schimbă așa oamenii dintr-o zi într-alta; ori că propaganda era cu mult anterioară, și guvernul n-a știut nimic de dânsa; or că inventatorii legendei preoților și învățătorilor instigatori au creat-o pe de-antregul, pentru cine știe ce scopuri. Niciuna din ipotezele acestea nu este în avantajul autorului interpelării.

În interpelarea sa, dl Dissescu a căutat să ia ca principal punct de sprijin rapoartele și hotărârile justiției, și-mi zicea: „Puteți să spuneți ce vreți, pe câtă vreme rapoartele justiției spun altfel, voi crede justiția și nu pe d-voastră“. Raportul pe care se întemeiază d-sa, și pe care eu nu-l cunosc, ar fi zicând că în cele mai multe locuri, învățătorii și preoții au fost capii răscoalelor. Nu-mi permit să judec pe magistratul care a făcut raportul; dar pot să zic că magistratul, ca și mine, ca și dl Dissescu, și ca toată lumea, este om, și ca om a putut să se înșele, cel Puțin în parte. Astfel cum s-ar face că, în momentul când s-a acordat amnistia de către M. S. Regele, nu mai erau reținuți sub acuzație decât un număr cu desăvârșire neînsemnat de preoți și învățători: *18 învățători și 9 preoți* în toata țara, din care mai puțin de jumătate în circumscripția București? Toți ceilalți fuseseră scoși sub urmărire sau nu fuseseră urmăriți deloc.

În primul moment, când învinovățirile curgeau din toate părțile, putea dar onorabilul magistrat să facă raportul pe care l-a făcut, dar urmarea a arătat care este adevărul.

Dar dacă dl Dissescu invocă actele judecătorești, pentru ce nu face apel decât la acelea care-i vin la socoteală?

Să admitem că s-a putut ca în circumscripția București să fie justificată afirmația de care vorbim. Dar când atâția judecători de instrucție, procurori, procurori de Curte emit păreri contrare, prin scoaterea de sub urmărire a celor învinovățiți, ce fel de dreptate este a ținea socoteală numai de unii și nu și de ceilalți? Asta este dovada de dragoste și stima pe care o profesa ieri dl Dissescu pentru corpul preoților și învățătorilor?

Întrebarea o pun mai cu seamă pentru că știu că dl Dissescu a avut cunoștință de documente de acest fel și n-a vrut să țină seamă de dânsele și nici nu a pomenit de dânsele. Era vorba adineauri de învățătorul Alexandrescu de la Dorohoi, achitat cu elogii de două instanțe judecătorești, și pentru care d-sa, prin scrisoarea publică ce mi-a adresat, mă întreabă: „Cum se face că nu l-ați pedepsit“? Erau și aici hotărâri formale ale justiției; dar ele nu conveneau dlui Dissescu și, deși le cunoștea, nu numai că nu a ținut seamă de dânsele, dar pretinde să-mi impună și mie să le nesocotesc.

Dar mai iată un document care trebuie să intereseze în special pe dl Dissescu. Spusei adineauri că, în urma intervenției făcute de către președenția consiliului de miniștri, s-a trimis în județul Dorohoi o misiune de învățători și preoți, pentru ca să propage liniștea și potolirea spiritelor. Misiunea aceasta a fost condusă de un înalt funcționar din ministerul instrucțiunii, om de încredere al dlui Dissescu, dl Praja, directorul învățământului primar. Și iată ce constată d-sa în raportul său oficial:

„De la un capăt la altul al țării, cu rare excepții, e vrajbă între primari și învățători. Anonimele, pârele neîntemeiate curg la ministerul nostru contra învățătorilor, și aproape toate sunt făcute de primari sau puse la cale de ei și ai lor.

În rapoartele dlor prefecți de Botoșani și Dorohoi sunt citați câțiva învățători, toți pârîți de primari, toți în vrajbă cu autoritatea comunală, din cauzele mai sus spuse; toți sunt învățători cu o activitate rodnică în școală și în afară“.

Iată ce scrie un om care nu este nici funcționarul meu, nici coleg cu mine la clubul liberal; este coreligionarul politic al d-voastră și lucra în vederile d-voastră, și nu pot ține seamă de asemenea mărturie, sub motiv că unul din magistrații superiori ar fi făcut o afirmațiune deosebită?

Dar nenumăratele ordonanțe de neurmărire date în privința învățătorilor și a preoților nu sunt și ele documente judiciare, de care dl Dissescu trebuia să țină seamă cel puțin tot atât cât și de unicul document ce a citat?

Afară de acestea, dlor, am și eu o lucrare a unui procuror de Curte, o lucrare de care dl Dissescu nu poate să zică că nu are cunoștință, pentru că o găsesc publicată în revista „Dreptul“[31] , al cărui director este însuși d-sa, în numărul de la 9 decembrie 1907. Iată despre ce este vorba:

Dl Vespasian Erbiceanu[32], judecător de instrucție pe lângă Tribunalul din Iași, adresează dlui Procuror general al Curții din Iași un lung raport asupra tulburărilor din județul acela.

Acest raport a fost publicat în „Dreptul“, sub patronajul dlui Hamangiu[33], procuror la Curtea-de-Apel din Iași, care îl însoțește cu un articol elogios, ceea ce înseamnă că dl Hamangiu certifică și aprobă cele scrise de dl Erbiceanu.

Acest articol a primit apoi și binecuvântarea dlui Dissescu, deoarece l-a admis fără observații în revista sa.

Ei bine, iată ce spune dl Erbiceanu:

„În cercetările noastre am căutat să ne interesăm de aproape dacă nu cumva învățătorii sau preoții de prin sate s-au dedat la instigații și agitații răzvrătitoare printre țărani, mai ales că ei erau chemați prin ședători și conferințe a explica țărănimii rolul adevărat al noilor instituții de propășire economică introduse la sate, precum sunt băncile populare, obștiile sătești și societățile cooperative de desfacere în comun a productelor. Nicăieri nu am observat vreo urmă de asemenea agitații din partea lor."

Ei bine, cel puțin un lucru puteți să-mi concedeți, că la un raport judecătoresc îmi va fi și mie permis să opun un alt raport judecătoresc, dacă un procuror de Curte a făcut o afirmare, care de altmintrelea nici nu este o afirmație absolută, eu opun o altă afirmație a altui procuror de Curte. Dar urmez citația mai departe: „În schimb însă am constatat pretutindeni o nemaipomenită neglijență, incurie și chiar reavoință din partea administrației locale sătești, care în starea ei actuală este departe de a putea infiltra în sufletul țăranului sentimente de ordine și legalitate."

Apoi bine, d-voastră, cei care cu inima atât de ușoară ați întreprins să băgați în gheena focului pe învățători și pe preoți și care, în același timp, ați luat sarcina încă și mai grea de a spăla albă ca zăpada administrația noastră, de care nimeni nu ne felicităm, cum ați putut trece cu vederea un document ca acesta, pe care mi l-ați pus singur la dispozițiune, pe câtă vreme l-ați publicat înșivă în revista d-voastră?

Și mai vorbeați ieri, dle Dissescu, de dragostea d-voastră pentru învățători și preoți și făceați prestări de sentimentele d-voastră față de dânșii! Dreptate și iubire este aceasta?

Ați căutat cu lumânarea dovezi contra lor; ați ascuns, ați dat uitării meritele lor; ați torturat sau ați schimbat sensul cuvintelor și al documentelor, ca să-i găsiți vinovați. În schimb, de un an de zile nu v-am auzit zicând o vorbă despre rolul nefast al puzderiei de cămătari, de samsari, de cârciumari; nu ați zis un cuvânt despre primari. Și cu toate astea era ceva de zis; căci dacă mișcările țărănești au fost pregătite de mai înainte, și dacă primarii nu au dat pe nicăieri semn de viață, cea mai elementară logică impune concluzia că, ori le-au cunoscut și nu le-au denunțat, nici nu au luat măsuri, ori că au fost de o orbire care trece peste închipuire. Și cu toate acestea, atacurile d-voastră nu-i ating pe aceștia, ci contra preoților și învățătorilor se îndreptează. Asta vă este dreptatea, asta vă este iubirea?

De altfel, dlor, când este vorba să ne servim de documente, trebuie să ținem în totdeauna seamă de împrejurările în care au luat naștere, de starea sufletească a autorilor lor în momentul când le-au scris.

Este un lucru constatat astăzi, și în afară de orice discuțiune, că mentalitatea mulțimii în anumite momente e o mentalitate specială.

Acesta este lucru cert, și este iarăși cert că la unele momente se produc curente, adevărate epidemii intelectuale, care, prin repeziciunea cu care se întind

și puterea cu care cuprind mințile oamenilor, se aseamănă cu epidemiile fizice pe care medicii sunt chemați să le caute. Când ne aducem aminte de astă-primăvară, în ce stare de spirit eram noi cu toții, chiar aceia care trebuiau să fie mai cu sânge rece, puteam lesne să ne închipuim cu câtă ușurință puteau să greșească aceia care purtau pe umerii lor o responsabilitate enormă, și care Dumnezeu știe la ce consecință puteau să ajungă din cea mai mică nebăgare de seamă.

În așa împrejurări, când cineva e dator să se păzească și de umbra lui, când denunțările, și mai ales denunțările interesate, curg din toate părțile, eu înțeleg foarte bine că de multe ori să se fi pus sub acuzațiune oameni nevinovați, preferându-se ca pe urmă cercetările să arate vinovăția sau nevinovăția lor, decât să se lase să scape acei instigatori care se bănuia că peste tot au mâna lor amestecată.

În privința aceasta, vă voi povesti două mici incidente, care sunt caracteristice. Cel dintâi este că, în timpul răscoalelor, printre alte scrieri confiscate și date ca scrieri subversive, găsite pe la învățători, a fost și revista „Viața românească“[34]! Atât cred că ajunge.

Al doilea incident iată-l:

Într-o zi am primit la minister o hârtie oficială, prin care un comandant de trupă, care era însărcinat cu ținerea ordinii într-o localitate din Dobrogea, spunea că în satul Nicolițel se află dl Moisil[35], învățător, care face instigațiuni printre locuitori.

Știți cine era dl Moisil? Nu era învățător, ci era profesor și fost director la liceul din Tulcea, un tânăr de valoare, care făcea cercetări de arheologie.[1]

L-a văzut cineva pe acolo, l-a bănuit, și s-a dus de l-a spus comandantului; iar comandantul și-a făcut raportul.

Dacă mă potriveam eu și îl suspendam din funcțiune sau îl mutam, după cum spunea dl Olănescu…

Dl C. Olănescu: Cazul nu era tot așa.

Dl Dim. A. Sturdza, președintele Consiliului: D-l Moisil a fost la Nicolițel trimis de mine, ca să cumpere vreo câteva mii de monede de ale lui Mircea.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice:

Înțelegeți, dlor, că în felul acesta documentele se pot înmulți după voie, și poate cineva veni nu cu un singur document, cum a venit dl Dissescu, ci cu oricâte va vrea.

* * *

D-lor, ajuns în punctul acesta al dezbaterilor, putem să ne aruncăm un moment ochii înapoi și să tragem o concluzie. Din toate câte am auzit spunându-se și aici și afară de aceasta incintă, din pasiunea, din nedreptatea cu care se urmărește corpul

1. E vorba de Const. Moisil, profesor, azi directorul general al Arhivelor statului.

învățătorilor și al preoților sătești, pentru mine rezultă convingerea că în procesul acesta, care de două zile se desfășură înaintea d-voastră, adevărații acuzați nu sunt nici învățătorii, nici preoții, ci activitatea lor extrașcolară, roadele pe care le dă și prefacerea socială la care ea tinde.

D-lor, când cineva este chemat la onoarea și la răspunderea de a conduce afacerile unei țări într-o măsură oarecare, eu socotesc că cea mai mare datorie a lui este să știe și să se silească să pună în valoare și să întrebuințeze bine toate forțele de care dispune, în interesul țării. Acela care nu face așa, poate să aibă cele mai fericite idei, cele mai bune intențiuni, niciodată nu va ajunge a realiza ceva din ceea ce gândește. Dacă nu ai cu ce pune în practică ideile tale, e de prisos să ai idei.

Ei bine, una din dogmele Partidului Conservator este că puterea administrativă este singura de la care trebuie să se ceară totul, că numai de la dânsa trebuie să emaneze totul, și să i se supună toate.

Vedeți programele politice conservatoare din trecut, urmăriți legătura între reformele propuse sau realizate de dânsul, cugetați mai ales asupra persistenței cu care dl P. Carp, de 30 de ani, nu se preocupă decât de administrație, și vă veți convinge că este așa cum spun eu.

Fără îndoială, conservatorii au mare dreptate, dar nu toată dreptatea, pentru că chiar dacă administrația ar fi ideal de bună, aceasta nu este de ajuns; nu numai cu prefecți, zapcii și primari se poate răspunde la toate nenumăratele nevoi pe care le are o țară. Pentru aceasta nu trebuie neglijată niciuna din forțele vii ale ei, și printre acestea, una din cele mai puternice o reprezintă învățătorimea și preoțimea de la sate. Este chiar așa de mare, de indispensabilă această forță, în fața imensei mase inculte, în care lumina nu poate pătrunde, precum nu poate pătrunde fierul plugarului în piatră, încât, de nu ar exista această forță, ar trebui s-o inventăm, s-o creăm.

Aceasta m-am silit eu s-o fac. M-am silit ca din învățători și preoți să creez o forță, pe care s-o îndreptez întreagă contra stării de ignoranță și de decădere a țăranului, sub toate formele ei.

Eu sunt convins că calea ce urmez este cea mai bună și rezultatele vii dovedesc că am dreptate.

Dl C. Arion: A! rezultatele, mai cu seamă astă-primăvară.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Da, mai cu seamă astă-primăvară, atunci când învățătorii și preoții au contribuit cel puțin tot atâta cât și oricare alt organ din țara aceasta pentru potolirea răscoalelor. (Aplauze.)

Dar să presupun că procedura mea ar fi fost greșită. Urmează oare de aici că acest corp trebuie anihilat, și să i se interzică orice activitate pentru binele comun?

Este un om de stat serios, care să poată pretinde acest lucru?

Se vede că este, căci aceasta rezultă din articolul dlui Take Ionescu, pe care vi l-am citit adineauri.

După d-sa, învățătorul trebuie să dispară de la țară; el trebuie înlocuit numai cu femei. Apoi în curând școlile rurale vor fi numai pe mâna femeilor, când vom lăsa numai pe aceste biete fete de 18 și 19 ani să lupte cu primarii, cu ignoranța țăranilor și cu atâtea greutăți, la ce ne mai putem aștepta de la școala rurală? Acolo trebuie bărbat, și bărbat zdravăn; și de multe ori chiar un bărbat nu ajunge. Cu teoria aceasta nu se dovedește decât neîncrederea ce au conservatorii în școală, și din cauza neîncrederii ce au și în corpul învățătoresc și preoțesc. De aici decurg toate învinuirile dlor. Acesta este adevărul adevărat. (Aplauze.)

De altfel spiritul de care sunt animați adversarii noștri se cunoaște nu numai din campania dusă anul acesta, dar din întreaga atitudine a Partidului Conservator față de învățători și de preoți. Pe aceștia din urmă au căutat să-i concilieze prin legea din 1893; și acum, văzând că nu au reușit, au întreprins să-i ponegrească.

Cât pentru învățători, nu e momentul acum de a înșira nenumăratele dovezi de antipatie pe care li le-a dat fără întrerupere. Căci învinovățirea de socialism nu de astăzi o aruncă dlor contra învățătorilor. Și acesta este unul din nenumăratele clișee care pentru mulți țin locul de principii de guvernământ.

Dar și dacă mentalitatea învățătorilor ar fi lăsat întru ceva de dorit, oare Partidul Conservator nu ar avea și el partea lui de răspundere? Ce au făcut dlor ca să facă pe învățători mai buni? Ei au fost părăsiți în voia întâmplării, și nimeni n-a vrut să știe de dânșii. Ca să zugrăvesc starea de lucruri, vă voi citi câteva fraze dintr-un document oficial din incriminatul raport către Maiestatea Sa Regele, relativ la medalierea învățătorilor și preoților cu ocazia răscoalelor din astă-primăvară. Iată ce am spus acolo, și vreau să văd dacă va putea cineva să conteste ceva din cele ce spun eu:

„Învățătorii odată trimiși la țară, nimeni nu s-a mai ocupat de ei. Uitați și oropsiți, lipsiți de localuri, de concursul tuturor, în luptă cu reauavoință și cu lipsa de cultură a sătenilor, izolați de orice mișcare intelectuală, erau condamnați să vegeteze, urmăriți toată viața lor de amintirea anilor când în școală li se deschiseseră ochii și inima spre o viață inteligentă și de părerea de rău pentru realitatea prezentă. Într-o așa stare sufletească, nu ar fi fost de mirare dacă i-am fi văzut cedând îndemnurilor rele și devenind elemente de neliniște și de dezordine. Să nu uităm că fenomenul acesta se petrece chiar azi în alte țări, unde o bună parte din cauzele de la noi lipsesc. Și cu toate acestea, într-un șir destul de lung de ani, abia se pot număra câteva cazuri sporadice bine constatate de învățători și de preoți, pe care să-i fi ademenit teoriile nesănătoase care bântuiau pe aiurea“.

Nu pot face o mai bună apărare pentru învățători decât aceste câteva cuvinte! Lesne este să veniți astăzi și să învinovățiți corpul întreg pentru greșelile a doi trei dintr-înșii.

Dar greșeala cea mai mare este a acelora care zecimi de ani nici n-au vrut să se ocupe de dânșii, nici de sufletul lor, nici de aspirațiunile lor, nici de nimic, și acum tot pe ei îi trag la răspundere. (Aplauze.)

Ce mentalitate voiți să se formeze într-un corp, unde meritul nu este încurajat și unde, din contră, demeritul este recompensat?

Am văzut în anii trecuți lucrurile extraordinare ce s-au petrecut la ministerul școalelor, cum cei mai buni învățători, cunoscuți și recunoscuți de toată lumea oameni cu autoritate, nu numai în județul lor, dar în toată țara, erau expuși la persecuțiuni sistematice, loviți și înjosiți în toate chipurile, pe câtă vreme se revărsau toate încurajările, toate onorurile, toate foloasele asupra celor mai răi, mai decăzuți, mai necinstiți, mai stricați.

Îmi pare rău că dl Dissescu nu a dezvoltat și interpelarea sa asupra părții administrative. Sper că dl Grădișteanu se va ține de făgăduială și-mi va da d-sa ocazia ca să dezvelesc înaintea d-voastră lucrurile neauzite care s-au petrecut, și atunci veți vedea mai bine a cui este vina dacă imoralitatea și spiritul anarhic se vor fi infiltrat printre învățători. Totuși nu pot să nu citez cel puțin două cazuri, care sunt potrivite în chestie.

Unul este acela al unui învățător din Vlașca, al cărui nume a fost citat în ultimele tulburări. A fost arestat, ținut închis până la sfârșit și în cele din urmă achitat de jurați.

Acest învățător, cu vreo doi ani mai înainte, fusese pedepsit în modul cel mai aspru pentru greșeli foarte grave; între altele fusese implicat într-un furt de cai. Pentru aceasta fusese mutat din județul Vlașca în Ialomița, ca pedeapsă.

Ei bine, când s-a schimbat guvernul la 1904, una din cele dintâi griji ce a avut noul ministru a fost să-l aducă înapoi tocmai acolo de unde fusese depărtat! Aceasta era o călcare de lege, pe lângă că era o primă de încurajare dată unuia din cele mai rele elemente. În răscoale, după cum am spus, a fost unul din cei mai grav compromiși.

Iată și al doilea caz:

Deunăzi la Cameră, cu ocazia discuțiunii legii asupra tocmelilor agricole, nu știu dacă știți, cum dl P. Carp, șeful unuia din cele două partide conservatoare (ilaritate), făcând procesul învățătorilor, mi-a făcut și mie în mod indirect o foarte gravă învinuire. A citat exemplul unui învățător, despre care a spus orori, și orori drepte și meritate. Ei bine, dlor, învățătorul acesta fusese dat în judecată de mine și pedepsit cu maximul pedepsei, cu excluderea pentru totdeauna din corpul didactic. Ce putea cere mai mult chiar dl Carp? Ei bine, pe acest individ, oprobriu al școalei, pe care eu îl gonisem dintr-însa pentru totdeauna, cine l-a îmbrățișat? Cine a căutat să-l scape? Cine a cercat să-l readucă în școală? Dacă dl Carp nu știe, îl rog să întrebe pe urmașul meu din 1904, pe amicul său de astăzi. Și dacă d-sa nu va voi să răspundă, îl rog să-mi ceară comunicarea dosarului, pe care promit ca nu-l voi refuza. Va vedea acolo rapoartele făcute de inspectorii din 1905 și silințele pe care și le-au dat ei pentru a înzestra din nou învățământul cu acest neprețuit giuvaer. Și va mai vedea cum condeiul ministrului a stat doi ani în cumpănă, cum să facă ca să aprobe măsura. Noroc a fost că era în lege un articol prea categoric, peste care nu s-a putut trece.

Când un partid are la pasivul său fapte de acestea, și foarte multe altele la fel, se cuvine să fie mai prudent când aruncă învinuirile cu atâta dărnicie.

Revenind dar la învinuirile formulate contra corpului didactic rural, sunt în drept a zice, că de vina lui, dacă o are, răspunzători sunteți, în prima linie, d-voastră, pentru că nu ați cunoscut puterea lui și nu ați știut să o utilizați, și nici nu ați știut să respectați mentalitatea lui cea curată și bună. Cât pentru mine, puteți să mă învinuiți oricât veți vrea pentru atitudinea mea față de el. Eu vă declar că linia mea de purtare, în ceea ce privește conducerea corpului didactic primar rural și a preoților, nu o voi schimba deloc. (Aplauze.)

O găsesc foarte bună și nimerită, și tot talentul și toate silințele ce și-a dat dl Dissescu, nu au contribuit întru nimic să zdruncine convingerea mea.

Și nu numai atât; dar vă rog să vă gândiți chiar d-voastră, să vă puneți întrebarea: Ce ați fi zis d-voastră despre mine dacă, față cu situația nenorocită în care era corpul didactic și preoțesc anul trecut, aș fi stat nepăsător și nu le-aș fi luat apărarea? Eu lucrasem cu oamenii aceștia șase ani de zile, mă urmaseră cu tot devotamentul, îmi dăduseră dovezi de ascultare și iubire; și când îi vedeam în nevoie, învinovățiți pe nedrept, ar fi fost ceva nedemn din partea mea să stau să mă uit, și să nu fac nimic ca să-i ajut. (Aplauze.)

D-lor, am terminat cu această primă parte a vorbirii mele și voi trece la a doua pe care o voi dezvolta, după ce dl președinte va binevoi să-mi acorde câteva momente de repaus.

* * *

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor senatori, vorbirea dlui Dissescu de ieri a cuprins mai multe părți, și, printre nenumăratele învinovățiri ce mi-a adus, a fost și aceea, plină de viclenie, cum că prin publicarea documentelor relative la rolul învățătorilor și preoților în răscoalele țărănești, eu aș fi căutat să arunc discreditul asupra armatei.

D-lor, înțelegeți că în chestia aceasta nu voi urma pe dl Dissescu pe tărâmul pe care vrea să mă atragă.

De altminteri aș face o injurie colegului meu, distinsului ofițer care este pus în capul armatei, de a încerca să-l conving de netemeinicia aserțiunii dlui Dissescu.

Dl ministru de Război știe desigur, mai bine decât dl Dissescu, când demnitatea armatei este atinsă. Cu toate acestea îmi voi permite să rog pe dl Dissescu să binevoiască a observa că dintre faptele citate de d-sa în sarcina mea, după broșura *anexelor,* nu este unul care să nu fi fost deja cunoscut și de notorietate publică. Aș fi înțeles până la un punct să se scandalizeze, dacă aș fi dezvăluit lucruri încă necunoscute, cu scopul vădit de a înjosi prestigiul armatei. Dar am citat două sau trei incidente nenorocite, cunoscute de toată lumea. Întrucât

eram eu vinovat dacă am pomenit odată nişte lucruri asupra cărora însăşi presa dlor nu făcea decât să bată toba toată ziua? Ceea ce este permis presei conservatoare, nu-mi era mie permis? Nu înţeleg ce sens are discuţia aceasta asupra unor chestiuni de fapt, asupra cărora discuţie nu încape.

Fraze de efect toată lumea poate să facă, dar oamenii de stat, sau cel puţin aceia care au această pretenţie, trebuie să se abţină de a face numai fraze care nu spun nimic.

Dl Dissescu singur a spus: în timp de răscoale este ca în timp de război; în răscoală nu se petrec lucruri ca într-un salon.

Apoi, astă-primăvară, când ameţeala cuprinsese pe toţi, când fiecare se temea şi de vecinul său, când denunţurile curgeau din toate părţile, când în învălmăşeala generală nu se mai putea face deosebire între prieteni şi vrăjmaşi, dl Dissescu cere ca în momente ca acelea să se fi petrecut lucruri ca înaintea tribunalului?

Când s-a întâmplat vreodată ca, în timp de catastrofe ca acestea, să nu se întâmple şi cazuri nenorocite? Dl Dissescu singur a citat cele întâmplate în Franţa acum câteva luni. S-au întâmplat şi acolo lucruri mai nenorocite decât la noi.

Nici dl Dissescu, nici altcineva, nu va putea să dovedească că vreun alt ministru de instrucţie a arătat vreodată mai mare iubire şi mai mult respect pentru armată decât am dovedit eu.

Nu vreau să înşir aici ceea ce am făcut pentru aceasta; dar toată lumea care se ocupă de chestii şcolare o ştie, şi tot aşa de bine ştie şi dl Dissescu. Cum s-ar fi potrivit atitudinea mea de ani de zile cu aceea pe care d-sa mi-o atribuie?

Spune d-sa că la Galaţi am făcut o declaraţiune, care era în opoziţiune cu ceea ce scrisesem.[1]

Deloc; nu aveam nevoie să fac asemenea declaraţiune, pentru că nu-mi trecea prin minte că putea cineva să ridice un asemenea incident. Dar când am văzut că se face vâlvă pentru un lucru de nimic, am profitat de ocaziunea ce mi se prezenta, ca să spun încă o dată ce era sentimentul meu adevărat. Nu am nimic de schimbat din ceea ce am spus la Galaţi, precum nu am nimic de schimbat din cele ce am scris. Nu este nici o nepotrivire între una şi alta.

De altmintrelea, dlor, dacă este vorba să ne punem pe tărâmul învinovăţirilor, nu-mi este nici mie greu ca să întorc contra adversarilor arma cu care ei caută să ne lovească.

Dl Dissescu a amintit de a facerea de la Slatina.

Se potriveau oare împrejurările de atunci cu cele din primăvara trecută? Ce se întâmplase atunci? Fusese ţara pusă în primejdie? Erau ameninţate temeliile statului? Se întindea focul şi devastarea peste tot? Nimic din toate acestea. Şi cu toate acestea, se ştie ce s-a petrecut. Se ştiu ordinele ce s-au dat. Se ştie cum ţăranii

1. E vorba probabil de un discurs al lui Haret rostit la o întrunire publică din Galaţi.

au fost urmăriți o zi întreagă fără cruțare. Guvernul de atunci însuși a mărturisit oficial 17 morți; dar au fost cu mult mai mulți. Și pentru ce toate acestea?[1]

Băgați de seamă; feriți-vă de a provoca discuția. Dacă în martie trecut se vor fi făcut greșeli, scuza noastră va fi că noi am scăpat țara de la o mare primejdie. D-voastră la Slatina nu aveți nici o scuză.

D-lor, chipul cum adversarii noștri exploatează de atâtea luni incidentul de care ne ocupăm acum, nu este decât una din multele dovezi de marea deosebire care este între noi și dlor. Aceleași incidente, vedeți cum le privesc dlor și cum le privim noi. Dar de ce să ne mirăm? Sufletul omului este ca oglinda fermecată din poveste, care nu arăta decât ceea ce era în gândul celui care o vedea.

În nenorocirile de astă-primăvară, amicii dlui Dissescu nu au văzut decât lucruri rele și urâte.

Ei au găsit într-însele ocazia de a vorbi despre spiritul anarhist al învățătorilor, despre sălbăticia administrației, despre brutalitatea jandarmilor, despre desconsiderarea armatei. Tot în aceleași evenimente eu am văzut o armată care și-a făcut datoria în chip strălucit; am văzut fapte înălțătoare, care ne mângâie, atât cât putem fi mângâiați, de nenorocirea trecută peste noi.

Cine din noi a văzut mai bine, țara va judeca.

D-lor, dl Dissescu a profitat de interpelarea d-sale pentru ca să ne facă, cum ziceam adineauri, teorii constituționale.

Atât cât mă taie și pe mine capul, am prins și eu câte ceva pe ici pe colo, ceea ce mi-a sugerat și mie unele observațiuni.

Ceea ce, după d-sa, este principala cauză a tulburării mintale care a dus la răscoalele de astă-primăvară, ar fi, în prima linie, pretențiunile ce au partidele de a guverna din opoziție.

Este o vorbă mare aceasta, dar nu știu dacă dl Dissescu își dă bine seama de cum ne putem folosi de dânsa.

Am amintit că noi, liberalii, am făgăduit, când eram în opoziție, că vom desființa Contenciosul administrativ.[2]

---

1. E vorba de întâmplarea nenorocită de la 6 iunie 1899. Cu ocazia alegerilor se produsese tulburări și în ziua aceea, când venise procurorul general pentru anchetă la Slatina. Mulți țărani agitați au venit în oraș, s-au adus trupe și cu ocazia ciocnirii între țărani și trupe au căzut mai mulți morți.

2. Contenciosul administrativ este un tribunal care judecă conflictele de atribuțiuni între autorități și plângerile celor care se cred loviți în drepturile lor de către autoritățile statului. Prin legea de la 13 februarie 1864, s-a instituit pentru această menire un Consiliu de stat. Constituția din 1866 l-a desființat prin art. 130, pe care l-a întărit revizuirea din 1884: Consiliul de stat cu atribuțiuni de contencios administrativ nu se poate reînființa; Curtea de Casație se va rosti asupra conflictelor de atribuțiuni. Legea de la 12 iulie 1866 a împărțit în două atribuțiile fostului Consiliu de stat, dând chestiunile provizoriu de contencios administrativ tribunalelor de drept comun, iar judecata conflictelor Curții de Casație ca instituție specială. O modificare a acestei legi s-a făcut În 1905 prin înființarea unei secțiuni speciale a

Da, fără îndoială, am zis aceasta. Dar care este singura faptă mai de seamă a Partidului Liberal, pe care dlor, conservatorii, să nu fi anunțat că au s-o desființeze, și pe care să nu fi încercat, în adevăr, a o desființa? Fără să mă urc la timpurile depărtate ale domeniilor Coroanei și ale fortificațiilor, mi-ar fi destul să expun opera de adevărată devastare care a avut loc la ministerul de instrucție în acești din urmă ani, după 1904. Încă o dată, regret foarte mult că dl Disesscu s-a ferit de a aduce în discuție chestia aceasta, pentru că aș fi putut să-i servesc lucruri interesante. Dar pentru că d-sa a tăcut, consimt și eu a amâna pe altădată explicațiile acestea.

Cere dl Dissescu: „Să înceteze mentalitatea anarhică a partidelor politice". Frumoasă vorbă, da; dar pentru ca să caracterizeze mentalitatea aceasta anarhică, dl Dissescu a făcut greșeală ca să pomenească fapte, care nu știu, zău, a cui mentalitate o arată ca anarhică.

A amintit incidentul Rakovski. Dar Rakovski a fost slujbașul d-voastră, și l-ați ținut neclintit la locul lui, până în ziua când ați părăsit puterea. Pe același Rakovski noi îl puseserăm sub privighere polițienească. Și cu toate astea, sunt sigur că în replica d-voastră mi-l veți arunca din nou în cap. Dacă asta nu se cheamă mentalitate anarhică, vă rog să-mi spuneți ce alta este?[1]

Mentalitate anarhică mai este, pentru un partid, faptul de a suspenda cu totul aplicarea legilor, precum bine știți că a făcut predecesorul d-voastră, ca să nu mai pomenesc și pe alții. Când va veni vremea, vom vorbi mai pe larg despre astea.

Ne-a mai imputat dl Dissescu tulburările de stradă. Apoi noi am tulburat strada cu pensionarii, cu funcționarii suprimați, cu meseriașii, care în anul 1901 veneau să spargă capul chestorului Camerei chiar în ușa Camerei?[2]

Vorbește d-sa despre platformele de opoziție. Dar cine a inventat acest truc de lupte politice? Oare noi am inventat campania trădării, a falsurilor de la Finanțe, a tunurilor, a Macedoniei, și chiar pe aceasta a *Anexelor*?[3]

Curții de Casație cu atribuțiile prevăzute în legea oui 1866. Contra acestei legi s-a pronunțat partidul liberal, în acord cu partidul junimist, și a făgăduit desființarea ei, ceea ce s-a îndeplinit în anul 1910. La aceste conflicte se referă fraza de mai sus din discursul lui Haret.

1. Doctorul Rakovski, era originar din Bulgaria dintr-un sat în apropiere de Mangalia, unde-i locuia familia. În 1892 tatăl său a reușit, trecând în România, să se înscrie în listele electorale. Pe acest temei, el a fost considerat cetățean român, și-a făcut serviciul militar ca medic de regiment. Făcând politică în Partidul Socialist-Democrat, el a dobândit rol de frunte în acest partid după trecerea fruntașilor Nădejde, Morțun și celorlalți în partidul liberal în 1900. A imprimat o notă de violență în luptele politice. Dovedindu-se că nu avea drept a fi cetățean, Consiliul județean i-a anulat înscrierea în listele electorale, Consiliul de război l-a reformat și mai târziu, la 4 august 1907, a fost expulzat. Acest Rakovski a trecut în Rusia în timpul războiului și după revoluția de acolo, a avut un rol de conducere în guvernul noului regim.

2. E vorba de cele petrecute cu ocazia discuției legii meseriilor în sesiunea 1901–1902, când au venit mai mulți meseriași la Cameră și au făcut scandal. Se zicea că Iancu Brătescu îi agitase, ccea ce deputatul Vlădescu a contestat.

3. E vorba de broșura publicată de Haret în 1901 cu raportul său către rege pentru medalierea învățătorilor care au contribuit la potolirea răscoalelor. Acest raport avea în *Anexe*

Precum vedeți, sfatul pe care ni-l dedeați nouă ieri, ca omul politic să-și ție gura ca nu cumva să alunece pe un teren primejdios, acest fapt trebuia mai bine să-l păstrați pentru d-voastră.

Nu a uitat dl Dissescu să amintească nici despre amestecul studenților în lupte politice. Apoi cine a luptat cu mai multă energie decât mine ca să scoată politica dintre studenți, și cine, de altă parte, a întreținut, din contră, agitațiile politice printre dânșii? Cine a plătit cluburile societăților neautorizate ale studenților? Noi?

Dl Titu Maiorescu: d-voastră adeseori.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Să-mi arătați, vă rog, cine a plătit și cine plătește și azi chiria clubului studenților din Podul Mogoșoaei, și cu ce scop?

Apoi când un partid politic are la pasivul său asemenea lucruri, pare-mi-se că ar fi bine ca să fie ceva mai prudent în învinovățirile ce aruncă altora.

Dl C. C. Arion: Și mai prudent în apărare.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Și îmi pare bine că dl Dissescu a amintit pe Catilina, căci, în adevăr, numele acesta este foarte potrivit ca să caracterizeze o asemenea mentalitate și o asemenea morală politică.

Cu o asemenea mentalitate și cu o asemenea morală, la ce mai servesc să vorbească cineva de aplicarea codului penal în politică? Dacă codul penal s-ar putea utiliza aici, ar fi fost o bună ocazie acum 20 de ani, când gazetele unui partid politic, partid de guvernământ, îndemnau pe soldați să nu tragă în timpul răscoalelor de atunci. Ar fi fost ocazie și deunăzi, când se organiza o grevă contra unei legi de utilitate publică, pe care o făcuseră și o așezaseră toți factorii constituționali.

Nu, codul penal nu este de niciun folos aici. Este un alt cod, mai presus de acesta: Codul conștiinței omului și al respectului de adevăr și de datorie. Pe cine nu știe de frica acestuia, nu codul penal îl va duce pe calea cea dreaptă.

Și acum cauzele, cauzele tulburărilor, eterna chestiune pe care la fiecare minut o tot pun înainte toți cei care pretind să facă psihologie socială, și mai ales aceia care nu pot face altceva. Eu unul cred că, decât să tot facem filosofie, mai bine ar fi să facem treabă; și treaba cea bună ar fi ca să lucrăm pentru a face ca alte răscoale pe viitor să nu mai fie posibile.

Iată două ședințe pierdute, care poate ar fi fost mai bine întrebuințate la altceva decât să facem fraze și să spunem pentru a zecea oară lucruri pe care toată lumea le știe.

Dar deoarece dl Dissescu și-a dat părerea în privința cauzelor tulburărilor, să-mi fie permis să-mi dau și eu pe a mea.

---

diferite rapoarte ale autorităților judiciare, administrative, școlare prin care se constatase cele petrecute atunci.

După părerea mea, dlor, între multele cauze, cele dintâi sunt acestea: nu este la țară lumină, nu este dreptate și nu este destulă milă. Iacă la ce ar trebui să ne gândim cu toții.

Dl Dissescu a găsit, și poate cu drept cuvânt, că deunăzi la Cameră n-am insistat destul asupra lipsei de lumină la țară. N-am insistat, pentru că nu este nevoie să se facă lungi discursuri asupra unei chestiuni asupra căreia cu toții suntem de acord. Din nenorocire, nu se poate contesta că stăm printre țările din Europa cele mai rău situate în această privință. Însă, în loc să căutăm să încurajăm acest singur element de cultură la țară, care sunt învățătorii și preoții, în loc să-i sprijinim în lupta lor și să le dăm mijloace de lucru, adversarii noștri aruncă asupra lor tot felul de învinovățiri neîntemeiate, ca să le mai taie din curajul ce au și să le micșoreze puterea de acțiune.

Dacă atitudinea aceasta nu este intenționată, ea dovedește o mare lipsă de tact politic și de prevedere.

Cu ocaziunea dezbaterilor din zilele acestea din Cameră și Senat, s-au spus în mod destul de clar multe lucruri bune asupra celor ce se petrec la țară; și s-au spus mult mai bine decât le pot spune eu.

S-a vorbit de nedreptatea grelelor tocmeli agricole și de multe altele. S-a mai vorbit și de ceea ce este la baza întregii acestei chestii: mizeria și lipsa țăranului. Dar toate acestea, cătând bine, decurg tot din acele trei mari cauze pe care le-am spus.

Am zis „lipsă de dreptate". Și când zic asta, nu vreau să vorbesc numai de dreptatea pe care o distribuesc tribunalele, ci întrebuințez cuvântul în sensul lui absolut; vorbesc de dreptul țăranilor de a fi pe picior de egalitate cu oricine altul, în ceea ce privește folosința de protecția legilor.

Vă rog să spuneți sincer, cu mâna pe conștiință, dacă dreptatea aceasta există la țară? Dacă există, cum se face, spre exemplu, că oricine poate să cumpere pământ, chiar un străin, venit și împământenit de ieri, de alaltăieri, iar țăranul nu poate, nici cu banii lui? Cum se face că sunt oameni mulți și suspuși, care mai cred că, atunci când țăranul va putea și el cumpăra sau arenda pământ, se va prăbuși edificiul nostru social? Nu înseamnă asta că țăranul este scos din dreptul comun?

Și, din nenorocire, starea aceasta de lucruri, departe dea tulbura pe unii, este ca o dogmă în capul lor, de unde nimic nu o poate scoate și pe care o pun în practică de câte ori pot.

Am citat, în broșura incriminată, exemple practice. Pentru ce nu s-a răspuns la dânsele altfel decât cu fraze? Ce aveți să răspundeți la faptul că cutare moșie depinzând de o administrație publică nu s-a dat țăranilor cu 90 mii lei și s-a dat la un străin cu 60 mii? Ce aveți să răspundeți că pe țăranii care vor să meargă să liciteze pentru a lua o moșie în arendă, prefectul îi închide și-i păzește cu jandarmii? Apoi, când se întâmplă asemenea lucruri, vreți d-voastră ca o nedreptate

evidentă ca aceasta să nu aibă nici o influență asupra mentalității țăranilor? Și vă închipuiți d-voastră că fapte de acestea, adunate pic cu pic, ani de-a rândul, întruna, nu ajung cu vremea să creeze o stare sufletească bolnăvicioasă, care nici nu știi când poate să izbucnească?

Dar când izbucnește, vezi ieșind la iveală mulțimea explicatorilor, care până atunci nu văzuseră și nu auziseră nimic, care nu înțeleseseră că răul era adânc și vechi, și că nimeni nu voia sa știe de dânsul.

Dar, dlor, să mă refer din nou la judecata înalților magistrați sub a căror egidă s-a pus și dl Dissescu și la care m-am mai referit astăzi.

Iată ce citesc în raportul citat încă mai adineauri de mine:

„Din cercetările făcute de noi în aceste localități, am căpătat ferma convingere că pricina hotărâtoare a răscoalelor este starea de extremă mizerie în care trăiește marea majoritatea țărănimii noastre, iar mai cu seamă sistemul nedrept de exploatare a muncii și a nevoilor săteanului, întrebuințat de marii cultivatori de moșii, mai ales de când cultivarea acestora a trecut de la proprietar la arendaș".

Este un magistrat care scrie aceasta, nu eu.

Cele ce am citat adineauri în privința administrației, scrise tot de dânsul, sunt încă în memoria d-voastră și nu cred că nici dl Dissescu însuși să se simtă în stare să conteste ceea ce știe și repetă toată lumea.

În raportul aceluiași magistrat, mai găsesc că ziua de muncă a țăranului e de 16 ore, din zori până în amurg, și e plătit cu maximum 30 bani pe zi, care, repartizați și pe zilele când nu lucrează, revin la 15 bani pe zi.

Dl I. Grădișteanu: Acestea sunt insanități.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu la toată lumea e dat să vadă pe țărani în mătase, cum ți-a fost dat d-tale.

Vorbeam de dreptate: aș vrea să știu care a fost punctul d-voastră de vedere ca guvern, când ați făcut legea care obligă pe țăranii de la Dorohoi și de la Severin să vină să se judece la Curtea de Casație pentru bietele lor afaceri de 50–60 lei?

Aceasta vrea să zică dreptate pentru țărani?

Nu e evident că prin aceasta le-ați sustras cu desăvârșire dreptatea, până și pe aceea de care vorbiți d-voastră, dreptatea pe care o dau tribunalele?

Presupuneți că un țăran are toată dreptatea într-un proces de 200 lei; după legea d-voastră, el trebuie să cheltuie tot atâta, dacă nu mai mult, ca să vină la Curtea de Casație să se judece. Aceasta constituie o adevărată tăgadă de dreptate.

Acum doi ani s-a făcut recensământul. Știu că nu vă place să vă amintesc de lucrurile acestea, dar nici mie nu-mi place ceea ce ați spus d-voastră; sunteți datori să mă ascultați.

Credeați că era cu putință să treacă nebăgată în seamă circulara Ministerului de Finanțe, care punea ca dogmă, pe față, că pământul țărănesc trebuie cotat mai scump decât pământul proprietarilor? Țăranii nu citesc „Monitorul" și

nu se țin de curent cu circulările miniștrilor; dar când a venit vremea să se perceapă impozitul, și când au văzut că sunt apucați să plătească îndoit decât mai înainte, atunci au putut să vadă cum stă lucrul.

Și credeți d-voastră că constatarea aceasta, făcută de orice biet țăran, nu a avut nici o influență asupra sufletului lui ca să-l amărască?

Ne dați mereu zor cu excedentul cel mare de anul trecut. Dacă pui mereu la noi biruri pe care le iei de pe spinarea țăranilor, desigur că excedentul are să fie mare. Dar întrebați pe țăran, întru ce îl încântă pe dânsul că bugetul s-a încheiat cu un mare excedent, pentru ca să înființați slujbe multe la București!…

Precum vedeți, dlor, în analizarea cauzelor răscoalelor, putem sta de vorbă cu oarecare avantaj cu dl Dissescu. Cred însă că cele ce am spus sunt de ajuns pentru astăzi, căci nu o interpelare poate fi ocazia cea mai bună de a se studia în mod adâncit o asemenea chestie.

Terminând cu această parte a cuvântării mele, dlor, trec la o chestiune care mă privește personal și cu care mă apropii de sfârșit.

* * *

Dl Dissescu, împreună cu amicii d-sale, nu s-a sfiit să cheltuie un an de zile de muncă și de bătaie de cap, ca să dovedească că eu sunt vinovat de cele întâmplate astă-primăvară.

Acesta, dlor, este un lucru care iese așa de mult din cadrul enormităților obișnuite, încât rămâi încremenit și nu știi ce să crezi.

De 12 ani, de când am intrat în viața politică, am avut ocaziunea să văd și să aud multe, dar ceva care să se apropie de dimensiile unei asemenea absurdități, e greu să întâlnești.

Dar se vede că tot e adevărat că la *Dumnezeu și în Țara Românească, totul e cu putință!*

Vă asigur că de un an de zile privesc cu cea mai adâncă indiferență, ca să nu zic mai mult, la toată strădania, pe care și-o dau adversarii mei ca să dovedească ceea ce chiar ei au convingerea absolută că nu se poate dovedi. Și fără îndoială că aș fi lăsat să treacă fără onoarea celui mai mic răspuns toate insanitățile acestea, dacă nu ar fi avut onoarea de a fi aduse până la înălțimea tribunei Senatului. Așa încât, dacă nu de altceva, dar cel puțin din respect către Senat, cată să mă ocup un moment de dânsele.

Pentru a se ticlui această înscenare, ce nu s-a închipuit? S-au căutat arme în faptul că țineam corespondență cu învățătorii, că adresasem o scrisoare dlui V. Kogălniceanu.[1] S-a plăsmuit basmul mizerabil că s-ar fi sustras acte din dosarele

1. Dl Vasile Kogălniceanu, fiul marelui bărbat politic Mihail Kogălniceanu, a fost – în epoca de care vorbim aici – amestecat în luptele politice, urmând totdeauna, în raport cu

Curții de Casație, ca să mă acopere. Nici nu știu ce se va mai fi zis, pentru că pamfletelor care debitau asemenea marfă mi le făceam onoarea de a le citi.

Regret că dl Dissescu a crezut că este de demnitatea sa să vină să reediteze parte din aceste elucubrațiuni bolnăvicioase chiar la această tribună. D-sa ar fi trebuit să-și aducă aminte, că cel care face acuzația este dator să o dovedească, iar nu cel acuzat să-și dovedească nevinovăția; căci dacă nu ar fi așa, unde, am ajunge? Ar fi de ajuns ca orice folicular[36] să te acuze de ce-i trăznește prin minte, și tu, om cinstit, care-ți cauți de treabă, să-ți pierzi vremea stând de vorbă cu dânsul. Aceasta nu am făcut-o față de gazetari, și nu o voi face nici față de dl Dissescu, care se face editorul lor responsabil. Ceea ce afirma sau insinuează d-sa, este dator tot d-sa să dovedească. Și fiindcă nu dovedește, și nici nu poate să dovedească nimic, absolut nimic din cele ce afirmă, eu refuz de a-i răspunde. Aceasta ar fi mai prejos de demnitatea mea.

Și sunt cu atât mai îndreptățit să nu răspund, cu cât știu bine că la nimic nu mi-ar servi răspunsul meu, chiar dacă ar fi limpede ca ziua, căci dlui Dissescu nu convingerea îi trebuie: convingerea o are, ceea ce-mi atribuie sunt închipuiri; dar asta nu-l împiedică să vorbească așa cum a vorbit.

Acum câteva luni, m-am amuzat să public textul scrisorii mele din 1902 către dl V. Kogălniceanu.

Eram curios să văd ce vor zice aceia care pretindeau că, în corespondența aceea, eu puneam la cale cu dl Kogălniceanu răsturnarea ordinii sociale.

Credeți că le-a făcut vreun efect publicarea scrisorii? Deloc; au continuat ca și mai înainte. Tot așa ar fi și azi. Atunci de ce să mai pierdem timpul? Să trecem înainte.

D-lor, mi s-a făcut învinuirea că sunt socialist…

Mi-ar fi greu să răspund dacă sunt sau nu socialist, pentru că nu știu cum trebuie să fie cineva ca să fie socialist; căci vă mărturisesc cu toată umilința, că în viața mea n-am citit o carte de socialism și nu știu nici măcar ce deosebire este între Karl Marx[37] și Lasalle[38].

Dl I. Grădișteanu: Prin instinct. (Ilaritate.)

Dl Dim. A. Sturdza, președintele Consiliului: Sunt unii care prin instinct sunt ușurei. (Aplauze, mare ilaritate.)

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Cred că răspunsul dlui Sturdza mă dispensează de alt răspuns.

---

evenimentele la ordinea zilei, principiile de care s-a călăuzit părintele său când a făcut împroprietărirea țăranilor. Scrisoarea de care vorbește aici Haret i-a scris-o în 1902 după ce V. Kogălniceanu publicase în ziarul „Argus“ o serie de articole lăudând măsurile lui Haret cu privire la acțiunea școalei rurale pentru ridicarea morală și materială a sătenilor (Scrisoarea o reproducem în volumul cu Scrisori. În 1907, după răscoalele țărănești, când s-a întâmplat ca V. Kogălniceanu să fie arestat sub acuzația de instigator, adversarii lui Haret au făcut un cap de acuzație contra lui din această scrisoare. Atunci Haret a publicat scrisoarea în chestiune în ziarul „Voința Națională“ de la 1 septembrie 1907.

Dl I. Grădișteanu: D-sa nu răspunde pentru el.

Dl Dim. Sturdza, președintele Consiliului: Cine este ușurel în viața lui, nu știe ce va să zică răspunderea înaintea țării. (Ilaritate, aplauze).

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Trec dar, dlor, la ceva mai serios și anume: la chestiunea celei de-a doua broșuri, publicată sub numele meu, și care așa de mult sânge rău a făcut dlui Dissescu.

Mai întâi pentru știința acelora dintre d-voastră, care nu veți fi știind, trebuie să spun ce este broșura aceasta. Este un articol de gazetă, publicat în „Voința Națională“ în ziua de 6 martie 1907, și pe care în urmă l-a tras gazeta în broșură, pentru că nu ajungeau numerele. Am și eu un singur exemplar pe care am dat 10 bani în piața Episcopiei.

Dl C. C. Arion: S-a mărit prețul de atunci.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Această broșură se pretinde că eu am trimis-o la țară; aceasta nu este exact; afirm că nu este exact. În această broșură, eu mă ocupam de un incident care se petrecuse cu două zile mai înainte la Cameră. Răscoalele izbucniseră deja, ceea ce dovedește cât de temeinică e aserțiunea dlui Dissescu, că broșura ar fi determinat răscoalele. Ele izbucniseră deja, și în Cameră dl președinte al consiliului de atunci a fost interpelat de cineva din majoritate: „Ce măsuri se iau contra trustului fișeresc (39), din a cărui cauză se produseseră răscoalele?“ (Aplauze.)

Dl C. C. Arion: Ce măsuri ați luat d-voastră?

Dl I. I. C. Brătianu, ministru de Interne: Veți avea legea pe care veți vota-o. (Aplauze.)

Dl Dim. Sturdza, președintele Consiliului: Nu întrerupeți și nu iritați chestiunea, pentru că v-aș putea dovedi că sunteți autorii trusturilor. (Aplauze.)

Dl C. C. Arion: Am conștiința așa de împăcată în privința aceasta, dle prim-ministru!

Dl I. I. C. Brătianu, ministru de Interne: Sper că veți vota legea cu noi.

Dl Dim. Sturdza, președintele Consiliului: Să vedem dacă veți vota legea pe care vom aduce-o pentru ca să punem capăt trusturilor. (Aplauze.)

Și vă rog, destul de rău a adus interpelarea dlui Dissescu, și îmi pare rău c-a făcut-o și n-a urmat sfatul meu să nu o facă. Nu veniți cu întreruperi iritante și gândiți-vă că nu e bine să iritățm lucrurile; și nu noi le iritățm… Dar nu le iritați d-voastră într-o măsură nemăsurată! (Aplauze.)

Dl C. C. Arion: Îmi pare rău că vă iritați.

Dl I. I. C. Brătianu, ministru de Interne: Sunteți autorizat de dl Carp și Take Ionescu să fiți contra trusturilor?

Dl C. C. Arion: Aici vorbesc personal, dle ministru.

Dl Dim. Sturdza, președintele Consiliului: Trusturile din Moldova sunt ale d-voastră. (Aplauze.)

Dl C. C. Arion: Vă rog să luați notă că nu sunt din Moldova.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: În orice caz, întreruperea dlui Arion și nervozitatea de care dă astăzi dovadă...

Dl C. C. Arion: Dovadă de nervozitate dați d-voastră și dl prim-ministru, nu eu.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Arată că nu le vine la îndemână să se vorbească astăzi de o chestie de care dlor vorbesc de un an de zile. Eu nu voi vorbi decât cinci minute.

După cum zic, fusese rugat dl prim-ministru să spună ce are de făcut în privința trusturilor care erau cauza tulburărilor. Dl prim-ministru, în răspunsul său, a zis între altele, cum că nenorocirea este că trusturile nu se pot înfrâna din cauza „drepturilor câștigate“. Fraza aceasta, spusă la un asemenea moment, era o frază nenorocită; căci ea tindea să stabilească drepturile câștigate ale autorilor trusturilor, ale Fișereștilor.

Apoi dacă d-voastră vă este permis să vă iritați de toate nimicurile, vă rog să-mi concedeți și mie, că, ca bun român, aveam dreptul să fiu îngrijit de o teorie ca aceasta; căci dacă până și în momente teribile ca acelea se putea vorbi despre „drepturi câștigate“ ale lui Mochi Fischer de a jefui pe țăranii români, eu aveam dreptul să mă revolt. (Aplauze furtunoase).

Și vă desfid să dovediți că broșura mea cuprinde altceva decât expresia acelei revolte[1].

Întreaga broșură este îndreptată în contra acestor tâlhari și a trusturilor arendășești. (Aplauze.)

D-voastră însă ați simțit că vă fuge pământul de sub picioare, și de aceea de un an de zile vă munciți, prin răstălmăciri și prin alterări de texte, să creați echivocuri, ca să faceți să se creadă că broșura era îndreptată nu contra Fișereștilor, ci contra proprietarilor. Și chiar lecturile dintr-însa, pe care le-ați făcut ieri, le-ați făcut așa ca să se înțeleagă aceasta.

De un an de zile, întreaga d-voastră presă nu face decât să falsifice adevărul. Mereu ați afirmat că am atacat pe proprietari. Aceasta este un neadevăr. D-voastră ați voit să dați să se înțeleagă că banda de hoți de care vorbeam eu – și nu retractez nimic – erau proprietarii. Nu este așa. De ce n-ați citit tot? În fraza aceea eu cuprindeam pe aceia care în 10 ani au ajuns din măcelari la Mihăileni să învârtească cu lopata milioanele scoase de pe spinarea țăranilor. (Aplauze.)

Apoi nu am dreptul, eu român, să mă revolt de acest jaf neauzit?

Dar cei jefuiți sunt români, ca mine; sunt concetățenii mei, frații mei de sânge. (Aplauze.) Mă și mir că ați avut curajul să ridicați glasul. Datoria d-voastră era să fiți alături cu mine, căci știti bine că sunteți în mare parte răspunzători de ceea ce se petrece.

---

1. E vorba de articolul lui Haret publicat în „Voința Națională“ și reprodus într-o broșură. Vezi volumul cu „Polemici“.

Deunăzi, în Cameră, dl Mihail Cantacuzino[1] cu dreptul pe care i-l dă încrederea sa în sine, a avut un cuvânt nenorocit; a spus: „cine atinge trusturile fișereşti atinge dreptul de proprietate“. E bine să-i lăsați cuvântul numai pe seama dlui, dar nu vă faceți solidari cu asemenea vorbe, căci nu e bine.

Am zis adineauri că de un an de zile adversarii mei se silesc să creeze în socoteala mea un echivoc. Dovadă neîndoioasă mi-a dat ieri însuși dl Dissescu că așa este. V-am spus cum d-sa a citit din broșura mea două fraze, alese așa încât, cu ajutorul comentariilor d-sale, să lase a se înțelege cu totul altceva decât ceea ce scrisesem eu.

Dar nu a fost numai atât, ci d-sa a schimbat și cuvinte în una din citațiile sale, anume ca să-i schimbe sensul.

Iată, dlor, fraza aceasta, așa cum am scris-o eu.

„Se știe însă că toate au o margine. Și că dacă a fost permis ca sângele să stropească străzile Capitalei până și în anul jubiliar, pietrele s-ar ridica singure să ne lovească, dacă am tolera ca alt sânge să mai plătească și *drepturile câștigate* ale lui Mochi Fischer“.

Care din d-voastră nu iscălește asta?

Voci: Toți.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Gândiți-vă că atunci era tocmai momentul când începeau represiunile contra răzvrătiților. Dacă teoria nenorocită scăpată din greșeală trecea fără protestare, ar fi urmat ca sângele vărsat să servească pentru a consacra drepturile câștigate ale lui Mochi Fischer. Eu am scris că aceasta nu se poate, și bine am făcut. Căci dacă legea blestemată a istoriei cere ca orice pas înainte al omenirii să fie plătit cu șiroaie de lacrămi sau cu șiroaie de sânge, eu aveam dreptul, aveam datoria de a cere ca cel puțin șiroaiele de lacrămi și de sânge ale românilor să consacre drepturile românilor, iar nu ale jidanilor. (Aplauze.)

Ei bine, dlor, fraza aceasta, pe care d-voastră spuneți că ați fi semnat-o și d-voastră, dl Dissescu a citit-o așa:

„Se știe însă că toate au o margine. Și că dacă a fost permis ca sângele să stropească străzile Capitalei până și în anul jubiliar, pietrele s-ar ridica singure ca să lovească în guvernul conservator“.

Așa ați citit, și am luat de martori pe vecinii mei de pe această bancă, pentru ca lucrul să nu fie contestat pe urmă.

Se potrivește una cu alta? Dacă ați fi citit așa cum era, la sfârșit ar fi ieșit la iveală numele lui Mochi Fischer; dar aceasta ar fi risipit echivocul pe care voiați să-l creați, și v-ar fi dărâmat dintr-o odată toată clădirea de invențiuni, sub care vă siliți să mă îngropați. Iată pentru ce ați schimbat fraza.

---

1. Mihail Cantacuzino (m 1928), fiul lui G. Gr. Cantacuzino, șeful Partidului Conservator, a fost parlamentar; mai târziu primar al Capitalei și apoi ministru în mai multe rânduri.

Senatul şi ţara vor judeca fapta d-voastră.

Înţelegeţi, dlor, că contra unor mijloace de acest fel, este greu de luptat. Eu sunt de bună credinţă, şi chiar dacă greşesc cândva, greşesc cu bună credinţă. Dar văd că de la adversarii mei nu pot aştepta nici măcar bună credinţă.

D-lor, dacă am voi să discutăm cu sânge rece şi fără nici un fel de preocupare de interes de partid, dacă dl Dissescu ar fi voit să judece acţiunea mea cu toată dreptatea, ar fi avut destule elemente ca să-şi formeze o convingere justă, şi atunci poate şi-ar fi cruţat criticile pe care mi le-a adresat şi care vedeţi cum se întoarce contra d-sale. Chiar dacă a doua broşură l-ar fi încurcat, – ceea ce nu cred, pentru că e destul de limpede, – ar fi putut să se refere la prima broşură, care l-ar fi lămurit pe deplin. Căci am mai publicat şi altă broşură acum trei ani, în martie 1905, despre care dl Dissescu nu a pomenit.

În această broşură, care nu este un simplu articol de gazetă asupra unei anumite chestiuni, eu expun un întreg sistem de vederi asupra problemei agrare. Într-însa dl Dissescu ar fi putut vedea cu deplinătate care sunt părerile mele; din ea ar fi putut înţelege ce cred eu în privinţa proprietăţii, şi dacă sunt anarhistul acela pe care a voit să-l scoată din o citaţie neexactă.

Ideea fundamentală a broşurii din 1905 este că, chestiunea ţărănească se poate rezolva printr-o înţelegere între proprietari şi ţărani.[1]

Credinţa mea este că Ţara Românească este destul de mare şi bogată ca să îndestuleze pe toţi fiii ei. Dacă este un dezechilibru momentan, s-ar putea aplana cu oarecare spirit de împăciuire din toate părţile.

În broşura mea, nu am făcut decât să dezvolt această teză, şi preocuparea mea, în toate măsurile ce am propus, a fost tot timpul ca să nu se atingă drepturile nimănui.

Dacă aşa stă lucrul, cum veniţi d-voastră să-mi întortocheaţi frazele din o altă broşură, ca să-mi atribuiţi păreri ce nu mi-au trecut prin minte?

Dacă aş fi anarhist, aş rămânea anarhist; dar atunci nu aş mai fi pe această bancă; căci dacă eu nu aş fi destul de cuminte, ar fi alţii care să nu mă tolereze aici.

Ştiu eu bine că unii îşi caută armele de luptă fără nicio alegere. Chiar când a apărut broşura mea de acum trei ani, conservatorii s-au ridicat contra ei. Dar pe urmă, tot ei au adoptat unele din măsurile ce propuneam atunci; iar acum, după ce a trecut peste noi focul de astă-primăvară, au dovedit că primesc mai tot ce am spus eu atunci.

Astăzi chestia ţărănească este în mintea şi în preocupările tuturor, dar puţini sunt aceia care mai de demult să-şi fi dat seama de gravitatea ei, şi mai cu seamă de caracterul ameninţător pe care-l lua pe fiecare zi ce trecea.

---

1. Broşura aceasta *Chestia ţărănească* se găseşte în colecţia de faţă în volumul cu *Polemice*.

Eu, însă, sunt ani de zile, de când trăiesc sub obsesiunea pericolului pe care-l vedeam apropiindu-se; şi nu voi putea niciodată exprima sentimentul de groază şi de deznădejde ce aveam, când vedeam că nu am puterea de a conjura primejdia.

În orice caz, nu mi se poate imputa că nu am făcut ce am putut şi că nu am dat alarma. Dacă am creat activitatea extraşcolară şi dacă am împins cu atâta putere la înjghebarea unei mişcări culturale la sate, a fost cu speranţa că, luminând mintea ţăranului, voi înlesni buna înţelegere de care vorbeam cu un moment mai înainte şi că voi înlătura relele inspiraţii pe care le sugerează ignoranţa. Şi de câte ori am putut, am căutat să fac pe toţi să vadă pericolul cum îl vedeam eu.

Iată câteva rânduri dintr-un articol din „Revista generală a învăţământului",[1] pe care l-am scris la 1 octombrie 1905:

„Când vedem că la începutul secolului XX mai este la noi o întreagă grupă de oameni politici, care tot cred că întunericul minţii poate duce la altceva decât la catastrofe, în care primele victime vor fi chiar cei culpabili de a voi să întoarcă lumea înapoi din mersul ei normal, ne întrebăm cu îngrijire ce rezervă viitorul ţării noastre, mică şi slabă".

În broşura *Chestia ţărănească,* preocuparea aceasta revine la fiecare moment.

Într-un loc zic: „Am putut să mă conving de ce mare urgenţă este ca chestia ţărănească să ia primul loc în preocupările oamenilor noştri de stat, şi să se întreprindă rezolvarea ei în întregime, iar nu numai în parte şi prin măsuri anodine".

Iar în altă parte: „A trecut deja prea mult timp în discuţii sterpe, şi în timpul acesta greutăţile s-au înmulţit şi pericolul s-a agravat".

Şi mai la vale: „În timpurile din urmă, chestia a luat un caracter ameninţător, pe care nu-l avea mai înainte […] sunt probleme a căror amânare constituie un pericol din ce în ce mai mare".

Şi, în fine:

„Ceea ce nu s-a făcut până acum, trebuie să se facă îndată ce Partidul Liberal va veni la putere, căci este pericol, şi pericol mare. Lăţirea trusturilor evreieşti ale moşiilor, creşterea cea mare a arenzilor de anul acesta, se traduc toate prin sărăcirea până la extrem a ţăranilor, şi este în sentimentul tuturor, chiar în a celor mai optimişti, că această stare de lucruri, dacă va mai dura, nu se va putea rezolva decât prin o catastrofă. Grecii şi evreii vor trece graniţa cu milioanele strânse de la ţărani, dar ce va fi aici pe urma lor, nu va fi bine".

Toate acestea le scriam în ianuarie 1905. Amicii d-voastră, dle Dissescu, m-au luat atunci în râs, precum troienii au luat pe Casandra, sau m-au denunţat ca pe un tulburător al beatitudinii în care se răsfăţau. Liberi erau să o facă. Prevederea politică nu este la îndemâna oricărei priceperi. Dar cel puţin acum nu căutaţi a-mi face vină tocmai din ceea ce am dreptul a revendica, ca un serviciu real ce am căutat să aduc ţării.

---

1. Reprodus în colecţia de faţă, vol. cu *Polemice*.

Mai mult decât atât; la 1905 eu am mai scris aceasta: „Oricine are dreptul să trăiască, şi când unei clase întregi de oameni ajung la disperare şi nu mai ştiu să aleagă între ceea ce legea permite sau nu permite“.

Şi în aceste rânduri era o prevestire, şi prevestirea aceasta îşi are locul astăzi ca şi acum trei ani.

Şi astăzi, ca şi atunci, spun că, dacă nu se va face ceva ca să se rezolve chestiunea cu bine şi pace pentru toată lumea, pericolul nu va dispărea şi va reveni din nou sub altă formă. Nu-mi este greu să fac această predicţie cu siguranţă, şi nu veţi avea dreptul a mai striga altădată că am provocat tulburări, pentru că am avut curajul să spun de mai înainte ceea ce alţii nu vor fi voind să vadă.

Dar chemarea guvernului de astăzi este de a prevedea şi de a preîntâmpina, şi datoria d-voastră este ca să-i daţi sprijin, cum aţi făgăduit, iar nu să căutaţi să agitaţi lumea pentru ca să pescuiţi în apă tulbure.

D-lor, am ajuns la capătul vorbirii mele, şi vă rog să mă iertaţi dacă a ţinut mai mult decât aş fi voit; dar au fost prea multe lucruri la care a trebuit să răspund. Un lucru însă vă rog să consideraţi: că voi lucra bine sau rău, aceasta este o afacere, de o parte între conştiinţa mea şi mine, şi de altă parte între d-voastră şi mine. Rolul d-voastră este indicat, şi veţi hotărî cum veţi crede de cuviinţă, iar eu mă voi supune. Ceea ce însă vă pot asigura, este că, dacă mă aflu pe această bancă, nu este decât pentru un singur scop, acela ca să lucrez pe cât pot, în limita priceperii şi a forţelor mele, pentru îndeplinirea uneia din cele mai mari chemări pe care poate s-o aibă un om în ţara lui, şi dacă îmi îndeplinesc datoria aceasta bine sau rău, d-voastră sunteţi judecători. Cât pentru mine, voi sta aici atât cât voi avea nădejde de a-mi îndeplini chemarea mea. Când nu voi mai avea această nădejde, voi pleca eu singur, fără să am trebuinţă de invitarea dlui Dissescu. (Aplauze prelungite.)

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1907–1908, nr. 21 de la 15 februarie 1908, p. 310 şi următoarele.)

XXXII.
Răspuns la interpelare

Discurs rostit în ședința Senatului de la 25 ianuarie 1908 ca răspuns la interpelarea lui Titu Maiorescu despre activitatea extrașcolară

Senatorul Titu Maiorescu interpelează pe ministrul Haret asupra direcțiunii ce se dă activității învățătorilor rurali în afară de școală. (Dezbateri, p. 328). El crede că este cu totul greșită ideea de a îndemna pe învățător să se amestece în viața satului, că el trebuie lăsat ca prin acțiunea asupra copiilor să lucreze la progresul cultural al populațiunii rurale. Crede chiar că ministrul Instrucțiunii depășește atribuțiunile sale, când se amestecă în chestiuni de alt ordin decât cel școlar.

După răspunsul lui Haret, urmează replica lui Maiorescu (p. 338). Apoi vorbește Dim. Sturdza, președintele Consiliului, și în line incidentul se declară închis.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor senatori, subiectul asupra căruia onorabilul domn Maiorescu a făcut interpelarea d-sale, activitatea extrașcolară a învățătorilor, poate să fie supus discuțiunii, ca orice lucru omenesc; dar a avut cel puțin până acum un merit, că v-a dat d-voastră ocaziunea să ascultați un discurs de o formă frumoasă, cum dl Maiorescu are obicei să facă.

Însă asupra fondului, rezerve.

Înțelegeți că atunci când eu am întreprins activitatea extrașcolară, pe care o critică azi dl Maiorescu, am făcut-o cu bună știință și cu convingere, și am avut a cerceta și atunci destule obiecțiuni care mi se făceau; dacă, cu toate acestea, am intrat în luptă, am făcut-o pentru că aveam credința că așa e bine să fac, în folosul țării și al școlii.

Onorabilul domn Maiorescu a avut, în discursul său, două părți: o parte de analiză, pe care a pus-o la sfârșit, și o parte de critică foarte aspră, pe care a dezvoltat-o la început. A mai fost și o parte personală, la care nu voi răspunde, pentru că la dânsa am răspuns și ieri, și îmi este imposibil să răspund în toate zilele la aceleași învinovățiri.

În partea criticii, dl Maiorescu nu a fost drept, și a făcut și erori de fapte, care răstoarnă o bună parte din toată argumentarea sa.

Voi trece peste învinovățirea de socialism, reeditată după dl Dissescu. Ea nu are ce căuta aici. Am spus ieri că, dacă cumva sunt socialist, sunt fără știrea mea,

deoarece nu știu în ce constă socialismul. Dar și dacă aș fi, aceasta ar fi dreptul meu și nu am a da socoteală nici dlui Maiorescu, nici altcuiva pentru aceasta.

Pe banca aceasta eu sunt supus judecății d-voastră pentru faptele pe care le fac, iar nu pentru convingerile pe care le am.

De asemenea, nu voi răspunde la insinuări și aluziuni. Pe unele nu le-am înțeles, iar altele nu au ce căuta într-o discuție serioasă.

Pot însă să spun că eu sunt tot așa de bun român ca oricine altul, și de nume, și de sânge, și de sentimente. Bine ar fi să poată totdeauna vorbi așa și cei care ar formula vreo îndoială în astă privință.

Dar, dlor, o învinovățire la care deloc nu mă așteptam este aceea că eu, după ce dădusem speranța unora că voi fi un om de școală de seamă, mi-am permis să mă amestec în treburi care nu mă priveau și că am scris broșura asupra chestiei țărănești. Nu-mi vine a crede că am înțeles bine pe dl Maiorescu; pentru că a se aduce o asemenea învinuire unui om politic, care trecuse deja prin minister șase ani de zile, și să i se conteste dreptul de a se ocupa de o chestiune care preocupă pe toată lumea, mi se pare lucru în adevăr extraordinar.

Era un timp, când câțiva oameni își arogau dreptul de a pune marginea până unde era permis altor oameni să cugete, și este și azi o țară, nu departe de aici, unde încă se face așa. D-l Maiorescu însă vrea să ne întoarcă mai înapoi decât vremurile acelea, căci nici pe atunci nu ar fi avut cineva pretenția să mărginească dreptul de a cugeta și a scrie unui om ajuns în situația mea.

Am scris *Chestia țărănească,*[1] pentru că era dreptul meu și pentru că am crezut că scriind-o fac un serviciu țării. Și azi după trei ani, convingerea aceasta îmi este așa de puțin zdruncinată, chiar în urma discursului dlui Maiorescu, încât, dacă ar fi să o tipăresc din nou, nu știu dacă aș avea zece vorbe de schimbat într-însa.

Mi s-a mai făcut o altă învinovățire.

Mi s-a spus că am profitat de cei patru ani, cât am fost în al doilea rând la minister, pentru ca să fac o *tovărășie* cu învățătorii, și că am abuzat de această tovărășie, ca să guvernez și în timp de opoziție. Aceasta nu era decât repetiția celor spuse și de dl Dissescu în discuțiunea abia terminată ieri.

D-lor, că a fost tovărășie între mine și învățători, este foarte adevărat.

Am lucrat în adevăr împreună cu dânșii d-avalma patru ani de zile, cu mai mare tragere de inimă și în cea mai bună înțelegere, pentru realizarea unui scop, pe care și unii și alții îl credeam că era frumos și de folos public. Dacă dl Maiorescu crede altfel, aceasta îl privește; dar eu aveam a lucra după vederile mele, de vreme ce lucram sub responsabilitatea mea, iar nu după vederile adversarilor mei.

Îl supără pe dl Maiorescu acțiunea mea cu învățătorii, pentru că, zice d-sa, fac politică cu dânșii.

---

1. E vorba de broșura de care s-a vorbit și la p. 49.

Ar fi fost bine ca dl Maiorescu să lămurească sensul pe care-l dă d-sa cuvântului acesta.

Dacă prin *politică* a voit să înțeleagă lucrarea la un loc pentru binele *cetății,* în sensul pe care cei vechi îl dădeau acestui cuvânt, atunci da, politica este ceea ce fac eu cu învățătorii, pentru că cu toții ne-am pus puterile noastre în serviciul unei cauze de interes public.

Dacă însă prin *politică* a voit să înțeleagă înjghebarea unei tovărășii pentru exploatarea în comun a intereselor statului în folosul ei, rog pe dl Maiorescu să binevoiască a căuta asemenea tovărășii în alte regiuni mai apropiate de d-sa; la noi nu le va găsi.

Politică cu învățătorii eu nu am interes a face, pentru că învățătorii nu pot să facă servicii politice de acelea, pe care cel mai neînsemnat agent electoral ți le poate face la oraș cu 2 lei pe zi. Ei de la mine nu pot aștepta nimic altceva decât mizeriile ce li se vor face, când pe această bancă vor triumfa idei ca ale dlui Maiorescu. Prin urmare, care ar fi obiectul unei tovărășii de exploatare care nu ar avea ce exploata?

Că-l supără pe dl Maiorescu că între învățători și mine s-au stabilit oarecare legături de simpatie, în urma colaborării noastre comune, la asta ce pot eu face? Simpatia aceasta ar fi putut să o aibă și dl Maiorescu și amicii săi; dar pentru asta nu trebuia ca, și cu rost și fără rost, tot mereu să arate învățătorilor aversiunea pe care le-o arată. Dragostea oamenilor nu se câștigă așa.

Politica, definită în felul cum o înțelege dl Maiorescu, este o adevărată pacoste. Pentru un politician adevărat din școala aceasta, oamenii ar trebui să fie împărțiți în tabere dușmane între care nimic să nu fie comun. Pentru un asemenea politician, e destul să zici bună ziua unui om politic, pentru ca să fii compromis și bănuit că *faci politică* cu dânsul. A fost destul ca învățătorii să nu colaboreze la presa conservatoare, care ne tratează așa cum știți, a fost destul ca să găsească și ei, ca și mine, că bine este să lucreze într-o anumită direcție, pentru ca școala politicienilor să le arunce anatema.

Aș fi fost în drept să mă aștept măcar cel puțin de la un om ca dl Maiorescu, să nu văd formulându-se învinovățiri de acest fel.

Aș mai fi înțeles una ca aceasta, dacă aș fi abuzat de relațiile mele cu învățătorii, pentru a încerca să-i înrolez în partidul meu politic sau pentru a înnegri în ochii lor partidele adversare. Dar aceasta nu am făcut-o niciodată. În mod hotărât afirm aceasta, și desfid pe orișicine să dovedească contrariul. Niciun învățător nu a auzit niciodată de la mine o vorbă și nu a primit un rând în care să ponegresc pe cineva sau să facă laude vreunui partid politic. Sunt mii de scrisori de ale mele în mâinile preoților și ale învățătorilor sătești. Desfid pe oricine să arate măcar una în care să se găsească altceva decât sfaturi și îndemnuri la muncă, consilii, și pe ici pe colo câte o reprimandă pentru vreo greșeală.

Dacă politica asta vă supără, asta înseamnă că politica pe care o faceți dvoastră nu este cea mai bună.

A vorbit dl Maiorescu de pasiune politică, de sectarism. Mă mir că vorba aceasta vine tocmai de la d-sa şi se adresează tocmai mie. Zic asta pentru că dl Maiorescu trebuie să ştie mai bine decât oricine altul că, dacă a fost ministru, care în modul cel mai larg să acorde încrederea sa oricui, fără consideraţie de vederi politice, ci numai după acele de interes public, acela am fost eu. Să mi se citeze un singur caz în care să-mi fi permis eu a cere cuiva să-mi producă chitanţa de plata cotizaţiei la clubul meu politic, înainte de a-i acorda un drept, precum au avut îndrăzneala să facă alţii care azi au curajul de a vorbi de sectarismul meu. Dar în schimb pot cita multe, foarte multe şi foarte caracteristice exemple de adversari politici bine cunoscuţi, cărora le-am acordat toată încrederea mea. Când veţi putea şi d-voastră să-mi citaţi exemple la fel, vom putea sta de vorbă; până atunci, nu.

Dar poate vrea dl Maiorescu şi amicii săi ca, de dragul laudelor problematice ale dlor, să urmez şi eu a acoperi cu mantia bugetului clientela pe care unii o încuibaseră la ministerul cultelor. Ori poate vrea să răspund cu surâsuri şi complimente la ploaia de infamii cu care mă acoper patronii pomenitei clientele. Mărturisesc că atâta caritate creştinească nu am, şi că, cu riscul de a merita şi mai departe epitetele dlui Maiorescu, nu voi înceta de a lovi fără cruţare în banda necinstiţilor şi a nulităţilor. Atât mai rău pentru cei care le iau apărarea.

Dar să trecem la altele.

Dl P. Missir: Cum rămâne cu prefaţa?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Voi veni şi la dânsa îndată; eu am avut răbdare; vă rog să aveţi şi d-voastră.

Mai întâi iată faptul neexact, pe care dl Maiorescu a edificat jumătate din discursul său. D-sa mi-a zis că am scris broşura *Chestia ţărănească* şi am împărţit-o în mii de exemplare.

Dl Titu Maiorescu: Nu aceea; cea dintâi, de la 1901.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Dar m-aţi întrebat de ce am scris-o. Am scris-o pentru că era dreptul meu, şi vă contest dreptul de a-mi cere socoteală pentru aceasta. Dacă broşura s-a cumpărat de toată lumea, pentru ce vă miraţi? De aceea a fost pusă în librărie. De ce au cumpărat-o, asta e treaba celor care au cumpărat-o.

Dl I. Grădişteanu: Aţi dat-o gratis.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Puteam să o dau şi gratis, asta mă priveşte pe mine. Este curioasă pretenţia asta de a mă pune sub cenzură aceia care nu pot să scrie nimic. Îmi faceţi proces, că de ce am scris prefaţa şi fraza de la pagina 14? Am scris pentru că asta este părerea mea.[1]

---

1. Fraza citată în cuvântarea lui Maiorescu este aceasta: „Casa rurală a fost *combătută de conservatori*, pe care atavismul îi face să se teamă în mod instinctiv de tot ce are aerul că poate duce la *emanciparea clasei ţărăneşti*“.

Și d-voastră ați avut și aveți încă despre noi păreri încă și mai rele, pe care le-ați scris. Dar nouă nu ne-a trecut prin minte să vă interpelăm în Parlament, pentru a discuta dreptul d-voastră de a scrie ceea ce vreți. Aș vrea să știu cu ce drept veniți acum să-mi cereți socoteală mie, pentru că am uzat de un drept al meu, pentru a cărui exercitare nu am trebuință de permisia d-voastră?

Dar, precum eu am avut dreptul să scriu, au avut și alții dreptul să citească, și dreptul acesta îl au și dascălii, cel puțin tot atât cât și oricare alții.

Toată partea aceasta a vorbirii dlui Maiorescu nu a fost, prin urmare, în chestie, nu era cuprinsă în subiectul interpelării d-sale, și depășește chiar dreptul său. De aceea refuz a mă ocupa mai departe de dânsa.

Și cu toate acestea, dlor, pot să vă asigur că, dacă aș consimți să intru în discuțiunea aceasta, aș fi foarte la largul meu. Să nu socotiți d-voastră că, atunci când am scris acele câteva rânduri care v-au supărat, nu eram foarte bine documentat și n-aș fi fost în stare să dovedesc ceea ce scriam. Dar, dacă ar fi permis a se cere socoteală cuiva în Parlament de părerile lui ca om privat, aș avea și eu dreptul să cer socoteală unora din d-voastră de cele ce au scris și scriu, și nu știu dacă le-ar veni la îndemână.

Să lăsăm dar aceastea și să venim la chestiunea care este în discuțiune, la activitatea extrașcolară a învățătorilor.

Mai întâi voi releva o afirmare eronată a dlui Maiorescu, prin care d-sa a vrut să stabilească legături între ceea ce s-a făcut între anii 1901 și 1904 în domeniul învățământului rural și mișcarea de anul trecut.

Dl Maiorescu zice: „Cum se face, prin ce coincidență s-a întâmplat că învățătorii sunt acuzați ca instigatori tocmai în anul 1907, adică tocmai în urma începerii activității d-tale extrașcolare?“.

Dar aceasta nu este exact, căci n-au fost tulburări de la 1888 încoace, în care învățătorii să nu fi fost acuzați de instigatori.

La 1888, în toate părțile se spunea acest lucru; și dacă astăzi nu-și mai aduc unii aminte de lucrul acesta, este că de atunci au trecut 20 de ani, și că răscoalele de atunci fiind mult mai restrânse, ele n-au lăsat o impresiune destul de durabilă în spirite.

Tot așa au fost acuzați învățătorii și la 1898, când au fost tulburări în patru județe.

Așadar, ceea ce s-a întâmplat în 1907 nu este deloc o excepție. Ceea ce s-a întâmplat atunci a mai fost și mai înainte, și tot așa va fi până ce la țară se va lumina lumea, pe cât timp învățătorul se va găsi în aceeași situațiune falsă în comună, unde nu este alt element de cultură decât el și preotul; în fine, până când fruntașii satelor nu vor mai vedea în învățător o amenințare veșnică pentru situația preponderentă pe care cei mai mulți din ei o datorează numai întunecimii minții săteanului.

Puteți să vă închipuiți cu ce ochi poate să se uite primarul la învățător, care pe fiecare zi scoate din școala lui oameni cu știință de carte, care mâine îi vor disputa primăria.

Este un antagonism de tot momentul între aceste două elemente, pe care toată lumea îl știe. Am citat ieri aici o piesă oficială, scrisă de un înalt funcționar al guvernului conservator, care spunea în mod limpede lucrurile acestea. Nu mai vorbesc de celelalte dovezi pe care le-am citat. De altminteri nici nu-mi vine a crede că cei care au trecut vreodată prin guvern nu au cunoștință de această stare de lucruri.

Dar, dlor, de rândul acesta, învinovățirile aduse învățătorilor trebuia să aibă un grad de înverșunare deosebit; pe de o parte pentru că tulburările au atins un grad de sălbăticie, cum nu mai fusese niciodată, iar pe de alta pentru că aceia care sunt deprinși a judeca lucrurile în mod superficial au căutat împrejurări noi care să justifice întâmplările cele noi, și atunci s-au agățat de această activitate a învățătorilor. Cred însă că am dovedit câtă netemeinicie era în aceste învinovățiri. Nu voi mai reveni asupra vorbirii de ieri, căci v-aș obosi în mod inutil.

În cercetarea pe care a făcut-o asupra activității extrașcolare, dl Maiorescu a formulat o părere pe care o mai împărtășesc și alții, anume că învățătorul să fie numai învățător în școala lui și nimic altceva. În sprijinul acestei păreri, zicea că învățătorul, scos din aritmetică și geografie, nu are să mai fie smerit și că lipsa aceasta de smerenie îl strică. De! dacă prin nestricăciune se înțelege smerenie absolută, atunci vă spun drept că nu-mi pare rău de ceea ce fac. Învățătorul veșnic smerit, veșnic cu capul plecat și cu spinarea încovoiată, nu este idealul meu de învățător.

Căci, dacă el este chemat să facă educația copiilor, trebuie să-i învețe nu numai aritmetică și gramatică, ci și simțământul de demnitate omenească. Așa fiind, eu nu înțeleg deloc smerenia ca condiție primordială a învățătorului. Da, învățătorul să nu fie îndrăzneț, insolent, să nu se amestece acolo unde nu are ce căuta, să nu fie nerespectuos față de autorități, ci cuviincios față de colegi, supus acelora pe care trebuie să-i asculte; toate acestea i le pretind. Dar între acestea și smerenia pe care i-o cere dl Maiorescu, este o mare depărtare. De altminteri, d-sa a explicat ce înțelege prin smerenia aceasta: Să se mărginească în școala lui, pur și simplu. Nici aceasta eu nu o admit și, dacă d-sa are dreptul de a avea o părere, am și eu dreptul de a avea o părere a mea. Atunci când nu voi mai fi pe această bancă, și când va veni altul care va avea vederi opuse, va fi în drept a nu păstra ceea ce am făcut eu, mai ales dacă nu va călca legea.

Dl C. C. Arion: Curtea de Casație zice că d-ta calci legea!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Voi răspunde la această întrerupere, cu ocazia interpelării pe care o aștept.

Pentru ca să nu stea în aer discuția, trebuie mai întâi să arăt ce este activitatea extrașcolară despre care avem să vorbim. Aceasta este cu atât mai necesar, cu cât am văzut că nici dl Maiorescu nu este bine lămurit în privința ei.

Aşa, d-sa a spus de două, trei ori că nu e bine ca învăţătorul să se ocupe de cârciumă; dar cârciuma nu face parte din activitatea extraşcolară. N-am zis niciodată că învăţătorul să se ocupe de cârciumă; din contră, când am văzut în proiectul de lege de deunăzi al dlui Costinescu, dispoziţia ca şi învăţătorul să facă parte din comitetul de administraţie al cârciumilor, am cerut să fie scos de acolo, şi a fost scos.

Ori poate dl Maiorescu a zis vorba aceasta numai ca să facă efect, ori ca să discrediteze ceea ce critica; dar atunci asta ar însemna că chiar d-sa nu prea avea încredere în tăria d-sale, de vreme ce simţea nevoia a o întări prin asemenea mijloace.

* * *

Iată, dlor, în ce consistă activitatea extraşcolară.

Să reamintesc, mai întâi, că bazele ei au fost puse într-un articol pe care l-am publicat într-o revistă didactică din 1900.

După ce am revenit la minister în 1902, am tras-o în broşură şi am împărţit-o în foarte multe exemplare la toţi învăţătorii şi la multă altă lume[1].

Ce conţinea broşura aceasta?

De la început până la sfârşit era un îndemn la lucru. Nu puneam nici o obligaţie nimănui, nimeni nu a fost niciodată silit să intre fără voie în activitatea extraşcolară, nici nu a fost supărat întru nimic dacă nu a voit să intre.

Din contră, în mai multe rânduri, şi verbal, şi înscris, a trebuit să temperez ardoarea unora, şi să-i îndemn a nu-şi impune lucruri mai presus de puterile lor. Sunt abia două luni de când am dat încă o circulară în acest sens.

Când am luat iniţiativa acestei activităţi, îmi făceam socoteala că, dacă mă vor urma a zecea parte din învăţători, tot va fi bine, căci cu patru sau cinci sute de oameni hotărâţi la muncă cinstită se poate face multă treabă bună.

Ce s-a întâmplat însă?

S-a întâmplat că, de unde mă aşteptam să am patru sau cinci sute de adepţi, am avut patru sau cinci mii, aşa că nu au rămas în afară de mişcare decât foarte puţini. Rezultatul acesta eu îl consider admirabil, şi pe mine mă bucură tot atâta cât vă supără pe d-voastră.

D-lor senatori, scopul şi tendinţele broşurii din 1902 le-aţi putut înţelege întrucâtva din ceea ce am citat ieri dintr-însa. Cu toate acestea, vă cer permisia să mai fac o citaţie:

„Dintre toate, piedica cea mai puternică, care s-a opus ca toţi să se bucure deopotrivă de beneficiile noii stări de lucruri, a fost desigur lipsa mijlocului de a se stabili o relaţiune intimă, constantă şi activă, între cei care dau impulsia şi

1. Se găseşte reprodusă în Colecţia aceasta în vol. de *Polemice*.

cei care trebuiau să o primească. S-au făcut, şi se fac mereu, legi excelente, în care se găsesc tezaure de solicitudine şi de intenţii bune pentru clasele muncitoare; dar punerea lor în practică este încredinţată, în cele din urmă, unor oameni incapabili de a le înţelege, şi mai cu seamă incapabili de a convinge pe cei interesaţi de utilitatea acestor legi. De aceea mulţimea cea mare rămâne nepătrunsă de încercările ce se fac împrejurul ei, şi legile ce se votează pentru dânsa se scurg fără să lase urme, ca picăturile de ploaie pe o stâncă. Tot aşa ar fi dacă, în mijlocul poporului, în contact intim şi continuu cu dânsul, am dispune de nişte agenţi de propagandă, culţi, inteligenţi şi plini de iubire pentru dânsul?“.

Iată, dlor, care a fost ideea fundamentală a acestei întreprinderi. Voiam să creez un organ de acţiune, cu care să se poată lucra asupra masei poporului, pentru a face să pătrundă şi într-însa civilizaţia rămasă până azi numai la suprafaţa societăţii noastre. Voiam ca, prin învăţători, să stabilesc între o pătură şi alta a neamului nostru legătura care lipseşte, şi să le dau putinţa de a se cunoaşte şi a se înţelege una pe alta. Acesta este scopul, aceasta este năzuinţa contra căreia se ridică azi partidele conservatoare prin vocea dlor Dissescu şi Maiorescu.

Rămâne să arăt care erau mijloacele de acţiune şi pe care le recomandam învăţătorilor.

Erau foarte simple şi inofensive; veţi putea judeca singuri.

De la început până la sfârşit, broşura nu face decât să înveţe pe învăţători cum să dea sătenilor sfaturi de igienă, sfaturi potrivite pentru dânşii, sfaturi de a se întovărăşi pentru a împlini cu puteri unite lucruri pe care nu le poate face un om singur, precum secarea de bălţi, plantarea coastelor şi altele asemenea. Dar mai presus de toate, recomandaţia fundamentală, pe care o făceam învăţătorilor, era aceea de a face din misiunea lor o misiune de pace şi iubire creştinească. Partea aceasta a broşurii v-am citit-o ieri, şi nu o mai repet astăzi.

Dacă într-un asemenea program de acţiune se găseşte ceva, cât de puţin, care să poată deştepta aprehensiunile celui mai susceptibil pedagog, vă rog să-mi spuneţi. Şi, dacă un asemenea program, formulat în aşa fel, poate provoca bănuieli, sunt în drept să mă întreb: care să fie oare gândul ascuns al contradictorilor mei şi cum înţeleg ei rolul şcolii în societate?

Cât pentru mine, dlor, eu nu înţeleg ca învăţătorul să stea ca într-o cetate în egoismul lui şi între cele patru ziduri ale şcoalii, fără să vrea să ştie ce se mai petrece pe lume. Misiunea lui este, în prima linie, şi mai presus de orice alt, o misiune de pace, de iubire şi de binefacere. Dar acestea nu sunt virtuţi inerte; ele trebuie să fie active şi producătoare; căci, cum zice poetul: „Credinţa care nu e activă nu este o credinţă sinceră“.

D-lor, articolul din 1900 şi broşura din 1902 au formulat în mod precis şi clar un vast program de acţiune. Dar acţiunea începuse în realitate încă mai dinainte.

Încă din 1898 începuseră a lua fiinţă cantinele şcolare, iar în 1899 chiar băncile populare.

În 1899 am medaliat pe învățătorul Rădulescu de la Bezdead care înființase o bancă populară și faptul acesta a determinat energica mișcare pe care o cunoașteți cu toții.

Precum vedeți, de la prima intrare în guvern, în 1897, nu am încetat un moment de a avea preocuparea rolului social al învățătorilor, nici chiar în cele două perioade când nu am făcut parte din guvern. Dl Maiorescu, ca și dl Dissescu, a găsit și aici materie de criticat. După d-sa, ar fi trebuit să fac și eu ca alții, ca atunci când nu sunt ministru, să mă odihnesc sau să fac cele necesare ca să redevin ministru. Eu nu admit deloc felul acesta de a înțelege datoria.

Toți, dar mai ales acei care sunt oameni de guvern, au datoria de tot minutul de a lucra prin toate mijloacele legale pe care le au la dispoziție pentru a face să se realizeze ideile pe care le cred bune pentru țară, și pentru a se opune acelora pe care le cred vătămătoare. Când ești în guvern, trebuie să lucrezi ca ministru; când nu, ca simplu cetățean; dar datoria de a lucra nu încetează niciun moment.

Datoria aceasta, eu nu am încetat un moment de a mi-o face, chiar când nu m-am aflat pe această bancă. Asta este ceea ce numiți d-voastră *a guverna din opoziție*. Putere de a guverna eu nu aveam; dar nici d-voastră nu aveți destulă putere pentru a face să triumfe unele cauze rele, și de asta nu eu sunt vinovat, ci d-voastră.

Am continuat dar a scrie, a publica; și când am putut, chiar am vorbit învățătorilor. Aceasta s-a întâmplat odată, o singură dată, când cu congresul lor din iulie 1905; dar atunci am vorbit la 1000 de învățători, pe față, în prezența însuși a ministrului de pe vremuri[40] și a tuturor inspectorilor și funcționarilor săi. Am vorbit deschis, ca să combat o încercare a acelui ministru de a restrânge învățământul rural. Am vorbit pentru că era datoria mea să uzez de toate mijloacele de care puteam uza, pentru a împiedica o măsură rea; și am făcut bine, pentru că am împiedicat luarea acelei măsuri. Ministrul, în prezența căruia am vorbit, nu a combătut zisele mele; dar pe urmă, după ce mi-am tipărit și împărțit discursul, s-a dat ordin sa fie urmărit și confiscat pe la învățători. Posed ordinele oficiale date pentru aceasta. Vă las să judecați procedeul.

Dar să ne întoarcem la ale noastre și să enumăr diversele forme ale activității extrașcolare.

A fost mai întâi campania antialcoolică, începută încă din 1897, și în care învățătorii au lucrat cu atâta energie.

Au fost apoi cantinele școlare, susținute din serbări, din subscrieri personale, din cotizațiuni, pentru ca să se dea la dejun o hrană caldă la copiii absolut lipsiți de mijloace. Cantinele acestea există în toate părțile în Occident, dar există în socoteala comunelor. În special comuna Parisului întreține cantine școlare în mod foarte larg, în socoteala sa proprie. La noi, unde școalele rurale sunt depărtate uneori cu 3, 4 și 5 kilometri de locuința copiilor, era o adevărată barbarie a se vedea iarna prin lapovițe, zăpezi și noroaie, venind copiii de 7–8 ani cale de 4

kilometri până la şcoală şi stând ziua întreaga nemâncaţi, sau mâncând numai o bucăţică de mămăligă rece.

M-am preocupat de lucrul acesta, şi a fost destul sa dau o singură circulară în anul 1898, pentru ca îndată să se înjghebeze o sumă de cantine şcolare. În 1902 erau 241, şi numărul lor a crescut mult pe urmă; şi din această cauză, frecventarea şcolilor a crescut foarte mult. Dacă faptul acesta constituie o vină, d-voastră veţi pedepsi pe institutorii şi învăţătorii care, prin mii de greutăţi şi uneori cu sacrificii personale de bani şi muncă, au dat fiinţă acestei instituţii binefăcătoare. Şi poate că veţi face şi asta, de vreme ce în 1899 trimiteaţi jandarmii să închidă cantinele şi să spargă cu toporul mesele şi vasele lor.

Am îndemnat pe învăţători să caute să creeze câte o mică bibliotecă pe lângă şcoala lor. Era o încercare foarte grea, nu atât din cauza lipsei fondurilor, fiindcă o bibliotecă rurală se poate înjgheba cu 3–400 de lei cel mult, dar din cauza lipsei unei literaturi apropriate. M-am silit eu să creez o asemenea literatură, pe cât am putut, dar până acum încă nu am izbutit pe deplin.

Care este scopul acestei creaţiuni? Este că la ţară, una din principalele cauze ale întunericului intelectual nu stă atât în lipsa de învăţători şi de şcoale, cât în lipsa mijloacelor de a întreţinea cultura căpătată în şcoală. Este un lucru ştiut că un copil ieşit din şcoală la vârsta de 13–14 ani, după 2–3 ani nu mai ştie să citească, chiar când a făcut patru ani de clase primare; căci în sate poţi umbla din casă în casă o zi întreagă, şi nu vei găsi o foaie de hârtie scrisă sau tipărită. Atunci asupra a ce să se exercite ştiinţa de citire a copilului?

Nemaicitind, el uită să citească, după cum un muzicant care nu cântă îşi pierde arta, după cum un meseriaş care nu lucrează îşi uită meseria. Cu cât mai lesne se pierde cunoştinţa de carte ce a căpătat un copil la o vârstă fragedă! De aceea, la oştire, ne vin adeseori recruţi care au făcut clasele primare şi care cu toate acestea nu ştiu să citească.

Pentru acest cuvânt am căutat să fac să se înfiinţeze biblioteci rurale. Am înfiinţat eu vreo 700, dar pe celelalte le înfiinţează învăţătorii, şi până în 1902, ei înfiinţaseră vreo 450, vă puteţi închipui cu câte greutăţi.

Mai intră în activitatea extraşcolară şi învăţământul practic agricol, asupra căruia însuşi dl Maiorescu a declarat că nu are nimic de zis.

Dl Titu Maiorescu: Nici asupra cantinelor nu am nimic de zis.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Recunosc însă că nu am reuşit pe deplin să introduc acest învăţământ agricol practic, din cauza slabelor mijloace ce am avut la dispoziţie; dar acest învăţământ e în legătură cu altceva, pe care de asemenea l-am recomandat învăţătorilor, ca înfiinţarea grădinilor de legume. Am insistat mult ca învăţătorii să popularizeze prin sate grădinile acestea de legume, pe care unii le-au criticat. Unii învăţătorii au înfiinţat asemenea grădini împrejurul şcoalei, alţii au înjghebat tovărăşii de 10–20 săteni, cu care au făcut asemenea grădini, procurându-le învăţătorilor sămânţa necesară.

Am luat această inițiativă, pentru că se ia din mâna sătenilor acest izvor de bogăție, care după calculele cele mai modeste scoate din țară cel puțin 20 milioane pe fiecare an; am voit să fac să rămână în punga țăranilor noștri acești bani. (Aplauze.)

Întreprinderea aceasta a fost una din acelea care au reușit mai bine.

În 1902 erau 1846 grădini înființate pe la școli. În județul Vâlcea, într-un an ajunsese să nu mai fie nici un grădinar străin; iar în județul întreg, prin curțile sătenilor, se înjghebaseră vreo 2000 de grădini de legume. (Aplauze.)

Chestiunea băncilor populare vă este bine cunoscută și nu are trebuință de multe explicații. Repet însă ceea ce am mai spus ieri, că astăzi avem la sate peste două mii de bănci populare, cu un capital care se apropie în momentul acesta de 35 milioane.

Am înființat, prin învățători, școala de adulți, și am avut în 1904 aproape două mii de școale de adulți cu 80.000 de auditori; în anul următor, toate aceste școli au fost închise.

Cercurile culturale sunt conferințe care se țin din când în când în fiecare sat, de către învățători și de preoți. La ele se convocau și medicul, inspectorul comunal, primarul. Se vorbește țăranilor de lucruri care îi interesează; li se dau sfaturi de agricultură, de îngrijirea vitelor, de igienă, amestecate cu vorbiri instructive sau amuzante, ajutate prin proiecțiuni luminoase, făcute cu lanterna magică.

Șezătorile sătești sunt tot un fel de cercuri culturale, ținute de învățătoare cu femeile și fetele.

Ar trebui să adaug pe lângă acestea asociațiunile țărănești pentru arendări de pământ, care până acum sunt puține la număr, dar care mai toate au fost puse pe cale de către preoți și învățători.

Pentru a lărgi cercul de acțiune al învățătorilor și a-i face să se folosească și ei de progresele din alte părți, am trimis pe doi în Bosnia, ca să învețe cultura și uscarea fructelor, și mai ales a prunelor; pe alți doi în Boemia, pentru prepararea șuncii; pe alții în Danemarca, pentru a vedea modul admirabil cum și-au organizat viața țăranii de acolo; pe alții în Franța și în Elveția, pentru fabricarea brânzei. Pe toți aceștia, odată întorși în țară, i-am însărcinat să propage printre țărani ceea ce învățaseră, și așa s-au înființat mai multe zecimi de cuptoare sistematice pentru uscat prunele, câteva lăptării cooperative și numeroase asociații pentru vânzarea productelor în comun, pentru vânzarea ouălor, pentru exploatarea de păduri și altele.

Aceasta este, dlor, așa numita activitate extrașcolară. Rezultatele ei sunt foarte îmbucurătoare, căci la țară, ea a determinat un început de deșteptare intelectuală, pe care acțiunea directă ce o are școala asupra săteanului nu ar fi putut-o determina nici în treizeci de ani.

Rezultatul acesta justifică acțiunea și dovedește puținul temei al teoriei dlui Maiorescu, că trebuie să respingem orice acțiune culturală care vine de la

învățători altfel decât prin școală. La ce ne duce teoria aceasta, experiența ne-a arătat. Avem învățământul obligatoriu decretat de 43 de ani, și din școalele noastre abia au ieșit câteva sute de mii de copii cu știință de carte, sau mai bine presupuși că sunt cu știință de carte.

După 43 de ani de învățământ obligatoriu, avem poate 28 la sută de oameni cu știință de carte. Cei mai mulți nu știu să se servească deloc cu știința lor, și știința aceasta nu a contribuit mai întru nimic pentru a lumina nu mintea indivizilor, ci mintea maselor. Efectele teribile ale minciunilor absurde, cu care s-au scos din minți țăranii astă-primăvară, trebuie să ne fie și nouă învățătură de minte, și să ne facă să înțelegem că trebuie să mai lăsăm drumurile lungi și întortochiate ale teoriilor, chiar ale celor pedagogice, și să apucăm pe cărări mai scurte, ca să ajungem mai iute la cap.

Eu, dlor, așa după cum spuneam ieri, socotesc că omul de guvernământ care nu pune în mișcare toate forțele naționale care-i sunt la dispozițiune, în scopul de a realiza cel mai mare bine pentru țară, nu-și face datoria.

Eu aveam la dispoziție una din forțele cele mai mari, pe învățători, și întrucâtva chiar pe preoți. Cum puteți să-mi faceți o vină că m-am servit de dânșii, pentru ca să caut să zdrobesc odată stratul acesta gros de întuneric, care acopere mintea poporului nostru?

Era și datoria, era și dreptul meu să o fac. Aș fi fost în dreptul meu să oblig pe toți cei puși sub ascultarea mea ca să mă urmeze pe calea aceasta. Dar nu am făcut-o. Nu am impus nimănui nimic; m-am mulțumit să expun programul meu și am lăsat să-l urmeze acei care au voit. Dar au voit cei mai mulți, și faptul acesta, care nemulțumește pe dl Maiorescu, pentru mine a fost, din contră, dovada că preoții și învățătorii pricep mai bine rostul datoriei lor decât îl înțeleg unii oameni de stat.

D-lor, dacă, pentru a justifica acțiunea mea, aș avea nevoie și de exemplele altora, mi-ar fi lesne să vă citez destule, așa că, dacă ar fi să urmărim teoria dlui Maiorescu, am rămânea singuri în felul nostru pe lume; căci nicăieri nu se înțelege rolul unui om cult în felul d-sale; nicăieri nu se cere ca învățătorul să stea închis numai în școala lui și să nu vrea să știe ce se petrece pe lume. Chiar la noi în țară, este vreunul din corpurile luminate, conștiente de datoria lor, care putând să facă ceva pentru binele și luminarea poporului să nu facă? Uitați-vă la armată. Care este datoria ofițerului? Să ne formeze buni militari,care să știe bine serviciul și datoria lor de militari; și atâta tot. Și cu toate acestea care este cazarma care să nu aibă o școală de adulți? Datoria ofițerilor este să învețe slovele pe țăranul incult de la țară? Și cu toate acestea, ei își impun munca aceasta extramilitara, și sânt mii de țărani care, neavând parte de școala satului, au totuși parte de școala regimentului, și, dacă am avea o statistică, s-ar vedea câtă influență au avut aceste școli de regiment, ca să mai risipească întrucâtva întunericul de la țară. Dacă vreți să fiți logici, trebuie să cereți și ofițerilor să se mărginească exclusiv în activitatea lor militară.

Mai deunăzi am avut un alt exemplu, magistrații, de la cea mai înaltă treaptă până la acea din urmă, au pornit o mișcare pentru a da sprijin moral și intelectual foștilor deținuți. În fruntea lor este însuși primul președinte al Curții de Casație, și nu este nici un magistrat care să nu fi intrat în această mișcare. Este și aceasta o mișcare reprehensibilă?

Dar în această privință cel mai strălucit exemplu ce voi cita, va fi acela al clerului catolic din toată lumea. Dacă este un corp constituit care să dea cel mai minunat exemplu de modul cum trebuie înțeleasă datoria în lume a omului cult, este desigur clerul catolic. În toate se amestecă: ține școli, ține cursuri, înființează instituții de binefaceri de toate felurile, duce sfaturi și îndemnuri din casă în casa, se ocupă de buna stare a oamenilor, de multe ori chiar în afară de cercul adepților lor religioși. Și aici stă adevărata forță a clerului catolic.

D-l Maiorescu spunea că învățătorul își va înstrăina pe săteni prin activitatea lui extrașcolară. Va fi tocmai contrariul. Până acum era străin învățătorul în satul lui. Venea pentru întâia oară în sat, locuia de multe ori la cârciumar, fiindcă nu avea unde în altă parte, se ducea la școală, și țăranii îl vedeau numai trecând pe străzile satului ca pe orice străin. Nicio legătură sufletească nu era între dânșii.

Eu cer, din contră, ca învățătorul să intre în casă la săteni, să le dea sfaturi, să-i îndrumeze și să se pună la muncă cu ei. Și d-voastră pretindeți că aceasta îl înstrăinează și îl face să se vrăjbească cu țăranii? Sunt alții cu care are să se învrăjbească; au să fie cămătarii satului, când va face bănci populare, și cârciumarii, când va lucra contra alcoolismului.

Dar acesta va fi cel mai frumos titlu al învățătorilor la recunoștința țării.

În alte părți, activitatea extrașcolară este organizată. Am aici un extract dintr-o publicație germană, o enciclopedie pedagogică de Rein[41], care este acum în curs de publicație. Un capitol întreg dintr-însa este consacrat activității extrașcolare a învățătorilor.

Mă mulțumesc să citez dintr-însul această singură frază: „În Prusia, este permis învățătorilor să primească sarcina funcțiilor de președinte, de secretar și casier la casele de împrumut sistem Reiffeisen, fiindcă aici este vorba de un interes social și public“.

Apoi dacă în Germania se face așa, acolo unde nu se află nici 1 la sută de analfabeți, noi să ne plătim luxul de a ține sub obroc o forță ca aceea a corpului învățătorilor, să o lăsăm să se piardă neîntrebuințată, numai pentru satisfacția de a fi de acord cu pedagogia?

În Ungaria se dau ordine și se fac regulamente pentru a se regula activitatea extrașcolară.

Din Rusia chiar, am titlul unei publicațiuni care se ocupă exclusiv de această activitate: „Anuarul activității în afară de școală în Rusia“, volum de 306 pagini, publicat la Moscova în 1907.

Ceea ce ne cereți pentru învățătorii noștri ar fi un fel de regim de excepțiune, al cărui rezultat ar fi să păstrăm pentru veșnicie tristul privilegiu al ignoranței, pe care astăzi din nenorocire îl avem. La acest mod de a lucra nu mă pot ralia, și după cum am spus și ieri, repet și astăzi că, cu tot regretul ce am de a nu fi alături cu dl Maiorescu în această privință, eu voi continua să duc mai departe activitatea pe care am început-o și pe care o cred buna și folositoare. (Aplauze.)

Dar, dlor, fie-mi permis la rândul meu să întreb și eu pe dl Maiorescu: pentru ce critica d-sale, dezvoltată cu atâta talent, a mărginit-o numai la învățători?

Două ore ne-a vorbit numai de ei și de relele ce vor veni din activitatea lor extrașcolară.

De ce nu a zis măcar un singur cuvânt și despre activitatea extrașcolara a profesorilor de celelalte grade?

Imparțialitatea ar fi cerut să se zică ceva și despre profesorii de la târg, și chiar de la universitate…

Mai multe voci: mai ales…

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Și profesorii de la târg au o activitate extrașcolara; dar ea nu este totdeauna la fel cu a învățătorilor, și putem să ne punem întrebarea: care este cea mai bună, a învățătorilor ori a celorlalți?

Mai întâi este știut că membrii corpului didactic de la oraș se ocupă cu învățământul privat: dau lecții prin familii sau prin școli private, sau chiar au pe seama lor școli de acestea.

Cred că nu mă va contrazice dl Maiorescu, când voi zice ca institutele particulare de învățământ, care au întrucâtva și un caracter comercial, absorb activitatea și munca intelectuală a proprietarilor lor într-o măsură cel puțin tot așa de mare ca și activitatea extrașcolară a învățătorilor. Și cu toate astea nu ne poate trece prin minte să oprim pe profesori de a fi în învățământul privat, cu atât mai mult că, în felul acesta de activitate, profesorii tot aduc un serviciu cauzei generale a învățământului.

Dar avocatura? Se poate zice că profesorii care fac avocatură nu fac activitate extrașcolară? Dar întru ce activitatea aceasta este în folosul școalei?

Din contră, este spre cea mai mare pagubă a ei. A început acum printre profesori o adevărată pornire spre avocatură, care nu știu unde va ajunge.

Oameni în vârstă, cu o vechime de 10, 15 și 20 de ani în învățământ, se înscriu la Facultatea de Drept, trec examenele – Dumnezeu știe cum – și se înscriu în barou. Și te pomenești, când se regulează orarul, că cutare profesor își pune aceeași clasă în aceeași zi de două ori, ori își părăsesc școala, când nu te gândești, toate astea pentru că se duc să pledeze cine știe pe unde. Iată iarăși un fel de activitate extrașcolară despre care dl Maiorescu nu a zis nimic, și care cu toate astea merită toată severitatea d-sale, căci răul pe care îl fac școlii într-o parte nu este prin nimic compensat în alta.

Într-un timp începuseră până și institutorii să facă avocatură. Dar, după cum știți, institutorul are 5 ore pe zi – 3 dimineața și 2 după amiază – când este dator să stea pe catedră. Și cu toată această grea ocupațiune, începuseră și institutorii să se înscrie la Facultatea de Drept și să se facă avocați, și când revizorul se ducea în inspecțiune, găsea clasa goală și institutorul nicăieri: Se dusese la tribunal și în locul său lăsase un certificat medical. (Ilaritate.)

Acest fel de activitate extrașcolară îl găsesc și eu că e rău, și, dacă aș avea mijlocul, îndată aș face-o să înceteze; pentru institutori am și oprit-o.

Aș putea vorbi și despre activitatea politică. Este recunoscut pentru două din cele patru categorii de profesori dreptul de a fi deputat, senatori, membri în consiliul comunal și județean. De ce nu cereți desființarea acestui privilegiu? Nu-l veți cere, pentru că chiar d-v. trebuie să recunoașteți că ar fi o mare pierdere pentru parlamentul țării să fie privat de un element cult și care i-a făcut servicii așa de mari.

Dar acum doi ani s-a făcut o lege ca profesorii să aibă dreptul să fie și prefecți, subprefecți, primari. Până acolo am ajuns. Pentru că un guvern a fost odată în încurcătură că nu-și găsea prefecți, s-a introdus între dascăli o nouă cauză de a îndrepta preocupările lor spre un fel de activitate care nu are nimic a face cu chemarea lor.

Și pentru unul care va ajunge prefect, vor fi o sută a căror minte va fi frământată de o ambiție nesănătoasă.

Dar gazetarii? Să mai vorbesc și de dânșii? Cred mai bine să nu mai zic nimic, pentru că aș avea de spus lucruri foarte triste și urâte.

În fine, dlor, ca să încheiem cu acest fel de activitate extrașcolară, vă rog să-mi permiteți să citesc o opiniune a unui domn, care nefiind coreligionarul meu politic, părerea sa va avea poate asupra dlui Maiorescu mai mare efect decât ar putea avea a mea. Anul trecut, când cu legea universităților propusă de dl Dissescu, a fost numit raportor la Cameră dl Bădărău, profesor; și iată ce spune d-sa în raportul prin care recomandă aprobării Camerei proiectul de lege al dlui Dissescu:

"Dacă ținem socoteală că trăim în împrejurări sociale, în care diviziunea muncii nu este aplicată, cînd este necesar ca același om să aibă mai multe ocupații și când e natural deci ca pentru mulți profesori catedra să fie un singur punct de sprijin pentru alte ocupații, nu putem impune profesorilor să-și consacre tot timpul catedrei".

Iacă, dlor, activitatea extrașcolară înțeleasă în sensul cel mai rău posibil și pe care cu indignare o resping, ca imorală și răufăcătoare. Mă miră curajul aceluia care a putut să o formuleze într-un domeniu oficial, și nu mă îndoiesc că sentimentele mele sunt împărtășite de d-voastre toți, și chiar de dl Maiorescu. (Aplauze.)

Dl Titu Maiorescu: Sunt contra celeilalate, dar mi-te contra acesteia.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-voastre nu v-ați ridicat contra acesteia, vă ridicați contra învățătorilor.

Dl Titu Maiorescu: M-am ridicat contra dlui Bădărău.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Eu nu vorbesc personal cu dl Maiorescu în momentul acesta, vorbesc cu Partidul Conservator. Și judecând chestiunea activități extrașcolare, în loc să mă mărginesc numai la învățători, eu mă întind la întreh corpul didactic.

Ei bine, eu constat că modul de-a înțelege activitatea extrașcolară a dlui Bădărău nu a ridicat nici protestările, nici indignarea Partidului Conservator; dar că același partid se năpustește de un an de zile asupra învățătorilor, deși chipul lor de a-și înțelege datoria nu seamănă de loc cu al dlui Bădărău, sau poate tocmai din cauza aceasta.

Apoi, dlor, dacă așa stau lucrurile, v-aș ruga, și în prima linie pe dl Maiorescu, ca să începem lucrurile de unde trebuesc începute. Să începem de la acei care înțeleg activitatea extrașcolară în felul dlui Bădărău, iar nu să ne agățăm de bieții învățători.

Iată, dlor, care este punctul meu de vedere în această chestie, și nu am altceva de adăugat. Activitatea extrașcolară a fost una din multele chestiuni cu care am avut să mă ocup, și la care am fost condus prin însăși natura îndatoririlor mele. Este imposibil pentru orice ministru de Instrucție ca să nu fie preocupat, ca mine, de ignoranța maselor. Am căutat să îmbrățișez toate mijloacele posibile pentru a subția măcar cât de puțin grosimea păturii de întuneric care ne acoperea. Printre altele, am recurs și la ajutorul învățătorilor. Adversarii mă critică. Nu cred că au dreptate. Dar îi rog un lucru: să se gândească că, dacă vreodată vor fi tentați a strica ceea ce s-a făcut, sunt obligați ca numaidecât să pună în loc altceva, care să ducă la același rezultat. Dacă vor găsi ceva mai bun, vor putea să strice ceea ce este; dacă nu, nu.

Până atunci însă, eu socotesc că activitatea extrașcolară, așa cum am înțeles-o eu, este un lucru bun și necesar, și dacă nu se potrivește cu pedagogia, atât mai rău pentru pedagogie! (Aplauze prelungite.)

(Desbaterile Senatului. Sesiunea 1907–1908, nr. 27 de la 20 februarie 1908, pp. 333–338.)

XXXIII.
Legea lumânărilor de ceară

Discurs în şedinţa Camerei de la 26 ianuarie 1908 în discuţia legii pentru fabricarea şi vânzarea lumânărilor de ceară

După cum spune Petre P. Carp în cuvântarea sa, chestiunea lumânărilor de ceară s-a ivit de la 1870; dar cea dintâi lege pentru aceasta s-a făcut în...[42]

Haret, socotind că lucrul trebuie stabilit legalmente din nou, prezintă proiectul său, care se cercetează de comitetul delegaţilor Camerei compus din: N. Răut, N. T. Pop, dr. N. Angelescu[43], D. Pătrăşcanu[44], Al. Gheorghiu, N. Elian şi G. G. Assan, raportor. Raportorul citeşte raportul său în şedinţa de la 26 ianuarie 1908 (p. 393 din Dezbateri. Proiectul este la p. 395) şi se începe discuţia generală. Iau cuvântul: N. I. Micescu, Z. Filotti, I. Lahovari, P. P. Carp şi G. G. Assan, apoi ministrul Haret. (Discursul lui Haret s-a publicat mai târziu, în alt număr al Dezbaterilor).

Proiectul se ia în consideraţie cu 55 voturi pentru, fiind 12 contra. Apoi începe discuţia pe articole (de la p. 406), la care participă deputaţii: G. G. Assan, A. Mustea, Z. Filotti şi T. Teodorini. Votul în total se dă în şedinţa de la 28 ianuarie 1908, fiind 59 pentru şi 9 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: În urma lămuririlor foarte clare ale dlui Assan,[1] voi avea puţine lucruri de zis.

În privinţa obiecţiunilor făcute de dl Filotti[2] nu am nimic de zis, de vreme ce dl Assan a răspuns la dânsele.

Dar sunt vreo două puncte la care cred, totuşi, că am ceva de spus.

Dl Filotti, de exemplu, a făcut o eroare de fapt, când a spus că este un singur laborator comunal în toată ţara. Iaşul are laborator, Craiova de asemenea şi, dacă nu mă înşel, are şi Galaţii.

O voce: Şi Ploieşti.

Dl dr. N. I. Anghelescu: Sunt şi chimişti experţi ai Ministerului de Interne.

---

1. George G. Assan (1862–1909), mare industriaş, a întemeiat una din marile mori din Bucureşti (a fost mult timp vestită Moara lui Assan) şi a avut o situaţie preponderentă în cercurile comercianţilor şi industriaşilor din ţară, mult timp preşedinte al Camerei de Comerţ din Capitală. Era atunci deputat, ca membru al Partidului Naţional Liberal.

2. Zamfir Filotti, avocat în Galaţi, fusese socialist şi intrase în Partidul Naţional Liberal împreună cu ceilalţi în 1900.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Fără îndoială, legea aceasta nu se face numai pentru astăzi; ea se face pentru câțiva ani, și curentul este ca fiecare oraș să aibă un expert cel puțin, dacă nu un laborator de chimie. Și lucrul are să se întindă, căci are să vină legea sanitară mâine-poimâine, care va face obligatorie cercetarea alimentelor în fiecare localitate, și aceasta nu se va putea face fără un laborator chimic. De aceea cred că această dispoziție este bine pusă așa cum este.

Afară de aceasta, dl Filotti a cerut ca materia falsificată să nu se distrugă, ci să se denatureze. Da, așa ar fi, dacă denaturarea s-ar putea face în așa fel încât materia denaturată să nu mai poată fi întrebuințată la altceva; dar eu, în ceea ce privește denaturarea parafinei, nu cunosc decât un singur mijloc. După cât știu, parafina nu se poate denatura decât numai amestecându-se cu funingine, pentru ca fiind astfel denaturată să nu mai poată fi întrebuințată la fabricarea lumânărilor. Dar atunci, pentru ce s-ar mai putea întrebuința? Nu ar reveni aceasta tot la distrugerea materialului?

Dl Lahovari[1] a vorbit de o altă chestiune mai importantă. D-sa a vorbit despre dreptul pentru țărani de a fabrica lumânări de ceară pentru trebuințele lor personale.

Articolul a cărui restabilire o cere d-sa este formulat așa: „Fabricarea lumânărilor de ceară adevărată de albine, pentru uzul personal al omului în casa sa sau în biserică, rămâne liberă și nesupusă la taxele prevăzute prin această lege".

Cuvintele „nesupusă la taxe", n-ar mai avea sens în legea propusă, deoarece taxe nu mai sunt.

Ar fi să conservăm numai prima parte a articolului.

D-lor, eu nu sunt opus la aceasta, dar sunt greutăți, pentru că dacă n-ar fi fost, n-am fi ezitat nici noi a accepta părerea dlui Lahovari.

În adevăr, este lucru cam ciudat ca să nu lași pe țăran să facă o lumânare de 5 parale din ceara făcută de el și să o întrebuințeze tot el. Dar ceea ce ne-a preocupat pe noi a fost chestiunea fraudei, și nu frauda făcută de țăran, căci pe dânsul l-ar costa mai scump frauda decât lumânarea, dar ne temem că fabricațiunea aceasta, admisă odată pentru țăran, ar servi ca paravan fabricațiunii frauduloase celei mari, așa ca s-ar pune în comerț lumânări false, sub cuvânt că sunt făcute de țărani. S-ar întâmpla și la noi ceea ce se întâmplă în Franța cu spirtul, așa zisa chestiune *des bouilleurs du cru.* Acolo fiecare are dreptul a produce pentru uzul său personal oarecare cantitate de spirt scutită de taxe; cum taxele sunt mari, această dispoziție dă loc la abuzuri atât de mari, încât este mai multă pagubă pentru stat decât venitul pe care îl încasează.

Dl I. Lahovari: Vă înșelați, era o chestiune de aproape 10%.

---

1. Ion Lahovari, fratele lui Alexandru, fost ministru de Externe în guvernul lui G. Gr. Cantacuzino din 1899.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu cunosc afacerea destul de bine, dar știu că este o chestiune foarte serioasă și care mereu revine la suprafață.

De așa ceva mă tem. Dacă aveți la îndemână un mijloc ca să se evite eventualitatea aceasta, sunt de aceeași părere cu dl Lahovari.

Dar, în orice caz, dacă ar fi să se introducă dispoziționea aceasta în lege, nu poate să se admită așa cum este formulată în legea trecută.

Trebuie să se prevadă oarecare sancțiune pentru fraudele care s-ar putea ivi.

Aceasta este ce aveam de spus în privința propunerii dlui Lahovari.

Cu privire la ceea ce a spus dl Carp,[1] am de relevat în prima linie o erezie științifică.

Dl Carp spunea: Petrolul e dezinfectant, iar ceara nu, și de aici ar urma că petrolul este sănătos în lumânări sub forma de parafină, și ceara nu.

Chiar dacă ar fi așa, tot nu urmează că lumânările făcute din materii extrase din petroleu să fie sănătoase și celelalte nu, pentru că toată lumea știe că prin faptul arderii se distruge ceea ce este în materia care arde, și dacă se răspândesc în atmosferă produsele arderii, acele produse sunt cu totul de altă natură decât cele cuprinse în materia care arde. Așadar, nu materia din care se face lumânarea este luată în seamă, ci produsele care ies din materia care arde. Dar produsele acelea, este știut de toată lumea că cele care provin din parafină sunt foarte vătămătoare, pe când cele care provin din ceară nu sunt deloc vătămătoare. În această privință sunt absolut de acord cu ceea ce a spus dl Filotti, că este o inexactitate părerea dlui Carp.

A mai spus dl Carp că legea aceasta va fi cauza importării de materie primă din străinătate.

Nu știu pe ce s-a întemeiat d-sa când a spus acest lucru, dar eu nu găsesc că poate să fie astfel.

Este adevărat că astăzi se introduce din străinătate ceară, pentru că nu avem destulă. Cum are să fie destulă, pe câtă vreme nu rentează fabricațiunea cerii astăzi? Fabricanții de parafină cumpără materia primă de la locul de fabricațiune pe un preț de nimic, câțiva bani kg, și o vând cu 4 lei; din cauza concurenței costă mult mai mult, din cauză că producția cerii reclamă lungi îngrijiri și din cauză că se produce în cantități mici. Dar când producțiunea cerii va fi favorizată, când acest produs va găsi un debușeu sigur, pe când astăzi nu are deloc, este evident că producțiunea cerii are să se mărească, după legea obișnuită a cererii și a ofertei. Atunci nu se va mai zice că toată ceara produsă se întrebuințează pentru faguri artificiali și că va trebui să se importe un milion de kg de ceară. Dacă vom avea nevoie de un milion kg. de ceară, este natural că producția va crește și va ajunge la un milion de kg., aceasta este evident. De altminteri ceara care se importă astăzi

1. Petre P. Carp, fostul prim-ministru în 1901.

din străinătate, cele 46.000 kg., nu este decât ceară de o singură calitate, anume ceară albită, care nu se produce la noi, pentru că albirea costă prea scump. Albirea cerii se face în două moduri, ori pe cale chimică, ori prin expunere la lumină.

Cel dintâi costă scump, cel d-al doilea are inconvenientul că cere un timp prea lung.

Ceara albă se introduce din Germania şi poate şi de aiurea; dar ceara galbenă nu se importă, pentru că atâta câtă trebuie se produce chiar în ţară.

Dar ceea ce se vinde la noi drept lumânări din ceara galbenă este parafina amestecată cu colofonium şi nimic altceva.

Prin urmare dacă această lege se votează, nu avem să ne temem de obiecţiunile dlui Carp. Efectul ei va fi de a favoriza reînvierea unei industrii care altădată exista înfloritoare în ţară la noi şi era foarte rentabilă; şi chiar dacă ar rămâne, neadmis acel art. 4 cerut de către dl Lahovari, beneficiile clasei ţărăneşti din producţiunea cea mare a cerii şi a mierii vor compensa cu prisosinţă acel folos de câteva centime pe an, pe care ţăranul îl are prin fabricaţiunea câtorva lumânări de ceară.

Acestea sunt singurele observaţiuni ce aveam de făcut. Precum vedeţi, este greu de admis că legea aceasta n-ar reprezenta o îmbunătăţire a stării de lucruri de astăzi.

Nu se poate susţine în mod serios că lumânările de ceară falsificate, care se întrebuinţează astăzi în biserică, nu sunt o cauză foarte serioasă de nesănătate şi că lumânările de ceară curată nu vor fi un progres enorm faţă de lumânările de parafină. Mai este şi un folos economic prin reînvierea unei industrii foarte rentabile şi care este la îndemâna micilor producători, pentru care o mărire de venituri de câteva zecimi de lei pe an reprezintă un avantaj foarte însemnat.

Şi în sfârşit mai este o consideraţie, pe care unii au luat-o cam cu uşurinţă, consideraţiunea estetică, care nici ea nu este neînsemnată.

Când aţi şti d-voastră în ce hal sunt picturile din biserici, de când s-a introdus moda lumânărilor de parafină, vă veţi minuna.

La mitropolie ne-am încercat să spălăm picturile, să le facem vizibile, fiindcă nu se mai vedea nimic, mai ales înspre uşă nimic nu se mai cunoştea; în biserici v-aţi îngrozi: este numai o pătură neagră, care acopere tot peretele. Când acum vreo trei ani s-a făcut o încercare la mitropolie într-o parte a peretelui, ca să se vadă la ce operaţiune ar da loc spălătura picturilor, s-a găsit totul acoperit cu o pătură de cărbune, care nu mai lăsa să se vadă nimic.

Acesta este un adevărat dezastru. Sunt picturi vechi şi foarte interesante, care au rezistat sute de ani şi s-au conservat bine până acum 30–40 de ani, iar acum nu se mai cunosc.

Suntem datori să ne întrebăm ce vor deveni picturile care se fac cu cheltuieli însemnate în monumentele noastre mari şi scumpe, ca biserica Trei Ierarhi şi Curtea de Argeş. Dacă se vor întrebuinţa asemenea lumânări, în timp de 10 ani, n-ar mai rămânea nimic din ele.

Pentru aceste motive vă rog să binevoiți a lua legea în considerare, căci socotesc că reprezintă un progres foarte însemnat asupra actualei stări de lucruri. (Aplauze.)

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea 1907–1908, nr. 25 din 5 februarie 1908, p. 427.)

* * *

Legea votată de Cameră a trecut la Senat și în ședința de la 14 februarie 1908, după citirea raportului de către episcopul de Râmnic, raportorul Comitetului de delegați (compus din: Ep. de Argeș, Nică Madgearu, T. Trifonescu, Ep. de Râmnic, Ep. de Roman) au luat cuvântul senatorii: Caton Lecca(45), C. Olănescu, C. C. Arion, cărora Haret le-a dat câteva lămuriri. Apoi s-a luat în considerare legea, s-au admis articolele fără discuțiune și în total a fost primită cu 54 voturi; pentru, fiind contra numai 1.

XXXIV.
Modificarea legii învățământului secundar și superior

Expunere de motive

În urma experienței făcute cu aplicarea legii asupra învățământului secundar și superior din 1901 simțându-se necesitatea de a o modifica, pe de o parte pentru a găsi un criteriu mai bun în promoțiunea elevilor, iar pe de alta parte pentru a da o mai serioasă garanție mijloacelor de selecțiune a corpului profesoral și în același timp de a introduce mai multă echitate în remunerarea acestuia, subsemnatul a întocmit alăturatul proiect de lege pentru introducerea unor modificări în legea asupra învățământului secundar și superior, sancționată cu decretul regal nr. 3.079 de la 19 august 1901, în legea modificatoare a acestei legi, sancționată cu decretul regal nr. 797 din 5 martie 1904, cum și pentru abrogarea modificărilor aduse legii din 1901 prin legile sancționate cu decretele nr. 3.242 din 30 mai 1905 și nr. 837 din 24 februarie 1906, proiect pe care am onoare a-l supune deliberărilor și aprobării d-voastră.

(După dosarul de la Senat, nr. 24 din 1907–1908.)

Discurs în ședința Adunării Deputaților de la 30 ianuarie 1908 în discuția proiectului de modificare a unor articole din legea învățământului seundar și superior

Proiectul acesta se prezintă Camerei, care îl discută în secțiuni, și apoi se alege comitetul delegaților compus din deputații: Șl. C. loan, A. Marosin, Th.Vasiliu, P. Eliade, N. Micescu, I. Malla și G. C. Dragu, raportor. După citirea raportului (Dezbateri, p. 417), se deschide discuția generală (proiectul e în „Dezbateri“, p. 419), la care, neluând nimeni cuvântul, se votează luarea în considerație. La discuția articolului 14 vorbește deputatul Nestor Cincu, care zice că proiectul este „o lege de răzbunare“. Răspunde Haret. Apoi proiectul se votează cu 62 voturi, fiind 8 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor deputați, țin să lămuresc Camera asupra obiecțiunilor făcute de onorabilul d-n Cincu.[1]

D-sa spunea cum că acest articol din lege ar fi un articol de represalii.

Mai întâi vă declar că nu am nevoie de asemenea represalii, fiindcă represaliile mi le-a făcut Contenciosul însuși.

Am făcut 103 anulări, și Contenciosul a reintegrat numai pe patru profesori, prin urmare în 99 de cazuri am avut deplin câștig de cauză.

Dl Nestor Cincu: Fiindcă pe mulți i-ați reintegrat d-voastră.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Faceți o interpelare și vă voi dovedi cum stau lucrurile; vom vorbi atunci.

Cât pentru acești domni, iată cum stă lucrul: Sunt patru profesori care sunt numiți mai întâi de dl Vlădescu anulați de mine și restabiliți de către Curtea de Casație cu o singură specialitate. După lege, fiecare profesor trebuie să aibă 2 specialități, însă era o dispoziție tranzitorie în lege, de care au beneficiat înaintea Curții de Casație și cu care au reușit să facă să fie numiți cu o singură specialitate.

Iată care este situațiunea acestor domni: S-au prezentat la a doua specialitate și au fost respinși, prin urmare au fost recunoscuți incapabili să dea lecțiuni pentru a doua specialitate. Fiind în urmă restabiliți de către Curtea de Casație sunt numiți acum pentru o singură specialitate, fără posibilitatea de a avea cele 12 ore, pe care dl Cincu le reclamă. De exemplu: cutare este numit profesor de istorie la un gimnaziu unde pentru istorie nu sunt decât 8 ore și nu am de unde să-i dau pentru celelalte 4.

Dl Nestor Cincu: Dați-i la alt gimnaziu!

Dl Spiru. Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-le Cincu, mai întâi faceți bine și nu mă întrerupeți, și al doilea citiți legea înainte de a face întreruperi. Legea nu permite de a face transferarea unui profesor cum se transferă un subprefect, cărui profesor, care e numit la gimnaziu pentru istorie, nu pot să-i dau decât ore de istorie la acel gimnaziu și nu pot să-i dau celelalte 4 ore aiurea, căci el a fost dovedit incapabil pentru o altă specialitate; și atunci acest profesor, care a căzut la a doua specialitate, beneficiază de o leafă întreagă pentru 8 ore, pe când colegul său, care a reușit la a doua specialitate, primește aceeași leafă pentru 12 ore de curs. Celui incapabil îi revine zece lei ora și celui capabil numai șapte. Aceasta e dreptatea ce voiți să o consacru?

Acești profesori, patru la număr, pot și astăzi să reintre în lege, pentru că dlor au neglijat învățământul, ca să se facă avocați. Toți patru sunt în cazul acesta.

Dl Nestor Cincu: Și raportul nostru e așa! (Ilaritate.)

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Raportul nostru este în regulă cu legea.

---

1. Nestor Cincu, deputat conservator, reprezentant al jud. Tutova, amic devotat al lui Take Ionescu.

D-nii aceia, pentru ca să-şi poată trece licenţa în drept, au neglijat cu desăvârşire studiul, şi pentru aceasta au căzut la a doua specialitate şi, dacă ar voi azi, ar putea să treacă a doua specialitate. Este încă timp, au doi ani înaintea lor, n-au decât să se pună în regulă şi vor scăpa de dispoziţiunile acestui articol; până atunci binevoiţi să nu consacraţi o nedreptate.

(Dezbaterile Adunării Deputaţilor, nr. 24 de la 2 februarie 1908, Sesiunea 1907–1908, pp. 422–423).

Discurs în şedinţa Senatului de la 11 februarie 1908, cu privire la proiectul pentru modificări în legea învăţământului secundar şi superior

Împrejurări care se găsesc bine lămurite în cuvântarea lui Haret îl îndeamnă la începutul celui de al treilea ministeriat, după ce luase măsuri ca să anuleze o serie de numiri ilegale, făcute de urmaşul său din decembrie 1904, dl Mihail Vlădescu, să modifice câteva articole din legea învăţământului secundar şi superior, pentru a îndrepta oarecare situaţiuni noi, ivite în urma unor deciziuni ale Curţii de Casaţie în recursurile intentate de unii profesori a căror numire fusese anulată.

Prezentat Senatului, proiectul său e dezbătut în comitetul delegaţilor (format din: G. Constantinescu-Râmniceanu, dr. I. Piteşteanu, Toma Trifonescu, Pândele Zamfirescu şi August Frăţilă), care numeşte raportor pe G. Constantinescu-Râmniceanu. Acesta citeşte raportul său în şedinţa de la 11 februarie 1908 (p. 399 din Dezbaterile Senatului) privitor la legea modificatoare (p. 400) şi începe discuţiunea generală. Vorbesc senatorii C. Climescu şi C. C. Arion, apoi ministrul Haret. (Cuvântarea aceasta urmează după prezenta notiţă). În şedinţa următoare ia cuvântul din nou C. C. Arion, căruia îi răspunde Haret. (mai departe se găseşte al doilea discurs). După ce proiectul se ia în considerare, la discuţia pe articole mai vorbesc G. Burghele şi P. Missir. Votarea se face în şedinţa de la 13 februarie 1908 (p. 412 din Dezbateri), fiind 56 voturi pentru şi 10 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: D-lor senatori, fiindcă doi oratori înaintea mea au vorbit din puncte de vedere absolut opuse, voi răspunde fiecăruia în parte, pentru că nu pot sa unesc la un loc obiecţiunile unuia cu ale celuilalt.

Dl Climescu[1] a vorbit ca profesor şi a făcut obiecţiunile sale atât asupra proiectului de lege în discuţiune, cât şi asupra acelor părţi din lege la care eu nu propun nici o modificare. D-sa a zis, cu multă dreptate, că legea învăţământului secundar ar comporta poate îmbunătăţiri mai multe decât cele pe care le-am

1. Const. Climescu (1844–1926), era profesor la Facultatea de Ştiinţe din Iaşi, a fost ales în multe legislaţiuni deputat sau senator ca membru al Partidului Naţional-Liberal.

propus eu. La aceasta nu eu voi zice ba, şi aceia dintre d-voastră care se aflau în Senat în ziua când s-a votat legea din 1898 pot să-şi aducă aminte, că chiar în ziua aceea eu spusesem: „Să nu credeţi că ceea ce facem astăzi este perfect; o lucrare perfectă este imposibil să iasă din mâini omeneşti; şi chiar dacă ar fi perfectă în momentul când o votaţi, are să devină imperfectă mâine sau poimâine, deoarece societatea merge mereu înainte, iar legea stă pe loc; legile trebuie să se ţină la curent cu progresele omenirii; şi tocmai acesta este rostul îmbunătăţirilor care mereu se aduc în legile existente“. Azi eu nu fac altceva decât sa caut să ţin legile învăţământului la nivelul schimbărilor care se fac în societate, şi în acelaşi timp sa ţin socoteală de experienţa pe care noi înşine am făcut-o, îndreptând astfel măcar în parte imperfecţiunile operei noastre. Că modificările pe care le aduc înaintea d-voastră sunt suficiente sau ba, este altă chestie. Este posibil ca unele din părerile dlui Climescu să le împărtăşesc şi eu; dar nu le cred destul de coapte ca să justifice o modificare a legii, pe câtă vreme în alte părţi, unde experienţa a dovedit că este nevoie de îmbunătăţiri, nu le putem amâna.

De aceea am venit cu ele; şi atunci când altele se vor ivi, vom căuta să le introducem şi pe acelea. De aceea voi mărgini discuţiunea numai la ceea ce am propus în proiectul nou de lege, atingând numai pe ici, pe colea, unele din obiecţiunile făcute de dl Climescu, la celelalte puncte care nu figurează în acest proiect de lege. Le voi lua pe rând cum le-a luat şi d-sa.

La articolul 18 din legea actuală, care se modifică, d-sa este de părere că ar trebui să se admită ca scuză pentru un şcolar, pentru ca să repete clasa de mai multe ori, şi alte cauze decât aceea de boală bine constatată. Eu cred că dl Climescu are dreptate aici numai în aparenţă, pentru că chiar singura cauză necesită în lege, pe care a arătat-o d-sa că ar putea fi pusă şi ea, nu are nici ea trebuinţă să fie. D-sa a zis că dacă un funcţionar este mutat dintr-un oraş într-altul, şi se duce la postul său împreună cu familia sa, el trebuie să poată să-şi înscrie copilul în liceul unde se duce.

Dl C. Climescu: Dar dacă numărul de elevi din acea clasă este complet, el nu mai poate fi primit după lege.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Numărul acela este mărginit pentru cei care se înscriu pentru prima oară în acea clasă; dar odată un copil intrat în şcoală, statul este răspunzător de dânsul, şi este dator să-i dea loc în clasă, orice s-ar întâmpla. Totdeauna aşa s-a practicat lucrul, şi nici n-ar fi drept să se facă altfel. În clasa întâia am ţinut cu cea mai mare străşnicie să nu se înscrie mai mult de 60 elevi; şi când s-a trecut peste această cifră, fără să mă prevină, am fost sever cu cei ce se abătuseră.

Dar când şcolarul trece în a doua, poţi să-l dai pe drumuri, pentru ca să rămână numai numărul de 50 elevi prevăzuţi în lege? Eu, stat, am contractat datoria către copiii, pe care i-am primit în şcolile mele, şi una din două: ori trebuie să înfiinţez clase divizionare câte trebuie ca să nu cuprindă mai mult de 50 elevi, sau, dacă nu pot face aceasta, trebuie să trec peste numărul de 50.

Dl C. Climescu: E scris undeva aceasta?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Este o practică constantă și nu văd cum ați putea face altfel. Vreți să-mi dați ceea ce trebuie ca să scobor numărul elevilor de clasă pretutindeni la 50? Foarte bine; să nu credeți că mă voi supăra; dar trebuie să știți că aceasta înseamnă un adaus în buget de câteva sute de mii de lei, și nu-mi veți putea da o asemenea sumă.

Trec la altă chestiune mai serioasă, asupra căreia dl Climescu a insistat mai mult; este vorba de art. 25.[1] Aici dl Climescu a pus chestiunea pe un tărâm care nu e deloc acela pe care noi trebuie să stăm. Nu e deloc în discuțiune cestiunea dacă Iașii e un centru cultural egal cu acela din București. Nu are a face deloc chestia asta aici.

D-l Climescu știe bine că toate partidele politice, și aș putea zice aproape fără excepție, înșiși toți miniștrii care au trecut pe la Ministerul Instrucțiunii de 20 sau 30 de ani încoace, toți au fost de acord că din Iași trebuie făcut un centru cultural de mâna întâia și menținut cât de sus posibil. Sacrificiile făcute în Iași pentru învățământul public nu s-au făcut nicăieri aiurea în restul țării. Ca dovadă, aș ruga să se facă o comparațiune între starea materială a institutelor culturale din Iași și cu cele din București.

Dar cestiunea nu e aici. Cestiunea examenului de capacitate nu e o cestiune cu care starea culturală a orașului unde se ține el, să aibă ceva de a face. Examenul ar putea să se facă și la Galați, dacă ar fi interes să se facă acolo. Cestiunea e că este nepractic cu desăvârșire ca el să se facă în două orașe deosebite. universitatea unde se ține examenul nu este interesată în nimic la dânsul. Membrii comisiunilor examinatoare sunt numiți și din Universitatea din București și din aceea din Iași, și această numire e făcută pentru șase ani, iar nu numai pentru un anumit examen. Atunci ce privește pe universitate dacă examenul se face aici sau dincolo?

Doar localul, când se face în sălile Universității din București, în loc de a se face în acelea ale Universității din Iași, precum ar putea foarte bine să se facă și în altă parte decât în aceste două orașe.

Nu trebuie să reducem la proporțiuni așa de mici o cestie care are o însemnătate practică destul de mare.

Dl Climescu s-a arătat nemulțumit de explicațiunile date de mine în secțiuni, când am admis că împărțirea acestui examen în două localități deosebite dă loc la dificultăți practice.

Ei bine, dificultățile acestea – dacă e cineva în măsură să le judece, este desigur în prima linie ministrul cultelor, fiindcă el se lovește de dânsele în fiecare minut de trei ori prin această situațiune.

---

1. Art. 25 din proiectul prezentat de Haret prevedea ca examenele de capacitate să se treacă numai în București.

Greutățile proprii ale examenului de capacitate sunt deja destul de mari prin ele însele, și nu este nevoie să le mărim încă, amestecând în ele fără nici o trebuință și considerații de amor propriu. Sunt greutăți ale căror urmări abia se pot evita când se pot lua măsurile în grabă, chiar în momentul când se ivesc; dar când nu poți face așa, dificultățile pe care le-ai fi putut rezolva în o oră, dacă ai fi avut la îndemână elementele necesare, pot să devină inextricabile, și să se agraveze în așa măsură, încât examenul să devină casabil.

Asta a fost cauza că unul din aceste examene s-a casat de 4–5 ori, plimbând pe bieții candidați de la București la Iași și înapoi.

Dl Neron Lupașcu: Ar trebui luate măsuri în contra aceluia care face să se caseze.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Ușor este, dle Lupașcu, să spuneți să se ia măsuri, dar v-aș ruga să spuneți ce măsuri ar fi acelea.

Examenul de capacitate este o operațiune de natură pur administrativă, și nu are absolut nici o importanță centrul cultural unde el se va face, fie că se va ține la Iași, fie că se va ține la București, acest lucru puțin importă; ceea ce importă în prima linie – și acest lucru este în interesul candidaților – este ca examenul să fie făcut cu bune garanții de seriozitate și imparțialitate.

Și-mi pare rău că nu pot să insist și asupra altor motive cu un caracter mai personal, pentru că atunci v-aș putea convinge și mai bine de trebuința ce este ca aceste examene să fie puse mai la îndemâna administrației și sustrase de la oarecare influențe locale pernicioase.

Vă rog să credeți că nu aș fi riscat eu să nemulțumesc lașul, dacă nu aș fi crezut că este o trebuință serioasă ca să propun măsura aceasta.

Dar onor. domnul Climescu a mai ridicat o obiecțiune de altă natură în privința examenului acesta.

D-sa a spus că el trebuie simplificat.

Îmi pare rău că nu este acum momentul să insist mai mult asupra părții tehnice a chestiei; să-mi permită însă dl Climescu să-i spun că nimic nu dovedește că examenele de capacitate, așa cum sunt organizate, nu realizează un progres, și încă un mare progres, față de vechiul sistem al concursului.

Și progresul cel mai însemnat stă tocmai în aceea că vechiul concurs era cu totul lipsit de caracterul pedagogic, în vreme ce în noul sistem examenele au acest caracter, pe care d-voastră i-l imputați. Am fost foarte surprins când am văzut că d-voastră formulați tocmai o asemenea imputare.

Apoi cum ar putea cineva să fie profesor bun, dacă nu cunoaște arta de a fi profesor?

Un dogar nu poate face dogărie, dacă nu-și învață meseria; și profesor ar putea fi oricine, fără nici o pregătire specială? Se poate admite una ca asta?

Eu am avut ocaziunea să văd profesori care cunoșteau în perfecție materia pe care o predau, dar care nu aveau darul de a face pe elevi să priceapă nimic,

tocmai pentru că nu cunoșteau mijloacele de a preda, și aceste mijloace pedagogia le procură.

Dl C. Climescu: Se poate ca cineva să predea o materie oarecare și fără să cunoască pedagogia.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Se poate, toate se pot, însă este mult mai sigur că acel care a învățat pedagogia va fi un mai bun profesor. Cu cât un profesor va fi un mai bun pedagog, cu atât va putea transmite altora cu mai multă ușurință cunoștințele lui.

În orice caz, este anevoie ca în Senat să se discute niște dispoziții de natură regulamentară, că va fi o probă de pedagogie, ori două; că ea se va ține la cutare liceu ori la cutare altul; că lecțiile vor fi anunțate de mai înainte ori nu. Acestea sunt chestii de discutat la consiliul permanent, ori la consiliul de inspectori, de aceea nu mă opresc asupra lor, pentru că nu vreau să amestec cestiuni de regulament cu cestiuni de lege.

Dl C. Climescu: În lege se prevede ca să fie atâtea probe.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-voastră ați mers mai departe, căci ați cerut ca să fie anunțate atâtea altele, cărora nu le e aici locul.

D-l Climescu mi-a obiectat că de ce admitem pe profesorii secundari în comisiile de examen de capacitate.

Dl C. Climescu: Am întrebat numai.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Să răspund la întrebare. Mai întâi, această dispoziție n-o introduc întâia oară eu astăzi, căci legea pe care o modific eu astăzi este legea din 1905, care a introdus un profesor de cursul secundar, în mod obligatoriu, în fiecare comisie de examen. După acea lege, comisia de examen trebuie compusă din trei profesori, doi universitari și unul de curs secundar. Această obligație permanentă din legea în vigoare, eu o fac facultativă și las să se uzeze de ea numai când va fi bine și necesar. Și deoarece docenții din facultățile noastre de litere și științe sunt mai toți profesori secundari, este evident că, dacă ministrul va vrea să-și formeze comisii cumsecade, va lua de preferință pe docenți, care au făcut o probă superioară de capacitate.

Dl C. Climescu: Dar dacă nu?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dacă nu, nu e obligat. Dar nu e obligat nici să ia numaidecât un profesor secundar, pe când astăzi este obligat, și de aceea s-a ajuns la rezultatul că avem comisii de examen în care nu este nici un specialist. Așa comisia pentru geografie, care a abilitat profesori cu duiumul, fără să aibă un singur specialist, ministrul de pe vremuri nu a găsit de cuviință să numească într-însa nici pe profesorul de geografie de aici de la universitate, nici pe docentul de la Iași, ci a pus oameni cu totul străini de materie, pentru că așa i-a plăcut. Tocmai acest lucru voiesc să-l îndrept. Vine, apoi, cestiunea echivalenței diplomelor din străinătate. Dl Climescu a ridicat obiecțiunea că cei ce vin cu diplome din străinătate nu știu limba română. Bine; dar care este concluzia d-sale? Ca să nu admitem diplomele din străinătate deloc?

Dl C. Climescu: Să-i supunem la examen.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice; Dar cine zice că nu-i supunem? Când zic că echivalez, zic că stabilesc cu ce studii de la noi echivalează cutare diplomă din străinătate, și comisia are dreptul să zică: diploma cutare este echivalentă, e conformă cu diploma de licee, cu diferență în ceea ce privește limba română.

Dl C. Climescu: De unde rezultă aceasta?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Rezultă din logică. Așa se face, și sunt exemple multe care arată că așa se face. Nu permit unui școlar ca să treacă din o secție de liceu modernă în cea reală, fără să dea examen de diferență; și am să-l admit să treacă liceul întreg fără cunoașterea limbii române? Puteți să credeți aceasta? Cât pentru plata taxei pe care cei din străinătate ar trebui să o plătească, vă mărturisesc ca nu-mi amintesc dacă ea este obligatoare; dar aceasta este o chestie de regulament și se poate îndeplini lesne.

Dl Climescu a pus întrebarea dacă profesorii universitari care sunt funcționari, pot sau nu să ia parte în consiliile universitare. După cum pune chestia d-sa, ea ar avea aerul să fie controversată. Pentru mine, vă spun drept că socotesc că ea nu comportă controversa. Profesorul universitar beneficiază de situația lui de profesor universitar cu toate drepturile legate de dânsa, în virtutea capacității sale, care i-a dat dreptul să fie numit profesor universitar. Capacitatea aceasta nu încetează atunci când este chemat să îndeplinească altă însărcinare. Dar cei chemați în consiliul universitar sunt recunoscuți ca oameni care sunt în stare să cunoască și să rezolve cestiunile care se dezbat în acele consilii. Pentru ce un profesor universitar, prin faptul că a devenit inspector, ar deveni incapabil de a se mai pronunța asupra acestor cestiuni?

Dl C. Climescu: D-voastră nu vă duceți.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu mă duc pentru că nu vreau, dar precum am dreptul să mă duc să votez pe senatorul universității, pe rectorul universității, pe decanul facultății, tot așa am dreptul să mă duc și la orice alte ședințe.

Dl C. Climescu: Au fost contestații câteodată?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu credeam că poate fi contestație și asupra acestui lucru. Dar m-ați întrebat, și eu răspund: Profesorul universitar nu decade din drepturile lui chiar daca este chemat să îndeplinească altă însărcinare.

Spune dl Climescu că aceasta poate avea influență asupra numirii profesorilor, dar dacă n-ar fi decât influența aceasta tot ar fi bine; dar de obicei sunt și alte influențe lăturalnice, care duc la mai multe rele. Eu aș vrea ca toți profesorii, atunci când este vorba de numirea unui profesor universitar, să se intereseze, dar din punctul de vedere superior, curat, al interesului universității, iar nu dintr-un alt punct de vedere. Și dacă un profesor, fie sau nu inspector, se duce

să-şi dea părerea asupra unei numiri de profesor universitar, mie nu-mi pare rău, din contră, numai să fie dată părerea aceea în mod dezinteresat.

Dl C. Climescu: aici e aici.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Când d-voastră mi-ați da un mijloc de a împiedica pe cineva să-şi dea părerea în mod interesat, deşi nefiind inspectori atunci aş opri şi pe inspectori să meargă să voteze. Dar nu aveți dreptul să opriți pe inspectori să-şi exercite dreptul lor, atunci când părerea altora care nu sunt inspectori se dă în chipul pe care îl ştiți. Vă rog să nu mă siliți să vorbesc mai mult.

Întrucât priveşte modificarea ce propun la art. 60, ca regulamentele celor două facultăți de acelaşi fel să nu fie identice, iată cum stă cestiunea: dispoziția aceasta din legea de la 1898 a fost propusă atunci de mine pentru prima oară. Aveam atunci motive serioase – se înțelege – ca să propun această măsură, dar acum sunt şi motive contrarii, pentru că practica lucrurilor a dovedit că aceste din urmă motive sunt cele mai tari. Aşa fiind, eu eram pus în situația asta, or să fac amor propriu rău înțeles şi să mențin părerea mea din 1898, sau să recunosc că părerea aceea nu era practică şi să caut să o îndrept. Eu am preferat să recunosc că nu merge. Şi chiar în momentul acesta am o dovadă concretă: facultatea de litere din Iaşi are un fel de vederi asupra organizației sale; cea din Bucureşti are alte vederi.

În orice caz, organizația actuală a ambelor facultăți lasă de dorit şi are nevoie de îmbunătățire, şi îmbunătățirea aceea nu se poate face pentru niciuna, pentru că cele două facultăți nu pot să cadă de acord. Aceasta ar fi de ajuns ca să justific măsura ce am propus.

Îndată ce o organizare oarecare duce la rezultatul ca, la un moment dat, să te condamne la imobilizare, dovada este făcută că organizarea nu e bună şi trebuie schimbată numaidecât.

Argumentele pe care le-am dezvoltat în secțiuni, nu sunt aşa de neînsemnate cum a zis dl Climescu.

Dl C. Climescu: Am făcut aluziune la altceva.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu este deloc neînsemnată, spre exemplu, diferența numărului de studenți între cele două universități.

Când la Bucureşti sunt 4.000 de studenți înscrişi, la Iaşi sunt 600, aceasta constituie o deosebire din care rezultă în mod forțat o deosebire adâncă în ceea ce priveşte întregul regim al examenelor din ambele universități.

Dacă nu ar fi decât acest singur punct, încă ar fi justificată măsura ce propun. Dar mai sunt şi altele.

D-l Climescu zice că cele două facultăți să aibă o organizație identică.

Eu difer de d-sa, pentru că însăşi natura unei universități este de a fi liberă în dezvoltarea sa şi de a se adapta împrejurărilor.

Dacă închid universitățile în cercul unor norme oarecare, dacă le împiedic în libera lor dezvoltare, atunci fac din ele nişte simple şcoli tehnice superioare, dar nu mai sunt universități.

Ele trebuie să fie libere, ca să se adapteze lesne împrejurărilor de timp şi deloc. Închipuiți-vă că la un moment dat s-ar ivi la Iași un om de știință de mâna întâia, cum s-a arătat pe neaşteptate dl Curie(46) şi d-na Curie(47). Va trebui să ținem sub obroc un asemenea om, pentru că nu am unul la fel şi la Bucureşti?

Dar astăzi pretutindeni universitățile au caracterul lor propriu. Unii se disting pe un tărâm, alții pe altul. Universitatea de la Grenoble, spre exemplu, are caracteristica ei proprie; în ea s-a dat o dezvoltare mare științelor geologice. Trebuie oare ca toate universitățile franceze să facă acest lucru în aceeaşi măsură? Dar pe aiurea sunt alte împrejurări. La Grenoble era natural să ia avânt mare geologia, pentru că sunt Alpii aproape; pe când într-un centru industrial, ca Lyon, era natural să se dezvolte cu mai multă putere studiile chimice spre exemplu.

Ceea ce spun pentru Lyon şi Grenoble se poate aplica întocmai pentru Iaşi şi Bucureşti. A le lega în mod indisolubil pe una de alta, ar semăna cu tratamentul la care se supuneau altă dată galerienii, care erau legați doi câte doi şi nu se putea mişcau unul fără celălalt. Iată pentru ce s-a propus modificarea art. 60; am voit să înlăturăm aceste piedici care nu mai subzistă decât pentru considerațiuni care s-au recunoscut că sunt de ordine cu totul secundară.

Cu aceasta am terminat cu ceea ce aveam de răspuns dlui Climescu.

Trec acum la dl Arion.[1] Vorbirea d-sale a purtat exclusiv asupra a două articole din proiectul de lege care se prezintă, art. 27 şi art. 36; dar până să ajung acolo, dl Dissescu a avut ocaziunea…

Dl C. C. Arion: Vizați pe dl Dissescu!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Să mă iertați că mi-a luat gura înainte, dar trebuia să se întâmple aşa, căci în realitate vorbirea d-voastră nu a fost decât o mică parte din a doua interpelare a dlui Dissescu, pe care d-sa nu a consimțit să o dezvolte când o anunțase. Partea aceasta mi-a făgăduit dl Grădişteanu că n-am să scap de dânsa, şi cel puțin pentru azi s-a ținut de vorbă, atât cât s-a putut.

D-l Arion a zis că aceste două articole sunt prezentate ca o *amintire dureroasă* a celor întâmplate la Casație.

D-lor, este ceva adevărat în ce spune dl Arion, dar unul din cuvintele sale nu e exact. E adevărat că cele petrecute la Casație m-au obligat să prezint cele

---

1. Const. C. Arion (1855–1923), avocat, a intrat în Parlament sub egida lui Ion Brătianu pe la 1886; mai târziu a început a-i face opoziție şi în timpul guvernelor des schimbate din 1888 şi 1889 s-a apropiat de junimiști, s-a înscris chiar în club, dar a ținut să se știe – zice G. Panu – că o face ca fost liberal, iar nu ca actual conservator. Cam în aceeaşi situație a rămas şi mai târziu, adică, devenind acum conservator, s-a considerat departe de ramura veche a conservatorilor, care continua tradiția lui Lascăr Catargiu.

două articole din proiectul de azi, dar cum că amintirile de la Casație ar fi dureroase pentru mine, încă o dată rog pe dl Arion să mă creadă…

Dl C. C. Arion: Am zis că sunt plăcute pentru amândoi.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dacă sunt plăcute d-voastră, mie îmi sunt de asemenea plăcute; și fiindcă cuvintele la care dl Arion a făcut aluziune nu au fost pronunțate de mine în Senat, ci în Cameră, așa încât onor. D-nii senatori nu sunt în curent cu dânsele, îmi voi permite să mă explic puțin asupra acestei cestiuni, pentru ca să vedem dacă sunt sau nu în drept să spun că amintirile acelea n-au de ce să fie așa de neplăcute pentru mine.

D-lor, mai întâi trebuie să fac o mică digresiune, pentru ca să spun ce s-a petrecut cu anulările făcute de mine și care dor așa de tare pe dl Arion. D-voastră poate nu sunteți în curent, dar oamenii de școală care sunt mulți în țara aceasta, – nu sunt numai eu – știu că doi ani de zile, între anii 1905 și 1907, au fost foarte multe agitații de chipul cum se aplicau legile instrucțiunii pe timpul acela. Și doar s-a spus din vreme acelora care trebuiau să audă, că e imposibil ca modul cum legile instrucțiunii se aplicau pe atunci să rămână ca ceva nestrămutat.

Eu, dlor, când am venit la guvern de rândul acesta, pot să vă asigur, și în special pe dl Arion, că am venit cu o impresiune foarte neplăcută, pentru că știam că, în loc să am a mă ocupa de ceea ce mă ocupasem în anii ceilalți, adică să încerc să împing înainte pe calea binelui carul învățământului, voi avea să-mi pierd vremea în cea mai ingrată și neplăcută treabă ce poate să facă un om, adică de a cârpi spărturile făcute de alții. Și iată un an de zile aproape de când nu fac altceva; mă tem că poate o să treacă și un alt an, și tot nu voi ajunge să pun la loc lucrurile care s-au stricat în cei doi ani trecuți. Dar sunt și lucruri de acelea că, dacă aș sta și 20 de ani pe această bancă, tot nu le voi putea drege.

Nu voi putea niciodată, spre exemplu, să mai readuc în sufletul oamenilor încrederea în stabilitatea legilor, care au au fost sfâșiate fără nici un scrupul în aceşti doi ani de zile. (Aplauze.)

Între lucrurile de care a trebuit să mă ocup în ultimul timp, au fost și unele de mai mică importanță; dar cu deosebire grave au fost măsurile luate de predecesorul meu pentru ocuparea catedrelor ce mai erau vacante în momentul când m-am retras de la guvern în 1904.

Trebuie să vă spun că între greutățile cu care au avut să lupte învățământul nostru secundar de vreo 25 de ani încoace, una din cele mai grave era numărul cel mare de catedre vacante.

Mi-aduc aminte că, pe când studiam proiectul de lege din 1898, constatasem că din 1325 de locuri de profesori secundari erau vacante 675, adică 51%. Înțelegeți dar că a trebuit ca legea din 1898 să fie studiată cu o deosebită băgare de seamă în partea aceasta, care avea să asigure o bună recrutare de profesori secundari, fără care reforma ce se pregătea nu putea aduce niciun folos.

S-au făcut două rânduri de examene de capacitate înainte de 1904, și cred că numirile care s-au făcut atunci, în generalitatea lor, nu lasă nimic de dorit

pentru nimeni, nici chiar pentru adversarii noştri. În momentul când am ieşit din guvern în 1904, era tocmai în curs a treia serie de examene de capacitate, care începuseră la 1 octombrie, epocă impusă prin lege.

Succesorul meu, îndată ce a venit la guvern, a întrerupt examenele, ceea ce era o călcare flagrantă de lege, şi cu atât mai nepermisă, cu cât unele examene erau pe la jumătatea lor, cum era cel pentru matematici. Şi au stat lucrurile în suspensiune un an şi mai bine, pentru ca dl Vlădescu să aibă vreme să schimbe legea şi să-şi facă comisiunile aşa cum vrea dumnealui, aşa că a doua parte a examenului s-a continuat sub un regim legal diferit de cel sub care se făcuse prima jumătate de examen. Şi vorbeşte dl Arion de măsuri personale! Apoi îl rog să-mi spună ce fel de măsură a fost aceasta a dlui Vlădescu, şi în ce scop a fost luată? (Aplauze.)

Unde era interesul învăţământului, pentru ca să se oprească examenele la jumătate şi să se numească altă comisiune, aşa cum am spus, fără specialişti?

Asemenea examene sunt ilegale, aş avea dreptul şi astăzi să le casez şi să merg cu dl Vlădescu înaintea Curţii de Casaţie. Şi ce au fost examenele acestea, în ce chip au fost ţinute şi ce s-a petrecut într-însele se poate închipui după unele din ele. Aşa pot să citez pe cel de geografie, ţinut contra tuturor prescripţiunilor legii, cu singurul scop de a face să pătrundă în învăţământ o sumă de candidaţi care altminteri nu ar fi pătruns niciodată.

Dar cu examenele de capacitate astfel făcute nu s-au terminat neregulile. D-l Arion a amintit de dispoziţiunea tranzitorie din legea de la 1901 privitoare pe foştii suplinitori. Cestiunea aceasta fusese rezolvată de mine, pentru că ea trebuia să se tranşeze înainte de începerea examenului din 1904, şi toţi aceia care credeau că au dreptul de a fi admişi la examen cu o singură specialitate, în virtutea art. 105, făcuse cererile; aceste cereri fuseseră examinate şi se dăduse fiecăruia dreptul său.

Legea cere, pentru că să beneficieze cineva de această dispoziţie, să aibă 5 ani de suplinînţă neîntrerupţi. Erau unii care aveau 5 ani necompleţi şi întrerupţi.

Dreptul meu era ca pe aceştia să nu-i numesc cu o singură specialitate, şi aşa am făcut.

Şi în momentul când am făcut aceasta, eu eram ministru, nu dl Vlădescu. Cu toate acestea, îndată ce a venit la guvern d-sa, s-a grăbit să anuleze aceste hotărâri ale mele, întemeiate pe lege.

Dacă dl Vlădescu a avut dreptul să caseze măsuri de ale mele, luate în deplinul exerciţiu al dreptului meu de ministru, şi întemeiate pe lege, cu ce drept îmi cereţi socoteală mie că am casat numirile dlui Vlădescu, făcute în mod evident cu călcarea legii, după cum voi dovedi-o?

Cu toate acestea, cu toate că examenele de capacitate din 1906 erau lovite de această cauză de nulitate fundamentală, că nu fusese făcute la timpul lor, că se schimbase epoca de examene legală şi că se întrerupsese legea în cursul ei de

aplicare normală, cu toate acestea, nu am casat aceste examene de capacitate, deşi era dreptul meu să o fac. Şi de ce nu am făcut-o? Nu pentru că aş fi fost convins de legalitatea lor, căci declar şi aici, după cum am declarat-o şi altădată în multe rânduri, ele sunt ilegale de sus până jos; dar pentru că anulările acestor examene ar fi expus pe candidaţi la stagnări, aşa c-ar fi fost ei pedepsiţi şi nu cel în adevăr vinovat. Dreptatea cerea ca acela să fie pedepsit: dar aceasta nu era în puterea mea să o fac.

Am trecut, dar, peste cestiunea examenelor de capacitate. Dar venea pe urmă cestiunea numirilor. Şi când am examinat modul cum numirile acestea s-au făcut, ştiţi ce am constatat? Că din 153 de numiri făcute de dl Vlădescu nu era decât una singură legală. Legea prescrie anume condiţiuni pentru numirile în învăţământul secundar.

Trebuie făcute oarecare publicaţii, date oarecare avize, iar numirile să se facă în ordinea tablourilor de capacitate, candidaţii să fie numiţi numai la specialitatea pentru care au fost recunoscuţi capabili, şi altele mai departe. Şi când niciuna din aceste dispoziţiuni nu se respectă, să recunosc eu că bine s-au făcut asemeni numiri?

Atunci de ce am mai făcut lege? Ca să fie lege de căpătuire a partizanilor politici celor mai incapabili?

Dacă ar fi fost în locul meu acela care m-a succedat la minister, şi m-ar fi găsit pe mine vinovat; cum l-am găsit eu pe dlui, ar fi respectat d-sa actele mele? Când nu respectase nici pe cele făcute în cel mai deplin acord cu legea? Dacă ar fi găsit şi d-sa 152 din 153 de numiri făcute de mine cu batjocorirea legii, le-ar fi respectat? O, nu, din contră, cu ce bucurie, cu ce voluptate s-ar fi grăbit să le anuleze! Şi d-voastră aţi fi fost în drept să ziceţi: „Foarte bine a făcut că a pus la locul lui pe ministrul cultelor, pe omul şcoalei, cum mă numiţi d-voastră“. (Ilaritate, aplauze).

Să-mi daţi voie, dar, să invoc legea reciprocităţii, şi să zic: Dacă a avut drept dl Vlădescu să caseze hotărâri legale ale mele, cu atât mai mare drept aveam eu să casez hotărâri de ale d-sale, care constituiau adevărate sfidări aduse legii şi moralei. Şi Casaţiunea mi-a dat dreptate. Şi am să vă citesc îndată câteva din sentinţele ei, pe care le-am adus aici, tocmai pentru ca să readucem lucrurile la adevăr.

Dar, dlor, anularea ilegalităţilor dlui Vlădescu putea să se facă în două feluri:

Ori prin măsuri individuale, ori prin o măsură mai generală.

Veţi vedea îndată cum am făcut eu.

La 7 iulie 1907 am publicat în „Monitorul Oficial“ o deciziune prin care consiliul de miniştri mă autorizează ca să anulez toate acele numiri care se vor recunoaşte că au fost făcute contra legii.

Atât şi nimic mai mult.

Aș vrea să știu care jurist va avea curajul să spună că o asemenea deciziune nu era legală, ori că nu era bună?

După cât mi-aduc aminte, nici dl Arion însuși n-a căutat-o.

Și ce am mai spus eu prin deciziunea aceea publicată în „Monitor“?

Am chemat pe cei interesați în cauză ca până la 7 august să-și prezinte actele, spre a se vedea cine a fost numit ilegal și cine legal.

Și, în loc ca profesorii vizați să se conformeze dispozițiunilor acestei deriziuni, ei au făcut recurs în Casație, înainte chiar de a se fi luat contra lor cea mai mică măsură, căci la 7 iulie nu se luase nici o măsură contra nimănui. Dovadă este faptul că toți au continuat ca și până atunci să funcționeze la catedrele lor și la locurile lor, primindu-și leafa fără nici o întrerupere.

Dl Arion zice, însă, că eu aș fi revenit asupra deriziunilor mele. Aceasta nu este deloc adevărat, căci nici nu aveam asupra a ce reveni.

Până la 7 august, eu nu luasem nicio măsură.

Dl I. Grădișteanu: Luaserăți oarecare măsuri preventive, și în urmă v-a învățat Casația la ce e bună măsura preventivă.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu luasem absolut nici o măsură. Dar, dle Grădișteanu, vă rog să-mi dați voie ca afacerea aceasta să o discut cu cei care o cunosc, iar nu cu d-voastră… (Ilaritate, aplauze).

După cum vă spuneam, dlor, am chemat pe toți cei interesați în cauză ca până la 7 august să-și reguleze situațiunea. Și au venit toți, chiar și acei care făcuseră recurs. Și după ce fiecare și-a arătat situațiunea lui în mod exact și amănunțit, am menținut pe toți aceia care au fost găsiți în regulă, iar ceilalți au fost neapărat supuși la dureroasa operațiune a amputației ….

Și câți credeți, dlor, că au fost găsiți în regulă? Unul singur.

Și acesta a fost înălțat pe un piedestal înalt ca să poată fi văzut de toată lumea, ca o dovadă că a putut fi numit în regulă un singur profesor în timp de doi ani!….

Dar, dlor, dintre ceilalți 152 profesori, care fuseseră numiți în acest interval de timp, erau unii care prezentau neregularități de natură organică, alții pentru care neregularitățile erau de natură mai puțin gravă.

Și cum eu nu aveam nimic de împărțit cu candidații și nu aveam nici un interes să le fac vreun rău, am împlinit eu lipsele de forme pe care nu le făcuse dl Vlădescu; publicațiile și avizele inspectorilor, care trebuiau să fie date atunci când profesorii fuseseră numiți și care nu se dăduse atunci, am făcut să se dea sub mine, și am făcut să fie legale numirile acelea din nelegale cum erau. Pentru toate acestea cred că îmi sunteți datori recunoștință, iar nu injurii. (Aplauze.)

Dar, dlor, erau alții pentru care lucrul acesta era imposibil să se facă. De ex., cum voiați să recunosc de bună numirea ca profesor de caligrafie a unuia care fusese abilitat ca profesor de științe naturale? Era imposibil. (Ilaritate.) Cum era să recunosc ca bună numirea în București a celui de al 16-lea clasificat, pe când

cel dintâi era la Pomârla sau Tulcea etc.? Acestea erau nelegalități de acelea care aveau de obiect de a introduce în învățământ oameni incapabili pe de o parte, iar pe de alta de a răsturna ordinea meritului și de a introduce în corpul dăscălesc ideea că favoarea și hatârul au trecere la numirile în învățământul secundar. Aceste numiri nu le-am recunoscut și le-am anulat. Și anularea aceasta era în dreptul meu să o fac.

S-a vorbit însă numai de măsurile luate de mine în privința profesorilor secundari. Dar anulări eu am făcut și de altă natură, și mai grele încă; despre acestea n-ați zis niciodată nimic. Pentru ce? Anulările efective făcute de mine sunt în număr de 103. Așa, se aduseseră în București 39 de institutori noi, fără nicio trebuință. Populația școlară a Bucureștiului este numărată; se știe câți copii sunt, și la acești copii se știe câți institutori trebuie. Institutorii care erau când am ieșit din minister erau mai mulți decât cei necesari. S-au adus totuși 39 institutori, fără nici o trebuință, peste ceilalți, și astfel s-a ajuns la rezultate absurde, de a pune câte doi institutori într-o sală (ilaritate), căci nu avea local unde să-i pună, și să vină câte un institutor la 12 copii, sau mai întâi să transfere institutorul și pe urmă să i se facă școala, căutându-se a se rupe 10–15 copii de pe la alte școli.

Ei bine, dlor, după lege, institutorii odată transferați într-un loc nu mai pot fi mutați decât cu judecată. Cu toate acestea eu am casat 39 de numiri. De ce nu m-ați tras la răspundere? De ce nu s-a dus să facă recurs niciunul? Am aici lista a 174 de dispoziții de acest fel, fiecare cu motivele sale. Pentru ce toți aceștia nu s-au dus la Casație? Numai 39 de inși reclamă la Casație, restul au pus botul pe labe și n-au zis nimic. De aceea, dacă nu vă supărați, voi scrie la partida mea 135 de decizii pe care le-am luat și contra cărora n-a îndrăznit să protesteze nici Partidul Conservator, și nici chiar aceia care fusese anulați, pentru că anulările erau făcute în acord așa de perfect cu legea, încât nici nu le-a trecut prin minte că s-ar găsi o instanță oarecare care să le dea dreptate. Nu am dreptate să zic că am de ce să fiu mulțumit de rezultatul procesului ce se urmează între noi de un an?

Dl C. C. Arion: Dar Casația?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Mergem mai departe, ajungem și la Casație, aveți răbdare.

Pentru că dl Arion este așa de nerăbdător, să vorbim și despre Casație, cu toate că aș prefera ca cestiunea aceasta să fie discutată cu ocaziunea mult așteptatei interpelări care se anunță de luni de zile și tot nu mai vine. Și nu înțeleg de ce, căci dacă cineva crede că are dreptate, unde poate să-și arate dreptatea mai bine decât aici? În gazete? Dar interpelarea se anunță mereu, și se servește numai frânturi: D-l Dissescu, o jumătate; dl Arion, o altă bucățică; și cine știe când va veni și restul, dacă va veni. Și cu toate astea, afacerea aceasta a Casației este o afacere destul de serioasă, pentru ca să fi meritat onorurile unei interpelări întregi.

D-lor, după cum ziceam adineaurea, din 103 anulări rămase definitive, sunt 39 de persoane care au făcut recurs în Casație. Persoanele acestea se pot clasifica

în mai multe categorii: Sunt profesori cărora li s-a dat catedra la care am socotit că nu au dreptul, şi le-am luat-o înapoi; sunt persoane care au fost pedepsite bine, legalmente, prin judecată în toată forma, şi care au făcut recursuri pentru că s-au dat de victime politice; sunt elevi care au făcut recurs pentru că nu i-am trecut în clasa următoare. (Ilaritate.)

D-lor, dacă pe d-voastră vă bucură acest lucru, ca cea mai înaltă instanţă judiciară a ţării să fie scoborâtă până acolo încât până şi asemenea cazuri să vină înaintea ei, eu vă spun drept că nu vă felicit.

Dl C. C. Arion: Vă rog să vorbiţi de acelea în care am pledat eu.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: D-voastră vreţi să mă ocup numai de d-voastră, dar eu nu vorbesc cu dl Arion, vorbesc cu aceia care îşi fac o pavăză din Casaţie pentru ilegalităţile lor, şi vreau să dovedesc cât valorează pavăza aceasta.

Din cele 39 de recursuri, sunt 6 încă nejudecate; 15 şi-au retras recursul.

Dl C. Olănescu; De ce?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Pentru că au văzut că nu merge.

Dl C. C. Arion: Cer cuvântul.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: D-lor, eu sunt deprins să vorbesc cu preciziune, de aceea precizez. Se zice că s-au retras aceste recursuri, pentru că aş fi revenit eu asupra hotărârilor mele. D-voastră veţi judeca.

D-l Nicolaevici a făcut recurs în Casaţie după ziua de 7 Iulie. V-am spus că la 7 iulie n-avea nici un sens recursul; când s-a luat deciziunea în privinţa anulărilor, la 19 august, d-sa a fost menţinut în locul lui, după ce i s-au îndeplinit formele care îi lipseau. Dacă vroiam, îl trimiteam la Ploieşti, eram în drept să o fac. D-sa şi-a retras recursul. În cazul său mai sunt încă câţiva.

D-l Stănescu, a cărui numire de la Buzău am casat-o, astăzi se găseşte la Piteşti; şi a retras recursul.

D-l Ştefănescu, care astăzi este la Râmnicu Sărat, fusese întâi numit la Târgu-Jiu. Tot în categoria aceasta sunt cei mai mulţi din cei 15 retraşi.

Vă rog să spuneţi dacă sunt acestea cazuri în care am retras hotărârile mele. Au fost respinse 12 şi au fost admise 5 recursuri, – d-voastră aţi zis 7, vă înşelaţi, sunt numai 5 –- iar 65 nici nu au făcut recurs.

De ce nu au făcut? Nu veţi zice doar că şi pentru aceştia mi-am revocat hotărârile, căci ei sunt şi au rămas anulaţi şi până azi. Unii din ei nu mai sunt în învăţământ deloc, alţii sunt trimişi cine ştie pe unde.

Apoi dacă este vorba să ne prevalăm de hotărârile Curţii, pentru ce nu m-aş prevala eu care, pe lângă 12 hotărâri pe care le-am câştigat mai am peste 80 de alte cazuri în care nici nu aţi cutezat să staţi alături cu mine în faţa justiţiei. Şi deosebirea aceasta capătă o deosebită însemnătate, mai ales când analizăm considerentele Curţii.

Iată, dlor, unul din aceste considerente: „Considerând că ar fi contra interesului general și a ordinii publice, de a se susținea ca un ministru posterior să nu aibă dreptul de a revoca sau de a desființa actele greșite și ilegale ale predecesorilor săi;

Considerând că, din contră, în ceea ce privește funcționarii inamovibili, rezultă clar din art. 4 al. I din legea organică a acestei Curți, că un ministru poate înlocui, transfera sau pune la retragere atunci când au fost ilegali numiți de către predecesorii săi în posturile și în localitățile în care se află funcționând".

Într-o altă sentință, aceeași înaltă Curte, vorbind de o altă măsură ilegală a predecesorului meu, zice despre dânsa că constituie „o dovadă de rea administrație a ministerului".

Pe baza unor considerente de acest fel s-au menținut anulări făcute de mine.

D-lor, mai sunt și altele multe, dar vreau să fiu scurt, precum ați zis că voiți și d-voastră.

Când are cineva la activul său considerente ca acestea, pe baza cărora a rămas neatinsă imensa majoritate a măsurilor luate de mine, voiți ca mie să-mi fie rușine de deciziunea Curții de Casație și să vă bucurați d-voastră care cu mare greutate ați scos 5? Cu considerente de felul acesta, aveți curajul să vă faceți fală și să vorbiți aici de legalitatea măsurilor d-voastră și despre ilegalitatea celor luate de mine.

Și chiar în acele cinci cazuri, în care părerea Curții nu mi-a fost favorabilă, nu poate fi vorba de călcări de lege fățișe, cinice, cum au fost acelea din cazul dlor Ghimuș, Chiru Costescu și atâtea altele; este cel mult o nepotrivire în modul de a interpreta legea.

Vă voi da un caz în care să puteți și d-voastră să vedeți cât de lesne se putea face ca eu să difer de interpretarea Casației.

Precum zic, este în lege art. 106, care vorbește despre dreptul de a fi numiți cu o singură specialitate acei licențiați suplinitori, care vor fi avut cinci ani *neîntrerupți* de funcționare. A fost unul dintre cei anulați care a zis: „D-le ministru, prin cinci ani *neîntrerupți* s-a înțeles în lege (Băgați de seamă, legea o făcusem eu) că fiecare din anii aceia să fie în parte neîntrerupt, dar între ei poate fi întrerupere și de 20 ani!" Înțelegeți că eu puteam foarte bine să nu admit această interpretare, care făcea din lege simpla expresie a unui capriciu fără sens, pe când perioada neîntreruptă de cinci ani, cum o înțelegeam eu, avea un sens pe care-l înțelege lesne orice om de școală, și-mi era aceasta permis cu atât mai mult cu cât legea o făcusem eu, și puteam pretinde, fără prea multă lipsă de modestie, că o înțeleg mai bine decât onorabilul interpretator oficios.

La Casație eu nu am pledat, dar au pledat oameni ca d-nii Arion și alții, care au dovedit că adversarul meu are dreptate și eu nu. Mă închin înaintea justiției; dar cel puțin pretind să recunoașteți și d-voastră că, deși interpretarea mea nu a fost admisă, cel puțin eram justificat să greșesc, căci la prima vedere pentru oricine așa se înțelege legea cum am înțeles-o eu, și nu cum ați înțeles-o d-voastră.

Aș putea să analizez tot așa și celelalte hotărâri. Dar este una îndeosebi asupra căreia a insistat dl Arion, e hotărârea privitoare la dl Magheț. Să-mi permită d-sa să prezint și eu versiunea mea, și fiindcă avem actele la îndemână și unul și altul, vom putea ca să susținem fiecare cu acte ceea ce spunem.

D-l Magheț, român din Transilvania, era suplinitor în țară de mai multă vreme, și avea cinci ani de suplinire neîntrerupți, așa cum spune legea și cum o înțelegeam și eu. S-a prezentat la examenul de capacitate pentru limba germană și a reușit. S-a prezentat și la examenul de capacitate pentru filosofie, ca toți românii, fără să-i treacă prin minte să vină să spună: „D-le ministru, eu sunt străin, numiți-mă cu o singură specialitate".

S-a prezentant la examenul de filosofie, dar a căzut.

După ce cade, își aduce aminte că nu e român, și vine să pretindă să fie numit cu o singură specialitate, în calitate de străin.

I-am răspuns: „Dacă nu erai român, trebuia să-ți aduci aminte înainte de a te prezenta la examen pentru a doua specialitate; dar acum, după ce te-ai prezentat și ai dovedit prin căderea d-tale că nu ești în stare să predai cele două specialități cerute de lege, este prea târziu ca să te acoperi acum cu calitatea d-tale de străin".

Până la mine, nici un ministru nu a contestat calitatea de români de limbă a românilor de peste graniță. Era să încep tocmai eu să fac lucrul acesta, și mai ales de hatârul unui domn care invoca calitatea de străin în împrejurări așa de stranii? Nu am admis această interpretare și am zis: „Du-te și dă examen de a doua materie, abilitează-te și bucuros te numesc". Nu s-a prezentat la alt examen și a așteptat să se schimbe guvernul.

A venit dl Vlădescu și a casat hotărârea mea. Așa l-a tăiat capul pe d-sa.

Acum, dacă eu, prin interpretarea mea, puteam să fiu casat de dl Vlădescu, socotesc că cel puțin atât, drept cât a avut dl Vlădescu să mă caseze pe mine, interpretând legea așa cum nu o mai interpretase nimeni, aveam și eu ca să revin la ceea ce era interpretarea legii cum toată lumea o admisese până atunci.

Au venit lucrările la Curtea de Casație și neapărat că Curtea de Casație, pe tărâmul strict al Constituției, să se pronunțe așa cum s-a pronunțat; căci în momentul când s-a numit dl Magheț, d-sa era naturalizat numai la Cameră, nu și la Senat, așa că, după litera Constituției, nu era încă cetățean român.

A reușit dar dl Magheț, cu ajutorul d-voastră, să creeze o jurisprudență la care nimeni nu se gândise până azi, și ale cărei urmări pe d-voastră vă vor privi. Pentru aceasta, eu nu mă rușinez, și pe d-voastră nu vă felicit.

Dl C. C. Arion: Curtea de Casație nu vă felicită.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dar să revenim la art. 72 din lege; așa cum era făcut la 1898 și menținut la 1901, zicea:

„Când numărul candidaților înscriși, conform art. 25 și 26, în tabloul de capacitate pentru limbile moderne, nu va fi suficient pentru a satisface nevoile

învățământului, ministerul va putea admite la examenul de capacitate şi străini, care însă vor trebui să dovedească cunoştința limbii române. Prin derogare la art. 25, străinii vor putea fi numiți numai cu o singură specialitate".

Cum poate cineva interpreta articolul acesta? Şi ce rost a avut el pentru ca să fie introdus în lege? Dacă te uiți la dânsul fără a-l analiza, are aerul de a fi un articol care creează avantaje străinilor față de români, deoarece un român nu poate fi numit profesor decât dacă a trecut cu succes examenele de capacitate pentru două specialități, pe când un străin poate fi numit chiar numai cu o singură specialitate. Dar cu ce scop s-a zis aşa în lege? Căci este evident că a trebuit să fie un scop. Scopul a fost că am voit să avem pentru limba franceză profesori francezi şi pentru limba germană profesori germani; dar francezi şi germani de naştere, care vorbesc limba lor proprie, care să aducă aici accentul şi sentimentul adevărat al limbii pe care să o vorbească din copilăria lor. Aşa se face în toate părțile; aşa sunt, de exemplu, în Franța germani şi englezi profesori de limba germană şi de limba engleză.

Iacă sensul art. 27 din lege, şi care este interpretarea, singura interpretare logică ce i se poate da.

Dar interpretarea dlui Arion ce sens are? După dânsa, art. 27 ar fi un articol fără sens, monstruos, un articol care fără nici un privilegiu în favoarea străinilor şi contra românilor din Regat, numai pentru motivul că sunt români, şi pentru nici unul altul. O asemenea interpretare eu nu pot să o admit; nu poate să o admită nimeni, şi pentru că am văzut că, cu toate acestea, a putut să se admită odată, trebuie numaidecât să dăm art. 27 o redacție aşa încât să nu mai poată aduce rezultate ca acesta.

În ceea ce priveşte pe dl Maghețu, ce deosebire era între d-sa şi românii din Regat? Cum învățase dl Maghețu nemțeşte în străinătate, sunt mulți şi de la noi care au învățat tot asa, şi atunci se pune întrebarea: de ce d-sa să poată fi numit cu o singură specialitate, iar românii cei născuți în Regat nu? Nu vedeți absurditatea concluziunii la care se ajunge?

Ei bine, dlor, pentru ca să nu se mai întâmple în viitor încurcături de acest fel, şi pentru a se evita alte coliziuni între textul legii şi logica lucrurilor, a trebuit să-l precizez şi de aceea am venit cu această modificare a art. 27, lămurind bine că prin profesor străin se înțelege acela care va preda limba sa maternă şi națională, iar nu altfel.

Dl C. C. Arion: Nu s-ar putea sa ne spuneți ce se înțelege prin cuvintele „maternă şi națională"? Adică, de exemplu, românii din Transilvania au ca limbă maternă limba ungară, ori aşa ceva?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucțiunii Publice: D-le Arion, când se va introduce limba unguresască în liceele române, vom răspunde şi la întrebarea d-voastră; dar pentru moment ea nu se potriveşte deloc cu ceea ce este în discuție.

Să mergem mai departe. La art. 36, dl Arion zice că acest articol e o lege personală.

Dacă art. 36 e o lege personală, eu rog pe dl Arion să binevoiască să spună ce nume trebuie să se dea art. 3, alin. I din legea de la 1906, asupra organizării şcoalelor normale de menaj?

Ştie dl Arion despre ce e vorba? Presupun că nu, căci deunăzi nu a stat în Senat când s-a votat desfiinţarea acelui aliniat.

Legea aceea, onorabile dle Arion, era făcută nu pentru cinci persoane, ci pentru o singură persoană; era o lege făcută anume pentru ca să asigure o situaţiune inamovibilă unei singure persoane, care din nici un punct de vedere nu avea dreptul la dânsa, nici prin studiile sale, nici prin probele ce trecuse.

Era o lege anume făcută pentru o anumită persoană, care era designată chiar în lege în mod aşa de clar, încât nici nu era nevoie să i se pună numele, pentru că o cunoştea toată lumea; altminteri fiţi siguri că, cu pornirea de căpătuială pe care fostul regim nu s-a sfiit a o implânta la ministerul instrucţiei, nu ar fi lipsit a-i pune chiar numele în lege, nu ar fi lipsit, a spune anume că i se conferă inamovibilitatea pe viaţă, la fel cu profesorii universitari, doamnei cutare, ale cărei studii nu-i permit să intre altfel în nici un post din învăţământ.

Apoi, dlor, când aveţi la pasivul d-voastră un asemenea exemplu ruşinos de cea mai personală lege care a îndrăznit vreodată să se arate la lumina zilei în ţara aceasta, cum aveţi curajul a ne acuza pe noi că venim cu legi personale, când venim să îndreptăm efectele măsurilor personale ale d-voastră?

E lege personală, ziceţi. Să vedem în ce împrejurări şi pentru ce motive propun eu acest articol.

A fost un număr de candidaţi care pretindeau să fie numiţi cu o singură specialitate, sub cuvânt că ar fi avut 5 ani de suplinînţă. Aceia care împlineau în adevăr cerinţele legii au fost numiţi cu o singură specialitate; alţii însă care aveau acei 5 ani întrerupţi şi care din cauza aceasta nu fuseseră numiţi, au venit şi s-au prezentat la examenul pentru a doua specialitate. Cutare, care trecuse examenul de capacitate de ştiinţe naturale, s-a mai prezentat şi la ştiinţele fizice; a reuşit la prima, a căzut la alta şi a rămas pe din afară.

Vine însă schimbarea de guvern din 1904, şi noul ministru, între primele măsuri ce ia, se grăbeşte să declare că toţi aceşti candidaţi, în număr de 4, vor fi numiţi profesori cu o singură specialitate; şi i-a şi numit. Eu i-am anulat; Casaţia i-a restabilit.

Ce se întâmplă acum? Aceşti profesori astăzi se găsesc în această situaţiune: ei s-au prezentat la un examen de capacitate, au reuşit; la al doilea s-au prezentat şi au căzut, şi sunt numiţi cu o singură specialitate, după ce au căzut la cealaltă. Dar fiind abilitaţi pentru o singură specialitate, eu nu am de unde să le găsesc numărul de 12 ore; pe când, dacă ar avea a doua specialitate, aş avea pentru ei ore de ajuns.

Aşadar, aceşti profesori predau 8 ori 9 ore pe săptămână, şi sunt plătiţi cu aceeaşi leafă ca şi cei cu 12 ore; le revine peste 10 lei ora de curs;. colegul lor însă, care s-a prezentat la a doua specialitate şi a reuşit, are cele 12 ore de curs

pe care le cere legea, şi de aceea lui îi revine ora numai la 7 lei. Apoi e dreptate aceasta? Este drept că acela care a fost recunoscut incapabil, care s-a prezentat la examen şi a căzut, să fie plătit cu 10 lei ora, pe când cel care a îndeplinit exigenţele legii şi a dovedit capacitatea sa să fie plătit cu 50% mai jos?

Eu, dlor, am socotit că aşa nu este drept, şi pentru aceea am adus proiectul acesta de lege înaintea d-voastră. Acum, că această măsură loveşte pe cei 4 candidaţi, pe care îi protejează dl Arion, îmi este foarte indiferent. Ceea ce urmăresc şi ceea ce vreau eu este ca în învăţământ să nu fie absolut nicio deosebire în favoarea celor care nu-şi fac datoria faţă de acei care şi-o fac, şi acesta este scopul legii în discuţiune. În ceea ce priveşte hotărârea înaltei Curţi de Casaţie, n-am nimic de zis; mai mult decât atât: Pentru respectul ce datorez justiţiei, eu nici nu vreau să discut această hotărîre. Dar această hotărîre a creat o situaţiune de fapt, şi această situaţiune de fapt trebuie să fie acomodată cu legea noastră, ca nu cumva din combinaţiunea legii şi a hotărârii să ajungem la urmări care să nu fie drepte şi nici în interesul învăţământului. Iată, dlor, rostul art. 36 din legea în discuţiune. Dar, dlor, cei patru candidaţi ai dlui Arion îndeplinesc o condiţiune comună. Condiţia aceasta este că, pe când erau profesori suplinitori, în loc să stea la posturile lor şi să se prepare pentru viitoarele lor examene de capacitate, ei îşi părăseau catedrele lor săptămâni şi luni întregi, şi veneau la Bucureşti ca să-şi treacă examenele de drept.

Apoi, în loc ca ei să se ocupe de drept şi să caute a se face avocaţi, dacă s-ar fi pregătit cum se cade pentru examenele de capacitate, ei desigur că n-ar fi căzut la aceste examene, şi nu ne-ar fi pus nici pe noi în neplăcuta situaţiune în care ne-au pus. Atunci ei ar fi fost în regulă, ar fi avut examenele de capacitate trecute, ar fi avut catedrele lor conform legii cu 12 ore de curs, şi nu am fi avut nici noi, nici dânşii, a ne plânge de nimic.

Dar şi răul acesta ar putea să se întoarcă spre bine, dacă clienţii dlui Arion ar avea măcar cât de puţin simţul de legalitate. La toamnă au să fie examenele de capacitate, şi nimic nu ar fi mai lesne ca aceşti profesori avocaţi să treacă ca a doua specialitate examenul de drept, care este unul din cele mai uşoare. Atunci ar fi în regulă, ar avea ambele specialităţi, li s-ar putea completa cele 12 ore, şi nu i-ar mai atinge modificarea ce se aduce acum art. 36.

Unul dintr-înşii a şi venit mai acum două luni la mine să-mi vorbească şi mi-a spus:

„D-le ministru, recunosc că situaţiunea mea e destul de grea; îmi dau seama că nu îndeplinesc dispoziţiunile legii; te rog însă, pe d-ta, să-mi dai un sfat de ceea ce trebuie să fac. Să practic avocatura nu pot, pentru că mi-ar fi greu la vârsta mea să trăiesc din avocatură“.

Şi atunci eu i-am răspuns:

„În octombrie are să fie un nou examen de capacitate; prepară-te pentru acel examen şi prezintă-te la dânsul pentru drept. Până la octombrie ai tot timpul să te prepari“.

El mi-a obiectat că au trecut mai mult de trei ani de la primul său examen de capacitate, așa că după lege nu ar mai avea dreptul să treacă al doilea examen. I-am spus însă că are dreptul să se prezinte, pentru că timpul celor doi ani cât a funcționat neregulat nu se socotește, deoarece vina numirii aceleia neregulate trebuia imputată ministerului, iar nu lui.

Și cu acest răspuns a plecat de la mine foarte mulțumit.

Nu trece însă mult și aude că recursul unui profesor ar fi fost admis de Casație.

Auzind aceasta, își freacă mâinile cu bucurie și zice: „Acum am scăpat de grija unui nou examen de capacitate". (Ilaritate.)

Din acest exemplu puteți judeca și pe ceilalți trei.

În urma acestora cred, dlor, că nu mai am nimic de adăugat.

Cât pentru protestarea dlui Arion, ridicată aici în numele corpului profesoral, să-mi fie permis să ridic și eu altă protestare în numele onestității în aplicarea legilor. (Aplauze.)

Legile nu sunt făcute ca să le sucim, trăgând din ele sensul pe care nu-l au. Legea este făcută ca să fie aplicată în mod onest și așa cum este scrisă. Legea nu este făcută pentru ca să asigure o bucată de pâine unor oameni mai mult sau mai puțin incapabili. Legea a fost făcută ca să asigure învățământului elemente capabile, în stare de a preface fața de mai înainte a învățământului. Atât mai rău pentru cei care se opun și caută a împiedica această prefacere!

Datoria noastră, însă, este de a-i înlătura din cale, sau de a-i reduce la neputință de a face rău. Și dacă ei, în loc de a se supune legilor, caută să le falsifice sau să le eludeze, și dacă, când cauți să-i aduci la regulă, ei devin agresivi și declară război, ei bine, eu primesc războiul și-l voi duce cu toată energia pe care mi-o va da încrederea ce am că lucrez pentru distrugerea unui element rău, care nu face decât pagubă și rușine școalei.

Însă va veni odată vremea să fim cu toți judecați, și atunci se va vedea de partea cui este dreptatea: de partea d-voastră, care apărați abaterile de la lege, sau de partea mea care lupt pentru aplicarea ei strictă și onestă. (Aplauze.)

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1907–1908, nr. 33 din martie 1908, p. 471 ș.u.)

Discurs pronunțat în ședința Senatului de la 12 februarie 1908, în discuita proiectului pentru modificarea unor articole din legea învățământului secundar și superior

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor senatori, dl Arion a zis că am dat eu acestei discuțiuni o amploare pe care nu o comportă.

Nu voi zice că mă surprinde vorba aceasta, pentru că, dacă d-sa putea să spere ca discuțiunea să rămână restrânsă între marginile care-i conveneau d-sale, aceasta însă nu-mi convenea mie.

Nu-mi convenea ieri, și nu-mi convenea nici astăzi, pentru că nu puteam să las să-mi scape asemenea ocazii, pe care le așteptam de atâta vreme, ca să se lămurească lucrurile pe față și pe de-a-ntregul, iar nu numai prin insinuări și prin articole de gazetă.

D-lor, mie mi se va contesta orișice, – și se înțelege că nu de la adversar voi aștepta recunoașterea calităților mele, dacă le voi fi având,– dar este un lucru pe care nu-l va putea contesta nimeni, este că în 6 ani de minister, cât am fost în rândurile trecute, nu am făcut decât să lupt din toate puterile ca să aduc regula și respectul legii în cuprinsul Ministerului Instrucțiunii Publice. (Aplauze.)

Și poate dl Arion cu amicii săi să considere cu ochi disprețuitori și cu neîncredere silința pe care și de rândul acesta mi-o dau ca să stârpesc din învățământ sămânța rea care s-a semănat de predecesorii mei, miniștrii conservatori. Dar eu nu voi lipsi de la datoria aceasta, și sunt convins că fac bine ceea ce fac. Dar nu este de ajuns să am numai eu convingerea aceasta.

Ați văzut că un an de zile nu am zis nimic, și nu am răspuns un cuvânt la toate învinovățirile dintre care cel puțin trei sferturi erau în mod evident neexacte și ar fi fost așa de lesne să fie spulberate.

Nu mi-a convenit să stau să discut nici prin presă, nici altmintrelea, cu niște adversari care nu meritau această onoare. Dar așteptam o ocaziune ca cea de astăzi, și îmi pare bine că v-am silit ca să veniți la explicațiunile pe care căutam de atâta vreme să le avem împreună.

Înainte chiar de a se deschide Parlamentul, se anunța pe: toate cărările că voi fi luat la socoteală de faptele mele.

De ce nu ați făcut aceasta timp de 3 luni? De ce ați așteptat să vă silesc eu la aceasta?

Dl Arion zice că nu a voit să dea discuțiunii decât caracterul unei discuțiuni școlare.

În realitate, însă, vorbirea d-sale nu a fost decât continuarea cunoscutei campanii de cel mai pronunțat caracter politic, întemeiată pe fapte neexacte, pe călcări de lege închipuite sau născocite.

Nu discuția unor chestii școlare urmăreați d-voastră, ci cu totul altceva; și nu este trebuință să spun eu ca să înțeleagă Senatul, că ceea ce doreați era ca să slăbiți guvernul.

Aceasta a fost singura d-voastră țintă, iar nu chestiile școlare. Atât mai rău pentru d-voastră dacă nu ați reușit, și atât mai bine pentru țară, că a înțeles care este adevărul; căci adevărul reieșea în mod evident din comparațiunea activității mele cu aceea care se dezvoltase în anii precedenți.

Credeți d-voastră că numai părerea mea este că în cei 2 ani precedenți se suspendaseră toate legile la Ministerul Instrucțiunii?

Aceasta a fost părerea țării întregi, și a fost chiar părerea d-voastră, a nuanței conservatoare din care d-voastră faceți personal parte. Ați fost alături cu mine ca să duceți cea mai viguroasă campanie, ca să obligăm pe ministrul călcător de legi să reintre în legalitate.

A cui e vina, dacă pe urmă nu știu ce combinațiuni, pe care nu vreau să le analizez, v-au adus să fiți alături cu acela pe care d-voastră îl declarați până acum un an ca cel mai rău ministru care a fost vreodată în țara românească? Acesta este numele pe care i l-ați dat d-voastră, nu eu. Și pe urmă veniți d-voastră înșivă ca să apărați înaintea Casației faptele acestui ministru!

Dl C. Arion: Nu; am pledat în contra ilegalităților comise de d-voastră.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Mă iertați, nu este vorba numai de părerea ce puteați avea d-voastră personal în acele patru procese, ci de silințele ce v-ați dat, nu ca avocați, ci ca corp politic, în afacerea aceasta.

Printr-însa v-ați silit să creați un curent, de natură politică, servindu-vă pentru asta tocmai de faptele ministrului pe care acum un an îl tratați mult mai rău decât l-am tratat eu vreodată.

Cum adică? Vă interesați d-voastră așa de grozav de soarta acelor 4 profesori, vă durea inima așa de tare de dânșii?

Pentru asta v-ați mobilizat toate forțele, v-ați pus în mișcare avocații partidului, și ați transformat pretoriul înaltei Curți într-o sală „Dacia“ în zile de campanie de răsturnare?

Dacă era așa, de ce nu v-a durut inima și pentru toți ceilalți pe care Casația i-a anulat și care anulați au rămas? De ce?

Să spun eu de ce: Pentru că vă trebuia pentru campaniile d-voastră următoare să aveți măcar un cârlig de care să vă puteți agăța. Ar fi fost un dezastru pentru d-voastră ca toate recursurile d-voastră în Casație, fără excepțiune, să fi fost respinse. Ce v-ați fi făcut d-voastră în fața opiniei publice, în urma campaniei duse în contra mea până atunci?

Vă trebuia măcar un singur proces să câștigați, și vă era de ajuns, pentru că cu dânsul contați să faceți ceea ce faceți acum aici, să orbiți lumea, ca să nu mai vadă pe toate celelalte în care imoralitatea și corupția regimului d-voastră fuseseră înfierate în chip așa de sângeros. Dovadă că este așa, mi-o dă atitudinea d-voastră însăși. Se pledaseră deja 7 sau 8 procese, și le pierduse-răți pe toate în șir. La aceasta, presa d-voastră nu zisese un cuvânt. Nu am zis nimic nici noi, căci rugasem eu pe toți prietenii mei să nu vorbească încă nimic. Și știți de ce? Tocmai din respect pentru justiție, pe care mi-l contestați adineauri.

Mi-am zis că, pe câtă vreme afacerea este încă în dezbatere înaintea justiției, se cuvine ca nimeni să nu vorbească, căci trebuie lăsată justiția să se pronunțe în liniște, fără presiune dintr-o parte sau din alta. Și avusesem 7–8 câștiguri de cauză unul după altul și nu s-a auzit din parte-mi un singur strigăt de triumf de rău gust și necuviincios.

S-a întâmplat însă că ați câștigat și d-voastră un proces, cel dintâi. A doua zi presa d-voastră a fost plină de cântece de triumf: „Iată! Ilegalitatea s-a dovedit!“ Dar despre ilegalitatea celuilalt ministru, care se înfierase deja prin cele opt sentințe, de ce nu vorbeați nimic?

Dl C. C. Arion: Dedeserăți înapoi catedrele.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-le Arion, apoi bine, oameni suntem, ce D-zeu! Trăim doar și noi pe lumea aceasta! Afirmați în fața mea lucrurile acestea, pe care cu o vorbă le pot dovedi că sunt neexacte? Credeți d-voastră că eu vin de pe lumea cealaltă, ori că sunt mut?

Sunt 97 de anulări făcute bine și care bune au rămas până astăzi, și cei care au fost anulați au rămas anulați până azi; o repet eu și o afirmă și sentințele Curții de Casație. Cum vă vine să tot afirmați asemenea lucruri, la care dezmințirea imediată nu poate lipsi?

Ei bine, dlor, vedeți cine a dat amploare discuțiunii acesteia, nu eu. Eu nu m-am apucat să fac numirile pe care le-am făcut numai ca să am într-o zi ocaziunea să discut academicește cu dl Arion în fața Senatului.

Ambițiunea mea nu a mers niciodată așa de departe.

Discuțiunea însă o faceți d-voastră în toate părțile. Nu luați niciodată cuvântul, nici aici, nici în Cameră, fără ca să nu faceți aluziuni la cele petrecute la ministerul instrucțiunii; dar aluziunile acestea erau făcute cu multă prudență, ca să nu-mi dați mie ocaziunea ca să răspund.

Eu, cu toate acestea, am fost foarte liniștit, nu m-a emoționat nicidecum campania aceasta. Dar era natural ca să stau și eu la pândă, așteptând ocazia ca să vă încolțesc, și nu eram așa de naiv ca să las să treacă ocaziunea ce mi-a procurat-o deunăzi dl Dissescu și pe care mi-o procurați și d-voastră astăzi.

D-lor, dl Arion spune că nu a vrut să facă cestiune politică într-o cestiune școlară.

Foarte lăudabil sentiment, și ar fi fost bine să rămână într-însul mai cu seamă cu ocaziunea proceselor de la Curtea de Casație.

La Curtea de Casație, toată lumea știe cum s-a silit d-sa să prezinte lucrurile și cum a căutat să creeze acolo o atmosferă cu desăvârșire politică.

Dl C. C. Arion: Vi s-a raportat fals.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Când un club politic asistă în întregime la dezbateri, când ți-aduci acolo toți partizanii ca să manifeste, aceasta ce înseamnă?

Dar să lăsăm aceasta. Mai important ar fi ca să cercetăm întreaga activitate, și a unora și a altora, în materie de școală, nu numai de ieri, de alaltăieri. Eu aș fi foarte la largul meu s-o fac; dar recunosc că nu este momentul acum, cu ocaziunea unei legi de câteva articole, să ne facem proces pe tema aceasta.

D-l Arion a criticat modul cum am înțeles eu să conduc departamentul instrucțiunii; doresc însă să spună, dacă ar fi dorit ca purtarea mea să semene cu a aceluia care a venit după mine acum trei ani.

Îl rog să spună dacă a fost altceva decât o lungă și neîntreruptă campanie politică ceea ce s-a făcut la Ministerul Instrucției Publice în timp de 22 de luni la minister ale dlui Vlădescu; dacă a fost altceva decât un neîntrerupt șir de loviri nedrepte în contra celor mai bune elemente din învățământ, numai pentru cuvântul că erau presupuși – mulți din ei nici nu știu ce va să zică politica – că au simpatie pentru cutare sau cutare om politic. Apoi când aveți astfel de lucruri la pasivul dlui Vlădescu, ele sunt și la pasivul d-voastră.

Dl P. Missir: Ba nicidecum.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: În tot cazul este foarte nepotrivit ca d-voastră să mai vorbiți că eu am introdus politica în școală, eu care ani de zile am luptat din toate puterile ca să o scot de acolo. Și d-nii senatori aici prezenți, prieteni ai mei, știu și pot să spună dacă n-am făcut tot ce am putut pentru aceasta.

Dar a cui este vina dacă d-voastră faceți mereu spărtura și introduceți printr-însa cea mai urâtă și mai nesuferită politică în școală? (Aplauze.) Și o introduceți așa că nu știu dacă în viitor, în urma celor petrecute în timpurile din urmă, va mai fi posibil vreunui ministru să mai încerce să scoată politica din școală, pentru că ați implântat-o așa de adânc, încât va fi foarte greu, dacă nu imposibil, ca să se mai poată smulge din rădăcini această iarbă rea din învățământ.

Iată vina ce vă fac eu; nu atâta că s-au risipit banii fără socoteală. Și aceea este gravă; dar mai grav este că s-a pervertit spiritul școalei, introducându-se într-însa moravuri detestabile.

Procesul acesta, pe care vi-l fac eu, nu este un proces ca să se poată trata în 20 de minute într-un corp deliberativ; este un proces care va dura multă vreme, și care are să ceară multă stăruință, pentru a i se da pe față toate părțile lui ascunse și pe care foarte puțină lume le cunoaște. Poate că nici eu nu le cunosc pe toate, dar cele pe care le cunosc sunt destule ca să mă îngrozească.

Nu pot să nu relev încă o dată o vorbă a dlui Arion, că eu am triumfat ieri contra dlui Vlădescu, dar nu contra d-sale.

Înțeleg prea bine că solidaritatea cu dl Vlădescu nu este lucru plăcut și ca dl Arion să caute să se degajeze de dânsa; dar atunci ar trebui să nu mai aducă în Senat apărarea faptelor dlui Vlădescu, eu nu mai sunt ținut să aleg dacă în fața mea am de adversar pe dl Vlădescu sau pe dl Arion; îi consider ca adversari comuni și-i pun la un loc în apărarea mea. De altmintrelea nici nu văd cum doi oameni politici pot să meargă împreună în unele lucruri și să se lepede unul de altul în altele.

V-ați legat unul de altul, de aici înainte legați rămâneți.

Dl P. Missir: Și pentru trecut?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Fără îndoială.

Dl P. Missir: Ba deloc!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Ați luat între d-voastră pe dl Vlădescu cu tot bagajul d-sale. Acum s-a isprăvit, nu mai puteți să păstrați omul și să vă lepădați de faptele lui.

Dl C C. Arion: Constat că ați triumfat în contra dlui Vlădescu absent.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dacă e o părere de rău din partea mea, să credeți că e aceea că dl Vlădescu nu e prezent, fiindcă foarte mult aș fi dorit…

Dl C. C. Arion: Cred că și lui îi pare rău.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice:… ca discuțiunea aceasta, în loc să fie între mine și avocatul dlui Vlădescu, mai bine să fie de-a dreptul între mine și d-sa. Dar nu a fost în puterea mea să fie altfel.

Să trecem acum la afirmările dlui Arion. D-sa zice că a triumfat ieri, pentru că am spus că Casația nu m-a anulat decât de patru ori; dar ce înseamnă numărul anulărilor? Aceasta nu face nimic; destul ar fi fost una, ca să dovedească că eu nu aveam dreptate.

Bine, eu nu înțeleg modul de argumentare. Cum adică, fiindcă Casația a anulat patru din hotărârile mele, eu să mă consider descalificat, și adversarul meu, a cărui aproape întreagă activitate e anulată, să se considere reabilitat?

Dl C. C. Arion: Nu a anulat Casația, d-ta ai anulat.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Vrea să zică, dacă eu voi dovedi că dl Vlădescu e anulat de Casație, atunci urmează că amândoi mergem în iad…

Dl C. C. Arion: Mâna în mână.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu voi citi lista întreagă, fiindcă sunt 174 numere, și ar fi fastidios afară din cale să vi-i înșir pe toți. Dar cum vă spuneam ieri, eu am luat 174 de deciziuni. Dintre acestea, una singură privea un caz corect, și pe urmă nu l-am atins chiar de la început. Au fost alte 70 în care cei atinși au fost menținuți la locul lor după ce formalitățile le-am îndeplinit eu.

Dl Arion nu voiește să recunoască aceasta. D-sa zice că i-am restabilit, fiindcă mi-a fost frică de dânșii. Se înșală dacă crede că eu sunt om care să știu de frică. Eu de frică nu știu.

Dl *I. Grădișteanu:* De a Casației.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nici de a Casației.

Dar sunt 103 deciziuni care au rămas în picioare, și ieri am citat cazuri de anulări rămase neatinse și azi. D-l Arion le tăgăduiește. D-lui zice că am restabilit pe toți, și de aceea Casația a respins recursurile lor.

Vreți să vă citez nume?

Ce spuneți de acei 20 institutori pe care i-am trimis înapoi din București în provincie, fiindcă erau aduși în contra legii? Căci am desființat 20 posturi și am trimis înapoi pe aceia care le ocupau.

Aceasta e neîndoios și vă desfid să mă dezmințiți.

Mai sunt apoi 65 inși bine anulați până astăzi, căci nici măcar nu au îndrăznit să facă recurs în Casație.

Dl I. Grădișteanu: Le veți fi dat compensații.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dacă aș vrea și eu să discut numai în zeflemea, aș găsi eu un răspuns la interpelarea aceasta; dar felul acesta nu e făcut pentru oameni serioși, și prefer să nu răspund.

Afară de aceștia sunt cei 39 de inși au făcut recurs. Dintre aceștia sunt 6 care n-au fost încă judecați. Mai rămân 33, dintre care 15 își retrag recursurile, iar alți 12 își pierd procesul. Și dl Arion ne-a spus că chiar d-sa și partizanii d-sale au determinat pe aceștia să-și retragă recursurile, pentru că ele nu mai aveau niciun interes.

Îmi pare foarte rău că sunt nevoit să afirm că nu este exact că toți aceștia și-au retras recursurile. Repet că sunt 12 dintre dânșii care au mers înaintea Casațiunii și – după cât sunt informat –, avocați de seamă ai partidului d-voastră i-au apărat. Printre acești avocați, nu știu dacă n-a fost și dl Arion.

Dl C. C. Arion: Vă rog sa luați informațiuni mai exacte, dle ministru.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Îmi este indiferent dacă d-voastră personal ați figurat printre avocații acestor 12; dar este cert că avocații de seamă din partidul d-voastră au mers înaintea Casației să susțină aceste recursuri, și că înalta Curte le-a respins. Sunt dar 12 cazuri în care hotărât Casația v-a condamnat. Înscriem dar pe aceștia la pasivul d-voastră, pe lângă cei 70 și pe lângă cei 65.

Să vedem, însă, ce spuneți d-voastră în privința celor care și-au retras recursurile.

Eu v-am dat exemple ca al profesorului fost la Buzău, mutat la Pitești.

Dl I. Grădișteanu: Nu uitați însă, că i-ați dat un loc care îi convenea.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dar ce, credeați d-voastră că măsurile mele nu aveau alt scop decât de a da afară din învățământ pe acești oameni?

Dl I. Grădișteanu: Aceștia și-au retras recursurile ca fără interes…

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu este exact, am arătat că nu și-au retras toți recursurile; sunt 12 dintr-înșii care și-au susținut recursurile, însă le-au fost respinse.

D-le Grădișteanu, v-aș ruga să nu mă mai întreruperi, că eu nu sunt avocat ca să pot discuta în felul acesta.

Dl I. Grădișteanu: Văd că d-voastră sunteți mai avocat decât avocații.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Și printre dânșii aș putea chiar să vă citez nume.

Așa este cazul ex-profesorului Ghimuș, care astăzi nu mai este în învățământ.

Dl C. C. Arion: Îmi dați voie, dle ministru, acestuia chiar eu i-am spus să-și retragă recursul…

Mai multe voci: D-le președinte, noi am ascultat cu religiozitate pe dl Arion; vă rugăm, prin urmare, să binevoiți a-l ruga și pe d-sa și pe amicii d-sale să lase pe dl ministru să vorbească.

Dl vicepreședinte, C. Costescu-Comăneanu: D-le Arion, vă rog să păstrați liniștea cuvenită și să nu mai întrerupeți.

Dl C. Arion: Dacă mă întreabă, dle președinte, trebuie să răspund.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Îmi este permis să vorbesc și eu? Dacă da, atunci vă rog să nu mă mai întrerupeți. Altminteri declar că voi renunța la cuvânt, pentru ca să se știe că opoziția se teme a i se răspunde precum se cuvine.

D-lor senatori, am spus ieri dlui Arion că d-sa a vorbit și a lucrat în numele Partidului Conservator în această cestiune, și de aceea, când zic dl Arion, vreau să zic dl partid conservator. (Ilaritate.)

Dacă eu, dlor, nu sunt deprins cu formele parlamentare nu e vina mea, pentru că nu mi-am făcut educațiunea în această direcțiune.

Vorbeam, dlor, de procesul dlui Ghimuș, care a fost eliminat de mine din învățământ și eliminat a rămas. Și despre acesta nu se poate zice nici măcar că i-am dat un alt loc similar în învățământ, căci din profesor de liceu, cum era, l-am trimis institutor la Dragășani, și a avut norocul că fusese institutor mai înainte de această aventură, că altfel nici acolo nu era să fie.

Un alt profesor, Chiru Costescu, s-a dus în Casațiune, și nici până astăzi nu mai este în învățământ. Și tot așa, vă pot da o mulțime de alte exemple.

Apoi, dlor, când așa stau lucrurile, oare mai este posibil să vă apărați cu motivul că d-voastră ați făcut pe Ghimuș să-și retragă recursul? Dar chiar dacă ar fi fost așa, prin aceasta ce dovedeați?

Că chiar d-voastră recunoașteți că s-au făcut acte ilegale în guvernul precedent, atât de ilegale, încât nici nu credeți posibil să le susțineți înaintea justiției.

De altminterea, nu mai departe decât acum un an, recunoșteați acest lucru și nu puteți acum, fără să vă compromiteri, să susțineți alături cu mine că e negru ca tăciunile. Dar curajul acesta nu l-ați avut, deoarece când făceam anulările d-voastră singur spuneați că nici n-ați avut curajul să vă solidarizați cu acei domni. Și pot să vă înșir 12 recursuri respinse în acest fel.

Dl C. C. Arion: Citați.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Să cităm atunci. Cruțescu, Zamfirescu, sunt anulați sau nu?

Dl C. C. Arion: Ce e? Institutor sau profesor?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Cruțescu este institutor, Zamfirescu e profesor. Dar ce? Călcările de lege sunt altfel pentru cei primari?

Dl C. C. Arion: Vorbim de profesori secundari, dle ministru?

Dl vicepreședinte, C. Costescu-Comăneanu: Vă rog, nu mai întrerupeți.

Dl C. C. Arion: Dacă se adresează la mine.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Mă iertați, nu mă voi mai adresa la d-voastră. Vasăzică, după dl Arion, sunt ilegalități care sunt permise. Este permis să se calce legea în învățământul primar şi nu e permis să se calce pentru învățământul secundar, sau viceversa. Aceasta eu nu admit. Pentru mine, orice călcare de lege este nulă de drept, şi nu recunosc nici o măsură luată cu călcarea unei legi; şi dacă s-ar fi întâmplat să fie chiar profesori de universitate numiți cu călcarea legii, eu anulam numirea lor şi aveam dreptul să o fac; şi iarăşi Casația a stabilit acest drept al meu, şi nu putea să nu-l stabilească, pentru că atunci ar fi fost a nega însuşi principiul fundamental al oricărei societăți organizate.

Ei bine, dlor, din 103 măsuri de anulare rămân, prin urmare, în picioare 97, unele trecute prin Curtea de Casație, altele netrecute, pentru că cei interesați nici n-au îndrăznit să facă recurs, cu tot îndemnul ce li s-a făcut, şi cu toate acestea cine triumfă aici? Eu? Nu; triumfă adversarul, care nu-mi permite să-i pronunț numele. Ei bine, este aceasta logică, şi crede onor. contrazicător (ilaritate), că am să mă recunosc eu învins în fața d-sale şi să nu repet astăzi a doua oară şi pentru a zecea oară, dacă va trebui, că sunt foarte încântat de rezultatul campaniei care s-a dus în contra mea. O repet cu toată convingerea, că sunt foarte mulțumit de rezultat, pentru că n-a făcut decât să pună în evidență modul cel mai neîndoios posibil cum că în cei doi ani de zile cât am dus campania aceea neînfrântă, pe care o ştiți, în contra ilegalității de la Ministerul Instrucțiunii Publice, eu am avut dreptate şi nu dlor. (Aplauze.)

Mai spunea onor. meu contrazicător… (Ilaritate.)

Dl Al. Constantinescu: mai schimbă vorbă, zi preopinent. (Ilaritate.)

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Că am să-mi dau seamă înaintea corpului profesoral de cele patru ilegalități ce am comis. Multe lucruri sunt, dlor senatori, pe care le-a spus astăzi dl Arion, asupra cărora însă nu voi insista îndeajuns din lipsă de timp; dar nu pot lăsa să treacă fără să relev vorba aceasta. Dacă responsabilitatea va fi pentru mine, după afirmarea d-sale, pentru că am călcat legea de patru ori, ce trebuie să zic atunci despre aceia care au călcat-o cel puțin de 97 de ori? Care va fi răspunderea lor? Și dacă pentru mine va fi răspunderea înaintea corpului profesoral, înaintea cui va fi răspunderea acelora pentru care călcarea de lege nu este o excepție de 4 cazuri, ci este regulă absolută? Ce trebuie să zicem despre un regim care pune ca regulă că nu vrea să ştie de lege?

Căci să nu credeți d-voastră că singurele ilegalități care s-au comis, au fost numai acestea de care s-a vorbit ieri şi astăzi. Doamne fereşte! Să nu credeți d-voastră cum că dezbaterea aceasta se va încheia aici, la ceea ce a vorbit onor.

meu preopinent. Nu; sunt lucruri mult mai numeroase, mult mai grave, mult mai întinse, pe care dreptatea cere ca să fie într-o zi judecate toate, iar nu numai acele acte de care-i convine dlui Arion să vorbească. Și aștept ziua aceea, și o chem din toate puterile mele; și încă o zi nu va fi de ajuns; vor trebui mai multe. Va fi vremea atunci să vorbim și despre alte categorii de ilegalități, ilegalități de acelea care au costat pe țară nu numai nesocotirea legilor țării, nu numai înjosirea nivelului moral al școlii, dar și milioane multe, pentru care vinovații vor trebui să fie târîți la răspundere.

Vă rog, dlor, să credeți că nu eu mă sustrag de la explicațiuni, din contră, nu vreau decât să se stabilească adevărul în toate, și dacă voi fi recunoscut culpabil undeva și întrucâtva, să nu creadă dl Arion că voi face o proastă chestie de amor propriu nerecunoscându-mi greșeala, o voi face cu deplină sinceritate.

Dl C. C. Arion: Curtea de Casație spune că ați greșit.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dar d-voastră fugiți mereu de explicații. Nu veniți la luptă dreaptă, ci vă adăpostiți la spatele celor 4, ca să scăpați de alte explicații. Vă adăpostiți mai ales la spatele precedentelor. Precedentele – onorate dle preopinent – nu contează pentru mine; dacă cineva calcă legea, nu o dată, ci de o sută de ori, aceasta nu îndreptățește pe cineva să calce legea pentru a o sută una oară. Cel ce calcă legea după ce a fost călcată de altul înaintea lui, este tot atât de vinovat ca și cel care o calcă pentru întâia oară.

D-voastră însă nu faceți decât vânătoare de precedente, ca să vă acoperiți călcările de lege, și atunci când n-ați avut precedente, ați căutat să le inventați. Am cunoștință precisă, sigură, că atunci când amicii d-voastră de astăzi erau încurcați și n-aveau curajul să ia o hotărîre pe care o credeau că este în mod evident contra legii, înainte de toate să punem să caute un precedent creat de mine pe care să se sprijine. Sunt rezoluții scrise: „Să se caute precedente".

Dl C. C. Arion: Ce frumos că se găseau!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Așa înțelegeți d-voastră respectul legilor. Apoi cu socoteala aceasta nu mai există nici o lege! Este destul ca cineva, fie din greșeală, fie din voință, să calce o lege o singură dată, pentru ca toți urmașii lui să nu mai țină seamă de dânsa. Dar, dlor, este un precedent care a speriat foarte tare pe adversarii noștri; este precedentul creat de mine anul trecut, prin anulările pe care le-am făcut. Înțeleg aceasta foarte bine. Când un partid caută să crezee teoria că este permis să se batjocorească orice lege, când interesul partidului sau al persoanelor cere aceasta, înțelegeți că se zdruncină întreaga teorie și întregul edificiu care se clădește pe dânsa, când vine cineva și dă cu piciorul în toată această clădire morală. Până acum era admis, că ce face un ministru este bine făcut. Fiecare zicea: „celălalt are să vină, să găsească fapt împlinit și nu are să mai desfacă". Am venit eu, și am dovedit că am curajul și puterea să desfac, și prin aceasta am făcut că pe viitor

va fi mult mai greu să se mai repete fapte ca acelea care s-au făcut acum în urmă. Şi nu numai atât: Când un ministru are curajul ca să facă ceea ce am făcut eu, trebuie ca ministrul acela să fie foarte sigur de sine, să fie foarte sigur că nu are la pasivul lui lucruri de acelea pentru care să poată fi tras la răspundere într-o zi. Şi acesta este cel mai bun răspuns ce vă pot da. Primesc răspunderea faptelor mele, şi tocmai pentru aceea am avut curajul să zdrobesc ceea ce am găsit ilegal făcut de alţii.

Să venim acum la cazul dlui Maghețu.

În acest caz, dl Arion a insistat cu stăruinţă asupra afirmaţiunii, cum că art. 27, a cărui modificare o propun astăzi, ar fi îndreptat chiar în contra dlui Maghețu.

Nu înţeleg deloc ce sens are învinovăţirea aceasta.

Pentru ce, vă rog, modificarea aceasta interesează pe dl Maghețu astăzi?

D-sa este numit, este restabilit de Curtea de Casaţie, este menţinut de mine, prin urmare ce îi face d-sale, dacă de astăzi înainte nu se va mai admite ca profesor de limba germană decât un german de naştere?

D-sa este sau nu german, îl priveşte, este deja numit profesor; modificările acestui articol nu-l mai privesc.

Dl C. C. Arion: Am zis că priveşte pe românii de dincolo.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Dar zice dl Arion, pentru ce vii astăzi cu o lege care are să lovească în românii de dincolo? Încă o dată am să repet ceea ce am spus ieri, pentru că am văzut că nu am avut darul să conving pe dl Arion.

D-sa a citat exemple pe care în parte nu le contest, dar sunt altele care nu sunt din timpul meu.

Sunt profesori de limbi străine, care au fost numiţi după 1898, fără să fie străini de naţionalitate, şi tocmai pentru că s-au ivit cazuri de felul acesta, voiesc ca pe viitor să nu se mai ivească; legea cum a fost a fost făcută la 1898 nu a fost bine înţeleasă.

Dl I. Grădişteanu: Cum s-a ivit, când i-aţi numit d-voastră?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Dar mi se spune: legea este îndreptată în contra românilor de peste munţi.

Dar tot atâta este îndreptată şi în contra românilor de dincoace. Ea este făcută pentru ca profesorii de limbi străine să fie pe cât se poate oameni care să predea limba maternă. Aceasta se face în toate ţările culte. De altfel, interesul acestei dispoziţii a căzut azi mult, pentru că catedrele de limbi moderne sunt în mare parte ocupate, şi aşa că legea aceasta pentru multă vreme are să fie mai mult platonică.

Dl I. Grădişteanu: Atunci pentru ce o faceţi?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Pentru că nu mai vrem să se ivească cazuri de acelea care s-au ivit până acum. Şi cât pentru atingerea care se pretinde că se aduce situaţiunii profesorilor români de peste

munți, aceea, să mă iertați, nu se aduce acum, că s-a adus atunci când d-voastră ați avut inspirația nenorocită de a duce înaintea Casației cazul dlui Magheț. Trebuia să vă gândiți la consecințele celor ce faceți.

Dl I. Grădișteanu: Pentru ce nu ați rezolvat cu Galbenu?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-le preopinent, nu puteam eu să mă opun să rezolv cu de la mine cazul dlui Magheț.

Dl Magheț nu a venit să mă întrebe pe mine cum să facă, ci s-a dus de-a dreptul în Casațiune. Nu era de demnitatea mea să mă mai duc atunci să-l sfătuiesc ce să facă. Atât mai rău pentru dânsul că a luat calea aceasta. Dar ceea ce s-a întâmplat mai târziu, mi-a dovedit că și dacă o făceam, rezultatul era să fie acelaşi.

În adevăr, a fost unul care a venit la mine și pe care l-am sfătuit ce trebuia să facă ca să intre în lege. Era lucru foarte lesne. După ce a ieșit însă de la mine, auzind ca altul a câștigat procesul, s-a dus și dânsul să facă proces, preferând ca și celălalt să-și capete catedra prin o sentință judecătorească mai bine decât prin dovedirea meritului.

În privința numirilor făcute cu anii de serviciu întrerupți, dl Arion a citit câteva cazuri pe care ar trebui să am timpul a le cerceta, căci fiind vechi nu mi le amintesc deloc, și dat fiind modul cum se citează faptele în dezbaterea aceasta, îmi este permis să nu primesc nici o afirmare până nu o controlez. Dar acelea pe care le-am putut prinde și de care îmi aduc aminte, vin tocmai în favoarea celor ce am spus eu.

Este cazul dlui Slăvescu, rezolvat de mine, avea o întrerupere de trei luni, dar fiindcă acea întrerupere nu influența mersul cursurilor școalei, i-am considerat anii ca bine făcuți.

Este de asemenea cazul chiar al dlui Slavea, care avea cinci ani de suplinință, nici întregi, nici neîntrerupți. Avea o lipsă de trei luni, dar nu am ținut seamă de dânsa, pentru că căzuse în vacanță, numirea i-am anulat-o numai pentru că anii lui de suplinință erau întrerupți.

De ce dar căutați d-voastră să schimbați tărâmul cestiunii și să căutați arme acolo unde nu puteți găsi?

D-lor, eu când am rezolvat chestiunea aceasta, am căutat să aplic legea și sensul ei strict, fără însă a merge până la vexațiune. Dar când am văzut oameni care și-au părăsit cariera ani întregi și s-au ocupat cu totul de altceva, – căci unul se apucase de drept, altul fusese funcționar administrativ, și alții asemenea, – așa că pierduseră orice fel de contact cu școala, eu nu-i puteam considera ca oameni de școală și să-i consider ca bune achiziții pentru învățământ și dacă puteam avea bunăvoință față de unii, nu eram obligat să am aceeași bunăvoință față de aceia despre care aveam convingerea și dovada că erau rele elemente pentru școală.

Dl C. C. Arion: Bunăvoință față de unii și reavoință față de alții.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Sistemul d-voastră este de a căuta să risipiți discuțiunea în întreruperi; de ce nu ați spus ce aveați de spus atunci când ați vorbit?

Dintre aceia pe care, după părerea dlui Arion, îi vizează art. 36, niciunul nu e care să nu poată reintra în învățământ azi pe cale legală; au mijlocul la dispoziție, dar nu vor să uzeze de dânsul, preferă să intre cu forța.

Apoi dacă e vorba de forță, opun și eu forța de care dispun, căci eu am datoria ca să feresc învățământul de invazia elementelor rele și lipsite de scrupule.

Să trec acum la productologia, din care dl Arion a căutat să tragă atâta efect. A repetat cuvântul în nenumărate rânduri, și unde a trebuit și unde nu a trebuit.

Dar de ce a alunecat d-sa așa de ușor asupra desființării cuvântului *productologie*, dlor, este o materie care se predă în școalele comerciale și care are de obiect cunoștința mărfurilor.

Credeți oare, dle Arion, că este undeva vreun curs special pentru formarea de profesor de productologie?

Oricine a studiat științele naturale și științele fizice și dispune de un microscop poate să fie un foarte bun profesor de productologie.

Pe dl Arion l-a scandalizat că s-a făcut câteva numiri de acestea.

Dl C. C. Arion: S-a abilitat la cosmografie și l-ați numit la productologie.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Mă mir, dle Arion, că d-voastră, vechi parlamentar, mult mai vechi decât mine, tot continuați să întrerupeți.

Dl C. C. Arion: Sunteți mai în vârstă decât mine, mi-ați fost profesor.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Se poate, dar pe când eu mă ocupam de ale școalei, d-voastră făceați politică încă de pe la 1884, cu 11 ani înaintea mea.

Dar să revenim la chestie.

Legea spune să se dea 12 ore unui profesor titular. Dacă nu am de unde să-i dau 12 ore, trebuie să-l plătesc ca pentru 12.

Când s-au făcut numirile în 1902 și 1904, erau foarte multe școli, unde nu se putea da unui profesor cele 12 ore prevăzute de lege.

La aceste școli, pentru ca să nu plătesc degeaba 12 ore, am cerut profesorilor ca să mai facă ca suplimentare alte ore de o materie care să se apropie de materia pentru care erau abilitați, aceasta până când creațiunea de noi clase sau producere de vacanțe mi-ar fi permis să le dau orele complete în materia lor.

Mai bine ar fi fost oare, ca pentru aceste 12 ore să se fi numit doi profesori?

Eu nu am făcut aceasta, dar a făcut-o succesorul meu. D-sa tăia o catedră în două jumătăți și numea doi profesori de câte 6 ore fiecare; și nu-i numea suplinitori, ci titulari, pentru ca să nu mai fie posibilă îndreptarea niciodată.

Acest procedeazău era cu desăvârșire ilegal.

D-l Arion a mai zis un lucru de care mi-a părut foarte rău, că eu am adus în discuțiunea bunului simț al Senatului hotărârile Casației.

D-voastră ați fost aici și sunteți martori că am vorbit tot timpul despre hotărârile Curții de Casație cu cel mai deplin respect. Dar am zis că unde începe

rolul meu de ministru este tocmai acolo unde trebuie să țin seamă de aceste hotărâri, pentru ca să le pun în acord cu interesele școalei; căci dacă hotărârea Curții de Casație creează un precedent, care, în combinațiune cu legile în vigoare, duce la rezultate nepotrivite, trebuie oare să mai aştept eu o altă hotărîre a Curții de Casație care să rezolve dificultatea?

Atunci ce rol mai am pe această bancă? Tocmai aceasta s-ar întâmpla cu cazul art. 36, că una sau două hotărâri ale Curții de Casație au avut de efect de a face ca să fie plătit o dată și jumătate mai bine acel profesor care a căzut la al doilea examen de capacitate decât cel care a reușit. Și așa fiind, d-voastră vreți ca eu să-mi încrucișez brațele și să nu fac nimic? Din contră; și însăși Curtea de Casație va trebui să fie mulțumită că fac astfel ca hotărârile sale să se poată aplica, fără ca să se poată zice că duc la rezultate nepotrivite și neadmisibile.

Mă apropii de sfârșit, dlor, dar nu trebuie să trec cu vederea niciuna din observațiunile făcute.

Dl I. Grădișteanu: Precedentele.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Mi se pare că am vorbit despre dânsele.

Dl I. Grădișteanu: Ați alunecat cam repede.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Asta vasăzică să se amestece cineva în lucruri pe care nu le cunoaşte.

Nu este aici meseria d-voastră.

Dl I. Grădișteanu: Așa nici meseria d-voastră nu este avocatura, și faceți avocatură.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-l Arion, în discursul d-sale, îmi zicea: „Îmi ceri să recunosc că în cestiunea cutărei doamne, fostul ministru făcuse o lege personală; recunoaşte și d-ta că în cestiunea de azi faci tot o lege personală".

Neapărat că orice dispozițiune de lege trebuie să atingă pe cineva, căci doar legea este făcută pentru oameni. Dar legea aceasta are un scop determinat pe care îl mărturisesc. Aș dori să fie aici autorul legii din 1906, ca să vedem dacă și dânsul ar putea să mărturisească scopul pentru care a făcut legea aceea, și dacă ar avea curajul să spună și numele persoanei pentru care făcea legea, pentru care crea o situațiune fără precedent în țara asta.

Nu cred că ar fi avut curajul să dea piept cu cel care i-ar fi spus că a făcut o lege pentru o singură persoană anumită, rudă a sa, pe care o scotea din regimul comun, pentru ca să-i acorde cea mai înaltă situațiune în învățământ, situațiunea profesorilor universitari. Aceasta se cheamă lege personală. Dar o lege care cată să pună în acord o dispozițiune din lege cu hotărârile puterii judecătorești, se poate ea numi o lege personală, numai pentru ca atinge interesul unor persoane?

În sfârșit, ca să închei cu onor. preopinent, voi repeta ceea ce am mai zis în cursul vorbirii de azi și în ale celei de ieri.

E de dorit, foarte de dorit, ca să nu se mai ivească în viitor ocazii ca acelea care au dat loc la dezbaterea de astăzi şi la cea de mai deunăzi.

Veţi putea să-mi imputaţi tot ce veţi vrea, dar nici d-voastră nici cei mai vajnici adversari ai mei nu vor putea să-mi conteste că şi înainte de a intra în guvern pentru întâia oară şi de atunci încoace am făcut tot ce a fost omeneşte posibil ca să introduc regulă şi ordine în învăţământ. (Aplauze.) Şi am făcut aceasta fără nici un fel de consideraţiune lăturalnică. Dar nenorocirea este că e totdeauna mult mai greu să clădeşti decât să dărâmi, şi ceea ce un om cu muncă de ani de zile ajunge să realizeze, îi sunt destule altuia câteva săptămâni ca să dea la pământ; şi odată răsturnat un lucru, e cu mult mai greu să-l pui la loc decât a fost când l-au făcut întâia oară.

Sunt acum 25 de ani de când fac parte din administraţiunea superioară a învăţământului. Am avut până acum foarte mare durere sufletească de a fi fost silit să reedific de patru ori ceea ce edificasem altădată şi ceea ce alţii dărâmaseră. A cui e vina? Doar nu veţi zice că e tot a mea. Nu îmi veţi zice că am dărâmat eu cu mâinile mele ceea ce tot eu clădisem, nu veţi pune în socoteala mea că am căutat să fac politică în şcoală, după ce ani de zile m-am silit să o izgonesc de acolo.

D-voastră nu aţi făcut decât politică, şi nimic alt decât politică în şcoală. Nu aţi urmărit decât să faceţi partizani şi iar partizani, şi pentru aceasta aţi pus la contribuţie şi bugetul statului şi legile ţării şi posturile în învăţământ şi tot; şi dacă eu caut acum să pun lucrurile la loc, trebuie şi să dreg ceea ce aţi stricat d-voastră, se înţelege că eu fac politică, de vreme ce desfac acte politice de ale d-voastră.

Prin urmare, învinuirea pe care mi-o faceţi v-o întorc înzecit. Adevăraţii vinovaţi sunteţi d-voastră, fiindcă m-aţi forţat să fac ceea ce fac. Ceea ce aş fi dorit eu, era să fiu lăsat în pace; nu aş fi dorit decât să continuu activitatea mea, de care vorbea dl Arion cu laude adineauri. Ce interes aveam eu să-mi creez dificultăţi fără necesitate şi să mă expun a mă duce pe la Casaţie? Folosul meu ar fi fost să continuu liniştit ceea ce începusem. Dar în urma d-voastră, eu nu mai puteam să clădesc, pentru că toate temeliile învăţământului le-aţi zdruncinat, şi ca să am curajul să mai întreprind ceva, trebuie mai întâi să restabilesc temeliile învăţământului stricate de d-voastră. De aceea eu primesc atacurile d-voastră cu nepăsare şi cu cea mai deplină conştiinţă că mi-am făcut datoria. Bine ar fi să puteţi şi d-voastră vorbi ca mine; dar aceasta nu o puteţi face. (Aplauze prelungite.)

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea ordinară 1907–908, nr. 33 de la 7 martie 1908, p. 477 şi următoarele.)

XXXV.
Răspuns la interpelare

Răspuns la interpelarea deputatului N. Iorga despre conducerea Teatrului Național. Ședința Camerei de la 27 februarie 1908

În ședința de la 27 februarie 1908, deputatul Nicolae Iorga adresează ministrului de instrucție o interpelare în care își arată părerea că sistemul de conducere a Teatrului Național din București (era director Alex. Davila) nu corespunde necesităților sociale și morale ale noastre în momentele acelea și trebuie restituit chemării sale firești, adică să facă operă națională și morală. După el vorbește I. Procopiu. (Discursul nu s-a publicat în Dezbateri, fiindcă nu s-a trimis.) După ei vorbește Haret.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și al Instrucțiunii Publice: D-lor deputați, răspunsul meu la interpelarea dlor Iorga și a dlui Procopiu are să fie foarte scurt, pentru două motive: Întâi, pentru că cu siguranță eu nu voi putea să spun lucrurile așa de bine și cu atâta competență cum le-a expus dl Iorga, și al doilea, pentru că cea mai mare parte din ceea ce a spus d-sa are asentimentul d-voastră și pe al meu de asemenea. (Aplauze.)

Căci, dlor, înțelegerea părții literare a cestiunii Teatrului Național, așa cum a expus-o dl Iorga, după opiniunea mea nu poate să suferă contradicțiune între noi, într-o Cameră românească. (Aplauze.)

Și eu, dlor, ca și d-sa, am sentimentul că teatrul românesc trebuie să merite numele de teatru „românesc“ în toată deplinătatea cuvântului. (Aplauze prelungite.)

Așa fiind lucrurile, fără ca sa mă gândesc câtuși de puțin să cer excluderea cu desăvârșire a literaturii străine din teatrul românesc, înțeleg ca literatura românească să fie pusă pe primul plan în teatru.

Dar, din ceea ce s-a vorbit astăzi și din ceea ce s-a agitat de atâtea ori prin presă și pe aiurea, rezultă pare-mi-se că lucrul acesta nu este tocmai așa. (Aplauze.) Statistica pe care onor. dl Procopiu a citat-o, mărturisesc că nu m-a convins pe deplin; căci nu este vorba numai de a număra câte piese românești sau străine s-au jucat sub cutare sau cutare director, ci de a considera și locul pe care aceste piese l-au ocupat pe afișele teatrului. Nu e tot una o piesă care s-a dat o singură dată, cu

o alta care s-a dat de 20 ori; trebuie să se țină socoteală și de timpul cât publicul a ascultat piesele străine și pe cele românești. Trebuie apoi să ținem seamă și de calitatea acestor două feluri de literaturi și, oricât s-ar argumenta și s-ar sili să se tragă dovezi din cifre, niciodată nu mă voi putea convinge că o piesă ca *Jozeta* este făcută pentru teatrul românesc. (Aplauze prelungite.)

Nu sunt deloc aici în cauză deficitele sau excedentele teatrului. (Aplauze.)

Am plătit dificite din trecut și dacă ar mai fi fost dificite și astăzi, le-am fi considerat ca sacrificii făcute pentru literatura românească și le-am fi plătit și pe acelea. (Aplauze prelungite.)

Dar excedente care se dobândesc, atrăgând publicul, tinerimea de toate vârstele, la spectacolele ca *Jozeta* sau ca *Surioara,* acele excedente sunt plătite prea scump moralicește. (Aplauze prelungite.)[1]

Vedeți dar, în partea aceasta nu este nici o deosebire de vedere între noi toți, căci pare-mi-se că și dl Procopiu tot în sensul acesta a vorbit.

Dar dl Procopiu[2] a mai zis să dăm mijloace teatrului, dacă vrem să facem numai literatură curat românească.

Eu cred că atunci când se tot zice mereu: „Să dăm mijloace teatrului", nu suntem tocmai drepți față cu statul. În adevăr, dacă punem la un loc sacrificiile care se fac pentru Teatrul Național, veți vedea că se ajunge la o cifră foarte respectabilă și care, dacă s-ar întrebuința cum se cuvine, și nu vorbesc numai de astăzi, ci și de alte timpuri, – ar putea să dea rezultate mai apreciabile decât se dau. (Aplauze.) Știți d-voastră la cât se urcă toate la un loc subvențiunile pe care le primește Teatrul Național? Aproape la 300.000 lei pe an. Cine consultă numai bugetul și găsește într-însul numai 60.000 lei ca subvențiune a teatrului românesc și zice că 60.000 lei este o cifră foarte modestă. Dar, pe lângă aceștia, trebuie să mai contați că tot în bugetul statului se găsește în altă parte o sumă de 26.000 lei și mai bine pentru personalul administrativ al teatrului și o sumă de peste 14.000 lei pentru material. Mai este subvențiunea comunei de 40.000 lei; mai e și subvențiunea județului, dacă nu mă înșel, de vreo 20.000 lei; mai e și o altă subvențiune. Pe urmă reparațiunile teatrului, care de la 1875 până astăzi se ridică la un loc la mai bine de două milioane, ceea ce face în mijlociu vreo 60.000 lei. pe an. Mai sunt deficitele pe care le-am plătit. Și în fine, este sala însăși, a cărei chirie dacă o contați la 70–80.000 lei pe an, socotesc că este foarte modestă. Adunați toate aceste cifre și veți vedea că ajungeți la 300.000 lei pe an! Teatrele cele mai mari din străinătate uneori ar fi mulțumite să aibă această subvențiune. (Aplauze.) Nu trebuie să comparăm, dlor, teatrul nostru, scena

---

1. Piesa *Jozeta* (*M-elle Josette, ma femme*) s-a reprezentat pentru prima oară la 17 noiembrie 1907. Piesa *Surioara* la 28 ianuarie 1908.

2. Ioan Procopiu (1863–1918), fost deputat în 1901, și apoi în 1907, făcuse studii de inginerie și agronomie, era director al ziarului liberal „L'Independance roumaine". În câteva rânduri a fost membru în comitetul Teatrului Național.

noastră din Bucureşti, cu teatrul Operei mari din Paris sau a Comediei franceze, care, dacă nu mă înşel, nu are atâta subvenţiune.

O voce: Are 200.000 lei.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Opera mare…

O voce: 800.000 lei.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Dar exigenţele publicului francez faţă de Opera din Paris şi ceea ce serveşte publicului Opera din Paris pare-mi-se că este departe de ceea ce cerem noi teatrului din Bucureşti. Gestiunea aceasta materială cred dar că trebuie să o dăm de o parte. Devenind la partea pur literară, abundez cu totul în sensul vorbirii dlui Iorga. Nu merg aşa de departe ca d-sa, că teatrul românesc este o şcoală unde publicul românesc va veni să-şi facă educaţiunea artistică, literară şi chiar politică, cum zice d-sa că s-a făcut înainte de 1848. Evident că, înainte de 1848, când felurile de activitate publică se numărau pe degete, oricare din ele juca un rol cu deosebire mare faţă de acela pe care-l poate avea astăzi, când activitatea publică este mult mai variată şi mai intensă decât atunci.

De aceea nu trebuie să aşteptăm ca astăzi teatrul să exercite asupra publicului o influenţă în aceleaşi proporţii cu ceea ce exercita înainte de 1848; dar cu toate acestea are şi el o influenţă care nu este neglijabilă şi la care ţin şi eu, ca şi toţi d-voastră, care vă gândiţi la afacerile acestea. (Aplauze.)

Pe lângă aceasta, când ne gândim că mijloacele de a încuraja literatura naţională sunt la noi aşa de puţine şi sărace, este evident că niciunul din acelea pe care le avem nu trebuie neglijat. (Aplauze.) Unul din acestea, fără îndoială, este însuşi Teatrul Naţional. (Aplauze.)

Fie sub formă de traducere, fie sub formă de piese originale, Teatrul Naţional este un mijloc de a atrage împrejurul său tot ce produce literatura românească, şi de a crea o atmosferă literară împrejurul lui. (Aplauze.)

Cred că puţine epoci au fost mai favorabile pentru creaţiunea unei asemenea atmosfere decât cea de azi. Pe cât ştiu, mi se pare că niciodată n-a fost o eflorescenţă de tinerime literară aşa de bogată ca aceea de astăzi. (Aplauze.)

Prin urmare, primul element l-am avea, şi este vorba numai să ştim să tragem foloase din el.

Pentru aceasta trebuie sfat şi îndemn. Nu trebuie să aşteptăm ca valori de mâna întâia să se manifeste ele singure; de multe ori se întâmplă ca valorile acestea să stea uitate şi necunoscute; şi numai când li s-a dat ocaziunea s-au pus în evidenţă. (Aplauze.)

Istoria literaturii este plină de asemenea exemple.

Ne-ar trebui omul care să ştie să creeze această atmosferă şi să dea tinerilor literaţi ocaziunea de a se manifesta şi a se produce cât se poate mai bine.

Eu cred că şi timpul şi mijloacele care s-au consacrat la reprezentaţiuni puţin de dorit, ca acele la care s-a făcut aluziune, ar fi fost bine dacă s-ar fi

consacrat pentru scopul pe care l-am definit, chiar dacă excedentul teatrului ar fi fost să cadă cu ceva. (Aplauze.)

Și timpul nu este pierdut; ceea ce nu s-a făcut până acum, sper că se va face de aici înainte.

Dar dl Iorga punea întrebarea: dacă este așa, care este pricina că ministrul nu dă soluțiunea pe care toată lumea o vede, o spune și pe care chiar d-sa o admite?

D-lor, explicațiunea lucrului acesta nu este așa de greu de găsit. Teatrul este astăzi supus unui regim, acel creat prin legea teatrelor de la 1877.

Legea aceasta a fost făcută de un om foarte superior, care avea toate calitățile superiorității sale, dar în același timp și defectele inseparabile de oricare superioritate. El vedea lucrurile prea de sus și a legiferat în ipoteza că totdeauna teatrul ar fi sub conducerea unuia ca Ioan Ghica.[1] El a creat teatrului o situațiune oarecum aparte, a căutat să-i dea oarecare autonomie, care cu timpul a ajuns să se accentueze prin forța împrejurărilor și mai ales prin faptul că ministerul de instrucțiune, de mai bine de 40 ani, este unul din cele mai ocupate ministere din câte sunt în țara aceasta.

Niciunul din miniștrii care au fost înaintea mea, și eu însumi, nu am avut toată libertatea de spirit și tot timpul necesar, ca să ne ocupăm cum se cade și de cestiunea teatrului. Eu am încercat în întâiul meu minister de la 1897 să atac și cestiunea aceasta.

Dar, pentru că eu nu aveam prin mine însumi competența necesară ca să dau o soluțiune, am căutat să atrag pe oamenii cunoscuți ca competenți în materie.

Încercarea aceasta am mai repetat-o și mai pe urmă, dar nu am ajuns la niciun fel de rezultat; fiecare a dat păreri deosebite și parțiale, dar o soluțiune deplină nu am avut niciodată.

Așa fiind, eu socotesc că încercări parțiale de a se rezolva dificultățile este inutil să se facă, că se va schimba persoana directorului și va veni o altă persoană mai mult sau mai puțin corespunzătoare, că se va schimba un articol din lege sau din regulament, într-un sens sau într-altul, cu aceasta nu se va schimba situația în mod temeinic.

Eu cred că întreaga organizație a teatrului trebuie revăzută. Pe mine nu mă satisface nicidecum organizarea actuală; rezultatele au dovedit că ea nu corespunde trebuințelor. (Aplauze.) De aceea vă rog să binevoiți a-mi face credit, dacă voi mai trăi, ca să pot să îmbrățișez cestiunea în toată deplinătatea ei. Să nu socotiți că dacă se va schimba persoana sau dacă se va schimba cutare sau cutare detaliu de administrație, au să se schimbe lucrurile. Cu aceasta nu se va

---

1. Ion Ghica (1817–1897), marele om politic și scriitor a fost între 1877– 1881 director al Teatrului Național și în această calitate a redactat un proiect de lege care a fost votat și promulgat la 6 aprilie 1877, inspirat de organizarea Comediei franceze, înființată de Napoleon în 1812 prin decretul de la Moscova. Aceasta este prima lege organică a teatrului nostru, pe care avea s-o modifice Haret în martie 1910.

face nimic. Eu cred că trebuie întreaga organizație revăzută de sus până jos. Pentru aceasta voi cere concursul tuturor acelora care vor voi și vor fi în măsura să mi-l dea. (Aplauze.) Dar până atunci, dlor, cred că este inutil să facem acolo o perturbațiune. Bineînțeles, dacă cumva nu vom vedea nici un semn de îndreptare, și dacă soluțiunea definitivă a cestiunii va întârzia prea tare, din cine știe ce împrejurări, atunci poate că altă soluțiune se va impune.

Până atunci, să nu-mi cereți să iau o hotărîre care poate să nu aibă decât rezultate neînsemnate. (Aplauze.)

După terminarea acestei cuvântări, se închide discuția; iar deputatul G. C. Dragu propune moțiunea următoare: „Ascultând interpelarea dlor Iorga și Procopiu și discursul dlui ministru, Camera își exprimă toată încrederea că dl ministru va da atenția necesară și va lua măsurile cuvenite ca prima scenă națională să-și îndeplinească rolul său social. Acest rol stă în pregătirea sufletului românesc pentru țelurile înalte, naționale și morale, conform cu originea și rolul în trecut al acestui frumos așezământ, cum și potrivit nevoilor actuale ale statului nostru."

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară prelungită 1907–1908, nr. 39. de la p. 716 și următoarele.)

XXXVI.
Legea pentru introducerea instrucției militare în școli

Expunere de motive

Legile din 7 martie și 22 iunie 1906, care aveau de obiect de a militariza cu totul întregul nostru învățământ, au provocat chiar de la început nemulțumirea generală.

În adevăr, dacă introducerea instrucției militare în școalele civile era o idee care se putea susține până la un punct, nu se putea admite cu niciun chip excesul în care s-a căzut prin acele legi, de a se subordona cu totul întregul învățământ instrucției militare.

Este încă în mintea tuturor dezorganizarea care s-a adus studiilor din toate școlile de băieți în anul 1906–1907, când s-a redus numărul orelor de clasă de la 5 la 3 pe zi, impunându-se exercițiile militare în toate zilele câte 1 sau 2 ore. Ar fi trebuit în mod logic, ca întregile programe ale învățământului să fi fost refăcute cu totul, pentru ca să fie posibil a fi predate într-un timp redus aproape la jumătate. Aceasta nu s-a făcut și nici nu se putea face.

Dar s-a făcut ceva mai rău, căci s-a permis profesorilor să facă fiecare din programă numai atât cât va putea. Se închipuiește lesne ce au putut să fie niște studii făcute în asemenea condiții.

Tot atât de nepotrivită a fost ideea de a se impune școlarilor de toate gradele cheltuieli excesive de uniforme, galoane, echipamente militare și cărți speciale scumpe.

Cel care știe că sărăcia împiedică pe marea majoritate a părinților de a procura copiilor lor chiar un abecedar sau o pereche de opinci, va înțelege că asemeni exigențe nu puteau să aibă alt rezultat decât de a împiedica pe copii să vină la școală, și mai ales pe copiii de țărani; or, dacă veneau, să nu se supună pretențiilor instructorilor militari, ceea ce este contrar oricărui principiu de bună educație.

Pentru acei copii care aveau mijlocul de a împlini asemenea cereri, răul nu era mai mic, căci li se infiltra gustul aparențelor și al luxului, pe care școala trebuie să se silească, din contră, a-l combate.

Nu mai puțin regretabil era faptul că prin întregul mod cum se înjghebase și se înțelesese creațiunea aceasta, se da tinerimii idei false asupra instituției armatei, pe care se deprindeau a o considera ca lipsită de orice seriozitate.

Şi din alt punct de vedere, militarizarea şcolilor a adus un mare rău învăţământului. De ani de zile şcoala noastră lucrează din răsputeri pentru a-şi îmbunătăţi metodele, şi putem fi mulţumiţi că într-o măsură destul de însemnată aceste silinţe au fost încoronate cu succes. Dar pedagogia este o ştiinţă care se capătă prin studii speciale şi nu se poate aştepta cineva să o găsească la militari, a căror chemare nu este de a creşte copii. Aşa fiind, se poate închipui efectul dezastruos pe care l-a avut introducerea în şcoală a instructorilor militari, cărora nu li se cereau alte cunoştinţe decât acelea a trei clase primare, şi scăderea cea mare pe care a cauzat-o învăţământului pedagogia specială a lor. Şi în toate acestea, acestui învăţământ, predat de astfel de maieştri, autorul legii îi dă un coeficient de două ori mai mare decât coeficientul tuturor celorlalte materii din programă (art. 60 din regulament), ceea ce va să zică că se subordona cu totul întregul învăţământ lecţiilor de instrucţie militară!

Un alt rău, nu mai puţin însemnat, a rezultat din faptul că personalul instructorilor militari se află pus sub autoritatea ministerului de război, aşa că autoritatea ministerului de instrucţie în şcoli era la fiecare moment pusă în discuţie sau nesocotită. Sunt nenumărate cazurile de nesupunere la ordine, de părăsire de serviciu şi alte asemenea, care au ajuns în cele din urmă să facă imposibilă menţinerea mai departe a unui neajuns nepomenit pe nicăieri aiurea, care punea întregul învăţământ, cu tot personalul lui şi cu autorităţile sale, sub de pe ndinţa corpului de instructori militari.

Se mai adaugă, pe lângă acestea, şi cheltuielile cele mari pe care le reclamă această creaţiune.

Chiar din primul an, bugetul ministerului s-a încărcat pentru acest scop cu o sumă de 388.300 lei, pe lângă care trebuie adăugită încă una de 1.200.000 lei, provenită dintr-o impunere de cel puţin 300 lei asupra tuturor comunelor, chiar celor mai sărace, pentru a se cumpăra puşti de lemn, precum şi câte o cheltuială de cel puţin 3000 lei pe an, impusă fiecărui judeţ pentru a procura trăsură, cai şi vizitiu revizorilor militari.

Toate acestea, în afară de cheltuielile impuse părinţilor, despre care am vorbit mai sus. În anul curent, instrucţia militară figurează în bugetul ministerului cu 301.325 lei. Dar inspectoratul militar şcolar a cerut deja ca această cifră să fie crescută la 1.171.543 lei.

Îşi poate închipui oricine dacă se pot admite asemeni cheltuieli pentru o instituţie care, de când există, nu a făcut nici un bine; pe când nu avem şcoli, nu avem învăţători, nu avem localuri şi să continuăm a plăti 125 lei pe lună instructorilor militari cu trei clase primare, pe când învăţători normalişti sunt plătiţi cu 90 şi chiar cu 65 lei.

Pentru aceste motive, propunem prezentul proiect de lege prin care se desfiinţează militarizarea învăţământului.

* * *

Trebuie însă făcută deosebire între instrucția militară în școli și între militarizarea învățământului, adică punerea învățământului sub dependența instructorilor militari. Această din urmă măsură a fost o măsură nenorocită din toate punctele de vedere, și ca atare trebuie desființată. Instrucția militară însă poate să fie folositoare în oarecare măsură și este posibil să fie introdusă în învățământ cu precauțiunile cuvenite.

Deja în anii 1902, 1903 și 1904, prin urmare înainte de legea din 1906 asupra militarizării, ministerul luase măsuri pentru a se introduce în școli tragerea la țintă, lucru în adevăr folositor, și care odată căpătat nu se mai pierde, cum se pierd mișcările automatice de mânuire a armei în anii care despart școala de cazarmă. Greutățile financiare ale timpurilor acelora n-au permis a se organiza acest învățământ așa cum trebuia; dar, cu toate acestea, se obținuseră bune rezultate în mai multe școli normale și într-un însemnat număr de școli rurale din Vlașca. Aceste bune începuturi au fost însă părăsite, pentru a se recurge la militarizare.

De altă parte, încă de la 1898, programele noi de gimnastică comportă mișcări atât individuale cât și pe grupe, care sunt cea mai bună preparație pentru armată și care nu au defectul de a fi antipedagogice, cum sunt mișcările exclusive numai cu arma de lemn.

Pentru a permite însă organizarea temeinică a acestui învățământ, proiectul prevede enunțarea lui specială în legile învățământului, limitându-l însă la etatea inferioară de 15 ani, sub care s-a dovedit că instrucția militară este vătămătoare sănătății copiilor.

Pentru școlile normale însă s-a stabilit art. din legea de la 1896, care le organiza militărește. Folosul acestei măsuri este mare, că permite a utiliza pe normaliști în învățământ imediat după ieșirea lor din școală normală și face din ei buni instructori militari, care pot fi întrebuințați cu folos chiar pentru trebuințele militare.

În fine, un articol regulează situația personalului de instructori militari, care fuseseră angajați cu contract în 1906 pe termen de 5 ani, chiar în caz când prin lege s-ar desființa militarizarea.

Discurs rostit în ședința Camerei de la 29 ianuarie 1909 în discuțiunea legii pentru introducerea instrucțiunii militare în școli

În anul 1906, prin legea din 7 martie, s-a făcut o reformă fundamentală în toate școalele de băieți, primare, secundare și profesionale: S-a introdus instrucțiunea militară

teoretică și practică a tuturor elevilor din școalele publice și particulare. Pentru realizarea ei s-a instituit, pe lângă Ministerul Instrucțiunii, un serviciu special numit „Corpul instructorilor militari școlari". Acest corp depindea, pe de o parte, de Ministerul Instrucțiunii „pentru îndeplinirea misiunii sale", pe de alta, de Ministerul de Război „în ce privește comandamentul, disciplina și instrucția". El avea un inspector general și comandant al corpului (care trebuia să fie un ofițer superior), un număr de ofițeri și subofițeri și sergenți. Toți elevii trebuia să urmeze cursurile acestea și notele obținute se calculau la media de trecere.

Haret a protestat în contra acestei întocmiri printr-o serie de articole publicate în „Revista generală a învățământului" (care se găsesc în colecțiunea de față în volumul de *Polemice*) și devenind ministru în 1907 a căutat să o înlăture. Pentru aceasta a prezentat Camerei un proiect de lege prin care: a) se abroga legea din 7 martie 1906 și modificarea câtorva articole din cea de la 22 iunie 1906; b) se introducea în școalele normale instrucția militară obligatorie pentru toți elevii care își îndeplineau serviciul militar în școală; c) se introducea un curs de instrucție militară și tragere în țintă în toate școalele secundare și profesionale de băieți. Aceste cursuri aveau a se preda de maiești speciali numiți de Ministerul Instrucțiunii.

Proiectul de lege a venit în dezbaterea Adunării în ședința de la 29 ianuarie 1909. Raportorul I. Bianu (reprezentând pe colegii săi din comitetul delegaților: D. Pătrășcanu, N. Mitescu, C. Sturdza, dr. C. Angelescu, I. Botez, Dl Șuculescu) a citit raportul său. Au luat parte la discuție: deputații Take Ionescu, I. N. Lahovari și ministrul Haret; apoi proiectul a fost adoptat cu 58 voturi, fiind contra 3.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Domnilor deputați, sunt mulțumit că discuțiunea generală asupra chestiunii militarizării școalelor rămâne numai pe terenul foarte restrâns pe care s-a pus de dl Take Ionescu, pentru că vă mărturisesc că aceasta ar fi fost o discuțiune destul de penibilă pentru mine din orice punct de vedere.

De aceea mă mărginesc și eu să răspund numai la obiecțiunile pe care le-a făcut dl Take Ionescu, precum și la oarecare puncte pe care d-sa le-a afirmat la începutul vorbirii sale și asupra cărora cred că n-are tocmai dreptate.

Dl Take Ionescu a găsit că introducerea exercițiului militar în școli nu este lucru tocmai rău. În astă privință, mi se pare că chiar expunerea mea de motive și proiectul însuși arată că nu suntem în dezacord unii cu alții. Eu n-am zis niciodată cum că introducerea exercițiului militar în școli ar fi un lucru cu desăvârșire imposibil. Fără îndoială, nu am nici un entuziasm pentru aceasta, fiindcă dacă aveam, îl introduceam și eu, cu ocaziunea legilor trecute; dar este o deosebire adâncă și fundamentală între a considera instrucțiunea militară ca un simplu obiect de program, cum este muzica și gimnastica, și între a transforma școalele în adevărate cazarme, cum a făcut legea din 1906. Este o deosebire ca de la cer la pământ. Legea de la 1906 n-a avut în vedere de a introduce în învățământ un obiect nou, ci de a subordona întregul învățământ actual numai acelui învățământ. Dovezi sunt destule în însăși legea, și mai ales în maniera cum a

fost aplicată. Îmi va fi destul să citez vreo două exemple, deşi aş putea cita multe, căci socoteam că are să se facă o discuţiune mai largă. Iacă prima dovadă de modul cum a înţeles legiuitorul din 1906 organizaţiunea serviciului militar în şcoli. Prin regulamentul de aplicare al acesteia, la art. 60 se spune că învăţământul militar va avea coeficientul 2.

Aceasta înseamnă că, faţă cu oricare altă materie de învăţământ, serviciul militar trebuie să aibă o importanţă covârşitoare. Prin urmare el trece înaintea şi a învăţământului limbii materne, şi a învăţământului istoriei naţionale, şi înaintea învăţământului ştiinţelor.

Poate să fie şcolarul nul la toate aceste obiecte, este destul ca la instrucţiunea militară să fie bun, pentru ca aceasta să-l ridice. Judecaţi şi d-voastră dacă aceasta nu se cheamă a subordona întregul învăţământ în faţa învăţământului militar.

Mai este o altă dispoziţiune în regulamentul acesta, pe care este bine să v-o citesc, ca să înţelegeţi şi mai bine spiritul instituţiunii; art. 152 zice că: „oricine dintre funcţionari şi chiar orice particular care şi-ar permite a lucra contra învăţământului militar aşa cum l-a conceput autorul legii din 1906, va fi pedepsit cu toată rigoarea“.

Prin urmare, eu ministrul, care mi-am permis să vin înaintea d-voastră cu o lege prin care să desfiinţez această lege, sunt pasibil de fulgerele autorului acestui regulament, care mă va trimite în judecată, pentru că îndrăznesc să lucrez în contra atingerii scopului acestei legii, şi păziţi-vă şi d-voastră, care aveţi să o votaţi. (Aplauze.)

D-l Ionescu a zis că nici dumnealui nu era de părere ca să se introducă învăţământul militar în şcoalele primare. Socotesc că, asupra acestui punct, nici umbră de discuţiune nu poate să încapă între noi. Să iei un copil de 9 ani şi să-l forţezi să stea ore întregi nemişcat cu picioarele pe gheaţă, este tot ce poate fi mai antipedagogic şi mai contrar celei mai elementare noţiuni de igienă şcolară.

Însă a mai spus dl Ionescu că legea aceasta, în timpul guvernului conservator, nu a fost niciodată pe deplin aplicată.

Îmi place a crede că dl Ionescu nu a fost în curent cu ceea ce s-a petrecut la ministerul instrucţiunii, căci nu mă îndoiesc că ar fi fost nemulţumit chiar dumnealui, de unele lucruri petrecute acolo. Spre exemplu, dumnealui probabil că nu ştie cum că atunci s-au angajat 230 de instructori militari, unii cu grad de ofiţeri, alţii cu grad de subofiţeri, prin contracte încheiate pe 5 ani şi care purtau clauza că ele nu puteau să fie anulate nici chiar dacă cumva legea s-ar desfiinţa.

Iată acea clauză: „În caz de licenţiere a corpului, ministrul Instrucţiunii este obligat, fără judecată, să-mi servească solda până la împlinirea celor cinci ani de termen, pentru care m-am angajat în acest corp“.

Apoi clauza aceasta este oare un semn că guvernul conservator înţelegea să nu aplice legea? Din contră, era un fel de imposibilitate în care căuta să pună pe viitorul guvern de a desface ceea ce se făcuse.

Nu este vorba, oamenii de drept mi-au spus că această clauză este nulă, şi că atunci când aş fi vrut să concediez pe toţi aceşti contractanţi, aş fi putut să o fac cu cea mai mare uşurinţă, fiindcă nu există un drept pentru un serviciu care nu se face.

De asemenea în ceea ce priveşte procurarea de arme, când am venit la minister, am găsit înscrisă în bugetul Casei Şcoalelor o sumă de 1.200.000 lei pentru cumpărare de arme de lemn; contractul era deja gata şi, după două trei zile, ar fi fost şi iscălit; printr-însul se contracta cumpărarea a 200.000 de arme, cu 6 lei bucata. Şase lei o bucată de lemn curat, căci nu trebuie să vă închipuiţi că era altceva decât o bucată de lemn tăiată mai mult sau mai puţin grosolan, este cam mult. Am întrebat la şcoala de meserii cu cât s-ar putea face o asemenea armă, şi mi s-a răspuns că cu 1,50 lei bucata. Dar norocul e că contractul nu s-a încheiat, iar fondul s-a întrebuinţat la altceva.

În orice caz, înscrierea acestei sume în bugetul Casei Şcoalelor era oare dovadă că guvernul de atunci avea intenţiunea să nu aplice legea?

De altminteri, banii aceştia veneau de la nenorocitele de comune rurale, care n-au de unde să dea 40 lei pe an, ca să repare localul de şcoală, sau 30–50 de lei, ca să cumpere un stânjen de lemne, şi li s-a impus la toate să dea câte cel puţin 300 de lei fiecare, ca să se cumpere armele de lemn.

În sfârşit, ce a fost a trecut, e mai bine să nu mai vorbim de dânsele.

Sper că mulţumită votului d-voastră şi al Senatului, în curând vom scăpa de această instituţiune, care a făcut cel mai mare rău posibil şcoalei.

Nu-mi rămâne dar decât să răspund la obiecţiunea dlui Take Ionescu asupra art. 2 din lege, care priveşte organizarea şcoalelor normale.

Mai întâi, găsesc că dl Take Ionescu s-a pus dintr-un punct de vedere cu desăvârşire greşit; d-sa a zis: Se creează un privilegiu pentru învăţători. Nu e absolut deloc un privilegiu, e o măsură de interes public, şi dacă eu am pus dispoziţiunea aceasta în lege, am pus-o nu de hatârul învăţătorilor, ci de hatârul învăţământului. În adevăr, care este scopul trecerii tânărului în cazarmă? Este ca să se facă propriu pentru serviciul militar adevărat, când va fi chemat să-l facă. Care e scopul art. 2 din lege? E ca învăţământul acesta, în loc să se facă în cazarmă, să se facă în şcoala normală, căreia i se dă organizaţiunea militară. Creez eu prin aceasta un privilegiu învăţătorilor? În ce constă acest privilegiu? Nu-l scutesc pe învăţător de niciuna din datoriile soldatului, în afară de aceea de a petrece un an în cazarmă. Dar dacă soldatul petrece un an în cazarmă, cred că nu e numai pentru ca să nu se zică că i se face un privilegiu, ci pentru ca să capete învăţământul militar, şi dacă acest învăţământ poate să-l capete altfel, într-un mod care să fie mai avantajos pentru mine stat, din punct de vedere al interesului învăţământului, pentru ce să nu fac aceasta, ci să mă închid într-o formulă seacă, care nu înseamnă nimic în cazul de faţă?

Domnilor, organizaţiunea de astăzi a învăţământului nostru normal prezintă cele mai mari neajunsuri: normalistul iese din şcoală de regulă la vârsta medie de 19 ani; el e chemat la cazarmă la vârsta de 21 de ani şi ţinut un an acolo.

Prin urmare, el e achitat de datoria aceasta cam la vârsta de 22 ani. Ei bine, între vârsta de 19 şi cea de 22 ani, adică în timp de trei ani, el aproape nu contează pentru învăţământ. ministerul îl numeşte învăţător, dar el nu e sigur pe situaţiunea lui, pentru că numirea definitivă nu i-o pot da până nu va îndeplini datoria militară; până atunci el figurează numai ca suplinitor. Atunci când el se duce la cazarmă, învăţătorul nu ştie dacă se mai întoarce la postul lui, sau dacă nu va fi aruncat aiurea, fiindcă postul său nu poate să stea vacant în timpul cât stă el în cazarmă şi să-l aştepte pe el până ce se va întoarce de acolo, de aceea locul se ocupă de altul. Vasăzică, trei ani de zile normalistul este cu mintea împărţită între datoria de soldat şi datoria de învăţător. Pe de altă parte, şcoala normală dă tânărului o anumită educaţiune, îl creşte cu aceeaşi îngrijire, cu care îl creşte şi pe acel care are să fie preot, ferindu-l de tot felul de contaminări, morale şi neajunsuri educative, pentru ca atunci când el se va trimite la catedră să fie cât mai propriu chemării sale. Bine este, să-l luăm şi să-l înstrăinăm de atmosfera şcolară, pentru a-l pune într-un mediu cu desăvârşire deosebit, şi pe urmă să-l facem învăţător?

Ce sens are aceasta? De cele mai multe ori învăţătorii se întorc la catedră scăzuţi în aptitudinile lor, căci este natural că pierd dintr-însele, şi aceasta oricare din d-voastră poate lesne să şi-o închipuie.

Afară de aceasta, ştim cu toţii ce colosală lipsă de învăţători avem.

Ca să vă faceţi o idee, vă voi spune că în anul trecut, la septembrie, am avut în buget prevăzute fonduri pentru înfiinţarea a 800 de posturi la şcoalele rurale, şi mai erau încă 300 de locuri vacante.

Pentru aceste 1.100 de posturi libere, nu am avut nici 300 de normalişti. Pentru celelalte posturi a trebuit să iau ce am putut şi ce mi-a ieşit înainte. Apoi când este această lipsă de normalişti, să mai pierdem încă trei ani de zile, pentru fiecare din-tr-înşii pentru o curată ficţiune? Nu găsiţi că este o greşeală enormă? Ar trebui, din contră, să facem ce am putea ca să înmulţim atât pe normalişti, cât şi puterea lor de producţiune, dar nu să o micşorăm fără nicio trebuinţă. Această organizaţiune o propun în înţelegere cu militarii. Să nu socotiţi că am făcut-o din capul meu, ci am întrebat şi eu pe cine trebuia să întreb. Organizaţiunea ce propun, în loc să oblige pe tineri la o instrucţiune de un an în cazarmă, îi supune la o instrucţiune în şcoala normală de 6 ani de zile. Şi se poate oare închipui că instrucţiunea dată sub ochii unui personal priceput în creşterea tinerilor, cum este personalul şcoalelor normale, continuată în timp de 6 ani de zile, în mod sistematic şi regulat, are să fie mai puţin serioasă decât instrucţiunea dată timp de un singur an în cazarmă, sub ochii sergenţilor şi căprarilor? Nu este serios să se pretindă aşa ceva. Din contră, am pretenţia că aceşti tineri vor ieşi din şcoală normală mult mai buni soldaţi decât dacă nu ar fi avut altă instrucţiune militară decât aceea de un an de la cazarmă. Şi mai este şi altceva: Este că tinerii aceştia ne sunt necesari şi pentru ca, în chemarea lor de învăţători, să se poată ocupa şi de educaţiunea fizică a tinerimii, educaţiune făcută atât din punct de vedere al gimnasticii

pure, cât şi a pregătirii oarecum depărtate a tinerimii pentru viitoarea sa chemare de apărători ai ţării. Pot să fie împrejurări când învăţătorii să fie foarte preţioşi în satele lor, dacă se pricep bine în ale milităriei. Nu este secret pentru nimeni azi, cum că şefii de garnizoană şi instructorii militari de prin sate foarte puţin ajutor dau instrucţiunii armatei. Ce mare deosebire ar fi între aceştia şi nişte oameni care au instrucţiune de 10–12 ani într-o şcoală regulată, şi care, pe lângă aceasta, vor fi şi buni militari! Din toate aceste puncte de vedere, nu poate dar fi nici vorba de un privilegiu pentru normalişti, după cum a spus dl Take Ionescu. Privilegiu se cheamă o scutire a cuiva de la datorie. Dar eu nu caut deloc să scutesc pe normalişti de obligaţiunea serviciului militar; din contră, vreau ca această obligaţiune să devină o realitate, diferit de ceea ce este astăzi, când este numai o ficţiune şi o încurcătură pentru învăţământ.

Aşa fiind, ultima obiecţiune pe care dl Take Ionescu o făcea, cum că au să fie 10.000 de învăţători care au să fie sustraşi de la serviciul militar, nu mai are obiect, pe câtă vreme am dovedit, sper, că nu poate fi vorba de sustragere de la serviciul militar, ci din contră.

Şi dacă îl mulţumeşte pe dl Take Ionescu calitatea tinerilor care ies din şcoala de poduri şi şosele, care ies cu gradul de ofiţer şi pe care îi recunoaşte că sunt excelenţi ofiţeri de geniu, nu văd de ce nu l-ar mulţumi şi învăţătorii, cărora după 6 ani de instrucţie militară nu li se cere să fie ofiţeri, ci numai simpli sergenţi.

Aşa fiind, vă rog să nu aveţi nici o ezitare asupra acestui proiect de lege. (Aplauze.)

(Dezbaterile Adunării Deputaţilor. Sesiunea 1908–1909, nr. 28, p. 237 şi următoarele.)

Discurs în şedinţa Senatului de la 18 februarie 1909 în discuţia legii pentru introducerea instrucţiei militare în şcoli

Legea votată de Cameră în ianuarie 1909 a venit în dezbaterea Senatului în şedinţa de la 18 februarie. Delegaţii (A. Tătăranu, dr. Drăghiescu, Stroe Beloescu, I. Demetrescu-Agraru şi G. Constaninescu-Râmniceanu) au ales raportor pe G. Constantinescu-Râmniceanu. (Raportul lui în „Dezbateri“ p. 217; legea, p. 218). În discuţia generală a vorbit întâi senatorul I. Grădişteanu, căruia i-a răspuns Haret, precum urmează aici:

Dl Spiru C. Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: D-lor senatori, după cum onor. domnul Grădişteanu a despărţit vorbirea sa în două, voi despărţi şi eu răspunsul meu tot în două.

La prima parte, aceea în care a vorbit despre trebuința ce este de a se prezenta acest proiect de lege, am și eu puțin lucru de zis, de vreme ce nici d-sa nu a găsit multe de vorbit, și tocmai faptul acesta mă îndrituieşte să nu vorbesc mult, deoarece-însăşi rezerva dlui Grădişteanu e dovadă cum că măsura ce propun e, nimerită și în sentimentul chiar al adversarilor noştri politici.

Nu e vorbă, îi este uşor dlui Grădişteanu să găsească o explicațiune de ocazie și să spună: Că ministrul prezintă legea aceasta fiindcă nu vrea să rămână ceva de pe urma predecesorilor săi.

Dacă aş vrea să mă pun și eu pe acest teren, mi-ar fi lesne să citez exemple, ca să se vadă care a fost activitatea celor din trecut în această privință.

Aşa, de exemplu, care a fost pricina în anul 1900 că guvernul din care făcea parte și dl Grădişteanu, în 25 de minute a desființat cinci legi organice, din care două erau făcute pe timpul meu? Această desființare nu a avut alt scop decât de a schimba numele ministrului care iscălise acele legi, și ca în loc de numele meu să se pună numele altora.

Dl I. Grădişteanu: Și acum e răzbunare?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu, acum e altceva, acum e realizarea bunei măsuri pe care am anunțat-o cu mult înainte de a veni la guvern. Și atunci când am anunțat această măsură eram alături cu d-voastră. Nu știu dacă nu eram alături chiar cu dl Grădişteanu personal; dar pot să vă încredințez că eram într-un gând cu toți coreligionarii d-sale politici de astăzi.

Și pentru ca să arăt că militarizarea școalelor este o măsură care n-a fost aprobată de nimeni, aş putea să vă citesc multe articole, din care ați putea vedea cum coreligionarii politici ai dlui Grădişteanu calificau această lege.

Vreau, însă, să fiu generos, și nici nu vreau să întind discuțiunea mai mult decât merită, de vreme ce militarizarea școalelor este condamnată de toată lumea și în prima linie de dl Grădişteanu.

Dl I. Grădişteanu: Nicidecum.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dar, dlor, asupra acestei chestiuni aş avea atâtea de zis încât aş putea să ocup toată ședința de azi și tot n-aş termina.

Mă mulțumesc însă să citesc câteva rânduri dintr-o scrisoare pe care am primit-o zilele astea, și care se potrivește minunat în materia ce se discută.

Acum cinci ani, dlor senatori, în Camera Prusiei, un deputat a produs o măsură analoagă cu aceea care s-a introdus la noi în 1906.

Ministerul de război de atunci, Generalul *von Einem,* iacă ce a răspuns: Din punctul de vedere militar, sunt de ajuns în școale exercițiile gimnastice, care dezvoltă fizicul și dau mlădiere mișcărilor trupului. El a mulțumit pentru sârguința ce-și dau profesorii de gimnastică pentru aceasta. Cât despre serviciul militar, a zis: Das brauchen wir nicht, denn es ist eine Soldaten-spielerei. (Nu avem nevoie de asta, pentru că este o joacă de-a soldații).

Atât voi răspunde astăzi, dlor senatori, partizanilor care ar mai fi cu militarizarea şcoalelor. Şi-mi pare bine că discuţia se mărgineşte aici, pentru a nu fi silit a intra în unele detalii neplăcute – poate – pentru multă lume.

Trec acum la a doua chestiune ridicată de dl Grădişteanu şi asupra căreia a concentrat d-sa toată argumentarea sa.

D-lor mai întâi, pentru ca să lămurim bine lucrul de la început, cred că se cuvine să arăt care este geneza art. 2 din proiect, care a fost criticat.

Acest articol, dlor senatori, este reprodus textual după un articol din legea învăţământului primar de la 1896.

Dl I. Grădişteanu: Nu eraţi ministru?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Nu, articolul acesta a fost introdus în legea învăţământului primar a dlui Poni, şi a fost alcătuit cu ştiinţa dlui general Budişteanu, pe atunci ministru de Război.[1]

Dl I. Grădişteanu: Foarte rău, că generalul Budişteanu nu aprobă.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Dar nici nu este nevoie de autoritatea altora ca să apăr propunerea mea.

Sunt de ajuns motivele care au fost la 1896, şi care sunt tot atât de tari, ba încă şi mai tari astăzi decât atunci.

D-lor, dl Grădişteanu a vorbit de un privilegiu care s-ar crea învăţătorilor, şi fără îndoială că dacă ar fi vorba de un privilegiu, n-ar fi fost singurul care ar vorbi azi contra lor, ci noi toţi ar trebui să fim alături cu dlui, şi eu însumi, căci nimic nu ar fi mai dezastruos pentru instituţiunea şcolară, ca fond moral, decât ca în şcoală să se introducă regimul privilegiilor.

Dar ceea ce m-a făcut ca să introduc acest articol în lege, este necesitatea absolută pentru învăţământ şi nimic alta. Am avut convingerea că nu creez nicio dificultate armatei. Cine nu ştie cum stă învăţământul nostru primar, poate lesne să fie rău impresionat de dispoziţii ca aceea din art. 2; dar când vom sta să ne gândim că noi azi suntem pe una din treptele cele mai de jos în Europa, în ceea ce priveşte învăţământul primar, atunci vom vedea că nu ne este permis să neglijăm niciun mijloc pentru a ieşi din această situaţie de inferioritate. Atunci se schimbă chestia cu totul.

Ei bine, iată cum stăm: noi avem azi un număr de vreo 900.000 de copii în vârstă de şcoală primară, copii care după lege şi după Constituţie sunt toţi datori să urmeze şcoala primară între 7 şi 14 ani. Cea mai elementară socoteală dovedeşte că pentru acest număr, socotind câte 80 de copii de un institutor, după cum prescrie legea, ne-ar trebui peste 11.000 de învăţători şi institutori. Dar, în realitate, numărul de care avem nevoie este mai mare, pentru că copiii aceştia nu pot fi distribuţii în mod matematic câte 80 la fiecare învăţător.

---

1. Generalul C. Budişteanu (1838–1911) a fost ministru în primul minister al lui D. Sturdza (1895–96), apoi, după ce s-a retras din armată, a fost ales de câteva ori senator, ca membru al Partidului Naţional-Liberal.

Sunt sate unde nu sunt decât 40 sau 50 şcolari, pentru care tot trebuie un învăţător.

De aceea, socoteala, făcută cu cea mai mare acurateţe şi băgare de seamă, dovedeşte că avem nevoie de peste 13.000 de învăţători şi institutori. Azi ştiţi câţi avem? Cu creatiunile din anul trecut, care s-au ridicat la peste 800, avem abia 7.500, adică pe jumătate. Şi tocmai creatiunile din anul trecut sunt acelea care dovedesc groaznica lipsă de personal în care suntem.

Am înfiinţat 800 de posturi noi şi mai avem 300 încă neocupate, vacante de mai înainte prin moarte sau retragere; adică 1.100 în total. Ştiţi câţi normalişti am numit? Aş putea zice niciunul, pentru că cei 200 normalişti care au terminat şcoala, în loc să vină la şcoală, s-au dus la cazarmă. Iar pentru diferenţa până la 1.100, a trebuit să lăsăm ce am găsit, băieţi şi fete cu câte 3–4 clase secundare; unii, foarte puţini, numiţi în urma unui examen de capacitate; alţii, cei mai mulţi, fără examen, numiţi ca suplinitori. Cu toate acestea nu a fost cu putinţă să completez golul de 1.100 şi am alocat fondul, şi am înfiinţat şcolile numai pe hârtie, căci multe şcoli n-au funcţionat nici până azi, din lipsa personalului.

Din pricina aceasta, cum ziceam adineauri, locul nostru pe scara culturii primare în Europa este foarte jos. Nu este aşa de jos, cum se zice de mulţi pesimişti, că nu am avea decât 12% de ştiutori de carte. În realitate proporţia este mult mai bună. Eu am motive de a crede că ea nu este departe de 30% ştiutori de carte, mulţumită silinţelor care s-au dezvoltat de 30–40 de ani încoace în direcţiunea învăţământului primar.

Dar de la 30 % până la sută la sută este diferenţă mai mult decât de la 1 la 3 şi trebuie să vă faceţi socoteala cât timp va trebui, chiar dispunând de personalul necesar, pentru ca să ajungem să umplem acest gol colosal. Şi până nu vom umplea acest gol, nu vom avea dreptul să vorbim cu tărie despre gradul nostru de cultură şi despre locul pe care avem dreptul să-l ocupăm în rândul statelor civilizate.

Aceasta este chestiunea care mă preocupă mai mult decât oricare alta în conducerea ministerului. Şi am făcut tot ce mi-a stat în putinţă, pentru ca să scurtez timpul care ne desparte de ziua când vom ocupa locul ce ni se cuvine în lume şi care depinde în prima linie de silinţele ce ne vom da, pentru a înălţa gradul de învăţământ al poporului nostru.

Ei bine, dacă astfel stau lucrurile, vă întreb: eram sau nu în drept ca să caut să recurg la toate mijloacele pentru ca să umplu golul enorm pe care îl avem în cadrele învăţământului? Şi cu atât mai mult eram îndreptăţit să fac aceasta, cu cât măsura ce am propus nu era o noutate, căci fusese experimentată patru ani de zile, în care timp dăduse cele mai bune rezultate.

Spunea dl Grădişteanu: dar bine, ce aşa mare folos pentru ţară, dacă vor ieşi 300 învăţători cu un an mai de vreme? Este colosal folosul. Nu este nimic ca să am 300 de învăţători cu un an mai curând la posturile lor?

Mai întâi trebuie să ținem seamă de un lucru, că întreruperea care se stabilește în starea actuală de lucru între școala normală și intrarea învățătorilor în învățământ, este extrem de dezastruoasă și învățământului însuși și viitoarei chemări a învățătorilor.

Nu trebuie să vă închipuiți că dacă un normalist, care abia iese din școală normală la 19–20 de ani, cu cunoștințe pe care și le-a apropiat, dar pe care nu le-a aplicat încă și care nu au apucat încă a intra în sufletul și carnea lui, și dacă îl veți distrage de la dânsele și îl veți trimite în mijlocul unor preocupațiuni străine, toate acestea nu vor înrâuri asupra cunoștințelor și mentalității lui.

În mijlociu, normaliștii nu ies din școala normală precis în momentul când trebuie să intre la cazarmă, ci cu un an sau doi înainte de vârsta de 21 ani. Și din această pricină se prezintă această situațiune: normalistul nu poate fi confirmat în postul său de învățător, pentru că nu are serviciul militar făcut; iar la 21 de ani trebuie să se mai ducă pentru un an la cazarmă și numai la urmă, după trei ani de la ieșirea lui din școală, poate să fie la locul său de învățător și așezat definitiv într-însul.

Ba de multe ori se întâmplă că sunt normaliști care sunt recrutați chiar din clasa cincia sau a șasea, așa că rămân definitiv pierduți pentru învățământ.

Apoi trei ani de zile de întrerupere, de educație cu totul alta decât cea din școala normală, nu este dăunătoare viitoarei chemări a învățătorului?

Și în acest timp ce se întâmplă? Noi stăm cu catedrele vacante ocupate cu suplinitori luați la întâmplare și plătiți cu 57 lei pe lună! Vă puteți închipui ce garanții pot să prezinte acești tineri, plătiți nici cu câte 2 lei pe zi. Acesta este unul din flagelele cele mai grele care izbesc astăzi învățământul primar, și orice cauză care contribuie să mărească acest fagel este un dezastru pentru învățământ.

Vă rog să nu luați lucrurile cu ușurință și să credeți că nu este mare lucru pentru școală dacă pierde 300 de învățători. Trei sute, la un număr total de 7.000 de învățători, reprezintă cu totul altă proporție decât pe aceea care o reprezintă pentru armată, al cărei contingent este cu mult mai mare.

De altminterea, să cercetăm puțin cum este realitatea lucrurilor.

Adică toți tinerii care ajung la vârsta de 21 de ani, se duc la cazarmă?

Dl I. C. Grădișteanu: Așa este în legea de azi, numai de anul trecut nu este așa.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Mă iertați. Niciodată n-a fost așa, căci contingentul armatei este hotărît în fiecare an prin decret regal.

Dl I. C. Grădișteanu: Ceilalți sunt vărsați în armata teritorială.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dar bine, nici eu nu cer altceva! Eu cer ca normaliștii să conteze printre acei care au tras număr mare. Este o gaură în cer lucrul acesta?

Dar sunt nenumărate dispense prevăzute în legea recrutării. Nu sunt mai puține de 22 de categorii; pentru binele școalei de ce n-am mai adăuga încă una?

Dl Grădișteanu cita cazul meu, că nu am făcut armată. Nu este exact: am făcut și eu armată, cât se făcea pe atunci, ba încă am ieșit cu gradul de caporal! Nu știu dacă d-voastră sunteți caporal! (Ilaritate.)

Se putea întâmpla însă ca să fi tras un număr mare și să nu fac serviciu militar nicidecum, nici măcar atât cât l-am făcut. Și câți nu sunt în cazul acesta! Unde vedeți răul ca, în mod legal și regulat, 300 tineri din peste 50.000, să fie trecuți în o anumită categorie, precum sunt atâtea alte categorii de scutiri înscrise regulat în lege? Insă vă rog să observați că aceste scutiri sunt scrise în lege din punctul de vedere al interesului celui scutit sau al familiei lui, pe când eu o cer în interesul instrucțiunii publice, în interesul școalei, iar nu al normalistului. Fără îndoială, interesul armatei este și el foarte respectabil și nimeni nu are gândul de a-l știrbi; dar și interesul școalei este tot atât de respectabil, căci instrucțiunea publică reclamă tot atâta solicitudine. Și dacă prin măsura ce o propun eu se face armatei un rău, în schimb se face școalei un bine însutit de mare. Vedeți dar că alegerea nu poate fi îndoioasă.

De altmintrelea dl Grădișteanu a invocat un argument care se întoarce în contra d-sale. D-sa a spus: dacă scutiți pe normaliști, va trebui să scutim și pe seminariști. Apoi bine, seminariștii tocmai sunt scutiți!…

Seminariștii, până la 26 ani, nu-i întreabă nimeni de armată, și, dacă până la 26 de ani nu s-a făcut preot, numai atunci îl cheamă în armată. Ce cer eu? Ca normaliștii, dacă în momentul când ies din școală se fac învățători – imediat, nu cu amânare de 7 ani, – să fie dispensați de serviciul de cazarmă.

Dl I. Grădișteanu: Nu este tot una.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Cred și eu că nu este tot una; este infinit mai mult; căci seminaristului i se dau 7 ani ca să se gândească, iar eu învățătorului nu-i dau nici o zi de gândire și-l și oblig să servească în învățământ 10 ani, și nici de instrucția militară în școală, nici de celălalt serviciu militar ulterior nu-l scutesc. Tot una este?

Prin urmare, nu poate fi vorba de un privilegiu, căci această scutire se cere din punctul de vedere al interesului public, iar nu al celui privat, și, așa fiind, nu se poate vorbi de privilegiu. Dar dacă privilegiu este pentru cineva, el este pentru seminarist nu pentru normalist.

S-a vorbit despre calitatea învățământului militar pe care acești tineri îl pot căpăta.

În această privință socotesc iar că pe dl Grădișteanu l-a înșelat mult aparența. În adevăr, este un argument specios acela că mergerea la cazarmă pune toate clasele sociale una lângă alta și contribuie la fuziunea claselor între dânsele. Fără îndoială, este ceva adevărat aici. Dar oare, acest argument sentimental este el suficient ca să răspundă la toate nevoile despre care am vorbit? Iar dacă este vorba despre realitatea învățământului militar, dintre cel care se dă într-un an la

cazarmă, şi acela care se dă timp de 6 ani în şcoala normală, poate fi vreo îndoială, dacă acesta din urmă poate să suferă comparaţia cu cel dintâi?

La cazarmă, din timpul de un an de zile, se pierde o jumătate de an numai până se dezmorţeşte soldatul, până să se lămurească asupra mediului în care a intrat. Orice militar poate să spună că nu are trebuinţă, pentru instrucţia militară propriu-zisă a unui recrut inteligent, nici de un an, nici de doi; câteva luni sunt de ajuns. Eu, în loc de câteva luni, dau 6 ani. Şi mai trebuie să vă gândiţi că învăţământul acesta, care se va da într-un mediu anume făcut pentru instrucţiunea tinerilor, într-un mediu care se pricepe la această meserie, va avea mai mult rost decât acela din cazarmă.

Pot eu crede că cel mai bun sergent are să instruiască mai bine pe un tânăr, decât un maiestru care este anume format pentru această meserie, şi care şi-a primit o anumită instrucţie în sensul acesta?

De aceea, dlor, declar că argumentele dlui Grădişteanu pe mine nu m-au convins deloc, ci m-au întărit în credinţa ce am că măsura propusă în art. 2 din proiect este o măsură indispensabilă în starea şcoalelor noastre de astăzi.

Dacă în viitor se vor schimba lucrurile în bine, vom vedea ce va fi de făcut.

Când vom completa cadrele învăţătorilor, se va putea reveni asupra acestei dispoziţiuni. Dar cum stau lucrurile astăzi, această măsură este una din cele mai necesare, ca să putem face faţă nevoilor învăţământului primar.

Cât pentru eventualitatea că urmaşii noştri vor schimba ceea ce noi facem, aceasta îi priveşte pe dânşii.

Eu unul nu mă preocup de aceasta, căci m-am deprins cu ideea că urmaşii noştri desfiinţează ce facem noi, chiar când nu au nimic de pus în loc. Mai ales în învăţământ am văzut cum s-au desfiinţat lucrări făcute după ani de zile de muncă. Va purta dar fiecare responsabilitatea pentru ceea ce a făcut: noi că am edificat, alţii că au dărâmat. (Aplauze.)

După cuvântarea lui Haret, urmează a lui C. C. Arion, căruia îi răspunde Haret; iar după luarea în consideraţie, se discută pe articole în şedinţa de la 19 februarie, când vorbeşte senatorul C. Costescu-Comăneanu. Apoi legea se pune la vot şi se adoptă cu 42 voturi pentru, fiind contra 21.

Urmează al doilea discurs al lui Haret.

Al doilea discurs al lui Haret în şedinţa Senatului de la 18 februarie 1909, în chestiunea introducerii instrucţiunii militare în şcoale

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: D-lor senatori, am ascultat cu multă atenţiune cuvântarea dlui Arion, pentru că, în urma

cuvântării domnului senator care l-a precedat, socoteam că poate va aduce lucruri noi în ceea ce va spune d-sa.

Am văzut însă că d-sa a revenit asupra argumentelor dlui Grădișteanu, prezentându-le însă sub o altă formă, dar în fond sunt aceleași.

Argumentul principal al d-sale a fost: Ceea ce se face prin acest proiect de lege este de a se crea un privilegiu pentru învățător.

Dar eu am vorbit deja despre aceasta, și de aceea nu voi mai insista a doua oară mult asupra acestui lucru. Nu poate fi vorba de privilegiu, când se ia o măsură care nu este în interesul unui om, ci al unui serviciu public.

Chestiunea este dacă măsura ce propun este de interes public sau nu? Va trage folos țara dintr-însa, sau ba?

Dacă măsura ce se propune ar fi numai în folosul învățătorilor, fără să fie folosul public, se înțelege că atunci ar constitui un privilegiu, și aceasta n-ar fi bine.

Dl C. C. *Arion:* Aceasta este teoria rațiunii de stat.

Dl Sp, Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dar eu am pus în cumpănă de o parte interesul armatei și de altă parte interesul școalei. Cele două instituții sunt egal îndreptățite la interesul țării; nu poate nimeni să zică contrariul.

Ei bine, eu fac socoteala aceasta: Pentru școală, o pierdere de 300 de învățători este o pierdere de 300 din 7.000.

Pentru armată este o pierdere de 300 față de 50.000.

Unde este pierderea mai mare?

Dl C. C. Arion: Acum nu mai sunteți matematician, sunteți avocat.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Eu vorbesc cu cifrele în mână.

Cu atât mai mult pentru armată pierderea nu este sensibilă, cu cât armata nici nu poate să ia în cazarmă pe toți tinerii care ajung la etatea de 21 de ani; și atunci, după raționamentul adversarilor mei, ar urma ca toți aceia care nu se duc la cazarmă, fie că au tras un număr mare, fie că sunt fii de văduvă, fie pentru alte motive, sunt privilegiați.

Așa se raționează?

Apoi dacă este așa, legea recrutării totdeauna a consacrat 22 de categorii de scutire.

Eu cer un lucru: Ca, pe lângă cele 22 de categorii, să mai puneți încă una, a 23-a, cu deosebire că, pe când cei din cele 22 categorii vechi sunt scutiți cu desăvârșire de serviciul militar, eu cer ca acești 300 de normaliști să facă învățământul militar cu anticipație; iar pe urmă să-i supun la toate obligațiunile militare și să iasă din școală depunând un examen militar.

Ei vor mai trebui să ia parte la concentrări și la toate îndatoririle militare la care primele 22 de categorii nu participă.

Cum poate fi dar vorba aici de privilegiu?

Îndată ce chestiunea aceasta este dată la o parte din discuție, ce mai rămâne din obiecțiile făcute?

Dl Arion spune: apoi cu socoteala aceasta, 13.000 de tineri au să fie sustraşi de la serviciul militar.

Dar când era să fie asta?

Deodată?

Aceşti 3.000 au să fie repartizaţi pe 35 de ani; şi dacă vom pune la un loc toate contingentele militare în timp de 35 ani, atunci ajungem la milioane; şi cu această cifră trebuie să faceţi comparaţia când vorbiţi de 13.000 învăţători, iar nu cu contingentul unui an.

Dl C. C. Arion: Tot ajungi la o clasă privilegiată.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Îmi spunea dl Arion cum că tind ca să pun pe învăţători în capul ţărănimii.

D-lor, eu cred că nu este locul ca să dezbatem acum o chestiune care are cu totul altă însemnătate, decât aceea a unei discuţiuni incidentale asupra unui articol dintr-o lege pe care nici opoziţiunea nu o combate.

Cum că am vrut, şi am vorbit, şi am lucrat ca să fac din învăţători conducători ai satelor, aceasta nu mi-a trecut niciodată prin minte să o contest, şi am să lucrez mereu în direcţia aceasta, fiindcă satelor le lipsesc oamenii luminaţi; şi cum se putea să mi se facă o acuzaţiune din aceasta?

Eu socotesc că, poate, ceea ce este cel mai bun titlu al meu la dreptul de a trăi în ţara aceasta, este tocmai că am căutat să fac satele să iasă din întuneric, şi atât cât am putut să fac în timpul de care am dispus, am făcut. (Aplauze.)

Dar cum putem ajunge la aceasta? Trecând numai copiii prin şcoale?

Eu m-am silit să înmulţesc şcoalele, să fac localuri etc.

Dar toată mulţimea adulţilor inculţi trebui-va să rămână până va muri în starea întunecată de azi?

Dacă la ţară nu ai deloc alte elemente culte decât pe popă şi pe învăţător, trebuie oare ca şi în aceştia să dăm cu piciorul şi să-i punem în imposibilitate de a lucra? Trebuie oare să ne lipsim de a trage de la dânşii tot folosul ce se poate trage?

Spuneţi d-voastră că vor fi învăţători care au să facă nebunii. Da, se poate întâmpla aceasta; dar rămâne ca noi, statul, să luăm măsuri ca cei nebuni să nu poată face nebunii, iar cei cu minte să poată lucra cum se cuvine.

Dar cum zic, asupra chestiunii acesteia nu vreau să insist, pentru că poate se va mai prezenta ocaziunea şi o vom discuta atunci cum se cuvine. Ceea ce reţin din cele zise este numai că nu e nici o legătură între legea care se discută şi între ceea ce m-a învinovăţit dl Arion, pentru că ceea ce cer eu se referă la oameni care încă nu sunt adulţi, căci nu au încă 21 de ani, pe când învinovăţirea d-sale se referă la oamenii care sunt în plenitudinea drepturilor lor de cetăţeni. Pare-mi-se că dl Grădişteanu – sau dl Arion, nu mi-aduc bine aminte – îmi făcea chiar învinovăţirea aceasta, că vreau să răsplătesc pe unii învăţătorii pentru serviciile ce mi-au adus pe terenul politic. Nu văd ce serviciu au putut ei să-mi aducă pe tărâmul politic, căci ei nu m-au făcut nici ministru, nici deputat; totuşi

aș mai înțelege să răsplătesc pe cei adulți; dar de la copiii care nici nu sunt intrați în viața publică ce folos pot trage?

Vedeți dar că până acum discuțiunea s-a învârtit împrejurul chestiunii, fără să pătrundă într-însa.

Realitatea este că învățământul nostru suferă de o lipsă enormă de personal, și că toată argumentațiunea dezvoltată de amândoi onorații mei contradictori nu a reușit întru nimic să dovedească că măsura pe care eu o propun ar fi în detrimentul armatei atâta cât ar fi în folosul școalei.

De aceea nici nu văd ce aș putea să răspund, în special dlui Arion, în afară de ceea ce am răspuns dlui Grădișteanu.

Este însă frază de la sfârșitul vorbirii dlui Arion, care mi s-a părut cu o deosebire semnificativă. Ne spune că numai cazarma dă sentimentul de onoare, de dragoste către țară, de disciplină.

Dl C. C. Arion: N-am zis că numai cazarma dă aceste sentimente, ci că le dă și cazarma.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Când ați revenit, ați accentuat în așa fel încât a rezultat că numai cazarma dă aceste sentimente. Dacă însă aceste, au fost expresiunile d-voastră, îmi place a crede, și constat chiar cu bucurie, că au depășit gândirea d-voastră; pentru că este extrem de grav să credem că nu se poate căpăta sentimentul de dragoste de țară, de disciplină, de onoare, aiurea decât în cazarmă. Atunci celelalte instituțiuni ale statului, ce rost ar mai avea? Și dacă este adevărat sentimentul de neîncredere al d-voastră față de școală în genere, până într-atât încât d-voastră să socotiți că acolo se propagă idei de nedragoste de țară și de lipsă de disciplină…

Dl C. C. Arion: N-am spus aceasta…

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Vedeți ce puțin răbdător sunteți d-voastră; eu n-am zis niciun cuvânt cât ați vorbit…

Dl C. C. Arion: Dar să nu-mi falsificați gândirea, nici vorbirea…

Dl vicepreședinte, dr. Gr. Râmniceanu: Vă rog, nu întrerupeți.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Spuneți că nu ați zis așa; dar așa rezultă din ce ați spus: dacă nu veți trimite pe tineri la cazarmă, nu vor avea sentimentul de onoare și de disciplină. Atunci școala ce rost mai are?

Și atunci trebuie să trageți consecințele până la capăt și să cereți desființarea școalelor.

Dar nu aveți curajul acesta, și bine faceți; căci dacă ne punem pe acest teren, pot afirma cu tărie și cu siguranță, că nicăieri mai mult decât în școală nu se propagă și se întăresc aceste sentimente, și trebuie să știe aceasta aceia care se ispitesc a arunca asemenea învinuiri învățământului nostru, care și-a făcut datoria tot atât cât oricare altul și căruia se datorează că societatea noastră este așezată pe temeliile solide de azi.

Ați fost câtăva vreme și d-voastră ministru al instrucțiunii publice…

Dl C. C. Arion: Nu izbucnise încă revoluția și nici nu se publicase broșura d-voastră.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Broșura mea nu este deloc în cauză aici. Eu mă onorez cu dânsa, și sunt gata să mai scriu și altele la fel.

Dl C. C. Arion: În timp de opoziție poate.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Ce are a face aceasta?

Dl vicepreședinte, dr. Gr. Râmniceanu: Vă rog să nu mai întrerupeți, căci altmintrelea suspend ședința.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Revin la chestiune.

Toată discuțiunea în partea ei din urmă a fost în afară din chestiune, căci a pornit de la ideea că măsura propusă este o creare de privilegiu, lucru pe care în prima mea vorbire l-am dovedit că nu este fundat. Tot ce s-a spus pe urmă a fost afară din chestie; ați văzut că a venit vorba până și de broșura mea, care nu are nici un raport cu legea în discuțiune.

În discuție este ceva precis. Măsura ce o cer este în folosul învățământului, și d-voastră aveți să judecați dacă în adevăr ea este sau nu folositoare.

Cât pentru activitatea mea ca om politic, dezvoltată în timpul opozitiunii ultimului guvern, se va prezenta ocaziunea s-o discutăm, dacă veți dori.

Eu voi fi gata să răspund; dar nu este astăzi momentul să vorbim despre asemenea lucruri. (Aplauze.)

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1908–1909, nr. 24 de la 1 martie 1908 p. 220 și următoarele, 225 și următoarele.)

XXXVII.
Modificarea legii clerului și seminariilor

Expunere de motive

După o practică de 15 ani, legea clerului mirean și seminariilor din 29 mai 1893 s-a dovedit că are trebuință de îmbunătățiri, pe care experiența le-a pus în evidență.

Deja prin legea din 25 februarie 1906 s-au adus unele din aceste îmbunătățiri. Prin proiectul alăturat se mai propun și altele.

Una din cele mai importante este acea cuprinsă în art. 5. alin. II, care permite înființarea de preoți ajutători la bisericile de cătune mai însemnate. Unul din neajunsurile cele mari ale legii din 1893 a fost că a împuținat pe preoții sătești așa de mult, încât s-au închis o mulțime de biserici, așa că sunt foarte multe sate unde de demult locuitorii sunt lipsiți de orice serviciu religios.

Proiectul ce propunem tinde să înfrâneze acest rău, fără nicio sarcină pentru stat, permițând unor asemenea comune să-și redeschidă bisericile închise, plătindu-și ele înseși preoții necesari, ceea ce după legea actuală nu le este permis a face.

La art. 13 se adaugă un aliniat destinat a înlătura abuzul ce fac unii preoți care nu locuesc în parohia lor, ceea ce cauzează enoriașilor lor mari neajunsuri.

Se suprimă consistoriile apelative introduse prin modificările din 1906. O scurtă experiență a fost de ajuns pentru a dovedi inconvenientele cele mari ale acestei instituții: tărăgănirea indefinită a celor mai neînsemnate afaceri, introducerea în afacerile bisericești a deprinderilor și procedeelor instanțelor judecătorești civile și în cele din urmă anihilarea de fapt a oricărui mijloc de represiune și înjosirea bisericii și a autorității chiriarhilor. Deoarece consistoriile nu sunt altceva decât niște instanțe disciplinare, nu era nici un motiv a se face în biserică ceea ce nu există nicăieri aiurea, adică niște instanțe disciplinare de apel. S-a făcut excepție numai pentru pedeapsa cea mai mare și neremediabilă, aceea a caterisirii; dar atunci s-a lăsat dreptul de apel la instanța cea mai înaltă bisericească, la Sf. Sinod, iar nu la o a doua instanță constituită întocmai ca și cea dintâi.

S-au prevăzut măsuri aspre contra preoților care abuzează de situația lor pentru a stoarce de la oameni taxe mai mari decât cele legale, precum și contra refuzului de serviciu (art. 27).

De altă parte s-a introdus şi în legea clerului principiul reabilitării celor pedepsiți (art. 35 bis), deja introdus pentru corpul didactic.

Pentru motive uşor de înțeles se cere introducerea sistemului internatului pentru studenții facultății de teologie (art. 36).

S-a dat Sf. Sinod dreptul de a-şi da părerea cu privire la programele seminariilor, ceea ce lipseşte în legea actuala, probabil din scăpare de vedere.

Aceasta sunt principalele dispoziții ale proiectului de lege pe care îl supun aprobării Corpurilor legiuitoare.

(După dosarul de la Senat, nr. 17 din 1908–1909.)

Discurs în şedința Senatului de la 24 februarie 1909, în discuția modificărilor legii clerului mirean şi seminariilor

Delegații (Al. Tătăranu, Procopie Dumitrescu, mitropolitul Primat, Constantinescu-Râmniceanu), prin raportorul Ep. Gherasim de Argeş, prezintă observațiile lor (Raportul în „Dezbateri" – p. 245; Proiectul p. 246), apoi se discută în general, luând cuvântul senatorul N. Economu şi ministrul Haret. Se votează luarea în considerație. La discuția pe articole, care ține şi în şedința de la 25 februarie, vorbesc: C. Dissescu, mitropolitul Primat, N. Economu, Haret, dr. C. Bucşenescu, Al. Constantinescu, C. C. Arion. Votarea în total se face în şedința de la 26 februarie: 46 voturi pentru, 16 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor senatori, în prima vorbire a dlui Economu,[1] d-sa a ridicat incidentul cum că proiectul de lege, aşa cum a fost prezentat de comitetul de delegații, se referă la o instituție care încă nu exista, şi ați văzut că eu am recunoscut că e bine să se voteze legi sub forma aceasta, şi dv. ați fost de aceeaşi părere.

Ei bine, constat ca în a doua vorbire a d-sale, dl Economu, care făcuse vină, şi guvernului şi comitetului de delegați, că se referise mereu la consistoriul superior, d-sa acum mereu face apel la dânsul şi cere ca să se dea dreptul de apel preoților la consistoriul superior. Cum se potrivesc aceste vorbe cu ceea ce ați spus cu 10 minute mai înainte?

Dl N. Economu: La sf. Sinod am zis.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Ați vorbit de consistoriul superior, ca la el să se facă recurs; şi nu numai atât, dar ați invocat chiar cazul membrilor consistoriului, şi ați mai cerut să se prevadă oarecare măsuri privitoare la dreptul de recurs, când nici măcar nu e depus pe biroul

1. Nicolae (Nicu) Economu, om politic craiovean, amic al lui Take Ionescu, a fost de multe ori ales în Parlament.

Senatului raportul comitetului de delegați cu proiectul de lege pentru înființarea consistoriului superior.

Cu ce drept invocați argumente dintr-un proiect de lege care nu e votat, pe câtă vreme tot d-voastră, cu puțin mai înainte, v-ați ridicat contra acestui procedeu?

Nu îmi voi permite să nu răspund la acest argument al dlui Economu, pentru motivul că nu e în cauză.

Pe câtă vreme nu prevede legea existența acestui consistoriu, și pe câtă vreme am convenit să ne referim la starea actuală de lucruri, și atât că în starea actuală de lucruri nu există alt drept de apel decât acel consacrat prin legea clerului de la 1906, adică la consistoriu, apelativ, nu voi vorbi decât despre dânsul.

De aceea mă mulțumesc să spun pentru ce guvernul, în deplin acord cu aceia care sunt chemați a avea mai de aproape de a face cu legea clerului, a propus desființarea consistoriului apelativ.

Am propus aceasta pentru ca consistoriul, atât de prima instanță cât și cel apelativ, în ceea ce privește observațiunea făcută de dl Economu, funcționează pur și simplu ca instanță disciplinară a preoților, și nu veți putea cita nici un alt exemplu de instanță disciplinară cu dreptul de apel; nu e nicăieri.

Zicea dl Economu: de ce, noi civilii, să avem dreptul de apel și recurs și să nu aibă dreptul acesta și preoții?

Dar nici civilii, nici nimeni nu are dreptul nici de apel, nici de recurs, în materie disciplinară.

Dl N. Economu: În materii de disciplină a avocaților, aceștia au drept de apel.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Eu nu sunt avocat, ca să cunosc legea consiliului de disciplină al avocaților; dar vorbesc de celelalte corpuri constituite, unde nimeni nu are acest drept.

Astfel, corpul didactic are o instanță disciplinară care hotărăște fără drept de apel. Magistrații, de asemenea, când se pedepsesc, sunt pedepsiți fără drept de apel. Militarii de asemenea.

Apoi dacă așa stau lucrurile, pentru ce voiți d-voastră acum să fie altfel numai pentru preoți?

Dar, dlor senatori, argumentul cel mai bun în această privință e că consistoriile apelative au fost puse la încercare trei ani de zile și s-a dovedit ce dau.

Și apoi, dlor, ce sens are ca să se facă apel de la o instanță oarecare la o instanță perfect identică cu cea dintâi? Înțeleg ca acest lucru să se petreacă în judecata civilă, pentru ca se face apel de la tribunal la Curtea de apel, care e o instanță superioară din toate punctele de vedere; pe când consistoriul apelativ este perfect identic cu consistoriul de prima instanță, pentru ca și unul și altul este format din câte trei preoți de mir, numiți în același fel și având aceleași drepturi.

În asemenea condiții, mai are vreun sens apelul altul decât acela de a tărăgăni lucrurile, de a anihila tot efectul moral al pedepsei și de a înlesni două mijloace de scăpare celor vinovați. Nu vedeți că această dispoziție nu poate

avea alt rezultat decât acela de a face să dureze procesul ani de zile, aşa încât, când în urmă se capătă o sentinţă, acei care au fost chemaţi să dea această sentinţă nu mai sunt în măsură să judece în cunoştinţă de cauză, căci cele petrecute sunt deja şterse din amintirile oamenilor?

Din această cauză adeseori se ajunge la sentinţe revoltătoare.

De aceea, dlor, în interesul disciplinei, bineînţeles a corpului preoţesc în general, este indispensabil ca instanţa disciplinară preoţească să devină o realitate, şi pentru aceasta este absolut necesar ca consistoriul să judece în ultimă instanţă, aşa cum se judecă în materie de disciplină în toate ramurile de materie publică.

D-l Economu s-a pus în locul preotului şi a zis: de ce eu, preot, să nu am putinţa mai mult de a scăpa de pedeapsă, chiar vinovat fiind?

Dar pe mine nu mă preocupă interesul îngust al preotului; eu mă preocup şi doresc ca clasa preoţească să se purifice de atmosfera necurată ce poate să o contamineze, şi, în această privinţă, am ferma convingere că, cu cât aceste consistorii apelative vor continua să existe, cu atât va fi mai rău.

Iată pentru ce, dlor senatori, eu menţin propunerea ca să se desfiinţeze consistoriile apelative, şi putem face aceasta cu atât mai mult cu cât avem speranţa că modificările legii sinodale, care va veni în curând în discuţiunea Senatului, vor îndruma mersul bisericii pe o cale nouă şi sănătoasă, pe care cu toţi trebuie să dorim să o îndrumăm.

D-lor, dl Economu a zis: Pentru ce preotul propune ca cătunele care au mijloace de a plăti preoţi să-i plătească ele, din banii lor, şi nu statul sau judeţul chiar?

D-lor, este bine să luăm chestiunea de la origine şi să vorbim despre legea clerului aşa cum a fost votată la 1892. Trebuie să vă aduceţi aminte că legea dlui Take Ionescu obliga nu numai pe unele comune, şi pe toţi ţăranii – numai pe ţărani –, nu şi pe orăşeni –, să-şi plătească preoţi. Fiecare ţăran trebuia să plătească 4 lei pe an pentru preoţi; această taxă a şi căpătat un nume special.[1]

Măsura aceasta s-a desfiinţat pe urmă de guvernul liberal şi s-a pus în sarcina statului plata preoţilor; dar aceasta a impus statului o sarcină care se urcă la peste 4.000.000 lei pe an.

Dar nu aceasta e vina principală ce se poate aduce legii din 1893, ci alta, şi anume că, năzuind să organizeze biserica, a avut de efect ca numai în câţiva ani, de fapt, să se închidă aproape jumătate din biserici. Evident, nu aceasta a fost intenţia legiuitorului, ci, dacă s-a ajuns la acest rezultat, este dovadă că legea era rău chibzuită; căci nu ne-am putea închipui că dl Take Ionescu a avut intenţia să închidă bisericile.

Unde a fost defectul legii, nu este greu de văzut. Aş putea să întorc acum şi eu învinovăţirile celor ce zic că eu sunt prea matematic, şi să zic că autorii legii de la 1893 au făcut prea multă geometrie şi prea putinţă aritmetică. Ei şi-au zis: Sunt 3.000 de comune, să facem 3.000 de eparhii.

---

1. Se zicea „popăritul“.

Dar dacă ar fi vrut să facă puțină socoteală, ar fi văzut că întinderea unei comune, așa cum rezultă din legea și din starea de lucruri de atunci, era în genere cu mult prea mare, pentru ca un preot să facă față trebuințelor unei comune întregi. Pe lângă aceasta era și numărul bisericilor existente la 1893, care era cu mult mai mare decât numărul parohiilor; de aceea unii preoți au câte 5, 6 și 7 biserici pe care trebuie să le servească singur.

Pe urmă, este împrejurarea că comunele nu sunt egale nici ca întindere, nici ca populațiune. Sunt comune risipite pe întindere enormă.

De aceea, fiind biserici mai multe decât parohii, ar trebui ca preoții să îngrijească unele biserici, neglijind pe celelalte, căci nu putea același om să facă serviciul în toate bisericile care erau în parohia lui. Rezultatul a fost că s-au închis mulțime de biserici, ca vreo 2–3000.

Din situația aceasta voim să ieșim azi.

Sunt cătune depărtate, pierdute prin văile munților, unde nu calcă preotul niciodată, încât sunt săteni care nu văd serviciul bisericesc cu anii.

Mai anul trecut, se spunea că sunt sate în care nu se face serviciul bisericesc de 15 ani. Prin urmare, întreaga viața religioasă a unei părți a populației de la țară este desființată. Nu se pot boteza copiii, nu se pot cununa oamenii, nu se poate face serviciul mortuar. Ce este de făcut? Trebuie să așteptăm, mereu să facem teorii, să ne certăm, să zicem: Cine să plătească? Și în timpul acesta să stea închise bisericile?

Eu am socotit că este mai bine să facem practică, decât sentimentalism sau teorii, și să uzăm de toate mijloacele pentru ca să atenuăm relele stării actuale de lucruri.

D-lor, nu este zi – aș putea zice – în care să nu mi se facă cereri la Casa bisericilor, de sate care oferă să plătească singure preotul, numai să li se dea voie să-l aibă. Ei bine, legea cum este azi, nu permite aceasta; ea zice: „În fiecare comună trebuie să fie o singură parohie și un singur preot“. Eu nu pot să adaug nici măcar un preot ajutător nici măcar plătit de stat sau de parohie, căci legea nu-mi permite. Ei bine, vă închipuiți domniile-voastre o stare ca aceasta, ca o lege să interzică unei populațiuni să aibă serviciu religios, nici chiar plătit de dânsa?

D-voastră ziceți: „Bine, să se adauge preoții, dar să-i plătească statul“. Dacă statul ar putea plăti, credeți că m-aș opune? Dar eu știu sarcinile statului și știu și ce sarcină nouă ar rezulta pentru el din combinațiunea ce propuneți. Nu aveți decât să votați o asemenea măsură și veți vedea în 3 săptămâni sute și mii de cereri. Statul nu va fi în stare să-și ia asupră-și această sarcină; dar dacă comunele vreau să plătească, de ce să nu le lăsăm?

S-a zis ca să plătească județele. Dar acestea stau mai bine? D-l Economu se gândește la Dolj, unde județul stă bine; dar afară de acesta, de Ilfov și poate de două sau trei care ar fi în stare, celelalte nu pot suporta nici cheltuielile lor zilnice; dar încă dacă le-am mai impune și alte sarcini?

D-lor, o dispoziţiune ca aceasta, pe care o propune dl Economu, ar avea meritul de a împăca aparenţele, dar ar avea nimeritul de a stânjeni o reformă pe care toată lumea o cere.

Noi, la oraş, ne supărăm dacă nu avem străzile curate, apă, canal; dar ţăranul se îngrijeşte fiindcă nu are biserica deschisă. Mi-aduc aminte de acum doi ani, când mai multe comune erau gata să se revolte, numai fiindcă nu aveau preot la biserică, şi s-au potolit imediat ce bisericile au fost deschise.

Apoi, de ce să mai ţinem această stare de lucruri? Şi dacă comuna se oferă să-şi plătească preotul, cu ce drept să o împiedicăm noi?

Iată dar că lucrurile se prezintă cu totul altfel decât cum le prezenta dl Economu. Este vorba de a se da satisfacere unei trebuinţe neînlăturabile a unei jumătăţi din populaţia românească, dar deocamdată fără sacrificii, nici pentru stat, nici pentru judeţ. Zic deocamdată, pentru că este posibil ca, cu vremea, să se găsească o soluţiune şi pentru chestiunea pe care a ridicat-o dl Economu, dar nu putem şti când; poate peste 10, 15 ori 20 ani; dar nu putem sta până atunci cu copiii nebotezaţi; trebuie să ieşim din această situaţiune numaidecât.

Cât pentru vorba cu care dl Economu a încheiat cuvântarea sa, ca să scoatem politica din biserică, sunt cu totul de acord cu d-sa, şi cred că asupra acestui punct nu este nici o singură voce discordantă între d-voastră. Noi nu dorim decât un lucru, ca biserica să-şi vadă de treaba ei, iar oamenii politici de ale lor. Insă, în proiectul de lege care se prezintă acum înaintea d-voastră eu nu cred ca dl Economu să fi găsit nici cea mai mică urmă de o tendinţă politică. De aceea, observaţia dlui Economu nu văd ce potrivire are în discuţia noastră.

Vă rog dar, dlor senatori, să consideraţi cu bunăvoinţă proiectul şi să conveniţi că printr-însul nu dorim altceva decât de a face serviciul ţării, pe terenul religios.

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1908–1909, nr. 25 de la 6 martie 1909, p. 253 şi următoarele.)

Discurs în şedinţa Senatului de la 25 februarie 1909 în discuţia pe articole (art. 27) a legii clerului mirean şi seminariilor

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: D-lor senatori, onor. dl Economu poate că, fără să bănuiască, a pus mâna pe o rană foarte dureroasă, care există la ţară, anume aceea a taxelor ilegale, percepute de toţi acei care într-o măsură oarecare se cred în drept de a percepe taxe.

Dacă ţăranii o duc de multe ori greu, nu este numai din lipsa lor de venituri, dar de regulă, pentru că plătesc de 4, 5 şi chiar de 10 ori mai scump serviciile

pe care noi orășenii le plătim, și printre acestea sunt în prima linie serviciile făcute de autoritățile publice.

Nu vreau să vorbesc acum decât de cele cerute de preoți.

Se înțelege, nu vreau să generalizez, pentru că îmi place a crede că rana de care vorbesc e o excepțiune; dar pe acolo, pe unde este ea, este nespus de dureroasă. Sunt preoți a căror lăcomie este o cauză de ruină pentru săteni.

Când este un mort într-o casă de sătean, care nu poate aștepta, care în două, trei zile trebuie dus la groapă, și când preotul vine și cere o plată mai presus de puterile țăranului, acesta este silit să se îndatoreze în condițiuni cât se poate de grele, așa că adeseori se întâmplă ca să rămână o familie îndatorată pentru totdeauna din o asemenea cauză. Aș putea cita multe dovezi despre ceea ce spun; dar nu voi cita decât una, pe care probabil mulți dintre d-voastră o cunoașteți. Este o carte publicată de dl Gâdeiu, înalt funcționar la ministerul de domenii, și anume „Monografia comunei rurale Bragadiru, din județul Ilfov.“[1]

Iată ce spune:

„O înmormântare și ținerea soroacelor costă în mijlociu 90-100 lei; maximum 120, minimum 60 lei. O nuntă se mai poate amâna, dar o înmormântare nu.

Cea mai mare parte din cheltuiala nunții, țăranii o scot din daruri; dar la înmormântări și de la soroacele morților, firește că nu. Iată de ce cauzele cele mai numeroase ale închirierii pământului sunt morțile întâmplate în familie“.

Ca să vă faceți idee de enormitatea acestor cifre, vă voi spune că taxa legală pentru o înmormântare este numai de 2 lei.

Ei bine, ce să facă țăranul când trebuie să cheltuiască deodată 100-120 lei, pe când el poate nu scoate cu totul pe an mai mult de 200-300 lei? Se duce și își ipotechează averea, și rămâne sărac.

De aceea, chestiunea taxelor ilegale percepute de preoți este o chestiune care a preocupat mai mult și pe Sf. Sinod și pe miniștri, și anul trecut Sf. Sinod a și luat o hotărâre foarte drastică contra preoților abuzivi; dar această hotărîre, neavând sancțiunile prin lege, a rămas o măsură platonică, până ce se va avea un mijloc de a fi executată.

Și iată pentru ce în proiectul de lege s-a propus această dispoziție.[2]

D-l Economu este surprins de asprimea măsurii propuse; dar trebuie să știți că această asprime nu este mai mare decât aceea care este consacrată deja prin un articol din legea existentă și a cărei modificare nu se propune.

---

1. Alexandru Gâdei (m. 1927), Director G-ral al Casei Centrale a Asigurărilor Sociale, publicase în 1904 monografia pe care o citează Haret aici.

2. Alineatul ce se propune era: „Preoții care pentru serviciile lor bisericești vor pretinde taxe mai mari decât acele prevăzute prin legile și regulamentele respective precum și acei care vor refuza serviciile lor la timpul cuvenit se vor pedepsi, pentru prima oară, cu suprimarea lefii de la 2 la 6 luni și în caz de recidivă cu suprimarea lefii pentru totdeauna…“

Prin acest articol se pedepsește cu suprimarea lefii pe toată viața acel preot care a fost condamnat de instanțele civile la o pedeapsă mai mare de 15 zile închisoare, și sunt câțiva preoți care se află în cazul acesta; unii din ei au mers până în Casație, cerând reintegrarea, dar au pierdut.

Apoi faptul contra căruia ia măsuri art. 27 din proiect este de aceeași gravitate, pentru că în codul penal acesta se întitulează: Percepere de taxe ilegale, și perceperea de taxe ilegale de către funcționari se pedepsește cu mai mult de 15 zile închisoare.

Nu este, prin urmare, nimic excesiv în dispoziția propusă în proiect.

Și când vă veți gândi la răul cel mare ce produce acest abuz așa de greu de constatat și de suprimat, veți înțelege că propunerea este utilă și necesară.

Se poate ca preoților să li se pară cam aspră pedeapsa; dar legiuitorul trebuie să se gândească la binele comun mai mult decât la al individului.

D-l Economu propune de a se introduce o pedeapsă mijlocie între cele două din proiect. Sunt dispus să o admit, dar nu pot renunța la dispoziția ca, în caz de recidivă, vinovatul să fie pedepsit cu suprimarea lefii pentru totdeauna, căci pedeapsa aceasta există și în legea actuală pentru greșeli mai mici și, deci, nu văd de ce n-am admite-o pentru greșeli mai mari.

D-lor senatori, o pedeapsă extrem de gravă ca aceasta va fi o rară excepțiune; eu nu cred că se va aplica decât odată la doi sau trei ani; dar este bine a se da exemple. Poate că un sat să suferă întrucâtva, după cum spuneți dv, ceea ce eu nu cred, căci preotul odată pedepsit așa de aspru, nu se va mai înfrupta la aceeași vină; dar când într-un sat se va da un exemplu ca acesta, de jur împrejur întreaga regiune se curăță. Am avut cazuri de acestea și este nevoie a se da exemple cât se poate de drastice.

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1908–1909, nr. 25 de la 6 martie 1909, p. 259.)

Discurs în ședința Camerei de la 24 martie 1909, în discuția proiectului pentru modificarea unor articole din legea clerului mirean și seminariilor

Proiectul de lege votat de Senat se prezintă Camerei în ședința de la 24 martie 1909, când Ștefan Drăghicescu, raportorul comitetului delegaților (N. Micescu, Ștef. Filipescu, C. Banu, dr. C. Angelescu, I. Botez, Artur Stavri) citește raportul său (Dezbateri, p. 1189; Proiectul, p. 1190). În discuția generală iau cuvântul deputații N. Iorga și Take Ionescu, cărora le răspunde Haret, după a cărui vorbire se votează luarea în considerare. La discuția pe articole vorbește N. Matei, iar Haret dă câteva explicațiuni. Proiectul se votează cu 74 voturi, fiind contra 2.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor, deputați, la obiecțiunea adusă de dl Iorga să-mi permiteți să răspund când va fi discuțiunea pe articole, fiindcă d-sa a făcut numai o observațiune de detaliu, și dacă aș răspunde acum, ar fi să mai repet atunci când vom ajunge la discuțiunea art. 20, voi răspunde dar atunci asupra propunerii d-sale.

În ceea ce privește obiecțiunile dlui Take Ionescu, ele sunt de un ordin mai general și se cuvine să dau un răspuns imediat.

D-l Ionescu făcea o învinuire acestui proiect de lege, fiindcă creează preoți ajutători. Socotesc că dacă dl Ionescu ar fi fost mai în curent cu rezultatele pe care le-a dat legea clerului din 1893, în ceea ce privește ocuparea bisericilor cu preoți, ar fi fost de altă părere. În adevăr, legea de la 1893, o recunosc, a însemnat un progres asupra stării dinainte, pentru că a creat o situațiune normală pentru corpul preoțesc; însă a fost pusă pe o bază foarte greșită, deoarece a dus la rezultatul că a făcut să se închidă o mulțime de biserici.

Din această pricină, dlor, o mulțime de sate au rămas fără preoți și fără serviciu bisericesc. Acesta este un lucru pe care îl știe toată lumea care locuiește la țară, sau care are a face cu satele. Evident că nu putea acesta să fie scopul dlui Take Ionescu; nu putea d-sa să fi făcut o lege a clerului cu scop de a desființa clerul, sau o lege a bisericii cu scop de a desființa bisericile. Cu toate acestea, așa s-a întâmplat. În dorința de a face preoți salariați cu o plată mare, a adoptat o normă care a cerut, care a impus, ca numărul preoților să se împuțineze, anume: a prevăzut un singur preot pentru o întreagă parohie, și a făcut atâtea parohii câte comune erau.

E adevărat că sunt comune rurale, care pot să constituie o mare parohie, fără inconvenient, atunci când cuprinde sate adunate la un loc, ori când nu sunt familii prea numeroase. Dar sunt multe comune, și chiar foarte multe, răspândite pe o suprafață enormă, sau compuse din sate prea depărtate unele de altele. De aceea, când s-a impus regula ca numai o biserică și un sat din acestea să aibă un preot, iar toate celelalte să nu aibă niciun preot, rezultatul a fost că sătenii din satele depărtate au fost cu desăvârșire lipsiți de serviciul bisericesc. Iată care au fost consecințele legii din 1893, cu sau fără dorința legiuitorului.

Ei bine, dlor, la acest rău nu puteam să vin decât cu o lege care să înmulțească preoții în așa fel încât toate parohiile rurale să aibă preoți, iar nu ca astăzi, când de 15 ani, în unele sate nu s-a slujit Paștele niciodată.

Dl G. Diamandi: Unii săteni amenință că vor trece la catolicism.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Avem hârtii la minister prin care ne amenință cu trecerea la catolicism pentru că n-au preoți în sat; și sunt sate în județele Bacău și Roman în care, fără să se facă amenințări, sătenii se duc la biserica catolică, pentru că biserica ortodoxă din sat este închisă. Putem să mai tolerăm această situațiune mai departe? Am socotit că din două rele să iau pe cel mai mic. Decât să nu aibă preot deloc, mai bine să aibă

preot plătit de comună; şi pentru ca situaţiunea preotului acestuia să nu fie precară, şi tocmai pentru ca să nu se întâmple de ce se temea dl Take Ionescu, proiectul de lege prevede că obligaţiunea pe care comuna o contractează pentru plata preotului, nu o ia faţă de preot, ci faţă de Casa bisericii; aşa încât se găseşte comuna faţă, nu cu o persoană incapabilă de a-şi apăra dreptul, cum este un biet preot de la ţară, ci în faţa unei persoane care va fi în stare a impune comunei îndeplinirea obligaţiunilor sale. Din acest punct de vedere, dar, nici o temere nu trebuie să rămână în spiritul nimănui.

Să venim la a doua obiecţiune: D-l Take Ionescu este nemulţumit că în comunele nereşedinţe de judeţ se permite a se hirotonisi preoţi nelicenţiaţi în teologie.

D-lor, fără să-mi treacă prin minte ca să formulez ceva îndoieli asupra meritului facultăţii de teologie, totuşi am dreptul să spun părerea mea că nu preoţi cu ştiinţă de teologie ne trebuie cu deosebire, ci preoţi buni, oameni cucernici în prima linie. Intre un bun preot, om de biserică, şi între un teolog foarte învăţat dar nu prea cucernic, eu prefer fără niciun fel de ezitare pe cel dintâi.

Modificarea acestei legi, făcută acum trei ani, a căutat să favorizeze înmulţirea preoţilor teologi la ţară. Pentru ca să ajungă acolo, s-a prevăzut o plată foarte mare pentru preoţii licenţiaţi în teologie, care se vor numi la ţară.

Dispoziţiunea aceasta are o mulţime de inconveniente, şi cel dintâi este că impune nişte sarcini imposibil de îndeplinit. E uşor de calculat că, dacă preoţii de la ţară s-ar face toţi teologi, ar rezulta de aici un adaus pentru bugetul comunelor de vreo 5–6 milioane. Evident că comunele rurale ale căror bugete, toate la un loc, însumează abia 16 milioane nu pot să-şi impună o supra-cheltuială de 5–6 milioane numai pentru preoţi.

Prin urmare, aceasta este o dispoziţiune iluzorie, şi mă întreb de ce s-a mai luat.

Au oare satele numaidecât trebuinţă ca preoţii lor să poată discuta teologia ca Ion Chrisostomul[48] sau ca Origen[49]? Aceasta este lipsa cea mare a satelor? Lipsa cea mare este ca preotul să fie un om cum se cade, care să propage morala şi buna cuviinţă împrejurul lui. De aceea, pentru un bun serviciu religios la sate, eu nu pun prea mare preţ pe adâncile cunoştinţe teologice, ci prefer să avem preoţi cu calităţi morale. Şi acest punct de vedere se aplică şi la comunele urbane nereşedinţe de judeţ.

Facultatea noastră de teologie a fost năpădită, în timpul din urmă, de studenţi care au venit să solicite diplome de licenţă. Şi ca să vă faceţi o idee de inundaţiunea aceasta, vă voi spune că în şapte ani facultatea de teologie a liberat mai multe diplome de licenţă decât facultatea de ştiinţe din Bucureşti, în cei 46 de ani de când există.

Cifra aceasta mi-a dat de gândit şi m-am întrebat cum se poate întâmpla aceasta, şi am auzit că licenţa în teologie este de multe ori o simplă formalitate şi se capătă cu prea mare înlesnire. Şi dacă pentru această simplă formalitate

este vorba să se angajeze pentru viitor comunele urbane nereşedinţe de judeţ şi statul la cheltuieli de milioane, atunci prefer să mă lipsesc de această formalitate şi să revin la vechea sistemă a preotului seminarist. Seminariile se recrutează, în marea lor majoritate, din băieţi de ţărani, care vin la Bucureşti, la Iaşi sau la Galaţi, numai cu cele cinci clase primare rurale, şi cu întregile calităţi şi defecte ale lor de ţăran curat. Venit în oraş, băiatul de ţăran este pus în internatul seminarului, unde în timp de opt ani este supus unei discipline curat bisericeşti. Internatul îl fereşte pe ţăran, pe cât e posibil, de contaminaţiunea oraşelor mari. După aceşti opt ani, dacă se hirotoniseşte, se întoarce la ţară, ţăran cum a fost, doar că ştie mai multă carte. Dacă însă intră în facultate, trebuie să-i dăm drumul din seminar, la vârsta de 19 ani, într-un oraş ca Bucureşti, fără nici o priveghere, fără nici un sfat, fără nici un fel de conducere în viaţă, să-l lăsăm patru ani pe străzile oraşului, expus la toate tentaţiunile lui; şi după ce ajunge să piardă tot ce avea bun într-însul de la ţară şi să capete tot ce e rău la oraş, îi dăm 150 lei pe lună, faţă de cei 80 pe care îi dăm unui simplu popă ţărănesc, care se ocupă mult mai bine de oamenii lui. (Aplauze.)

Apoi bun este sistemul acesta? Eu socotesc că nu. Ne plătim numai cu vorbe, căci este o vorbă goală că licenţa în teologie este indispensabilă pentru tot preotul de la ţară. Dacă pot să aibă şi licenţă pe lângă celelalte calităţi cerute, bine; dacă nu, să n-o regretăm.

Iacă de ce m-am mulţumit să am preoţi buni, seminarişti numai cu opt clase, care însă să fi păstrat calităţile lor cele bune, fără să mă preocup dacă seminaristul acesta va şti grozav de bine greceşte sau nu, sau dacă va putea citi pe Virgil[50] în original sau nu.

Iacă pentru ce articolul 5 prevede dispoziţiunea criticată de dl Take Ionescu, şi pe care vă rog să o adoptaţi. (Aplauze.)

(Dezbaterile Adunării Deputaţilor. Sesiunea 1909–1910, p. 1193 şi următoarele.)

XXXVIII.
Legea comisiunii istorice

Expunere de motive

Lucrările istorice au luat la noi o dezvoltare foarte mare, mai ales de câtva timp încoace. S-a format cu încetul o pleiadă destul de numeroasă de învățați care, cu mare râvnă, reconstituie întreaga istorie a neamului nostru pe baza documentelor.

Dar utilizarea acestor documente este lucru foarte anevoios, dacă ele nu sunt în mod prealabil bine cunoscute. De aceea s-a început de mai multă vreme publicarea ştiinţifică a lor, unele de domnii I. Bogdan[51] şi N. Iorga, iar cele mai multe sub auspiciile Academiei Române.

Această lucrare însă nu s-a făcut şi nu se face tocmai pentru cele mai însemnate din rămăşiţele istorice ale trecutului nostru, adică pentru cronici. Aceste cronici nu sunt cunoscute decât prin nişte ediţii vechi, făcute fără niciuna din precauţiunile cu care ştiinţa înconjură astăzi lucrările de acest fel. Din această cauză, acele ediţii sunt pline de erori, iar ca urmare, lucrările făcute pe baza lor nu prezintă nicio siguranţă şi trebuie revăzute, uneori refăcute pe de-a-ntregul, la fiecare dată când un studiu mai de aproape dovedeşte că textul pe care se întemeiau ele, era greşit. Aceasta s-a întâmplat nu de mult cu cronicile moldoveneşti din secolul al XVII-lea şi se va întâmpla şi mai departe, mai ales cu cronicile noi care se tot descoper cum a fost descoperită una chiar în vara aceasta în Rusia.

Credem că a venit vremea ca ţara să facă onoare trecutului ei, întreprinzând editarea definitivă pe baze ştiinţifice sigure a tuturor cronicilor sale, precum şi a documentelor interne, din care până acum foarte puţine au fost date la lumină.

E vremea ca şi Regatul român să posede o ediţie critică a izvoarelor sale istorice, de felul cum sunt „Monumenta Germaniae Historiae“, sau publicaţiunile comisiunii arheografice ruseşti.

Oameni învăţaţi, care să facă această lucrare, nu lipsesc, iar cheltuiala ce se cere este foarte mică şi nicidecum în disproporţii cu mijloacele noastre.

De aceea nu ne îndoim că alăturatul proiect de lege va fi primit în mod favorabil de Parlament.

(Din ziarul „Secolul“, 21 ianuarie 1909.)

Discurs în ședința Adunării Deputaților de la 2 martie 1909 în discuția proiectului pentru înființarea comisiunii istorice a României

Comitetul delegaților (N. Răut, At. Marosin, I. Bianu, dr. C. Angelescu, I. Dimancea, I. Nădejde, C. Banu), după ce studiază proiectul, numește raportor pe C. Banu. Deputatul C. Banu citește raportul său (Dezbateri p. 605) asupra proiectului depus (p. 606) și se începe apoi discuțiunea generală. Iau cuvântul: N. Iorga, I. Bianu, Take Ionescu și ministrul Haret. Se votează luarea în considerare cu 57 voturi pentru, fiind 12 contra.

La discuția articolelor participă: N. Iorga, N. Fleva, C. Banu, Take Ionescu și Barbu Păltineanu. În fine se dă votul în total: 48 pentru și 12 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor, cuvântările celor doi înainte vorbitori, care au combătut proiectul de lege, cu toate că tind amândouă ia același scop: acela de a face să se respingă proiectul, procedează însă pe căi cu totul opuse și de aceea trebuie să răspund fiecăruia îndeosebi. Voi începe cu dl Take Ionescu, care și-a concentrat argumentarea sa asupra unui singur punct.

Dl Take Ionescu se plânge de centralizarea prea mare a serviciilor ministerului instrucțiunii publice. Mai întâi, eu scot din cauză această chestiune, pentru că ea nu este la ordinea zilei și nu are nimic a face cu publicarea cronicilor și documentelor țării.

Dacă d-sa se încumetă, eu îl rog să aducă în discuțiune, pe cale regulată, chestiunea aceasta, și eu mă simt tare, ca să-i dovedesc că Ministerul Instrucțiunii Publice se află perfect în rolul său, în toate direcțiunile de activitate publică pe care le dirijează.

Nu vreau să intru nici în aprecierea meritelor sau demeritelor Academiei, despre care știu părerile d-sale, precum le știe toată lumea. Cât pentru membrii Academiei, dacă ei merită sau nu locul lor, dacă sunt sau nu savanți, aceasta nu e treaba d-sale să o judece, ci treaba Academiei, precum nici Academia nu se amestecă să judece pe oamenii care au reputație de oameni de stat, și despre care te întreburi: Ce au făcut ca să merite numele acesta? (Aplauze, ilaritate).

În ce privește propunerea, pe care dl Take Ionescu o face alături cu dl Iorga,[1] ca lucrarea aceasta pe care eu prevăd în proiect ca să o facă o comisiune specială, să o facă însăși Academia, asupra acestui punct mă voi opri un moment, pentru că el este în realitate singurul punct în discuțiune.

---

1. Nicolae Iorga era atunci profesor la Facultatea de litere din București. Nu era încă membru al Academiei Române. În politică era începător, era de curând ales în Cameră, dar își dobândise autoritate ca scriitor, mai ales prin îndrumarea curentului zis „*semănătorist*“ (adică pornind din jurul revistei „Semănătorul“).

D-lor, propunerea din proiect, pentru marele scandal al dlui Iorga, a venit de la un om care nu este istoric! Ideea aceasta mi-a venit atunci când am văzut, nu de mult, chiar anul trecut, pe istorici discutând asupra valorilor cronicilor noastre, şi cer-tându-se între ei, dacă cronica cutare trebuie sau nu să fie atribuită lui Neculai Costin(52). Atunci, cu toate că eu sunt un matematic şi nu un istoric, mi-am zis că lipseşte ceva aici, şi că judecata studiilor istorice, care se face la noi cu atâta râvnă de câtva timp, şi numeroasele publicaţiuni ce ies pe fiecare zi la iveală, sunt lipsite de o bază istorică sigură, pe cât timp punctul de plecare al tuturor acestor publicaţiuni şi concluziile ce se pot trage din ele sunt aşa de şubrede, încât nici astăzi, la începutul secolului XX, noi nu ştim bine ce cronici avem, şi ce valoare să punem pe ele!

Dl Iorga a zis că, între cei care au publicat cronici până astăzi, se numără d-sa şi răposatul Kogălniceanu(53). Eu nu simt curajul să mă atac la personalitatea dlui Iorga, care este prea imensă…

Dl N. Iorga: În specialitatea mea, da!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Cum o să îndrăznească unul ca mine să facă aceasta? Dar îmi veţi permite ca să judec pe un om mult mai mic ca d-sa, şi anume pe Kogălniceanu (ilaritate), ale cărui cronici, publicate la 1840, sunt astăzi puse în discuţiune de toată lumea, şi de istoricii de profesiune, care, fără să fie de valoarea dlui Iorga, au totuşi o însemnătate oarecare în această ţară. Dacă lucrul este aşa, atunci rog pe dl Iorga să ia la socoteală pe acei care au criticat publicaţiunile făcute până acum, iar nu pe mine.

Cât pentru mine, cred că mi-am făcut datoria de om pus să privegheze mersul mişcării culturale s-o ajut unde pot, dacă îi pun un organ mai mult la dispoziţiune, organ care-i lipseşte astăzi. Zic că-i lipseşte, fiindcă Academia are treburile ei; lucrările Academiei se fac mi se pare cu destulă competenţă, şi nu merită fulgerele nimănui, nici ale dlui Take Ionescu, nici ale altora, care ar avea mai mult drept decât d-sa să fie severi în această judecată.

Academia face publicaţiuni de cea mai mare însemnătate; s-a ajuns, după cum ştiţi, la un număr foarte mare de volume care reprezintă, pentru orişicine în Europa, un monument din cele mai însemnate pentru ştiinţa istorică. Faptul că volumele acestea apar la intervale mari e o dovadă că Academia, cu mijloacele de care dispune, cu personalul pe care-l are la îndemână, nu poate să ducă lucrarea mai repede. Din această pricină, cine poate şti când va veni rândul lucrărilor de altă natură, pe care ştiinţa istoriei le reclamă? Academia se ocupă numai de documentele externe, din care a publicat 18 volume mari, mi se pare.

Dl N. Iorga: mai multe.

Dl I. Bianu: Exact 29.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Şi vor mai fi încă multe, dar publicarea documentelor interne n-a fost începută.

Dl N. Iorga: Le-a început dl Bianu.

Dl I. Bianu: Cele românești le-am început eu.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dacă cele externe au ocupat până azi 29 volume, și mai sunt încă multe de publicat, câte vor fi documentele interne?

Deci, cum se poate ca tocmai un istoric, în loc să mulțumească unui profan ca mine, care vină să întindă o mână de ajutor științei d-sale, tocmai d-sa să se ridice ca să respingă mâna aceasta?

Dacă ar fi vorba de o discuțiune pur obiectivă, aș avea dreptul să mă mir; dar e știut că dl Iorga niciodată n-a găsit că e ceva bun, când a fost făcut de altcineva decât de d-sa, și de aceea nu mă mir deloc de ieșirea d-sale violentă de adineauri, acolo unde s-ar fi așteptat cineva să fie din contra o cuvântare favorabilă proiectului de lege. Ați văzut ce a vorbit d-sa și mai ales care a fost încheierea d-sale. Dl Iorga n-are decât o preocupare: Că ministrul are să facă numirea și că au să fie oameni care au să ia lefuri! Aceasta e vina mare pe care o vede dl Iorga: Să nu se ia leafă și ministrul să nu numească pe nimeni!

Idealul d-sale ar fi ca ministrul să fie un șomoiog de paie; să nu facă nicio treabă și să lase pe alții să facă treburile pe care el nu le-ar face! Eu nu înțeleg așa rolul meu. Datoria mea este să lucrez, și să nu mă uit deloc la aceia care caută să-mi pună bețe în roate, să mă împiedice. (Aplauze.)

Vorbește dl Iorga de politicianism și de politicieni?

Va veni vremea când d-sa va primi o răfuială foarte straşnică asupra lucrului acestuia.

Dl N. Iorga: Sunt gata să o primesc și acum.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dacă este vorba de politicianism, dle Iorga, apoi vă rog încetați d-voastră să faceți politicianism (Aplauze prelungite), pentru că nu este în ziua de astăzi politician mai înverșunat și mai pasionat decât d-voastră.

Care e caracterul politicianului? Este de a judeca „rău“ tot ce face adversarul și „bine“ tot ce face el! Cât pentru învinuirea că comisiunea istorică va fi un nou mijloc de căpătuială și că nu am făcut acest proiect decât pentru ca să am mijlocul de a căpătui pe câțiva inși….

Dl N. Iorga: Nu am spus aceasta.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nici nu răspund la asemenea învinuire, căci mă socotesc cu totul deasupra ei. (Aplauze.)

D-lor, vă rog să judecați lucrul în sine însuși și să nu vă luați după fraze care nu au niciun sens. Este vorba să se facă o lucrare de știință care nu costă mai nimic, pe lângă însemnătatea ei; este vorba de a se face ceva la care până acum nu s-a gândit nimenea – pentru un motiv sau pentru altul –, dar care trebuie să se facă numaidecât, pentru ca istoria țării noastre să nu se mai clădească pe lucrări de fantezie, ci pe documente sigure și neîndoioase. Pentru aceasta avem destui oameni de știință și în Academie și în afară de Academie.

Și dacă este vorba numai de buna mea credință, pentru aceasta, mă refer la judecata d-voastră, care timp de 8 ani de zile m-ați văzut pe această bancă și ați putut judeca dacă eu lucrez cinstit și bine la acest minister sau, din contră, lucrez, așa cum pretinde dl Iorga. (Aplauze prelungite.)

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară prelungită 1908–1909, nr. 52 din 4 martie 1909, p. 613.)

Trecând legea la Senat, se formează comitetul delegaților (C. Dianu, Dl Polizu-Micșunești, M. Adamescu, I. Demetrescu-Agraru și G. Constantinescu-Râmniceanu) alegând raportor pe senatorul I. Demetrescu-Agraru. Acesta citește raportul său în ședința de la 23 martie 1909 (p. 669 din Dezbateri) asupra legii votate de Cameră (p. 670). Se pune la vot fără discuție, dar votează contra 33, iar pentru numai 27, deci legea este respinsă.

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea ordinară prelungită 1908–1909, nr. 42, p. 671.)

Discurs în ședința Adunării Deputaților de la 9 februarie 1910, în discuția legii pentru înființarea Comisiunii istorice a României

Deși proiectul prezentat Parlamentului în martie 1909 fusese respins, fără discuție, în Senat, Haret era convins că statul trebuie să contribuie la publicarea feluritelor documente necesare istoriografiei românești și de aceea, prin deciziunea de la 23 mai 1909, numește o comisiune (I. Bogdan, D. Onciul, I. Bianu, C. Giurescu, D. Russo) care să se ocupe cu adunarea materialului necesar și publicarea lui. Sub această formă, lucrurile nu mulțumeau pe Haret, căci el voia ca această comisiune să lucreze în continuu și să știe că este permanentă pentru un timp mai lung. De aceea el se decide a prezenta din nou Parlamentului proiectul din 1909.

Astfel Senatul îl ia în discuție în ședința de la 13 ianuarie 1910. Comitetul delegaților (H. Fundățeanu, M. Demetrian, Aug. Frățilă, Teodor Ioan și Dim. I. Ghica) prezintă, prin raportorul Dim. 1. Ghica, raportul său (Vezi: Dezbaterile Senatului 1909–1910, p. 193 și următoarele). În discuția generală ia cuvântul numai N. Economu, care observă o greșeală de tipar (înființarea comisiei de la aprilie 1909 în loc de 1910) și, firește, face critică severă unui proiect care ia o măsură cu putere retroactivă. Raportorul și ministrul recunosc greșeala; senatorul, natural, nu mai insistă și proiectul se ia în considerare. Mici lămuriri la unele articole; apoi legea se votează cu 47 voturi pentru, fiind 13 contra.

Votată de Senat, ea trece la Cameră. După ce delegații discută și aleg comitetul (At. Marosin, Șt. C. Ioan, D. D. Pătrășcanu, N. Tăut, dr. N. Țurcanovici, I. A. Ghica, G. C. Dragu), raportorul G. C. Dragu prezintă raportul său în ședința de la 6 februarie 1910. Vorbesc contra proiectului deputații N. Fleva și N. Iorga, cărora le răspunde Haret. Se ia în considerare și la articole vorbește iarăși N. Iorga; apoi se dă votul, fiind 61 voturi pentru și 10 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor deputați, mă găteam să mulțumesc dlui Fleva,[1] pentru că, făcând excepțiune pentru mine, mă acuzase numai c-am călcat legea, iar nu și Constituțiunea. La începutul discursului său, de aceasta mă învinuise, și pentru că eu sunt deprins ca, ori de câte ori ia cuvântul dl Fleva, față de un ministru adversar, d-sa să-l învinovățească de călcarea Constituțiunii, socoteam că astăzi eu am scăpat… (Aplauze, ilaritate).

Dl N. Fleva: Aceasta este glumă pentru d-voastră.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dar m-am înșelat, căci n-a trecut mult și dl Fleva a găsit și pentru mine o călcare de Constituțiune.

Prin urmare, reținmulțumirile mele pentru altădată.

Pe urmă, dl Fleva a zis că de ce, acum când nu a mai rămas decât un an de legislatură, nu mă ocup să dreg cele ce am stricat.

Sunt două motive pentru aceasta, onor. dle deputat, de Ilfov; întâi, pentru că rar este omul care cunoaște ceea ce a stricat. Fiecare este pornit să creadă că ceea ce a făcut este bine; al doilea, că chiar dacă aș fi cunoscut ceva din greșelile mele, nu aș fi avut vreme să îndrept, pentru că în timpul acestor trei ani de zile m-am ocupat să dreg ceea ce ați stricat d-voastră. (Aplauze prelungite și îndelung repetate).

Și nu am isprăvit și nici nu cred să isprăvesc în anul care mai este până la sfârșitul legislaturii. (Aplauze.)

Mai este încă o învinovățire ce mi-a adus dl Fleva; d-sa a zis: „Pentru ce ministrul nu a avut curajul să ceară pe fața bilul de indemnitate pentru călcarea de lege și de Constituție pe care a făcut-o?“

Dar pe de altă parte, tot d-sa mă învinovățește că am avut curajul de a înfrunta și Senatul și Camera, făcând călcarea de lege pe care mi-o impută. Apoi mie mi se pare că dacă e vorba de curaj, mai mult curaj se cere pentru al doilea act, decât pentru cel dintâi, așa încât cel puțin pentru partea aceasta nu am nici o apărare să prezint. Dar venind acum la chestiune, mă mir că dl Fleva nu cunoaște fazele prin care a trecut chestiunea aceasta, și nici cel puțin nu a citit atât legea prezentată anul trecut, și azi din nou, precum și deciziunea mea de la mai trecut, la care s-a referit d-sa pentru că, dacă le-ar fi citit, ar fi văzut numaidecât că nu era pentru ce să ia cuvântul azi, afară numai dacă nu ar fi avut altceva de spus. D-voastră, dlor, anul trecut ați votat o lege, în care erau cuprinse oarecare lucruri de natură legislativă, și anume în prima linie era permanentizarea comisiunii istorice. Era o comisiune care se făcea permanentă pentru 7 ani, și care odată numită nu se mai putea reveni asupra ei în timpul acelor 7 ani.

Aceasta era o dispozițiune de natură legislativă, pe care eu nu aveam dreptul s-o iau fără o lege. Dar în același proiect de lege erau cuprinse și unele

1. Nicolae Fleva, fost membru al Partidului Liberal, trecut apoi la conservatori, fiind chiar ministru într-un guvern prezidat de G. Gr. Cantacuzino, era acum reprezentant al opoziției.

dispoziţiuni de natură pur regulamentară şi chiar mai puţin decât atât, adică constituirea unei comisiuni temporale, care să facă o anumită lucrare, comisiune fără nici un caracter de permanenţă.

D-lor, cine dintre d-voastră nu ştie că nu este zi într-o administraţiune mare, în care să nu fie chemat capul ei ca să numească cutare sau cutare comisiune, şi să-i aloce chiar şi indemnizare din fondurile respective, pentru ca să facă o anumită lucrare? Cu atât mai mare cuvânt eram eu îndreptăţit să constitui o asemenea comisiune, când d-voastră îmi alocaserăţi şi fondul pentru aceasta, şi când lucrarea de făcut era faţă şi gata de început.

Aceasta s-a întâmplat, dlor. Legea votată de d-vs. astă-primăvară a fost respinsă de Senat, şi este evident că nu mai puteam să o pun în aplicare în ceea ce privea părţile ei pur legislative decât în urma unui vot.

Dacă m-aţi fi văzut dvs. că mă duc la Maiestatea Sa Regele cu un decret, şi că surprind buna credinţă a Suveranului, punându-l să iscălească numirea unei comisiuni pe 7 ani de zile, atunci trebuia să mă trageţi la răspundere. Dar când eu uzez de un drept pe care îl are oricare ministru, de a numi doi, trei oameni într-o comisiune temporală, pentru care Camera alocase şi fondul, nu se poate ca pentru aceasta să mi se facă o acuzare îndreptăţită.

D-lor, comisiunea aceasta va avea atât de lucrat, încât nici în şapte ani nu are să termine, şi, fără îndoială, la expirarea celor 7 ani, va trebui reînnoit mandatul, sau reînnoită comisiunea.

Iată care este originea acestei comisiuni.

Ştiam că noi nu avem nici o ediţiune ca lumea a cronicilor…

Dl N. Iorga: D-le ministru, ediţiunile de până acum sunt bune.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Onorabile dle Iorga, veţi vorbi când va veni rândul d-voastră. Vă rog să mă lăsaţi să vorbesc şi să răspund ceea ce am de răspuns; veţi rectifica în urmă ceea ce veţi crede.

Repet dar şi menţin că pentru unele cronici, mai cu seamă, nu există o ediţiune ca lumea. Acum de curând, un tânăr învăţat, de mare merit, dl Giurescu[1] a pus în îndoială dacă cronica lui Ureche este scrisă de Ureche sau de altcineva.

Dl N. Iorga: Aceasta n-are a face cu…

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Apoi, când lucrurile stau aşa, când nu ştiu nici măcar dacă cronica cutare este scrisă de un autor sau de altul, sau de mai mulţi, sau dacă sunt mai multe cronici unite la un loc şi scrise în diferite epoci, ce temei să mai punem în lucrările noastre istorice, întemeiate pe asemenea documente? Era nevoie, vasăzică, să se facă o ediţiune definitivă a ceea ce aveam.

---

1. Const. Giurescu (1875–1918) era profesor la un liceu din Bucureşti şi, fiind numit în Comisunea istorică, a publicat o ediţie a Cronicii moldoveneşti a lui Ureche, considerând-o că este redactată de Simion Dascălul, pe care alţi istorici (între care şi Kogălniceanu) îl socoteau numai ca adnotator al cronicii lui Ureche.

Al doilea, la 1904 s-au făcut serbările pentru comemorarea morții lui Ștefan cel Mare, și între alte lucruri care s-au făcut atunci, s-a decis și acesta, ca să se publice o colecțiune completă a tuturor documentelor provenite de la dânsul. Exista deja o colecțiune foarte însemnată de asemenea documente, și se cunoștea existența altora, în diferite părți, pe care nu le posedam. Am rezervat din suma pe care o avea atunci, pentru serbări, o sumă de câteva mii de lei, anume pentru această lucrare, pentru tipărirea documentelor de la Ștefan cel Mare. Și am însărcinat pe dl Bogdan să se ducă în Rusia, și prin țară peste tot, și să adune documentele, care se vor mai descoperi; și cu acea ocaziune s-au descoperit o mulțime de documente. Așa că, în momentul când am adus legea, colecția era gata de pus sub presă.[1]

Vă întreb acum, pe câtă vreme aveam fond, pe câtă vreme nu depășeam întru nimic drepturile mele de șef de administrație, pentru ce aș fi pierdut un an de zile degeaba , numai ca să nu-mi atrag o învinuire de călcare de Constituțiune din partea dlui Fleva? Și de aceea am însărcinat pe cei 4-5 membri, la care mă gândisem pentru constituirea comisiunii, să înceapă lucrarea imediat, pentru ca la redeschiderea Parlamentului el să decidă dacă lucrarea avea să mai continue și după 1 aprilie 1910, sau să se întrerupă.

Dar lucrarea este începută, am aici un număr de șapte coale, edițiune minunată, lucrare cum poate nu s-a făcut alta mai bună decât dânsa în țară. Atunci vă întreb pe d-voastră, care mă criticați, unde este vina mea? Este pentru că v-am adus o lucrare gata făcută? Lucrarea aceasta puteați să o începeți d-voastră pentru că aveați fondul rezervat de mine de la 1904; dar fondul acela nu știu ce s-a făcut, pentru că eu nu am mai găsit nici o centimă din el, și am fost silit acum să cer alți bani de la d-voastră; eu sunt de vină?

Nu știu ce aș mai avea de răspuns la învinuirile dlui Fleva, pentru că nici d-sa nu a intrat în fondul legii. Poate ar fi ceva de vorbit în privința Sinodului, dar cum Sinodul și cronicile stau foarte departe una de alta, îmi rezerv plăcerea aceasta atunci când dl Fleva, va binevoi să stăm de vorbă anume în chestiunea sinodală; pentru astăzi însă atât.

(Dezbaterile Adunării deputaților 1909–1910, p. 511.)

1. Colecția lui I. Bogdan a apărut în 1903. Ea cuprinde 2 mari volume dedicată memoriei lui Haret „întemeietorul comisiunii istorice“.

XXXIX.
Modificarea legii sinodale

Expunere de motive

Una din legile fundamentale ale bisericii noastre autocefale ortodoxe române este legea privitoare la constituirea Sfântului Sinod și la alegerea mitropoliților și episcopilor.

Această lege, promulgată la 19 decembrie 1872, a izvorât din trebuințele care se simțeau atunci în biserică față de starea de lucruri anterioară.

De aproape patru decenii, de când ea a fost promulgată, și până azi, trebuințele bisericii s-au schimbat și legea alcătuită acum 37 de ani trebuie modificată în unele puncte, potrivit nevoilor actuale ale bisericii, fără a se atinge însă canonicitatea, nici economia ei generală.

După această lege, Sinodul se compune numai din mitropoliții și episcopii eparhioți, cum și din S. arhierei titulari. Aceștia din urmă au primit atunci ființă legală numai pentru ca la ședințele Sinodului să poată lua parte în orice moment cel puțin 12 membri.

Dar Sinodul în biserica ortodoxă este adunarea reprezentativă a bisericii conducătoare, iar ierarhia ei se compune din trei trepte: episcop, preot și diacon.

În Sinod, deci, trebuie să ia parte reprezentanții tuturor treptelor ierarhice, ceea ce după legea existentă nu se practică.

Trebuința lărgirii cercului elementelor constitutive ale Sinodului s-a simțit încă de mult la noi. Din toate părțile s-a cerut și se cere încă cu insistență o modificare în acest sens. Credem că această cerere este întru totul îndreptățită și că a sosit vremea ca să fie adusă la îndeplinire.

Căci e drept ca în instanța care are conducerea supremă a bisericii și răspunderea înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor de tot ce se face în biserică și de biserică, să fie reprezentate toate elementele ei constitutive.

E drept și înțelepțesc lucru ca și preoții, care stau în mai de aproape legături cu poporul și care cunosc foarte bine nevoile lui, să aibă și ei cuvântul în chestiunile bisericești de ordin general care se tratează în Sfântul Sinod.

O modificare a legii existente în acest sens, pe lângă că va satisface cererile care se ridică din toate părțile, ne va apropia în același timp și de spiritul organizațiunii în biserica veche, cum și de practica din cele mai multe biserici ortodoxe autocefale.

Însă, pentru a se păzi canoanele, care cer ca chestiile de dogme şi de ritual să fie tratate numai de episcop, şi ca judecarea unui episcop să nu se iacă decât tot de episcop, prin proiectul nostru de lege lăsăm ca aceste chestii să rămână exclusiv de competenţă Sinodului, compus numai din mitropoliţi şi episcopi; iar pentru chestiile care, după canoane, nu revin Sinodului episcopal, propunem lărgirea Sinodului completându-l cu un număr de 20 membri, aleşi din cler.

Din aceştia, 17 vor fi aleşi de clerul de mir, şi pentru că viitorii preoţi se formează în seminariile teologice şi în facultatea de teologie, şi deci şi aceste instituţiuni au un rol hotărâtor în mersul treburilor bisericeşti, proiectul actual prevede ca şi seminariile (toate la un loc) şi facultatea de teologie să trimită câte un profesor cleric, ca reprezentant al lor în Sfântul Sinod.

Mănăstirile au în împrejurări normale de asemenea un rol însemnat în viaţa bisericească şi naţională. De aceea proiectul prevede ca şi mănăstirile să-şi trimită în Sinod doi reprezentanţi ai lor din sânul cinului călugăresc.

Sinodul astfel compus, din Sinodul episcopal şi din Consistoriul superior bisericesc, lucrează cu deplină competenţă în afacerile spirituale, canonice şi disciplinare ale bisericii ortodoxe române, conform art. 21 alin. e, din Constituţiune.

Cât despre alegerea mitropoliţilor, legea din 1872 prevede ca la scaunele mitropolitane să se aleagă numai din cei 6 episcopi eparhioţi; iar la scaunele episcopale vacante să nu se poată alege decât din cei 8 arhierei titulari.

Experienţa a dovedit iarăşi că cercul acesta de eligibili e prea restrâns şi că nu dă putinţa ca cele mai înalte demnităţi bisericeşti să fie alese din întregul cler cele mai merituoase elemente şi ca cultură şi ca moralitate.

De aceea, în conformitate cu practica din vechea biserică ecumenică, în conformitate cu prescripţiunile canonice şi cu practica din toate bisericile ortodoxe de azi, precum şi cu cea din trecutul bisericii româneşti, proiectul de lege lărgeşte cercul eligibililor, făcând cu putinţă ajungerea la înaltele trepte de mitropolit şi episcop a oricărui membru al clerului român care întruneşte condiţiunile canonice şi legale.

În ce priveşte formarea listei candidaţilor la scaunele mitropolitane şi episcopale, Consistoriul superior bisericese, ca cel ce e mai în măsură să cunoască pe cei mai merituoşi membri ai clerului, va propune Marelui Colegiu electoral – după modalitatea expusă în proiect – pe candidaţii la scaunele vacante.

Acestea sunt modificările ce am crezut de nevoie ca să aducem legii sinodale din 1872, cum şi motivarea lor.

Nădăjduim că legea astfel modificată va servi în mod real interesele bisericii şi va da un impuls puternic şi un nou avânt bunului mers al treburilor bisericeşti, spre binele şi înălţarea poporului şi a ţării noastre.

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1908–1909, p. 318.)

Discurs în ședința Senatului de la 6 martie 1909, în discuția proiectului pentru modificarea legii sinodale

Legea pentru alegerea mitropoliților și episcopilor eparhioți și a constituirii sfântului sinod al sfintei biserici autocefale ortodoxe române de la 19 decembrie 1872 abrogă cele două legiuiri anterioare tăcute sub regimul statutului, adică: „Decretul organic pentru înființarea unei autorități sinodale centrale pentru afacerile religiei române“ de la 3 decembrie 1864 și „Legea pentru numirea de mitropoliți și episcopi eparhioți în România“ din 11 mai 1865. Expunerea de motive arată pentru ce s-a simțit nevoia unei modificări. Proiectul întocmit de Haret pe baza acestor motive a fost prezentat Senatului, care a numit delegați pe: mitropolitul Primat, mitropolitul Moldovei și Sucevei, Procopie Dumitrescu, Al. Constantinescu și V. T. Lovinescu. Aceştia au ales raportor pe Atanasie mitropolitul Primat de atunci. El a citit raportul său în ședința de la 5 martie 1909 (Dezbateri p. 306) asupra proiectului (p. 310). A urmat discuția generală în ședințele de la 5, 6, 7, 9, 10 și 11 martie, la care au participat: C. Dissescu, Ep. Gherasim de Roman, mitropolitul Moldovei, C. Olănescu: apoi a vorbit ministrul Haret și iarăși C. Dissescu, mitropolitul Moldovei, episcopul de Roman, mitropolitul Primat, C. C. Arion, episcopul de Huși și din nou Haret. În ședința de la 11 martie s-a votat luarea în considerație și a urmat discuția pe articole și în ziua de 12 martie, la care Haret n-a mai luat cuvântul, ci numai senatorii: Ep. Gherasim, N. Economu, C. C. Arion, Al. Enacovici, C. Dissescu, mitropolitul Primat, Al. Constantinescu, Al. Tătăranu și C . Mănescu. Votul în total s-a dat în ședința de la 13 martie, fiind 59 voturi pentru și 12 contra.

Urmează aici cele două discursuri ale lui Haret.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-le preşedinte, permiteți-mi să fac o mică întrebare: este vreun articol de regulament precis care prescrie că după un orator care vorbește contra să ia cuvântul unul care vorbește pentru?

Dacă un asemenea articol nu există, nu poate fi nimeni forțat să vorbească decât la rândul său.

Dl C. Olănescu: Cer cuvântul în chestiune de regulament.

Dl vicepreședinte, C. Climescu: Aveți cuvântul.

Dl C. Olănescu: Înțeleg ca dl ministru să nu cunoască regulamentul Senatului, sau să întrebe cum trebuie să se procedează când este vorba de aplicarea regulamentului; mă mir însă că biroul îl ignorează și îl rog să binevoiască a se raporta la art. 24 din regulamentul Senatului, care, în aliniatul din urmă, nu poate lăsa nicio îndoială de modul cum trebuie acordat cuvântul.

Iată, în adevăr, ce zice acest aliniat:

„Preşedintele acordă cuvântul după rândul înscrierilor sau al cererilor, având de normă a da cuvântul unuia contra și altuia pentru“; va să zică trebuie să acordați cuvântul în ordinea înscriererilor, însă, după un orator care a vorbit contra unuia care declară că are să vorbească pentru.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor senatori, când am cerut adineauri o lămurire de la dl preşedinte în privința articolului la care se făcea apel, este că voiam să știu dacă este un asemenea articol în regulamentul Senatului, şi dl Olănescu a recunoscut că nu eram chemat ca să cunosc aşa de aproape regulamentul Senatului. Fiindcă acum văd că este un articol precis de regulament în această privință, iau eu cuvântul ca să vorbesc pentru, rezervându-mi dreptul ce am ca ministru, să mai vorbesc oricând voi crede de cuviință.

Dl C. C. Arion: Cer cuvântul şi vă rog, dle preşedinte, să mă înscrieți contra.

Dl A. Frățilă: Cer cuvântul pentru!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor, îmi pare rău că o discuțiune care trebuia să rămână absolut liniştită şi lipsită de orice pasiune, și pentru pregătirea căreia de luni de zile lucrăm noi cu toții, din toate partidele, să fie tulburată prin un incident absolut neînsemnat, şi care ar fi fost foarte lesne de evitat, dacă s-ar fi ținut seamă de oarecare conveniențe.

D-voastră știți bine că sunt doi oratori înscrişi ca să vorbească pentru proiect, şi știți cine sunt acei oratori. Atunci pentru ce nu ați vrut să țineți seamă de o considerațiune, care nu ar fi trebuit să vă scape din vedere, că nu le convine acestor înalți ierarhi să vorbească imediat după un alt ierarh şi în contra lui? Acesta e motivul pentru care amândoi oratorii înscrişi să vorbească pentru proiect îşi rezervaseră să nu vorbească îndată după P. S. S. Episcopul de Roman. Ar fi trebuit să respectați aceste scrupuluri onorabile.

Dar acum că am cuvântul îl țin, ca să răspund la vorbirea P. S. S. Episcopului de Roman, lucru pe care îmi propuneam să-l fac la rândul ce-mi rezervasem, adică la sfârşitul acestei discuțiuni.

P. S. S. Episcopul de Roman a împărțit vorbirea sa în trei părți: la cea dintâi parte, asupra căreia a revenit şi astăzi pe la sfârşitul discursului său, a enunțat oarecare principii pe care statul nu le poate admite nici într-un chip, pentru că admiterea lor ne-ar duce de-a dreptul la despărțirea bisericii de stat, ceea ce nu voim nici noi, nici Biserica.

În adevăr ce a zis P. S. Sa? A spus că nimeni afară de biserică nu are dreptul de a legifera pentru biserică…

P. S. S. Episcopul de Roman: În biserică.

Dl C. G. Dissescu: Altceva e în biserică.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: E adevărat că asemenea distincțiuni de prepoziții eu nu le înțeleg; eu înțeleg distincțiuni de lucruri. A legifera pentru biserică sau în biserică poate să facă o mare deosebire pentru alții, eu însă mă uit la lucrurile ce se ascund în realitate sub cuvinte.

Şi în partea din urmă a vorbirii sale, P. S. S. Episcopul de Roman a lămurit foarte bine ceea ce vrea să înțeleagă prin cele ce spusese ieri. Înțelege că statul să-şi împlinească datoriile față de biserică, dar biserica să nu aibă nici un contact cu statul întru tot ce priveşte raporturile ei cu elementul laic.

Ca să răspund la această teorie nu am să citez decât un exemplu: P. S. Sa se pune la adăpostul legii din 1872 şi cere menţinerea ei. Or, ce a fost legea de la 1872 decât o legiferare în biserică cum ziceţi d-voastră, pe câtă vreme a hotărît instituirea autorităţii supreme bisericeşti, a Sinodului?

Aşa fiind, dreptul pe care l-a avut legiuitorul de la 1872 îl avem şi noi azi. Putem şi noi legifera, în limitele canoanelor, constituirea autorităţii supreme bisericeşti aşa cum înţelegem noi. Asupra acestui lucru, discuţie nu poate încăpea.

Dar noi nici nu vrem să mergem aşa de departe cât a mers legiuitorul din 1872, pe câtă vreme de Sinod nu ne atingem; prin urmare, cu atât mai puţin are loc ceea ce a spus P. S. S. Episcopul de Roman. Şi să răspund şi la întreruperea dlui Dissescu de adineauri: dacă este o deosebire între a legifera în biserică şi pentru biserică, mi se pare că ar fi greu să se legifereze mai în biserică decât s-a făcut la 1872.

Şi dacă este aşa, una din două: Ori legea din 1872 este nulă, după teoria P. S. S. Episcopului de Roman, şi rămâne ca biserica să se conducă în statul român numai după canoane; sau legea din 1872 este bună,– statul a avut dreptul să o facă aşa cum a făcut-o–, şi atunci cu atât mai mare cuvânt avem astăzi dreptul să prezentăm şi noi acest proiect de lege, al cărei cerc de acţiune este cu mult mai restrâns decât al celei din 1872.

De altmintrelea, dlor senatori, chestiunea pe care P. S. S. Episcopul de Roman a atins-o, este o chestiune extrem de delicată, de care nici statul nu a voit să se atingă niciodată decât cu mare precauţiune, şi nici biserica n-a căutat să o zgândărească. Aşa fiind, nu văd pentru ce astăzi, într-o atmosferă aşa de liniştită ca aceea în mijlocul căreia se discută proiectul nostru de lege, să se stârnească, fără nicio cauză, această chestiune eminamente iritantă, şi care nu are ce căuta în discuţiunea de astăzi.

A doua parte a vorbirii P. S. S. Episcopului de Roman s-a ocupat de arhiereii titulari, şi P. S. Sa s-a pronunţat în contra lor, şi, întemeindu-se pe canoane, a declarat că aceşti arhierei sunt anticanonici. De aceea P. S. Sa a cerut desfiinţarea lor.

D-lor senatori, d-voastră aţi citit foarte însemnatul şi frumosul raport al I. P. S. S. mitropolitului Primat, care conchide în sensul proiectului guvernului, după care aceşti arhierei sunt menţinuţi. Şi I. P. S. Sa îşi întemeiază părerea sa tot pe canoane.

Ce concluziune trebuie să tragem din această nepotrivire în tre doi înalţi prelaţi?

Iată, dlor, cum văd eu lucrul acesta: Canoanele sunt reguli stabilite de diferitele sinoade ale bisericii în perioada de formaţiune şi după care şi în timpurile ulterioare biserica caută să se conducă. Dacă ne raportăm la timpurile acelea, de acum 1000-1500 ani, şi căutăm să ne punem în locul acelora care au făcut canoanele, nu va fi greu să înţelegem că la fiecare dată ei erau siliţi să ţină seamă de împrejurările momentului în care legiferau.

Dar împrejurările acestea se schimbau de la un moment la altul, pentru că societățile omenești în toate timpurile sunt supuse la schimbări. Și de aceea este evident că împrejurările în care biserica se afla în timpul apostolilor și a urmașilor lor imediați, sau în timpul persecuțiunilor, nu seamănă deloc cu împrejurările în care s-a aflat biserica după Constantin-cel Mare.

Și iarăși împrejurările din secolul IV și V deloc nu seamănă cu acele din secolul VIII și IX, pentru că societatea în mijlocul căreia trăia biserica își schimbă condițiunile, după cum se schimbă toate lucrurile, și biserica cu înțelepciune a căutat să se pună de acord cu societatea pentru care era chemată să lucreze. De aceea nu este de mirare că cutare conciliu convocat în secolul al IV-lea, a putut asupra unei chestiuni să dea o soluție care nu se potrivește cu soluția dată de alt conciliu din secolul al VII-lea, asupra unei chestii analoage, pentru că elementele care serveau la rezoluția luată în secolul al IV-lea nu erau aceleași cu cele din sec. al VIII-lea.

Cine ia lucrurile în mod superficial va putea să zică că canoanele sunt în contradicție unele cu altele, și de multe ori se întâmplă că cei ce vorbesc în chestii de drept canonic, întemeindu-se mai mult pe necunoștința altora decât pe propria lor cunoștință în asemenea chestii, nu se jenează să ia din Pidalion[1] ceea ce le trebuie și să le dea interpretarea ce le convine. Când însă intri la adâncul lucrului și legi hotărârea unui canon cu împrejurările în care s-a făcut acel canon, atunci vezi că este perfectă potrivire între ceea ce s-a făcut și într-un secol și în altul, cu condiție însă să ții socoteală de toate elementele problemei, iar nu numai de unele din ele.

Iată pentru ce în o chestiune ca aceea a arhiereilor titulari puteți vedea două soluțiuni opuse, ambele întemeiate pe canoane.

D-lor, nu-mi voi permite să intervin în această parte a discuției, pentru că oricât m-aș fi silit ca să-mi fac puțină educație asupra canoanelor în aceste două trei luni de când mă ocup mai de aproape de această chestie, nu sunt atât de tare în cât să pot lupta cu acei care de ani de zile nu se ocupă decât cu dânsele și care sunt chemați să le dea interpretare. Și nici nu este nevoie de aceasta.

Scopul proiectului de lege constă în două puncte:

Pe de o parte, se lărgește cercul alegerii mitropoliților și episcopilor, și al doilea se legiferează admiterea într-o măsură mai mare la munca pentru interesul general al bisericii și a clerului preoțesc și duhovnicesc. Acestea sunt punctele cardinale ale proiectului. Cât pentru arhiereii titulari, fie că se mențin, fie că s-ar desființa, economia proiectului nu este întru nimic zdruncinată, și înțelegeți că nu am niciun interes și nici nu mi-ar sta bine ca să intervin în discuțiunea privitoare la ei, pentru că mai mult aș putea să o încurc decât să o luminez.

---

1. Pidalion este colecția canoanelor, adică legile votate în diferite sinoade. În românește s-a tradus de Veniamin Costache și s-a tipărit în mănăstirea Neamțu în anul 1844.

Dar dacă ar fi să-mi dau părerea, ca un simplu profan, aş zice că pe câtă vreme arhiereii există şi sunt întrucâtva intraţi în deprinderile noastre şi pe câtă vreme nu fac umbră nimănui, nu văd de ce nu i-am lăsa să rămână şi mai departe, după cum există de 37 de ani de când există şi actuala lege a Sinodului.

De aceea prefer ca proiectul de lege să rămână aşa cum este, după cum foarte bine l-a expus şi susţinut P. S. S. Mitropolitul Primat.

Trec, dar, mai departe la a treia chestiune, şi cea mai însemnată, asupra căreia a vorbit P. S. S. Episcopul Romanului, chestia consistoriului superior.

D-lor, P. S. Sa a pus de la început principiul că orişice s-ar legifera în materie de biserică contra unei dogme, nu are valoare. Cred că cuvântul de dogmă nu se potriveşte aici.

Înţeleg să numim dogmă un principiu ca acela că duhul sfânt de la tatăl purcede; un principiu care ar defini însăşi esenţa şi temelia credinţei creştineşti; dar chestia existenţei sau neexistenţei arhiereilor titulari este o chestie de canoane, dar nu de dogmă.

Este o chestie de ierarhie sau de disciplină bisericească, iar nu de dogmă aceea, dacă preotul are sau nu dreptul de a sta în sfat alături cu episcopul.

P. S. S. Episcopul de Roman: Dogmă, dle ministru.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Şi dacă este vorba de canoane, apoi v-am arătat adineauri cum ne-ar fi şi nouă foarte lesne ca să găsim şi noi canoane în favoarea tezei noastre. Şi chiar P. S. Sa Episcopul de Roman a citat sinoade ecumenice şi locale în care au luat parte preoţi şi diaconi şi simpli clerici. Dar, P. S. Sa zice: Preoţii aceştia deţineau puterea lor de la episcopii pe care îi reprezentau.

Eu aş putea să completez informaţia ştiinţifică dată de P. S. Sa, adăugând că din cele şapte sinoade ecumenice nu a fost niciunul în care asemenea preoţi şi diaconi să nu fi figurat. În toate au fost; în unele mai mulţi, în altele mai puţini. Şi voi face să se observe că: sinoadele acelea nu se ocupau numai de chestiuni de administraţie curentă, ci în ele s-a stabilit doctrina creştinească, şi s-au formulat dogmele de care vorbea P. S. Sa, care au fost cele mai înalte subiecte pe care în timp de aproape două mii de ani au avut să le trateze vreodată adunările bisericeşti.

Şi dacă în asemenea sinoade au venit să figureze preoţi şi diaconi – şi nu numai să figureze, dar să ia parte efectivă la discuţii în felul cum a făcut marele Atanasie,[1] care nu era pe atunci decât simplu diacon –, apoi cum găsiţi d-voastră aşa de extraordinar că ceea ce se făcea altădată în sinoadele ecumenice să nu se poată face astăzi într-un sinod local, care va avea să se ocupe de a faceri cu mult

1. Sfântul Atanasie zis cel Mare, pe care biserica noastră îi prăznuieşte la 18 ianuarie, era diacon în 325 şi, însoţind pe patriarhul Alexandru al Alexandriei la Sinodul de la Niceea, a rostit cuvântări vestite, care au avut de rezultat osândirea arianismului.

mai puțin grave? Cerem noi prin proiectul de lege ca preoții care vor figura în consistoriul superior, să reguleze ei treburile bisericești cu caracter episcopal? Deloc.

Că Sinodul cuprinde opt episcopi și opt arhierei și atâția preoți nu importă, pe câtă vreme Sinodul își menține toate atribuțiunile sale, și numai se alătură un organ nou, destinat să expedieze o sumă de lucrări, de care Sinodul singur nu se poate ocupa din cauza mulțimii lor.

Și proiectul de lege spune anume că Consistoriul nu este decât o anexă a Sinodului, ceea ce este formulat foarte clar în art. 8:

„Autoritatea sinodală centrală a Regatului român este Sf. Sinod, căruia se alătură Consistoriul superior bisericesc, în alcătuirea și cu atribuțiunile prevăzute în art. 18 până la 21".

Mai clar decât așa, se poate? Sinodul este autoritatea superioară a bisericii și Sinodul nu cuprinde decât persoane în grad episcopal: ori episcopi cu scaun, ori episcopi fără scaun, care sunt arhiereii; iar în ceea ce privește consistoriul superior și atribuțiunile lui enumerate în art. 18–21 se spune:

„Hotărârile consistoriului superior bisericesc în toate chestiile privitoare la doctrină, cult și păstorie spirituală, ca să fie executorii, vor trebui să fie ratificate de Sf. Sinod".

Ei bine, formula aceasta nu vă satisface? Nu este Sf. Sinod care decide în cele din urmă? Ce face consistoriul? Emite păreri, care nu se pot executa decât dacă sunt confirmate de Sf. Sinod.

Dar se pretinde oare că dreptul episcopului merge până acolo, încât să nu fie permis unui preot ca nici gura să deschidă, nici să-i fie permis să vadă și el ce se petrece pe lumea aceasta? Mă iertați; nu acesta este spiritul bisericii creștine! Biserica creștină nu a fost niciodată o biserică absolutistă, care să desființeze dreptul de cugetare.

Chiar P. S. S. Episcopul de Roman a vorbit ieri de libertatea de conștiință, libertatea fiecăruia de a avea părerea sa.

Apoi, libertatea de a avea păreri în felul acesta o înțelegeți ca preoții și diaconii să nu poată nici măcar părerea să-și dea asupra lucrurilor care privesc Biserica? Se poate un lucru ca acesta?

Dacă teoria aceasta se va fi susținut cândva, ea nu se mai poate susține astăzi.

În societatea modernă nu mai merge ca să se hotărască de noi fără noi, nu mai merge ca câteva persoane să decidă singure și fără apel în chestii vitale pentru interesul generalității cetățenilor.

D-lor, un lucru de care își dă lesne seama orișicine a urmărit câtuși de puțin mersul treburilor bisericești la noi în țară, este că ceea ce aș putea numi circularea ideilor se face prea încet, ori prea imperfect, și aceasta din cauză că mecanismul prin care sferele superioare se pun în contact cu cele inferioare, e defectuos.

Și unul din cele două scopuri ale acestui proiect de lege – și poate cel mai important din amândouă, este tocmai acesta: de a permite un contact mai apropiat între toate părțile organizării bisericești.

Este imposibil a se spune că o asemenea năzuință din partea noastră poate fi antidogmatică sau anticanonică: din contră, este conformă cu spiritul cel adevărat al bisericii creştine ortodoxe, care este mai democratic decât al oricărei alteia.

De altfel, îmi este de ajuns să mă uit ca să văd ce se petrece în celelalte biserici creştine ortodoxe. Noi cerem ca pe lângă Sinod să se alăture un organ nou, un fel de organ de consultare şi de informaţiune, care să-l ajute în expedierea afacerilor bisericeşti, fără să se amestece în părţile care după canoane revin de drept episcopilor. Dar, dlor, biserica rusească este şi ea o biserică ortodoxă, dacă nu mă înşel; şi acolo chiar Sinodul, adică însăşi autoritatea supremă bisericească cuprinde, pe lângă patru episcopi sau mitropoliţi, alte trei persoane, care nu sunt nici episcopi, nici mitropoliţi; adică doi arhimandriţi şi un simplu preot, care e duhovnicul împăratului. Ei, cum deriziunile Sinodului de la Petersburg nu sunt anticanonice, iar deciziunile Sinodului nostru compus numai din episcopi şi mitropoliţi ar fi necanonice, pentru că alături de dânsul lucrează un alt corp care vine să-l ajute?

Aceeaşi organizare este şi în Grecia. În Serbia, 8 ani de zile Sinodul a fost format din trei episcopi şi mitropoliţi şi un număr de preoţi; e drept că azi s-a schimbat această organizare, dar 8 ani de zile aşa a fost. Şi Sinodul acela a avut atribuţiuni arhiereşti; el judeca chiar pe arhierei şi pe mitropolit.

În Muntenegru este un singur arhiereu în Sinod; restul e compus din protopopi şi călugări. Tot aşa sunt şi alte exemple mai puţin însemnate, pe care leaş putea cita.

Cred, dlor, că nu e trebuinţă să insist mai mult. Pe câtă vreme argumentării P. S.S. Episcopului de Roman i-a lipsit baza principală, deoarece nu a dovedit ca anticanonică organizarea ce dăm consistoriului superior bisericesc, de vreme ce nu influenţează întru nimic atribuţiunile Sinodului propriu-zis, care continuă a funcţiona ca şi mai înainte, cred că nu e locul a o discuta mai departe; din contră, chiar dacă am fi vrut să mergem mai departe decât am mers, am fi putut să ne autorizăm de exemplul altor state tot aşa de ortodoxe ca şi al nostru. (Aplauze prelungite.)

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea ordinară prelungită 1908–1909, nr. 28 de la 12 martie 1909 p. 328.)

Al doilea discurs în chestiunea modificării legii sinodale rostit în şedinţa Senatului de la 11 martie 1909

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: D-lor senatori, discuţiunea asupra legii acestea durează deja de vreo şapte zile, şi cred că chestiunea este pe deplin clarificată, mai ales în urma prea frumoasei vorbiri a

Înalt Prea Sfinției Sale Mitropolitului Primat; însă s-au amestecat în discuțiune multe elemente, care nu aveau ce căuta într-însa și din această cauză mă tem că în spiritul unora dintre dvs. a putut să se introducă oarecare îndoială. De aceea cred că este nevoie să iau cuvântul a doua oară.

Cel dintâi care a contribuit a face ca discuțiunea să ia întorsătura aceasta, a fost dl Dissescu, care, într-o vorbire foarte frumoasă de altminterea și plină de fapte, a schimbat cu totul caracterul pe care această discuțiune ar fi trebuit să-l păstreze.

D-lor, este însemnată influența pe care temperamentul propriu al omului îl are asupra modului cum el privește o chestiune.

Mi-aduc aminte că, atunci când am făcut prima redacțiune a acestui proiect de lege, pe care o făcusem numai cu intențiunea de a culege păreri asupra lui mai înainte de a-i da forma definitivă, am comunicat un exemplar și dlui Dissescu, care mi-a spus, după ce l-a citit: „Sunt în fond pentru ideile exprimate de d-ta; dar mă gândesc ce frumoasă discuție se poate face asupra acestei legi!“ Pe d-sa îl impresionase, în prima linie, efectul artistic, aș putea zice, pe care putea să-l producă expunerea cunoștințelor sale speciale în materia aceasta. Și, fără îndoială, ați putut și dvs. vedea că așa a fost, deoarece și d-voastră ați fost întrucâtva surprinși de vastele cunoștințe în dreptul canonic ale dlui Dissescu.

M-am silit și eu de câtva timp să mă fac mai puțin agramat în materia aceasta: dar când am văzut cât de multe lucruri poate scoate dl Dissescu dintr-un rând de canon, m-am umilit, văzând cât de puțin știu eu față de d-sa.

Și cu toate acestea, în discuția propriu-zisă a proiectului de lege, eu nu mă cred mult inferior d-sale; pentru că tărâmul pe care eu cred că discuțiunea trebuie să se mărginească este altul decât acela pe care a voit s-o aducă dl Dissescu, încât nu numai eu, dar oricare din d-voastră, care vrea să citească cu băgare de seamă proiectul de lege și să cugete asupra lui, cred că se va simți foarte competent să judece asupra lui și să-și dea părerea în deplină cunoștință de cauză.

În adevăr, eu pretind că toată partea canonică a discuți-unii, la care am fost târîți în urma discursului dlui Dissescu, era inutilă, pentru motivul foarte simplu că proiectul de lege nu atinge nimic din partea canonică a legii din 1872 și că ceea ce introducem nou într-însa, este o chestiune mai mult de administrație curentă, care nu are nimic a face nici cu dogmele, nici cu canoanele.

Unii dintre oratorii care m-au precedat, mi-au adus învinuirea că de la prima redacțiune pe care am împărțit-o la multă lume, și până la ultima formă sub care am prezentat proiectul de lege în dezbaterile d-voastră, s-au făcut multe schimbări în proiect.

Aceasta este adevărat; și încă acei ce mă învinovățesc de lucrul acesta nici nu știu câtă dreptate au.

Dumnealor cred că au fost numai două redactări. Nu; au fost șase, de șase ori a fost prefăcut proiectul, înainte de a fi adus pe biroul Senatului.

Și cu aceasta răspund și dlui Arion, care îmi impută că am venit cu un proiect nestudiat. Apoi dacă este nestudiat un proiect refăcut de șase ori, după

ce ai cerut păreri de la toți, până și de la adversarii politici, atunci ce trebuie făcut pentru ca un proiect de 10 articole să se poată numi bine studiat?

Am luat părerile și ale laicilor și ale prelaților, și nu numai ale celor mai înalți, ci ale întregului episcopat. Chiar aici, în localul Senatului, am avut o lungă consfătuire în ziua de 6 februarie, în care toate articolele, unul după altul, au fost studiate, și în care fiecare din episcopi și din mitropoliți s-a pronunțat. Și cred că nu voi fi dezmințit dacă voi spune că, afară de o părere a P. S. S. Episcopului de Roman în privința consistoriului și de vreo două păreri răzlețe privitoare la arhiereii titulari, încolo toți au fost de acord în privința fondului legii. Așa fiind, dacă exceptăm părerea personală a P. S. S. Episcop de Roman, de chestia canonică nu putea fi vorba aici; și vedeți cât de mult s-ar fi simplificat discuția, dacă ar fi lipsit din ea toată partea care s-a ocupat cu analiza canoanelor.

După cum spuneam și deunăzi, este o adâncă deosebire între modul cum privesc cu legea sinodală și cum o privește dl Dissescu. D-sa a pornit de la începutul creștinismului și a căutat, prin o serie de deducțiuni, să vadă la ce concluziuni ar ajunge, pentru ca pe urmă concluziunile acelea să le formuleze ca text de lege.

Rezultatul metodei acesteia l-ați văzut: S-au consacrat mai multe ședințe pentru discuția canoanelor, din care nu a ieșit nimic, căci nici o concluzie certă nu s-a putut degaja nici din vorbirea dlui Dissescu, nici din a dlui Economu, nici din a dlui Arion. Singurul lucru cert, care s-a putut constata, este că nici între dlor nu s-au putut pune de acord.

Am explicat când am vorbit deunăzi de unde provin asemenea divergențe: de câte ori se formula un canon nou, canonul acela nu anula pe cele anterioare. Și în timpul nostru se petrece cam același lucru în Anglia, cu legile. Din această cauză, deseori se găsesc canoane care se contrazic unele pe altele. Dar dacă se ține seamă, nu numai de litera canonului, dar și de împrejurările în care a fost el făcut, atunci contradicțiile dispar. Nenorocirea este că de multe ori cunoaștem numai canonul, dar nu și împrejurările.

Evident că cercetări de acest fel nu se pot face la dezbateri de corpuri legiuitoare, pentru că, după cum spunea ieri I. P. S. S. mitropolitul Primat, evanghelia, dogmele și canoanele nu se discută în Parlament.

Eu, dlor, am procedat cu totul altfel. Sunt acum 12 ani de când sunt în contact cu Sinodul și cu afacerile bisericești în general, și în acest șir de ani înțelegeți că am ajuns să-mi formez oarecare experiență și să-mi dau seama întrucâtva de părțile în care biserica noastră are nevoie a i se face înlesniri, pentru ca să poată răspunde mai bine la chemarea sa; căci și biserica, ca și oricare altă instituție, simte din când în când trebuința de oarecare prefaceri în organizația sa exterioară. De aceea nu este de mirare, dacă, după atâția ani, a ajuns să se concretizeze în mintea mea două, trei idei, care mie mi se par că reprezintă nevoi care au trebuință să fie realizate, pentru ca biserica să răspundă mai bine

la chemarea sa în omenire şi în stat. Ţinta mea fiind astfel formulată, n-am avut decât să caut drumul cel mai scurt şi mai uşor ca să ajung la dânsa. Aşa făcând, nu aveam nevoie să mă pierd în consideraţii de canoane, care nu aveau nimic a face cu materia pe care îmi propuneam să o tratez.

Am făcut o primă formulare; am dat-o în discuţiunea tuturor, şi am primit orice fel de obiecţiuni şi de observaţiuni ce mi s-au făcut. Şi am ţinut seamă de toate acelea pe care le-am crezut întemeiate. Am făcut o a doua, o a treia, până la a şasea redacţiune, căutând în aceste succesive redacţiuni să elimin una câte una toate cauzele de dificultăţi care puteau împiedica realizarea scopului la care tindeam. În prima linie am căutat să înlătur orice obiecţiuni de natură canonică. Şi de ce m-am ferit anume de aceasta? Tocmai pentru că mă temeam de ceea ce s-a întâmplat, că aducând discuţiunea pe terenul canonic, nu vom mai ieşi dintr-însa, şi că ne vom încurca într-însa în aşa fel, încât să ajungem să nu ne mai putem înţelege anii cu alţii.

Nu acesta putea să fie scopul meu, mai ales că o lege bisericească, mai mult decât oricare alta, trebuie să ralieze pe toată lumea, atât pe cât e posibil. Tot de aceea m-am silit să nu dau niciun fel de caracter personal acestei legi, să nu se cunoască nicăieri mâna mea într-însa, dar fiecare din d-voastră să pună în ea partea sa de muncă şi de pricepere. De aceea, când veţi compara redacţiunea ultimă cu cea dintâi, veţi vedea că foarte lungă cale s-a urmat pentru a se ajunge de la una la cealaltă.

În adevăr, obiectul legii acesteia este de a realiza două scopuri; dar pe lângă acelea, ea mai are şi un alt scop care domină pe toate celelalte, anume acela de a nu introduce tulburare nici în biserică, nici în stat, şi cu oricâtă asprime mă veţi judeca d-voastră, care îmi sunteţi adversari politici, nu veţi putea să nu recunoaşteţi că, pentru ca să ajung aici, am fost de o îngăduială cât s-a putut de largă, şi că niciun moment n-am căutat să împiedic nici libera discuţiune, nici admiterea ideilor acelora care au fost găsite mai bune decât ale mele; şi vă rog să-mi ţineţi seamă de aceasta.

Aşa fiind, să intrăm în materie. Pentru ca să limpezesc chestiunea, voi repeta ceea ce am spus deunăzi când am prezentat proiectul acesta de lege. Întâi, să facem să se lărgească cercul de alegere al mitropoliţilor şi episcopilor, şi al doilea, să dăm posibilitate totalităţii clerului ca să contribuie la binele bisericii. Atât şi nimic mai mult.

Şi pentru ca să nu încurc realizarea acestor două scopuri unice cu discuţiuni lăturalnice, pentru ca să fie evident pentru fiecare că nu ating cu nimic fundamentele pe care se bazează biserica noastră, nu m-am atins întru nimic, nici în fond, nici în formă, de legea sinodală de la 1872.

Ce puteam să fac mai mult pentru ca să pun în evidenţă, pe de o parte, că nu este vorba de a răsturna nimic în organiza-ţiunea bisericii, iar pe de altă parte, cele două scopuri pe care le-am avut în vedere? Să iau lucrurile pe rând.

Mai întâi, dau la o parte din discuțiune chestiunea arhiereilor titulari. S-a vorbit mult, foarte mult, zilele acestea, dacă arhiereii titulari sunt sau nu canonici, rezultatul discuțiunii a fost că unii au stabilit că arhiereii sunt canonici, iar alții au stabilit tot așa de bine că ei sunt necanonici.

Pe care să-i credem?

Eu n-am trebuință să cred nici pe unii nici pe alții, și nici nu-mi pun această chestiune, căci n-am nevoie de ea în realizarea scopului acestui proiect de lege. Ori există mai departe arhiereii titulari, ori nu vor exista, dacă cele două scopuri ale legii vor fi atinse, eu mă mulțumesc; n-am nevoie dar să mă încurc într-o discuțiune de ordine pur canonică, care nu-mi servește la nimic. Și în cele din urmă ce rău fac arhiereii titulari dacă vor subzista mai departe? Suntem deprinși cu dânșii de 40 de ani, nu încurcă pe nimeni, ba la nevoie ar putea fi utilizați foarte bine în serviciul bisericii, mai bine decât până acum. Prin urmare, nu văd ce rău ar fi dacă i-am lăsa în pace și nu ne-am mai ocupa de dânșii, pe câtă vreme ei nu interesează nicidecum fondul legii.

Dar, o altă chestiune este de o mult mai mare însemnătate și care constituie prima țintă a proiectului ce este în dezbaterea d-voastră, este aceea a lărgirii cercului de alegere a mitropoliților și episcopilor, și asupra acestei chestiuni am putut să constat, din toate dezbaterile, că toată lumea este de acord, că toată lumea găsește că este bine și util că pentru situațiuni așa de înalte și de o importanță așa de decisivă pentru bunul mers al bisericii noastre, să existe cea mai largă posibilitate de a se face o bună alegere.

Altădată, în Moldova, era obiceiul ca acel care se alegea episcop pentru prima oară, se numea episcop de Huși; dacă se deschidea loc vacant de episcop la Roman, trecea de drept episcop de Roman, așa încât la fiecare dată nu era posibilitatea de a se face alegerea decât asupra unei singure persoane; pot să zic că de fapt nu există alegere.

La noi, după legea actuală, alegerea de episcop se face dintre cei opt arhierei, și cea de mitropolit dintre cei șase episcopi.

Se poate ca în restul clerului să se afle oricâți bărbați demni de a fi chemați la asemenea înalte situațiuni și să fie oricât de cunoscuți prin activitatea lor pastorală, ei nu pot fi înălțați la treptele cele mai înalte.

Aceasta este contrar spiritului organizării noastre bisericești ortodoxe, și este de multe ori și o piedică pentru a se face o bună alegere.

Asupra acestui punct, singurul care a ridicat obiecțiuni a fost dl Arion, care se temea că are să aibă greutatea de a face o alegere între așa numiții candidați.

Eu cred că d-voastră toți împreună cu mine veți fi de acord ca să urăm dlui Arion să nu aibă altă greutate în viața sa decât aceasta.

Dl C. C. Arion: Nu am zis aceasta. Poate că nu m-am exprimat clar și nu am putut fi înțeles.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Ați zis că nu are să se știe meritele candidaților, că au să fie oameni necunoscuți.

Dl C. C. Arion: Vreau să știu cine îndeplinește calitatea de a fi eligibil conform canoanelor? Canoanele sunt așa de obscure și de numeroase, încât trebuie să explicați sau să faceți declarațiuni ca să se știe.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Treaba aceasta are să o facă Sinodul, are să vă spună ce candidați sunt în condițiuni canonice și care nu sunt.

Prin urmare, responsabilitatea Marelui Colegiu în această privință e asigurată.

Dl C. C. Arion: Vrea să zică Sinodul are să prezinte lista celor eligibili?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu e așa.

Dl C. C. Arion: Vă încurcați.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Deloc, știu foarte bine ce am scris în lege, și e clar pentru mine ca și pentru toți care vor să citească legea fără idei preconcepute.

Dar în sfârșit, vom vorbi despre aceasta la articole, dacă va fi îndoială.

Trec la chestiunea consistoriului superior bisericesc. Aici au fost înverșunate bătălii, mai ales pe chestiunea canonicității.

D-lor, în chestia canonicității nu ar mai fi nevoie a mai adăuga eu nimic, pentru că ceea ce au spus amândoi I. P. S. mitropoliți nu-mi mai lasă mie loc a vorbi în această materie, căci doară nu eu sunt mai priceput decât P. S. S. Lor în materie de canoane; dar pentru d-voastră, care în majoritate, nu sunteți versați în dreptul canonic, argument mai tare decât însăși canoanele, e ceea ce se petrece în toate bisericile ortodoxe ale Răsăritului.

În niciuna din bisericile acestea nu există interdicțiunea absolută pentru preoți de a sta alături cu episcopii în anumite împrejurări, pentru a se ocupa la un loc de a facerile bisericești.

Dacă e așa, cum poate să fie vorba de lipsă de canonicitate, de erezie și alte vorbe mari care s-au spus? Căci aceasta ar însemna că în întreaga biserică a Orientului numai noi am fi neeretici, iar tot restul ar fi eretici și anticanonici.

Dar, dlor, în special pentru noi românii, este decisiv exemplul bisericii din Transilvania.

S-a vorbit foarte pe larg despre exemplul acesta și bine s-a făcut, pentru că este, fără îndoială, una din dovezile cele mai strălucite de ce poate face o minte clară ca aceea a lui Șaguna, când poate să lucreze așa cum crede ea.

Înainte de 1853, clerul din Transilvania să nu credeți că sta mai bine decât al nostru. Clerul nostru astăzi este mereu obiectul criticilor de tot felul, i se găsesc toate păcatele și nu i se recunoaște nici o calitate. Chiar așa dacă ar fi – ceea ce nu admit– eu afirm că clerul din Transilvania, înainte de reforma lui Șaguna, nu numai că nu era mai sus, dar era mai jos decât al nostru.

Știu acest lucru, nu din cărți, dar de la oameni bătrâni din Transilvania, care cunosc starea clerului lor dinainte de reforma lui Șaguna.[1]

Și în ce a constat marea reformă a acestui cu adevărat mare bărbat al neamului românesc? Într-un singur lucru: a reunit într-un mănunchi toate puterile bisericii și le-a pus să lucreze la un loc pentru binele ei. Aceasta a fost ideea dominantă a reformei lui Șaguna.[1]

Și el a realizat ideea aceasta prin înființarea consistoriilor sale de toate treptele.

Desigur că ar fi putut Șaguna să încerce și alte căi; dar acelea ar fi fost mai puțin practice, și poate n-ar fi dus la același rezultat într-un așa de scurt timp.

Dar atunci Șaguna ar fi intrat în rândul oamenilor de rând care, sau n-au idei, sau când le au nu știu cum să le realizeze. Șaguna, însă, a avut îndoitul merit de a avea o idee admirabilă și de a ști să o realizeze în mod practic.

Apoi dacă este așa, când noi avem înaintea noastră exemplul lui Șaguna, de ce să nu ne folosim de experiența făcută și să căutăm a ajunge și noi la același rezultat pe calea deja încercată și dovedită ca bună.

Și tocmai aceasta este, dlor senatori, ceea ce voiește proiectul acesta de lege: el cere să se înființeze un nou organ bisericesc, care să lucreze pe lângă Sinod și să-l ajute în acțiunea sa pentru binele bisericii. Dorim ca prin acest organ să se facă posibilă și să se concretizeze acțiunea cât mai largă a întregului cler român pentru binele bisericii române.

Este cineva dintre d-voastră care să poată spune că noi propunem un lucru – nu anticanonic – dar rău pentru țară?

Ieri, dlor senatori, s-a spus în repetate rânduri că această lege este o lege rea.

Aș vrea să știu și eu ce are rău într-însa? Că lărgește cercul eligibililor?

Apoi, în această privință suntem cu toții de acord.

Că dă putința tuturor să lucreze pentru binele comun?

Desfid să se spună că aceasta este un lucru rău.

S-a zis însă că legea este redactată în mod obscur, așa în cât chiar dacă ea conține părți bune, nu se înțeleg.

Îmi pare rău că nu mi s-a arătat care anume părți sunt obscure într-însa; și chiar de mi s-ar fi arătat, poate nu ar fi fost locul să vorbesc de dânsele în discuțiunea generală.

Dar înțelegeți că dacă mi-a fost ușor să admit păreri diferite de ale mele, când a fost vorba de părți esențiale din lege, nu tot eu mă voi opune ca să se clarifice frazele și expresiunile legii pe unde va fi trebuință.

---

1. Mitropolitul Andrei Șaguna (1809–1873), care în 1848 era episcop al românilor ortodocși din Transilvania, a reușit în 1864 să vadă biserica română ortodoxă liberată de sub supremația celei sârbești și să fie primul mitropolit al ei. El a făcut statutul prin care a organizat administrația și conducerea bisericii greco-orientale, bazat pe ideea că ea trebuie să fie și ortodoxă și națională și aplicând principiul unei colaborări între clerici și laici la conducerea bisericii.

S-a mai vorbit despre conflictul de atribuțiuni care va fi între Sinod și Consistoriul superior. D-lor, în privința aceasta eu credeam că, după atâta lungă prefacere a proiectului, înainte de a fi depus pe biroul d-voastră, nu va mai fi loc la neînțelegeri.

Pentru aceasta, m-am silit, după sfatul înalților ierarhi, ca să precizez cât s-a putut mai bine atribuțiile respective ale celor două organe, sau, mai exact, nu ale celor două organe, ci ale unui singur organ, ale Consistoriului, deoarece, în ceea ce privește pe Sf. Sinod, nu aveam nimic de precizat, căci atribuțiunile lui erau fixate prin legea din 1872 și eu n-am schimbat nimic într-însa în acest punct.

Nu rămâne decât al doilea organ, Consistoriul. Dar pe câtă vreme se zice în proiect că acest al doilea organ este alăturat pe lângă Sfântul Sinod, numai prin acest singur cuvânt este înlăturat orice fel de posibilitate de conflict între unul și altul.

Dar, mai departe, în art. 18, se separă atribuțiunile consistoriului superior în două categorii: unele de natură pur administrativă și altele care sunt de natură episcopală; în acelea rolul consistoriului este pur consultativ.

În asemenea condiții, socotesc că ar fi greu să se mai teamă cineva de conflicte de atribuții între un corp pur consultativ, și unul deliberativ care este Sinodul.

S-a mai atins și chestiunea constituțională, pe care I.I. P.P. S.S. Mitropoliți s-au abținut de a o atinge, lăsând-o pe seama noastră, a laicilor.

D-lor, în chestiunea aceasta, lucrul mi se pare foarte limpede. Dar cred util ca să iau lucrul de la începutul lui, pentru că tocmai din această expunere va ieși mai lesne concluziunea la care vreau să ajung.

Iată ce zice art. 21 din Constituție, în ce privește autoritatea sinodală:

„Afacerile spirituale ,canonice și disciplinare ale bisericii ortodoxe române se vor regula de o singură autoritate sinodală centrală, conform unei legi speciale".

Dispoziținea aceasta nu a fost formulată la 1866, când s-a făcut Constituția; ea a fost formulată la 1857, în divanul ad-hoc al Moldovei, și iată cum:

Știți că în divanurile ad-hoc s-au formulat principiile pe baza cărora românii cereau ca să se constituie viitorul lor stat.

Ei bine, în ședința de la 4 noiembrie 1857 a divanului ad-hoc al Moldovei, s-a prezentat următoarea propunere:

„Adunarea ad-hoc a Moldovei rostește dorințele următoare: „1. Recunoașterea neatârnării bisericii ortodoxe a Răsăritului din Principatele-Unite de orice chiriarhie, păstrându-se însă unitatea credinței și înțelegerea cu biserica ecumenică a Răsăritului în privința dogmelor;

„2. Înființarea unei autorități sinodale centrale pentru treburile duhovnicești, canonice și disciplinare".

Lascăr Catargiu[54], Manolachi Costache[55], Petru Mavrogheni[56], Anastasie Panu[57], Dimitrie Ralet[58], Vasile Sturdza[59], Constantin Hurmuzachi[60].

Insă, la această propunere, s-a prezentat un amendament, şi anume:

„Subscrişii, sunt de socotinţă, că la proiectul de încheiere al chestiei atingătoare de înfiinţarea unei autorităţi sinodale să se adauge la sfârşitul nr. 2 de la urmă cuvintele: „Unde va fi reprezentată şi preoţimea fiecărei eparhii". Întreg nr. 2 să se exprime aşa „înfiinţarea unei autorităţi sinodale centrale pentru treburile duhovniceşti, canonice şi disciplinare, unde va fi reprezentată, şi preoţimea fiecărei eparhii". Arhimandritul Melhisedec. Sprijinim acest amendament:

Dl Mateaş Iconomu, Arhim. Neofit Scriban, Gr. Balş, D, Grigoriu, A. Botez Forăscu.

Acest amendament a şi fost votat întocmai de divanul ad-hoc.

Dl C. C. Dissescu: Am avut dreptate eu.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Da, d-voastră, aţi citat chiar textul amendamentului lui.

Ei bine, acum să comparăm textul amendamentului lui Melhisedec(61) cu textul art. 21 din Constituţie.

Melhisedec propunea: „înfiinţarea unei autorităţi sinodale centrale pentru treburile duhovniceşti, canonice şi disciplinare".

Constituţiunea zice: „Afacerile spirituale, canonice şi disciplinare ale bisericii ortodoxe române se vor regula de o singură autoritate sinodală centrală".

Sunt exact aceleaşi cuvinte.

Cât despre partea de la sfârşit, privitoare la preoţime, care în Constituţie nu este pusă, îşi are şi ea rostul ei.

Cuza-Vodă, la 1865, când a căutat să constituie autoritatea superioară bisericească, a luat dorinţa exprimată în 1857 şi a formulat-o ca decret, adică a constituit un Sinod, pentru afacerile disciplinare, spirituale şi canonice, cum se spunea în amendamentul de la 1857, introducând în ele şi preoţimea.

Însă, în acei 8 ani, care trecuseră între 1857 şi 1865, se schimbase starea spiritelor şi a lucrurilor.

Sinodul constituit în 1865 a întâmpinat dificultăţi foarte mari şi de aceea Constituanta de la 1866 a modificat organizaţia lui Cuza-Vodă, revenind la redacţia de la 1857, dar fără partea adăugată de Melhisedec, relativă la preoţii de mir. Şi de aceea redacţia Constituţiei noastre este întocmai cu amendamentul propus de Lascăr Catargiu, numai cu o mică modificare a cuvântului „duhovnicesc", care a fost înlocuit cu acela de „spiritual".

Iată dar cum stau lucrurile.

Acum, d-voastră ştiţi că la 1857 năzuinţele tuturor românilor, exprimate prin divanul ad-hoc, tindeau către unirea ţărilor surori, şi de aceea se căuta să se facă să cadă toate barierele care le separau. Deja cu 10 ani înainte se desfiinţaseră vămile între ambele ţări. În anul acela s-a constituit comisia centrală de la Focşani, şi a fost vorba să se facă şi o Curte de casaţie comună pentru ambele ţări, şi, în sfârşit, se cerea unirea desăvârşită a ambelor ţări sub un domn unic.

Prin urmare, era de aşteptat că în toate dorinţele exprimate de ambele divanuri să apară peste tot tendinţa aceasta la unirea tuturor instituţiunilor ambelor surori, şi de aceea şi în amendamentul propus de Lascăr Catargiu se vorbeşte de o singură autoritate sinodală centrală; şi deşi nu se spune cuvântul, dar se înţelege bine că e vorba de o autoritate care să servească pentru amândouă ţările.

Când s-a votat Constituţia de la 1866, a mai intervenit un element nou:

Această Constituţie a fost discutată şi votată în mai şi iunie 1866, adică numai la o lună şi ceva după mişcarea separatistă din 3 aprilie de la Iaşi.

Pe atunci unirea era încă foarte şubredă; era numai personală, făcută în persoana lui Cuza, şi nu se ştia, după dispariţia lui Cuza, dacă se va putea menţine sau nu. Adversarii unirii căutau să se agaţe de cele mai mici motive şi să se servească de toate armele, ca să lovească într-însă.

Şi chestiunea bisericească le era foarte bine venită pentru aceasta.

Un semn vădit fusese că în capul mişcării de la Iaşi se pusese însuşi mitropolitul Moldovei de pe acea vreme.[1]

Atunci înţelegeţi că pentru Constituanta din 1866 preocuparea cea mai mare era ca să nu se lase posibilitatea ca asemenea lucruri să se mai repete pe terenul bisericesc, şi să nu fie posibil ca în loc de un singur Sinod pentru toată ţara, să fie două – unul la Bucureşti şi altul la Iaşi.

Iată sensul art. 21 din Constituţie.

Nu era vorba însă de a se împiedica ca autoritatea centrală sinodală, oricare ar fi fost, să se constituie aşa sau aşa; era vorba numai să fie una singură pentru toată ţara.

Şi, pe câtă vreme proiectul de lege pe care-l aduc înaintea d-voastră nu stânjeneşte întru nimic această unitate, nu constituie un Sinod la Bucureşti şi altul la Iaşi sau la Focşani, – nu face două curente diverse în conducerea bisericii, nu face separaţie teritorială de niciun fel, atunci proiectul de lege este în perfect acord cu Constituţiunea.

De altminterea, în această privinţă, în discursul I. P. S. S. mitropolitului Primat de ieri a fost un cuvânt care e decisiv. Cum? Sinodul de la 1872 era constituţional şi cel propus azi nu e constituţional, cu toate că e unul şi acelaşi? Căci este unul şi acelaşi Sinod, şi iată dovada, iată ce zice art. 12 din proiectul de lege: „Sfântul Sinod al sfintei biserici autocefale ortodoxe române, va statua asupra tuturor afacerilor spirituale disciplinare şi judiciare curat bisericeşti în conformitate cu sfintele canoane, ale sfintei biserici ortodoxe de Răsărit“.

Dar aceasta este întocmai articolul din 1872, articol fundamental, care defineşte însuşi Sinodul.

Dacă definiţia stabilită prin acest articol nu o schimb, cum încetează Sinodul de a fi constituţional, pe câtă vreme până acum a fost?

---

1. La venirea domnitorului Carol în 1866 în ţară s-a produs la Iaşi o mişcare separatistă, în fruntea căreia era însuşi mitropolitul Moldovei Calinic Miclescu, care totuşi mai târziu, graţie spiritului de clemenţă al noului domnitor, a ajuns a fi mitropolit primat al ţării.

Dar d-voastră ziceți că încetează a fi constituțional, pentru că în altă odaie de alături lucrează și un alt organ bisericesc? Dar întru ce existența acelui organ schimbă existența și atribuțiunile Sinodului? Sinodul e constituțional sau nu e constituțional prin compoziținea lui, și mai cu seamă prin atribuțiunile lui. Pe câtă vreme proiectul de lege nu schimbă nici una nici alta, pe câtă vreme îl lasă să fie compus ca și până acum, din episcopi și arhierei, și să se ocupe de aceleași afaceri canonice și spirituale ca și până acum, cum era constituțional și acum nu mai este?

Dar, ziceți: de acum înainte va lucra altfel decât până acum. Dar atunci, dacă ați vrea să împingeți consecințele și mai departe, ați putea pretinde că Sinodul ar risca să devină anticonstituțional și dacă ar veni o lege care să-i schimbe organizarea cancelariei. Maniera de a lucra a unei instituțiuni nu este tot una cu natura chemării și obligațiunilor ei. Acestea sunt părțile esențiale, și Constituțiunea nu se poate ocupa decât de asemenea lucruri, iar nu de chestiuni de detaliu. Aș fi înțeles dacă s-ar fi aflat în Constituțiune o prescripțiune de natura aceasta: Este interzis preoților și diaconilor să deschidă gura în chestiuni bisericești.

Atunci, da, consistoriul superior ar fi fost neconstituțional, dar nu se află asemenea lucru în Constituțiune și nici nu putea să fie; prin urmare nu puteți spune să constituțiunea împiedică înființarea consistoriului superior.

D-lor, cu aceasta pot să zic că am împlinit ceea ce aveam de zis mai însemnat în discuțiunea de față.

Precum vedeți, n-am avut decât să completez ceea ce am spus deunăzi, și foarte puține lucruri pe lângă ceea ce au spus înalții prelați, care au vorbit înaintea mea, susținând proiectul de lege. Nu pot să mă împiedic însă de a zice un cuvânt despre grava afirmațiune a P. S. Episcopului de Roman. Înțelegeam ca P. S. Sa să combată legea; era în dreptul său. Dar a merge până acolo încât să declare, cu anticipațiune, ca eretică biserica română, dacă va primi un asemenea proiect de lege, cu cred că nu avea dreptul să o facă; mai întâi pentru că atâta lucru pricepem doar și noi laicii, de unde începe erezia și unde sfârșește, și al doilea, pentru declararea ereziei unui stat întreg nu este în dreptul unui om să o facă, oricine ar fi omul acela.

P. S. S. Episcopul de Roman; Și ar fi absurd s-o facă. Cine ar îndrăzni să facă lucrul acesta, nu știe ce este biserica.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Punctul de vedere al P. S. Sale eu nu vreau să-l discut; este, cum am zis, dreptul P. S. Sale să judece lucrurile acestea cum le crede.

P. S. Sa înțelege că biserica românească trebuie să fie un organism care să nu aibă nimic de a face cu puterea temporală, nici cu elementul laic.

Dar în statele moderne nu mai este permisă existența unor organe, care să funcționeze în afară de dânsele și uneori, poate, contra lor; ci tot ce este organism public trebuie să conlucreze pentru binele comun al țării în mijlocul căreia trăiește. (Aplauze.)

Aşa fiind, nu mai poate fi zid despărţitor între stat de o parte şi biserică de altă parte; ci din contră, trebuie ca amândouă să se sprijine cât se poate şi să lucreze la un loc unul cu altul.

Şi cine mai mult decât biserica este chemată să lucreze pentru binele comun?

D-lor, aici vin la o idee, care iarăşi a fost unul din motivele pentru care am propus proiectul de lege. Fără îndoială că statul românesc, de vreo câteva decenii, a făcut foarte mari progrese, şi oricât s-ar zice că ne facem iluziuni asupra acestor progrese, trebuie să fie cineva prea pesimist pentru ca să nu le recunoască.

Poate că s-ar fi putut face într-un mod mai temeinic, sau cu mai multă sistemă, ori cu o mai bună întrebuinţare a forţelor şi a timpului; dar progrese reale şi mari au fost.

Eram însă aşa de înapoiaţi în momentul când am intrat şi noi în curentul mişcării lumii civilizate, încât, cu toate progresele cele mari ce am făcut, avem încă enorm de făcut, pentru ca să ajungem acolo unde trebuie să ajungem; şi de aceea nu mai merge cu drămuirea muncii pe care fiecare din noi trebuie s-o pună pentru binele comun.

Nu are nimeni dreptul să zică: „Eu sunt pus la cutare treabă şi nu vreau să ştiu de alta“. Asemenea vorbă poate s-o spună un om care nu-şi dă seama de însemnătatea chemării lui; dar toţi acei care înţeleg rostul statului şi rolul fiecăruia din noi în stat, trebuie să înţeleagă că sunt datori să-şi încordeze fiecare puterile sale, pentru ca să dea maximum de muncă ce poate da pentru binele ţării. (Aplauze.)

Şi mai cu deosebire conducătorii şi toate organele bisericii; căci, din toate corpurile constituite ale statului, eu afirm cu convingere că nu este niciunul care să fie în aşa măsură cât este biserica de a face atâta cât poate ea să facă ţării. (Aplauze.)

Aşa fiind, nu mai merge cu teoria că episcopul trebuie să rămână la episcopie şi preotul la liturghie.

Toţi, înainte de toate, trebuie să fie buni români şi să-şi pună toate puterile pentru binele neamului românesc. (Aplauze.)

Şi dacă organizaţiunea actuală a bisericii noastre se găseşte neîndestulătoare pentru realizarea acestui scop, noi trebuie să-i dăm putinţa ca să-şi îndeplinească chemarea sa.

Ce caută dar aici discuţiunea de canoane şi subtilităţile juridice?

Chestiunea cea mare aceasta este: Poate biserica, aşa cum e, să facă maximum de servicii ce poate să facă sau nu? Dacă poate, să o lăsăm cum e; dacă nu poate, s-o organizăm aşa încât să poată da maximum de muncă ce i se cere. Credinţa mea e că prin proiectul de lege ce se propune se face un pas înainte în direcţiunea aceasta; prin urmare, proiectul e bun şi trebuie votat.

Cu toate acestea nu vreau să zic că prin acest proiect se desăvârşeşte tot ce se poate face pentru biserică. Nicidecum. Calea îmbunătăţirilor nu numai pentru

biserică, dar pentru orice instituție omenească, e nesfârșită, și perfectul de azi devine imperfectul de mâine. Nici astăzi nu am pretenția că ceea ce propun e cel mai bun lucru ce se poate propune; am însă credința că este un însemnat pas înainte.

Ei bine, eu mă mulțumesc să facem astăzi acest mic pas înainte, rămânând ca experiența ce se va face, ca deprinderea cu ideile mai noi și ca învățătura timpului și a experienței să arate mâine sau poimâine ce va mai trebui tăcut atunci, pentru ca să se facă și al doilea pas mai departe.

Toate instituțiunile omenești evoluează, și însăși biserica, cu toate că se ține a trăi după regulile puse acum o mie de ani, evoluează și ea fără voie, pentru că trăiește în mijlocul oamenilor care se schimbă și nu poate nici un organism omenesc să trăiască în afară de societatea timpului său. Aceasta este legea evoluțiunii. Însă, dacă biserica în forma ei exterioară evoluează și ea, ca toate celelalte instituții omenești, evoluțiunea ei se face mult mai încet. Noi nu trebuie să o zorim, nici s-o facem să meargă mai repede decât poate și decât vrea. De aceea, acelora care mi-au imputat că nu am introdus pe preoți în Sinod, le răspund: nu înțeleg să facem o reformă cu sila; ea trebuie acceptată cu voie bună de toată lumea; și mai bine mă mulțumesc cu un minimum care să fie acceptat de toată lumea, și în prima linie de biserică, decât de câștiguri mari care să fie veșnic contestate, pentru că noi ne vom duce, dar biserica, va fi chemată să împlinească ceea ce noi voim să facem prin acest proiect de lege. De aceea m-am mulțumit să cer puțin, pentru ca nu cumva, cerând mult, să compromit totul.

Închei vorbirea aici, pentru că cred că ceea ce s-a spus e suficient ca să elucideze pe deplin toate părțile lui; dar încheind mă refer la o vorbă a I. P. S. S. mitropolitului Primat, zisă ieri, și care lămurește sub o formă concisă rostul proiectului de lege: „Organizarea bisericii e condiționată de situațiunea ei în stat“,

Foarte înțeleaptă și foarte adâncă vorbă. Și al doilea: „nu se cuvine să vorbim numai de drepturi, ci și de datorii, și în prima linie de datorii“. Drepturile bisericii nimeni nu se gândește să le atingă; dar fiindcă altul în vorbirea sa a pomenit de datoriile bisericii, atunci îmi permit să insist asupra lor și să spun: Dacă drepturile bisericii sunt respectate cu toată scrupu-lozitatea, așa cum o facem cu toții, atunci se cuvine ca și biserica, drept unică răsplată, pe care i-o cere societatea, să-și împlinească și ea, în modul cel mai larg posibil, datoria ce are de a lucra pe toate căile posibile pentru binele și fericirea neamului. (Aplauze.)

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1908–1909, p. 371 și următoarele.)

Discurs în Adunarea Deputaților în ședința de la 23 martie 1909, în discuția proiectului pentru modificarea legii sinodale

Proiectul de lege votat de Senat, prin care se modifică legea din 1872 privitoare la constituirea Sinodului și la alegerea mitropoliților și episcopilor, a venit în discuția Camerei la 23 martie 1909. Comitetul delegaților (P. Chițu, C. Stoicescu, C. Banu, Șt. Drăghicescu, dr. C. Angelescu, G. Mârzescu și. Ștefan C. Ioan) a ales raportor pe deputatul Șt. C. Ioan, care a citit raportul său (Dezbateri, p. 1173) asupra legii (p. 1174). După vorbirea deputatului N. Iorga, care l-a combătut, a urmat discursul ministrului Haret; apoi s-a votat luarea în, considerare și articolele au trecut fără discuție. Votarea în total a dat 57 voturi pentru și 5 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Domnilor deputați, vorbirea onor. d-n Iorga nu m-a surprins deloc, pentru că a fost în spiritul în care d-sa privește întotdeauna tot ce se face de către autoritățile constituite. După d-sa, acestea, de drept, sunt rele, orice ar face.

E păcat că o inteligență ca dl Iorga și atâta știință adunată într-un singur creier, nu poate să servească la ceva mai bun decât pentru a descuraja mereu pe oameni în calea binelui. (Aplauze prelungite.)

Eu, domnilor, sunt mult mai bătrân decât dl Iorga și vă spun drept că nu m-aș schimba cu d-sa, pentru că mă simt cu mai mult curaj și cu mai mult entuziasm spre bine decât poate să simtă d-sa, care veșnic nu vede decât negru și rău peste tot.

Este păcat că atâta inteligență și atâta știință nu poate să servească ca să înalțe sufletele și curajul altor oameni, și mai ales ale tinerimii, în loc de a le deprima, cum face dl Iorga fără încetare.

Dacă a fost vreodată vreun gând curat în sufletul meu, de câte ori m-am apucat să fac un proiect de lege, desigur a fost acuma, când am prezentat proiectul acesta și dovadă sunt cele 6 sau 7 forme prin care a trecut până să ajungă înaintea d-voastră.

Nu am pus deloc amor propriu, nu am pus nicio străduință ca numaidecât ideile mele să învingă și nu am căutat să mă impun nimănui.

Zice dl Iorga că ceea ce a determinat prezentarea legii acesteia, au fost evenimentele petrecute acum trei luni în biserică.[1] Cu această ocaziune, să-mi fie permis a exprima părerea mea de rău că într-o discuțiune, care ar fi trebuit să rămână în tot timpul la un nivel foarte ridicat, dl Iorga a crezut de cuviință să amestece niște considerațiuni, care mai bine să lipsească de aici. Eu îl rog să

1. E vorba de campania contra mitropolitului Partenie al Moldovei, care a adus demisiunea lui în ianuarie 1909.

creadă că prima idee a acestei legi eu o aveam în minte nu de acum 3 luni, ci de acum 7, 8 ani. Anul acesta se împlinesc 12 ani de când am intrat pentru prima oară în minister şi de când văd de aproape lucrările bisericeşti şi sunt în contact, aş putea zice, zilnic cu conducătorii ei, am putut lesne să-mi dau seama, nu din cărţi sau din închipuiri, ci din practică şi din experienţa de toată ziua, de ce lipsuri suferă biserica astăzi, ca sa poată răspunde mai bine menirii sale.

Sunt ani de zile de când a încolţit în mintea mea ideea organizării bisericii, pe care am pus-o anul acesta, şi sunt ani de zile de când am lucrat, pentru ca încetul cu încetul, fără nicio silă asupra nimănui, să aduc la ideile mele pe alţii, care la primul moment nici nu voiau să audă de ele. Dacă aş fi fost eu autoritar, cum a spus dl Iorga, de acum 8 ani puteam veni cu proiectul acesta. Aveam majorităţi care aveau încredere în noi, şi cu stăruinţă puteam să fac să treacă legea. Dar la ce ne-ar fi folosit o lege făcută în asemenea condiţiuni? Căci, mai cu seamă în materie bisericească, o reformă impusă cu topuzul nu plăteşte 2 bani, deoarece aplicarea legii nu ministrul trebuie s-o facă, ci biserica însăşi şi. a se impune bisericii o lege pe care ea nu o vrea, ar fi fost culmea absurdităţii. De aceea am avut răbdare ani de zile, deşi nu aveam speranţa să văd vreodată transformată în realitate ideea mea; am avut răbdare să lucrez încet, pentru ca ideea mea să facă progres cu încetul, până să vină ziua în care să se impună.

Dar, în această privinţă, poate cel mai puternic concurs l-am avut, nu atât din partea oamenilor, cât din partea împrejurărilor; dar nu a împrejurărilor la care a făcut aluzie dl Iorga,ci a altora mult mai grave şi mult mai dureroase decât acelea. Asupra multor lucruri ne-au deschis ochii evenimentele de acum 2 ani, la mulţi care nu voiam să vedem evidenţa, şi unul din lucrurile de care ne-am convins atunci a fost şi acela că nu este destul contact între biserică şi între naţiune.

Dl C. Penescu: Exact.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Dacă ar fi fost altminteri, acum 2 ani poate că evenimentele dureroase de atunci ar fi fost, dacă nu înlăturate, cel puţin mult atenuate.

În cursul vorbirii dlui Iorga, i-a scăpat un cuvânt, care îmi place a crede că n-a exprimat ideea sa. D-sa a spus că biserica noastră este o instituţiune curat bisericească, care n-are nicio misiune naţională, nicio misiune economică.

Fiindcă tot timpul dl Iorga a vorbit de erezie, să-mi permită să spun că erezie mai groaznică decât acea formulată astfel de d-sa, nu s-a pomenit niciodată în această Cameră. (Aplauze.) Apoi e un fel de dogmă pentru noi că biserica noastră e biserică eminamente naţională şi ea revendică drepturile ei în ţara aceasta tocmai pe temeiul acesta: Că ea ne-a salvat naţionalitatea, ea ne-a salvat limba, ea ne-a salvat instituţiunile. Şi acum ne spune tocmai dl Iorga, istoricul, că biserica noastră nu e biserică naţională şi că datoria preotului este numai ca să slujească liturghia?

Dl V. Filotti: Sunt lecţiunile d-sale.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dacă aceasta a fost adevărata părere a dlui Iorga, eu regret foarte mult, fiindcă atunci ne lipsește din partea d-sale un concurs prețios: acela de a infiltra în mintea tinerimii, pe care d-sa o instruiește, această idee eminamente națională și românească, că biserica a mers tot timpul mână în mână cu statul și niciun moment nu s-a despărțit de dânsul în niciun fel de nevoi. (Aplauze.) Aceasta, cel puțin, este credința mea și aceasta este și credința tuturor, până la dl Iorga, care cel dintâi a avut curajul să pretindă contrariul.

Dacă este așa, dacă biserica este o instituțiune națională în prima linie, nu este ea chemată ca, alături cu toate celelalte instituțiuni naționale, să lucreze pentru binele națiunii? Și să lucreze pe cât se poate mai mult, cât se poate mai larg?

Și dacă se recunoaște că organizarea ei, la un moment dat, nu răspunde pe deplin îa această chemare, nu e datoria oricui e pus în poziținea de a lucra în direcțiunea aceasta, să facă ce poate pentru a îndrepta lipsa aceasta?

Ce alt am făcut eu, decât de a căuta să remediez, măcar în parte, nevoia aceasta? Și tocmai pentru asta îmi face vină dl Iorga? Eu însă cred că mi-am făcut o datorie, și aș fi fost vinovat dacă nu mi-o făceam. (Aplauze.)

Cum ziceam adineauri, nu voi intra cât de puțin în chestiuni canonice, în toată această discuțiune. Nu am vrut deloc să fac drept canonic. M-am ocupat, ca un simplu mirean, de o nevoie mirenească a statului, în care biserica putea să-mi vină în ajutor în chemarea mea de a lucra pentru binele țării mele.

D-l Iorga spunea că legea face rău bisericii, fără să facă bine țării. Eu pretind contrariul. Ce rău face bisericii? D-l Iorga spune că se ating canoanele. În acesta privință să-mi permită dl Iorga, să opun autorității canonice a d-sale autoritatea canonică a celor doi mitropoliți, oameni instruiți, și care, orice ar zice d-sa, au ajuns acolo prin meritele lor, și nu altmintrelea; și este păcat că, în incinta aceasta, să se facă asemenea insinuări (Aplauze) la adresa unor oameni care și-au făcut datoria, așa cum ei au înțeles-o, fără să ceară permisiunea dlui Iorga. (Aplauze.)

Dar, domnilor, iată o dovadă peremptorie de puțina seriozitate a învinovățirilor dlui Iorga. D-să se pune la adăpostul legii din 1872 și zice: „Cum vă depărtați de legea de la 1872, care este canonică, și faceți altă lege, care nu este canonică?“ Apoi legea de la 1872 rămâne întreagă în picioare; toate articolele ei fundamentale rămân neschimbate, cu toate că dl Iorga a pretins contrariul. Atunci, ceea ce a fost canonic în legea de la 1872 se află și în legea de azi; iar ceea ce s-a făcut nou acum, nimenea afară de un episcop și de dl Iorga nu au pretins că este anticanonic.

Mai întâi, ca fond al discursului său, dl Iorga a criticat amestecul statului în treburile bisericești; a zis că biserica trebuie să fie biserică și să nu aibă nimic de împărțit cu statul. Teoria aceasta am auzit-o și la Senat, sprijinită de un singur orator, chiar dintre cei care au combătut legea. Puteam să mă aștept și aici să o

aud sprijinită de vreun călugăr, care să nu fi ieşit vreodată din mănăstirea lui; dar cum aici călugări nu sunt, m-a surprins foarte tare terenul pe care dl Iorga a vrut să aşeze discuţiunea; ca să pretinzi că biserica nu trebuie să aibă nici un fel de raport cu statul, este a comite, în ziua de azi, cea mai mare erezie posibilă; pentru că în statele moderne nu se tolerează nici un fel de organism care să trăiască în afară de stat şi care în anumite momente să poată fi contra statului şi să creeze statului şi naţiunii cele mai mari pericole şi greutăţi. (Aplauze.)

Şi voi cita exemplul Occidentului, unde, în Evul Mediu, biserica a aspirat la rolul acesta, de a trăi în afară de stat; şi consecinţa a fost că, îndată ce s-a izolat de stat, a încercat pe urmă să domine statul; şi au urmat de acolo vărsări de sânge şi nenorociri, care au durat 1000 de ani. Apoi, asta doreşte dl Iorga pentru ţara noastră? La noi, aceasta nu s-a întâmplat niciodată. Pentru ce să venim noi, să cerem acum un rău de care nu am suferit altădată? Biserica noastră n-a trăit niciodată în afară de stat. Cum ziceam adineauri, ea a fost o biserică naţională; şi cea mai bună dovadă ne-o dă însăşi legea de la 1872, pe care o apără dl Iorga adineaori. Ce a fost legea de la 1872? Cine a făcut-o? N-au făcut-o tot mirenii, Camerele, ministrul de culte, iar Capul statului a promulgat-o? Nu sunt acestea organele constitutive şi legislative ale statului? Dacă legea din 1872 ar fi votat-o 8 episcopi şi un mitropolit, ar fi promulgat-o tot ei, şi dacă o asemenea lege ar fi avut putere, aş fi înţeles să vorbească dl Iorga, aşa cum a vorbit. Dar dacă statul a făcut legea de la 1872, şi statul de la 1907 are dreptul să facă legea de faţă.

Spunea dl Iorga că, dacă în Transilvania sau pe aiurea sunt biserici organizate în felul cum propun eu, ori că împrejurările sunt altele pe acolo, ori că bisericile acelea nu sunt canonice; şi ne spunea în prima linie că biserica rusească nu este canonică, precum nici bisericile balcanice, care sunt în sfera bisericii ruseşti. Atunci ce mai rămâne canonic din bisericile orientale? Numai noi am mai rămânea canonici? Şi pentru ce? Pentru că nu permitem preoţilor să se apropie de episcopi, pe când în Rusia preoţii pot chiar să judece pe episcopi. Înţelegeţi bine că modul acesta de a susţinea părerile sale este foarte puţin consistent, ca să nu zic mai mult.

Cât pentru Transilvania, domnilor, iarăşi dlui Iorga, în focul discursului său, i-a scăpat un cuvânt nenorocit: a spus că în Transilvania sunt alte împrejurări; că acolo oamenii au simţul naţional. Ar urma de aici, domnilor, că noi n-avem acest simţ naţional.

Dl N. Iorga: S-a auzit rău, domnule ministru. Eu am zis că ei reprezintă naţiunea.

Dl preşedinte: Vă rog, domnule Iorga, nu mai întrerupeţi; este destul de obosit dl ministru, pentru ca să-l lăsaţi să vorbească.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: În biserica Transilvaniei, toată lumea care se va fi ocupat de această chestiune, ştie tot aşa de bine ca şi mine, că lucrurile stăteau altădată, înaintea de Şaguna, tot aşa de rău

ca şi la noi, dacă nu mai rău, şi numai organizarea dată de Şaguna a adus lucrurile în starea de astăzi. Şi, în ce constă această organizare? În aceasta că el a interesat la treburile bisericii pe toată lumea. La dânsul nu este aristocraţie bisericească, compusă numai din mitropoliţi şi episcopi; ci toţi, şi diaconii, şi preoţii, şi mirenii sunt interesaţi la conducerea treburilor bisericii. Şi de acolo biserica reprezintă naţiunea; o reprezintă pentru că Şaguna a voit să fie aşa. Iar dacă biserica noastră va continua şi pe viitor de a nu avea contact suficient cu naţiunea, poporul românesc va continua să nu aibă de la dânsa acele servicii, pe care ea, şi numai ea, ni le poate da şi care sunt foarte mari şi foarte preţioase,

Intrând în detaliile legii, domnilor, primul punct pe care l-a criticat dl Iorga a fost tocmai un punct din legea de la 1872, şi anume că de ce să fie o limită de vârstă pentru alegerea mitropoliţilor şi episcopilor? Ar fi trebuit să observe onoratul d-n Iorga, care numai de canoane ne vorbeşte, tocmai acesta e un punct canonic. Canoanele cer vârsta de 40 de ani ca să fie cineva hirotonisit episcop; şi dacă s-a hirotonisit Veniamin Costache(62) şi alţii la vârsta de 24 de ani, acelea au fost hirotonisiri anticanonice. Dar ştiu pentru ce dl Iorga ar dori o scădere a vârstei, pentru că am citit-o în jurnalul d-sale. D-sa ar dori să se scoboare vârsta de la 40 de ani la 31 de ani, anume 31 de ani, nu 30, nici 32. Are d-sa un motiv particular pentru aceasta.[1]

Mai departe, dl Iorga, fără a critica dispoziţia de a se putea alege episcopii şi mitropoliţii din toate cercurile clerului, care îndeplineşte condiţiile canonice, găseşte că ar fi bine ca ei să fie aleşi numai din cercul călugărilor.

Domnilor, cred că e inutil să combat această aserţiune a d-sale, pentru că socotesc ca niciunul dintre d-voastră nu poate împărtăşi acest mod de a vedea.

În ceea ce priveşte Consistoriul superior îl declară anticanonic; cum şi ce fel, nu s-a lămurit, dar a afirmat că e anticanonic; deşi nu ar fi greu să citesc canoanele şi precedentele, chiar din perioada ei eroică, care să dovedească că temerile dlui Iorga nu sunt întemeiate. Voi cita un exemplu numai. Sf. Ciprian, care era episcop şi sfânt, spune în scrierile lui că el nimic nu făcea în biserica lui, fără consultarea preoţilor. Ce este aceasta? Nu era un adevărat consistoriu ca acesta de care ne ocupăm?

Acesta e argumentul pe care l-au invocat adversarii legii în Senat, ca să dovedească, nu că consistoriul este anticanonic, ci că este insuficient.

În adevăr, acei oratori, pe baza acestui precedent al Sfântului Ciprian şi al altora, pe care ar fi prea lung să-i citez, pretindeau să intre preoţii nu numai în Consistorii, ci chiar în Sinod, cu drepturi egale cu ale episcopilor.

Vedeţi dar că canoane se pot găsi pentru toate tezele şi nu este, aş putea zice, nicio părere pentru care, cu puţină bunăvoinţă, să nu găsească cineva un canon favorabil.

---

1. Poate că e aluzie la stăruinţele ce se tăceau atunci de către unii, între care şi N. Iorga, ca să aducă la scaunul mitropolitan pe Arhim. I. Scriban, care, în adevăr, avea în 1909 vârsta de 31 de ani.

Este adevărat că un orator, care în Senat a combătut legea, vorbind de exemplul acesta al Sfântului Ciprian, a zis că respectă pe Sfântul Ciprian, dar mai mult respectă biserica, ca și când Ciprian n-ar fi făcut parte din biserică, și n-ar fi fost tocmai unul din sființii părinți al cărui cuvânt are mai mare greutate în biserică.

În ceea ce privește criticile de detalii, pe care le-a făcut dl Iorga Consistoriului superior, îmi permit a zice că sunt foarte puțin intemeiate. Se teme d-sa să nu fie conflict între Sinod și Consistoriu, din cauza coliziunii de atribuțiuni.

Dar atribuțiunile sunt așa de răspicat explicate în art. 19, încât lucrul este imposibil. Acest articol precizează anume care sunt atribuțiunile de drept episcopal și cele de drept consistorial. Și această separațiune este făcuta tocmai în vederea canoanelor, căci canoanele definesc care sunt drepturile episcopilor. Aceste drepturi au fost definite chiar de legea din 1872, la art. 12, devenit art. 14, care a rămas neschimbat.

Și, pe câtă vreme acest articol nu s-a schimbat, urmează că proiectul respectă aceste drepturi ale episcopilor, chiar când o afacere ar trece în oarecare fază a ei prin consistoriu, episcopul sau sinodul episcopal este cel care în cele din urmă decide.

Atunci, cum poate zice că este o călcare de canoane în această dispoziținue?

L-a speriat foarte mult pe dl Iorga faptul că episcopii vor fi chemați în acest Consistoriu ca să stea alături cu preoții și cu diaconii, ei care sunt de grad deosebit. Pe mine, unul, aceasta nu mă sperie; din contră, tocmai aceasta a fost unul din cele două scopuri pe care le-am avut în vedere când am propus această lege; a fost tocmai ca să creez un mijloc de apropiere între gradele clerului românesc în afacerile bisericești, nu numai raporturi ierarhice între păstori și păstoriți, dar să vină să stea de vorbă la un loc despre treburile care interesează toată biserica, desigur, cu păstrarea drepturilor care, după canoane, revin exclusiv episcopilor.

Așa fiind, nu rămâne nimic în picioare din obiecțiunile dlui Iorga; găsesc că vorbirea d-sale a fost mai mult o vorbire de sentiment decât o vorbire de raționament pur. Poate că d-sa, dominat de ideea pe care a spus-o la un moment cu destulă aprindere că este bun creștin și că respectă biserica, și-a închipuit că oricine, care nu are vederile d-sale, atentează la sfințenia bisericii și la independența ei. Ei bine, d-să se înșeală cu desăvârșire. Nimeni nu atentează la așa ceva și ceea ce dorim cu toții să facem prin acest proiect de lege, pe care vă rog să-l votați, în toată liniștea și fără nicio frică că s-ar călca canoanele, este ca să facem ca biserica noastră să fie într-adevăr națională, ca să-și îndeplinească în cea mai largă măsură posibil datoria ei către țară. (Aplauze prelungite.)

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară prelungită 1908–1909, nr. 70 din 25 martie 1909, p. 1184 și următoarele.)

XL.
Deslușire într-o chestie de regulament

Cuvântare în ședința Camerei de la 15 martie 1908, cu privire la chestiunea dacă Pompiliu Eliade, însărcinat cu conducerea Teatrului Național, poate rămânea deputat

În ședința Adunării Deputaților de la 15 martie 1908, deputatul Nestor Cincu cere ca biroul să declare vacant locul lui Pompiliu Eliade, care a fost însărcinat cu direcția Teatrului Național. Haret dă deslușirile ce urmează; apoi ia cuvântul Take Ionescu și Vicepreședintele; în fine Camera trece la ordinea zilei.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor deputați, nici nu aș fi cerut cuvântul în afacerea aceasta, deoarece este o chestiune interioară a Camerei, în care ea singură este suverană să decidă.[1]

Niciodată, de câte ori un ministru numește pe un deputat într-o funcție, nu e obiceiul ca să vină să ceară dezlegare de la Cameră, dacă poate sau nu să facă această numire. El o face, și pe urmă Camera e stăpână să facă ce vrea. Eu însă sunt silit să iau cuvântul, pentru că onor. dl Cincu mă pune direct în cauză. Cât pentru ceea ce va hotărî Camera pe urmă, ea este, după cum spuneam, absolut stăpână să hotărască cum va crede; pe mine nu mă privește aceasta.

Dar, dlor, dacă era cineva care sa poată vorbi în chestiunea aceasta, socotesc că cei din urmă chemați la aceasta erau tocmai reprezentanții opoziției de astăzi.

De altfel, încă o dată, sa fie bineînțeles că ceea ce spun nu e decât pentru ca să dau Camerei mijlocul de a judeca în cunoștință de cauză, și nimic altceva.

În trecut, dlor, eu știu un număr însemnat de cazuri care se potrivesc cu cazul de față, cu deosebire că sunt cu mult mai serioase. Și anume dl Gr. Cantacuzino a fost director al teatrului, în toate sesiunile în care era în același timp și senator, și niciodată nimeni din Camerele conservatoare nu a ridicat vreo

---

1. Pompiliu Eliade (1869–1914) era în epoca de care se vorbește aici, profesor la Facultatea de litere din București la catedra de literatură franceză. Ca director al Teatrului Național (1908–1911) a reușit să atragă spectatorii prin piese bine alese, din repertoriul teatrelor mari din străinătate, fără a recurge la piesele ușoare din teatrele de bulevard.

obiecțiune. Al doilea, dl P. Grădișteanu era senator, și l-am numit eu ca director al teatrelor la 1898; nimeni nu a ridicat nicio obiecțiune.

Mai departe, în 1901 se fac alegerile la 7 martie, în care dl Sihleanu(63) este ales deputat; și tot dl Sihleanu e numit director al teatrelor la 30 aprilie 1901, nu cu diurnă, cum spunea dl Cincu, ci cu leafă.

Dl Nestor Cincu: Nu era cu leafă.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Mă iertați, vă rog să aduceți bugetele aici și eu vă voi dovedi.

Mențin cu siguranță că dl Sihleanu a fost numit cu leafă în 1901, și nimeni nu a ridicat nici cea mai mică obiecțiune, nici din partea d-voastră, nici din partea noastră.

Dl Nestor Cincu: A scăpat din vedere.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dar ceea ce nu a fost o scăpare din vedere, a fost când în 1906 ați numit pe dl Istrati comisar general al expoziției cu leafă, și nu ați declarat colegiul vacant. Dar o să ziceți că leafa dlui Istrati nu a fost înscrisă în buget.

Dl I. Lahovari: Îmi dați voie, dle ministru, am copiat decretul dlui Poni ca comisar general al expoziției de la Paris, și așa am făcut.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Cu atât mai bine, prin urmare, citați chiar d-voastră un caz mai mult.

Mai departe: În 1905, fiind guvernul conservator la putere, dl Paul Negulescu(64) era deputat în Cameră, și a fost numit profesor la Universitate cu leafă; doar nu veți zice că și aici era diurnă.

Dl Nestor Cincu: Era profesor.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Onor. dle Cincu, vă rog să mă iertați.

Dl Nestor Cincu: Am aici „Monitorul".

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Puteți să aveți ce veți avea. Dl Paul Negulescu a fost. numit profesor la universitate după ce era deputat în Cameră. Și a fost numit cu leafă din acelea la care este aplicată și gradația și pensiunea; și s-a discutat în Camera conservatoare și s-a hotărît că nu este motivul să se declare colegiul vacant. Pentru ce astăzi, tocmai d-voastră ați găsit să ridicați incidentul acesta? Aș înțelege să se ridice cineva din majoritate, căci în această privință morala noastră este ceva mai severă decât a d-voastră. (Aplauze.)

Încă o dată, acestea sunt singurele explicațiuni ce dau; nu mă amestec deloc, și nu-mi permit ca să caut să dau vreo părere, d-voastră hotărâți cum veți voi. În ceea ce mă privește, eu nu am depășit dreptul meu de ministru de a da o însărcinare cuiva. Dar rog pe dl Cincu să binevoiască a considera că este cu totul altceva a fi numit cineva prin decret regal, într-o funcțiune hotărâtă, și altceva este a i se da o însărcinare în mod provizoriu și trecător.

Dl Nestor Cincu: Aceasta îmi dovedește că am dreptate.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Ca atare, cel numit nu are nici un fel de obligațiune față de ministru; dacă vrea, primește această însărcinare; dacă nu vrea, nu o primește. Aceasta este ce aveam de spus, d-voastră veți hotărî cum veți voi.

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea 1907–1908, nr. 46 de la 26 octombrie 1908, p. 959 și următoarele.)

XLI.
Răspuns la interpelare

Discurs în Cameră în ședința de la 16 martie 1909 ca răspuns la interpelarea lui V. Filotti despre conducerea Teatrului Național

Deputatul Victor Filotti zice în interpelarea sa că Al. Davila a fost înlocuit de la direcția Teatrului în urma interpelării lui N. Iorga și citește moțiunea votată atunci de Cameră. (Vezi chestiunea aceasta în acest volum la p. ?????). Critică modul cum directorul de atunci (P. Eliade) se poartă cu actorii, cu autorii dramatici, cum a refuzat să dea lui Novelli sala Teatrului Național. Deputatul I. Procopiu, fiind membru în comitetul Teatrului, dă lămuriri asupra afirmațiunilor făcute de V. Filotti. Apoi răspunde ministrul Haret, după care V. Filotti ia cuvântul în chestie personală, și incidentul este închis.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Domnilor deputați, voi urma exemplul dlui Procopiu și voi fi foarte scurt în răspunsul meu, pentru că interpelarea dlui Filotti nici nu comportă un răspuns prea lung. Eu nu mă voi pierde ca d-sa în cancanuri de culise și de cafenea, ca cele citate de d-sa, căci eu la cafenea nu mă duc, și nici printre culise nu umblu. (Aplauze, ilaritate.)[1]

Prin urmare îmi este permis să nu știu ce se petrece și ce se vorbește pe acolo.

Domnilor, mai întâi mulțumesc dlui Procopiu, care mi-a apucat înainte, restabilind adevărul asupra celor petrecute anul trecut, în această incintă. Dl Filotti, în tot timpul vorbirii sale, a insistat asupra două lucruri:

Cel dintâi a fost că dl Davila[2] a fost înlocuit de la direcțiunea Teatrului Național, în urma interpelării dlui Iorga. Nu este decât un an de atunci, prin urmare fiecare dintre d-voastră vă puteți aduce aminte de ceea ce a fost, și să constatați câte inexactități sunt în această afirmare. Dacă eu aș fi ținut să mă desfac de dl Davila, rog pe dl Filotti să creadă că am îndestul simț de drepturile mele de

---

1. Victor Filotti era deputat conservator, amic al lui Take Ionescu.

2. Alexandru Davila (1860–1929), fiul d-rului Davila, a fost un talentat scriitor, dar fire aventuroasă. Autor al piesei „Vlaicu Vodă", a arătat marea pricepere în chestiuni de regizorat și directorat de scenă. A fost director general al Teatrului Național (1905–1908), dar silit a părăsi această funcțiune, a înjghebat o trupă la Teatrul Liric, în care a jucat și el. A mai fost o dată director al Teatrului în 1913. Avea calități deosebite în această ocupație, dar nu credea că trebuie să dea activității teatrului și o latură educativă.

ministru, ca să nu fi aşteptat interpelarea dlui Iorga, ca un pretext ca să-l fac pe dl Davila să-mi dea demisiunea. Eu am venit la minister în martie 1907; iar incidentul, în urma căruia dl Davila a trebuit să fie înlocuit, s-a petrecut un an în urmă[1], şi în timpul acesta nu o dată dl Davila mi-a oferit să-mi cedeze locul său, dacă cred de cuviinţă să-i accept demisiunea; dar i-am răspuns totdeauna: „Pe cât timp voi fi mulţumit de conducerea d-tale şi vei vrea să urmezi şi părerile mele, vei putea rămânea acolo şi nu te voi supăra“. Dar după cele ce s-au petrecut în anul trecut, era imposibil să-l mai ţin la locul său. Deja cu câteva luni înainte, în luna mai 1907, se petrecuse între d-sa şi mine un incident, care pe oricare om mai puţin răbdător decât mine şi ceva mai pasionat decât sunt, l-ar fi scos din răbdare şi ar fi făcut imediat pe dl Davila nu să demisioneze, dar să fie altminteri înlăturat de la direcţiunea teatrului.

Incidentul s-a petrecut în luna lui mai; când, cerând eu sala teatrului pentru reprezentaţiunea de la 10 mai, care în toţi anii se dădea la Teatrul Naţional, am primit de la dl Davila răspunsul, că altă dată, când voi mai avea de gând să mă servesc de sala teatrului, să fac bine să cer întâi permisiunea d-sale. (Mişcare.)

A fost atunci aşa de mult în sentimentul tuturor că, rămânerea dlui Davila la teatru nu mai era posibilă, încât aşteptau toţi pe a doua zi, nu mai departe, înlocuirea d-sale, dar n-am făcut-o. Atunci m-am mulţumit numai să-i dau o aspră lecţie de bună cuviinţă. Cum veniţi d-voastră acum să-mi vorbiţi de înlocuirea dlui Davila, aşa cum îmi vorbiţi? Apoi, domnilor, vă rog să nu uitaţi ca dl Davila era subordonatul meu şi că îmi era dator cel puţin consideraţiunea ce mi se cuvine ca om mai bătrân şi ca ministrul d-sale. (Aplauze.)

Vă aduceţi aminte că anul trecut, fără nicio cauză, iară nicio provocare, nici din partea mea, nici din partea acestei Camere, dl Davila, în două rânduri, la câteva zile interval, a publicat prin gazete scrisori absolut nepermise unui funcţionar public[2]. (Aplauze.) Şi cu toate acestea, chiar după a doua publicare, după a doua interpelare care a avut loc aici, încă am încercat să-l fac să-şi de a seama de ce face, şi dl Procopiu este faţă, să mărturisească dacă nu l-am rugat pe dumnealui să-i spună să facă un act de oarecare recunoaştere a greşelii d-sale şi să rămână la locul lui. Dar mi-a răspuns că nu vrea să audă de aşa ceva. Atunci l-am înlocuit.

Când veţi fi şi d-voastră în măsură să daţi asemenea dovezi de răbdare şi lipsă de pasiune, atunci vă va fi permis să vorbiţi aşa cum aţi vorbit. (Aplauze.)

De asemenea să-mi permiteţi să nu iau nicidecum în seamă învinovăţirile dlui Filotti, că l-am numit pe cumnatul meu la teatru. (Aplauze.)

Este mai prejos de demnitatea mea ca să răspund la asemenea vorbe şi mai prejos de demnitatea Camerei ca să se pună astfel în cauză onorabilitatea unui

1. Adică în 1906.

2. În „Ordinea“ 1 martie 1908 am găsit un interviu, în care vorbeşte contra ministrului.

om onest… (Aplauze prelungite și îndelung repetate) și mai ales a unui om care nu a lăsat nici pe alții în jurul lui să-și umple buzunarele în socoteala statului, cum au făcut alții. (Aplauze.)

De aceea nici nu mă opresc asupra acestui punct, și trec înainte. Dar trecând înainte, ajung la obiectul interpelării și atunci mă întreb: Ce să răspund și la ce să răspund? Că dl Eliade pune spioni printre actori, ca să tragă cu urechea la ceea ce se petrece printre culise și la cafenele? Socotesc că d-voastră nu înțelegeți ca un ministru, care are încrederea d-voastră și care are onoarea de a fi consilier al Tronului, să meargă din cafenea în cafenea să tragă cu urechea ce vorbesc actorii unii pe socoteala altora.

De asemenea nu voi răspunde la ceea ce a spus d-sa în privința pieselor jucate.

Există un comitet teatral, care este răspunzător în această materie și față de mine, și mai cu seamă față de opiniunea publică, și unul din reprezentanții acestui comitet v-a spus ceea ce trebuie să credeți în privința afirmațiunii dlui Filotti, v-a spus că „l'Amour veille"(66), este o piesă jucată de Comedia franceză și care este, dacă nu mă înșel, parafraza lui „Francillon"(65), care s-a jucat și se joacă încă, la Comedia franceză cel puțin de 40 de ani; numai eu o știu de 35 pe afișul Comediei franceze.[1]

Să vină atunci dl Filotti și să pună o asemenea piesă alături cu „Josette" și să stabilească o comparațiune între una și între alta și să pretindă că dacă s-a criticat „Josetta" să nu permit să se joace asemenea piese, este aceasta un lucru serios?

Și „Yvette"? Ce l-a scandalizat pe dl Filotti în „Yvette"? Să fie pentru că se termină cu aceeaș dezinență ca și Josetta? Dar „Yvette"[2] este scrisă de Guy de Maupassant, și cred că este destulă această singură recomandațiune, sau ar trebui să fie cel puțin pentru dl Filotti.

De asemenea d-sa a avansat aserțiunea cum că i s-a interzis lui Novelli[3] scena Teatrului Național, și s-a dat altor actrițe franțuzești. Ca să judecați d-voastră de valoarea învinovățirilor dlui Filotti, am aici răspunsul lui Novelli, prin care, la propunerea care i s-a făcut din partea direcțiunii Teatrului Național, ca să joace pe scena acestui teatru, a răspuns că nu poate să primească această ofertă, din cauză că avea angajamente luate înaltă parte.

Apoi, când se ține Camera două ore în loc, pentru ca să i se aducă înainte fapte de această valoare și împrejurări neexistente, pe care să se brodeze astfel cum a brodat dl Filotti, ce trebuie să-i răspund eu d-sale?

---

1. Piesa *L'amour veille* (*Amorul veghează*, trad. de D. Anghel) s-a jucat prima dată la 7 martie 1909.

2. N-am găsit în dosarele Teatrului Național când s-a reprezentat piesa Yvette.

3. Ermete Novelli, marele tragedian italian a fost în București și a dat reprezentații numeroase.

Ar fi trebuit de la început să citesc doar răspunsul lui Novelli şi pe urmă să stau jos, pentru că era de ajuns atât, pentru ca să arăt valoarea întregii interpelării! Tot aşa vorbeşte dl Filotti şi despre deficitul Teatrului! Onorabile domnule reprezentant de Buzău, apoi cifrele nu sunt ca programele politice. (Aplauze prelungite.)

Poate cineva să scrie ce vrea şi să vorbească ce vrea, dar cifrele sunt cifre, şi acelea nu se schimbă. Va citit dl Procopiu adineauri cifre, din care rezultă, nu numai că nu este deficit anul acesta, dar că în momentul acesta, cu toate cheltuielile suplimentare, făcute pentru ca să se schimbe oarecare detalii de punere în scenă şi cu toate că s-au distribuit deja 11.000 lei la artişti, sunt încă 25.000 lei excedent în casă, afară de ce s-o mai putea realiza în aceste câteva zile până la 1 aprilie . Pe ce bază aţi afirmat că este deficit? Cine v-a spus?

Dl V. Filotti: Nu m-aţi înţeles nici d-voastră, nici dl Procopiu. (Ilaritate.)

Dl Preşedinte: Dacă nu v-a înţeles în două ore, nu este nevoie să mai întrerupeţi. (Aplauze, ilaritate).

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Răspunsul dlui preşedinte este cel mai bun răspuns ce se putea da; dar oricum este foarte descurajator pentru mine ca după atâţia ani de viaţă în mijlocul cifrelor să ajung să nu pot înţelege pe dl Filotti. (Aplauze prelungite, ilaritate).

În sfârşit, domnilor, ultimul punct, despre care merită să vorbesc un moment, este chestiunea celor 2.000 lei daţi directorului Teatrului ca să meargă în străinătate. Domnilor, şi acest fapt mi-ar fi foarte lesne să-l arunc asupra comitetului teatral. Dar nu fac aşa; pot să vă dau lămuriri, fiindcă şi eu am găsit aceste lămuriri în dosar. Astă-vară a avut loc la München, timp de mai multe luni, o expoziţiune teatrală, unde s-au expus tot felul de lucruri de cel mai mare interes, în ceea ce priveşte progresul artei teatrale din toate punctele de vedere. Înţelegeţi că un teatru care este încă în perioada lui de formaţiune, cum este al nostru, avea tot interesul ca să ştie ce se petrece acolo, şi a crezut comitetul teatral – păcat că n-a cerut permisiunea dlui Filotti – că ar fi bine să meargă cineva să vadă expoziţia. De aceea, comitetul a voit să pună la dispoziţiunea directorului general o sumă oarecare, nu numai pentru cheltuielile lui de călătorie, dar şi pentru a face oarecare cheltuieli acolo, pe loc, pentru procurarea oarecăror obiecte necesare teatrului. Directorul general n-a voit să-şi ia răspunderea aceasta, şi bine a făcut, s-a mulţumit să primească numai suma ce i se cuvenea pentru o lună şi ceva, cât a stat la München, pentru obiectul cu care fusese însărcinat. Dl Filotti mă întreabă: dar unde este dovada că suma aceasta a produs vreun folos? Dovada, natural, nu o pot aduce înaintea d-voastră, fiindcă este un lucru anevoios să se dovedească folosul material rezultat pentru teatru, în urma vizitei de la München. Dar cei care cunosc lucrurile afirmă că teatrul a realizat, de pe urma călătoriei la München, o economie de trei, patru ori mai mare decât a costat călătoria, prin montarea pieselor în mod mai economic.

Dar, domnilor, să-mi fie permis acum să întorc întrebarea dlui Filotti…

Dl V. Filotti: Mă interpelaţi?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Unde a fost raportul şi care a fost folosul rezultat din călătoria făcută de dl Davila în Italia, în anul 1906, pentru care a primit 2.000 lei, însă nu din fondul teatrelor, ci din faimosul fond al Casei Şcoalelor, care a umplut atâtea găuri?

Şi, încă o altă întrebare: Ce rost a avut ca în acelaşi an, 1906, acelaşi domn Davila să fi primit de la ministerul de domenii – vedeți că prin ministere se făceau treburile acestea, nu în teatrul însuşi – o sumă de nu ştiu câte mii de lei, vreo 10.000 lei, după cum se spune?

Când se va justifica folosul care a rezultat pentru teatru din cheltuirea acestor sume, atunci va fi cineva în drept, întrucâtva să pună şi întrebarea pe care a făcut-o dl Filotti.

Cum însă ceea ce s-a făcut de noi, sau în timpul nostru, s-a făcut de către Teatru, din fondul Teatrului şi în folosul Teatrului, folos dovedit, mă mărginesc aici în răspunsul meu, şi cum mai încolo, în toată vorbirea dlui Filotti nu mai găsesc nimic consistent, să-mi dați voie să mă opresc aici. (Aplauze.)

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară prelungită 1908– 1909, nr. 64 de la 18 martie 1909, p. 905.)

XLII.
Reședința fostului mitropolit Ghenadie

Discurs în ședința Camerei de la 16 martie[1] 1909, în discuția legii prin care se destină Mănăstirea Căldărușani ca reședință a fostului mitropolit Ghenadie Petrescu

Povestea acestei legi este foarte curioasă.

Mitropolitul Primat Ghenadie Petrescu (1836–1918), intrat în călugărie în anul 1854, a urcat treptele ierarhiei bisericești, ajungând episcop de Argeș (1876), apoi mitropolit primat (1893). În 1896, în urma acuzațiunilor ce i s-au adus, a fost judecat de Sf. Sinod și pedepsit cu mare asprime (20 mai 1896), înlăturându-l din Scaun și luându-i chiar darul preoției (adică a rămas simplu monah). Opoziționea a provocat atunci o extraordinară agitație politică, socotindu-se că formele și procedura acestui proces au fost neregulate. Mișcarea de protestare a publicului a fost atunci așa de puternică, încât guvernul, prezidat de Dim. A. Sturdza, a fost silit să se retragă la 21 noiembrie 1896 și în locu-i a venit un alt guvern tot din sânul Partidului Național-Liberal prezidat de P. S. Aurelian. Pentru a liniști opinia publică, noul guvern a intervenit ca Sinodul să revizuiască procesul, ceea ce s-a și făcut, terminându-se cu achitarea mitropolitului în ziua de 4 decembrie 1896 și punerea lui în drepturile de mai înainte. În ziua de 5 decembrie, el a demisionat și s-a retras la mănăstirea Căldărușani; iar Parlamentul i-a votat o pensie lunară. În 1905, devenind vacant locul de stareț al mănăstirii, soborul l-a ales cu unanimitate. Peste câtva timp guvernul conservator a prezentat Senatului un proiect prin care se hotăra ca fostul mitropolit să se bucure toată viața de stăreția mănăstirii, proiect votat la 3 martie 1907. În aceeași lege se prevedea ca statul să înapoieze mănăstirii Căldărușani o parte din proprietățile ei expropriate în 1864. Împrejurările politice din acel timp au făcut ca legea să rămână în cartoanele Senatului. În 1909, pentru motive ce nu se cunosc bine (și pe care oratorii le-au pus în legătură cu moartea mitropolitului Iosif Gheorghian, priti care fapt s-ar fi putut ca fostul mitropolit să revendice Scaunul), s-a adus în discuția Camerei proiectul votat de Senat cu doi ani înainte.

În ședința de la 16 martie 1909 au luat cuvântul ca să combată proiectul doi deputați din opoziție (N. Iorga și N. Fleva) și unul din majoritate (C. I. Stoicescu), cărora le-a răspuns Haret; apoi proiectul s-a luat în considerare și, punându-se la vot, se obțin 34

1. În „Dezbateri“ e o greșală de tipar: 14 martie. Trebuie 16 martie, cum se arată în „erata“ numărului următor.

voturi pentru și 29 contra. Votul fiind nul, s-a procedat la o nouă votare în ședința de la 17 martie 1909, când s-a admis cu 71 voturi, fiind 25 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor deputați, trei onorabili preopinenți au vorbit asupra acestei chestiuni, fiecare în felul său și după temperamentul său. Dl Iorga a luat lucrurile cu aprindere, pentru că d-sa pune foarte multă aprindere în tot ceea ce face; dar socotesc că este greșită calea aceasta.

Chestiunile de stat nu se rezolvă cu sentimentele; nici cu supărarea, nici cu entuziasmul; trebuie minte limpede și sânge rece. Dacă guvernul vine astăzi pe răspunderea sa ca să vă aducă acest proiect de lege, d-voastră să credeți că s-a gândit mult înainte de a o face; în orice caz, mai mult decât se putea gândi dl Iorga, care nu cunoștea această afacere acum patru, cinci zile.

Voi lua pe rând cele zise, și voi căuta să răspund la dânsele.

Se spune că se creează o situațiune excepțională părintelui Ghenadie prin acest proiect de lege. În ce ar consta această situațiune excepțională? În primele două articole din proiect, adică, se recunoaște ca stareț pe viață. Dar stareț mi se pare că nu l-a făcut guvernul, și nici nu se face prin lege aceasta; el este deja ales stareț de soborul mănăstirii, așa cum a cerut cineva din cei care au vorbit. Prin urmare, în această privință, nu văd ce este neregulat în proiect. Dar se vorbește despre stăriția pe viață. Apoi, orice stareț este ales pe viață.

Vasăzică, în această privință ceea ce se spune în articolul 1 și al 2-lea din proiect nu este nici deosebit, nici în afară de obiceiurile de până acum.

Dl Iorga însă spune că i se asigură o situațiune nestrămutată, chiar dacă s-ar face turc. Cum adică? Dl Iorga așteaptă un răspuns la o asemenea vorbă?

Dl N. Iorga: Evident, nu la formă, dar la fond.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Apoi pe viață se aleg și mitropoliții, și aceasta înseamnă că trebuie să le cerem o declarațiune scrisă că nu se vor face turci? (Întreruperi).

Dl Președinte: D-le Iorga, pentru a treia oară vă rog să nu întrerupeți.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Acestea nu sunt lucruri serioase; chestiunile care se discută în Cameră sunt totdeauna serioase și trebuie susținute cu argumente serioase. Eu, dlor, îmi voi permite să nu urmez pe dl Iorga pe tărâmul pe care d-sa s-a pus. Nu vreau deloc să discut purtarea părintelui Ghenadie de acum 13 ani. Sunt 13 ani de atunci, au trecut atâtea peste capul nostru, au trecut atâtea împrejurări care ar trebui să ne deschidă ochii, ca sa băgăm mai bine de seamă să nu turnăm mereu untdelemn peste foc. Din contră, datoria și a Corpurilor legiuitoare și a guvernelor este să caute să elimine din viața publică a statului orice cauză de iritațiune. Dacă guvernul vine astăzi cu proiectul acesta de lege, pe care-l ia sub răspunderea lui, nu o face în necunoștință de cauză, nici cu gândul de a face tranzacții nepermise. Pot să vorbească cu asprime de asemenea lucruri aceia care nu știu ce va să zică viața politică, care nu-i înțeleg rosturile. Dar viața politică întreagă ce este altceva decât o serie de

concesiuni într-o parte, ca să capeți alt lucru în altă parte; acela care cearcă să meargă cu topuzul în viața publică, își sparge capul de pereți în cele din urmă.

D-lor, despre ceea ce a vorbit dl Fleva n-am mare lucru de vorbit, dar totuși în cele spuse de d-sa sunt două lucruri de reținut. Dar să rectific mai întâi o eroare: m-a învinovățit dl Fleva că aș fi aruncat dlui Iorga calificativul de „politician". Nu știu dacă d-sa era față la ședință; dacă ar fi fost, ar fi trebuit să știe că n-am făcut eu aceasta, ci că dl Iorga m-a învinovățit pe mine de „politicianism". Negreșit că nu eram să plec capul sub asemenea calificativ.

Dar în sfârșit, tot e bine că dl Fleva s-a înșelat, fiindcă a avut ocaziunea să ne dea o definițiune a „politicianului", care e bună de reținut, mai ales venind de la d-sa, care cunoaște bine materia.

Al doilea lucru bun de reținut este declarațiunea că votează contra acestei legi, pentru ca e adusă de noi…

Dl N. Fleva: Nu, ci pentru ca e rezultatul unei tranzacțiuni ilicite.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dl Stoicescu[1] a luat lucrul în alt fel, și se cuvine ca să iau mai de aproape obiecțiunile d-sale.

Mai întâi, în ceea ce privește învinovățirea că s-ar crea arhiereului Ghenadie o situațiune deosebită prin primele două articole din lege, am răspuns: nu este vorba de niciun fel de situațiune deosebită, este vorba de situațiunea pe care el o are deja, și nicidecum de o situațiune excepțională.

Că este avut, atât mai bine, și că face daruri, iarăși atât mai bine. Dar în ceea ce privește restituțiunea de teren care se face, ea se face mănăstirii, iar nu părintelui Ghenadie; este aici o nuanță însemnată, care trebuie luată în băgare de seamă. Art. 3 spune: „Se restituie mănăstirii Căldărușani".

Însemnarea pe care cuvântul acesta de „restituțiune" poate să o aibă pentru cei mai mulți din d-voastră, nu poate să fie la fel cu aceea pe care trebuie să o aibă pentru dl Stoicescu, și iată pentru ce: Fiindcă d-sa a a fost ministrul domeniilor și trebuie să cunoască un lucru – afară numai dacă nu-l va fi uitat, căci sunt câțiva ani de atunci – pe care țin să-l amintesc d-sale și d-voastră. Când s-a făcut secularizarea averilor mănăstirești la 1863, s-a lăsat fiecărei mănăstiri ceea ce s-a chemat „vatra", o întindere de loc în jurul mănăstirii pentru trebuințele ei; și când s-au stabilit pe urmă bugetele mănăstirilor, s-a ținut seamă de împrejurarea aceasta, căci altminterea, înțelegeți ,că nu era cu putință să se fixeze un leu vechi pe zi, adică 37 bani, pentru întreținerea unui călugăr. Aceasta este materialmente imposibil nu numai azi, dar și acum 10 de ani, când s-a făcut secularizarea.

Ei bine, aceste vetre le-au avut mănăstirile în stăpânire până pe la 1876;dar atunci nu știu prin ce împrejurări, pe care nu am putut să le descurc, deodată vetrele acestea le-a luat statul și le-a arendat fără lege, fără formă, fără nimic.

---

1. C. I. Stoicescu (1852–1911), avocat renumit, membru al Partidului Liberal, fost ministru de mai multe ori. Ca membru al majorității a ținut să-și facă observațiile asupra proiectului de lege prezentat.

Prin urmare, când se vorbeşte azi de restituțiune, nu este vorba de restituțiunea averilor secularizate, ci de restituțiunea vetrelor, care nu au fost secularizate și la care mănăstirile, când vom căuta bine, și astăzi au dreptul.

Și lucrul acesta este atât de adevărat, încât în unul din guvernele trecute, între anii 1901 și 1904, pe când dl Stoicescu era ministru la Domenii și eu la Instrucțiunea Publică, am tratat cu d-sa chestiunea aceasta și am început să facem un studiu; s-a numit un delegat din partea Ministerului de Domenii și un altul din partea Ministerului de Instrucțiune, care vreo doi ani au lucrat, cercetând pentru fiecare mănăstire în parte, cum era vatra înainte de cele întâmplate la 1876 și ce putință era pentru ca mănăstirile să fie restabilite în drepturile lor.

Vasăzică, nu este nici chiar în punctul acesta vorbă de o măsură excepțională; este vorba de a se restitui pur și simplu mănăstirii Căldărușani nu întreaga vatră pe care a avut-o, fiindcă ea a fost mai mare, ci să-i restituie numai 200 hectare.

Așa stând lucrurile, eu îmi voi permite să vă rog cu stăruință să votați acest proiect de lege, care pentru oricine din d-voastră, care vrea nițel să se gândească, este un mijloc de a se închide în mod definitiv o chestiune iritantă și este totdeodată și o chestiune de dreptate față de mănăstirea Căldărușani.

Acestea aveam a răspunde.

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea prelungită 1908–1909, nr. 64 de la 18 martie 1909, p. 912 și următoarele.)

XLIII.
Răspuns la interpelare

Discurs în ședința Camerei de la 20 martie 1909, ca răspuns la interpelarea lui Ioan N. Lahovari în privința arendării unui teren al Casei Școalelor

Casa Școalelor, posedând un teren petrolifer situat la Moreni, l-a concesionat prin contract în iulie 1908. Deputatul Ioan N. Lahovari întreabă pe ministru dacă darea acestei concesiuni și condițiunile în care s-a dat sunt legale și conforme cu legea contabilității statului. Dacă s-ar constata că nu sunt legale, să binevoiască a da ordin ca acest contract să fie deferit justiției și să se ceară anularea lui.

Urmează răspunsul ministrului Haret.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor deputați, onor. d-n Lahovari are asupra mea două mari avantaje, întâi că este om de drept, și al doilea că a fost ministru al domeniilor. Prin urmare, este de două ori mai în măsură decât mine de a cunoaște bine chestiunile de această natură.

Cu toate acestea, cred că voi putea răspunde în mod satisfăcător la întrebările și îndoielile d-sale.

Mai întâi, în ceea ce privește situațiunea Casei Școalelor, eu nu împărtășesc punctul de vedere al dlui Lahovari, pentru că această Casă, chiar când a fost ea constituită, a fost declarată autonomă, lucrând numai sub controlul ministerului de instrucțiune publică, dar fără a face parte din minister. Și era necesar să se facă așa, pentru că această casă administrează averi particulare, lăsate școalelor de cele mai multe ori cu clauza expresă ca statul să nu aibă nici un amestec în administrațiunea lor.

În anul 1908, când s-a modificat legea de organizare a ministerului, s-a strecurat în ea, și Camera a votat în necunoștințăde lucru, un articol de un singur rând, care a înglobat Casa Școalelor în minister. Dar această dispozițiune nu va putea să rămână, căci altmintrelea Casa Școalelor este în pericol să piardă tot ce are.

Acum să venim la faptul care este în discuție. În anul 1907, la 7 mai, s-a făcut de către dl Lewis Hamilton o propunere pentru concesionarea unei bucăți deloc de 9 pogoane la Moreni, aparținând școalei de acolo.

După aceea au venit mai multe altele. Eu, chiar când au venit primele oferte, am cerut avizul, pe de o parte al Serviciului contencios al ministerului și al

Casei Şcoalelor; iar pe de altă parte avizul dlui Mrazec,[1] pentru că socoteam că dlui este persoana cea mai în măsură de a cunoaşte bine chestiunile referitoare la petrol, şi de a-mi da un sfat bun. Ştiţi că dl Mrazec era, şi este şi azi, şeful serviciului geologic de la Ministerul de Domenii, însărcinat în special cu îngrijirea intereselor petrolifere. Dl Mrazec ne-a dat consultaţiunea. În timpul acesta ofertele au continuat şi a trebuit să mai cer încă o dată avizul dlui Mrazec asupra unui punct din acele oferte, asupra căruia aveam îndoială. Aşa încât, în momentul când s-a hotărât în privinţa ultimei oferte, eu aveam deja avizuri de la persoanele cele mai competente.

Dar, ca să vedeţi că aveam şi eu preocupările pe care le are dl Lahovari şi că nu m-am aventurat tocmai cu uşurinţă în afacerea aceasta, iată rezoluţiunea pe care am pus-o la 21 august 1907, pe una din oferte, aceea a dlui Câmpeanu. Am s-o citesc în întregime:

„Chestiunea fiind de mare importanţă, pentru că măsura ce vom lua acum poate să tragă linia noastră de conduită pentru viitor, dl Mrazec va fi din nou rugat să binevoiască a studia ofertele ce ni se prezintă aici, şi a ne da sfatul său, cum e bine să procedăm în interesul Casei Şcoalelor şi al Casei bisericii, şi având în vedere nu numai legea actuală asupra condiţiilor de concedare a terenurilor petrolifere, dar şi modificările pe care le crede d-sa că vor fi necesare a i se aduce în viitor. Ceea ce voim noi sa ştim este, în prima linie dacă cu condiţiile ce ni se propun, sau pe care le-am mai putea cere noi, este bine să concedăm locul ce ni se cere, sau să mai aşteptăm; al doilea, în caz când am conceda, în ce formă să facem concesia, pentru ca, pe de o parte să nu angajăm întru nimic statul, iar pe de alta să nu fim cu mâinile legate în viitor, în caz când producţia de petrol ar lua o dezvol-tare mult mai mare decât azi şi ar justifica un folos mai mare pentru Casa Şcoalelor sau Casa bisericii“.

Nu cred că putea să se pună o rezoluţie mai prudentă decât aceasta, şi care să denote mai bine preocupările pe care şi eu le aveam. Rezoluţiunea aceasta este dată, cum zic, la 21 august 1907, când mai venise deja vreo trei, patru oferte; iar contractul s-a încheiat tocmai peste un an, la 2 iulie 1908, când avusesem deja în total 8 oferte….

Dl I. Lahovari: De ce n-aţi făcut licitaţiune pentru acele oferte, stabilind cu dl Mrazec un caiet de sarcini?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Nu ştiu dacă licitaţiunea publică, cum o cereţi d-voastră, numaidecât era să dea rezultate mai bune decât acelea pe care le-am avut. Dar un rezultat ştiu că era să fie. Era să roiască samsarii împrejurul ministerului şi Casei Şcoalelor şi erau să tragă ei cea

1. Ludovic Mrazec, membru al Academiei, azi Preşedintele ei (1935 – n.ed.), era atunci profesor de cristolografie la Facultatea de ştiinţe şi director al Institutului geologic. Este specialist în cunoaşterea terenurilor petrolifere din ţară.

mai mare parte din foloase. Era să fie învoială între concesionari ca să scadă ofertele, şi alt nimic. Noi ştim ce sunt licitaţiile acestea cu publicaţii.

Iată ofertele scrise pe care le-am avut:

Prima este a dlui Lewis Hamilton, care a oferit 500 lei arendă pe an şi 2.000 de fiecare sondă ce s-ar pune pe teren; terenul era de 9 pogoane, şi după părerea dlui Mrazec putea cuprinde vreo 12 sonde.

A venit în urmă o ofertă a dlui Kogălniceanu, care da 5 la sută din brut şi 20.000 lei odată pentru totdeauna. Mai târziu, peste două luni, tot dl Kogălniceanu oferă 10 la sută din brut şi 20.000 lei.

Apoi vine dl Găetan, care oferă 12 la sută din brut şi 25.000 lei. Însă amândoi aceşti din urmă ofertanţi îşi reiau ofertele peste câteva zile, găsind că au dat prea mult; ba încă unul din ei a şi spus directorului Casei că i se pare că i s-au dăruit cei 20.000 de lei pe care îi dase ca garanţie, căci oferise prea mult şi risca să se ruineze.

Peste o lună, dl Lowenbach întreabă care e oferta cea mai mare făcută, pentru că e dispus să facă şi d-sa ofertă. I se comunică, şi declară că nu poate să dea mai mult decât a dat cel mai mare ofertant de până atunci, dl Găetan.

Dl Hamilton vine în urmă şi oferă 10 la sută din brut, 20.000 lei odată pentru totdeauna şi 600 lei pe an arendă.

După d-sa, dl Câmpeanu oferă mai întâi 10 la sută din brut, 30.000 lei odată pentru totdeauna şi 700 lei pe an arendă; şi pe urmă tot d-sa dă 15 la sută din net, 35.000 lei odată pentru totdeauna, şi 700 lei arendă anuală

De la o vreme s-au oprit ofertele; nu a mai venit niciuna. Unii din ofertanţi şi-au luat ofertele înapoi, şi au făcut declaraţia că nu mai sunt amatori şi nu mai au nici o pretenţie.

Tocmai atunci s-a dat concesia dlui Câmpeanu, impunându-i însă noi să dea 13 la sută din brut, în loc de 15 la sută din net.

Această ofertă s-a admis cu aprobarea ministrului, şi prin urmare, e neîntemeiată bănuiala dlui Lahovari că ar fi dat administratorul concesia fără ştirea mea.

Dl I. Lahovari: Nu se zice în contract: Cu autorizaţiunea ministerului!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: S-a dat şi aprobarea Consiliului de miniştri. Prin urmare este în perfectă regulă.

Acum pune întrebarea dl Lahovari, dacă condiţiunile acestea sunt suficiente, pentru că era imposibil a se face o licitaţie mai stăruitoare decât cea care s-a făcut timp de luni întregi, în care ofertele mereu au crescut până la un maximum la care s-au oprit.

Acum legea, în art. 1 zice: „În caz când acelaşi lot (e vorba de loturi de 100 hectare), ar fi cerut de mai multe persoane sau societăţi, acel lot se va pune în licitaţiune prin oferte scrise şi se va concede aceluia care va oferi redevenţa cea mai ridicată; toate celelalte condiţiuni ale legii rămânând neatinse“.

Consiliul de miniştri a făcut ceea ce spune legea aici: a dat celui mai mare ofertant în urma unei licitaţiuni prin oferte scrise aşa cum trebuie să se facă. Toate ofertele sunt la dosar.

În ceea ce priveşte condiţiunile ofertei, chiar dl Lahovari a citit aceste condiţiuni: trebuia să se dea întâi 10 la sută produsul brut; pe urmă această redevenţa va fi de 12 la sută în cutare condiţiuni şi de 14 la sută în cutare alte condiţiuni.

Vă fac mai întâi să observaţi cum că concesiunea dată de mine realizează aproape maximul acestei redevenţe; chiar de la început ea este de 13 la sută, nu începe cu 10 la sută, cum cere legea.

Dar mai este altceva: legea fixează aceste redevenţe, nu pentru terenuri de 4 şi jumătate hectare, ci pentru terenuri de 100 hectare, care dau până la 8.000 vagoane pe an; şi redevenţa creşte la 12 la sută, dacă această producţiune merge până la 16.000 vagoane.

Apoi acesta este cazul la noi? Are a face un teren de 4 hectare cu un teren de 100 hectare, şi poate fi vorba aici de producţiune de mii de vagoane?

Şi cu toată această împrejurare defavorabilă, noi realizăm chiar de la început, nu numai această redevenţă maximă de 13% din brut, dar încă şi o arendă de 78 lei pe pogon pe an, plus 35.000 lei vărsaţi odată pentru totdeauna.

Iată, dlor, care sunt condiţiunile în care se prezintă această daraveră. Eu cred că aşa cum am făcut, am făcut-o în interesul Casei Şcoalelor, şi că era imposibil să se realizeze condiţiuni mai bune decât acestea, ori care ar fi fost împrejurările în care s-ar fi dat această concesiune.

Dar ţin să stabilesc încă un lucru, că, dacă ceea ce s-a făcut anul trecut nu satisface pe dl Lahovari, cu atât mai puţin trebuie să-l satisfacă alte concesiuni ce s-au dat, chiar în timpul când d-sa era la guvern, şi tot în resortul ministerului de instrucţiune. Şi am să vă citez cazuri concrete.

Astfel, la 2 mai 1906, Casa bisericii primeşte din partea dlui Alfred Lowenbach o ofertă pentru un teren petrolifer din Buştenari; oferta era de 500 de lei de fiecare pogon şi o redevenţa de 10%. Această concesiune s-a acordat la 10 iunie, adică peste o lună, fără să se consulte nici serviciul contencios, nici dl Mrazec, fără să se facă licitaţiune publică, fără jurnal al Consiliului de miniştri şi fără să mai existe o a doua ofertă, căci dl Lowenbach a fost singurul ofertant căruia i s-a dat concesia imediat.

Tot dl Alfred Lowenbach, la 10 iulie, mai face o altă cerere, pentru un alt teren al unei biserici din Buştenari, prin care oferă iarăşi 500 lei pe an şi 10% redevenţa şi i se acordă şi această concesiune, în acelaşi fel ca şi cea dintâi.

Apoi, cum îmi faceţi vină mie, care am stat la gând mai bine de un an, până să dau concesiunea la care am avut opt oferte, şi am admis pe cea mai mare, după ce m-am înconjurat de sfatul tuturor oamenilor competenţi, şi nu ziceţi nimic despre aceste concesiuni date de un ministru care era alături de d-voastră pe aceeaşi bancă, şi în condiţiuni pe care le-aţi văzut, fără să se consulte nimeni, şi fără să fie măcar un al doilea ofertant, iar nu opt cum am avut eu?

Alt caz. La 19 februarie 1907, dl Grigoroviță face o propunere de a i se da în concesiune 14 pogoane teren din comuna Apostolaki. Altă ofertă nu mai există. Și cu toate acestea, oferta dlui Grigoroviță este aprobată de dl ministru Dissescu peste 3 săptămâni, în ziua de 12 martie 1907, când se știe că tot în ziua de 12 martie 1907, la orele 5, noi am depus jurământul și am luat guvernul. Deci concesia asta s-a dat chiar în ziua în care Partidul Conservator ieșea de la putere, și tot în aceeași zi în care s-a dat rezoluțiunea, s-au făcut și toate actele, s-a scris și s-a subscris și contractul, va să zică în două trei ore totul a fost gata. (Mișcare).

Concesia însă de fapt nu s-a dat, pentru că, ducându-se a doua zi concesionarul la Ploiești ca să autentifice actele, n-a mai vrut tribunalul să le autentifice, pentru că ministrul care semnase concesiunea nu mai avea drept a figura ca ministru.

Dl I. N. Lahovari: Nu trecuse nici prin Consiliul de miniștri.

Voci: Cu atât mai rău.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Cu atât mai rău. Și ce se întâmplă acum? Acest concesionar face proces Casei Școalelor, proces pendinte și astăzi, ca să mă oblige să respect concesiunea acordată de dl Dissescu în condițiunile pe care vi le-am spus.

Acum, vă rog să faceți comparațiune între modul cum am procedat eu și modul cum au procedat cei doi predecesori ai mei și foloasele pe care am făcut să le realizeze Casa Școalelor, atât eu, cât și predecesorii mei.

Altceva nu mai am de adăugat. (Aplauze îndelung prelungite).

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară prelungită 1908–1909, nr. 68 de la 22 martie 1909, p. 1.024 și următoarele.)

XLIV.
Discuția bugetului

Discurs în ședința Camerei de la 22 martie 1909, în discuția bugetului Ministerului de Instrucție pe 1909–1910

În ședința Camerei de la 20 martie 1909, fiind în discuție bugetul Ministerului de Instrucție pe 1909–1910, Haret răspunde cuvântării deputatului Alexandru Iliescu.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor, chestiunea pe care o ridică onoratul dl Iliescu, înaintea d-voastră, este o chestiune veche care datează, cel puțin pentru mine, încă de la 1897, când de abia intrasem în minister întâia oară. Părerea mea a fost în totdeauna că gimnaziile, adică jumătatea inferioară a liceului în orașele unde aceste gimnazii nu se pot completa cu clasele superioare, nu corespund la o trebuință evidentă a țării. Cu toate că prin legea de la 1898 s-a dispus ca programele gimnaziilor să fie distribuite în așa fel încât să constituie un ciclu rotunjit de cunoștințe, acest ciclu însă este așa de restrâns, încât aceia care termină numai gimnaziul și nu pot să meargă mai departe ca să-și completeze studiile, rămân foarte dezarmați în lupta vieții. Atunci din două una: ori că școlarul care a făcut patru clase gimnaziale, – să zicem la Slatina, unde nu este liceu, – dispune de mijloace și vine la București sau la Craiova, ca să isprăvească liceul și să meargă mai departe, sau nu are aceste mijloace – și marea majoritate sunt în cazul acesta – și rămân în viață ca oameni de cele mai multe ori declasați. Din această cauză, gimnaziile acestea contribuie în cea mai mare măsură ca să creeze mulțimea de postulanți de posturi bugetare.

Vă puteți face o idee de mărirea răului după această singură cifră: dintre băieții care intră în clasa întâia de gimnaziu, și care aspiră să facă învățământul teoretic liceal sau universitar trei sferturi se opresc și rămân cu învățământul neisprăvit.

Aceste trei sferturi formează aproape totalitatea postulanților de posturi mărunte, ca cele de copiști, de notari la sate, de subcomisari și așa mai departe. Nu acesta poate să fie scopul unei instituțiuni de educație publică.

De aceea eu totdeauna, cu rizicul de a nemulțumi multă lume, am fost pentru desființarea gimnaziilor care nu se puteau completa cu cursul superior. Încă de la 1897 am început să lucrez în sensul acesta, și am dat și un început de execuție acestei dispoziții; chiar de pe atunci am căutata desființa clasă cu clasă câteva din aceste gimnazii.

E păcat acum că aceste vederi, în contra cărora niciodată nu s-au formulat obiecții serioase, nu au prevalat în ochii tuturor, și din această pricină, măsurile luate de mine, cu multe sacrificii și cu multe greutăți, au fost de două ori răsturnate de alții până acum, și la fiecare dată când se răstoarnă asemenea măsuri, e infinit de greu a le mai readuce în vigoare. Un gimnaziu poți să-l desființezi o prima dată; dar, după ce a fost reînființat de cineva, grozav de greu este să-l mai poți desființa a doua oară.

Așa s-a întâmplat și la Slatina și în alte patru orașe, ale căror gimnazii le desființasem. Pentru prima oară a mers; când s-a văzut însă că e posibilitate să se revină și să se reînființeze de alții ceea ce desființasem eu, s-a prins curaj, și acum e anevoie de tot ca să se mențină desființarea. Și cu toate acestea, pretutindeni unde am desființat un gimnaziu, am avut totdeauna grijă să pun altceva în loc; astfel, la Slatina, la Câmpulung și la Vaslui am înființat câte o școală de meserii; la Alexandria o școală de agricultură, la Râmnicu-Sărat o școală comercială. Cât timp au funcționat școalele acestea fără gimnaziu, ele au mers bine; îndată însă ce s-a reînființat gimnaziul la loc, școala de meserii sau școala de agricultură din acele orașe, s-au golit de elevi, ceea ce este cea mai bună dovadă că cauza principală, pentru care la noi carierele practice rămân părăsite, este excesul de școli secundare care au fost înființate cu și fără trebuință.

La Slatina, când a fost vorba să se desființeze gimnaziul a doua oară, cetățenii au zis că ar consimți ca în cele din urmă să se desființeze gimnaziul, dar să li se mai dea în loc și o școală comercială. Am prevăzut chiar în anul acesta în buget fondul necesar pentru înființarea acestei școale de comerț. Cu toate acestea, văd că slătinenii nu sunt mulțumiți nici cu această soluțiune, cu toate că au deja o școală de meserii, care este una din cele mai bune.

D-lor, d-voastră veți hotărî cum veți crede că este bine; dar cât pentru mine, vă rog să nu-mi cereți să-mi schimb părerile, căci părerile mele sunt întemeiate pe realitatea faptelor după o lungă cugetare, care datează de mai bine de 20 de ani.

Dar Slatina, în particular, este într-o situațiune deosebită, care i-ar permite să țină și gimnaziul, dacă va vrea, și anume, acum de curând a câștigat un proces important, procesul Varipati, care-i dă un venit anual de 45.000 de lei. Acest fond fusese lăsat de repausatul Varipati, acum 30, 40 de ani, pentru înființarea la Slatina a unei școli cu învățământ mai superior decât școala primară, adică în mod evident a unui gimnaziu. Prin urmare, destinațiunea hotărâtă a fondului este aceasta, de aservi la întreținerea unui gimnaziu, așa încât nu văd deloc interesul cel mare ce ar avea slătinenii, ca gimnaziul acesta să fie trecut în bugetul statului, căci n-ar avea decât să-l întrețină din fondul Varipati.

Vin acum la ideea emisă de dl Iliescu, fiindcă am și eu ceva de spus. D-l Iliescu a spus că gimnaziile ar trebui să fie completate cu câte o clasă de aplicațiuni.

Ideea aceasta a fost a mea, mai de mult. Văd că gimnaziile e foarte greu să le desființăm și, pentru unele care s-au putut desființa, nu știu cât timp va dura desființarea.

Sunt altele care n-au fost desființate până astăzi, și nu se știe dacă ar putea fi desființate, căci uneori sunt împrejurări locale care pot să împiedice aceasta.

Atunci m-am gândit că ar fi posibil a se corija defectul fundamental pe care îl au gimnaziile, și pe care l-am semnalat adineauri, completându-se cu unele clase, care să permită de a da o direcțiune practică copiilor trecuți prin ele.

Ideii acesteia eu i-am dat ființă încă din 1902, cu gimnaziile din Constanța și din Ploiești.

La Constanța mi se cerea pe atunci să completez gimnaziul local, făcându-l liceu. Eu am rezistat; dar în schimb, am înființat a 5-a clasă comercială, adică o clasă în care școlarii care absolviseră cele 4 clase gimnaziale să-și alăture pe lângă cunoștințele pur teoretice, pe care le căpătaseră în cele 4 clase, și cunoștințe comerciale, ca contabilitatea, cunoștința mărfurilor, geografia comercială și alte câteva din acestea. Tot așa am făcut și la Ploiești.

Ei bine, clasele acestea au reușit foarte bine în amândouă părțile, și la Constanța și la Ploiești. Au reușit în sensul că toți copiii care au trecut prin ele, astăzi sunt întrebuințați în comerț. În special de la Ploiești mi s-a comunicat lista celor 71 de băieți trecuți prin acea clasă V-a comercială, cu arătarea anume a întreprinderilor comerciale unde sunt întrebuințați.

Putem dar zice că aceasta e o experiență reușită. Cu toate acestea, aceste clase comerciale au fost desființate în 1905; dar ele deveniseră așa de populare, încât la 1907, când am venit la guvern, s-a venit și de la Ploiești, și de la Constanța, și mi s-a cerut reînființarea acelor clase, și le-am și reînființat.

Așa fiind, era natural să mă gândesc că ceea ce am reușit să facem la Constanța și la Ploiești, să facem și pe aiurea – adică ca în toate orașele unde există numai gimnazii să adăugăm o a 5-a clasă, care să fie comercială, sau agricolă, sau să aibă alt caracter practic, potrivit cu localitatea, pentru ca pe acești tineri absolvenți de gimnaziu, care astăzi bat scările primăriilor și ministerelor, să-i putem îndrepta către comerț, agricultură, sau altă carieră practică.

În proiectul de buget de anul acesta, eu prevăzusem chiar fondurile necesare pentru aceasta. Din nenorocire bugetul a trebuit să fie echilibrat cu sacrificii mari, și de aceea am pierdut suma de 36.000 lei care trebuia pentru acest scop. Dar sper că ideea nu va fi părăsită și că, fie de noi, fie de alții, să se realizeze cândva. Până atunci, pentru gimnaziul din Slatina nu pot să dau alt răspuns.

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară prelungită 1908–1909, nr. 68 de la 22 martie 1909, p. 1018.)

XLV.
Legea școalei veterinare

Expunere de motive

Școala superioară de medicină veterinară a adus și este încă destinată să mai aducă însemnate servicii țării. Serviciul nostru veterinar, care până acum se poate zice că este abia în formațiune, va trebui dezvoltat mult pentru ca să-i se poată cere să exercite influența hotărâtoare pe care trebuie să o aibă în una din ramurile cele mai însemnate ale activității noastre economice.

Până acum, însă, această însemnată școală a dus o viață destul de precară. Înființată deja de mai bine de 50 ani, ea este încă lipsită de o lege organică, și din această cauză este prea mult expusă la fluctuații, care sunt o mare piedică pentru dezvoltarea ei normală; și chiar îmbunătățirile care i s-au adus și i se aduc, lipsite fiind de un plan, nu totdeauna sunt destul de eficace.

Scopul prezentului proiect de lege este de a împlini această lipsă.

* * *

În prima sa parte *(Dispoziții generale)* proiectul stabilește organizația generală a școlii, cursurile și lucrările sale. În această parte proiectul nu face decât să consacre ceea ce există deja în parte.

În partea a doua *(Personalul didactic)* se hotărăște modul de recrutare a personalului didactic al școlii și se fixează atribuțiile și îndatoririle lui. Aici, ca și în capitolele următoare, asupra *administrației interioare a școlii și* asupra *studenților, cursurilor, examenelor și disciplinei,* proiectul caută a apropia, pe cât s-a putut, organizația școlii veterinare de aceea a facultăților, deoarece și prin lucrările sale, și prin scopul său, și prin modul său de recrutare a studenților, este o o mare apropiere între aceste două feluri de școli.

O atenție deosebită s-a dat părții privitoare la organizarea lucrărilor practice în *laboratorii, infirmerii de animale, farmacie și atelier de potcovărie,* care bine ordonate vor reprezenta partea cea mai însemnată din lucrările acestei școli.

Din punctul de vedere bugetar, proiectul reprezintă un foarte mic adaus de cheltuieli, provenit din necesitatea ce a fost de a se aduce o îmbunătățire modestă situației materiale a personalului didactic al școlii, potrivit cu rangul său social, cu capacitatea sa științifică și cu însemnătatea serviciilor ce i se cer.

Discurs în ședința Camerei de la 21 martie 1909, în discuțiunea legii pentru organizarea Școalei superioare de medicină veterinară

Necesitatea unei școale de medicină veterinară a fost de mult simțită; de aceea în legea învățământului din 1864 s-a prevăzut înființarea unei asemenea instituțiuni pe lângă școalele (sau facultățile) de medicină. Aceasta se întâmplă în anul 1872, când apare „Regulamentul pentru școala de veterinărie", care avea de scop a forma „magistri veterinari", cu un curs de 4 ani și cu elevi care absolvise 4 clase gimnaziale. Regulamentul acesta se abrogă în 1883, prin „Regulamentul școalei superioare de medicină veterinară", care prevedea un curs de 5 ani, condiția de admisiune rămânând aceeași, dar dădea drept absolvenților să poarte titlul de „medici veterinari". Haret, socotind că este nevoie să se aducă o lege pentru această școală, întocmește proiectul prin care, afară de alte schimbări, stabilește că se vor primi ca elevi numai „absolvenți de liceu". Proiectul este discutat întâi în Cameră, în ședința de la 20 martie 1909. Raportorul comitetului delegaților dr. C. Angelescu (ceilalți delegați fiind: N. Micescu, Al. Șmelț, dr. G. Stoicescu, dr. I. N. Angelescu, N. Bălănescu, I. Nădejde) citește raportul său, după care începe discuția generală, la care iau parte: C. I. Stoicescu, N. Iorga, dr. C. Angelescu, G. Diamandi (la 21 martie) și ministrul Haret. După ce se votează luarea în considerare, vorbesc la discutarea articolelor: C. I. Stoicescu, dr. C. Angelescu, I. Poenaru-Bordea, N. Iorga, G. Dragu și JV. Fleva: apoi legea este votată cu 66 voturi pentru, fiind contra 1.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Intrucțiunii Publice: Domnilor deputați, relativ la obiecțiunile care s-au făcut asupra proiectului de lege, eu n-am multe de răspuns, pentru că sunt numai obiecțiuni de fapt, asupra cărora nu ne va fi greu ca să stabilim o înțelegere.

Am să iau lucrurile pe rând, așa cum au fost expuse.

Dl Stoicescu[1] a vorbit mai întâi despre prescripțiunea pusă în proiect de a se putea numi unii profesori străini. Despre această chestiune a vorbit și dl Iorga.

Domnilor, trebuie mai întâi să vă spun că acest proiect de lege fost a făcut după ce am luat avizul oamenilor de specialitate, pentru că în materia aceasta eu nu m-am simțit destul de competent ca să elaborez eu însumi un proiect; și oamenii aceia sunt care au avut îndoiala că, în actuala stare a studiilor veterinare de la noi, am putea, la un moment dat, să completăm învățământul acelei școale numai cu persoanele pe care le avem sub mână.

În adevăr, domnilor, trebuie să observați că școala veterinară, cu toate că cercul studiilor sale este tot așa de vast, dacă nu și mai vast, decât acela al facultății de medicină, nu dispune însă astăzi decât de 9 profesori, care își împart între dânșii toate cursurile înșirate în acest proiect de lege, și poate mâine vor fi siliți

1. Const. I. Stoicescu, membru al Partidului Liberal.

să-şi împartă şi alte cursuri, care încă nu figurează; şi atunci era natural să ne temem ca nu cumva întro zi să ne găsim în faţa imposibilităţii de a ocupa o catedră din lipsa personalului corespunzător. E adevărat că considerația aceasta nu e aşa de ameninţătoare, cel puţin pentru moment, dar eventualitatea aceasta se poate ivi dintr-un moment într-altul. Dar şi dacă s-ar găsi că măsura propusă nu este oportună, sau că nu e necesară pentru momentul de faţă, nu pot crede că tărâmul pe care a voit să se pună dl Iorga, când a combătut această dispoziţie, este cel nimerit. Domnilor, în ştiinţă nu au loc considerații de felul acelora pe care, dl Iorga le-a pus înainte.[1] Nu poate o ţară să se considere înjosită dacă un om de ştiinţă din altă parte ar veni vreodată să profeseze într-însa. Şi sunt exemple foarte multe care dovedesc contrariul. Aşa, chiar azi profesează la Geneva Karl Vogt(67), care e german şi pe care elveţienii au ajuns să-l considere ca pe unul din ai lor, pe când Agassiz(68), care era elveţian, a profesat în America până ce a murit; iar Max Müller(69), care era german, a profesat la Cambrigde. Nu trebuie să considerăm lucrurile din acest punct de vedere îngust. Sentimentul naţional altminteri trebuie privit, nu cum îl priveşte dl Iorga.

Cu toate acestea, cum dispoziţia aceasta, chiar în intenţia în care am propus eu proiectul şi în intenţia acelora care m-au ajutat la elaborarea lui, nu a fost considerată decât ca o măsură de excepţie, iar nu ca o măsură generală, şi de vreme ce, după cum bine a observat dl Stoicescu, e puţin probabil ca cu mijloacele pe care le avem şi cu avantajele pe care le putem pune la dispoziţia unui profesor străin, s-ar găsi mulţi oameni de ştiinţă străini care să consimtă să vină la noi, nu văd un mare inconvenient ca dispoziţiunea aceasta să fie suprimată, rămânând ca, la momentul când va fi nevoie, să se vadă ce va fi de făcut.

Ţin însă să vă pun în vedere, că suprimarea dispoziţiunii acesteia deschide o posibilitate pe care nu o cred bună, şi care a fost unul din principalele motive pentru care eu am menţinut-o în proiect, şi anume că, dacă la un moment dat s-ar simţi trebuinţă de un străin de adus în învăţământul nostru veterinar, va trebui să se facă o lege personală pentru el, şi aceasta nu e bine.

Dl N. T. Popp: Să ne ferească Dumnezeu să fie nevoie!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: A doua observaţiune a fost privitoare la compoziţiunea juriului de concurs, făcută tot de dl Stoicescu, şi asupra căreia s-a oprit şi dl dr. Angelescu[2].

Domnilor, eu cred că obiecţiunea aceasta nu este întemeiată.

---

1. Nicolae Iorga vorbise contra numirii de profesori străini. De aceeaşi părere se declarase că este şi raportorul.

2. Dr. C. Angelescu, actualul ministru de instrucţiune publică, era atunci de doi ani numit profesor de clinică chirurgicală la Facultatea de Medicină din Bucureşti. Înscris în Partidul Naţional Liberal, a fost pentru prima dată ales deputat în Camera conservatoare, sesiunea 1905–1907.

În adevăr, un juriu de examen nu poate să iasă dintr-un vot: aceasta este contrar însăşi esenţei lucrului, mai ales că proiectul, precum şi dreapta raţiune spun că pentru o catedră care este pusă în concurs, trebuie ca examinatorii să fie oameni de specialitate. Ce mai încape atunci votul acolo? Cum să admitem că cei nouă profesori ar putea să decidă că cutare profesor de chimie şi cutare profesor de farmacie va fi bun ca să examineze de patologie? Un asemenea vot ar fi absurd şi n-ar avea alt rezultat decât a disimula responsabilităţile şi a duce de cele mai multe ori la rezultate foarte nepotrivite.

Eu am preferat că s-a pus cineva responsabil să aibă a aplica legea, care este foarte expresă în acest punct, şi de la ale cărei prescripţiuni directorul nici nu s-ar putea abate, măcar dacă ar vrea.

Pe câtă vreme legea precizează că juriul trebuie să fie compus din profesori de materia care este în concurs, sau de materii înrudite, nu rămâne alegere pentru director, deoarece nu sunt mulţi profesori de felul acesta în şcoală.

Alegerea lui va fi foarte circumscrisă, şi operaţiunea pe care va avea s-o facă în realitate se va reduce la o simplă formalitate. De altminteri, dispoziţiunea aceasta figurează şi în legea învăţământului superior, în ceea ce priveşte examenul de capacitate pentru universitate.

Iată ce zice art. 70: „În caz când numirea nu se poate face conform art. 69, ministrul va publica concurs de agregaţie pentru catedra vacantă. Concursul se va anunţa cel puţin cu 6 luni înainte şi se va ţine la universitatea unde este vacanţă, înaintea unei comisii compuse din trei profesori, numiţi de decan dintre profesorii facultăţii, care reprezintă specialitatea pentru care se face concursul sau specialităţile înrudite, şi din doi profesori universitari, numiţi de ministru. Preşedintele se va numi de ministru dintre membrii comisiei“.

Aci este vorba de numirile de agregaţi la universitate, şi d-voastră ştiţi că agregaţia este prima treaptă la profesoratul universitar.

Apoi s-a exprimat chiar adineauri aici părerea că şcoala veterinară ar trebui să fie apropiată cât mai mult de organizarea universitară.

Atunci de ce să deosebim şcoala veterinară de ceea ce se face la universitate, tocmai într-un punct aşa de însemnat ca acesta.

Cât pentru profesorii pe care ministrul îi numeşte în juriu, tot aşa se face şi la universitate; acolo juriul se compune din cinci membri, dintre care pe trei îi numeşte decanul şi pe doi îi numeşte ministrul. Pentru şcoala veterinară am făcut acelaşi lucru, cu singura deosebire că directorul în loc de trei numeşte doi.

Găsiţi d-voastră că aceasta constituie un pericol? Eu cred că este o simplă superstiţiune ideea că juriul trebuie să fie compus din un număr fără soţ de profesori, căci când va ajunge lucrul ca un candidat să fie declarat reuşit printr-o majoritate de o jumătate de vot, înţelegeţi bine ce valoare mai are concursul acela. Dar şi dacă sunt patru membri în juriu, dacă s-ar împărţi în doi şi doi, majoritatea ar decide-o preşedintele juriului, care are rol preponderant; dar,

într-un asemenea caz, eu unul vă asigur că mai curând aș înclina să casez concursul decât să-l confirm.

Trec la o altă chestiune, chestiunea dreptului pentru profesori de a face clientelă pe de o parte și de a ocupa și o altă funcțiune. Aici sunt două chestiuni distincte: Chestiunea clientelei și chestiunea funcționarilor, și mă voi ocupa mai întâi de cea de a doua.

Domnilor, chestiunea aceasta poate să fie mai mult sau mai puțin acută pentru alte instituțiuni, dar pentru școala veterinară ea este de o însemnătate deosebită. Tocmai pentru că sunt foarte puțini veterinari de merit, pe acei care sunt și-i întind toți din toate părțile. Pot să citez, se înțelege fără să spun nume proprii, două exemple în care profesorii de la școala veterinară aveau încă alte patru funcțiuni și însărcinări diverse în afară de școală, dintre care una chiar în afară de București. Vă întreb: În condițiunile acestea, ce fel de serviciu mai are școala de la un asemenea om, oricât de mari ar fi meritele lui? Din contra, în cazul acesta, tocmai meritul omului este pricina că școala nu se poate, folosi de el. El face zootehnie, cumpărări de cai în străinătate, face orice, afară de cursul său. Dar școala veterinară e poate una din școlile care cer mai multă tensiune de spirit și mai mult timp de la profesorii săi, fiindcă e școala aproape exclusiv practică, în care studiile trebuie să fie mereu sprijinite pe experiență, și experiența cere timp; și dacă profesorii se vor mulțumi să vină să facă strict numai ora lor decurs, cu birja la scară, ca îndată să alerge cine știe unde după altă treabă, profesorul acela nu corespunde deloc la nevoile școalei.

Asemenea situațiune noi nu o putem consacra printr-o lege.

Până acum au mai mers lucrurile și așa pentru că nu era o lege; dar acum, când vrem să punem regulă, să așezăm școala pe temeiuri mai bune pentru viitor, cum am putea noi admite ca normală situațiunea aceasta și s-o consacrăm în mod definitiv cu buna noastră știință?

De aceea, asupra acestui punct nu mă pot uni cu dorința domnilor care au cerut această concesiune pentru profesorii de la școala veterinară.

Cel mult aș consimți la un lucru – și încă este de văzut cum – ca un profesor de la școala veterinară să poată fi autorizat ca să aibă o a doua însărcinare, însă numai cu permisiunea expresă a ministrului instrucțiunii și numai pe timpul cât ministrul va înțelege ca această misiune să dureze. Cu această restricțiune, poate aș primi un amendament.

Trec la a doua chestiune: Chestiunea clientelei. Domnilor, repet și eu că dispoziționea aceasta, dacă se află în proiect este pentru că înșiși profesorii au admis-o, cu oarecare temperament. Posed aici procesele-verbale încheiate de consiliul profesorilor școalei.

Onor. dl Cincu spunea ieri că profesorii, care au iscălit aceste procese-verbale, au fost înșelați. Nu știu dacă dl Cincu își dă bine seama de ce va să zică

un profesor de școală veterinară! Acesta nu este un om din cei care își zugrăvesc numele, iar nu-l iscălesc. Sunt oameni care știu carte și știu să și citească, și este de neadmis ofensa care se face unor asemenea oameni, a se spune despre ei că, după discuțiuni de ore întregi, nu au știut ce iscălesc. Or, ce spun procesele-verbale iscălite de ...

Dl dr. C. Angelescu: De opt din nouă.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Cinci din nouă admit proiectul de lege, cu deosebire că cer ca dispoziținea relativă la clientelă să se pună în aplicare la trei ani după aplicarea legii. Cu această rezervă, majoritatea profesorilor școalei admite proiectul de lege.

Este un altul, care cere un termen de cinci ani; va să zică principiul nu-l repudiază nici el. Este un al 7-lea care primește proiectul de lege în mod absolut, așa cum este prezentat, și unul singur care nu primește acest principiu.

Apoi, dacă cei interesați privesc lucrul în felul acesta, nu văd de ce eu aș fi mai catolic decât Papa, să le impun eu să facă clientelă, dacă ei nu voiesc să o facă.

De restricțiunile pe care le-au cerut profesorii de la școala veterinară, comitetul delegaților a ținut seamă, căci a introdus dispoziținea ca prescripțiunea privitoare la clientelă să se pună în aplicare peste 4 ani, adică din 1913.

Este însă o considerațiune, de care se cuvine să ținem seama. Fără îndoială, că pe noi trebuie să ne preocupe foarte mult interesul școalei. Dar împrejurarea că societatea noastră, în momentul de față, dispune de un număr prea mic de veterinari de merit, poate în adevăr să creeze o situațiune grea pentru proprietarii de animale. Și din acest punct de vedere numai, aș consimți la o atenuare a dispoziținii de la art. 12, în acest punct. Îmi place a crede că școala veterinară, care urmează a se așeza acum pe baze mai solide, prin acest proiect de lege, va fi în măsură să ne dea în viitor un număr de veterinari mai mare decât acela pe care l-a dat până acum. Efectivul școalei astăzi este foarte mic, și tot timpul a fost așa până acum, și din pricina aceasta avem veterinari foarte puțini. De acum trebuie să facem ca această școală să ne dea un număr de medici veterinari mult mai mare decât până acum. Atunci răul, de care se plângeau onorabilii preopinenți, trebuie să meargă scăzând, pentru că, dacă nu vom ajunge la rezultatul acesta, atunci legea de față va fi inutilă.

Așa fiind, măsura care cred că s-ar putea admite, ar fi ca să se lungească termenul de la 1913; dar ca să se ridice cu desăvârșire dispoziținea aceasta, nu cred că este bine. Dar se va zice: Ce vom face dacă la 1914 sau 1915 școala nu ne va fi dat încă absolvenți destui?

Vor vedea cei de atunci ce au să facă. Dacă vor găsi că este bine să prelungească termenul, îl vor prelungi. Dar, ce să consacram noi chiar de acum pentru totdeauna posibilitatea aceasta pentru profesori de a se sustrage de la îndatoriile lor? Cred că nu este bine.

Domnilor, am să mai vorbesc şi despre o părere emisă astăzi de dl Diamandi[1]. D-sa crede că este necesar ca şcoala aceasta să fie ridicată la rangul de facultate. Eu cred că măsura ar fi prematură; în principiu nu-i sunt opus şi d-voastră puteţi constata din contextul proiectului chiar că este o tendinţă spre această stare de lucruri.

Sunt o sumă de dispoziţiuni în proiect care tind să apropie şcoala veterinară de organizarea unei facultăţi. Dar a trece deodată de la starea de azi la ultima stare la care poate aspira o şcoală, aceea de a face parte din universitate, cred că săritura ar fi prea mare şi că nu ar fi prudent să o facem dintr-odată.

Dl G. Diamandi: S-a făcut pentru teologie.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Bine, dacă s-a făcut pentru teologie, domnule Diamandi, este tot aşa şi pentru şcoala veterinară? Pe urmă, ce rost ar avea să facem o facultate căreia, deocamdată, i-ar lipsi atât pentru ca să-şi merite numele? Aşa, noi prin art. 2 enumerăm cursurile, care se vor face în această şcoală; dar pentru aceasta avem numai 9 profesori. Pentru ca atâtea cursuri să se poată face în mod efectiv, este imposibil să ne mărginim la 9 profesori. Dacă legea s-ar fi votat mai de vreme cu câteva săptămâni şi dacă bugetul ne-ar fi permis, chiar anul acesta v-aş fi rugat ca să adăugaţi unul sau două posturi noi de profesori.

Când şcoala va fi aşezată pe temelii solide, când va fi ieşită din starea de nesiguranţă în care se află astăzi, nu va fi greu a-tunci să se facă o lege de un singur articol, care să facă să intre şi această şcoală în complexul universităţii.

Până atunci, însă, nu văd trebuinţa de a se face aşa, căci ar fi o simplă satisfacţiune de amor propriu, care n-ar corespunde nicidecum cu realitatea.

Îmi aduc aminte de o anecdotă pe care mi-o povestea un prieten, care se dusese să viziteze o şcoală de agricultură. În cursul vizitei întrebă pe subdirector, care îl însoţea: „De ce nu se fac semănăturile aşa?; de ce nu se fac arăturile altfel?“. Subdirectorul îi răspunde: „Apoi, domnule, cum să se facă lucrurile acestea, dacă şcoala noastră nu este academie agricolă?“ Aceasta îi lipsea şcoalei; nu putea să se facă nici arătură bună, nici semănătură bună, pentru că nu era academie agricolă!

Să nu cădem şi noi, domnilor, în greşeala aceasta cu şcoala veterinară. Puţin importă numele pe care îl va avea. Vorba este ca şcoala să devină şcoală bună şi să dea rezultate bune.

Când va merita înaintarea la gradul de facultate, prin rezultatele pe care le va da, atunci va fi uşor ca s-o transformăm. Dar dl Diamandi a mai exprimat o temere, ca nu cumva în raporturile noastre cu exteriorul, lipsa acestei înaintări în grad să fie o cauză de neajunsuri pentru noi, şi anume pentru că veterinarii noştri ar fi de grad inferior acelora din ţările vecine.

---

1. G. Diamandi, deputat liberal.

Eu socotesc, domnilor, că temerea aceasta este himerică, şi dovadă este că, afară de acele singure cazuri pe care dl Diamandi le-a citat, niciun alt exemplu nu se mai poate cita, în care şcoala veterinară să fie asimilată cu o facultate.

S-a citat Italia, Germania şi Pesta; pentru acestea lucrul este adevărat. Dar chiar în Austria şcoala veterinară nu este la un loc cu facultăţile, nici nu are aceleaşi drepturi, şi nici aceeaşi constituţiune ca dânsele.

Atunci, domnilor, dacă ar fi vorba ca să ne punem pe terenul acesta, am putea noi să întoarcem argumentul şi să pretindem că veterinarii Austriei sunt inferiori veterinarilor noştri, pentru ca ei nu sunt doctori în veterinărie, pe când ai noştri ar putea fi, dacă i-am declara noi.

De asemenea, şcoala veterinară din Franţa, care este cea dintâi instituţie ştiinţifică de acest fel din lume, nu dă titlul de doctor, ci numai pe acel de veterinar, pur şi simplu. Vedeţi, dar, că temerea dlui Diamandi nu e întemeiată nicidecum.

În fine, ultima întrebare pusă de dl Diamandi a fost relativă la dreptul de a vinde produsele farmaciei din şcoală. Domnilor, în această privinţă părerea mea personală este că monopolul farmaciei, aşa cum există azi, este unul din cele mai puţin justificate, de vreme ce constituie pentru sărăcime o piedică de neînvins pentru căutarea sănătăţii. Dar, din nenorocire, sunt drepturi câştigate, stabilite printr-o stare de fapt foarte veche. Sunt în Bucureşti farmacişti care posedă farmaciile lor de la 1780, din tată în fiu, şi se înţelege că suntem siliţi să ţinem seamă de împrejurarea aceasta.

Socotesc că comitetul delegaţilor, dacă a introdus dispoziţiunea vizată de dl Diamandi, a fost din această cauză. Eu unul, însă, nu cred că e bine aşa.

Acesta e răspunsul ce aveam de dat dlui Diamandi, şi cu aceasta cred că am trecut în revistă toate obiecţiunile făcute proiectului de lege, rămânând ca la discuţi unea pe articole să-l îmbunătăţim unde va trebui.

Din principiu eu, niciodată, nu mă opun la îmbunătăţirea proiectelor pe care le depun, şi de aceea toate amendamentele care se potrivesc cu vederile mele şi cu complexul proiectului, le primesc şi nu fac nicio obiecţiune.

(Dezbaterile Adunării Deputaţilor. Sesiunea ordinară prelungită 1908–1909, nr. 68 de la 22 martie 1909, p. 1066 şi următoarele.)

Legea trece în discuţia Senatului. Aici comitetul delegaţilor (Al. Tătăranu, Ştef. Albu, dr. Jugureanu, dr. C. Botez, G. Constantinescu-Râmniceanu şi Dim. Protopopescu) alege raportor pe Dim. Protopopescu. Raportul său (Dezbateri p. 750) şi legea (p. 751) se citesc în şedinţa de la 24 martie 1909 şi sunt urmate de un vot fără nici o discuţie, cu rezultatul următor: 40 pentru din 40 votanţi, deci legea se adoptă cu unanimitate. – Vezi: „Dezbaterile Senatului“ Sesiunea ordinară prelungită 1908–1909, nr. 43, p. 750 şi următoarele.)

XLVI.
Legea teatrelor

Expunere de motive

Legea din 30 martie 1877 „pentru organizarea şi administrarea teatrelor şi cafenelelor-concerte din România“ nu mai corespunde progreselor şi nevoilor actuale ale instituţiunilor noastre de artă dramatică.

Experienţa a arătat în decursul acestor din urmă 32 de ani:

Că trebuie stabilită o apropiere tot mai mare între cele trei teatre subvenţionate;

Că trebuie dată satisfacţie opiniei publice, care cere tot mai mult ca această artă să-şi merite numele ei de artă naţională şi că trebuie, deci, luate măsuri numeroase cu privire la întocmirea şi la îmbogăţirea repertoriului;

Că „comitetul teatral“, aşa cum este alcătuit, nu poate face faţă multiplelor sale atribuţiuni şi că trebuie neapărat despărţit într-un „consiliu de administraţie“ (cu atribuţiuni administrative) şi într-un „comitet de lectură“ (cu atribuţiuni literare);

Că trebuie create un număr mai mare de trepte ierarhice prin care să treacă artiştii noştri, cele actuale (de „gagişti“ şi „societari“) neputându-le deschide destule perspective şi ocazii de perfecţionare;

Că, dacă avem artişti dramatici din ce în ce mai buni, nu avem cine să-i călăuzească, căci ne lipseşte cu desăvârşire clasa „directorilor de scenă“ (cei actuali existând în mod întâmplător) şi lângă arta interpretării pe aceea de a pune piesele în scenă şi de a conduce repetiţiile;

f) Că situaţia materială a artiştilor, deşi nu lasă prea mult de dorit atâta timp cât artiştii sunt în activitate, devine cu totul nenorocită pentru artiştii pensionari, care, după o întreagă carieră, se văd reduşi la o pensie de nici 200 lei lunar;

g) Că veniturile teatrelor noastre subvenţionate trebuie sporite spre a face faţă cheltuielilor din ce în ce mai mari, dar în aşa mod încât ele să se poată resemna mai mult pe propriile lor venituri şi pe propriile lor forţe decât pe ajutorul statului;

h) Că actuala „societate dramatică“ trebuie menţinută, dar nu numai ca titulară, ci în mod efectiv, printr-o participare reală a a artiştilor societari – în măsura cuvenită – atât la administrarea avutului societăţii, cât şi la organizarea repertoriului.

i) Că, în sfârşit, trebuie luate măsuri numeroase pentru încurajarea şi perfecţionarea artei dramatice, prin premii de creaţie, prin burse de călătorie etc.

Sperăm că alăturatul proiect de lege, menit a înlătura principalele neajunsuri ale legii din 1877, va căpăta aprobarea Corpurilor legiuitoare.

(După dosarul de la Senat nr. 57 din 1909–10).

Discurs în şedinţa Camerei de la 24 martie 1909, în discuţia legii pentru organizarea şi administrarea teatrelor din România

Legea Teatrelor din 1877, în mod firesc, după trecere de atâţia ani, cu dezvoltarea ce luase o sumă de instituţiuni în legătură cu teatrul şi cu arta dramatică, avea nevoie de o prefacere radicală. Acest lucru îşi propune Haret să facă şi la începutul anului 1909 el întocmeşte un proiect pe care îl prezintă Camerei în luna martie. Comitetul delegaţilor (compus din: D. Pătrăşcanu, I. G. Saita, I. I. Purcăreanu, N. Zugrăvescu, I. Berindei, Artur Stavri şi I. Procopiu, raportor) îl aduce în discuţie în şedinţa de la 24 martie 1909 (Raportul e publicat la p. 1199 din Dezbateri, iar proiectul cu modificările propuse de delegaţi la p. 1201). Discuţiunea generală n-a fost prea lungă, căci a vorbit numai deputatul I. N. Lahovari, căruia i-a răspuns Haret, şi îndată s-a luat în considerare.

Se vede, însă, că s-au prezentat multe propuneri de modificări ale articolelor, căci Haret a propus că, în loc de a se începe discuţia pe articole, ar fi mai bine să se trimită din nou la Comitetul delegaţilor şi apoi să revină în cercetarea plenului Camerei. Aceasta se aprobă îndată.

Iată discursul pronunţat de Haret atunci:

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: D-lor deputaţi, când am prezentat proiectul acesta de lege, vă asigur că nu mă aşteptam deloc să fiu aşa de mare criminal, cum m-a găsit dl Lahovari, pentru chestiuni de *teatru.*

Mai înţelegeam să violeze cineva Constituţiunea în multe împrejurări, mai ales de natură politică; dar din cauza lui Sganarelle[1] să fie violată Constituţiunea, spun drept nu mă aşteptam.

Iată ce am de răspuns dlui Lahovari: mai întâi ceea ce priveşte proiectul însuşi, d-sa singur a spus că a fost elaborat de oameni de o competenţă mai mare decât a mea în materie, şi dintre care unii sunt chiar oameni de drept.

Dacă şi oamenii aceştia au putut să violeze Constituţia, cu atât mai mult puteam eu să pătesc asemenea nenorocire.

---

1. Sganarelle, personaj dintr-o piesă a lui Molière. Aluzie la cele spuse de I. Lahovari. Vezi nota următoare.

Dar, dlor, dl Lahovari a clădit un edificiu enorm pe o bază foarte îngustă, căci, afară de primul punct care a provocat râsetele d-voastră, şi care şi acela poate să fie judecat şi altfel decât l-a judecat dl Lahovari, celelalte puncte enunţate de d-sa nu mi se par de aşa mare gravitate[1].

În ceea ce priveşte numirea prin decret regal a actorilor, dispoziţiunea aceasta a fost prevăzută în proiect aşa cum a venit de la comitetul teatrului, şi spun drept că nu mă scandalizează prea mult, pentru că, pe cât ştiu, alte dăţi, dacă nu cumva şi astăzi, actorii comediei franceze erau numiţi prin decret împărătesc.

Puteam foarte bine să cred că nu este aşa mare pericol pentru Constituţiune, dacă în legea teatrului românesc se va pune o dispoziţiune la fel cu aceea care este prototipul legilor de acest fel, decretul de la 1808.

Dar această dispoziţiune nu are nici o importanţă pentru legea noastră.

Era de ajuns să se suprime numai două cuvinte, care se pot suprima fără să zdruncine întru nimic economia legii, ceea ce se putea face printr-un simplu amendament.

Când ar fi venit rândul articolului, trebuia să se propună suprimarea, şi totul ar fi intrat în regulă.

Dl Lahovari s-a ridicat cu multă asprime în contra a ceea ce numea d-sa instanţele excepţionale; dar, cu toate că nu sunt de talie să discut cu d-sa pe tărâmul juridic, mă tem că d-sa să nu fi dat o importanţă exagerată unui lucru de o mai mult mică importanţă. În adevăr, dacă este exact că Constituţia interzice instanţele excepţionale, cum le-a numit d-sa, îl rog să-mi spună ce înseamnă tribunalul de arbitraj de la Brăila, care a fost constituit acum trei, patru ani? Este şi acesta un tribunal special, unde afacerile de natură comercială merg să se discute şi să se tranşeze în mod definitiv, fără să treacă pe la tribunalele ordinare. Ce sunt însă tribunalele militare, tribunalul prevotal şi altele care mi s-au citat? Constituţiunea a înţeles să nu se constituie instanţe speciale pentru anumite cauze, dar nu instanţe permanente. Nu pe acestea a vrut Constituţiunea să le interzică pentru că, dacă ar fi fost aşa, trebuia, mai mult decât autoritatea directorului teatrului, să interzică constituirea unui tribunal ca cel excepţional de la Brăila şi altele de acelaşi fel. Dar şi dispoziţiunea acesta este ca şi cea de

---

1. Ion Lahovari (Vezi vol. V, p. ???), combătuse mai multe dispoziţiuni din proiect, între care numirea actorilor cu decret regal. Modul cum expusese chestiunea, dobândise un mare succes de ilaritate. Raţionamentul lui era: Dacă actorii sunt funcţionari, trebuie să fie numiţi cu titlul funcţiuni. Prin tradiţie, în Franţa, de unde am luat şi noi, au în special anume fel de roluri care poartă nume tradiţionale: Cochetă, mare cochetă (coquette), duenă (duegne), „Sganarelle, adică bărbat nenorocit”… şi exclamă: „Auziţi, d-lor, Sganarelle numit cu decret regal!” Apoi continuă acelaşi raţionament umoristic. Dacă actorii sunt funcţionari, când ai fluiera pe unul, ai comite ultraj asupra unui funcţionar în exerciţiul funcţiunii, care se pedepseşte de codul penal cu amendă şi închisoare!

Tot cu acelaşi ton a tratat şi alte puncte.

adineauri, cu privire la organizația teatrelor și la administrațiunea lor. Ea nu este una din dispozițiunile principale ale legii; căci nu de faptul dacă directorul teatrelor va putea sau nu va putea să judece pe cutare străin va depinde soarta viitoare a teatrelor noastre.

Dar se fac aceleași fel de imputări de dl Lahovari. Tot așa dl Lahovari îmi face imputări în privința înființării taxelor, căci constituțiunea ar fi interzicând să se înființeze taxe în favoarea unei anumite instituțiuni. Dar eu mă întreb: atunci, cum se face că legea învățământului public, spre exemplu, a înființat taxele școlare în folosul învățământului public?

Voci: Este vorba de stat.

Dl Sp, Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Apoi, dlor, teatrul este o instituțiune de stat, și dovadă este că venim cu legea aceasta ca să-l reorganizăm: dovadă mai este că această organizațiue există de 33 de ani tot în virtutea unei legi, și dovadă mai este că teatrul figurează în bugetul pe care l-ați votat deunăzi. Atunci, cum nu este instituțiune de stat? Dacă este vorba numai de obiecțiuni de formă, ce s-ar împotrivi ca să se înscrie în lege că taxele se vor face venituri ministerului de instrucțiune publică; iar acesta, de altă parte, să servească teatrului o subvențiune egală cu taxele pe care le încasează din acest articol?

Vedeți, dlor, că nu este vorba de principiul constituțional însuși, ci de forma sub care ni se prezintă. De altmintrelea, în ceea ce privește taxele pe asemenea spectacole pe care le prevede proiectul, dl Lahovari trebuie să știe mai bine decât mine că asemenea taxe sunt instituite pe aiurea în proporțiuni cu mult mai mari, și nu în folosul unei instituțiuni de stat. Spre exemplu, în Franța, taxele acestea, care sunt foarte mari – dacă nu mă înșel de 10% – sunt înființate în folosul asistenței publice…

Dl Ion N. Lahovari: Asistența publică este un serviciu comunal.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Bine; atunci taxa este comunală; dar după cum vă spuneam, puteam foarte bine ca în proiect să fi transformat taxa aceasta într-o taxa ministerială, și atunci întru ce ne-ar mai împiedica Constituția de a o crea?

Dar vine chestiunea: Cum puteam să percepem asemenea taxe de la niște nenorociți care abia își scot viața? Fără îndoială că sunt și de aceia; dar taxa e minimală de 3%, și pe lângă „les pauvres hères", de care vorbea dl Lahovari, îl rog să-și aducă aminte și de alte trupe străine, mai ales când înzecesc prețurile locurilor, și care, cu niște reprezentații, în cea mai mare parte proaste și mizerabile, încasează zecimi de mii de lei și nu lasă aici nici o centimă pentru săraci. (Aplauze.) Nicăieri lucrul acesta nu se petrece, și pot să citez exemplul Berlinului, unde nu e permis a se pune prețurile locurilor mai mari decât o oarecare limită, și unde există și taxa pentru săraci. Noi nu cerem nicio centimă de la nimeni.

Mi se pare că a venit timpul să se facă dreptate în această privință; și ea se va putea face prin proiectul acesta.

Dl Lahovari s-a mai ridicat contra scutirii actorilor de patentă; ba încă a invocat argumentul acesta ca să dovedească că teatrul e o curată întreprindere comercială. Definițiunea juridică a cuvântului comerț nu o cunosc; dar ceea ce înțelegem noi profanii, prin cuvântul de negustori, știm, și mi se pare că nici teatrul, nici comitetul teatral, nici directorul teatrului nu întrunesc elementele necesare ca să fie taxați de comercianți; căci, în prima linie, toate aceste instituții depind de stat, și mai cu seamă pentru că foloasele care pot să rezulte nu intră în buzunarul comitetului sau directorului teatrului.

O voce: Sunt prevăzuți în legea comerțului.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu am citit legea comercială, de aceea nu vorbesc mult despre ea. Dar insist asupra scutirii de patentă.

Dl Lahovari a protestat contra acestei scutiri, dar scutirea figurează în legea de la 1877 a lui Ion Ghica: ea nu este o inovație a proiectului de față. Și dacă am trăit 33 de ani cu regimul acesta, care nu a făcut decât să mai clarifice o situațiune deja clară și normală, ca actorii să nu plătească patentă, noi nu facem altceva decât menținem această dispoziție în proiectul de lege, și de aceea nu văd de ce ar fi rea, dacă în timp de 33 ani a fost bună.

Cum vedeți, cu toată forma spirituală în care onor. dl Lahovari a prezentat obiecțiunile sale, când le iei să le cercetezi de aproape, nu mare lucru rămâne din ele. În orice caz, obiecțiunile nu poartă asupra nici uneia din părțile organice ale legii, ci numai asupra unor chestiuni de detaliu, din care niciuna nu interesează organismul legii, și care foarte ușor se pot îmbunătăți prin amendamente.

De aceea, eu nu am despre proiect o opiniune așa de rea ca dl Lahovari. D-voastră nu știu ce gândiți; știu un lucru însă: Că sunt cinci zile de când eu rezist ca să aduc acest proiect la ordinea zilei, nu pentru că îl credeam rău, dar pentru că eram grăbit cu legea Sinodului și cu legea clerului, și nu voiam să trec legea teatrelor înaintea acelora. Însă jumătate Camera, chiar astăzi, a venit aici la bancă ca să stăruie ca legea să intre în discuțiune, și acum nu este nici drept, nici generos, ca aceeași Cameră să mă judece aspru că am luat în discuțiune o lege pe care ea, Camera însăși, a cerut-o.

Eu vă rog să judecați lucrurile în mod obiectiv; să uitați pe Sganarelle pentru un moment, și să luați proiectul ca o încercare de a se îmbunătăți o instituțiune de stat, care de câtva timp interesează publicul mai mult decât înainte.

Dacă, odată proiectul luat în considerațiune, veți găsi că are trebuință să fie prefăcut în fundamentul lui, atunci veți decide să meargă înapoi la comitetul delegaților (aplauze prelungite), care va vedea ce trebuie să facă ca proiectul, chiar sub forma aceasta, cu oarecare îmbunătățiri, să poată fi adoptat, și atunci d-voastră veți decide. Eu las lucrurile la aprecierea Camerei.

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea 1908–1909, nr. 71 din 27 martie 1909 p. 1213 și următoarele.)

Discurs rostit în ședința Camerei Deputaților de la 10 februarie 1910, în discuția legii teatrelor

Proiectul de lege trimis în martie 1909 în cercetarea comitetului delegaților vine din nou în discuția Camerei în ședința de la 6 februarie 1910. După ce deputatul Procopiu citește noul său raport, se decide să nu se mai revină la discuția generală, deoarece în ședința de la 24 martie 1909 se votase luarea în considerare, ci să se treacă la discuția articolelor.

Acum atmosfera este cu mult încărcată, chiar deputați din majoritate au câte ceva de spus contra redacției unor articole; iar discuția se prelungește și în ședințele de la 8, 9 și 10 februarie 1910. Îau cuvântul deputații: I. Malla, I. N. Lahovari, N. Iorga, I. Procopiu, N. Cananău, G. G. Mârzescu, N. Fleva, G. Diamandi, I. Dimancea, I. Brătescu-Voinești, G. Panu, Em. Culoglu, I. Th. Florescu, B. Păltineanu, V. Filotti și Al. Marghiloman. Haret dă explicații la unele articole și rostește și o cuvântare mai lungă, pe care o reproducem în rândurile de mai jos.

Discuția se termină la 10 februarie și rezultatul votului este 67 pentru și 15 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: [la artic. 6] Dlor deputați, discuțiunea asupra acestui articol văd că a luat proporțiuni mari, pe care cred că nu le comportă. S-au ridicat obiecțiuni pe principii de drept și pe alte considerații înalte, care cred că nu au ce căuta acolo.

Voi fi silit să iau pe rând diversele obiecțiuni care s-au făcut. Așa, în prima linie vine dl Fleva, care a vorbit înainte. D-l Fleva și aici ne face învinovățirea împreună cu dl Iorga, cum că legea are tendințe autoritare[1].

Mă surprinde foarte mult învinovățirea aceasta, pentru că onor. dl Fleva însuși a citat art. 23 din legea actuală, și cea mai elementară comparațiune între art. 23 din legea actuală și art. 6 din legea propusă, ar fi putut să dovedească că departe ca legea propusă să tindă la autoritarism, din contră, restrânge drepturile directorului din ceea ce sunt azi.

Ce spune dlor art. 23: Spune că directorul are dreptul, luând avizul consultativ al comitetului de a pune la pensiune pe artiștii societari în vârsta prevăzută în regulamentul de pensiune al teatrelor.

Apoi, dlor, aici se cere aviz consultativ, și proiectul de lege pe care îl propun, cere aviz conform! Unde vedeți d-voastră atunci tendințe de autoritarism introduse în legea aceasta? „Autoritarism“, pentru că se restrâng drepturile directorului din ceea ce este azi? Dacă consiliul de administrațiune, așa cum este constituit, cum foarte bine a arătat dl Brătescu-Voinești, nu îi dă avizul conform, directorul e dator să conserve pe actor; pe câtă vreme după legea actuală avizul

1. Nicolae Fleva fusese ministru la Roma și, la înființarea partidului conservator-democrat al lui Take Ionescu, demisionase și venise în țară. Aici a fost ales deputat. Vezi vol. IV, p. 110.

nu se cere să fie conform, așa că, dacă am fi ținut să avem autoritatea nemărginită pentru director, nu am fi avut decât să menținem legea actuală, care spune că avizul e consultativ, și cu acest aviz consultativ s-au pus anul trecut la pensiune atâția actori pentru care pe urmă s-au făcut atâtea protestări. Apoi, cum puteți d-voastră să formulați asemenea învinovățiri, când d-voastră înșivă ați avut legea în mână și ați citit-o?

Dl Fleva zice că nu este limitată puterea directorului prin regulamentul teatrelor. Apoi, dlor, aceasta o considerați d-voastră ca o nelimitare la puterile directorului general al teatrelor, fiindcă se spune acolo în regulamentul teatrelor că la vârsta de 60 de ani pentru bărbați și 50 de ani pentru femei, actorii se vor pune la pensie? Dar regulamentul îl schimb în 24 de ore! Apoi vârsta de 60 de ani și 55 de ani era înscrisă și în regulamentul teatrelor de la 1877, dacă nu mă înșel. Acest regulament s-a schimbat. Și dacă acest regulament nu s-ar fi schimbat până acum, îl puteam schimba oricând. Un regulament, știți foarte bine, că se preface după un simplu decret regal și după propunerea ministrului; când o vrea ministrul să facă un regulament prin care actorii să fie puși la pensiune la vârsta de 30 de ani îl poate face. A doua zi schimbă din nou regulamentul și revine la 60 de ani. Apoi ce garanție este aceasta?

Prin urmare, obiecțiunea aceasta o înlătur din discuțiune: și ar fi bine ca și în restul discuțiunii care va urma, onorabilii d-ni deputați să binevoiască a judeca cu mai multă dreptate spiritul acestei legi, care numai la autoritarism nu tinde. Am căutat să fac cum este mai bine ca directorul să fie înconjurat de mai multe lumini, ca hotărârea lui să fie luată în cea mai deplină cunoștință de cauză.

Dar, odată luată, ea trebuie să fie hotărâtoare, pentru că la teatru nu merge cu „frățească dragoste“. Acolo, cel care are răspunderea situațiunii trebuie sa aibă și dreptul de a face să se execute dispozițiunile lui.

Când este vorba ca un director, pentru ca să schimbe pe un lampist sau pe un portar să trebuiască să ceară avizul contenciosului sau nu mai știu ce dispozițiune cereți d-voastră, atunci nu mai este cu putință să aveți teatru!

Este cunoscut că terenul teatrului este eminamente propriu pentru nedisciplină.

Și, dacă acolo nu se vor lua măsuri ca directorul să aibă putință ca pe propria lui răspundere să ia dispozițiunile care se cuvin, atunci s-a dus disciplina și regula! Și nici nu știu dacă se va mai găsi vreun director serios, care să-și ia răspunderea unei asemenea situațiuni.

Trec la o altă chestiune mai însemnată, pe care a ridicat-o onor. dl Diamandi, relativă la dreptul de distribuțiune al rolurilor. aici nu voi fi de părerea dlui Diamandi, cel puțin în regulă generală. Eu nu cred că este admisibil ca o operațiune așa de esențială și așa de hotărâtoare cum este distribuțiunea rolurilor, să fie străină de direcție. Autorul este interesat pentru dânsul, pentru succesul piesei lui și atâta tot. Dar, directorul general răspunde de situațiunea lui,

răspunde de succesul teatrului şi pe urmă, mai presus de toate, el are în mod necontestat cunoştinţă de ceea ce se petrece în teatru, mai mult decât orice autor, oricare ar fi acela.

Cel puţin prin definiţiune directorul aşa trebuie să fie.

Două lucruri sunt mai însemnate în teatru: repartiţiunea rolurilor şi lectura pieselor, şi voiţi d-voastră ca tocmai într-una din aceste afaceri directorul să fie îndepărtat? Aceasta este imposibil să se admită.

Dl Diamandi: Aşa este şi în străinătate, domnule ministru.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: D-le Diamandi, mai întâi condiţiunile din străinătate nu sunt în totul comparabile cu cele de la noi. Dacă am fi luat legea Comediei franceze, şi am fi venit cu ea să o propun tradusă în româneşte, am fi fost expuşi criticilor drepte ale d-voastră, că luăm lucruri petrecute în străinătate şi le aplicăm aici, potrivite sau nepotrivite.

Ei, bine, lucrul acesta nu se poate, este greu să insist, dar în sfârşit, şi d-voastră înţelegeţi *à demi-mot* lucrul acesta, că în anumite cazuri poate să fie cum ziceţi d-voastră, dar ca să punem regulă absolută ca să se facă aşa în totdeauna, este imposibil. Aş înţelege să găsim un tărâm, unde şi autorul să aibă cuvântul lui, dar ca autorul să aibă singur cuvântul hotărâtor în afacere, aceasta nu se poate.

De asemenea cu privire tot la chestiunea punerii în retragere a actorilor, mai întâi îmi permit să rectific o mică inexactitate ce s-a strecurat în discuţiunea deja urmată. S-a dat ca exemplu că dl Davila, uzând dincolo de cum s-ar fi cuvenit de drepturile sale, ar fi pus la pensiune pe dl Nottara. Aceasta este o eroare, şi trebuie să iau apărarea dlui Davila în această chestiune, fiindcă dl Davila, nu a pus la pensiune pe dl Nottara, dar fiindcă raporturile dintre dânşii au ajuns prea neplăcute, dl Nottara şi-a dat demisiunea[1]. Acesta este adevărul. Prin urmare, exemplul acesta nu poate să aibă ceva în cauză. Şi dacă exemplul acesta se înlătură, nu mai rămâne alt exemplu, care să se poată da în favoarea amendamentului propus, ca punerea la pensiune să nu se poată face decât cu dreptul de apel în justiţie.

Revin la argumentul ce l-am pus adineauri înainte. Directorul, şi cu consiliul de administraţie, şi cu comitetul de lectură, toţi reuniţi la un loc, şi cu aprobarea ulterioară a ministrului, nu se poate admite ca toţi aceştia să poată lua o hotărâre aşa de gravă ca punerea la retragere a unui actor, dacă nu sunt perfect convinşi că- lucrul acesta este absolut indispensabil.

Cum foarte bine a spus dl Panu, ar fi să mergem în contra tuturor noţiunilor admise de a crede că toate aceste organe s-ar coaliza pentru ca să facă rău instituţiunii puse sub direcţiunea lor, şi de care ei sunt responsabili. Ce interes

1. Constantin Nottara (n. 1859), unul din actorii de frunte ai teatrului nostru. A creat o suma de roluri mari de tragedie şi comedie de salon. Revenit, după demisiunea lui Al. Davila, a fost apoi director de scenă şi profesor la Conservatorul de Muzică şi Declamaţiune.

poate să aibă un director, şi comitetul, şi ministrul la un loc, ca să lipsească teatrul de concursul unui artist de valoare?

Onor. dl Culoglu[1] a zis: este aici chestiune de un principiu juridic, dreptul de apel al oricui la instanţele judecătoreşti. Fără îndoială că pe tărâmul acesta nu sunt de forţă a discuta cu dl Culoglu; dar sunt cu toate acestea lucruri, pe care le ştiu şi acei care nu sunt oameni de drept. Şi eu ştiu că sunt foarte multe cazuri când omul este de drept lipsit de apel la instanţele judecătoreşti.

Dl N. T. Pop: Foarte rău!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Voi cita exemplul profesorilor: un profesor, când se numeşte titular, el este nestrămutat la locul lui până o vrea el să-şi dea demisiunea, sau până când el va ajunge la sfârşitul natural al vieţii; şi cu toate acestea, în lege sunt prevăzute anume organe, care în împrejurări determinate pot să scoată din serviciu pe un profesor.

Are drept profesorul să meargă să se plângă la instanţele judecătoreşti? Nu. Aici e exact acelaşi lucru! Este o instanţă competentă, formată chiar prin lege, care are să judece pe profesori; în cazul când vreunul s-a făcut imposibil, în ocuparea postului său, comisiunea decide fără apel. Aceasta este instanţa judiciară constituită chiar prin lege.

De ce zice dl Culoglu că lipsim pe cineva de dreptul de apel la instanţele judiciare? Pentru cazul acesta special, instanţa judiciară constituită prin lege este comisiunea disciplinară.

Acelaşi lucru cu magistraţii. Un magistrat, care nu mai răspunde chemării sale şi pe care comisiunea disciplinară a magistraturii îl obligă să-şi părăsească postul, are drept să facă apel? Nu are.

Un militar, care nu mai este demn de postul său, sau nu mai este în măsură să-l îndeplinească, e pus în reformă. Are drept să facă recurs sau apel undeva? Pentru ce voiţi în acest caz particular, unde este chestiune de artă, unde instanţa instituită prin proiectul de lege este singura competentă să le judece, să nu se procedează la fel şi să expuneţi instituţiunea însăşi să stea în vânt un an sau doi, până când să se judece procesul, pentru ca în cele din urmă un judecător care nu e chemat, care nu are competenţa necesară, să judece cu apel instanţa care e singura competent.

Pentru aceste motive, eu, rog onor. Cameră să binevoiască a menţinea articolul aşa cum este redactat, în afară de dispoziţiunea privitoare la repartizarea rolurilor pentru care, dacă se va găsi un mijloc mai bun, se va face.

(Dezbaterile Adunării Deputaţilor. Sesiunea 1909–1910, nr. 42 de la 10 februarie 1910, pp. 536–537.)

---

1. Emanoil Culoglu (1855–1925), avocat, membru statornic al Partidului Liberal. A fost prefect de judeţ, secretar general şi parlamentar în multe rânduri, începând din 1901.

Discurs în ședința Senatului de la 25 februarie 1910, în discuția legii teatrelor

Votată de Cameră, legea aceasta vine la Senat, unde comitetul delegaților (G. Constantinescu-Râmniceanu, dr. Gr. Romniceanu, C. Enescu, Al. Filipescu și D. I. Ghica, raportor) o aduce în discuție în ședința de la 25 februarie 1910. (Raportul e publicat în Dezbateri, p. 646; Legea, p. 648.) Se ia în considerație fără discuție. La discuții pe articole iau cuvântul senatorii: G. Burghele, Valerian Ursianu, C. Dianu. Gr. Buicliu, D. I. Ghica, C. C. Arion, N. Nicorescu și Haret; apoi P. Missir, T. Căpitanovici, N. Ionescu, Al. Constantinescu, Al. Enacovici. În ziua de 26 februarie, terminându-se dezbaterile, legea se votează cu 39 voturi pentru, fiind 1 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor senatori, nu mă așteptam ca la un articol de așa puțină importanță, cum este acesta, să se pasioneze discuțiunea atâta, încât 5 oratori să ia cuvântul. Eu cred că lucrul nu merită atâta atenție, pentru că în realitate nu e în articolul acesta nimic din ceea ce au voit să vadă într-însul onor, înainte vorbitori[1].

Mai întâi să-mi dați voie să mă pun pe tărâmul considerațiunilor locale.

Am văzut că mai mulți din d-nii care au vorbit s-au pus pe acest tărâm. S-a zis: Pentru ce la București 5 membri și la Iași trei?

Pentru ce la București un reprezentant al ministerului în comitet, și la Iași niciunul? Ce, Iașul e inferior Bucureștilor? Și tot asemenea s-a zis și pentru Craiova.

D-lor, socotesc că toți d-voastră, când ați fi puși în poziție de a face o lege, nu ați putea să vă preocupați de considerațiuni mici locale, ci de considerațiuni de interes general. Eu nu m-am preocupat decât de aceasta; dacă am reușit sau nu, e altă socoteală, veți judeca d-voastră dar nu puteam să zic că Iașii sau Craiova e inferior sau superior Bucureștilor din acest punct de vedere, cum nu pot zice nici din alte puncte de vedere. Am căutat să fac așa ca legea să dea rezultatele la care tindeam.

Cum ziceam ,voi vedea dacă e sau nu atins țelul acesta. Nu voi urma, dlor senatori, nici pe dl Xenopol[2] pe tărâmul pe care a voit d-sa să se pună, nici pe ceilalți onor. înainte vorbitori.

Mentalitatea liberală față de mentalitatea conservatoare – democrată, nu se va judeca cu ocaziunea legii teatrelor. Sunt destule alte ocaziuni mai însemnate decât aceea a numirii unui comitet teatral la Craiova sau la Iași. S-a discutat destul și se va mai discuta încă, dacă se va mai simți nevoie, chestiunea aceasta,

---

1. E vorba de articolul 3 din proiect.

2. Nicolae Xenopol (1859–1917), unul din principalii susținători ai noului partid conservator-democrat, fost ministru în guvernul prezidat de T. Maiorescu la octombrie 1912.

dar mai presus de noi toți este țara, care va trebui să judece dacă ceea ce facem nci este bine sau rău.

De asemenea, dlor, eu cred că nu acum este momentul ca să vedem dacă direcțiunea teatrelor este rău sau bine reprezentată, pentru că eu socotesc că nu sunt pus aici ca să iau apărarea directorului general al teatrelor; cu toate acestea socotesc că, după gustul meu personal, cel puțin, tot e mai bine astăzi de cât era pe vremea Josetei și a măgarului lui Buridan, (ilaritate)[1] și nu aşi voi să mai văd reîntorcându-se iarăși timpurile acelea.

Dacă altora le plac acele timpuri, mie, vă rog să-mi permiteți, nu ca ministru, dar ca simplu cetățean, să nu mai doresc reîntoarcerea acelor timpuri. Cred că-mi este și mie permis să am predilecțiunile mele.

Să vin acum la chestiune.

D-lor, când propune cineva o lege trebuie să tindă la ceva mai bine, căci dacă nu este așa nu are nici un rost ca să mai prezinte legea.

În adevăr, dlor, cum e astăzi legea teatrelor – după legea din 1877 – și cum dorim noi să fie prin legea propusă?

Mai întâi, în ce privește direcțiunea.

Prin legea din 1877, teatrele din Craiova și Iași nici nu sunt recunoscute ca teatre de stat. Ele nu figurează în lege. Pentru dânsele legea din 1877 nu prevede decât un comitet local, compus din doi membri, pe lângă care se mai adaugă un al treilea reprezentant al primarului din localitate.

Noi astăzi căutăm ca acestor două teatre să le dăm o organizațiune regulată și niciuna din regulile pe care le prevedem pentru teatrul din București nu lipsește nici la Iași, nici la Craiova.

Așa, înființăm la București un consiliu de administrație; înființăm și la Craiova și la Iași un consiliu de administrație.

Înființăm la București un comitet de lectură, îl înființăm și la Craiova și la Iași.

Apoi până acum cei care au vorbit asupra art. 3 nu au pomenit nimic de lucrul acesta.

Apoi, vreți d-voastră ca și de aici înainte să rămână aceeași stare de lucruri în ceea ce privește teatrul din Craiova și din Iași? Preferați d-voastră ca de aici înainte să mergem cu vechea organizațiune a teatrelor în ceea ce privește teatrele din Craiova și din Iași?

Eu, dlor, cred că d-voastră, în primul rând, trebuie să doriți ca această stare de lucruri să înceteze.

Dar, dlor, d-voastră din discuțiunea urmată aici v-ați ocupat de lucruri care nu prezintă mare importanță și ați pierdut din vedere că pentru întâia oară se

---

1. „Josetta“ este piesa de care s-a vorbit în discursul de la p. ???. „Măgarul lui Buridan“ este o altă piesă jucată sub direcția lui Davila.

prezintă Corpurilor Legiuitoare un proiect de lege de organizare generală a tuturor teatrelor din România.

Nu e vorba aici dacă la Craiova sau la Iași consiliul de administrație și de lectură sunt compuse din doi, din trei sau mai mulți membri. Acestea sunt lucruri mici și cred că ele nu trebuiau să ocupe atențiunea onor. Senat atât de mult timp.

De asemenea, dlor, nu mă voi lăsa să alunec pe un tărâm care nu are ce căuta în discuțiune, anume: Care din teatre, din București sau Iași, are mai frumos trecut istoric?

D-lor, în viața statului nu prea deseori se ține seamă de trecutul istoric al instituțiilor, se ține, dlor, seamă de ceea ce este. Cu toate acestea, nu zic și nu contest că teatrul de la Iași are un trecut însemnat în dezvoltarea noastră literară, dar mi se pare că dl Burghele, care a vorbit despre chestia aceasta, nu a fost drept și nici exact în expunerea sa.[1]

Căci dacă aș vrea să judec după același criteriu ca d-sa ar trebui să menționez că la București de la 1816 era teatru, acela organizat de Domnița Raluca Caragea, și dacă trecem peste încercările acestea, pentru că atunci se juca în limbi străine, ajungem la constituirea Societății Filarmonice de la București, la 1832, când pe teatrul de la București s-a jucat piese ca „Franțuzitele“ lui Facca și traducțiile Meropei, de Voltaire, făcută de Voinescu și traducția lui Mahomet și altele de acest fel. Și aceasta era cu 9 ani înainte de deschiderea teatrului de la Iași.

Dar acestea le spun numai ca istoric, fiindcă dl Burghele aatins chestiunea aceasta și nu mă prevalez deloc de aceste considerații pentru ca să susțin pe aceste considerațiuni dispozițiile din articolul 3 al legii.

Onor. vorbitori se arată afectați de faptul că se dă directorului teatrelor din București titlul de director general al teatrelor, cu dreptul de control asupra tuturor teatrelor subvenționate de stat din țară.

Mai întâi, aș întreba pentru ce scrupulul pe care l-au manifestat astăzi, nu l-au manifestat până acum de la 1877, timp de 33 de ani, pentru că prin legea din 1877, a lui Ion Ghica, se spune că în București este un director general al teatrelor, numit de Domnitor, după prezentarea ministrului Instrucțiunii, și un comitet. Și atunci direcția generală a teatrelor se compunea tot din un director general și dintr-un comitet. Celelalte teatre nu au nici director general, nici director particular.

Dl G. Burghele: Dar nu înseamnă nimic titlul.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Cum nu înseamnă nimic, dle Burghele? Ce înseamnă când face cineva o lege? Înseamnă, că fiecare cuvânt pe care-l pune într-o frază, trebuie să aibă un sens. De ce nu s-a zis director general al „teatrului“ din București și s-a zis director general al „teatrelor“? Pentru

---

1. D. George Burghele (1856–1929), avocat, senator liberal. Cunoscut și ca scriitor și conferențiar. A înființat în Dorohoi o filială a Ateneului român. A fost ales deputat pentru prima data în 1888.

că s-a înțeles ca toate teatrele și cafenelele-concerte – căci așa este chiar titlul legii – sunt sub controlul directorului general al teatrelor din București.

Art. 3 al proiectului pe care îl prezint eu astăzi, nu face altceva decât să mențină ceea ce este. Nu este nicio creațiune nouă, nu este nimic mai mult decât aceea ce este acum. Este pur și simplu dispoziția care figurează în legea de la 1877, care n-a făcut niciodată rău nimănui, care nu a jenat întru nimic teatrele din Iași și Craiova și s-au dezvoltat cum au vrut, și această dispozițiune din legea de la 1877 o mențin și eu.

Vedeți, prin urmare, că toată supărarea din partea celor care au vorbit, nu era potrivită contra mea. Dacă era cineva contra căruia trebuia să fie îndreptată, ar fi fost în contra lui Ion Ghica.

Dar are să se zică: Pentru ce să se mențină dispoziția aceasta? Apoi, dlor, am menținut dispoziția aceasta pentru că este logică și naturală, că dacă teatrele din Iași, Craiova și București sunt subvenționate de stat, dacă au dreptul la oarecare privilegii specificate prin această lege, apoi este drept că și statul să aibă dreptul de control asupra lor, și acest drept să se exercite prin organul care se va găsi mai potrivit.

Or, acest organ există astăzi prin lege și eu l-am menținut. D-voastră nu-mi dovediți prin nimic întrucât acest organ este rău sau mai nepotrivit decât acela pe care d-voastră ați voit să-l puneți în loc și pe care nici nu mi l-ați indicat.

Nu este nicăieri, dlor, o organizație la fel, unde acest control să lipsească. D-voastră știți că în Franța, a cărei organizație vă este cea mai bine cunoscută, există un director al „bellelor arte", care director are dreptul până și la alegerea pieselor întrucâtva. Mai anii trecuți a fost un conflict între Comedia franceză[1] și un autor și au mers să se judece la dl Dujardin-Beaumetz, directorul Belle-arte-lor.

Dl I. Grădișteanu: Este cu totul altceva direcțiunea belle-arte-lor din Franța. Nu ne asemănăm noi cu Franța.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Neapărat că nici eu nu asemăn țara noastră cu Franța dar *toute proportion gardée,* noi vorbim de ceea ce avem, avem oameni pe care să-i putem pune să îndeplinească asemenea sarcini după puterile noastre, vom pune și de aceia de care are Franța când vom avea și noi asemenea oameni.

D-lor, dl Buicliu[2], dacă nu mă înșel, a emis o idee. D-sa a zis: Pune inspector pe cine vrei, numai pe directorul general al teatrelor din București nu.

Mai întâi, această excluziune a unei anumite funcțiuni de la o anumită chemare, dați-mi voie să spun că nu o înțeleg deloc, cu atât mai mult cu cât directorul teatrelor nu este o persoană numită pe viață în această funcțiune.

Ministrul, oricare va fi el, are dreptul să numească persoana în care va avea încredere, fie ca director general, fie ca inspector. Prin urmare, lucrul de care are

---

1. Acesta era singurul teatru din Paris (afară de Operă) care aparținea statului.
2. Grigore Buicliu, avocat din Roman, era senator carpist.

aerul a se teme dl Buicliu nu se poate evita, orice ministru lucrează pe propria lui răspundere şi cu oamenii în care are el încredere. Oare aţi putea opri d-voastră pe viitor pe ministrul care va urma aici, ca să numească inspector pe omul care îi va place?

Şi pentru ce vreţi d-voastră ca să renunţ la această dispoziţie pe care o am deja şi care nu găsesc deloc că ar fi făcut vreun rău până acum?

În orice caz, nu poate fi chestiunea de centralizare şi descentralizare în cazul de faţă. Daca este vreun lucru în care aceste cuvinte nu-şi au locul, apoi desigur că este în cazul de faţă.

Prin acest proiect de lege chiar se face descentralizare, dar la partea aceea care tocmai trebuie să fie descentralizată, adică la partea intelectuală şi artistică, pentru că nimeni nu merge să ceară socoteală Iaşului sau Craiovei de piesele pe care le va primi comitetul de lectură, sau de actorii pe care îi va angaja. Sunt însă lucruri care nu pot scăpa controlului, este partea pur materială, şi cred că pe aceea nu vreţi să o scoateţi de sub controlul ministrului de a-şi exercita dreptul său aşa cum va crede de cuviinţă şi prin oamenii pe care îi va alege el.

Eu trimit în inspecţie la şcoli pe inspectorii numiţi de mine; ei bine, nu inspectez eu prin aceşti inspectori?

Dl Gr. Buicliu: Puteţi trimite în inspecţiune pe oricine voiţi, dle ministru, nimeni nu vă tăgăduieşte dreptul acesta.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Dacă nu-mi tăgăduiţi acest drept, nu pot trimite în inspecţiune şi pe directorul general al teatrelor? Evident că da.

Trec acum, dlor, la comitetul de lectură şi la consiliul de administraţie.

D-lor, lucrul merită o aşa de puţină importanţă, încât, încă o dată, mă mir că onor. preopinenţi s-au oprit atâta vreme asupra lui. Oricine va citi proiectul acesta de lege, fără ideea preconcepută că ministrul de instrucţie ar fi căutat să stabilească o gradaţie între cele trei oraşe, va înţelege care sunt motivele pentru care proiectul acesta de lege a fost prezentat aşa cum a fost prezentat.

Se obiectează: Pentru ce să se prevadă 5 membri în comitetul de lectură din Bucureşti, iar la Iaşi numai 4?

Cuvântul este foarte simplu: Pentru că la Bucureşti este Academie Română şi la Iaşi nu este.

Dl Gh. Burghele: Este acum în proiect şi un membru al Academiei pentru teatrul din Iaşi.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Aşa era un membru al Academiei la Mircesti, urmează de aici că dacă s-ar fi făcut prin lege un teatru la Mircesti, să se zică: Se va numi un delegat de la Academia din Mircesti?! Evident că nu.

Dar, în sfârşit, comitetul delegaţilor a propus, şi eu nu m-am opus, să se prevadă şi pentru comitetul de lectură al teatrului din Iaşi un membru al Academiei Române.

Mi se spune: la Craiova de ce să nu fie un delegat? D-lor, dacă vreți să fie și la Craiova, vă numesc și 3 delegați.

O voce: Fără diurnă.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu este chestia de diurnă.

După legea pe care o prezint, teatrul din Craiova are un comitet neatârnat, compus din trei membri. Mi se zice: „să ai și d-ta acolo un reprezentant". Foarte bine; dacă vreți, primesc și trei. Dar atunci, vă rog să observați că teatrul nu va mai avea autonomia pe care o prevede proiectul de lege, nici în privința alegerilor pieselor, nici în privința administrației interioare, căci cei trei delegați pe care i-aș numi eu ar fi în majoritate și ei ar hotărî totul. Dar dacă voiți lucrul acesta, eu îl primesc, vă atrag însă atențiunea asupra consecințelor modului d-voastră de a vedea.

Prezentați amendamentul, eu nu mă opun, îl primesc.

D-lor, nu am mai multe de spus, pentru că nu mai găsesc scris în notele mele nici un alt argument la care trebuie să răspund. Socotesc că chestiunea este foarte clară și nu trebuie să ne preocupe mai mult.

Lăsând la o parte din discuție considerațiunile locale, veți vedea că nu mai rămâne nimica ca materie de discuție.

Un lucru din cele propuse nu-l pot admite: Ca să pun în chestiune dreptul ministrului de a-și exercita controlul său asupra teatrelor pe care guvernul le subvenționează.

Dl Gh. Burghele: Foarte drept!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dacă este drept, atunci ce se contestă? Dreptul de a-l exercita prin o anumită persoană?

Dl Gh. Burghele: Să nu fie exercitat de directorul general al teatrelor din București.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Va să zică: dacă aș vrea să trimit la Craiova sau la Iași pe directorul teatrului din București, n-am dreptul?

Dl Gh. Burghele: Aveți dreptul, dar să nu aibă el acest drept de la lege!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor, să mă iertați, sunt anumite lucruri pe care eu nu le înțeleg: Subtilitățile …

Nu înțeleg subtilitatea aceasta ca eu ca ministru să am dreptul să deleg pe directorul teatrului din București ca să inspecteze teatrele din Iași și Craiova, atunci când în lege nu stă scris aceasta, și să nu am acest drept atunci când în lege stă scris lucrul acesta?

Cât pentru comitetul de lectură, ca să fie și un delegat al ministerului la teatrele din Iași și Craiova, eu primesc acest lucru, cu cât vor fi mai mulți, cu atât va fi mai bine.

Dl N. Xenopol: D-le președinte, am de făcut o simplă întrebare dlui ministru. În art. 3 zice: „un reprezentant al autorilor dramatici în viață, care a avut

cel puțin 4 acte sau 2 piese reprezentate“. Dar se poate ivi neînțelegere cum să se facă această alegere și prin urmare aș dori ca dl ministru să ne dea o explicațiune în această privință.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Vor fi convocați la minister sau la teatru cei care împlinesc condițiunile cerute de lege, adică cei care au scris 4 acte sau 2 piese reprezentate pe scena Teatrului Național din București și aceștia vor alege dintre dânșii pe unul.

* * *

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor senatori, la art. acesta 6 s-au ridicat mai multe obiecțiuni, dintre care una este cea mai principală, aceea privitoare la aliniatul h.; cât pentru celelalte obiecțiuni, văd că onor. preopinenți nu au mai insistat asupra lor, cu toate că mi s-au aruncat și aici acuzațiuni asupra modului cum înțeleg eu să fac legile[1].

Dl P. Missir: Pentru altele meritați această acuzațiune; dar o primesc și aici!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Mi se pare că și de astă dată, ca și în alte dăți, voi fi silit să stric bucuria onor. mei adversari, pentru că toată dispozițiunile pe care le-au criticat dlor sunt scrise în legea actuală, pe care n-am făcut-o eu, ci Ioan Ghica. Prin urmare puteam foarte bine să evit toată discuția aceasta și toate săgețile care mi s-au aruncat, evitând de a vorbi despre articolul acesta și lăsându-l așa cum este, fără vreo modificare. Citiți art. 23 din legea actuală a lui Ion Ghica și veți găsi întocmai tot ce este pus în acest articol fără deosebire, ba încă în unele părți cu agravări. Prin urmare, în ceea ce privește celebrul meu autoritarism, vedeți că îl pun sub o pavăză foarte puternică.

De altminteri, dlor, eu aș ruga pe oricare din d-voastră, care a avut a face măcar cât de puțin cu treburile teatrului, să spună cum pot dlor să conceapă o direcțiune de teatru, în care directorul n-are nici măcar dreptul de a distribui rolurile, și cine trebuie să facă această distribuțiune de roluri și dacă trebuie ca această distribuire de roluri, care este principala operațiune în reprezentarea unei piese și de care atârnă de cele mai multe ori întregul ei succes, să se supună la votul oricărei comisiuni ar fi? Trebuie să fie cineva responsabil. Și ori de câte ori se iau hotărâri prin majoritate, nimeni nu este responsabil.

Dacă este ceva de spus în privința acestui articol, care, încă o dată, nu este al meu, este tocmai că el stabilește responsabilitățile. Dacă directorul a făcut

1. De astă dată a vorbit iarăși I. Lahovari tot în același ton. G. Burghele și un alt senator din Moldova au protestat contra titlului de director general, dat celui din București, ceea ce este o umilință pentru Iași. Apoi Nicolae Xenopol. C. Arion, Petre Missir, deși din partide acum deosebite și antagoniste, au profitat de ocazie ca să vorbească despre spiritul centralizator al lui Haret, despre mentalitatea birocratică a liberalilor, făcând aluzii în legătură cu răscoalele țărănești.

ceva rău el răspunde, pe când în sistemul d-voastră, dacă se face un lucru rău, nimeni nu răspunde. Ba încă, s-a spus ieri, şi pare-mi-se şi la Cameră, cu toate că nu s-a insistat, că ar trebui ca distribuţiunea rolurilor să n-o facă nici măcar comitetul teatral, ci însuşi autorul.

Aşa ar fi, dacă autorul şi-ar reprezenta opera pe teatrul lui, pe responsabilitatea lui, cu cheltuielile lui, dar să pui la dispoziţiunea particularului, pentru cine ştie ce consideraţiuni, ca să facă repartiţia rolurilor în mod cu desăvârşire dăunător succesului pieselor, aceasta nu se poate.

Pe câtă vreme teatrul nu este o instituţiune privată, ci este pus sub responsabilitatea ministrului prin directorul lui, nu se poate permite, ca cea mai însemnată chestiune de administraţie teatrală să iasă din mâinile persoanelor care sunt răspunzătoare.

Iată pentru ce nu mă pot uni cu criticile ce s-au făcut la al. e şi f.

Vin la al. h[1].

Aici încep iarăşi prin a cita aliniatul tot de la art. 23 din legea lui Ion Ghica.

Iată ce citesc aici:

„Directorul general poate, luând avizul consultativ al comitetului, să pună din oficiu la retragerea cu pensiune, pe artiştii societari sau societare care vor fi împlinit vârsta prevăzută în regulamentul de pensiune al teatrului (60 bărbaţii şi 55 femeile), care din cauză de incapacitate, infirmitate sau vicii, nu mai sunt în stare a-şi îndeplini, în mod satisfăcător şi folositor institutului, datoria impusă de lege şi regulamentul teatrelor.

Pentru aceştia din urmă se cere avizul conform al comitetelor teatrelor.

Deciziunile de punere la retragere sunt definitive şi fără apel *înaintea instanţelor judecătoreşti,* fiind supuse numai aprobării Ministerului Instrucţiunii Publice“.

Prin urmare, dacă aş fi inventat eu dispoziţiunea înscrisă în art. 6 de astăzi, aş înţelege că mi-o puneţi mie în socoteală, dar vedeţi de unde o iau.

Este copiat pot zice ad literam, cu deosebire că eu cer avizul conform al comitetului pe câtă vreme legea actuală cerea votul consultativ al comitetului.

Care lege este mai garantatoare pentru actori?

Legea propusă de mine, sau legea din 1877?

Dacă ar fi să judec în mod strâmt şi să mă iau după oarecare clişee care sunt în curs, aş fi menţinut dispoziţiunile legii din 1877, adică avizul consultativ al

---

1. Articolul 6 vorbeşte despre drepturile directorilor de teatru. Alineatele puse aici în discuţie sunt:

e) de a contracta cu autorii sau traducătorii pentru piesele ce ar reprezenta;

f) de a hotărî în ultimă instanţă asupra distribuirii rolurilor şi asupra repertoriului;

h) de a pune din oficiu în retragere, cu avizul conform al consiliului de administraţie şi al comitetului de lectură reunite… pe artiştii societari care vor avea 20 de ani de serviciu… Deciziile de punere la pensie sunt definitive şi fără drept de apel şi recurs la instanţele judecătoreşti.

comitetului, pentru că e o vorbă curentă, că la teatru, nedisciplina este de esență și prin urmare acolo trebuie o legislație cât mai severă.

De aceea vedeți, nu m-am temut ca, în prima mea redacțiune pe care am prezentat-o la Cameră, să introduc avizul *conform*, iar nu *consultativ* al comitetului de altădată, ci al consiliului de administrație unit cu comitetele de lectură, directorul și ministru.

Ce garanție voiți mai mult decât aceasta într-o lege care este de natură curat tehnică și unde nimeni, mai bine decât aceste organe, nu se pot pricepe?

Dar, dlor, atât dl Arion[1] cât și dl Missir[2], și mă găsesc foarte jenat ca să vorbesc într-o chestiune de drept față de niște juriști experimentați și adânc cunoscători ca dlor, amândoi au insistat asupra dreptului de apel al actorilor în cazul vizat de art. 6.

Ați văzut că legea actuală este redijată tocmai așa ca și legea din 1877, că proiectul de lege pe care l-am adus nu prevede nimic nou, și nu agravează nimic la actuala stare de lucruri, din contră dă o garanție mai mult, pe câtă vreme directorul nu poate să lucreze decât cu avizul totdeauna conform, iar nu consultativ, al celor 2 comitete reunite, așa încât mi-ar fi fost foarte ușor să evit discuțiunea de astăzi dacă aș fi venit cu o simplă lege de modificare a câtorva articole din legea de la 1877, în care acest art. 23 să-l las neatins.

Ce era atunci să facă Senatul?

Ce erau să facă d-nii Missir și Arion când ar fi fost vorba despre acest drept?

Nu ar fi putut să vorbească asupra acestui punct, căci nu ar fi fost adus în discuțiunea Corpurilor legiutoare.

Observați că nu aici, dar la Cameră, unul din deputați a pomenit chiar cuvântul de neconstituționalitate a dispoziținii acesteia, că adică eu aș face o greșeală contra constituțiunii propunând dispoziținea aceasta.

Este bine să ne aducem aminte că unul dintre principalii făuritori ai Constituțiunii de la 1866 este tocmai Ion Ghica, unul dintre cei mai autorizați chiar, căci era președintele Consiliului de miniștri în momentul când a fost făcută Constituțiunea de la 1866, și dacă el a înscris în legea teatrelor dispoziținea pe care o discutăm acum, cu siguranță că în spiritul lui nu era că ea este contra dispoziținilor Constituțiunii la care el colaborase.

Așa încât în această privință mă pun cu totul la adăpostul numelui celui mare al lui Ion Ghica și mă mulțumesc numai pentru a edifica Senatul să-l fac singur judecător dacă este o garanție de judecător mai cunoscătoare în materie, aceea pe care poate să o facă o Curte de apel decât aceea pe care o fac organele reunite ale

---

1. Constantin C. Arion (1855–1923), avocat și om politic, a fost de multe ori ministru, în guverne prezidate de P. Carp și după război în cel prezidat de Marghiloman în 1918. Vezi și p. din acest volum.

2. Petre Missir (1856–1929), avocat, profesor la Facultatea de Drept, om politic din gruparea lui P. Carp.

teatrului, aşa cum sunt precizate prin proiectul de lege, într-o materie ca aceasta care priveşte talentul unui actor, sau conservarea memoriei lui, sau dacă este sau nu cuprins de vreun viţiu, care poate să-l împiedice de a-şi exercita meseria.

Cum puteţi d-voastră să vă închipuiţi că, după ce un actor este scos din serviciu, cu toate drepturile lui la pensiune ce are în momentul acela, cu toate garanţiile de care se înconjoară art. 6 aliniatul h., cum puteţi crede d-voastră că, făcând apel la Curte, Curtea va fi mai bine în măsură să cunoască împrejurările care au forţat pe direcţiunea teatrului să ia măsura pe care a luat-o?

Dl P. Missir: Curtea de apel se adresează la 3 oameni experţi de artă.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Şi atunci acei 3 oameni experţi, care poate intră în teatru pentru prima oară, care ascultă poate pe acel actor pentru prima oară, care îl vor asculta o jumătate de oră de probă, au să-l cunoască mai bine decât comitetele de administraţiune, de lectură şi decât directorul, care lucrează cu dânsul de ani de zile? E de admis lucrul acesta?

Dar este, dlor, şi chestiunea de interes: actorii cei buni nu se găsesc pe toate cărările, şi este un interes elementar pentru direcţiunea teatrului, oricum ar fi constituită, ca să nu se priveze de serviciile unui actor, pe câtă vreme aceste servicii mai pot valora ceva. Ce interes ar avea direcţiunea teatrului să se încarce cu o plată de pensiune inutilă, ca să elimine pe un actor pe care să-l înlocuiască cu un alt actor, pe care să-l plătească integral, dacă cel dintâi poate încă să facă servicii?

Prin urmare, este cu desăvârşire iraţională o organizare ca aceea care se propune şi ar fi în detrimentul teatrului, fără ca să-l garanteze măcar în cine ştie ce cazuri în contra unor greşeli eventuale.

De altminteri, repet şi aici ceea ce am spus la Cameră: dacă ia cineva lucrurile şi le judecă în bloc, fără să analizeze împrejurările fiecărui caz în parte, riscă totdeauna să se înşele. E uşor să spui aşa *a priori,* că fiecare are dreptul de apel. De, poate că o fi aşa scris undeva, dar eu ştiu, cu toate acestea, că în legislaţiunea actuală, nu vorbesc numai de codul civil sau penal, dar în întreaga noastră legislaţiune, sunt numeroase dispoziţiunile pe care, cu siguranţă, că le cunoaşte şi dl Missir şi dl Arion, unde dreptul de apel nu există, şi cu toate acestea nimeni nu s-a gândit vreodată să spună sau să creadă cum că în acele anumite cazuri s-ar fi contravenit dispoziţiunilor constituţionale.

D-l Missir e profesor şi îi amintesc că în legea învăţământului, cel puţin de la 1864 încoace, a existat dreptul de inamovibilitate al profesorilor. Profesorul e declarat inamovibil prin text expres de lege, în legea de la 1864. Cuvântul era scris numai la profesorii universitari, dar de fapt, din complexul celorlalte articole, inamovibilitatea era stabilită pentru toate gradele din învăţământ; iar în textul actual e scris chiar, *la toate gradele de învăţământ.*

Un actor nu e declarat inamovibil prin nicio lege şi nici prin proiectul de astăzi nu e declarat inamovibil. E prin urmare logic să spui că dacă pentru

profesorii cei inamovibili mă mulțumesc cu garanțiile pe care le dă legea învățământului, *a fortiori* trebuie să mă mulțumesc cu aceleași garanții pentru actori, care nu beneficiază de dreptul de inamovibilitate consacrat expres prin legile privitoare la învățământ. Or, pentru profesor, care e situațiunea profesorilor?

Un profesor universitar, când se face impropriu pentru serviciul său, sau în caz de indisciplină gravă, e judecat de o comisiune disciplinară constituită într-un anumit mod, și această comisiune disciplinară are dreptul să-i aplice toate pedepsele, începând de la avertisment și mergând până la excluderea pentru totdeauna din corpul didactic. Și acest drept excesiv, pe care îl are comisiunea disciplinară și de care niciodată nu s-a gândit cineva, nici cei direct interesați, adică profesorii, să se plângă, e fără drept de apel, comisiunea disciplinară se pronunță în ultima instanță, și vreți d-voastră acum ca, pentru niște persoane care orice s-ar zice nu sunt inamovibile, să consacrați drepturi cu mult mai mari decât cele consacrate de 46 ani pentru corpul didactic întreg? Tot așa aș putea să menționez și pe magistrați, și pe militari, și atâtea alte instituții în care sunt judecați de niște anumite comisiuni disciplinare, în mod definitiv și fără să aibă dreptul să se adreseze la instanțele judecătorești.

De aceea, dlor, vă rog, ca din toate punctele de vedere să respingeți vederilor dlor Arion și Missir, care au combătut dispozițiunile art. 6, al. h.; căci dacă ar fi să se consacre dorințele dlor ca să nu fie în drept toate autoritățile reunite ale teatrului să scoată la pensiune pe un actor care nu mai corespunde în niciun fel chemării sale, și la fiecare minut să fie chemate la răspundere înaintea instanțelor judiciare, nu mai e cu putință sa mai fie niciun fel de disciplină în teatru, și afară de aceasta prin un asemenea mod s-ar consacra un precedent de cea mai mare gravitate, căci s-ar crea o teorie periculoasă, căci au să vină pe urmă toți acei care astăzi se află sub regimul unei legi de această natură să ceară și pentru dânșii același drept.

Astfel vor veni profesorii, magistrații și alte categorii de funcționari, care vor cere aceleași drepturi, cu atât mai mult cuvânt, cu cât se vor fi dat aceste drepturi actorilor.

Apoi, dlor, noi astăzi ne plângem că uneori nu avem destule mijloace de a ține disciplina, de a se pune regulă în cutare și cutare discuțiune, și d-voastră voiți prin legea în discuțiune să mai restrângeți putința de a administra bine?

D-lor, vă rog să nu faceți confuziune între două lucruri care n-au nimic de a face între dânsele. Nu s-a scos acest lucru în evidență nici azi nici ieri, este adevărat, dar mie mi se pare că rezultatul este identic din cele ce s-au spus în această privință.

Se confundă, dlor, drepturile de libertate personală, nu știu dacă este termenul propriu acel pe care-l întrebuințez eu, cu datoriile cuiva, de o instituțiune din care face parte.

Când un profesor intră în corpul didactic, el știe în ce condițiuni intră. Se angajează să servească statului în anumite condițiuni de stabilitate, de garanție

a situațiunii sale, de plată materială și celelalte; dar odată intrat în serviciul statului, el e dator, prin făgăduiala pe care o face în mod solemn, ca să lucreze pentru binele statului, pentru binele țării, în limita cercului său de acțiune.

Odată admis, el este dator să lucreze pentru chemarea pe care o are, iar dacă el își îndeplinește sau nu această chemare, acest lucru trebuie să rămână la judecata acelora care sunt puși să-l privegheze.

Dacă d-voastră veți consacra acest principiu, ca un servitor al statului în mod indirect poate să fie el singur propriul său judecător dacă-și îndeplinește sau nu datoriile sale, atunci veți face și mai grea chemarea acelora care sunt chemați să supravegheze bunul mers al ordinii în stat.

De aceea, vă rog încă o dată, dlor senatori, să binevoiți a nu admite modificările aliniatului h. de la aceste articol. (Aplauze.)

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1909–1910, nr. 48 de la 28 februarie 1910, p. 662 și următoarele, p. 672 și următoarele.)

XLVII.
Discuția răspunsului la mesaj

Discurs rostit în ședințele Camerei de la 3 și 4 decembrie 1909, în discuția răspunsului la mesajul regal

Aceasta este singura dată când Haret vorbește în discuția răspunsului la mesaj. Explicațiunea o dă el însuși: a fost prea mult atacat de oratorii care îl precedase. Poate că altfel n-ar fi luat cuvântul, căci se vede din activitatea lui parlamentară că era mai bucuros să discute o anumită chestiune decât să trateze subiecte prea generale, cum se cere la discuțiile de acest fel.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-le președinte și dlor deputați, cred că rareori se va fi întâmplat ca un ministru să aibă deosebita onoare pe care am avut-o eu în sesiunea aceasta, onoarea de a fi ocupat în cea mai mare parte timpul dlor deputați din opoziținue, cu ocaziunea dezbaterilor răspunsului la Mesajul Tronului.

Care vor fi fost motivele acestei deosebite atențiuni ce mi s-a dat, se vor lămuri poate, măcar în parte, în cursul dezbaterilor ce vor urma.

Eu, în orice caz, mă voi sili, pe cât voi putea, să răspund la principalele puncte din acuzațiunile ce mi s-au adus, căci nu pot să ocup timpul Camerei cu toate acele mărunțișuri de care s-a ocupat opoziținea. Nu aș fi răspuns astăzi nici la ele, dacă aș fi în cauză numai eu; căci, oricare ar fi personalitatea cuiva, când e vorba ca un Parlament să se ocupe cu răspunsul la Mesajul Tronului, trebuie ca interesele țării singure să preocupe Parlamentul, iar nu personalitatea cuiva. Dacă ar fi fost dar să mă apăr pe mine personal, ca om sau ca ministru, aș fi lăsat aceasta pentru alte timpuri, cel puțin până după terminarea dezbaterilor de față. Dar fiindcă învinuirile nu mi se aduc mie decât pentru a lovi în guvern și în sistemul de guvernământ, răspunzând la învinovățirile ce mi s-au adus, apăr însăși sistemul de guvernământ al guvernului din care am onoare să fac parte.

Învinovățirile ce mi s-au adus au fost risipite, asupra tot felul de lucruri mărunte, dar n-am văzut pe niciunul dintre onorabilii oratori care s-au ocupat de mine, să se ocupe măcar cât de puțin de sistemul care a prezidat și care prezidează la ceea ce fac eu de atâția ani de zile. În adevăr, dlor, dacă aș fi un ministru de ieri, de alaltăieri, care abia acum își încearcă primii lui pași, aș înțelege ca să nu aibă nimeni nimic de găsit în activitatea lui decât lucruri mărunte. Dar, dlor, sunt astăzi atâția ani de zile de când ocup mereu, cu mici întreruperi, acest

scaun şi nu altul, şi în care s-a văzut că întreaga mea activitate este îndreptată totdeauna într-o singură direcţiune, de la care n-am deviat niciun pas şi nicio clipă, şi totuşi, acum, cu ocaziunea unor dezbateri aşa de violente, văd că opoziţiunea se ocupă de câteva incidente, mai mult sau mai puţin interesante, dar care nu sunt decât incidente, pentru ca dintr-însele să judece activitatea mea. D-lor, a judeca activitatea mea din asemenea fapte neînsemnate, înseamnă, cum se zice, „a căuta cuiva ceartă nemţească". (Ilaritate, aplauze).

Eu ştiam încă de mult, înainte de a se ivi incidentele de care a vorbit mai cu seamă dl Take Ionescu, ştiam de astă-vară, că în sesiunea care s-a deschis acum, voi fi ministrul care, cu deosebire, voi ocupa timpul opoziţiunii.[1]

Pentru ce aceasta?

Socotesc că nu va fi tocmai greu să se înţeleagă răspunsul, după ce voi desfăşura cele ce am de zis, relativ la unele cel puţin din principalele învinovăţiri, care mi s-au adus.

D-l Take Ionescu a binevoit să ia Ministerul de Instrucţie, pentru ca cu dânsul să caracterizeze ceea ce numeşte d-sa spiritul de anarhie, de dezordine în guvern şi de ilegalitate. Dacă aş fi auzit vorba aceasta din partea oricui altcineva, nu m-aş fi mirat şi n-aş fi zis nimic (ilaritate, aplauze), dar din partea dlui Take Ionescu, care, poate mai mult decât oricare altui, a inaugurat sistemul bunului plac în conducerea cel puţin a Ministerului Instrucţiunii, unde i-am găsit urmele de mai multe ori, asta e în adevăr ceva neaşteptat! (Aplauze.) Bineînţeles că ar fi nevoie ca eu să iau fiecare din actele unui minister, înşirate pe o întindere de 9 ani de zile, şi să le dovedesc legalitatea faţă de învinovăţirile dlui Take Ionescu, de aceea mă voi feri, pe cât va fi posibil, ca să-l urmez pe tărâmul pe care s-a pus d-sa şi mă voi mulţumi numai cu două, trei exemple, pe care să vi le pun în vedere, pentru ca să puteţi şi d-voastră să faceţi comparaţie între ceea ce numea d-sa „legalitatea" d-sale şi „ilegalităţile" mele.

D-lor, fiindcă în dezbaterile acestea eu ţin să mă ocup mai ales de principii, nu am voit să scotocesc documente vechi, scrieri, monitoare şi altele, pentru ca să vă fac istoricul modului cum dl Take Ionescu şi unii din colegii d-sale de mai pe urmă au înţeles legalitatea în conducerea unui minister, dar fiindcă d-sa a vorbit despre tendinţa mea de a stabili atotputernicia mea în minister, să binevoiască să-şi amintească că d-sa e acela care a mers până acolo cu dorinţa de a nu întâmpina niciun fel de rezistenţă în conducerea ministerului său, încât a făcut o lege anume, pentru ca să scoată din universitate pe Al. Orăscu care la alegerea de Senat îi purta umbră. (Aplauze.)[2]

---

1. Din cauza acuzaţiilor ce i se adusese de conservatori în legătură cu răscoalele ţărăneşti.

2. E vorba de Al. Orăscu, (m. 1894), profesor la Facultatea de ştiinţe din Bucureşti, a fost de câteva ori ales în Parlament, a fost şi ministru.

Îi mai reamintesc că tot d-sa, printr-un ordin ieşit din minister, în 24 de ore a trecut la pensie pe un alt profesor universitar, Dimitrie Petrescu, numai pentru motivul că acesta a îndrăznit sa convoace consiliul facultăţii – era decan – care consiliu ceruse el să fie convocat pentru a da un vot cu ocaziunea unui scandal petrecut într-o oarecare şcoală de care se interesa dl Take Ionescu. (Aplauze.)[1]

Aş mai putea cita un exemplu: Am notat aici mai multe, dar prefer să scurtez vorbirea: era prevăzut în lege, până acum doi, trei ani, cum că profesorii nu au dreptul să fie primari şi ajutori de primari.

Cum se face că dl Bădărău[2] a fost primar la Iaşi atâţia ani de zile, fiind şi profesor la două catedre? Este aceasta respectarea legilor ţării? Şi nu era vorba de o singură lege; erau trei legi care proclamau incompatibilitatea aceasta: era legea gradaţiei, legea comunală şi încă o altă lege; nu-mi aduc acum aminte care. Erau trei legi. Dacă aceasta se cheamă legalitate pentru dl Take Ionescu, eu o numesc ilegalitate. Când am venit la minister, aş fi putut, în urma acestei călcări de lege, să consider pe dl Bădărău ca demisionat din învăţământ prin faptul că călcase legea ocupând un post incompatibil cu funcţiunea de profesor.

Tot în aceeaşi ordine de idei, aş ruga pe oricare dintre d-voastră, pentru ca să nu mă adresez personal dlui Take Ionescu, să spună: În ce categorie de acte se poate clasa, între cele legale sau cele ilegale, faimoasa ordonanţă a dlui Take Ionescu de acum 4 ani, când a dispus ca pământurile ţărăneşti să fie taxate mai scump la venituri? (Aplauze prelungite)[3].

Care lege l-a autorizat pe d-sa să impună unei întregi categorii de cetăţeni un supliment de impozite, pe care d-sa nu avea dreptul să le impună? (Aplauze prelungite.)

---

1. E vorba de Dimitrie Petrescu (m. 1896), profesor la Facultatea de ştiinţe din Bucureşti.

2. Alexandru Bădărău (1859–1927), avocat şi profesor în Iaşi. A fost ministru de justiţie în 1905 în guvernul lui G. Gr. Cantacuzino. Devotat lui Take Ionescu, a mers totdeauna cu el în politică. Dar în timpul neutralităţii (1914–1916) s-a separat de fostul său amic şi şef de partid, deoarece era de părere că România trebuie să intre în război ca aliată a Germaniei.

3. Aluzie la o circulara dată de Take Ionescu, când era ministru de Finanţe, cu privire la fixarea impozitelor funciare rurale. Iată principalele pasaje: „Ni s-a semnalat că deoarece în multe părţi proprietăţile cele mici ţărăneşti sunt evaluate mult mai scump decât proprietăţile mari, s-ar fi pus de unele persoane întrebarea dacă proprietăţile mari trebuie urcate la cifra celor mici sau dacă cele mici trebuiesc scăzute la cifra celor mari.

Hectarul de proprietate mare va fi preţuit cu cifra cu care s-ar putea arenda în proprietate mare, iar hectarul de proprietate mică ţărănească se va preţui la rândul lui cu cifra cu care în realitate s-ar putea arenda. Este chiar probabil ca, făcând preţuirea cea mai dreaptă, să nu fie egalitate între preţuirea venitului unui hectar de proprietate mică cu preţuirea unui hectar de proprietate mare …

Nu poate dar fi vorba de o lucrare mecanică, fie preţuind proprietăţile mari întocmai după preţul celor mici ţărăneşti, fie scăzând pe cele mici ţărăneşti întocmai după preţurile celor mari.

(Circulara semnată de Take Ionescu din 1 iunie 1905 către administratorii financiari. „Monitorul Oficial“, nr. 53 din 8 iunie 1905.)

S-ar cuveni să insist cu foarte multă tărie asupra acestui fapt, pentru că, dacă aş vrea să fac proces pe un tărâm pe care nu vreau să mă aventurez, aş găsi acolo concluziuni mult mai grele, decât acelea pe care d-voastră le trageţi dintr-o neînsemnată broşură, de care tot mereu mă învinuiţi. Acolo să căutaţi d-voastră una din cauzele tulburătoare de acum trei ani. (Aplauze prelungite)[1].

Pe urmă, dl Take Ionescu a fost coleg în minister cu dl Vlădescu, prin urmare, sunt răspunzători solidar unul pentru cellat. Cui daţi d-voastră – şi adresez întrebarea opoziţiunii, la un loc cu majoritatea, – cui daţi d-voastră coroana ilegalităţii, dlui Vlădescu, ori mie? (Ilaritate, aplauze).

Onorabilul dl Cantacuzino[2], în vorbirea sa de ieri, mi-a dat-o mie (ilaritate), şi mi-a pus în socoteală o sumă de lucruri pentru care nu-i fac învinuire, fiindcă, chiar din expunerea pe care a făcut-o a dovedit că nu cunoştea chestiunile despre care a vorbit. (Ilaritate.)

Când dl Cantacuzino, vorbea aici de anulări şi de nenumirea multora din cei reuşiţi în timpul dlui Vlădescu, şi ceilalţi vorbeau de lucruri neexistente, pentru că tablourile examenelor de capacitate, făcute în timpul dlui Vlădescu, sunt executate aproape până la capăt, afară de doi într-unul şi trei în altul nenumiţi, fiindcă nu au fost locuri, dar toţi ceilalţi au fost numiţi regulat.

D-sa spunea că am înlăturat tablourile dlui Vlădescu din 1905 şi 1906. Ce dovadă are pentru aceasta? Să-mi arate când şi cu ce ocaziune aceste tablouri au fost date la o parte.

Dar este ceva care se poate spune în această privinţă; în anul 1904, când am părăsit ministerul de instrucţiune, examenul de capacitate era început la 1 octombrie, şi la 15 decembrie în special începuse examenul de capacitate de matematică, şi încă un examen de care nu-mi aduc aminte. Guvernul liberal s-a retras la 22 decembrie, iar dl Vlădescu a suspendat examenul la mijlocul lui şi l-a amânat timp de un an şi jumătate, pentru ca să prefacă comisiunile de examen. (Aplauze prelungite.)

Aceasta este călcare de lege pe faţă, cu scop anumit ca să iaca ca rezultatele examenelor să fie aşa cum voia d-sa. (Aplauze prelungite.)

Dar altceva: Vă aduceţi aminte că, abia venit la ministerul instrucţiunii, onor. dl Vlădescu s-a apucat sa reformeze şcoalele normale. Ştiţi cum le-a reformat? A desfiinţat două, şi se bizuia să desfiinţeze şi pe a treia, dacă îl lăsau bârlădenii.

Cum le-a desfiinţat? Pe ziua de 1 septembrie cu toate clasele deodată, de sus până jos. (Aplauze.)

---

1. E vorba de broşura care cuprindea articolul lui Haret din „Voinţa Naţională“, despre trustul arendăşesc, broşură despre care s-a tot vorbit de către adversarii săi – cum vedem – şi se vorbeşte în toate ocaziile, cu sau fără potrivire.

2. Mihail G. Cantacuzino fiul cel mare al Nababului, care fusese Primar al Bucureştilor şi mai apoi a fost ministru de Justiţie. Vezi vol. VI, p. .

A luat şcolarii şi i-a împrăştiat prin toate colţurile ţării şi pe profesori de asemenea, pentru ca nici urmă să nu rămână nici de şcoala normală de la Galaţi, nici de şcoala normală din Buzău.

O voce: Bine că n-a dărâmat şi casele.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Ar fi dorit să dărâme şi casa, dar până una alta găsise să transforme în cazarmă şcoala normală din Galaţi, care costase un milion şi mai bine şi care se terminase abia cu 2 ani mai înainte! Motivul era după d-sa că avem prea mulţi învăţători. Socotesc că nu am trebuinţă să insist asupra acestui motiv; vom vorbi mai târziu despre această chestiune, dar ceea ce vreau să spun este că şcoalele normale existau în virtutea legii învăţământului primar, că organizarea lor era fixată prin această lege, precum şi programele lor asemenea; iar d-sa prin o simplă deciziune ministerială a răsturnat şi lege şi tot. (Aplauze.) Şi a adus în funcţionarea şcoalelor normale o perturbaţiune de care se va resimţi învăţământul până la 1911 şi iată cum: În anul 1905, dl Vlădescu din propria sa autoritate nu a primit niciun elev în şcoalele normale, aşa încât peste 2 ani are să vină rândul clasei care astăzi e goală, aşa că peste 2 ani nu vom avea nici un normalist.

Vă puteţi d-voastră închipui ca într-o ţară unde nu avem decât foarte puţin peste numărul de învăţători ce ne trebuie, să vină cineva să desfiinţeze şcoale normale şi să oprească recrutarea lor, aşa încât să ajungem odată în poziţiune de a nu putea numi nici un învăţător după lege? Asemenea fapte se numesc „legale“? (Aplauze prelungite.)

Mi se pare, dlor, că acest lucru e cu desăvârşire, cum să zic? curajos.

Aş putea, dlor, să citez tot aşa, desfiinţarea şcoalelor profesionale de fete, organizate prin lege.

Toate articolele din lege au fost date la o parte şi s-a decretat de dl Vlădescu că şcoalele profesionale nu mai există şi nu vor mai exista decât ateliere în care se va lucra pe foi de hârtie!

D-l Take Ionescu, ca concluziune a celor ce spunea despre noi, făcea socoteala bănească, negustoreşte, şi socotea că noi, guvernul liberal, costăm pe ţară 500 de milioane. 500 de milioane dlor, la nouă miniştri, revin câte 55 de milioane de fiecare ministru.

Ştiţi însă cât costă dl Vlădescu numai pe Casa Şcoalelor? 120 milioane!

Voi repeta şi eu cuvântul d-lui Take Ionescu, şi voi zice: „este scump, şi nu face“. (Ilaritate, aplauze).

D-lor, la Casa Şcoalelor, unde în anul 1904 exista o rezerva în bani de 2.850.000 lei şi care aveau o destinaţiune determinată, nu s-a cheltuit nici o centimă pentru acea destinaţiune, iar când am revenit la minister, nu numai că nu am mai găsit un franc, dar am mai plătit noi, guvernul liberal, în 1907, în anul răscoalelor, când banii erau aşa de scumpi, am mai plătit datorii de un milion şi jumătate, lăsate tot de dl Vlădescu, în spinarea Casei Şcoalelor! (Aplauze.)

Afară de acestea, din fondurile puse în bugetul Casei Școalelor cu destinațiune determinată, cum spre exemplu pentru ajutorarea comunelor sărace ca să-și clădească școli, nu li s-a dat. nici o centimă, iar banii s-au întrebuințat în altă parte.

Toate acestea fac 6 milioane; 6 milioane este renta a 120 milioane. Vedeți dar, că socoteala este exactă. Dacă aceasta se cheamă „legalitate“, atunci s-a schimbat sensul cuvântului, și ceea ce se numea ilegalitate, acum se cheamă legalitate și vice versa! În felul acesta primesc calificarea dlui Take Ionescu.

În privința fondului acestuia ar fi multe de zis, dar nu este acum momentul și sper că va veni odată vremea ca să mai revină vorba asupra lui.

D-lor, poate că ar fi fost locul cu ocaziunea aceasta să mă ocup un moment și despre acele aprecieri puțin binevoitoare, date prin gazete pe timpul când nu eram în țară și când nu eram prin urmare în măsură de a răspunde. Dar prefer să tac.

Ca o dovadă de risipa banilor de care, pe noi miniștrii liberali ne faceți vinovați, s-a citat și de rândul acesta de dl Take Ionescu și pare-mi-se și anul trecut tot de d-sa, sau de altcineva, nu-mi aduc bine aminte, iarăși ministerul instrucțiunii, acest nenorocit minister unde de câte ori am trecut, am avut partea să găsesc casa goală și nu știu cum să înjghebez mijloacele prin care să fac față nevoilor ministerului. În special dl Take Ionescu a citat pe revizorii și inspectorii de la Ministerul Instrucțiunii. D-lor, mai întâi trebuie să vă spun că la ministerul instrucțiunii sunt peste 9.000 dascăli și peste 5.400 școli. Apoi, dacă își închipuie cineva că învățământul poate să meargă fără control de aproape, fără un control care să țină pe calea dreaptă pe cei buni și să îndrepte pe cei greșiți, acela greșește foarte tare.

În serviciul finanțelor, spre exemplu, când aș sta să număr inspectorii și revizorii care sunt, ați vedea că proporția este și mai mare. Dar cine s-a gândit vreodată să facă o vină dlui ministru de finanțe pentru inspectorii pe care îi are?

La ministerul instrucțiunii erau, dlor, lucrurile în așa stare că nu se putea inspecta o școală rurală decât o dată la 3 ani! Trebuia noi să stăm mereu în asemenea stare? Să continuăm a avea o ficțiune de învățământ rural?

Eu am socotit că nu! (Aplauze prelungite.)

Am cerut și am căpătat de la d-voastră, prin buget, mărirea numărului revizorilor școlari. Erau 33 înainte, s-au mai adăugit încă 52 de revizori de clasa a doua, plătiți cu câte 200 lei, adică cu o sumă așa de mare, cu cât niciunul din partizanii dlui Take Ionescu nu ar primi să fie plătit! (Aplauze, ilaritate).

Dacă și atât este mult, pentru acest serviciu delicat și greu, apoi atunci nu mai știu ce să mai zic!

Dar dacă eu sunt vinovat că am cerut această cheltuială și d-voastră sunteți vinovați că mi-ați acordat-o. În orice caz lucrul s-a făcut în mod regulat, în virtutea dreptului d-voastră de a vota și de a da ceea ce mi-ați dat.

Nu tot aşa au făcut alţii care, fără vreun vot al Camerei, au îndoit lefurile unor funcţionari, lefuri prevăzute în buget cu o anume sumă, şi i-au făcut să aibă până la 800 de lei, când prin buget nu aveau decât 500!

Au înfiinţat tot atâţia revizori, ba chiar şi mai mulţi, însă nu din buget, ci din fondurile acelea de milioane de care vorbeam adineauri! (Aplauze prelungite). Eu am căpătat 52 de revizori prin votul Camerei, plătiţi cu câte 200 de lei pe lună. Dl Vlădescu avea 32 de inspectori, fără votul Camerei, plătiţi de la 500 lei în sus! (Aplauze.)

Şi cine erau, dlor, aceşti inspectori? Erau cine ieşea înainte, erau oameni care nici nu aparţineau corpului didactic, care erau botezaţi inspectori de toate treptele şi erau plătiţi cu sume grase, fără ca măcar să calce vreodată cu piciorul prin vreo şcoală! (Aplauze.)

Atunci, dlor, când are cineva la pasivul său sau al coreligionarilor săi politici, al tovarăşilor săi de bancă ministerială, când are astfel de fapte, ar fi mai prudent să nu se prea aventureze aşa de uşor pe tărâmul cifrelor. (Aplauze prelungite.)

Vă rog să credeţi că nu am scotocit bugetul de aproape, pentru că, cum am spus, nu voiesc să lungesc discuţiunea prea mult. O să mai citez un exemplu. Bugetul ministerului pe 1898–1899, ultimul buget votat de guvernul liberal, cuprindea 63 de funcţionari şi 37 de revizori şcolari, cu o cheltuială de 192.000 de lei.

După câţiva ani, a venit la ministerul instrucţiunii dl Take Ionescu. În momentul când d-sa a venit la minister, deja numărul funcţionarilor crescuse în cei 3 ani de guvern conservator de la 63 la 84. Peste un an, după venirea dlui Take Ionescu, numărul funcţionarilor creşte deodată de la 84 la 126, iar cheltuielile, de unde erau la plecarea liberalilor de 192.000 de lei, se ridică la 392.000 de lei. (Aplauze.)

Alt exemplu: Când dl Vlădescu a venit la minister, personalul administraţiunii centrale a ministerului costa 416 mii lei. Peste un an, cifra aceasta s-a ridicat la suma de 531.000 lei, şi în cifra aceasta nu intră cei 32 revizori; aceştia erau pe deasupra, nu ştiu câte zeci sau sute de mii de lei. În acelaşi timp, cheltuielile de personal la ministerul întreg, de la 17 milioane şi trei sferturi s-au ridicat într-un an la 18 milioane 900 de mii lei; vasăzică un milion două sute de mii lei într-un an, fără să se creeze o şcoală, fără să se facă nicio îmbunătăţire în întreg învăţământul (Aplauze); ba din contră, s-au desfiinţat două şcoli normale şi s-a scoborât treapta şcoalelor profesionale.

Dl T. Ionescu s-a mai ocupat cu chestiunea comisiunii istorice, şi în această privinţă şi dl Cantacuzino a spus câteva cuvinte care iarăşi conţin o inexactitate. Dl Cantacuzino a spus că, după ce Senatul a respins legea comisiunii istorice, am venit la Cameră şi am făcut să se voteze un credit de 25 de mii de lei pentru această comisiune. Înţelegeţi că, dacă ar fi aşa, lucrul ar avea oarecare gravitate, fiindcă atunci cu ştiinţă aş fi căutat să trec peste votul Senatului punându-i în opoziţiune cu Camera.

Dar d-voastră ştiţi că bugetul anului trecut s-a votat nu în ultima zi a sesiunii, ci cu o săptămână înainte, pe când legea pentru comisiunea istorică s-a respins la Senat la 24 martie, adică în preziua închiderii Camerei. Prin urmare, este o inexactitate de fapt pe care a spus-o. În privinţa lucrului în sine, eu mă găseam anul trecut în situaţiunea aceasta: legea pentru comisiunea istorică venise la ordinea de zi a Senatului, într-o zi când eram ocupat la Cameră, şi se pusese la vot fără să ştiu eu şi fără cea mai mică explicaţiune din partea nimănui. Eu aveam, însă, în buget înscrisă o sumă de 25.000 de lei şi mai aveam un teanc de lucrări gata de pus sub tipar. Nu aşteptam decât votul Senatului. Ce erau aceste lucrări? Era întreaga colecţiune a documentelor lui Ştefan cel Mare, strânsă în timp de cinci ani de zile, de la 1901–1909 şi urmată cu cea mai mare stăruinţă de câţiva învăţaţi care fuseseră însărcinaţi cu această lucrare. Cu ocaziunea serbării de patruzeci de ani de la moartea lui Ştefan cel Mare, între alte lucruri, se hotărîse să se publice o colecţiune de toate documentele lui Ştefan cel Mare, şi pentru aceasta fuseseră însărcinaţi dl Bogdan şi alţii, ca să adune toate lucrările cunoscute şi necunoscute. În acest scop, a călătorit la Petersburg, unde s-a găsit o cronică necunoscută până acum şi toate aceste documente formează o materie pentru cel puţin două volume, documente de cea mai mare importanţă. Eram dar pus în alternativa aceasta: ori să stau un an fără să lucrez, ori să utilizez fondul votat de Cameră, însă, bineînţeles, fără a crea comisiunea istorică, pe bazele cum era prevăzută prin proiectul de lege. Proiectul, aşa cum fusese votat de Cameră, dar respins la Senat, prevedea o comisiune istorică permanentă pentru 7 ani; eu nu puteam face aceasta prin buget, şi nici n-am făcut, dar nimic nu mă împiedica şi nu era nimic ilegal în faptul de a întrebuinţa prin o deciziune ministerială un fond care era votat de parlament (aplauze prelungite), mai ales când era vorba să nu mai pierd un an, mai ales că peste un an mi se făgăduise puşcăria. (Ilaritate)[1].

Dl Take Ionescu s-a pus pe tărâmul prerogativelor parlamentului în această afacere, zicând cum că eu aş fi nesocotit votul Senatului.

D-lor, lucrul acesta se va lichida la Senat zilele acestea, pentru că legea am propus-o din nou la Senat, şi de rândul acesta voi fi fată la vot; voi da toate lămuririle necesare şi dacă nici de rândul acesta Senatul nu va voi să voteze legea, nu va fi votată, şi atunci şi d-voastră veţi putea să suprimaţi fondul, iar comisiunea istorică va dispărea. Dacă însă se va vota comisiunea istorică, nu mai văd atunci ce ar putea să mai zică dl Take Ionescu.

Dacă e să vorbim despre prestigiul parlamentului, eu socotesc că mai mult a fost micşorat acest prestigiu în anul 1900, când dl Take Ionescu a făcut să treacă în Cameră, în 25 minute 5 legi organice, când nici măcar faptul material

---

1. Aluzie la ameninţările din ziarele conservatoare în legătură cu acuzaţiile privitoare la răscoalele săteşti.

al lecturii nu e posibil ca să se termine în 25 minute; ba încă s-a vorbit atunci şi au fost unii funcţionari ai Camerei care au afirmat că după votarea legii, s-a introdus în lege amendamente nevotate de Cameră. Eu nu-mi iau răspunderea observaţiunilor acestora, dar vă aduceţi aminte că s-a vorbit asupra lucrului acestui, şi încă onor. dl Carp şi cu amicii d-sale a taxat atunci cu cea mai mare asprime fapta aceasta. (Aplauze prelungite.)[1]

În afacerea comisiunii disciplinare, dl Take Ionescu m-a judecat cu multă asprime, pentru că mi-am permis să formulez pe sentinţa comisiunii, care, scutea de orice fel de pedeapsă pe cei doi profesori, daţi în judecată pentru scandalul cunoscut, pentru că mi-am permis să înscriu în acea hârtie părerile mele.

D-lor, mai întâi trebuie să lămuresc un lucru: rezoluţiunea pe care am scris-o eu pe hârtia cu pricina era pentru minister şi nu era destinată ca să se comunice nici comisiunii, nici nimănui, precum nici nu s-a comunicat.

Dacă totuşi s-a aflat de dânsa, s-a aflat precum se află multe lucruri, prin indiscreţiune. Mă grăbesc, însă, dlor, ca să adaug că de această indiscreţiune nu mi-a părut rău, pentru că consider oarecare lucruri ca fiind de o ordine morală înaltă şi nu sunt deprins ca asemenea lucruri să le judec arătându-mi cuvântul prin chiţibuşerii, ci franc şi drept, aşa cum le cred. (Aplauze prelungite.)[2]

D-lor, socotesc că greu se va găsi un om în ţara aceasta şi aiurea, care să poată zice că incidentul acesta, petrecut la universitate, când doi profesori s-au lovit, s-au îmbrâncit, s-au târât pe jos, s-au ocărât, cum nu se mai poate, în faţa studenţilor (Aplauze), care să poată zice că incidentul acesta, cu toate sentinţele de pe lume, nu este regretabil, şi că nu a adus cea mai mare pată şi înjosire universităţii. (Aplauze prelungite.)

Sentinţa spunea că nu este locul să se ia nici un fel de măsură contra acestor profesori, pentru că fapta lor nu atinge prestigiul universităţii.

Bine, dlor, şi eu sunt om în toată mintea, şi dacă nu voi fi având gradul de inteligenţă, pe care ar dori dl Take Ionescu să-l am, cel puţin bun simţ şi simţul omului cinstit şi drept, care nu poate să admită asemenea enormităţi. (Aplauze prelungite.)

Cu atât mai mult nu pot să admit aceasta, cu cât nu e numai universitatea pe lume. Dacă universitatea ar fi singură să-şi creeze ea jurisdicţiunea ei specială şi jurisprudenţa ei specială, ar fi cum ar fi. Dar ceea ce se face pentru universitate trebuie să fie model pentru toată lumea şi sunt 9.000 şi atâţia de dascăli care se uită acolo sus şi de acolo îşi iau exemplul şi linia lor de purtare. (Aplauze prelungite.) Cum era să admit eu să se creeze precedentul acesta, fără nici un fel de protestare, că este permis la doi profesori să facă ceea ce au făcut, şi să permit

---

1. Aluzie la legea din 1900 prin care s-a desfiinţat legile învăţământului secundar din 1898 şi învăţământului profesional din 1899.

2. E vorba de publicaţia din „Secolul“ (27 februarie 1909) relativ la chestia cu scandalul petrecut la Universitate între profesorii Iorga şi Mihail Dragomirescu.

prin urmare ca, pe viitor, în toate părțile, să vedem dascăli târnuindu-se de păr, de față cu școlarii, fără să fie nici unul pedepsit? (Aplauze prelungite.)

Pe de altă parte, iarăși nu puteam să admit ca să fie o măsură pentru unii și altă măsură pentru alții. Orice învățător sătesc este deopotrivă cu cel mai înalt membru al corpului didactic, când este vorba de o cestiune de morală (Aplauze prelungite.) Și în cele din urmă, ce lucruri așa rele spuneam eu în deciziunea sau în rezoluțiunea aceea, căci nu era o deriziune? Dacă n-ar fi așa de lungă, daca nu m-aș teme să vă iau timpul, v-aș citi-o întreagă, ca să văd dacă este unul din d-voastră, care punând la o parte chițibușurile, cum spuneam adineaori, n-ar iscăli-o cu amândouă mâinile? (Aplauze.)

Voci: Citiți-o, citiți-o.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Să o citesc. Vă rog să nu uitați că scrierea aceasta era destinată să rămână în cartoanele ministerului.

„În urma scandalului petrecut la universitate, dacă ministerul ar fi ținut, ca numaidecât să aplice o pedeapsă celor doi vinovați, ar fi putut uza de dreptul ce îi dă legea, pentru a o aplica el însuși, fără concursul comisiunii disciplinare. Dar am voit ca măsura ce se va lua să fie mai presus de bănuiala că ar fi pornită din motive personale, pentru ca să aibă o cât mai mare autoritate, pentru a se pune capăt semnelor de sălbăticire a moravurilor care au ajuns să pătrundă până și în cuprinsul universității (Aplauze prelungite.)

Constat cu părere de rău că am greșit, și că procedura mea a ajuns la un rezultat diametral opus aceluia pe care-l urmărea.

Membrii corpului didactic, toți fără deosebire, au îndatoriri deosebite de care se pot dispensa alți oameni, care nu au onoare de a fi chemați să servească de model și de îndrumători ai tinerimii. (Aplauze.)

Pentru asemenea oameni se poate recurge la subtilități de procedură și la distincțiuni meșteșugite, pentru a-i apăra de pedeapsa ce merită, când lipsesc de la datoria ce are oricine într-o societate organizată de a nu ieși din regulile dreptului și ale cuviinței. Dar ca să se apere de orice atingere doi profesori, și încă profesori de universitate, care chiar în localul ei s-au făcut vinovați – unul din ei în recidivă – de un act așa de barbar ca acela care este în cauză: aceasta ar crea pentru învățământ precedentul cel mai nenorocit și mai periculos, dacă nici ministerul nu și-ar face datoria de a refuza să-l admită. (Aplauze prelungite.)

Odată ce ministerul a remis afacerea aceasta în mâinile comisiunii disciplinare, el nu înțelege a reveni asupra hotărârii ei și să aplice el în puterea dreptului său vreuna din pedepsele de la art. 47, alin. a și b din lege, vinovaților trimiși în judecată. Dar tot în virtutea dreptului și datoriei ce are ministerul, de a se îngriji mai presus de toate de educația morală a generațiilor tinere, el nu poate admite ca să rămână stabilită teoria că profesorilor universitari le poate fi permis a face lucruri pe care cea mai elementară regulă de cuviință socială nu le admite nici pentru oamenii cei mai de rând. (Aplauze prelungite.)

Deosebiri nu putem admite între membrii corpului didactic. Nu putem admite ca nervozitatea să fie o scuză pentru acte condamnabile, precum nu putem admite nici ca deosebirea de grad să permită unui profesor universitar să comită acte pentru care un profesor de liceu sau un învățător este pedepsit cu cea mai mare asprime (Aplauze prelungite.)

Dl[70] …… în memoriul său formulează pretenții care, dacă ar fi admise și de minister, ar revolta contra noastră pe toți oamenii de bine. D-sa pretinde că, fiindcă își face datoria ca profesor și fiindcă se ocupă de știință, să-i fie permis orice și refuză chiar de-a recunoaște autoritatea comisiei disciplinare, înaintea căreia nu vrea să se prezinte cineva care ar fi profesor tot atât de conștiincios ca dl ……. și care ar fi făcut științei și țării servicii cu mult mai mari și mai îndelungate decât ale d-sale, după cum sunt atâția? (Aplauze prelungite.)

Nu! ministerul respinge cu tărie această teorie, demnă de alte vremuri. El pretinde că, în fața legii scrise și a legii cuviinței, cei doi vinovați universitari nu sunt întru nimic deosebiți de cel mai modest învățător de sat și precum acesta este pedepsit cu severitate, când își permite să fie necuviincios cu un coleg al său, sau să fie rău camarad, și cu atât mai mult când îl lovește cu mâna sau cu bățul, cu atât mai aspru trebuie pedepsit profesorul universitar, care are o altă educație și trebuie să aibă o mai înaltă concepție de locul ce ocupă în lume decât modestul dascăl rural. Privilegiile s-au desființat de demult în țara aceasta și nu eu voi admite ca regimul lor nefast să fie reînviat tocmai în învățământ și tocmai într-o împrejurare așa de urâtă ca aceasta.

Până acum, pe cât știu, nimeni nu formulase încă pretenția formulată acum de dl…. de a fi pus mai presus de lege, pentru un motiv sau pentru un altul. Tot asemenea dl …….. este primul care a avut și prilejul de a introduce bătaia în cancelaria universității, ca mijloc de discuție academică. Tot d-sa este primul care a dat studenților spectacolul profesorilor universitari lovindu-se, în-jurându-se și tăvălindu-se pe jos. Ar fi fost bine ca asemenea apucături să fi fost stigmatizate chiar de acei a căror demnitate a suferit o așa de grea lovitură, prin purtarea colegului lor. Dacă ei nu au făcut-o, ministrul își face datoria de a nu se solidariza cu acest fel de a înțelege datoria sa față de școală și de tinerime". (Aplauze prelungite.)

Divulgarea acestei rezoluțiuni a supărat pe membrii comisiunii de judecată și doi din ei și-au dat demisiunea[71], pe care am primit-o. Pe urmă, s-au făcut alte alegeri care mi s-au trimis. Poate știți cum se face numirea: universitatea recomandă trei candidați, din care ministrul are dreptul să aleagă pe unul. Mi s-au prezentat trei, am ales pe unul, dar peste două luni acel membru și-a dat demisiunea. Vă spun drept, eu fusesem încunoștiințat de mai înainte că au să demisioneze doi din cei aleși, pentru ca mâna mea să fie forțată, și să fiu silit să iau pe un anumit membru din cei aleși.

Lucrul acesta nu-l putem admite, dreptul meu este ca să am trei candidați din care să aleg pe unul, după libera mea voie.

Atunci una din două, ori cei trei membri trebuiau să fie aleşi în aşa fel încât pe oricine alegeam trebuia să facă parte din comisiune, ori dacă vreunul din ei demisionează, trebuia să se facă o nouă alegere, pentru ca să am din nou trei candidaţi dinaintea mea. Am refuzat să primesc demisiunea prezentată a membrului admis de mine, şi peste câteva zile mi-a trimis demisiunea din profesorat, pe motiv că împlineşte 70 de ani fără trei luni de zile şi fiindcă nu poate să facă cursurile până la sfârşit, preferă ca să nu le mai înceapă.[1]

Iată cum stă această cestiune, şi dl Take Ionescu, când a menţionat-o, a omis de a spune două lucruri care sunt fundamentale în cestiune: Întâi, că ministrul are dreptul să aleagă pe unul din trei candidaţi; acesta este singurul drept ce are ministrul în constituirea comisiunii disciplinare, şi dacă dreptul acesta i se ciunteşte într-un chip sau rn altul, atunci i se ciunteşte un drept consacrat prin lege, şi nu puteam să creez precedentul acesta Şi al doilea, într-un mod fatal, după lege, un profesor universitar, care împlineşte 70 de ani, trebuie să înceteze cursurile.

Vă spun drept ca eu nu ştiam sau uitasem că dl Maiorescu se apropie de 70 de ani, şi când d-sa mi-a dat demisiunea din profesorat, pe motivul acesta, nici nu am avut ce zice, pentru că dacă nu i-aş fi primit demisiunea, aş fi fost pus peste trei luni de zile într-o poziţiune foarte neplăcută, de a-i cere să se retragă de la universitate.

Câtă vreme mai înainte, vorbind de aceasta cu un profesor de universitate, prieten şi cu dl Maiorescu, spuneam că mi-ar fi foarte neplăcut sa rămân ministru până în ziua când se va împlini termenul acesta, pentru că mi-ar fi cu totul neplăcut să cer dlui Maiorescu să iasă din învăţământ. Dar dacă dl Maiorescu şi-a dat demisiunea, anume pentru motivul acesta, pe ce motiv aş fi refuzat-o? S-o refuz acum, la 15 noiembrie, pentru ca la 15 februarie să i-o cer eu singur din nou?

Şi cum că măsura aceasta este o măsură ineluctabilă, aceasta se dovedeşte prin faptul că chiar în cursul lunii aceleia, când cu incidentul acesta, dl dr. Şuţu a fost silit să părăsească catedra sa, pentru că a împlinit 70 de ani. Nu numai atât: D-l Gr. Ştefănescu, care mi-a fost profesor, şi faţă de care, se înţelege, trebuia să am o deosebită delicateţă de purtare, împlinind 70 de ani, am fost silit să-i aduc aminte, să-l rog să lase catedra liberă. Legea este lege! Nu poate să fie o lege pentru unul şi altă lege pentru altul. (Aplauze.)

Iată, dlor, la ce proporţie se reduce afacerea aceasta, căreia i s-a dat mari proporţii, şi căreia mai ales i s-au atribuit intenţiuni pe care nu le-am avut. Îmi pare foarte bine că universităţile şi instituţiunile de cultură au făcut dlui Maiorescu sărbătorirea pe care i-au făcut-o şi care era pe deplin meritată. (Aplauze prelungite.)

De altminteri, oricare ar fi fost momentul şi oricare ar fi împrejurările în care d-sa ar fi părăsit universitatea, fără îndoială că tot aşa era să fie sărbătorit,

---

1. E vorba de Titu Maiorescu.

cum a mai fost acum câțiva ani când dl Maiorescu și-a regulat drepturile la pensiune. Dar fiindcă nu avea 70 de ani și se nimerise că tot eu eram ministru în momentul acela, i-am făcut o adresă cât se poate de stăruitoare și în termenii cei mai buni și mai măgulitori posibili, prin care l-am rugat ca să rămână să-și continue serviciul, atâta timp cât legea și puterile îi vor permite, și d-sa a continuat cursul.

Nu știu care ar fi fost acum pricina că deodată, din cer senin, să rup aceste raporturi vechi, pe care le aveam cu dl Maiorescu, cu care n-am avut niciodată nimic de împărțit, numai așa pentru gustul de a-i fi neplăcut.

* * *

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-le președinte, dlor deputați, în ședința de aseară, ajungând ora reglementară, pe când încă nu terminasem una din chestiunile de care mă ocupam, vă cer voie să adaug astăzi câteva cuvinte pentru ca s-o termin.

Este vorba de constituirea comisiunii disciplinare de la universitate.

Spusesem cum că această comisiune, după lege, se formează din membri pe care ministrul îi alege, dintr-o listă întreită, aleasă de universitate, pentru fiecare loc vacant.

Universitatea recomandă 3 candidați, dintre care ministrul are dreptul să aleagă pe unul.

Acum, la alegerile care s-au făcut astă vară, pentru cele două locuri vacante rămase, în comisiunea disciplinară, prin demisiunea dlui Cantacuzino, mi s-a prezentat această listă întreită, una în București și alta în Iași.

Eu am ales în București pe unul din cei aleși, și la Universitatea din Iași pe altul.

După câtva timp, însă, au demisionat amândoi.

Acum se punea dilema următoare: una din două, ori primești demisiunea și atunci alegerea trebuie făcută din nou, sau consideri însărcinarea ca impusă prin lege, și atunci nu primești demisiunea.

În prima ipoteză, dacă primești demisiunea, fără să facă se o nouă alegere, îmi mai rămânea dintre cei aleși numai doi, și eu atunci aș fi fost restrâns în dreptul meu, neputând alege decât unul din doi, în loc de unul din trei.

S-au ivit și alte ori cazuri de acestea, sub regimul legii vechi din 1864, pentru alte chemări. Așa s-a întâmplat odată, mai acum 30 de ani, că ministrul s-a găsit pus în această situațiune că, după ce a ales pe unul care a refuzat, a ales pe un al doilea care a refuzat și el și atunci a fost în cele din urmă silit ministrul să numească pe acela pe care universitatea vroia să i-l impună.

Eu, dlor, nu am voit să se reînnoiască precedentul acesta, acum când avem o lege nouă. (Aplauze.)

După lege, comisiunea disciplinară se formează dintre profesori de universitate şi această dispoziţiune a legii constituie după mine o obligaţiune pentru profesorii universitari de a forma asemenea comisiune, pentru că dacă unul dintre profesori ar avea dreptul de a refuza să facă parte dintr-însa, atunci tot acelaşi drept l-ar avea toţi ceilalţi şi prin urmare, comisiunea disciplinară s-ar putea la un moment dat să nu se poată constitui. (Aplauze.)

Prin urmare, teoria aceasta nu o putem admite.

Pe de altă parte, am considerat că e puţin practic să recurgem la alegeri repetate de nenumărate ori, să trebuiască să fac câte o nouă alegere de trei candidaţi, de câte ori îşi dă demisiunea un membru, şi operaţiunea să se repete în infinit, până când Dumnezeu ştie, dacă se va reuşi să se formeze comisiunea. (Aplauze.)

Iată pentru ce eu nu am vrut să primesc demisiunea nici a dlui Ralet, nici a dlui Maiorescu, din comisiunea disciplinară.

Acum, dlor, se zice că părerea mea, că teoria mea, cum că cel ales să fie îndatorat să primească însărcinarea, ar putea să ducă la formarea unei comisiuni nelibere în judecata ei.

Se va vedea aceasta, şi dacă se va găsi că o altă soluţiune decât a mea este mai practică şi mai bună, vom vedea ce va fi de făcut, vom admite-o sau îi vom face modificări.

Dar nu este aici locul de a vorbi dacă eu aveam sau nu dreptul să refuz demisiunea ce mi s-a prezentat.

Lucrul acesta, pentru oricine, este mai presus de îndoială: aveam dreptul să refuz aceste demisiuni. (Aplauze.) Poate să se zică că nu era oportun să le primesc, aceasta este o altă chestiune, dar că aveam dreptul la aceasta, acest lucru nu se poate discuta (Aplauze), pentru că dacă nu aş avea un asemenea drept, nici nu mi s-ar prezenta demisiunea. Pentru ce mi se prezintă demisiunea şi mi se zice: D-le ministru, vă rog să-mi primiţi demisiunea“, dacă aş fi obligat numai-decât s-o primesc? (Aplauze prelungite.)

Afară de aceasta, dispoziţiunile legii sunt obligatorii pentru toată lumea şi dacă legea spune că comisiunea disciplinară să fie formată de profesori universitari, profesorii universitari trebuie să formeze această comisiune. Dar acuma se spune, că s-au primit demisiunile altora din comisiunea disciplinară. Fără îndoială şi o să se mai primească şi altădată şi se putea la un alt moment să se primească şi demisiunea acelora care erau în cazul de faţă. Pot să vă citez eu un caz, pe care opoziţia nu l-a citat. Se vede că nu-l cunoaşte: este cazul dlui Nacu, căruia i-am primit chiar eu acum câţiva ani demisiunea din comisiunea disciplinară. Când are cineva motive personale, motive de ordin superior, ca să se retragă dintr-o însărcinare pe care crede că nu o va putea îndeplini, este natural că nu poţi să-l constrângi să meargă mai departe; dar de aici nu urmează că ministrul nu poate să refuze o demisiune, când s-a dat în anume împrejurări. (Aplauze.)

Acum trec la o altă chestiune: Chestiunea numirii docenţilor de la universitate. D-l Take Ionescu, în această afacere, mi-a făcut învinuirea că universitatea

a recomandat zece candidați, că eu am numit șapte, și că din cei șapte trei erau membri în clubul liberal.

Vă rog să observați particularitatea că lucrul se reduce la aceasta: anume docenți ar fi făcând parte dintr-un anumit club, și de ce să facă parte din clubul liberal, când trebuia să facă parte din clubul conservator-democrat! (Aplauze, ilaritate).

Va să zică, pentru dl Take Ionescu, criteriul după care trebuie să se aleagă docenții este clubul politic în care sunt înscriși (Aplauze.) Va să zică, ar trebui, când candidatul vine și face cererea de trecere a examenului de docență, pe lângă diploma de doctor, pe lângă lucrările de știință, să prezinte și chitanța de plata contribuției la clubul liberal, conservator-democrat sau altul! (Aplauze.)

D-lor, preocuparea aceasta eu nu o am și nu vreau s-o am, oricât m-ar soma dl Take Ionescu, și oricât m-ar amenința cu interpelări. (Aplauze.)

Nu am făcut niciodată numiri după asemenea criteriu, și nu voi face cât voi trăi. (Aplauze prelungite.)

Am cunoștință că în alte timpuri, când cineva se ducea la minister să-și ceară decretul de numire, i se cerea biletul de plata cotizațiunii la un oarecare club politic! (Aplauze prelungite.)

S-a întâmplat lucrul acesta, dar rog pe dl Take Ionescu să creadă că astăzi nu se mai întâmplă; se poate să revină timpul acela, dacă va vrea nenorocirea țării, dar nu se va întâmpla atât cât Partidul Liberal va fi la putere. (Aplauze prelungite.)

Și acum să vin la chestiune. Trebuie mai întâi să explic în ce consistă chestiunea, pentru ca să se vadă în ce parte este dreptatea, fiindcă dl Take Ionescu a ezitat de a o spune.

D-voastră știți că facultățile de drept, și mai cu seamă Facultatea de Drept din București, merge foarte greu, din pricina mai cu seamă a lipsei de personal didactic. O facultate care numără aproape 3.000 de studenți, numai pentru acest singur motiv, dacă nu ar mai fi și motivul de ordine curat științifică, are nevoie de un personal mai numeros, pentru că însăși opera materială a examenelor reclamă aceasta. Este imposibil să se ceară la 12 profesori să examineze 2.000 de studenți, căci nu se prezintă toți cei 3.000 la examen, dar în sfârșit 2.000 se prezintă regulat la fiecare an. Este o muncă mai presus de puterea unui om, și de aceea, de atâția ani de zile știți că sunt în stăruință pe lângă Cameră să voteze o lege pentru crearea catedrelor ce mai lipsesc la facultate; dar până atunci, până când să ajungem a se crea catedrele acelea, era trebuință urgentă ca să se ia măsuri de a se ușura și a se face posibilă munca profesorilor actuali. De aceea, am înființat prin buget posturi de conferențiari, care la nevoie pot să facă și cursuri, dar în orice caz pot să ajute la examene. S-a prevăzut în bugetul de anul trecut o sumă pentru înființarea posturilor de conferențiari. Când a venit vorba la înființarea posturilor acestora, m-am pus în înțelegere cu facultatea, ce și câte anume posturi să se înființeze. Am aici corespondența urmată; cu cea mai bună

înțelegere între noi, s-a stabilit ca să se înființeze opt conferențiari la facultatea din București. În ce privește numirea, legea cere ca acești conferențiari să fie abilitați docenți. Se înțelege că nu putea să fie numit cel dintâi venit, orice om fără nici o autoritate, fără nici o încercare a capacității lui, într-o școală de asemenea importanță, cu dreptul de a ține examene, de a da note, de a conferi diplome. (Aplauze.)

De altminteri, legea e expresă: Posturile de conferențiari, preparatori, șefi de lucrări și celelalte trebuie să fie ocupate de docenți. Prin urmare, a trebuit să se facă examen de docenți pentru aceste 8 posturi. S-a întâmplat că unul din docenți era abilitat deja, el a fost numit în unul din posturile existente, și au rămas 7. Pentru aceste 7 posturi s-a prezentat un număr de candidați mai mare decât 7. Unii dintr-înșii s-au retras de la examen și au rămas în examen până la sfârșit 11 nu 10. Facultatea a găsit de cuviință să recomande pe toți cei 11 pentru cele 7 posturi. Deja aceasta era în nepotrivire cu ceea ce fusese înțeles între noi. N-aveam ce face cu 11 docenți. Așa, era un loc pentru care s-au recomandat 3 candidați! Pentru un singur post! Pentru alt loc au recomandat 2, și așa mai departe!

Ministerul atunci, neavând fonduri decât pentru 6 conferențiari; și neavând nici chemarea de a găsi o însărcinare la care să poată chema pe ceilalți patru, care erau recomandați peste număr, ce era să facă? Evident că nu putea să confirme decât, șapte. Presupuneți ca s-ar fi publicat un examen pentru o catedră la universitate, că s-ar fi prezentat doi candidați și că universitatea i-ar fi recomandat pe amândoi? Unde să-i numesc? Ce însărcinare să dau unuia? Ce însărcinare să dau celuilalt? De unde să-i plătesc pe amândoi? Exact același caz era aici: S-au recomandat 11 candidați pentru 7 posturi. Trebuia să numesc 7. Cum să-i aleg? După părerea dlui Take Ionescu trebuia să le cer biletele de cotizați; de la club! Eu am preferat să iau însăși documentele facultății, să cercetez fiecare dosar în parte, ca să văd însăși facultatea cum îi clasifică pe candidați la fiecare specialitate. (Aplauze.) Spre exemplu la dreptul civil mi s-au recomandat 3 candidați; eu nu puteam numi decât unul. Puteam să-i trag la sorți, dar eu am preferat să iau lucrările facultății, să văd cum i-a privit, ea însăși pe acești trei candidați și cine dintre dânșii, după părerea ei, a fost mai bine clasificat și astfel am numit pe acei mai bine clasificați. Când veți dori, dlor, voi depune documentele pe biroul Camerei, ca să se vadă dacă este măcar o singură excepțiune la această regulă (Aplauze.)

Dacă ar fi fost ca să fac vreo excepțiune, atunci era una: Care îmi era indicată, căci unul dintre candidații care s-au prezentat – o fi fost înscris la club sau nu – nu știu, dar era nepotul unuia dintre colegii mei de pe banca ministerială, dar fiindcă facultatea a înclinat pentru concursul acestuia, am numit pe concurent și am lăsat pe nepot pe din afară! (Aplauze prelungite.)

Ce dovezi vroiți ca să vă mai dau, de scrupulozitatea care a prezidat la această alegere?

Dar mai este ceva; este că, în fapt, pentru aceste 7 posturi n-am numit 7 docenți, ci am numit numit numai 4. Au fost unii recomandați pe care nu i-am numit; poate să mi se facă o învinovățire din aceasta, dar d-voastră veți judeca dacă am avut sau nu dreptate.

Părerea mea este că în genere pentru tot corpul didactic, dar în special pentru universități, niciodată nu poate cineva să fie cu destulă băgare de seamă și cu destulă precauțiune ca să facă selecțiunea cea mai bună posibilă și consider ca culmea greșelii de a primi pe oricine în corp și să-i dai o consacrare pentru 35 de ani, când de mai înainte nu ești sigur că omul acela e ura om de valoare. (Aplauze prelungite.)

Învățământul universitar e un lucru așa de superior și atât de mult aștepți de la dânsul, încât nu toți cei chemați pot să fie aleși, și când am văzut în însăși lucrările universității că pentru unii era vreo ezitare vreo îndoială în recomandația ce se făcea,, atunci eu am preferat să nu o confirm, pentru ca să dau din nou ocaziune, fie aceloraşi tineri, fie altora, ca să facă o nouă încercare și să dea o mai bună dovadă de capacitatea lor. (Aplauze.)

Domnilor, cunosc în trecut unele cazuri, pe care eu le consider ca greșeli făcute cu ocaziunea unor numiri. Mi-aduc aminte într-o vreme, că un candidat la profesoratul universitar a căpătat recomandația următoare: „Tânărul acesta nu cunoaște materia deloc, nici ideee n-are de dânsa, însă, să-l numim, că are să învețe pe urmă“. Și a fost numit (Ilaritate, aplauze). Eu cred că nu s-a făcut bine și când mie mi se iveşte un caz analog, având credința că precedentul făcut nu este bun, înțelegeți bine că n-am putut să urmez aceeași cale.

Iată, dlor, mi se recomandă de exemplu: Să fac numirea cuiva, despre care se spune că, „deși lucrările sale sunt *elementare*, totuși dovedește o inteligentă mânuire“. Apoi, cu lucrările elementare nu se numește cineva profesor universitar sau conferențiar, care e o primă îndrumare a profesorului de universitate. (Aplauze.)

Când se spune că „în 45 minute și-a făcut expunerea așa fel încât nici măcar n-a intrat în materie și că a dat dovada de lipsă de sistemă și de vorbire neîngrijită“, nu cred că am făcut rău refuzând numirea. Nu vreau să vă citesc mai departe, fiindcă nu vreau să fac nemulțumiri nimănui. Dar în sfârșit, cu recomandări de acest fel nu m-am simțit îndreptățit să fac numiri și am preferat să mă expun la nemulțumiri, trecătoare sper, ale unora și să le dau din nou ocaziunea de a trece prin focul concursului.

Iată cum stă chestiunea docenților. (Aplauze.)

Acum, dacă dl Take Ionescu, și după toate aceste lămuriri,, tot va crede că am greșit, că nu sunt în dreptul meu, nu are decât, când va reveni la guvern, să revină la vechiul său sistem,. dar eu prefer să rămân la acesta. (Aplauze prelungite.)

Trec acum la ultimul punct de învinuire al dlui Take Ionescu: afacerea episcopului de Roman.

D-lor, socotesc că pentru niciun om de ordine, din ori şi ce parte ar fi, fapta episcopului de Roman nu putea să fie calificată altfel, decât ca o faptă, – în cazul cel mai bun, – imprudentă şi nepermisă; căci această faptă nu este potrivită nici cu legile civile, nici cu legile bisericii! (Aplauze.) Orice cetăţean este dator supunere legilor ţării sale; orice cleric este dator supunere legilor bisericii sale. P. S. S. Episcopul de Roman a păcătuit şi contra unora şi contra celorlalte. (Aplauze.)

Ceea ce mă miră însă în acţiunea lui, este că însuşi P. S. S., până la o vreme, recunoaşte dreptatea celor ce spun eu. Prea S. S., cu ocaziunea dezbaterii legii sinodale a spus: „Eu sunt contra cutării dispoziţiuni din legea sinodală şi am să mă opun ei cu toată puterea mea, însă dacă puterile statului vor vrea să voteze legea, eu nu am ce să fac şi mă voi închina ei“. Şi ca să nu credeţi că mă înşel, voi citi înseşi cuvintele Prea Sfinţiei Sale: „Recunoaştem datoria aceasta şi dreptul statului, ziceam ieri, până acolo până unde chiar ne-ar durea pe noi biserica lui Hristos, până la aceea că s-ar întâmpla, din nenorocire, cum ziceam, ca statul să nu ne mai fie, cum ne este, prieten binevoitor, şi să facă legi cum înţelege el, şi să ne spună că este de interesul lui.

„Ei bine, *noi şi atunci suntem datori ca să respectăm statul şi legile sale*, cu singura deosebire ca să ne spunem şi noi cuvântul în virtutea libertăţii conştiinţei“.

Iată cuvintele proprii ale Prea Sfinţiei Sale, pe care le citesc din „Monitor“: Va să zică, la februarie trecut P. S. S. Episcopul de Roman profesa principiul cel adevărat al supunerii la legile statului, chiar atunci când acele legi ar fi fost votate în neconformitate cu convingerile noastre personale. Tot în aceleaşi convingeri era şi la mai. Când s-a convocat Sinodul în sesiunea de mai, P. S. S. a făcut aceeaşi declaraţiune. Am aici nu procesele-verbale, ci rezumatele proceselor-verbale ale Sinodului, căci acolo nu se publică dări de seamă stenografice, prin care acelaşi lucru l-a spus, ba încă a fost ales în comisiunea pentru formarea regulamentului Consistoriului superior. E adevărat că episcopul de Roman a voit să se retragă, dar a fost rugat să rămână, şi a spus: nu lucrez pentru că sunt contra legii, dar recunoaşterea validităţii legii rezultă chiar din faptul acesta.

Ce s-a întâmplat pe urmă, de la mai până la octombrie, pentru că părerea P. S. Sale să se schimbe cu totul? Nu ştiu. Cred că se poate afirma că P. S. Sa nu a fost solicitat de partidele politice. În orice caz, unul din aceste partide care figurează astăzi în opoziţiune a dat dovadă că este aşa, pentru că a declarat cum că acţiunea episcopului de Roman nu poate să fie aprobată; este partidul prezidat de dl Carp. Şi am motive de a crede, motive bune, cum că nici celălalt partid conservator nu a incitat pe episcopul de Roman ca să facă această greşeală; însă acest partid de al doilea a făcut el greşeala pe urmă, că, după ce făptuise greşala episcopul de Roman, în loc să-l îndemne să reintre în legalitate, l-a încurajat. Socotesc că este o greşeală. (Aplauze.) Este o greşeală pe care aş dori să nu aveţi a o plăti într-un fel oarecare, în ziua depărtată sau apropiată, când aveţi avea să fiţi chemaţi să guvernaţi. (Aplauze.) În biserică cu deosebire

nu trebuie nici într-un fel, nici introdusă, nici încurajată, neînțelegerea și vrajba. (Aplauze prelungite.) Pentru că de câștigat nimeni nu câștigă, nici biserica, nici partidele politice, niciodată, dar de pierdut se pierde foarte mult. (Aplauze.) Cum și în ce fel se va fi întâmplat ca episcopul de Roman să facă ceea ce a făcut, este în cea mai mare parte o afacere între conștiința P. S. S. și dânsul. Poate că este și afacerea noastră de guvern întrucâtva; poate că avem oarecare îndrumări, oarecare indicii, care să ne facă să urmărim indirect calea pe care a urmat-o spiritul Prea Sfinției Sale, pentru ca să ajungă la această concluziune.

Dar în fine, cred că nu este locul aici să răscolim asemenea lucruri, care nu ne-ar da nici un folos real. Socotesc însă că puțini vor fi din aceia care mă ascultă, chiar dintre cei din rândurile opoziționii, care vor putea să spună altfel decât mine, când zic că fapta episcopului de Roman este o enormă greșeală. (Aplauze prelungite.)

Însă dl Take Ionescu îmi zice: bine, d-ta zici că este greșeală, dar dacă este greșeală, pentru ce nu pedepsești?

D-lor, pedeapsa nu are de scop să lovească pe vinovat, ci are de scop a servi de exemplu altora, ori de a îndrepta o stare de lucruri.

Noi socotim că nu am câștigat nimic, pentru îndreptarea neajunsului creat bisericii în momentul de față, dacă am încerca să îndreptăm răul prin măsuri disciplinare. Al doilea, socotim că chemarea aceasta în prima linie ar reveni Sinodului, și nu nouă. Or, Sinodul a luat măsura cea mai cuminte, ce poate să o ia, a lăsat timpului și inspirațiunii de sus grija ca să dovedească Prea Sfinției Sale, episcopului de Roman, că a greșit, și să-i dea toată vreme și posibilitatea ca singur să revină la calea cea dreaptă. (Aplauze.)

Prin măsuri de asprime și de represiune deocamdată, nu cred că s-ar putea ajunge la rezultatul acesta. (Aplauze.)

D-l Take Ionescu a vorbit iarăși îndelung, să-mi dea voie să o spun, de o pretinsă făgăduială sau angajament, ce aș fi luat eu de a face să se modifice legea Sinodului, înainte chiar de a se pune în practică! Cum își închipuie d-sa că un om în toată firea poate să ia un asemenea angajament?

Ce fel? Legea sinodală, votată după discuțiuni de luni întregi, în care s-au spus tot ce se putea spune, și bine și rău, discuțiuni la care au luat parte cei mai direct indicați ca să-și spună cuvântul, adică prelații care se pricep în chestiunile acestea mai bine decât mine, și poate mai bine decât mai toți d-voastră, o asemenea lege, când, nici măcar nu a fost pusă o zi la încercare, să se modifice pentru singurul fapt că un om, fiindcă și episcopul de Roman tot om este, pentru că un om vine și spune: nu vreau să se aplice legea aceasta! (Aplauze.) Țara întreagă, de la Rege, de la Vlădică până la opincă, trebuie să se aplece, să se lovească cu fruntea de pământ și să spună: „așa va fi“. (Aplauze.)

Atunci ce facem noi cu legile noastre? Aceasta ar fi, dlor, dreptul de „liberum veto“ polonez, care ne-ar duce tot acolo unde a dus Polonia. (Aplauze prelungite.)

La Sinod, după cum vă spuneam, nu sunt stenografi. dările de seamă ale şedinţelor se fac după nişte note luate în fugă de un preot, pe marginea unei ferestre, şi se redigează cum dă Dumnezeu. Ce o fi pus el în procesul-verbal, în dările acelea de seamă, nu am idee. Dar eu nu puteam să spun nici într-un caz ceea ce îmi atribuie d-nul Take Ionescu. D-sa trebuie să se gândească că era imposibil să fi spus eu aşa ceva. (Aplauze.)

Dar cum că legile sunt supuse îndreptării, aceasta o spun şi acum dacă voiţi. Care lege omenească nu se modifică cu vremea? Dar pentru aceasta este nevoie de vreme, pentru ca să se cunoască părţile greşite ale ei. (Aplauze.) Însăşi legea sinodală din 1872, pe care am modificat-o în iarna trecută, s-a modificat, nu a fost lege de drept divin, a venit vremea după 37 ani, când ea nu mai era în curent cu trebuinţele ţării şi s-a modificat. Fără îndoială că se va modifica şi această lege, când va veni vremea ei; dar să se voteze la februarie pentru ca să se modifice la octombrie, este cu putinţă să cereţi aceasta de la un guvern care se respectă? (Aplauze prelungite.)

Am terminat cu cele ce a vorbit d-nul Take Ionescu, voi trece la altceva, care are o importanţă mai însemnată, cu toate că d-nul Filipescu[1] care a provocat această parte a răspunsului meu, a fost foarte scurt în partea care mă priveşte, a fost scurt aici în Cameră, dar a fost mai lung aiurea, în interviul la care făceam aluzie ieri şi unde şi-a spus gândul mai pe faţă şi în mod mai deplin.

Îmi voi permite să iau chestiunea aceasta şi să mă ocup mai de dânsa ceva de aproape, pentru că până acum, în Cameră nu mi s-a dat această ocaziune. În Senat am vorbit anul trecut despre dânsa, dar aici încă nu.

Mai întâi ţin să rectific un lucru: D-l Filipescu mi-a spus: „broşura din 1907 pe care dl Haret a tipărit-o şi a împărţit-o“. V-aţi înşelat, dle Filipescu, n-am tipărit nici n-am împărţit-o; eu am dat un articol la gazetă şi gazeta, fără să mă întrebe, a făcut broşura şi eu am cumpărat-o după uliţă. Un singur exemplar posed, căpătat în felul acesta, cu 10 parale.[2]

Dar, fiindcă e vorba de broşura aceasta, de câte ori s-a vorbit şi prin gazete, şi prin întruniri publice, şi în Parlament, de broşura incendiară cu care s-au provocat răscoalele, niciodată oamenii mai de seamă – nu vorbim de gazete numai – oamenii mai de seamă care au făcut critici pe baza ei, nu au citat niciodată părţi

---

1. Nicolae Filipescu (1861–1916), om politic, şi-a început cariera în epoca ultimilor ani ai guvernării lui Ion C. Brătianu, când a întemeiat cu câţiva amici ziarul „Epoca”, în care combătea cu violenţă guvernul. Ales pentru prima dată în Parlament în 1888, a făcut parte apoi din mai toate parlamentele, a fost primar al Capitalei, ministru pentru prima dată în 1900 în guvernul de fuziune conservatoare, s-a retras în 1901, şi a continuat a fi alături de P. P. Carp, până în vremea neutralităţii, când s-a despărţit de el, fiindcă susţinea intrarea României în război alături de Franţa şi aliaţii ei.

2. E vorba de un articol publicat în „Voinţa Naţională“ de la 6 martie 1907 sub titlul: *În chestia ţărănească*.

dintr-însa, ca să văd şi eu părţile acelea cu care am răzvrătit ţara! Mă înşel: de două ori s-a făcut lucrul acesta, cel puţin în parte: anul trecut, d-nul Dissescu, cu ocaziunea interpelării sale, a citat o frază dintr-însa şi anul acesta, d-nul Filipescu n-a citat, dar a făcut aluziune la aceeaşi frază.

Am să vă citesc şi eu fraza aceia, este fraza de la sfârşitul articolului: „Dacă a fost permis ca sângele să stropească străzile capitalei până şi în anul jubiliar, pietrele s-ar ridica singure să ne lovească, dacă am tolera ca alt sânge să mai plătească şi drepturile câştigate ale lui Mochi Fischer“. (Aplauze prelungite.)

D-lor, aplauzele d-voastră îmi dovedesc că dacă eu am fost vinovat, scriind fraza aceasta, d-voastră sunteţi complici cu mine. (Aplauze prelungite.)

Dl Barbu Păltineanu: Număraţi pe acei care vă aplaudă..

Dl Preşedinte: D-nule Păltineanu, ar fi fost mai cuminte ca să nu întrerupeţi, n-aveţi dreptul să întrerupeţi.

(Dl Barbu Păltineanu protestează.)

Dacă nu-mi înţelegeţi povaţa ce v-am dat, vă chem la respectul regulamentului. (Aplauze prelungite.)

Dl Barbu Păltineanu: Cer cuvântul.

Dl Preşedinte: N-aveţi cuvântul, dle Păltineanu, vă rog să respectaţi biroul. N-aveţi cuvântul. (Aplauze.)

Dl Barbu Păliineanu: Eu ştiu ce este cuminte şi nu este cuminte.

Voci: La ordine.

Dl Preşedinte: Răzvrătirea contra autorităţii biroului, este răzvrătire contra însăşi Adunării. (Aplauze prelungite.)

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Dar, dlor, dacă aplauzele d-voastră îmi dovedesc că n-am fost aşa tare vinovat când am scris cuvintele acestea, eu am oarecare indicii care îmi dovedesc că chiar adversarii mei nu sunt departe de a împărtăşi aceeaşi părere.

În adevăr, ce ar fi trebuit să schimb în fraza aceasta pentru ca să nu se poată incrimina? De! Poate unii ar fi preferat ca în loc să zic să se ridice „pietrele“, să zic „să se ridice cărămizile“. (Ilaritate, aplauze.)

Dar aceasta este o chestiune de gust; nu poate să meargă cineva până acolo încât să ameninţe pe un ministru să-l bage în puşcărie pentru că a preferat să scrie pietrele în loc de cărămizile. (Aplauze.)

Dl N. Filipescu: Cer cuvântul în chestiune personală.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Dar mai este şi altceva, este că amândoi onor. mei adversari, care s-au referit la fraza aceasta, nu au voit să o citească. Când vorbeau despre dânsa, când mă învinovăţeau în baza ei, n-au vrut s-o citeze. Ce s-a întâmplat? Să vă pun înainte actele oficiale. Anul trecut, la Senat, dl Dissescu avea broşura în mână, la tribună, şi a ţinut un foarte lung şi foarte frumos discurs, pe baza acestei fraze; dar când a venit vorba s-o citească, a citit-o aşa: „Dacă a fost permis ca sângele să stropească străzile

Capitalei până și în anul jubiliar, pietrele s-ar ridica singure să lovească în guvernul *conservator"*. Cum? Avea broșura în mână, o ținea înaintea ochilor și când eu spun acolo despre „drepturile câștigate ale lui Mochi Fischer", ce caută acolo guvernul conservator? (Aplauze prelungite.)

Dl Ioan Lahovari: Numai lui Mochi Fischer i se ardeau magaziile, casele și i se prăda averea?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Onor, dle Lahovari, mă iertați, nu discutăm aceasta. Când va veni vremea și când veți voi, voi fi gata să vă răspund.

Dl Ioan Lahovari: Ați sintetizat în Mochi Fischer toată chestiunea.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Să mă iertați, să-mi dați voie să nu vă răspund acum. Dacă vroiți altădată, voi fi gata să vă răspund, dar acum nu este Mochi Fischer în cauză, ceea ce este în cauză și ceea ce vroiu să dovedesc este că unii adversari politici, când au citit fraza, au avut impresiunea că nu au ce să învinovățească într-însa și au fost siliți să o schimbe. (Aplauze prelungite.)

Aș putea să zic că însuși dl Filipescu a avut impresiunea aceasta, de vreme ce d-sa n-a citit fraza, ci a citat-o din memorie și cu totul altfel, că, „dacă va fi represiune, pietrele se vor ridica". Apoi nu este aceasta fraza mea. Eu nu zic că se vor ridica pietrele, dacă va fi represiune; din întregul text al broșurii rezultă că *guvernul* are dreptul și datoria să facă represiune. Citiți tot, nu numai fraza de la sfârșit. Eu spuneam: nu se cuvine ca sângele românesc să plătească drepturile lui Mochi Fischer. (Aplauze prelungite și îndelung repetate).

Cred că în această privință, asupra acestui punct nici dl Filipescu nu poate fi de altă părere, căci d-sa este prea bun român ca să gândească altminteri decât mine! (Aplauze prelungite.)

Dar, dlor, cum că eu nu eram un răzvrătitor, cum că nu eram un sectar așa de periculos, cum mă califică onor. mei adversari, despre aceasta dânșii aveau o dovadă pipăită; era o altă broșură, scrisă de mine cu doi ani înainte, în 1905, intitulată: *Chestiunea țărănească*, asupra căreia mi s-a dezvoltat o întreagă interpelare anul trecut, fără ca onor. interpelator dl Maiorescu, care cu toate acestea este un polemist de prima forță, să fi atins fondul broșurii. D-sa mi-a făcut proces pentru o frază incidentală[1].

Dar de fondul ideilor expuse în broșură nu s-a atins și nu se putea atinge, pentru că sunt acolo lucruri pe care eu le-am expus, pe care nu le-aș fi scris altminteri, chiar dacă aș fi avut onoare să fac parte din Partidul Conservator. Care e scopul acestei întregi broșuri altul decât a asigura buna înțelegere între

1. Pentru Maiorescu vezi nota de la p. ???, vol. IV. Aici e vorba de interpelarea lui Maiorescu de la 28 ianuarie 1908, în care a citit și a comentat o frază din cartea lui Haret: *Chestiunea țărănească*.

proprietari și țărani? Și ce poate fi mai mult în folosul unora și al altora decât această bună înțelegere? Că mijloacele propuse de mine vor fi fost bune sau rele, după părerea conservatorilor, e altă chestiune. Dar întreaga broșură nu tinde la altceva. Apoi cum acela care la 1905 căuta să stabilească pacea și buna înțelegere între cele două pături sociale de sus și de jos, era să vină la 1907 eu torța incendiară și să pună foc edificiului pe care căuta să-l ridice? Iată, dlor, o singură frază vă citesc. Broșura este mare și nu aș putea să vă o citesc întreagă.

„Toți acești țărani care nu au pământ deloc sau au mai puțin decât le trebuie, nu ar putea să capete pământ decât în unul din următoarele moduri și prin o împroprietărire ca cea de la 1864, atât pe proprietățile statului, cât și pe cele private, prin cumpărare.

Prima soluțiune trebuie înlăturată: Pentru că ea ar ridica prea multe și destul de justificate protestări din partea proprietarilor, ale căror moșii, deja reduse la 1864, s-ar mai reduce încă acum, pentru că această soluțiune nu se poate aplica moșiilor din care la 1864 s-au dat deja la țărani cele două treimi; și în fine, pentru că această soluțiune nu ar face decât să amâne greutățile pentru 15–20 ani, după care ar trebui procedat la o nouă împroprietărire; dar mai presus de toate, soluțiunea aceasta ar întări în spiritul țăranilor convingerea, deja născută la 1864, că, de câte ori nu vor avea ei pământ de ajuns, moșiile proprietarilor trebuie să le împlinească trebuințele“. (Aplauze.)

Dar în orice caz, o mulțime de prieteni ai mei politici știu că erau de părere pentru împroprietăririle sub o formă sau alta. Eu nu eram de părerea aceasta, și nici astăzi nu sunt; o împroprietărire imediată nu ar aduce la rezultatul la care tindem, de a îmbunătăți soarta țăranilor. Ar fi o perioadă de tranziție prea lungă, prea grea și prea periculoasă, prin care să trecem, până să ajungem la scopul nostru.

Eu preconizam un alt sistem, acela de a face mai întâi pe țăran arendaș și după o perioadă oarecare de formațiune să ne gândim la un fel oarecare de împroprietărire, pe care ei singuri ar fi realizat-o prin cumpărare directă.

Iată sistemul propus de mine; mi se pare că sistemul acesta nu se depărtează mai deloc de înseși vederile conservatorilor.

Iată o altă frază, pe care o citez și care este ultima:

„Ceea ce nu s-a făcut până acum, trebuie să se facă îndată ce partidul va reveni la putere, căci este pericol, și pericol mare.

Lățirea trusturilor evreiești ale moșiilor, creșterea cea mare a arenzilor de anul acesta se traduc toate prin sărăcirea până la extrem a țăranilor și este în sentimentul tuturora, chiar în al celor mai optimiști, că această stare de lucruri, dacă va mai dura, nu se va putea rezolva decât printr-o catastrofă. Grecii și evreii vor trece granița cu milioanele stoarse de la țărani, dar ce va fi aici pe urma lor, nu va fi bine“. (Aplauze prelungite.)

Acestea le scriam la 1905, cu doi ani înainte de revoluțiune. Deja de atunci eu, ca și mulți alții, ne dădeam seama că lucrurile nu merg bine.

Cum putea să scrie altfel un om cuminte decât așa? (Aplauze.) Îmi faceți d-voastră o învinuire pentru că cu doi ani înainte vedeam pericolul? (Aplauze.) Am căutat să deștept atențiunea tuturor și să provoc pe oamenii care dispuneau de putere în momentul acela și pe acei care aveau să mai dispuie de dânsa în viitor, să se gândească, că este pericol mare și că se poate ajunge la o catastrofă. (Aplauze.) Din nenorocire, profeția mea a avut partea profeției Casandrei. Nimeni nu a ascultat-o și așa de mult nu a ascultat-o, încât peste doi ani o uitase cu desăvârșire; și nici nu se mai gândea că a putut să fie oameni care să prevadă ceea ce se întâmplase. În minutul din urmă, când catastrofa s-a întâmplat și când s-a realizat profeția mea, până și în acest detaliu, că evreii și grecii au trecut granița cu milioanele, (aplauze prelungite), atunci s-a căutat o explicațiune de moment și s-a găsit că un țăran a umblat cu broșuri, un altul a umblat cu ziare incendiare și alte lucruri de felul acesta! D-lor, evenimente de asemenea gravitate nu se pot produce din cauze de asemenea neînsemnătate. (Aplauze prelungite.)

Să admitem că țăranii și-au făcut o idee greșită despre starea lor, că starea lor este mai bună decât și-o închipuiesc ei, după cum cred unii din onorabilii noștri adversari.

Foarte bine, dar că erau în capul lor aceste idei de demult, nimeni nu o poate contesta, și nimic nu s-a făcut ca să se scoată din capul lor aceste idei, și să nu-i lase să ajungă acolo unde au ajuns (Aplauze.) Eu, care prevăzusem pericolul și care mă sileam și înainte de 1905, în sfera mijloacelor mele, ca să caut să contribui la înlăturarea lor, pentru aceasta sunt răsplătit așa cum sunt răsplătit astăzi! (Aplauze prelungite.)

Cum că broșura mea de la 1905, departe de a fi o broșură incendiară, a avut utilitatea ei, și că în orice caz a pornit din cea mai curată dorință de a evita țării teribila încercare prin care a trecut, am destule dovezi și poate, dacă nu m-aștept să fiu taxat de prezumțios, aș aminti că multe din soluțiunile propuse și preconizate de mine atunci ,au avut de atunci corp de ființă, și aceasta tocmai în momentul cel mai greu al încercării, prin care am trecut (aplauze prelungite); cum că nu mă înșelam așa de grozav, după cum pretind unii, am dovezi de la înșiși onor. noștri contrazicători.

Iată, onor. dl Lahovari era ministru al domeniilor atunci și a îmbrățișat unele din cele mai modeste din soluțiunile propuse de mine; dar în sfârșit a dovedit că a citit cartea și a găsit că nu era de lepădat în întregimea ei. Spre exemplu, ideea casei de asigurare contra foametei și a sărăciei, idee pe care am propus-o în broșură, dl Lahovari a realizat-o prin o lege. Legea aceasta nu a avut succes, dar eu continuiu a crede, aceasta e părerea mea personală și nu angajează pe nimeni, că ideea era bună. În realizarea ei, însă, s-au făcut oarecare erori, pentru care însă sunt departe de a face o învinuire dlui Lahovari; este prea posibil că și dacă eu aș fi făcut legea, să fac ori acele erori ori altele, pentru că orice lucru nou, făcut pentru prima oară, te expune la asemenea neajunsuri, dar fondul ideii eu cred că era bun.

De asemenea, ideea arendării moşiilor statului la săteni, asupra căreia am insistat mult în broşura mea, dl Lahovari a căutat să o realizeze.

Apoi, atunci va să zică, iată ca cel puțin în unele din părțile ei, era un tărâm comun de vederi în cele două partide adversare, care guvernează țara aceasta pe rând.

Apoi, pe acela care face, sau cel puțin se sileşte să facă țării lui servicii de acest fel, doar cineva care este prea supărat, poate să-l taxeze de „sectar periculos“. Poate să fie sectar, dar „periculos“ nu.

Dar, dlor, au fost între cele spuse de dl Filipescu întrevorbitorului său de la „Universul“, lucruri şi mai grave. D-sa a spus: avem indicii, cum că şi astăzi dl Haret răzvrăteşte pe țăran. Să vă citesc însăşi fraza aşa cum a fost rostită: „după informațiunile noastre continuă şi…“ (Citeşte)[1].

Iată fraza dlui Filipescu.

Onor. dle Filipescu, când cineva aruncă cuiva şi mai ales unui adversar politic o învinovățire ca aceasta, omul învinovățit are dreptul să ceară probele (Aplauze.) Vă rog să scoateți la iveală, dacă nu probele, măcar indiciile pe care le aveți, iar dacă nu, vă tăgăduiesc dreptul de a vorbi aşa .(Aplauze.)

Dreptul de polemică politică merge departe de tot, mai ales la noi, dar socotesc că sunt oarecare limite peste care, pentru respectul omenesc pe care ni-l datorim unul altuia, nu s-ar cuveni să trecem (Aplauze.) Sfidez pe oricine: nu acum, pentru viitor, dar pentru oricare moment din viața mea să găsească cel mai mic indiciu şi să-l dea pe față, cu care să dovedească nu că am participat, asta e o afirmare pe care nici nu mă înjosesc să o combat (aplauze îndelung prelungite, strigăte de bravo), dar că aş fi având măcar o aşa mentalitate, care la un moment dat să mă poată împinge la extremități ca acelea ce mi se pun în seamă (Aplauze prelungite.)

D-lor, viața mea politică e începută târziu; nici nu gândeam alte dăți că voi face politică vreo dată în viața mea şi mai ales că voi ajunge la foarte înalte onoruri la care am ajuns, dar, în această scurtă viață politică, eu am lucrat şi am vorbit şi am scris foarte mult, şi tot ce am făcut, şi am scris, şi am vorbit, sfidez pe oricine să găsească un rând sau o vorbă sau o faptă care să îndreptățească învinovățirile ce mi se tot aduc de trei ani încoace. (Aplauze prelungite.) Ce s-a publicat, este pe față; se poate pune pe masă oricând; ați văzut singura frază de care s-au agățat pentru a-mi face învinovățire. Niciunul dintre adversari n-a vroit să citească întreagă (Aplauze.) Dar, dlor, afară de aceasta, eu am avut şi

1. Un obicei rău al celor ce publicau discursurile din Parlament era să nu reproducă pasaje pe care oratorul le citea, ci numai să spună că „citeşte“. Notița aceasta nu era însoțită de nici o indicație bibliografică pentru a putea cineva să caute într-o anumită publicație cuvintele citate. Cercetând, am găsit acel interviu în ziarul „Universul“ din 10 noiembrie 1909. Fraza întreagă pe care a citit-o Haret este aceasta: „*După informațiunile. noastre, d. Haret continuă şi astăzi, pe sub mână, aceeaşi politică subversivă şi se pregăteşte pentru noi răscoale*“.

am o întinsă corespondență și cu oameni din afară de corpul didactic. Mi s-a făcut învinovățire și din aceasta. După concepțiunea unora, dlor, ar trebui ca ministrul instrucțiunii să fie un „Dhalai Lama“, de care să nu se poată apropia nimeni și nimeni dintre dascăli să nu-i poată vedea fața. (Aplauze.)

Concepțiunea mea, dlor, este alta: eu cred că ministrul, oricare ministru este dator să fie în cea mai de aproape atingere cu toți cei pe care e chemat ca să-i administreze. (Aplauze prelungite.) Să le dea îndemnuri, să le dea sfaturi, să le dea învățăminte, să-i certe atunci când ei greșesc. Eu așa fac. (A-plauze).

Este o muncă foarte mare pe care mi-o dau pentru aceasta, dar nu-mi pare rău de dânsa. (Aplauze.)

Nu-mi pare rău, pentru că, cu toate supărările pe care adversarii mei se silesc să mi le producă din cauza aceasta, am avut de altă parte așa de bune și frumoase rezultate, încât ajung cu prisosință să-mi răsplătească toate acele neajunsuri. (Aplauze prelungite).

Și dacă ați putea d-voastră să adunați într-o zi miile de scrisori pe care le-am adresat dascălilor de toate treptele, de la învățătorul din fundul Dornei, și până la cel mai înalt profesor universitar, vă asigur că nu veți putea niciodată să-mi formați un monument care să-mi fie mai spre lauda mea. (Aplauze prelungite și repetate.)

În niciuna din ele nu veți găsi nimic care să tindă la altceva decât la înălțarea sufletului celui cu care vorbesc și la îndreptarea lui pe căi bune. (Aplauze.)

Și de aceea vă spun că nu mi-e frică în ziua când va veni vremea ca dl Filipescu să mă bage în închisoare (ilaritate, aplauze), nu mi-e frică deloc de probele pe care le veți putea aduna în contra mea. Nu tăgăduiesc, nu reneg nimic din tot ce am scris, din tot ce am vorbit, din tot ce am făcut. (Aplauze prelungite și îndelung repetate.)

D-lor, evident că, după ce vorbesc așa, eu nu pot să urmez pe adversarii mei pe tărâmul pe care dlor sau aventurat, adică acela al învinovățirilor neîntemeiate și nedovedite; dar numai pentru ca să fac o demonstrație prin reducere la absurd, cum numim noi în știință, să-mi dați voie două minute să arăt ce con-cluziuni s-ar putea trage din cele ce au vorbit atât dl Filipescu cât și dl Cantacuzino.

D-l Cantacuzino a zis o vorbă, căreia poate d-sa nu i-a dat mare importanță, dar din care să vedeți ce concluzii s-ar putea trage, nu le trag eu, Doamne ferește, dar ar putea cineva, puțin binevoitor față de d-sa să le tragă.

A zis: „Școala nu trebuie să fie școală de propagandă, nici religioasă, nici politică“. Ați zis-o. Ei bine, dlor, cum că școala nu e cuib de propagandă religioasă, aceasta este cert. Nici nu s-a vorbit altfel, nici de noi, nici de adversarii noștri; de nimeni. Dacă e așa, atunci învinuirea pe care dl Cantacuzino o aduce școalei și anume școalei rurale, căci de dânsa este vorba, este că face propagandă politică.

Care este, dlor, propaganda de care sunt învinuiți învățătorii? Este faimoasa activitate extra școlară, activitate care a dus la băncile populare, la obștile sătești

de arendare, la cercurile culturale, la cantinele şcolare şi la alte lucruri de acelaşi fel.

Va să zică, după d-voastră, acestea constituie o propagandă politică? Contra cui? Contra noastră? Nu. Atunci contra d-voastră? Va să zică, pe d-voastră vă supără băncile populare şi obştiile de arendare şi cooperativele săteşti? (Aplauze.)

Eu nu zic că este aşa, dar este bine, vedeţi, când aduceţi învinuiri adversarilor, să nu căutaţi să treceţi peste ţintă, pentru că se pot întoarce înapoi (Aplauze.)

Tot aşa şi cu onor dl Filipescu, aş putea şi eu să-i fac proces de intenţie şi să-i zic: Atunci când d-sa merge aşa de departe faţă de un ministru în exerciţiu, încât să-l învinovăţească fără dovezi, că umblă să răscoale satele, n-aş putea şi eu să zic: eu ştiu ce are să facă dl Filipescu. D-sa are de gând, când o veni la guvern, să desfiinţeze toate reformele pe care le-am făcut noi. Şii fiindcă, dlor, prevăd că aceasta nu are să se facă fără rezistenţă din partea ţăranilor, şi o să fie nevoie de represiune, îşi caută de mai înainte explicaţiunile pentru represiunile viitoare! Aplauze).

Vedeţi, aş putea să o zic aceasta, dar nu o zic, pentru că nu vreau ca d-voastră să aveţi dreptul să-mi faceţi mie vina pe care eu v-am făcut-o adineauri. Eu spun acestea ca mijloc de dovedire, şi nimic mai mult.

Dl P. P. Carp: O să vă spun eu ce o să facă Filipescu, când o veni la putere!

Dl I. I. C. Brătianu, preşedintele consiliului: Garantaţi d-voastră de viitorul politic al dlui Filipescu? (Ilaritate.)

Dl P. P. Carp: Garantez.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: În orice caz, dlor, să-mi permiteţi ca în urma acestor explicaţiuni să consider, cum se zice la tribunal, incidentul ca închis, şi de aici înainte să-mi fie iarăşi permis ca să nu mă mai ocup nicidecum şi niciodată de învinovăţiri de acest fel. (Aplauze prelungite.)

E sigur că opoziţiunea trebuie să facă opoziţiune, şi pentru ca să facă opoziţiune îi trebuie să aibă materie, şi fiindcă nu are materie, trebuie să-şi o creeze. (Ilaritate, aplauze). Acesta e un subiect găsit gata, să o lăsăm să-l exploateze, dar noi să ne căutăm de altă treabă. (Aplauze.) Deocamdată, acelora care ar fi încântaţi ca să mă considere ca instigator, eu îmi voi permite să le dau şi eu oarecare elemente mai bune de dovedire a instigaţiunilor făcute de mine.

D-lor, mai întâi, în aceşti câţiva ani de când am onoarea să dirig ministerul de instrucţiune, mi-am dat toată osteneala posibilă pentru a lăţi cu deosebire instrucţiunea în păturile populare, care au lipsă de ea. (Aplauze prelungite.)

Poate că aceasta va tulbura socoteala unora; dar nu mă preocup de aceasta. Frecvenţa şcoalelor rurale aproape s-a îndoit (Aplauze.) Numărul absolvenţilor şcoalelor rurale, pe care în anul 1897 l-am găsit la 6.880, astăzi trece de 30 mii (Aplauze.)

Am găsit şcoale rurale instalate în bordeie, în care în cea mai mare parte nu încăpeau mai mult de 20 de copii într-o sală de clasă, unde după lege ar fi trebuit

să încapă 80, şi aceşti 20 şedeau pe pământul gol şi ploua prin stuful spart cu care era presupus că este acoperită şcoala. (Aplauze.)

De la 1896 până astăzi s-a clădit 1.738 de şcoli, cu 3.050 săli de clasă şi cu 809 locuinţe de învăţători. Din acestea, numai în timpul ministerului meu, s-au clădit peste 2.200 săli de clasă, numai în aceşti 8 ani. (Aplauze.) Este adevărat că în aceşti 13 ani intră în socoteală şi 4 ani de guvern conservator, şi trebuie să facem fiecăruia partea sa.

Este adevărat că din aceste 1.738 de şcoli s-a construit şi sub guvernul conservator: În 1899, trei (mare ilaritate, aplauze prelungite); în 1900, 158 de şcoli, ceea ce reprezintă 9% din ceeea ce s-a făcut. (Aplauze, ilaritate).

Vă rog, însă, să observaţi că, chiar din aceste 158 de şcoale, mai mult de jumătate din ele erau începute sub regimul liberal, şi au fost terminate în anul 1907! (Aplauze prelungite.)

Mai este ceva. Ultima serie de şcoli construite în anul 1906, aş putea zice că este singura serie pe care am putea-o pune la activul guvernării conservatoare, căci toate cele din anul precedent, fără excepţiune, erau începute de mine. Dar cele din 1905 şi 1906, ştiţi cum s-au făcut? Pe când guvernul liberal crea şcoalele, cu propriile resurse ale Casei Şcoalelor, în timpul anului 1906, fondul prevăzut în bugetul Casei Şcoalelor pentru acest scop, a fost cheltuit în alte scopuri, aşa că a trebuit să se împrumute de la o bancă particulară, din Bucureşti, cu o dobândă mare, de 6%, pentru ca să se facă aceste şcoale. (Aplauze.)

Iată lucruri care nu se iartă, şi pe care în ziua judecăţii vă rog să mi le amintiţi, ca să le pun la pasivul meu ca instigator al maselor ţărăneşti. (Aplauze prelungite şi îndelung repetate). Mă opresc şi nu mai citez şi alte măsuri de a două mână pe care le-am luat, precum înfiinţare de biblioteci rurale, cantine şi colonii şcolare etc., dar vă citez altceva, numărul posturilor de învăţători înfiinţate.

D-voastră ştiţi că vederile onorabililor noştri adversari în această chestiune sunt că avem prea mulţi învăţători, că se înneacă satele de prea multă lumină şi că ar mai trebui pus nişte obroc deasupra luminii care se înalţă, pâlpâind de la un capăt la altul al satelor noastre! Şi ca să răspundă acestei trebuinţe, au tăbărât pe şcoalele normale, desfiinţându-le cu duiumul.

Se înţelege că atunci, când vine vorba la traducerea în fapt a acestor lucruri, deosebirile sunt mari.

De la 1896–1897 până astăzi sunt înfiinţate 2.553 posturi noi de învăţători. Dintre acestea numai în timpul dlui Poni şi Mârzescu s-au înfiinţat 560, iar în timpul celor trei ministere câte am trecut eu, 1.401 posturi noi. Numai în aceşti doi ani din urmă s-au înfiinţat 948 posturi noi de învăţători. (Aplauze.) Şi s-ar fi înfiinţat şi mai multe, dacă n-aş fi fost stânjenit de lipsa de personal, care are să fie şi mai grea peste doi ani, cum ziceam, când şcoalele normale n-au să ne dea niciun absolvent.

Am înfiinţat şcoli de agricultură, şcoli de meserii. Unele dintr-însele s-au bucurat şi ele de critica adversarilor noştri, pentru motive pe care este inutil să

le amintesc aici. Noi ne-am căutat de treabă, şi în opt ani de zile de la cinci şcoli de agricultură şi meserii ce aveam, am trecut la 78, şi aţi putut vedea, acum două luni de zile, la expoziţiunea de la Filaret[72], rezultatele date de dânsele. (Aplauze.) Dar am aici oarecare numere care pot să vă arate şi altminteri, rezultatele date de dânsele.

Şcoalele de agricultură abia înfiinţate, cea mai veche dintr-însele – afară de cele trei de la început pe care le-am avut –- cea mai veche dintr-însele nu are decât opt ani de vechime, au dat 1.367 absolvenţi, dintre care opt sute şi mai bine sunt intraţi de-a dreptul în agricultură (Aplauze), iar o parte dintr-înşii nu au încă carieră, sunt în armată sau aiurea.

Vasăzică, proporţia, cum vedeţi, este foarte bună. (Aplauze.)

Şcoale comerciale: S-au înfiinţat şcoale de comerţ elementare, aşa cum dorise dl Carp să le înfiinţeze la 1893, şi nu a putut atunci, căci Camera a schimbat legea sa şi le-a dat cu totul alt caracter. Eu am revenit la tipul acela, şi rezultatul este că din absolvenţii acelor şcoale 91 % au intrat în comerţ, iar din şcoalele superioare 77%. (Aplauze.) Rezultatul altminteri practic al acestor întâmplări este că numărul patentărilor români de la 1 aprilie 1908 încoace a crescut cu 2.911, iar numărul patentărilor străini a scăzut în acest timp cu 3.649, mai cu seamă în Moldova. (Aplauze prelungite.)

Fără îndoială că rezultatul acesta din urmă, pe care l-am citat, nu se poate pune numai la activul şcoalelor; sunt şi alte însemnate cauze care au conlucrat la dânsele, dar şi şcolile au contribuit mult mai bine, când vor prinde puterea pe care a-stăzi încă nu o au. (Aplauze.)

În sfârşit, ca să închei, toată lumea ştie rezultatul acelei activităţi extraşcolare aşa de criticată de onor. noştri adversari: Sunt 2.600 bănci populare în ţară, cu un capital care, în momentul acesta, trebuie să treacă peste 60 milioane, adică: această instituţiune reprezintă cea mai puternică organizaţiune financiară din cele pe care le avem astăzi în ţară. (Aplauze prelungite.).

Şi mai avem obşti pentru arendare de pământ, care, numai în câţiva ani, în trei ani, au ajuns la 183, cu un capital de vreo 2½ milioane, ţi care aveau în arendă astă-vară 182.000 hectare de pământ.

Dl I. G. Duca: Sunt 300 obştii care plătesc peste 4 milioane-arendă.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Cu atât mai bine; datele mele sunt mai vechi.

Iată, dlor, care este activitatea mea subversivă. (Aplauze îndelung prelungite).

Cu această activitate, dlor, eu mă laud, şi orcât ar căuta unii să mă descurajeze şi să mă prezinte în ochii d-voastră şi ai ţării ca un element periculos şi turbulent, eu am deplină încredere în dreapta judecată a oamenilor, ca să fiu sigur că asemenea aprecieri nu vor avea trecere în ochii nimănui. (Aplauze prelungite.)

Ştiu eu de unde vin mai cu seamă învinovăţirile: Vin de acolo că mulţi nu-şi închipuie că poate cineva să aibă o situaţiune oarecare şi să nu abuzeze de dânsa;

nu-şi pot închipui că, având cineva puterea de a îndrepta într-o anumită direcţiune o masă aşa de compactă şi numeroasă ca a învăţătorilor şi a preoţilor, nu ar putea să nu abuzeze de această putinţă, ca să răstoarne cu dânsa lumea întreagă.

D-lor, activitatea mea dovedeşte că nu este aşa, şi dacă este vorba că asemenea trecere a mea face umbră cuiva, pentru ce şi aceia nu caută şi ei să lucreze în direcţiunea noastră, pentru că şi ei ar avea aceeaşi putere ca şi mine, de a îndrepta lumea spre bine? (Aplauze prelungite.)

Dar cum? Vor să prindă pe oameni cu rău? Pe învăţători şi pe preoţi d-voastră nu-i scoateţi din răzvrătitori, din tulburători, şi nu încetaţi cu ameninţările contra lor, că aveţi să le faceţi aşa şi pe dincolo, când veţi fi mari şi tari. (Aplauze.)

Aţi avea şi d-voastră un rol foarte însemnat în activitatea care se desfăşură: interveniţi în ea; aduceţi contigentul d-voastră de muncă şi de idei, căutaţi să îndreptaţi activitatea aceasta pe calea care vi se pare cea mai bună şi să îndreptaţi ceea ce se pare că este excesiv şi rău în activitatea noastră. Dar vreţi să răsturnaţi toate, să criticaţi tot ceea ce am făcut noi, aceasta este o sistemă foarte greşită. (Aplauze.)

D-lor, am încheiat cu ceea ce aveam de zis. Îmi pare rău că am fost mai lung decât credeam, dar, după cum aţi putut vedea, în vorbirea mea m-am mărginit peste tot de a răspunde la acuzaţiunile precise ce mi s-au făcut şi nu puteam să fac altfel, căci, dacă pentru un particular e indiferent de a răspunde sau nu, este treaba lui, pentru un ministru, pentru un membru al guvernului, se impune să răspundă la învinovăţirile care i se aduc. De aceea, dlor, am crezut că este de datoria mea nu numai pentru mine, dar şi pentru colegii mei din minister, ca să răspund aşa precum am răspuns. (Aplauze prelungite şi îndelung repetate).

(Dezbaterile Adunării Deputaţilor. Sesiunea 1909–1910, nr. 14 de la 5 decembrie 1909, pp. 113–117, nr. 15 de la 6 decembrie 1909, pp. 119–125.)

XLVIII.
Răspuns la interpelare

Discurs în şedinţele Senatului de la 15 şi 16 decembrie 1909, ca răspuns la interpelarea lui C. Dissescu în privinţa situaţiunii episcopului Gherasim de Roman

După votarea legii prin care s-au modificat câteva articole din legea sinodală (Vezi mai înainte în acest volum la p. 178), episcopul de Roman, Gherasim Safirin, care o combătuse vehement, continuase acţiunea sa de împotrivire în Sinod, o declarase necanonică şi deci fără putere faţă de chiriarhii care respectă canoanele. Memoriul prezentat de el Sinodului în şedinţa de la 12 octombrie 1909, a avut un singur susţinător, pe arhiereul Calistrat; dar ceilalţi, în frunte cu mitropolitul Moldovei şi cu mitropolitul Primat nu l-au aprobat, nici nu l-au discutat. Sinodul a declarat incidentul închis şi a trecut la ordinea zilei. Episcopul însă a declarat că se retrage din Sinod, asupra căruia a aruncat „anatema". De altă parte, preoţii din eparhia Romanului – firește, ca şi ceilalţi din restul ţării – au luat parte la consistoriile instituite prin noua lege. Episcopul se găsea deci în dezacord şi cu Sinodul şi cu preoţimea pe care el o conducea.

Interpelatorul întreabă pe ministru care sunt cauzele acestui conflict şi ce mijloace va întrebuinţa ca să facă a înceta. Legea prezentată de ministru este constituţională, dar poate că este anticanonică, şi episcopul are dreptate. După ce studiază diferitele posibilităţi de a ieşi din această situaţiune, înclină spre modificarea articolelor 18, 19 şi 21 din lege, care au fost declarate anticanonice de către episcopul Gherasim.

Haret îi răspunde cele ce urmează.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: D-le preşedinte, dlor senatori, situaţiunea unui ministru care are să răspundă la o interpelare, mai ales la o interpelare susţinută de un parlamentar experimentat, cum este dl Dissescu, este în genere cam neplăcută, pentru că, dacă interpelatorul a avut timp ca, în liniştea cabinetului său să-şi ordoneze ideile şi argumentele, răspunzătorul trebuie să ia cuvântul, fără ca să aibă această facilitate. De aceea, vă rog să mă îngăduiţi ca în răspunsul meu să mă mulţumesc să urmăresc vorbirea dlui Dissescu şi să răspund la acele puncte care comportă un răspuns; dar pe urmă voi cere voie ca să expun chestiunea şi aşa cum o consider eu, în toată deplinătatea ei.

Lucrul acesta cere un timp ceva cam lung şi ora fiind deja înaintată şi puterile mele neajutându-mi să vorbesc de-a rândul prea multă vreme, şi deoarece

nici pe d-voastră nu vreau să vă obosesc, voi fi silit să vorbesc şi mâine ceea ce nu voi putea spune astă-seară.

Dacă regulamentul Senatului ar fi permis, aş fi dorit sa ascult şi pe P. S. S. Episcopul de Roman în expunerea ce ar fi crezut că putea să facă incidentului ridicat de P. S. Sa. Dar dacă regulamentul nu permite, eu mă supun lui şi mă mulţumesc să răspund dlui Dissescu.

Dl C. Dissescu: Precedentele permit…

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Daţi-mi voie să nu intervin în afacerea aceasta; este singur preşedintele Senatului în drept să reguleze această chestiune, şi nu eu.

D-lor senatori, onor. dl Dissescu din vorbirea sa a consacrat mai mult de jumătate discutării chestiunii, dacă legea votată de d-voastră astă-primăvară este sau nu este constituţională, este sau nu este canonică[1].

Eu socotesc că lucrul acesta nu este oportun şi nu e nici necesar să-l discutăm, pentru că ar fi o discuţiune fără niciun fel de sancţiune.

Vă aduceţi aminte că iarna trecută au urmat aici, lucru cam neobişnuit în Senat, unde de regală se lămuresc lucrurile mai repede, o discuţiune de opt şedinţe, dacă nu mă înşel, asupra acestei singure legi de 32 de articole, din care nu erau decât vreo 5 sau 6 care se pretau la discuţiune.

De atunci s-a întors şi răstors chestiunea pe toate părţile. S-a discutat şi chestiunea canonicităţii, şi chestiunea constituţionalităţii, şi oportunitatea legii, şi utilitatea ei.

Şi Senatul, în înţelepciunea lui, a judecat că legea aşa cum este votată este bună şi trebuie aplicată.

Vă întreb pe d-voastră, ce procedeu constituţional ar fi, – şi întrebarea aceasta se adresează în special dlui Dissescu, care este profesor de drept constituţional, – dacă pe cale de interpelare s-ar readuce legile din nou în discuţiune, ori de câte ori se va găsi un orator care ar avea să susciteze asemenea discuţiuni?

Şi mă întreb, dacă din discuţiunea ce ar urma, din vorbirea dlui Dissescu şi din răspunsul meu, ar rezulta chiar pentru d-voastră convingerea tardivă, cum că legea este necanonică sau neconstituţională, care ar fi rezultatul?

Ar putea Senatul ca acum să schimbe legea?

Cred că ar putea să dea un vot, şi este în dreptul lui să o facă oricând, dar rezultatul practic al acestui vot nu ar fi deloc sensibil, cel puţin pentru moment, cu atât mai mult, că legile, şi la noi ca şi aiurea, nu sunt legi imutabile; şi chiar dacă acelaşi partid care le-a votat nu le schimbă, vine rândul celuilalt partid care nu îşi face scrupule de a le schimba, când el găseşte de cuviinţă.

D-lor, am văzut şi astăzi, cum am văzut şi în iarna trecută, un lucru pe care eu nu-l cred bun; anume, făcându-se mereu apel la banca prelaţilor, ca să intervină

---

1. E vorba de legea sinodală votată în martie 1909. În discursul rostit atunci, Haret a discutat chestia constituţionalităţii şi a canonicităţii. Vezi volumul de faţă, p. ?????.

în discuțiune într-un sens sau altul; și mi-aduc aminte în anul trecut, cu ocaziunea discuțiunii art. 14, mi se pare, făcându-se interpelări personale cutărui sau cutărui prelat: „Spune P. S. Ta, care este adevărul; nu este adevărat că aceasta este contra canoanelor?“ Și astăzi, sub o formă mai învăluită, tot cam așa s-a făcut. Eu cred, dlor senatori, că nu este bună procedarea aceasta; și d-voastră, reprezentanții celuilalt partid, chiar singuri spuneați că vrajbele și neînțelegerile nu sunt bune nicăieri, și în biserică mai puțin decât oriunde. Atunci de ce să căutăm să semănăm vrajba în biserică? (Aplauze.)

Lăsați pe prelați să vorbească atunci când găsesc ei de cuviință, căci sunt oameni în vârstă, trecuți prin toată experiența vieții, și știu când trebuie să vorbească. De ce vă închipuiți d-voastră că este nevoie să-i învățăm noi ce să spună, mai ales într-o chestiune cum este aceea a canoanelor, în care se pricep mai bine decât noi?

Dl Dissescu, în cealaltă jumătate a vorbirii sale, a insistat asupra necesității de a se modifica legea sinodală, și a făcut apel la mine ca să nu fac chestiune de amor propriu din lucrul acesta.

D-lor senatori, dacă ar fi să vorbesc despre amorul meu propriu, aș putea să zic că sunt foarte la largul meu, pentru că nu o dată, ci de nenumărate ori, am dat dovadă că atunci când este vorba de un interes superior, eu nu fac să intervină persoana mea. Și îmi amintesc de ziua când chiar aici, în Senat, s-a votat legea învățământului secundar și superior. Era prima lege importantă pe care eu, ca ministru, reușeam să o fac să treacă înaintea Corpurilor legiuitoare; o lege care vă aduceți aminte că 24 de ani fusese în discuție. În ziua în care ajunsesem să am acest succes mare pentru un începător în politică, cum eram eu, puteam să-mi cam pierd capul și să-mi fac despre mine însumi păreri mai mari decât cele cuvenite; și cu toate acestea, chiar în ziua când s-au încheiat dezbaterile aici, am spus: „Să nu gândiți că eu socotesc că legea e perfectă; nicio lege omenească nu e perfectă; și o să vină vremea cât de curând ca să nu mai fie în curent cu trebuințele, și o să trebuiască să o îmbunătățim spre a o aduce la nivelul trebuințelor timpului“. Și așa s-a și întâmplat, pentru că chiar acea lege din 1898 a venit vremea când experiența a dovedit că are nevoie de îmbunătățiri, și i-am adus chiar eu modificări.

Dar să mi se ceară ca o lege abia votată, și care nu a primit aplicarea ei decât ieri, fiindcă numai ieri dimineață s-a întrunit Consistoriul superior; ca această lege încă nesupusă focului experienței, care până azi nu e atacată decât de un singur om, fie el și episcop, să vin eu și să cer modificarea ei numai pentru a fi plăcut P. S. Episcop de Roman și dlui Dissescu? Un asemenea lucru nu mi se poate cere, nu pentru considerațiuni de amor propriu, dar pentru că aș dovedi o ușurință nepermisă, și mi-aș bate joc de o lege de asemenea importanță, trecută prin discuțiunea și aprobarea d-voastră.

Cum ziceam, nu e nici o lege omenească nestrămutată. Legea sinodală din 1872 s-a modificat în acest an.

Pentru ce legea din anul acesta nu s-ar modifica şi dânsa? Dar lăsaţi-i posibilitatea să arate dacă e bună sau nu; şi dacă nu e bună, unde nu e bună, şi pentru ce nu e bună? Dar, aşa cum ne-o veni inspiraţia momentului, să modificăm o lege de importanţa acesteia, puteţi vedea la ce neajunsuri se poate da loc.

Cum socotiţi că un guvern care se respectă să facă un asemenea lucru? Va veni şi vremea să se modifice. Spuneaţi că viaţa noastră politică e pe sfârşite. Se poate. Veţi veni d-voastră, sau poate ceilalţi[1] şi dacă veţi găsi că nu e bună, o veţi modifica. Veţi avea vreme până atunci să vedeţi unde e rea, şi să ştiţi ce modificări să faceţi.

Dar de nu va fi aşa, adică daca nu suntem pe sfârşite, ci vom avea încă câţiva ani înaintea noastră, o să avem vreme să facem experienţa pe care aţi fi făcut-o d-voastră, şi să venim poate chiar noi cu modificările ce vor fi necesare.

Însă trebuie să observ un lucru. Asupra legii de faţă, noi liberalii avem un fel de vederi, vederi ce sunt consacrate însăşi prin lege, aşa cum e ea redactată. Partidul Conservator prezidat de dl Carp are şi el vederile sale, pe care dl Carp, cu autoritatea recunoscută a d-sale, le-a expus în mod clar la Cameră. Asupra aceleiaşi legi conservatorii-democraţi au şi ei vederile lor, pe care dl Dissescu le-a expus astăzi. Nu e potrivire intre aceste trei feluri de vederi; fiecare vede în felul lui. Urmează dar că, dacă am proceda cu uşurinţa cu care ar dori dl Dissescu la facerea şi desfacerea legilor, după ce noi în 1909 am făcut legea sinodală în felul cum e făcută, mâine, dacă va veni Partidul Conservator, o va modifica în sensul vederilor dlui Carp, şi când va veni Partidul Conservator-Democrat o va modifica în sensul vederilor dlui Dissescu. Credeţi că e bine şi prudent să procedăm aşa? Oare dacă pentru incidentul provocat de P. S. S. Episcopul de Roman va trebui să ne pierdem sângele rece şi numaidecât să răsturnăm tot, ca să intrăm în voia cutăruia sau a cutăruia, fie acela chiar un episcop, nu vă temeţi că am putea să jignim pe vreun alt înalt Prelat, şi ne-am pomeni cu un alt incident?!

Şi cu atât mai mult ar fi de temut acest lucru, cu cât ştiţi că întotdeauna primul exemplu încurajează pe celelalte… Ei bine, dlor, precedente de felul acesta nu trebuie create. Şi când se întâmplă, cum s-a întâmplat acum, ca o lege care a trecut prin toată filiera legală, care a fost discutată cu cea mai mare libertate în timpul unei întregi sesiuni, pentru că eu în sesiunea trecută nu am putut face nimic altceva decât să mă ocup de legea aceasta; când zic, dlor, că o lege ar fi expusă să fie zămislită şi schimbată după dorinţa şi vederile unui singur om, fie acela, după cum ziceam, chiar un episcop, atunci n-ar mai fi posibil nici un regim regulat în ţara aceasta.

D-voastră întotdeauna ne vorbiţi de anarhie. Sunt, dlor, unele lucruri despre care nu este bine să se vorbească prea cu uşurinţă, după cum nu este bine să se vorbească de funie în casa spânzuratului!

---

1. Adică partidul conservator prezidat de P. P. Carp.

Intre aceste lucruri de care nu trebuie să se vorbească prea des, este şi anarhia. Nu vreau, dlor senatori, să complic discuţiunea de faţă şi să introduc elemente străine într-însa. Mi-ar fi lesne să fac aceasta, mai ales în momentul de faţă; însă găsesc că nu e bine să alunece discuţiunea pe această pantă. Aceasta cu atât mai mult cu cât este vorba de chestiunea bisericească, în care trebuie să procedăm cu multă băgare de seamă.

Niciodată, în nici o ocaziune, afară doar de când s-a votat Constituţiunea, poate nu s-a procedat cu mai multă băgare de seamă decât cu ocaziunea votării legii sinodale.

Legea Sf. Sinod din 1872 a fost votată în 2–3 zile, în vreme ce pentru legea aceasta numai în Senat discuţiunea a ţinut 8 zile, afară de ce a mai ţinut la Cameră. Dar pe lângă aceasta trebuie să mai socotim şi timpul de mai multe luni, de la ianuarie până la sfârşitul lui martie, în intervalul căruia ea a fost discutată de acei care, în primul rând, erau chemaţi să se pronunţe asupra ei. Şi d-voastră nu puteţi să treceţi cu buretele peste toate acestea.

Este de mirare, dar, ca tocmai d-voastră care faceţi apel la sentimentele mele, cerându-mi să nu fac chestiune de amor propriu, nu voiţi să recunoaşteţi ce am făcut cu ocaziunea discuţiunii acestei legi. Este dar nedreaptă purtarea d-voastră faţă cu mine, pentru că nimeni mai puţin ca mine nu poate să fie învinuit de aşa ceva.

Ţin să reamintesc dlui Dissescu că, în vederea acestei legi, alcătuisem un anteproiect de lege asupra căruia cerusem şi avizul d-sale şi care anteproiect diferea mult de proiectul prezentat mai în urmă şi votat de Corpurile legiuitoare.

Ce s-a întâmplat între prima şi ultima formă a proiectului? S-a întâmplat, dlor senatori, un lucru foarte natural: am alcătuit primul meu proiect nu ca proiect, ci ca anteproiect; chiar aşa era întitulat. Şi am făcut acest lucru nu pentru că să zic: aceasta sunt vederile mele *ne varietur*[73], dar ca să dau ocaziune tuturor oamenilor, cunoscători în materie, să-şi arate cuvântul lor şi să spună care anume parte dă loc la neajunsuri şi care nu, şi care dispoziţiune din proiect poate fi menţinută şi care nu.

Poate aţi fi dorit d-voastră ca eu să vin şi să spun: nu vreau să ţin seamă de obiecţiunile nimănui; or votaţi vederile mele, or dacă nu, aici se sfârşeşte.

D-l Take Ionescu deunăzi în Cameră vorbea de tendinţele mele la a tot puternicie. Aş fi avut atunci ocazia să mă pun rău cu banca prelaţilor şi cu persoanele marcante din Partidul Liberal şi din partidele adverse pe care le consultasem, şi să caut să impun vederile mele. Nu ştiu ce ar fi zis Camera şi Senatul. Puteam însă să încerc marea cu degetul şi să caut să impun vederile mele. Nu am făcut-o, şi dacă dl Dissescu ar fi fost în locul meu şi n-ar fi făcut ca mine, ar fi făcut rău.

În adevăr, proiectul sub prima lui formă, care pe mine atunci mă satisfăcea, ridică obiecţii grave în Sinod. Să presupun că dreptatea era cu mine şi nu cu Sinodul. Cu toate astea, dacă d-voastră aţi fi împărtăşit vederile mele şi nu pe

ale Sinodului, care ar fi fost rezultatul practic, dacă ați fi votat legea așa cum o prezentam eu?

Scopul nostru era ca prin înființarea Consistoriului superior să punem la dispoziția Sinodului un organ care să fie de folos în îndeplinirea chemării sale; și dacă chiar de la început am fi creat neînțelegere între Sinod și Consistoriu, nu ne ajungeam scopul, și atunci ce rost mai avea legea votată?

Dar eu nu am făcut așa; ci, după ce s-a luat părerea tuturor și s-au consultat canoanele de cei ce se pricep, după ce s-au ascultat chiar obiecțiunile unor oameni politici foarte suspuși , care și ei au vrut să-și spuie cuvântul și de care am ținut seamă, s-a adus proiectul în discuțiunea d-voastră sub forma la care ajunsesem în urma tuturor acestor lucrări. Acum vă întreb: Care din cele două procedări este cea mai nimerită? Acea recomandată de dl Dissescu, ca să fi rămas la prima formă a proiectului cu rizicul de a aduce o tulburare care nu știm cum s-ar fi liniștit, or să ascult glasul tuturor și să găsesc soluția, care chiar dacă nu m-ar fi satisfăcut pe deplin pe mine, dar reprezintă o stare de liniște, un progres pe care căutam să-l realizez prin lege? Dacă am preferat a doua formă a proiectului, sunt vinovat și demn de acuzație pentru aceasta? Eu socot din contră.

Acuma, după ce cu atâta chibzuială și cu atâta atenție s-a alcătuit legea, după ce a trecut vara întreagă ca să se facă toate formalitățile pentru punerea ei în aplicare, precum: alcătuirea listelor de votanți a preoților, facerea alegerilor, revizuirea modului cum s-a făcut alegerea, și celelalte; acum când Consistoriul abia s-a constituit, să venim cu un proiect înaintea Senatului pentru ca să cerem modificarea acestei legi încă neexperimentate, ar fi o dovadă de lipsă de seriozitate, de care nu mă cred capabil și pe care refuz să o dau.

Dar, spunea dl Dissescu: „Apoi d-ta ai promis în Sinod că vei modifica legea“.

D-lor, îmi pare rău că dl Dissescu, ca și unii din coreligionarii săi politici de la Cameră, nu binevoiesc să-mi dea și mie puțintică credință. D-sa făcea adineauri elogiul oamenilor de bună credință. Eu socotesc că nu am dat nici dlui Dissescu, nici nimănuia, vreo dovadă că nu aș fi și eu om de bună credință. De ce nu vrea să accepte lămurirea dată deunăzi?

În ziua când părintele episcop de Roman a citit actul său la Sinod, am vorbit și eu după ce a plecat P. S. S. și am spus: P. S. S. este nemulțumit de lege, dar nu aceasta este calea prin care se obține o schimbare a ei. Legea este votată, este aplicată în bună regulă, trecând prin toată filiera constituțională, semnată fiind și de M. S. Regele. O asemenea lege trebuie respectată de toată lumea și toți trebuie să i se supună până, ce va veni vremea ca să se facă alta. Și orice lege omenească este supusă la modificări, după ce experiența dovedește că asemenea modificări sunt necesare. Acesta este sensul și poate chiar cuvintele pe care le-am spus. Și în felul acesta putea oricine din d-voastră să vorbească. Și dacă aș pune amorul propriu la mijloc, la ce ar fi bun? Poate cineva să-și închipuie

că o lege făcută de dânsul este imutabilă? Chiar legea aceasta am spus că se poate modifica, când nevoia se va simți, fie de d-voastră, fie de noi, dacă vom mai avea zile de trăit pe această bancă.

Iată cuvintele mele, și în sensul acesta oricare dintre cei de față putea să vorbească, că legea se va modifica când va veni vremea; dar să-mi pretindă ca la primele zile după deschiderea Camerei să vin cu un proiect de modificare, aceasta nu este serios, și dacă aș fi vorbit în felul acesta, nu aș mai fi meritat să mă prezint astăzi înaintea d-voastră.

D-lor, dl Dissescu a insistat mai multă vreme asupra mijloacelor prin care s-ar putea ieși din situațiunea actuală. D-sa însuși a renunțat la 7 din ele și a insistat asupra unuia singur. De vreme ce d-sa însuși le-a aruncat la o parte pe cele șapte, se înțelege că nu eu voi fi chemat a le susține.

Dl C. Dissescu: Nu sunt ale mele, eu le-am criticat numai. Eu am unul singur.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Cât pentru cel de al optulea, adică modificarea legii, socotesc ca chiar prin cele spuse până acum am răspuns la dânsul.

Dar dl Dissescu a spus un lucru, care socotesc că nu este bine că l-a spus. A zis: actul P. S. Sale episcopului de Roman este admirat de toată lumea.

Din lumea aceasta fac și eu parte și încă vreo câțiva alții, care nu admirăm actul. Prin urmare enunțul dlui Dissescu este greșit, cel puțin în acest punct.

Dl C. Dissescu: Nu credeți că este act de credință ceea ce a făcut?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Onorabile dle Dissescu, eu cred că în actul P. S. Sale episcopului de Roman poate să fie și ceva credință, dar mai este și altceva. (Ilaritate.)

Dl C. Dissescu: Am ajuns la chestiune.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: O să discutăm lucrul acesta foarte pe larg și tocmai de aceea am rugat onor. Senat, să binevoiască să fie indulgent cu mine, dacă voi fi mai lung decât aș fi dorit să fiu în răspunsul meu. În adevăr, actul episcopului de Roman, considerat în sine însuși, poate să fie calificat de dl Dissescu ca act admirabil, iar de alții ca act condamnabil; dar nu este vorba numai de o clasificare, ci de o judecata. Este vorba să punem înainte de toate elementele chestiei, pentru ca să se judece în întreaga cunoștință de cauză actul episcopului de Roman; și aceasta nu numai de d-voastră, d-nii senatori și deputați, ci de întreaga opinie publică.

La început, când s-a produs incidentul, la 12 octombrie[1] a fost un moment – cum spunea chiar dl Dissescu – de dezorientare; și pentru că în genere lumea este cam *frondeuse* de felul ei, a zis: iacă un act frumos de curaj, făcut de episcopul de Roman! Pe urmă s-au schimbat mult lucrurile, și vă asigur că, în urma

1. E vorba de ședința Sinodului de la 12 octombrie, în care episcopul Gherasim a citit protestul prin care afurisea pe membrii care nu erau de părerea sa.

celor ce voi avea onoare să vă spun, se vor mai schimba. Aşa că atunci când va veni momentul să se ia măsurile ce se cuvine să se ia de către acei în drept, se vor lua în cunoştinţă de cauză, iar nu sub impresia sentimentalităţii. Iată pentru ce a făcut bine Sf. Sinod că a lucrat aşa cum a lucrat. Nu a vrut să cedeze impulsiunii momentului, şi a lăsat timpului putinţa de a restabili adevărul, şi atunci se va vedea ce este de făcut. Dar nu cereţi unor oameni de guvern, care au răspunderea situaţiunii din această ţară, ca sub pornirea mâniei, sau iritaţiunii, sau sentimentelor, să ia măsuri nechibzuite.

Dl C. Dissescu: Nu! Vrem să ştim adevărul!!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Să lăsăm timpului putinţa de a-şi face opera, şi când această operă va fi desăvârşită, şi mai ales când conştiinţa publică va fi pe deplin lămurită, atunci măsurile ce se vor lua au să fie aprobate de toate lumea.

Dl C. Dissescu: Îmi daţi voie o mică chestiune? Aş dori să ştiu tot adevărul. Veţi vorbi şi mâine sau veţi termina astăzi?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Nu ştiu. Dacă onor. Senat îmi va permite şi eu voi avea putinţa, voi dezvolta astăzi tot ceea ce voi să spun – şi voi căuta să fiu cât mai scurt, pentru ca să nu împiedic celelalte lucrări ale Senatului, care sunt grabnice şi importante.

Şedinţa nu se prelungeşte şi continuarea discursului se amână pe a doua zi, 16 decembrie.

Şedinţa de la 16 decembrie 1909

Dl Spiru Haret, ministrul cultelor şi al instrucţiunii publice: D-lor senatori, voi continua răspunsul pe care l-am început ieri la interpelarea dlui Dissescu.

Deoarece chestiunea este foarte complexă şi voi fi silit ca să citez un foarte mare număr de fapte, vă voi ruga să binevoiţi să-mi permiteţi ca să ţin ordinea după notele pe care mi le-am pregătit.

D-lor, fără îndoială că actul P. S. S. Episcopului de Roman este ceva care nu mai are precedent în biserica ortodoxă. Nu numai la noi nu s-a ivit niciodată un caz de acest fel, dar nicăieri şi nici într-un timp în biserica ortodoxă de Răsărit nu s-a întâmplat ca un episcop să arunce o anatemă asupra şefilor săi şi întregului Sinod din care face parte. Acesta este în contra tuturor principiilor de ierarhie bisericească, care face fundamentul bisericii noastre de Răsărit.

Ce va fi împins pe P. S. S. Episcopul de Roman ca să facă acest fapt?

Este greu lucru ca să scrutezi conştiinţa oamenilor, şi în general lipsesc elementele pentru a urmări cineva modul cum s-a desfăşurat mentalitatea unui om pentru ca să ajungă la o anumită faptă. Cu toate acestea sunt sigur că unul din partidele politice de opoziţie nu are nicio responsabilitate în acest fapt, şi a

şi dovedit-o. După cum ziceam la Cameră, nu am nici un motiv de a zice că şi celălalt partid de opoziţie îl va fi îndemnat la acest fapt. Deosebirea între unul şi celălalt este însă că, pe când unul nu a ezitat de a trata cu toată asprimea fapta episcopului de Roman, celălalt partid de opoziţie a crezut că este bine ca să o încurajeze. Cu ce scopuri puţin ne pasă, cu toate ca sunt transparente; dar fapt este că, dacă această încurajare din partea unui partid de opoziţie nu ar fi fost, poate că nu ar mai fi nici urmă din tulburarea adusă bisericii acum două luni. (Aplauze.)

Responsabilitatea, prin urmare, pentru cele întâmplate într-o bună parte recade tocmai asupra acelora care mi-au cerut mie socoteală aici prin gura dlui Dissescu.

Cu toate acestea, dacă nu fac vină acelui partid politic pentru iniţiativa pe care a luat-o P. S. S. Episcopul de Roman, urma altor influenţe asupra spiritului său se poate cunoaşte mai lesne.

Am cunoştinţă de oarecare corespondenţe, de oarecare tratative urmate în timpul verii, după sesiunea de vară a Sf. Sinod, şi sunt oarecare lucruri ieşite la iveală, care sunt de natură a ne da de gândit.

De exemplu, este lucru interesant a se şti că la o oră abia după ce incidentul a avut loc în Sinod, a apărut într-unul din jurnalele din Bucureşti, cel mai puţin recomandat, o întreagă relaţiune, de 5–6 coloane, asupra incidentului din Sinod, împreună cu portretul P. S. Sale.[1]

Eu mi-am pus întrebarea: Cum s-a putut ca, numai în aşa de scurtă vreme, reporterii să ia cunoştinţă de cele petrecute, să alerge la gazetă, să redigeze textul, să-l dea la tipar, să culeagă literile, să tragă gazeta şi să o pună în vânzare numai într-o oră? Dar, fiindcă este vorba numai de o simplă bănuială, nu voi insista asupra ei, fiindcă sunt alte lucruri care vor veni să facă mai bine convingerea noastră, şi pe care le voi spune mai pe urmă.

Dar iarăşi este lucru ciudat că ceea ce avea să se petreacă în Sinod la octombrie, de care ierarhii bisericii noastre ar fi trebuit ei mai înainte să fie înştiinţaţi, ei nu au aflat nimic, ci au aflat alţii, care cel puţin nu aparţin credinţei noastre ortodoxe, şi care nu s-au sfiit să colporteze aceasta în toate părţile, desigur nu spre binele bisericii noastre. (Aplauze.)

Oricum ar fi şi oricare ar fi împrejurările care au determinat pe P. S. Episcopul de Roman ca să facă ceea ce a făcut, este interesant să analizez purtarea P. S. Sale în acest penibil incident.

La martie s-a discutat legea aici, în Senat[2] şi d-voastră ştiţi rolul pe care P. S. S. l-a avut în discuţiunile urmate aici. Nu vreau să relev şi eu faptul că, atunci când s-a prezentat la început anteproiectul de lege, P. S. S. nu a găsit de cuviinţă

---

1. În ziarul „Adevărul“ de la 13 octombrie 1909 începe o serie de articole semnate de Mille şi alţii.

2. E vorba de şedinţele de la începutul lui martie, când s-a discutat proiectul de lege prezentat de Haret.

să zică nimic despre dânsul. Dar necanonicitatea legii a ieşit la iveală, după P. S. Sa, numai după ce s-a regulat direcţiunea superioară a bisericii noastre.

În orice caz, aici în Senat, P. S. Sa, care a combătut legea cu vigoarea pe care o ştiţi, a făcut declaraţiuni pe care noi nu am avea deloc motivul de a nu le admite, căci iată ce spunea P. S. Sa:

„Recunoaştem datoria aceasta, –datoria de legalitate vrea să zică, căci este cuvântul *legalitate mai* sus, – şi dreptul statului până acolo până unde chiar ne-ar durea pe noi, biserica lui Hristos, până la aceea că s-ar întâmpla, din nenorocire, cum ziceam, ca statul să nu ne mai fie, cum ne este prieten binevoitor, şi să facă legi cum înţelege el, şi să ne spună că este în interesul lui.

Ei bine, noi şi atunci *suntem datori ca să respectăm statul şi legile sale*, cu singura deosebire ca să ne spunem şi noi cuvântul în virtutea libertăţii conştiinţei".

Iată singura restricţie pe care la martie o făcea P. S. Sa la legea care se discută şi care era pe punctul de a fi votată. Zicea: Să ni se lase libertatea vorbirii; dar legea o dată votată, datori suntem să o respectăm.

Vine pe urmă sesiunea din mai a Sinodului; întâmplându-se săfie ales însuşi P. S. Sa în comisiunea care avea să facă regulamentul Consistoriului superior, pe care P. S. Sa îl combătuse, a declarat că roagă să fie dispensat de a lucra în această comisiune, căci se ştie că P. S. Sa combătuse înfiinţarea Consistoriului.

Iată ce spunea P. S. Sa în sesiunea Sinodului din Mai. Notele fiind pe scurt luate în Sinod, se înţelege că nu pot cita exact cuvintele P. S. Sale; dar iacă ce găsesc tipărit în organul oficial al S. Sinod:

„P. S. S. Episcopul Romanului declară că *primeşte a lua parte în comisiune, pentru ca are cel mai mare respect către Sf. Sinod*, dar îşi menţine vederile P. S. Sale asupra acestei chestiuni, fiind aici şi o chestiune de conştiinţă".

Care vasăzică, ca şi aici, în Senat, P. S. Sa vine şi declară: „legea aceasta nu o cred bună, o combat din toate puterile mele; însă odată votată mă consider că sunt dator să o respect". Trece sesiunea întreagă din mai a Sinodului, şi P. S. Sa nu a găsit de cuviinţă ca în timpul celor 2–3 săptămâni, cât a ţinut sesiunea Sinodului, să ridice o singură dată glasul şi să combată legea, sau să ceară ceea ce a cerut la octombrie. Singura declaraţie făcută este acea pe care am citit-o adineauri. Se închide sesiunea Sf-lui Sinod.

La 24 mai se face la Iaşi o mare serbare la Catedrala mitropolitană, pentru consacrarea că arhiereu a P. S. Sale Nicodim, şi ia parte la serviciul religios I. P. S. S. mitropolitul Moldovei înconjurat de sufraganţii săi: P. S. Sa Conon de Huşi şi Gherasim al Romanului, şi slujesc câte trei înaintea altarului. Vasăzică la 24 mai P. S. Sa părintele Gherasim nu găsea cum că se cuvine ca anatema să cadă asupra şefului său ierarhic, de vreme ce împărtăşea cu dânsul, înaintea lui Dumnezeu, responsabilitatea celor făcute. (Aplauze.)

Vine luna septembrie-octombrie, epoca alegerii membrilor Consistoriului superior. În această operaţie şi episcopii au rolul lor, pentru ca trebuie să facă

oarecare comunicări ministerului, pentru ca rezultatul alegerii trece prin mâna lor, pentru ca trebuie să treacă la minister cu observațiile lor. Şi toate aceste lucruri se fac şi în eparhia Romanului; şi P. S. Sa trimite rezultatul fiecărei din alegeri, împreună cu observațiile sale, în privința celor aleşi.

Vasăzică, la 4–5 octombrie P. S. Sa găsea încă că trebuie să se supună legii, şi i se supunea.

Mai mult decât atât: legea, într-unul din articolele sale, prevede cum că arhiereii titulari, după cum se numesc în lege, trebuie să servească că arhimandriți de scaun la episcopiile şi mitropoliile respective. Şi P. S. Sa, la 4 iunie, adică la 3 luni după votarea legii, îmi face o adresă prin care mă invita ca să trimit pe P. S. Nicodim, consacrat că arhiereu titular de Bacău, să-l trimit la Roman ca să servească de vicar, în virtutea legii votate; am adresa aici.

Prin urmare, până în ajunul lui 12 octombrie; P. S. S. declară şi lucrează în toate împrejurările ca un supus ascultător al legii. De altmintrelea nici nu ştiu cum ar fi putut fi altfel, pe câtă vreme în atâtea ocaziuni solemne se citeşte la biserică textul Evangeliei care zice: „Dați Cezarului ce este al Cezarului şi lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu“.

Cezarului i se cuvine supunere la legile statului.

P. S. Sa era dator să se supună la această lege fără condițiune, şi până la l-2 octombrie trecut i s-a supus şi a recunoscut-o.

La 12 octombrie îşi aduce aminte că legea nu este canonică. Dl Dissescu ieri a căutat să readucă chestiunea pe tărâmul acesta.

Am spus şi ieri, şi spun şi astăzi, că nu vreau să mă angajez pe acest tărâm, pentru ca legea din punctul de vedere al utilității statului, precum şi din punctul de vedere al canonicității, a fost discutată în Senat, şi nu pe cale de interpelare se poate aduce într-un corp o lege deja votată şi aplicată.

Cu toate acestea, pentru ca să nu las vreo umbră de îndoială în spiritul d-voastră, mă voi mărgini ca să spun vreo două lucruri care vor avea prețul lor.

Aceasta, nu pentru ca să dovedesc P. S. Episcopului de Roman că nu are dreptate, după cum îmi zicea dl Dissescu; aceasta nu este treaba mea; P. S. Sa este care trebuie să vadă dacă are sau nu dreptate.

P. S.Sa trebuie să ştie dacă este autorizat, fie de precedentele din biserica noastră, fie de legile statului, ca să facă ceea ce a făcut.

Datoria mea este să vă luminez pe d-voastră, iar nu pe P. S. Sa.

A zis dl Dissescu, şi mai deunăzi dl Take Ionescu în Cameră: biserica nu evoluează, atribuindu-mi mie că aş fi zis-că biserica evoluează. Nu eu am zis aceasta, pentru că nu aveam nevoie de vorba aceasta, ca să dovedesc cele ce aveam de dovedit în vremea lor[1].

---

1. E vorba de discuția răspunsului la mesajul regal ținut în şedințele Camerei de la începutul sesiunii 1909–1910.

Dar fiindcă s-a insistat mereu asupra ideii acesteia, socotesc că este bine să spun amândurora onoraților mei contradictori că în acest lucru, ca și în altele, se înșeală foarte tare.

În biserică sunt lucruri de două feluri: Sunt lucruri dogmatice și lucruri privitoare la administrația bisericii.

Lucrurile dogmatice nu evoluează, aceasta este cert; astfel sunt articolele de credință pură; dar în ceea ce privește chestiunea de administrație, biserica evoluează ca și orice alt organism omenesc.

Nimeni nu o contestă aceasta și canoanele înseși o dovedesc.

Când colecția de canoane cuprinde o carte mare și groasă de trei degete, ce gândiți d-voastră că sunt canoanele acelea? Sunt hotărâri care tind a pune organizația bisericii în acord cu împrejurările momentului. Se înțelege că biserica se ferește pe cât poate să aducă schimbări și tulburări în organizațiunea sa; dar că este o tendință de a se pune la nivelul împrejurărilor, aceasta este evident.

Vă voi cita vreo două, trei dovezi numai. Când biserica s-a organizat la început, în primele trei-patru secole după Hristos, ea s-a organizat în vederea statului roman, care pe atunci cuprindea aproape toată lumea civilizată, și de aceea când a zis spre exemplu că un episcop nu poate să fie judecat decât de 12 episcopi, iar dacă în acea provincie nu se vor găsi 12 episcopi, să se împlinească lipsa din provinciile vecine, dispoziținea aceasta nu avea nimic de imposibil într-însa; mai întâi pentru că numărul episcopilor din fiecare provincie pe atunci era foarte mare, și al doilea dacă nu se ajungeau într-o provincie și se completau cu episcopi din provincii vecine, acelea tot provincii romane erau.

Astăzi, dacă am lua de exemplu statul nostru sau al Serbiei, care nu numără 12 episcopi, s-ar putea oare ca statul acela să admită ca în caz de o judecată a unui episcop, să alerge la statul vecin ca să împlinească numărul necesar de episcopi? Serbia să ia de exemplu de la noi, sau noi de la Serbia? Evident că aceasta nu s-ar putea. Și atunci a trebuit să se modifice cu timpul vechile canoane, reducând numărul necesar de episcopi pentru a judeca pe alt episcop de la 12 la 3. Iată o dovadă de evoluțiune.

Dar s-a mers și mai departe; și pot cita și azi ceea ce am citat la discuțiunea din iarna trecută, exemplul celor mai mari biserici ale Orientului, unde Sinodul, autoritatea supremă bisericească, nu e compusă numai din episcopi și din arhierei, ci cuprinde și preoți de mir. Citez azi numai două exemple, deși sunt mai multe: Sinodul de la Carlovitz, care are putere asupra creștinilor ortodocși din imperiul Austro-Ungar, cuprinde și preoți de mir pe lângă episcopi. Și mai mult decât atât: Rusia are 85 de mitropoliți și de episcopi efectivi, fiecare având eparhia sa. Ei bine, Sinodul Rusiei se compune, cu toate acestea, din 7 arhierei și trei preoți, și anume: șeful preoților armatei de uscat, șeful preoților marinei și preotul-șef al curții imperiale. Vasăzică, în Rusia nu e vorba numai de un consistoriu, de un organ anexat Sinodului, care să-i prepare oarecum lucrările,

să-l ajute în împlinirea sarcinii sale, şi nu se amestecă în oarecare chemări exclusiv date Sinodului, ci în toate lucrările Sinodului participă trei preoţi de mir, chiar la judecarea episcopilor.

Apoi, dlor senatori, dacă sunt eretici şi anticanonici creştinii din Austro-Ungaria şi din Serbia, care până mai deunăzi aveau aceeaşi organizare, şi muntenegrenii, şi creştinii din provinciile Caucazului, şi însuşi Imperiul rusesc, care el singur reprezintă patru din cinci părţi din numărul total al creştinilor ortodocşi din Orient, cum vede P. S. S. Episcopul din Roman că e pieirea bisericii din ţara românească, pentru că noi, fără să mergem aşa departe cum a mers biserica din Carlovitz, nici cea din Rusia, am îndrăznit să dăm Sfântului Sinod un organ ajutor ca acela care se cheamă Consistoriul superior?

Ar fi trebuit ca P. S. Sa înainte de a se hotărî să facă un pas ca acela pe care l-a făcut, şi pe care nimeni altul nu a mai avut curajul să-l comită înaintea P. S. Sale, să-şi puie întrebarea: „Dacă m-o întreba cineva de ce nu declar lepădată de biserica Orientului atât biserica rusească cât şi pe cea de la Carlovitz, ce voi răspunde?“.

Dacă şi-ar fi pus întrebarea aceasta, poate că s-ar fi gândit de două ori înainte de a face ceea ce a făcut la 1 octombrie.

Iată acum şi un alt fapt care dovedeşte cât de puţin temeinice sunt vederile P. S. Sale asupra legii sinodale.

În discuţiunea legii P. S. Sa a criticat instituţia arhiereilor titulari, adică a acelor arhierei care nu au scaun ca episcopi sau mitropoliţi, şi i-a tratat de anticanonici, şi în punctul acesta are dreptate; căci în organizaţiunea veche a bisericii e prescris că nimeni nu poate să fie consacrat arhiereu, dacă nu i sa dă şi eparhie să o dirijeazăze de fapt.

La noi, la 1872, au fost oarecare necesităţi ale momentului care au făcut ca să se înfiinţeze aceşti arhierei titulari.

P. S. Sa îi declară anticanonici. Dar P. S. Sa însuşi a fost arhiereu de aceştia înainte de a fi episcop; prin urmare. P. S. Sa a fost atâţia ani de zile în vrăjmăşie cu canoanele, şi cu toate acestea nu s-a caterisit pe sine însuşi. (Aplauze.)

Nu mai revin asupra contrazicerii flagrante şi cu dată de tot recentă, pe care am semnalat-o deja, că P. S. Sa caterisește pe P. S. mitropolitul Moldovei, cu care la mai a slujit alături înaintea altarului.

P. S. S. Episcopal de Roman: Mă iertaţi, nu am caterisit pe nimeni.

Dl Spiru Haret, ministrul cultelor şi al instrucţiunii publice: Acum, dlor, să venim puţin la analiza faptelor. Mai întâi, un lucru care frapează în cele petrecute de la octombrie încoace este că P. S. Sa Episcopul de Roman s-a bucurat de oarecare aprobări foarte suspecte, cel puţin suspecte. Spre exemplu, e un lucru ciudat că din 16 membri ai Sf. Sinod, nu s-a găsit decât unul singur care să împărtăşească vederile P. S. Sale, şi acesta singur e un arhiereu care acum câţiva ani a fost pedepsit de Sf. Sinod pentru că profesa idei în contra organizării actuale a bisericii noastre, şi între altele cerea să nu facă parte din Sinod decât mitropoliţii şi episcopii însuraţi. (Ilaritate.)

Mai departe, s-a bucurat P. S. Sa şi de aprobarea unui tânăr care mai zilele trecute a publicat o broşură în care făcea proces de sus până jos bisericii noastre de Orient, şi îi punea în socoteală toate nenorocirile istoriei noastre trecute. Dacă am fost cuprinşi de potopul barbarilor, dacă am fost supuşi regimului turcesc şi fanariot, şi celelalte, toate acestea au provenit din cauza Bisericii ortodoxe. Cine ar citi broşura aceea ar vedea multe printre rânduri, şi uneori chiar în rânduri, din care s-ar putea înţelege care este originea ascunsă a ei. Fapt însă este că autorul acestei broşuri, vrăjmaş al bisericii noastre, a aprobat pe episcopul de Roman. Fapt este iarăşi că un alt personaj, destul de cunoscut în zilele noastre, – cunoscut prin aceea că a crezut de cuviinţă să-şi părăsească religia părintească, pentru ca să îmbrăţişeze altă religie,– se amestecă totuşi în treburile noastre bisericeşti, şi în special aprobă actul episcopului de Roman, deşi cu câteva zile înainte nu găsea destule cuvinte ca să-l ocărască.[1]

Voci: Cine este?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi al Instrucţiunii Publice: Nomina odiosa! În fine, se mai poate felicita P. S. Sa Episcopul de Roman, că actul său a avut înalta şi deplina aprobare a unei prea cunoscute gazete din Bucureşti, care numai prin ortodoxismul său nu se recomandă (aplauze prelungite), care are ca deviză: *Nimica sfânt*, şi care îşi îndeplineşte deviza, singurul lucru pe care-l îndeplineşte din cele ce făgăduieşte.[2]

Apoi, dlor, singur acest lucru ar fi fost de ajuns pentru ca să deschidă ochii P. S. S. Episcopului de Roman şi să-l facă să se întrebe: Cum se face că eu, care am crezut că lucrez pentru binele bisericii mele, mă găsesc aprobat tocmai de vrăjmaşii acestei biserici? Ei bine, întrebarea aceasta văd că nu şi-a pus-o P. S. Sa, şi am avut o dovadă recentă de tot, mai alaltăieri, cum că persistă în modul sau de a vedea de acum două luni.

Dar mai sunt şi alte lucruri. Aceia dintre d-voastră care vor fi citit broşura de la octombrie, care cuprinde actul de învinovăţire şi de condamnare în acelaşi timp al Sinodului din Bucureşti, va putea să observe un lucru, că întreaga primă jumătate a ei este consacrată la apărarea unei cauze care nu este a noastră, nici a ţării noastre, nici a bisericii noastre. (Aplauze.)[3]

Avea destule mijloace P. S. Sa ca să dovedească teza sa, dacă voia să rămână în limitele ei. Teza pe care voia s-o apere P. S. Sa era că legea este anticanonică. Ce nevoie era atunci să scrie 20 de pagini pentru ca să ne dovedească că noi ne punem în opoziţiune cu biserica din Constantinopol? Apoi acesta este

---

1. E vorba de publicistul Marius Theodorian, care a publicat multe lucrări de istorie şi politică, a fost membru al partidului liberal şi în epoca de care se vorbeşte aici declarase că s-a făcut „unit“ după exemplul românilor uniţi din Ardeal şi scosese o gazetă de propagandă.

2. E vorba de ziarul „Adevărul“ şi de directorul lui Const. Mille, care declarase că este ateu şi publicase o carte de amintiri din tinereţe cu motto: „Nimica sfânt“.

3. E vorba de protestul citit în ziua de 12 octombrie şi publicat în broşură chiar în zilele următoare.

rolul unui ierarh român, ca să facă proces bisericii lui în numele unei biserici străine? (Aplauze prelungite.)

P. S. Sa Episcopul de Roman: Cer cuvântul în chestiune personală.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Acestea sunt lucruri scrise, pe care orice om care a făcut o clasă primară va putea să le citească, şi nu se pot contesta. Chiar dacă ar fi fost acestea vederile P. S. Sale, nu era trebuință ca un ierarh român, care își cunoaşte îndatoririle sale, să scrie cele ce a scris P. S. S. Episcopul de Roman.

De altă parte, dacă P. S. S. Episcopul de Roman s-a bucurat de aprobările pe care le-am pomenit, dacă ar voi apoi să vadă cine sunt acei care nu l-au aprobat, va putea vă vadă că întregul Sinod, din care până ieri făcea parte, este contra sa; va putea să vadă că două din cele trei partide politice ale noastre sunt în unanimitate în contra sa, și pot să spun că vederile unuia din aceste partide sunt mai aspre față de P. S. Sa decât suntem chiar noi cei de la guvern; nu a putut să audă deunăzi în Cameră P. S. S. Episcopul de Roman cea mai autorizată voce din opoziţiune vorbind în contra actului săvârşit de P. S. Sa, şi spunând că acest act este în contra bunei ordine ce trebuie să domnească în biserica şi în statul nostru[1]. A putut să vadă totdeodată P. S. Sa că presa de peste munți, despre care nu se poate spune ca este influențată de considerațiuni personale sau de partid, a fost aproape într-un glas în contra actului săvârşit de P. S. Sa. (Aplauze.)

Și nu numai atât, dar până și organele oficioase ale autorităților bisericeşti de dincolo au tratat cu cea mai mare asprime actul P. S. Sale episcopului de Roman[2].

Am aici articole publicate în aceste jurnale, pe care le-aș. citi, dacă nu maș teme că lungesc prea mult discuțiunea.

Sunt convins, însă, dlor senatori, că mulți dintre d-voastră le cunosc. Unii din autorii acestor articole au avut mai târziu marea cinste de a fi chemați la situațiuni înalte în biserica fraților noştri de dincolo.

Dar, dlor, pentru acei care n-au fost puși în poziţiunea de a urmări mai de multă vreme ceea ce se petrece în episcopia Romanului, şi în special faptele P. S. Sale episcopului Romanului, sunt dator să dau oarecare lămuriri, pentru ca să se vadă cum stau lucrurile.

---

1. E vorba de cele spuse de P. P. Carp în ședința de la …(74): „un episcop pe care eu *l-am condamnat și-l condamn și astăzi*, s-a încercat să se puie mai presus decât votul dv., decât votul Senatului şi mai presus decât adeziunea dată de St. Sinod, mai presus de Sancțiunea Regală, a crezut că poate dărâma şi votul dv., şi votul Senatului şi sancțiunea regală, cu aforisme episcopale“.

2. Ziarul „Telegraful român“ din Sibiu, organ autorizat al Mitropoliei ortodoxe zice (nr. de la 22 octombrie 1909): „P. S. Episcopul Romanului a mers prea departe în zelul său de a apăra drepturile bisericii… Putea să combată legea, dar afurisenie nu a fost în drept să rostească asupra Sinodului, conclus de mitropoliții țării, deci de mai marii episcopilor… A făcut deci bine Sf. Sinod când a declarat nulă şi neavenită afurisenia episcopului de la Roman“.

La prima vedere, dlor senatori, nu prea poate cineva să-şi de a seamă ce scop a urmărit P. S. Sa, prin actul său, care a avut darul să aducă atâta tulburare bisericii.

Pentru a ne lămuri, e necesar să analizez actul P. S. Sale în legătură cu toate împrejurările care îl înconjoară.

Mai întâi, dlor senatori, este un lucru constant, că P. S. Sa Episcopul de Roman este de un temperament care nu se prea învoieşte cu supunerea la regulile stabilite şi vede totdeauna lucrurile altfel de cum le vede toată lumea.

Nu vreau să insist asupra unor lucruri deja vechi, de un sfert de veac, de pe la 1885, prin urmare uitate de mult, dar a căror dovadă a rămas.

Amintesc numai faptul că la 1895 P. S. Sa, nefiind nici măcar episcop, căci era simplu arhimandrit, a crezut de cuviinţă să nesocotească, să refuze de a executa un regulament elaborat de Sf. Sinod, privitor la îmbrăcămintea clerului. Nu ştiu care a fost motivul P. S, Sale ca să comită un asemenea act grav; va fi găsit poate vreun canon care opreşte pe preoţi a purta pălărie în loc de potcap, ori vor fi fost alte motive. Dar e destul atât, că înainte de a intra în înalta treaptă de arhiereu, s-a expus de a fi pedepsit de către Si. Sinod pentru acest act de gravă indisciplină.

Se schimbă mai târziu împrejurările şi P. S. Sa ajunge Episcop de Roman. În această calitate se întâmplă o gravă neînţelegere între P. S. Sa de o parte şi guvern de altă parte; pe urmă între P. Sa de o parte şi membrii Sf. Sinod de altă parte, între care era şi mitropolitul Moldovei de pe vremuri. Acel mitropolit şi membrii Sinodului îl rugau ca să vină la o consfătuire, pentru a lămuri lucrurile. Iată cum răspunde P. S. S. şefului său ierarhic; este o scrisoare foarte lungă, pe care regret că nu o pot citi toată.

P. S. S. Episcopul de Roman: Ar fi de dorit.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Iată cuvintele P. S. Sale: „Aş încheia aici epistola cu rugămintea *ca să fiu lăsat în pace să-mi administrez eparhia precum îmi dau dreptul canoanele şi legile*“.

A refuzat să vină, şi refuză în termeni a căror urbanitate se înţelege numai din aceste câteva cuvinte pe care vi le-am citit. Or, regula bisericească face datorie episcopului ca să meargă la chemarea şefului său, şi mai ales la chemarea Sinodului.

Dl C. G. Dissescu: În ce chestie, dle ministru?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Vom veni îndată. Acum vin la al treilea act. P. S. Sa găseşte de cuviinţă să arunce anatema asupra a trei membri din Sinod, dintre care unul este însuşi Prea Sfinţitul mitropolit Primat, care pe lângă că este preşedinte al Sf. Sinod, a luat şi parte la consacrarea de arhiereu a P. S. S. Episcopului de Roman, şi ca atare, după canoane, are dreptul la îndoit respect şi supunere din partea sa; iar al doilea este mitropolitul Moldovei, al cărui sufragant este Prea Sf. Sa. Veţi vedea mai târziu ce spun canoanele despre asemenea fapte. P. S. Sa ne citează canoane. Voi arăta

cum le citează; dar voi cita şi eu un canon la care vom vedea ce ne va răspunde P. S. Sa.

Dl Dissescu zicea: „Nu a afurisit, nu a anatematizat Sinodul, ci pe membrii Sinodului".

Dl C. G. Dissescu: N-am zis aşa.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Aşa aţi zis, sunt propriile d-voastră cuvinte. Este vreo deosebire între Sinod şi membrii Sinodului?

Sinod fără membri eu nu înţeleg. Vă mărturisesc că sunt foarte slab în astfel de discuţiuni pe vârfuri de ace (Ilaritate.)

Fapt este că trei membri ai Sinodului, din care doi şefi ierarhici ai P. S. Sale, au fost atinşi prin actul de anatemă citit de P. S. Sa, şi aceşti membri fac parte din Sinodul care în întregime recunoscuse legea şi se supunea ei.

Nici un act de nedisciplină mai gravă nu s-a săvârşit vreodată de când datează istoria bisericii orientale. (Aplauze.)

Dl C. G. Dissescu: Din nenorocire multe, vă voi cita cazuri.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Şi nu s-a mulţumit numai cu atât P. S. Sa; după ce două luni de zile a avut de gândit, după ce două luni de zile a văzut ce vorbeşte lumea despre fapta sa şi cum o judecă, vine alaltăieri şi distribue în lume o nouă broşură, care nu numai confirmă fapta dintâi, dar o agravează. Pentru că, de unde la cea dintâi se mulţumea să arunce anatema asupra a doi mitropoliţi şi un episcop, în cea de a doua broşură le zice vorbe grele, de acelea care nu sunt permise, nu între episcopi şi mitropolit, dar nici între oamenii civili, când cunosc regulile bunei cuviinţe.[1] (Aplauze.)

Şi în afară de chestiunea personală pe care o creează între P. S. Sa şi mitropolitul Primat, mai sunt şi alte lucruri noi pe care le ridică în această broşură.

Şi pentru ce a publicat această broşură? Fiindcă mitropolitul Primat, urmând foarte înţelepţeasca hotărîre a Sinodului de la 12 octombrie, care a lăsat uitării actul P. S. Sale, dându-i timp ca să cugete mai bine, când a venit vremea deschiderii consistoriului superior acum câteva zile, i-a trimis şi P. S. Sale ca la toţi membrii consistoriului superior, încunoştiinţare că se deschide consistoriul la 14 decembrie, şi-l poftеşte ca să vină.

La această simplă adresă de serviciu, P. S. Sa răspunde printr-o broşură de 28 pagini, plină de invective de la început până la sfârşit, în care ridică şi chestiunea nouă a ereziei; că mitropolitul Primat nu este numai un om care a călcat canoanele şi nu le-a înţeles, – aşa cum P. S. Sa Episcopul de Roman permite ca să fie înţelese, – dar este şi un eretic, aşa încât, după vederile P. S. Sale, biserica românească în acest moment este împărţită în două biserici: biserica ţării, cu consistoriu superior, şi biserica Romanului, fără consistoriu superior. (Aplauze.)

---

1. E vorba de broşura intitulată „Răspuns la adresa nr. 238 din 5 decembrie 1909 a 1. P. S. preşedinte al Sf. Sinod şi al Consistoriului superior bisericesc către P. S. Gerasimu Saffirinu" trimisă Sinodului la 14 decembrie 1909.

Dacă aşa înţelege P. S. Sa că sunt ereziile, să-mi permită să-i spun că nici nu cunoaşte valoarea cuvântului. Ereziile se produc pe chestiuni de dogmă, nu de administraţie. (Aplauze.) Să vă citez alt fapt. P. S. Sa, ca sufragant al mitropolitului Moldovei, este dator să-l pomenească în toate serviciile pe care le oficiază. Nu o face. Intre altele, pot să citez cazul de la 14 octombrie, când s-a serbat hramul Maicii Precistei Mari din Roman, şi în care rând nu l-a pomenit; de asemenea nu l-a pomenit nici cu ocazia sfinţirii bisericii de la Hociungi. Aceasta după canoane este o abatere foarte gravă de la regulile disciplinei, şi se pedepseşte foarte greu.

Întreabă dl Dissescu: „Care este situaţiunea între Roman şi Iaşi?“ mai trebuie răspuns la aceasta?

Situaţia între Roman şi Iaşi este că episcopul de Roman este în stare de revoltă, nu numai faţă de mitropolia din Iaşi, dar faţă de întreaga biserică creştină ortodoxă reprezentantă prin Sinod. (Aplauze.)

Spune dl Dissescu: „Apoi aici este chestiune de credinţă; aşa crede P. S. Sa şi aşa lucrează“!

Şi la 1893, Iosif Naniescu, răposatul mitropolit al Moldovei, care era ca cleric cel puţin tot aşa de recomandabil ca episcopul de Roman, a combătut legea dlui Take Ionescu, tot din punct de vedere canonic, şi poate cu dreptate, căci în adevăr ea dezarma pe episcop în chestiunile disciplinare; a combătut-o şi P. S. Sa Partenie, pe atunci episcop al Dunării de Jos; dar s-a apucat vreunul dintr-înşii după votarea legii să facă ceea ce a făcut episcopul de Roman? Venit-a vreunul să pronunţe anatema asupra acelora care au aplicat-o?

Asemenea lucruri nu s-au pomenit în biserica românească. A fost rezervat P. S. Sa Gherasim să introducă precedentul acesta nenorocit, care sunt sigur că nu va mai avea alţi imitatori. Dacă ar fi altmintrelea, ar trebui să renunţăm la orice posibilitate de a menţine ordinea şi regula în stat. Dacă ar fi permis unui singur om – orişicare ar fi acela – ca din propria-i autoritate să încerce să răstoarne legile şi să impună el voinţa lui unei ţări întregi, nu mai este posibilă nicio organizaţiune în stat, nicio ordine; aceasta ar fi consacrarea anarhiei. (Aplauze.)

O organizaţie ca aceasta este care a pus capăt Poloniei. Ştiţi că acolo dreptul pe care îl aveau nobilii, ca unul singur să împiedice alegerea regelui, a fost adevărata cauză pentru care sute de ani regatul s-a zvârcolit în cele mai dureroase tulburări, până când în cele din urmă i s-a pus capăt, pentru ca să se restabilească liniştea în acea parte a Europei. Apoi vrem să ajungem şi noi tot acolo, prin voinţa P. S. Sale episcopului de Roman? (Aplauze.)

D-lor, fapta aceasta este în mod evident aşa de condamnabilă, nu numai după canoane, dar după cea mai elementară judecată, încât nici nu înţeleg cum se mai pot găsi oameni – şi încă de talia dlui Dissescu – care să o aprobe.

Ca să se consacre un arhiereu, trebuie să oficieze 3 arhierei, şi acum P. S. Sa pretinde că pentru ca să ia darul la 3 arhierei, P. S. Sa singur este de ajuns! (Ilaritate, aplauze.)

Din punct de vedere disciplinar bisericesc, fiindcă vorbim de canoane, nu este fără interes să ne uităm chiar în canoane. Iacă ce citesc în canonul 34 apostolic: „Episcopii fieştecăruia neam (naţie) se cuvine a şti (a .„cunoaşte) pe cel întâi întru dânşii şi a-l socoti pe el ca de cap, „şi nimic ceva de prisos a face. Iar ei singuri acelea fieştecare a „face cât se cuvin episcopiei sale şi satelor celor de sub dânsa. „Dar nici acelea fără de socoteală tuturor să facă ceva, că aşa „va fi o unire şi se va slăvi Dumnezeu".

Iar canonul din Antiohia iată ce spune: „Episcopii tuturor episcopiilor trebuie a cunoaşte pe proistosul episcop, cel ce e în mitropolie, şi el să primească purtarea de grijă a toată Eparhia, pentru că la mitropolie năzuiesc toţi cei ce au trebuinţă. Pentru aceea s-a socotit de cuviinţă ca el şi cu cinstea să întreacă. Şi nimica de prisos să facă ceilalţi episcopi fără de dânsul, după vechiul canon al părinţilor noştri, care stăpâneşte".

Vasăzică este cu totul departe ca un episcop să aibă dreptul de a judeca şi a condamna, mai ales pe mitropolitul său; ci din contră este dator să-i dea toată cinstea cuvenită, şi să asculte de mitropolit chiar în afacerile eparhiei sale.

Faceţi apropriere între actele P. S. Sale şi canoanele la adăpostul cărora se pune.

Dar P. S. Sa în broşura Sa, cea de la octombrie, citează canonul întâi din al 7-lea conciliu ecumenic şi citează:

„Şi pe cei ce ei îi dau anatemei şi noi îi anatematisim, iar pe cei ce-i caterisesc şi noi îi caterisim, iar pe cei ce-i afurisesc şi noi îi afurisim, iar pe cei ce-i dau certării şi noi aşijderea îi supunem".

Şi pe urmă *în numele său* conchide:

„Rup orice legătură şi comuniune canonică cu ei, nu-i mai socotesc împreună liturghisitori cu mine, îi afurisesc, îi iau anatimei ca pe nişte mădulare putrede şi străine trupului bisericii, „ca pe nişte păgâni şi vameşi".

Şi mai jos adaugă:

„…Îmi zic sfintele canoane ecumenice, *că nu mai pot lua parte în acest Sinod cu foştii mei Fraţi în Domnul, membri ai Sfântului Sinod, care sunt puşi, prin călcarea de către ei a sfintelor canoane, sub epitimie, afurisanie şi anatemă*".

Aşadar P. S. Sa a declarat că nu mai intră în Sinod, până când nu vor ieşi de acolo cei trei pe care vrea P. S. Sa ca să-i gonească de acolo.

Şi vedeţi, de o lună de zile stă supărat aici, şi nu vrea să stea pe banca prelaţilor alături cu colegii săi, vrând să arate în ochii d-voastră şi a tribunelor cum că scandalul durează în biserică de atâta vreme.

Voci: Mare curaj.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Dar să cercetăm şi noi ce sens are canonul I, şi dacă P. S. Sa Episcopul Romanului era în drept a trage, dintr-însul concluziile ce a tras. Conciliul al 7-lea ecumenic s-a întrunit anume pentru ca să pună capăt oarecăror începuturi de erezie care se declaraseră

în biserica creştină. Pe atunci îndeosebi era ceartă cu iconoclaştii, şi scopul primului canon, pe care îl făcea Conciliul al 7-lea, era de a arunca anatema asupra acelora care făceau erezia.

După ce citează pe Sf. Pavel, canonul urmează aşa: „Şi pe cei ce ei îi dau anatimei etc.“

Dl Dissescu spunea ieri că P. S. Sa, reproducând cuvintele Sf. Pavel, a înţeles ca să lucreze ca Sf. Pavel. Să-mi dea voie dl Dissescu ca să fac oarecare deosebire între Sf. Pavel şi P. S. Sa Episcopul de Roman.

Dar ce spune canonul? Spune aşa: „În virtutea celor spuse de apostolul Pavel, *noi Sinodul*, compus din 300 şi mai bine de clerici superiori, *toţi* afurisim şi caterisim etc.“ Este undeva scris aici că *un singur episcop* are dreptul să declare de eretic pe ceilalţi şi să-i dea anatema când sunt de grad superior? Aşa se citează şi se înţeleg canoanele?

Dacă este vorba să intervertim în felul acesta sensul canoanelor, apoi aş putea găsi şi eu multe lucruri şi în canoane; dar eu nu am trebuinţă să le intervertesc. Toată această carte groasă este plină de canoane, care în cea mai mare parte tind ca să stabilească în mod lămurit ordinea ierarhică în biserică. Ce fel de ordine ierarhică ar fi aceea, dacă chiar prin canoane s-ar consacra dreptul unuia singur ca să condamne comunitatea întreagă, mai ales când comunitatea întreagă este de grad mult superior celui care pronunţă condamnarea?

D-lor, oricum am întoarce lucrul şi oricât de indulgenţi am vrea să fim faţă de P. S. Sa Episcopul de Roman, noi nu putem vedea actul său decât ca un act de cea mai gravă nedisciplină, care este în opoziţiune formală cu toate regulile bisericii ortodoxe de Orient şi cu întregile canoane pe care P. S. Sa le citează în apărarea sa. (Aplauze.)

Şi acum, ca sancţiune a tuturor acestora, îmi voi permite să mai citez un singur canon, canonul 14 al celui întâi şi al doilea Sinod. Iată ce zice:

„Dacă vreun episcop pricinuire de învinuire făcând asupra mitropolitului său mai înainte de sinodiceasca cercetare s-ar depărta de sine şi de împărtăşirea cea cu el şi nu ar pomeni numele lui după obicei întru dumnezeeasca mistagoghie, acesta a hotărît Sf. Sinod a fi caterisit“ (Aplauze), dacă numai apostatisând de mitropolitul său va face schimă. Că se cuvine fieştecarele a-şi cunoaşte măsurile sale, şi nici presbiterul a defăima pe episcopul său, nici episcopul pe mitropolitul său“. Iată sancţiunea ce o dă canonul al 14-lea.

Dl C. Dissescu: Acesta este canonul al 14-lea; treceţi la al 15-lea.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Vom trece la care vreţi, şi la al 15-lea, şi la al 50-lea, dacă vreţi. După canonul acesta, episcopul care îşi permite să caterisească pe mitropolitul său *fără sinodiceasca cercetare,* este el însuşi *caterisit de drept*; şi Sinodul când nu a uzat de dreptul său, a făcut act de înaltă înţelepciune şi de înaltă îngăduinţă, pentru că ar fi avut dreptul să facă lucrul acesta din prima zi! (Aplauze.) Şi aş vrea să văd care ar fi

clericul sau cetățeanul care ar fi avut curajul să spună că Sinodul ar fi depășit drepturile sale lucrând așa? Iată adevărul.

Dl C. Dissescu: Trecem peste canonul 15?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Aştept să-l interpretați d-voastră şi vă voi răspunde pe urma.

Dl C. Dissescu: Am vorbit ieri şi am spus că în cazul acesta trebuia să-l dați judecății.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Voi vorbi atunci când veți vorbi d-voastră. Vă voi răspunde, nu vă temeți, căci nu voi rămâne dator cu răspunsul; mi se pare că nu mi s-a întâmplat niciodată aceasta.

Actul episcopului de Roman nu poate fi tratat altmintrelea decât ca un act de răzvrătire făţişă.

Mai toți mă întrebau: Pentru ce nu-l pedepsiți? Am spus-o de două ori până acum. Se vede că d-voastră aveți trebuință de pedepsirea aceasta! Nu cumva v-ar folosi la ceva? (Ilaritate.) Când în mod evident purtarea episcopului de Roman este contrară ordinii în stat, d-voastră, oameni care aveți dorința și pretențiunea de a guverna, trebuie să-l încurajați? Dar niciun partid de ordine nu poate să încurajeze asemenea act (aplauze prelungite), afară numai dacă gândește să tragă dintr-însul foloase pe care noi nu le înțelegem. (Aplauze.)

Onor. adversar zice că, dacă nu am luat măsuri până acum, de ce nu le luăm acum?

Aceasta rămâne la judecata celor care sunt chemați să ia asemenea măsuri; ei numai au dreptul să judece momentul şi chipul cum trebuie luate măsurile, fiindcă responsabilitatea situațiunii ei o au, iar nu acei care vorbesc numai de pe băncile opoziţiunii. De altmintrelea eu unul, dacă aş face parte din sfântul Sinod şi aş fi şi eu chemat când ar veni vremea ca să îmi dau părerea – ceea ce nu va fi, căci eu n-am nici un drept asupra lucrurilor acestora, – eu aş pune un dram de indulgență în judecata ce s-ar face, pentru că trebuie să ținem seama şi de starea sufletească a celui care, la un moment dat, se face vinovat de vreun act oarecare. Așa în cazul de față trebuie să ținem seamă de faptul că P. S. S. Episcopul de Roman are, din felul său, din temperamentul său, un fel de pornire, pe care n-o poate stăpâni, spre afurisire. Afurisenia este un act care îi este simpatic, la care recurge şi cu socoteală şi fără socoteală, şi vă voi da o listă de afurisenii pe care P. S. Sa le-a pronunțat numai în acești 8–9 ani de când este episcop, pe când nu cunosc nici un caz de așa ceva petrecut în vremea aceasta în celelalte 7 eparhii ale țării.

A afurisit pe preotul Grosu, fost preot la arestul din Roman, şi nici nu ştiu pentru ce.

A aplicat un început de afurisenie preotului Stratulat de la Tecuci.

Un țăran face o reclamațiune contra unui preot, şi această reclamațiune nefăcând plăcere P. S. Sale, îl amenință cu afurisenia. La 1907 s-a cerut acelora

care aveau putința de a face ceva în împrejurările grele de atunci, ca să dea concursul lor; P. S. Sa a dat și el pe al său: a afurisit pe răsculați (ilaritate) și a condamnat pe cei morți ca să rămână pe câmp neînmormântați „ca dobitoacele".

Un prieten îi face cunoscut că s-a căsătorit; nu știu pentru ce episcopul se supără, și îi declară că de azi înainte este ruptă orice legătură între el și biserică.

Un alt prieten îi atrage atenția că actul său de la 12 octombrie nu e regulat; P. S. Sa îi răspunde: „Ia cată-ți de treabă, ca te afurisesc și pe tine". (Ilaritate.)

La biserica și spitalul din Focșani se ivește o neînțelegere între episcop și epitropia Sf. Spiridon din cauza numirii unui preot; rezultatul e că episcopul aruncă afurisenia și asupra preotului, și asupra cântărețului, și asupra măturătorului, și asupra intendentului spitalului. (Ilaritate.)

La Precistea Mare din Roman, întregul personal nu poate să-și ia salariul de luni de zile, fiindcă e amenințat că-l va afurisi P. S. Episcop de îl va lua, fiindcă trebuie să-l ia de la Sf. Spiridon cu care e în ceartă episcopul.

Chiar aici, dlor, la Senat, când se discuta legea la sfârșitul discursului, P. S. Sa conchisese cu un fel de afurisenie pentru deputații și senatorii din eparhia Romanului, care vor vota. Și când mă uit la P. S. Sa, îmi vine a crede, că în momentul acesta își zice: „Ce păcat că și tu nu faci parte din eparhia mea, că te-aș afurisi și pe tine". (Ilaritate, aplauze.)

Așa încât, dlor, actul de afurisenie nu are tocmai așa mare gravitate, venind în împrejurările acestea, și trebuie privit cu oarecare compătimire.

D-lor, v-aș ruga să suspendați ședința pentru câteva minute. (Aprobări).

* * *

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor senatori, în prima parte a vorbirii mele m-am silit să arăt care este punctul de vedere în care s-a așezat P. S. Sa, pentru ca să facă actul său de la 12 octombrie și pe cel de la 14 decembrie însă demonstrațiunea nu e deplină, și vă rog să aveți bunăvoință a mă asculta mai departe ca să o completez.

Am spus cum că actul P. S. Sale constituie pur și simplu un act de răzvrătire contra bisericii și contra statului.

Voi căuta acum să dovedesc cum că starea aceasta de răzvrătire este o stare care nu durează numai de la 12 octombrie, ci mult mai dinainte, căci numai de când o știu eu se apropie 9 ani; și am să pun înaintea d-voastră acte și fapte din care va rezulta aceasta în mod neîndoios.

Unul din aceste acte, și unul din cele mai grave, este refuzul P. S. Sale de a veni atunci când a fost chemat ca să ia parte la o consfătuire a membrilor Sf. Sinod, cu privire la oarecare acte din eparhia sa.

Este indiferent de care anume acte era vorba, dar răspunsul P. S. Sale la această invitațiune este foarte aspru.

Iacă cum răspundea el mitropolitului său: „De aceea declar din nou că nu voi veni“.

Oare după canoane lucrul acesta este permis?

După cât ştiu, Sinodul este autoritatea supremă bisericească dintr-un stat, şi când această autoritate dă un ordin pe cale ierarhică, acel ordin trebuie să fie executat.

P. S. Episcopul de Roman: Nu m-a chemat la Sinod, dle ministru, m-a chemat să vin în persoană la Bucureşti.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Să-mi dați voie, Prea Sfinte, să nu răspund la întreruperile ce-mi faceți. Asemenea afacere este prea gravă ca să se poată rezolva prin întrebări şi răspunsuri. Ați avut tot timpul ca să lămuriți această chestiune şi n-ați făcut-o până acum.

Dl C. Dissescu: I s-a refuzat cuvântul ieri.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Aceasta nu mă priveşte; i s-a refuzat în virtutea regulamentului Senatului.

Să vă citez şi alte cazuri, dlor senatori. În anul 1901, mă pomenesc cu nişte reclamaţiuni din eparhia Romanului, prin care se spunea că P. S. Sa ar fi pus regula ca de la toţi creştinii care intră în biserică, să li se ceară o taxă de 5 bani, pentru a se forma un fond bisericesc.

Scopul, dlor senatori, poate să fie bun. Dar o taxă nu se înfiinţează în felul acesta; noi avem legi care spun că impozitele de orice formă ar fi ele nu se pot stabili decât prin lege.

Acesta era un adevărat impozit în felul lui, pentru că se cerea o plată pentru un serviciu datorit legalmente, deoarece preotul e dator să oficieze serviciul divin absolut fără nicio plată. La prima vedere, taxa nu e mare, e adevărat; dar ia gândiţi-vă d-voastră, că un ţăran are nevastă, părinţi, surori şi copii mari, şi conform acestei dispoziţiuni, fiecare trebuie să plătească câte 5 bani când se duce la biserică; familia poate forma o grupă de 5, 6 persoane; câte 5 bani de fiecare cap, face o sumă destul de simţitoare pentru un ţăran.

Ia gândiţi-vă că această sumă trebuie plătită o dată pe săptămână, şi la sărbători de multe ori, şi veţi vedea că taxa aceasta reprezintă un impozit foarte greu pentru ţărani.

Acest impozit a fost stabilit numai prin voia P. S. Sale, fără să aibă guvernul nicio ştire. M-am pomenit deodată cu reclamaţia, fără să ştiu ce rost are.

Puţin mai târziu se întâmplă alta. Mă pomenesc cu o reclamaţie venită din Bacău, că acolo s-a întâmplat un mare scandal. P. S. Sa a oprit muzicile de a cânta la morţi. O familie a insistat ca muzica să cânte, şi preoţii, urmând porunca episcopului, au părăsit mortul, care a fost dus la groapă fără preot.

Acesta a fost rezultatul unui ordin general dat de P. S. Sa în întreaga eparhie, pentru că reclamaţiile care mi-au venit din Bacău, mi-au venit şi din judeţul Tecuci şi din judeţul Putna. În toate părţile preoţii au primit ordin expres, al

cărui text îl am, că dacă credincioşii nu se vor supune ordinului P. S. S., preoţii să părăsească serviciul; şi P. S. Sa a agravat încă această dispoziţie ameninţând cu pedepse bisericeşti pe aceia care vor mai duce morţii la groapă fără preot, până când fiecare conflict va fi rezolvat chiar de P. S. Sa, impunând prin urmare ca să stea morţii neîngropaţi zile întregi pentru capriciul P. S. Sale. Vă întreb pe d-voastră, este aceasta faptă de ordine? În virtutea cărui drept P. S. Sa refuză serviciul pe care îl datorează, şi P. S. Sa, şi personalul său?

Prezenţa muzicii la mort este ceva contra canoanelor? Este vreun canon care o opreşte?

Nici P. S. Sa nu citează vreunul. Zice numai: „Nu-mi place muzica militară; mai bine îmi place muzica bisericească, căci este mai expresivă".

Alta. Legea civilă prevede gradele de rudenie până la care căsătoria este permisă.

P. S. Sale nu-i convine această lege şi nu o aplică. Este adevărat că în această privinţă canoanele prevăd o altă limită; este o nepotrivire între legea civilă şi prescripţiile canoanelor.

Legea civilă opreşte căsătoriile până la gradul al 4-lea, iar canoanele până la al 7-lea. În această privinţă nu am nimic de zis. Dar motivul pe care îl invocă P. S. Sa pentru ca să refuze o asemenea căsătorie, care se face în toate celelalte eparhii, sunt de astfel de natură, că nu pot fi aduse de noi care guvernam, nici de d-voastră.

Iată ce spune P. S. Sa:

„Vă pun în vedere că legea civilă dezleagă gradele de rudenie pe care nu le dezleagă biserica lui Hristos, *pentru că voieşte să servească interesele acelora dintre cetăţenii statului care nu sunt ortodocşi*".

De unde la P. S. S. această explicaţie? Legea civilă nu face deosebire între ortodocşi şi neortodocşi.

La arestul din Roman funcţiona un preot aşa de vicios, încât nu era săptămână în care poliţia să nu fie silită a-l scoate de prin localurile puţin recomandabile în cea mai deplorabilă stare; cu toate acestea, cu toate stăruinţele, a fost imposibil ca P. S. Sa să consimtă a-l înlocui.

Alta. D-voastră ştiţi că după regula bisericească căsătoriile în post sunt oprite. Cu toate acestea, pentru consideraţia de a înlesni căsătoriile, biserica a fost generoasă, admiţând să se facă căsătorii în postul Crăciunului până la 6 decembrie.

Este un fel de convenţiune admisă de toţi; în toate eparhiile acest lucru s-a făcut, şi în însăşi eparhia Romanului, când era alt episcop.

Însă în vremea P. S. Sale părintelui Gherasim s-a întâmplat că doi tineri voiau să se căsătorească în ultimele zile ale lui noiembrie, şi conform regulii au cerut P. S. Sale Episcopului permisiunea ca să facă nunta. P. S. Sa era în drept să nu dea voie; dar să vedeţi în ce termeni şi în ce fel a comunicat această deciziune celor interesaţi, care nu erau cei dintâi veniţi, tânărul fiind ofiţer, iar tânăra rudă de aproape cu un om politic foarte cunoscut şi foarte considerat.

P. S. Sa însărcinează pe protoiereul județului să comunice celor interesați următoarele:

Domnule,

„Drept rezultat la petițiunea d-voastră către P. S. Episcop de Roman, înregistrată la nr. 1.37/1902, prin care ați cerut binecuvântarea Prea Sfințitului pentru a se efectua cununia religioasă a surorii d-voastră ……., cu dl ……., în duminica de la 1 decembrie a.c, conform ordinului chiriarhiei no. 1.438/902, cu onoare vă comunic că aici în Moldova este un cântec care sună:

Frunză verde, frunză ai fost,
Mai văzut-ai nuntă în post?
Iară frunza a răspuns:
Am văzut la un țigan,
Cu fasole și bostan“. (Mare ilaritate.)

Această adresă a protoieriei județului Putna poartă nr. 1.100 din 23 noiembrie 1902.

Iată cum înțelege S. Sa episcopul de Roman să aibă raporturi cu administrații săi sufletești. În orice ocaziune, pentru cele mai mici lucruri, caută să provoace tulburări și neajunsuri. Precum a fost în afacerea interzicerii muzicilor, a taxelor impuse pe nedrept țăranilor, tot așa a fost și de astă dată. Ce trebuia să trimeată un asemenea răspuns?

Rezultatul a fost că tinerii au plecat în altă eparhie, unde au și făcut căsătoria fără nicio greutate.

După acestea puteți judeca cum înțelege P. S. Sa raporturile sale cu lumea.

Vă voi mai cita încă câteva exemple de felul în care P. S. Sa își administrează eparhia.

Acum câtva timp, în urma votării legii Casei bisericii, ministerul a luat o deciziune care regula modul de aplicare al unui articol din acea lege, un articol care spunea că preoții de la biserici au drept la un anumit număr de pogoane. De vreme ce însă sunt biserici care au mai multe pogoane decât se cuvenea preoților, a venit o deciziune care să lămurească în ce chip se va întrebuința prisosul de pogoane ale bisericilor. Unul din preoții eparhiei de Roman nu s-a mulțumit cu această deciziune, și a făcut o hârtie către protoiereul care îi comunicase regulamentul, pe care o voi citi în întregime.

Iată ce răspunde el protoiereului:

Prea Cucernice Părinte,

„Ordinului Prea Cucerniciei Voastre cu no. 928, am onoare a vă răspunde următoarele:

Pământurile date bisericilor în virtutea art. 14 din legea rurală, și care după art. 33 din legea clerului rămân în folosința preoților și celorlalți servitori bisericești,

nu prin o simplă deciziune ministerială se pot aliena; căci orice deciziune, fie ea nu numai ministerială, dar chiar a consiliului de miniştri, nu poate avea putere de lege.

Protestez, protestez cu toată energia în contra abuzului de putere prin care ministerul voieşte a deposeda bisericile de dreptul lor consfinţit prin legi, şi declar că, dacă prin constrângere judecătorească am câştigat pământul la 1888, tot prin judecată îl voi avea sau îl voi pierde, *dar deriziunilor de aşa natură nu mă voi supune niciodată, căci le consider ilegale.*

Aceasta înseamnă o nouă secularizare a averilor bisericeşti. *Quousque tandem!*" (Ilaritate.)

Aşa se termină hârtia aceasta, care constituie nu numai o impertinenţă, dar şi un adevărat act de răzvrătire, pentru că decizia mea avea alţi judecători, dar nu pe popa de la Bacău. Hârtia aceasta s-a înaintat episcopiei, şi P. S. Sa s-a mulţumit să mi-o trimită chiar mie, cu adresa următoare:

Domnule ministru,

„Pe lângă aceasta, cu onoare înaintăm d-voastră în original *referatul* cu no. 24 din 3 ale curentei al Parohului bisericii «Precista» din urbea Bacău, primit pe lângă raportul no. 934, tot din 3 iulie curent, al Prea Cucernicului Protoiereu respectiv, *spre cele ce veţi crede de cuviinţă*".

Cum? Un preot din eparhie îşi permite un act ca acesta, îşi permite să înainteze o asemenea hârtie chiar episcopului, şi în loc ca episcopul să-l pedepsească, după cum merită pentru un asemenea act de curată nedisciplină, îl înaintează ministerului numai ca să ia cunoştinţă de el!

Am întrebat pe P. S. Sa, în urma actului preotului cutare, ce măsuri a luat P. S. Sa pentru pedepsirea lui? Şi îmi răspunde prin o ameninţare, că dacă voi fi eu în adevăr vinovat, va şti şi P. S. Sa ce măsuri să ia!

Dacă asemenea acte pot fi tolerate în ţările dezorganizate, socotesc că nu sunt permise în ţările care au o organizaţie de stat. Episcopul trebuie să stea în termeni de cuviinţă cu guvernul şi guvernul cu episcopul; şi când acte de asemenea natură se petrec, dacă episcopul avea îndoială asupra legalităţii actului ministrului, putea să ceară lămuriri direct de la el. Dar să trimită o adresă insultătoare, şi când eu îi cer să ia măsuri, să mi se răspundă cu ameninţări?! Asemenea stare de lucruri e curată anarhie.

Alt caz iertaţi-mă că sunt silit acum să spun toate acestea, dar trebuie să dovedesc starea de anarhie din eparhia Romanului. În anul 1900, Academia română cere P. S. Sale ca să numească ca paroh la o moşie a sa pe un anumit preot; episcopul răspunde că nu poate să-l numească pentru că este un preot rău, şi spre dovadă înaintează Academiei o copie după raportul protopopului respectiv, prin care se înşiră toate cauzele pentru care acel preot era rău.

Vă menţionez numai unele dintr-însele: Că a fost condamnat la 2 luni închisoare în lipsă, pentru escrocherie, pentru că a făcut un act fals de paşnică posesiune

a unei vii de două pogoane, certificând că e de şase pogoane. A mai fost condamnat, tot în lipsă, la un an închisoare, 100 lei amendă şi 400 lei despăgubiri pentru abuz de încredere, anume că primind de la un locuitor un cupon de 400 lei, a ridicat banii fără a-i mai da celui în drept. Pe unul din copiii săi l-a botezat de două ori, odată la Focşani şi odată la Panciu, pentru ca să capete de două ori daruri de botez. Unui preot i-a luat o trăsură în valoare de 300 lei. În trei rânduri a fost reclamat episcopiei de câțiva oameni pe care i-a bătut. S-a mai reclamat Episcopiei de către un locuitor că i-a ademenit soția.

Toate acestea sunt înşirate în raportul protopopului, pe care episcopul îl înaintează Academiei ca să explice pentru ce nu voieşte să aprobe numirea de paroh a preotului cerut de dânsa.

În urma acestora, preotul, simțind că nu mai poate trăi în județul acela, a cerut mutarea în altă eparhie, şi a fost mutat în Buzău. Puțin după aceea, a trebuit să se mute şi de acolo, fiind condamnat pentru abateri grave la legea sanitară, pentru că murindu-i un copil de angină diftерică, el n-a arătat cazul şi a făcut pomană, la care a chemat lume din sat, aşa că a molipsit şi pe alții; murindu-i un alt copil, a procedat tot astfel, şi l-a înmormântat fără sa anunțe primăria.

Cu toate acestea, în 1902, adică abia 2 ani după cele întâmplate cu Academia, episcopul cere ministerului ca să recunoască pe acest preot ca paroh la o biserică de frunte din județul Putna.

Mi se pune în vedere dosarul de mai înainte, şi spun episcopului ca să mă ierte P. S. Sa, că după chiar raportul P. S. Sale,. nu pot să-l numesc paroh, şi să-l lase acolo unde se găseşte ca supranumerar, mai ales că are numai 4 clase seminariale. Şi a urmat o corespondență lungă între mine şi episcop. Rezultatul a fost că l-a numit paroh fără voia mea, ba încă l-a mai numit şi superior la schitul Trotuşanu, nu numai fără voia mea, dar chiar fără să mă anunțe. M-am pomenit numai că-mi face o hârtie la 1904, prin care zice: „D-le ministru, deoarece preotul a servit ca paroh, vă rog să-i liberați leafa pe timpul de când serveşte“.

Eu nu i-am dat leafă, fiindcă nu era confirmat de mine.

S-a schimbat însă ministerul, a venit un alt ministru, şi i-a dat şi confirmarea, şi leafa, şi toate, aşa încât a rămas pe voia P. S. Sale.

Dar actul nu este mai puțin un act de nesupunere la legile statului, pentru că după legea clerului un paroh nu se poate numi decât cu consimțământul ministrului, prin bună înțelegere între dânsul şi episcop.

De multe ori înțelegerea aceasta se stabileşte fără greutate. Dar când sunt cazuri ca acestea, dovedite prin chiar actele episcopiei, cum voiți d-voastră să se stabilească înțelegerea?

Un alt caz. În anul 1900, pe când era la putere guvernul conservator, s-a întâmplat la penitenciarul Târgu-Ocna o încercare de evaziune.

Cu ocaziunea cercetării acestui caz, preotul închisorii s-a arătat necuviincios către directorul general al închisorilor, dl Rachtivan. Cum pe de o parte acest

preot nu-şi căuta de treabă,, lipsind de la serviciu de multe ori, şi pe de altă parte regulamentul închisorilor este cu totul altul decât pe aiurea, mai sever, directorul închisorilor a cerut ca preotul să fie schimbat cu altul. Un moment fusese bănuit chiar că poartă corespondenţa arestaţilor, dar lucrul acesta nu s-a dovedit.

Ministerul de interne a cerut ministerului cultelor, şi acesta a cerut la episcopie, ca să hotărască în această privinţă.

Şi episcopul nu a voit. A spus că mai întâi să facă P. S. Sa cercetare, ca să vadă dacă în adevăr preotul a fost necuviincios.

Or, necuviinţa a fost făcută faţă de însuşi directorul general al închisorilor!

P. S. Sa a trimis pe protopop, care la rândul său a trimis vorbă directorului general al închisorilor să vină la Târgu-Ocna, ca să facă depoziţie înaintea sa, aducând şi *probe nerăsturnabile.* (Ilaritate.)

Natural că directorul nu s-a dus.

Rezultatul a fost că preotul acela culpabil a fost menţinut la postul său.

A fost imposibil ca să se obţină de la P. S. Sa schimbarea lui; şi cum de altă parte directorul închisorilor a persistat şi el în punctul său de vedere şi nu l-a lăsat să mai pătrundă în închisoare, a urmat că doi ani de zile arestaţii nu au mai avut preot; doi ani de zile au fost lipsiţi de ajutorul sufletesc creştinesc, graţie obstinaţiei P. Sf. Sale.

Nu puteţi zice că aici vor fi fost cine ştie ce consideraţiuni politice amestecate, pentru că acela care a pornit acţiunea era tocmai un funcţionar al regimului conservator.

Dar noi a trebuit să urmăm lucrul mai departe, căci era o chestiune de ordine.

Se împlinesc la martie 10 ani de atunci, şi chestiunea aceasta durează şi astăzi. Până azi încă, P. S. Sa nu a voit să se îndure să lase să se numească un alt preot acolo, cu toate că preoţi sunt, fiindcă închisoarea face parte dintr-o parohie unde sunt mai mulţi preoţi şi ar putea să se numească oricare dintr-înşii.

Tocmai acum în urmă a consimţit ca în locul celui cu pricina să se numească fratele lui, pentru ca să nu iasă leafa din familie (ilaritate), cu toate că acest frate este preot la o altă parohie, ceea ce constituie o nouă călcare de lege.

Ştiţi care e explicaţiunea lucrurilor acestora? Este că preotul cu pricina era socrul directorului cancelariei episcopiei, şi aşa fiind, interesul socrului a trebuit să primeze interesul serviciului public, şi mai bine să se condamne atâţia nenorociţi să moară fără de preot decât să piardă socrul 40 de lei pe lună! Aceasta este toată istoria. (Murmure, ilaritate.)

A mers lucrul până acolo, că arestaţii ortodocşi s-au adunat împrejurul preotului catolic şi împrejurul rabinului evreiesc, când i-au văzut în închisoare, pentru ca ajutorul sufletesc să-l aibă măcar de la aceştia, de vreme ce ajutorul ortodox le lipsea! Iată cum îşi înţelege episcopul de Roman datoria către turma sa! (Murmure).

Alta. În anul 1901 eu am fost numit la minister pe la jumătatea lui februarie. Una dintre cele dintâi hârtii ce am primit spre rezolvare a fost o adresă de la

episcopul de Roman, cu care încă nu avusesem plăcerea să fac cunoştinţă, fiindcă fusese numit episcop cu puţin înainte; o adresă de o asprime rară. Ce era? Un ţăran din judeţul Roman făcuse o petiţiune ministerului, reclamând contra unui preot că-i sedusese nevasta şi fugise cu ea. Trebuie notat că nevasta aceea era nepoata preotului în acelaşi timp. Ministrul care era pe atunci, dl Arion, a luat petiţiunea, a trimis-o episcopului de Roman, şi i-a zis: „Prea Sfinte, regulează ce crezi de cuviinţă". Episcopul răspunde ministerului printr-o adresă, din care cred necesar să citesc vreo câteva rânduri:

„Fiindcă petiţionarul, fie din ignoranţă, *fie din spirit anarhic*, a găsit de cuviinţă, în materie de ordine curat spirituală, să socotească despre noi, ca şi cum n-am fi nimic în Eparhia Romanului, sau ca şi cum în ordine religioasă morală am fi în raporturi de subordinaţiune către onor. minister al cultelor, noi, neputând primi altă stare decât aceea care ni se cuvine după canoane şi după legile ţării, şi spre a nu da nimănui idei eronate despre raporturile dintre minister şi episcop, în ordinea lucrurilor spirituale, cu onoare comunicăm că *nu am avut curajul să dăm acestei petiţiuni* niciun curs; *şi până când petiţionarul nu va cunoaşte că noi suntem episcopul lui canonic şi legal, şi că nouă* direct, sau prin protoiereul respectiv, *trebuie să îndrepte plângerea ce are contra preotului său,* cu toată dragostea ce *încă mai avem către el,* nu-i vom putea aduce alt serviciu decât *de a nu-l uita şi a nu-l* scoate *afară din rugăciunile noastre către D-zeu,* ca să-i dăruiască tot binele cel adevărat".

Vă închipuiţi d-voastră situaţiunea aceasta? Un biet ţăran, neştiutor nici de lege, nici de canoane, nici de nimic, care a pus şi el pe un altul să-i facă o nenorocită de jalbă, şi care cere cui se pricepe şi el să-i facă dreptate, a nimerit la minister. De unde era să-şi închipuie el, că fiind vorba de un preot, trebuia să se ducă la episcopie şi nu la minister? În sfârşit, ministerul trimite hârtia acolo unde trebuia, şi rezultatul este că episcopul, pentru ca nu cumva să-şi închipuie acel necunoscut şi obscur ţăran că şeful lui spiritual este ministrul şi nu episcopul, refuză să primească hârtia, şi drept orice graţie se mulţumeşte să nu-l afurisească (Ilaritate.) Eu, când am primit hârtia aceasta, de care de altmintrelea nici nu aveam a mă închieta, deoarece afurisenia trebuia să cadă pe capul dlui Arion (Ilaritate), înţelegeţi bine că o asemenea teorie n-am putut-o primi. Oamenii petiţionează unde dă Dumnezeu. De câte ori nu se adresează la ministerul de interne petiţiuni pe care el mi le trimite mie; oamenii fac aceasta din neştiinţă.

Astfel fiind, am răspuns P. S. Sale: „Să mă iertaţi, dar lucrurile nu pot rămânea aşa; un preot vinovat de asemenea lucruri trebuie judecat". Cu toate acestea nu a fost judecat, pentru că nu a voit episcopul! Atunci am numit eu anchetă, şi s-au constatat lucruri extraordinare, aşa că cazul pentru care reclamase ţăranul de la Porceşti nu era nimic pe lângă celelalte. L-am dat în judecata consistoriului, însă a fost achitat. L-am dat apoi a doua oară în judecată. Mă aştept ca dl Dissescu să mă ia la socoteală pentru aceasta; dar am avut un motiv,

anume că unul din membrii consistoriului care judecase, nu avusese dreptul să judece, căci el însuşi fusese pedepsit altădată cu o pedeapsă foarte gravă. L-am scos din consistoriu, şi aşa am putut da în judecată pe vinovat a doua oară, dar din nou a fost achitat preotul. Pentru ce? Pe motive ca acestea: Că cutare martor nu prezintă încredere; că cutare alt martor s-a îmbătat în cutare zi; şi aşa au rămas mai puţin de 3 martori şi, după canoane, nu se poate condamna cu mai puţin de 3 martori. Şi astfel a rămas preotul necondamnat până astăzi (Ilaritate.) De altmintrelea, cu ocaziunea procesului acestuia, s-au petrecut oarecare incidente, din cauza cărora, independent de cele ce se petrecuseră, ar fi trebuit ca preotul să fie din nou judecat şi condamnat; între altele o scrisoare a preotului către un om politic, în care îi cerea sprijinul şi îi făgăduia 2.000 kg. de porumb în schimb.:Şi cu toate acestea tot a fost achitat.

Dl C. G. Dissescu: Dar omul politic ce a făcut?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: A trimis scrisoarea la consistoriu.

Dl C. G. Dissescu: Şi a luat şi porumbul? (Ilaritate.)

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Vin acum la un alt caz mai recent. La Focşani, epitropia Sf. Spiridon are un spital la care este alăturată o bisericuţă cu hramul profetului Samuel, situată în curtea spitalului, care până la 1902 era biserică parohială. La 1902, rangul de parohie a trecut la biserica Sfinţii Apostoli, iar preotul paroh de la Profetul Samuil a trecut paroh la biserica Sf. Apostoli, iar la biserica cea veche a rămas un preot ajutor. Preotul care pleca n-a înţeles aşa lucrul, ci a voit să treacă paroh la biserica cea nouă, cu condiţie să continue a primi leafa şi de la biserica spitalului. Epitropia Sf. Spiridon, de care depinde spitalul, i-a plătit leafa câtva timp; de la o vreme însă, scăzându-se veniturile şi neputând să-şi echilibreze bugetul, a fost silită să facă economii şi a redus postul al doilea de la capela Profetul Samuil, conservând numai un preot. Vechiul preot nu s-a mulţumit, ci a făcut proces la Curtea de Casaţie. A pierdut procesul; ba încă, în şedinţă, la Curtea de Casaţie, i s-a făcut o foarte aspră admonestare pentru lăcomie de bani.

Care ar fi fost urmarea acestor incidente? Pe de o parte leafa fusese redusă prin buget de către Cameră, fiindcă bugetul Eforiei Sf. Spiridon se votează de Cameră; pe de altă parte este şi o sentinţă a Curţii de Casaţie care confirmă măsura luată de Epitropie. Ei bine, cu toate acestea P. S. Sa a înţeles că preotul să rămână mai departe la biserica spitalului, în contra votului Camerii şi a sentinţii Curţii de Casaţie, şi l-a menţinut acolo. Epitropia, care nu avea de unde să-l plătească, a cerut să-l îndepărteze, căci nu avea trebuinţă de serviciile lui şi nici nu avea cu ce-l plăti; şi fiindcă Epitropia şi-a permis să dea ordin că acel preot nu e recunoscut ca funcţionar al Epitropiei, ştiţi ce-a făcut P. S. Sa?

P. S. Sa a aruncat afurisenia asupra preotului Capelei care rămăsese, asupra întregului personal al bisericii, asupra paracliserului, cântăreţului etc. precum şi

asupra intendentului spitalului, – pe acesta din urmă însă l-a afurisit numai pentru un an. (Ilaritate.) Rezultatul e că de atunci biserica nu mai are preot, şi bolnavii din spital mor fără preot; iar când se cheamă alt preot, niciunul nu vine, fiindcă e ordin general dat de episcop că niciun preot să nu slujească la spitalul S-tului Spiridon.

Vreasăzică, P. S. Sa înţelege că pentru ca un favorit al său să continue a primi o leafă la care nu are nici un drept se cuvine ca să lase să moară fără niciun ajutor sufletesc pe bolnavi din spital.

Acesta e un lucru ca şi afacerea de la Târgu-Ocna, pentru care P. S. Sa va avea să răspundă nu înaintea noastră, dar înaintea lui Dumnezeu. Să ne citeze canonul care-i dă dreptul ca pentru o simplă afacere de gologani să lipsească pe creştini de ajutorul religiei la ceasul morţii. (Aplauze.)

Incidentul acesta s-a lăţit mai departe pe urmă, fiindcă P. S. Sa, ca să pedepsească pe Eforia Sfântului Spiridon, a declarat că rupe orice relaţiuni între episcopie şi tot personalul clerical din eparhia sa.

Cine plăteşte oalele sparte? Nenorociţii preoţi, fiindcă nu au voie să-şi primească leafa de la Sf. Spiridon.

În cazul acesta se află biserica Precista Mare din Roman, care e plătită de Eforia Sf. Spiridon, şi preoţii ei nu şi-au primit de 6 luni leafa, fiindcă sunt ameninţaţi cu afurisenia, dacă vor primi vreun ban de la Sf. Spiridon.

Iată cum se petrec lucrurile în Eparhia Romanului şi cum înţelege P. S. Sa raporturile sale, atât cu administraţiile civile, cât şi cu fiii săi sufleteşti.

Precum vedeţi, cele petrecute în Sinod nu sunt altceva decât una din formele manifestaţiunilor sufleteşti ale P. S. Sale episcopul de Roman. E un incident mai mult pe lângă atâtea altele.

Sunt ani de zile de când eu asist neputincios la toate dezordinele acestea, la toate conflictele acestea, şi am avut răbdare, socotind că va veni odată vremea ca să se îndrepteze lucrurile de la sine. Precum vedeţi, însă, lucrurile au mers din rău în mai rău, căci din punctul unde am ajuns acum, nu pot să ajungă mai rău.

Până acum am tot amânat, sau mai bine am evitat de a lua măsuri în contra acestei stări de lucruri, pentru că mi-am închipuit că, dacă nu va veni îndreptarea de la sine, vor trebui să intervină şi alţi factori care să ajute la punerea ordinii.

Mulţumesc dlui Dissescu că a binevoit să-mi dea ocaziunea aceasta pe care o aşteptam de mult. Recunosc că, dacă nu ar fi intervenit interpelarea d-sale, lucrurile acestea nu ar fi fost cunoscute, căci – după cum vă spuneam – fără a fi provocat, aş fi putut să mai tac.

V-am arătat, dlor senatori, cum se administrează Eparhia Romanului, şi, mai cu seamă, modul cum ştie P. S. Sa să-şi îndeplinească datoria de chiriarh; mă întreb acum dacă dl Dissescu îşi menţine mai departe admiraţiunea sa pentru acest caracter de bronz. (Aplauze.)

Aţi văzut, dlor senatori, cum preoţii excroci şi arghirofili au fost acoperiţi cu toată energia şi cum au fost menţinuţi în posturi de către P. S. Sa Episcopul de Roman. Vă voi arăta acum cum în aceeaşi eparhie şi de către acelaşi episcop se tratează preoţii de treabă.

Era la Tecuci un preot care se numea Stratulat, unul din cei mai de seamă preoţi pe care i-am avut, preot cult, inteligent şi cinstit. Ei bine, dlor senatori, acest preot a fost urmărit de P. S. Sa cu atâta înverşunare, încât în cele din urmă şi-a dat sufletul de inimă rea.

Mai întâi trebuie să vă spun – ca să cunoaşteţi mai bine omul – că acest preot este acela care în anul 1907 a salvat oraşul Tecuci de furia răzvrătiţilor de la Ţigăneşti, mergând înaintea lor şi înduplecându-i prin vorbe blajine şi pline de înţelepciune să se retragă.

Am, dlor senatori, adresa prefectului de Tecuci, trimisă în urma răscoalelor, prin care-mi cere să mulţumesc preotului pentru această purtare a lui.

Acest preot însă a avut nenorocul să aibă un conflict cu subordonatul său, preotul ajutător, care era bun prieten cu directorul cancelariei episcopiei de Roman, de care vorbeam adineaurea.

Pentru acest motiv, P. S. Sa Episcopul mi-a cerut să destitui din preşedenţia consistoriului eparhial pe preotul Stratulat. O asemenea destituire avea ca consecinţă că preotul Stratulat nu ar mai fi putut în viitor să ocupe niciun fel de funcţiune în Eparhie.

Am cercetat cazul, căutând să văd care e pricina unei asemenea măsuri grave, şi am văzut că vinovat era celălalt preot, pentru care am trimis o cercetare locală. Care nu mi-a fost mirarea, însă, când am auzit că acest din urmă preot şi-a permis să insulte pe defensorul eclesiastic, trimis să ancheteze!

Prea Sfinţia Sa însă continuă a-mi cere să destituiu pe preotul Stratulat din funcţiunea ce ocupă .Eu îi răspund că nu-l pot destitui, deoarece cred că nu merită să fie destituit, şi nici nu pot să prezint Maiestăţii Sale Regelui un decret de a cărui legitimitate nu sunt convins.

Ce credeţi că s-a întâmplat? P. S. Sa revine din nou cu cererea de destituire, de astă dată pentru un alt motiv, anume că preotul Stratulat s-a certat cu copistul consistoriului care nu i-a permis, lui preşedintele consistoriului, să scoată o copie dintr-un dosar, şi i-a smuls dosarul din mână.

Am refuzat din nou ca pentru un asemenea motiv să destitui pe preot. Atunci P. S. Sa l-a suspendat pe timp nelimitat din funcţiunea de preot, deşi conform legii nu-l putea suspenda fără judecată decât pe timp de 15 zile cel mult.

Preotul, văzându-se sacrificat fără nici o vină, a trebuit să se ducă să ceară episcopului iertare; dar când s-a întors acasă la Tecuci, a murit de inimă rea.

Faceţi acum d-voastră comparaţie între modul cum a fost tratat acest excelent preot şi cum ceilalţi preoţi nedemni.

Şi acum, dlor, închei. Am ţinut să mă abţin pe cât am putut de la aprecieri personale, am ţinut să pun înaintea d-voastră fapte, dintre care unele pot să pară fastidioase, însă după mine sunt de un mare interes, pentru că fiecare din ele denotă modul de înţelegere al P. S. S. Episcopului de Roman în privinţa datoriei sale de episcop.

Am ţinut să vă arăt toate aceste fapte ca să puteţi judeca incidentul de la Sinod nu numai în sine, dar în toată ambianţa sa. Şi acum să vedem care este filosofia care se degajează din toată această afacere.

În afară de nota curat personală, în afară de decepţiile ascunse, sau ştiu eu care aspiraţii greu de satisfăcut care vor fi existând şi pe care nu vreau să le analizez, este un alt lucru la mijloc, este din partea P. S. Sale o vrăjmăşie pe care nu o pot înţelege în contra preoţilor de mir.

Nu poate înţelege P. S. Sa ca să stea alături cu altcineva decât cu arhierei ca dânsul, şi chiar a şi zis-o aceasta unui coleg aici în Senat, mai deunăzi: „Cum credeţi că aş putea sta alături cu slugile mele?“. Pentru P. S. S. preoţii de mir ar fi slugile P. S. Sale.

Numai P. S. Sa este singurul în ţara aceasta care poate pricepe lucrurile în felul acesta. Sunt deosebiri de grade şi deosebiri de ierarhie în cler ca şi în armată, ca şi în magistratură. Judecătorul de la Casaţie este superior judecătorului de ocol; generalul de divizie este superior soldatului din front; dar nici unul nu zice că inferiorul lui îi este slugă.

Aceste vederi ale P. S. S. sunt cu totul nepotrivite cu timpul în care trăim.

Dar nu este bine ca oameni care sunt datori, prin situaţia lor, să vadă lucrurile mai de sus, să lase a se înţelege că în ochii lor preoţii de mir sunt pe drept loviţi de o incapacitate absolută în materie bisericească.

Datoria adevăraţilor oameni de stat este, nu de a mărgini puterile de acţiune ale naţiunii, ci din contră, de a le lărgi, de a crea forţe de lucra şi de luptă acolo unde nu sunt.

Şi când avem noi un corp ca cel preoţesc, atâtea mii de oameni instruiţi şi răspândiţi în toată ţara, care pot face lucruri pe care nimeni alţii nu le pot face aşa de bine ca ei, să cauţi să-i înnăbuşi atunci când s-a găsit un mijloc, – bun sau rău, – pentru a stimula activitatea lor, să cauţi să-i întărâţi şi să provoci zâzaniі şi neînţelegeri, este acesta un lucru înţelepţesc? Este acesta lucru în folosul ţării? Eu cred că nu. Poate să fie doar în interesul acelora care caută să exploateze pentru dânşii asemenea neînţelegeri .

Cu toate discuţiuniîe urmate, cu toate broşurile P. S. Sale episcopului de Roman, cu tot discursul dlui Dissescu de ieri, eu rămân neclintit în punctul meu de vedere, şi dacă aş fi avut măcar cea mai mică îndoială că greşesc, mi-ar fi fost risipită a-ceastă îndoială în ziua când am văzut Consistoriul superior întrunit, când mi-a crescut inima văzând cum lucrează la un loc treptele de sus cu cele de jos ale clerului naţional. Pentru ca să se scape de temerile lor şi de

vederile lor înapoiate, acei care mai cred încă că se poate reveni asupra celor făcute, i-aş ruga să vină să asiste măcar odată la şedinţele Consistoriului superior, ca să vadă acolo floarea clerului mirean şi modul cum îşi înţelege el datoria şi chemarea sa.

D-lor, nu mai am decât un cuvânt de adăugat. Socotesc că singura atitudine ce se impune tuturor acelora care înţeleg necesitatea liniştii în stat, şi îndeosebi în biserică, şi mai ales în împrejurările actuale, este de a pune capăt acestui incident neplăcut şi nenorocit.

M-aţi tot întrebat: Când se va pune capăt incidentului, şi cum?

Am spus-o. Sunt organe în stat care sunt chemate la aceasta. Acele organe au dat, pare-mi-se, tocmai cu ocaziunea acestui incident, deplină dovadă de înţelegere, de cumpăneală şi de chibzuială. Trebuie să avem încredere într-însele şi să le lăsăm în pace să lucreze când şi cum vor crede ele de cuviinţă. (Aplauze.) Dar nu căutaţi să mai încurajaţi pe cei greşiţi. Eu cred că dacă P. S. Sa Episcopul de Roman de la început ar fi văzut că toată lumea îl dezaprobă şi nu ar fi fost întâmpinat de unii cu altă primire decât aceea făcută deunăzi de dl Carp la Cameră, ar fi fost încredinţat că nu a făcut bine ceea ce a făcut, şi până azi s-ar fi sfârşit totul. Dacă mai durează, vina este şi a acelor care î-au încurajat.

Eu cred că incidentul este închis. Am zis. (Aplauze prelungite.)

Dezbaterile Senatului. Sesiunea ordinară 1909–1910, nr. 18 de la 22 decembrie 1909, p. 139 şi următoarele.)

Al doilea discurs ţinut în şedinţa de la 17 decembrie 1909, după replica senatorului Dissescu

În şedinţa de la 17 decembrie 1909, senatorul C. Dissescu ia cuvântul în replică şi arată că nu e mulţumit de răspunsul ministrului, cerând să se asculte şi episcopul Gherasim (care ceruse cuvântul în chestiune personală şi fusese refuzat de Senat) şi apoi ministrul să propună modificarea legii, cum a şi făgăduit la Sinod.

Acestei cuvântări li răspunde Haret.

Şedinţa din 17 decembrie 1909

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: D-lor senatori, socoteam că în urma şedinţei de ieri, în care, după obiceiul meu, am căutat să mă feresc de consideraţiuni pur abstracte, şi să mă pun pe cât s-a putut aproape

exclusiv pe tărâmul faptelor, conştiinţa d-voastră a tuturor, fără să exceptez nici însăşi pe a dlui Dissescu, va fi fost pe deplin lămurită, aşa încât să nu mai fie nevoie de încă o şedinţă pierdută pentru această afacere aşa de clară. Insă vorbirea mea, dacă va fi convins pe alţii, nu a avut darul să mulţumească şi pe dl Dissescu, şi de aceea sunt nevoit să iau cuvântul din nou spre a răspunde la ceea ce a spus astăzi d-sa.

De rândul acesta însă vorbirea mea va fi scurtă, căci întreaga vorbire a dlui Dissescu a împlinit tocmai condiţiunea pe care d-sa mi-o impută mie adineauri, la începutul vorbirii sale. Mi-a imputat că eu, în loc să răspund la ceea ce a vorbit d-sa şi la ceea ce era sâmburele chestiunii, am deplasat chestiunea, am schimbat formula discursului, ca să scap de un răspuns. Mie, dlor, mi se pare, din contră, că am răspuns şi încă foarte pe larg, la tot ce mi-a cerut dl Dissescu. Negreşit că nu i-am răspuns, şi nu-i voi răspunde niciodată aşa cum îi place d-sale, fiindcă nu sunt deloc obligat să mă port aşa cum opoziţiunea doreşte.

Am fost, însă, cât se poate de exact – socotesc eu – şi cât se poate de complet în răspunsul meu.

D-l Dissescu astăzi, timp de aproape o oră şi jumătate, dacă nu mai mult…

Voci: Două ore.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: a evitat cu cea mai mare îngrijire ca să răspundă la toate învinuirile ce eu am adus P. S. Sale episcopului de Roman, învinuiri ce sunt cât se poate de întemeiate şi de o gravitate excepţională. D-sa, însă, s-a menţinut în toată cuvântarea sa pe tărâmul exclusiv ai discuţiunilor personale. Ei bine, eu nu vreau să-l urmez pe acest tărâm.

După cum vă spuneam, am aşteptat atâta vreme interpelarea aceasta.

Am urmărit cu toată atenţiunea desfăşurarea evenimentelor, şi prevedeam că în cele din urmă lucrurile au să ajungă aici. De altfel tot dl Dissescu este care mi-a dat ocaziunea să restabilesc adevărul şi în chestiunea învăţătorilor. Şi în această chestie, acum doi ani, ca şi în cea de faţă, lucrurile s-au petrecut identic.

Cu multă vreme înainte, curgeau fel de fel de învinovăţiri pe capul meu. A venit în urma ameninţarea cu interpelarea. Am tăcut în tot acest timp şi am lăsat să vorbească pe fiecare ce a voit şi cum a voit, aşteptând cu cea mai mare linişte să sosească ziua dezvoltării interpelării anunţate. Şi am fost foarte mulţumit ca tocmai interpelarea mi-a dat ocaziunea să răspund deodată la tot ce s-a spus luni de zile.

Tot aşa şi acum, eu sunt în observaţiunea purtării P. S. Sale episcopului de Roman, nu de două luni, nu de la 12 octombrie, ci – după cum v-am spus – de nouă ani. Şi în tot acest interval de timp am căutat să-mi dau seama cum înţelege P. S. Sa să-şi îndeplinească rolul său în biserică şi în stat, care este respectul său pentru instituţiunile statului acestuia; şi în acest interval de timp m-am putut convinge până la evidenţă, că P. S. Sa Episcopul de Roman nu vrea să ţină cont absolut de nimic, şi că nesocoteşte şi legile care ne guvernează pe toţi deopotrivă, şi sentinţele judecătoreşti, şi ordinele mai marilor săi în cele bisericeşti!…

Și când am văzut în deplina lui lumină rolul ce P. S. Sa Episcopul de Roman vrea să joace, și modul cum P. S. Sa voiește să-și îndeplinească datoriile sale, am căutat să-l fac să înțeleagă, că nu aceasta este calea pe care trebuie să meargă. Văzând în cele din urmă că nu pot ajunge la niciun rezultat satisfăcător, am cerut intervențiunea Sfântului Sinod, însă tot cu așa de puțin succes.

Tot ce am afirmat, după cum ați văzut, dlor senatori, a fost dovedit până la evidență cu dovezi pe care le-am adus înaintea Senatului, și pe care regret că onor. dl Dissescu n-a voit să le vadă. Sunt însă gata să le depun pe biroul Senatului, ca să le vadă oricine.

Și când oare aceste fapte ale P. S. Sale episcopului de Roman puteau să fie mai bine cunoscute, decât atunci când starea de răzvrătire a P. S. Sale, a atins culminațiunea în actul de la 12 octombrie, repetat cu agravare prin broșura de zilele trecute?[1]

Iată de ce mulțumesc dlui Dissescu că mi-a dat ocaziunea să aduc aceste fapte ale P. S. Sale episcopului de Roman, ca să fie cunoscute de toată lumea. Pentru că, dacă purtarea P. S. Sale episcopului ar trebui să creeze un precedent în țara aceasta, mare pericol și mare rău ar fi și pentru biserică, și pentru stat.

Spunea dl Dissescu că am aruncat lucrul în spinarea partidelor politice. Dar d-voastră ați fost față, și în Cameră zilele trecute au fost față două sute de deputați, care știu ce am spus: nu am nici o dovadă că vreunul dintre partidele politice a învățat pe episcopul de Roman ca să facă ce a făcut, și nu învinovățesc pe niciunul pentru aceasta. Dar lucrul de care învinovățesc pe dl Dissescu și pe amicii d-sale este că, după ce actul de răzvrătire s-a produs, au căutat, să tragă folos din el. (Aplauze.)

Și pentru aceasta au căutat să întrețină starea de agitațiune produsă acum două luni și să bage zâzănii în Sinod, să încurajeze acțiunea episcopului de Roman, să-i pună în minte credința că va putea veni o zi când are să se întoarcă roata norocului și către P. S. Sa. (Aplauze.)

Iată unde este vina d-voastră, vină grea, pe care, sunt sigur, că va veni un timp când o veți plăti foarte scump.

Dl C. G. Dissescu: Logica faptelor.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Logica faptelor cere ca cel vinovat să-și plătească vina. P. S. Sa Episcopul de Roman este vinovat până deasupra capului, și va trebui să-și plătească vina. (Aplauze.)

Vinovați sunt și acei care încurajează anarhia, și își vor plăti și ei vina.

Dl P. Brătășanu: Acei care au încurajat până acum anarhia nu și-au plătit vina, și stau bine pe banca ministerială.[2]

---

1. Vezi nota de la p. 333.

2. Prin aceasta se face aluzie la acuzația pe care conservatorii o adusese lui Haret că a provocat răscoalele din 1907, și pe care conservatorii-democrați o repetau și în 1909!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu am să lungesc vorba, pentru că, după cum am mai spus, nici nu am ce mai vorbi. Onor. dl Dissescu nu a atins niciunul din argumentele mele de ieri, nu a avut curajul să vorbească de niciunul din faptele articulate, afară de muzicile de la morți. (Ilaritate.)

Așa fiind, ce vreți d-voastră să răspund?

Eu cer să mi se spună: este permis unui înalt demnitar al statului, care face parte din organismul nostru de stat, îi este permis ca să se pună în stare de revoltă deschisă în contra întregului organism din care face parte? (Aplauze.)

Este însă o întrebare la care voi răspunde, și voi răspunde pentru a doua sau a treia oară, pentru că, deși am răspuns deja, dar se vede că răspunsul meu nu a convenit dlui Dissescu, și de aceea nu l-a auzit.

Onor. dle Dissescu, eu am spus, și aici și la Cameră, că d-voastră ați fi dorit ca la 12 octombrie să ne apucăm, iute, numaidecât, să executăm pe episcopul de Roman, ca să aveți d-voastră un martir mai mult. Lucrul acesta nu l-am vrut, și nu-l vrem nici acum. A trebuit mai întâi să se știe bine de toată lumea cum stau lucrurile; pentru că tăria unei sentințe judecătorești nu stă în faptul că un om este pedepsit, ci stă în forța ei moralizatoare; și forța moralizatoare lipsește unei sentințe când nu este acceptată de toată lumea. Or, în timpul când d-voastră proclamați în toată lumea că episcopul de Roman, pentru actul de la 12 octombrie, este un sfânt care merită să fie scris în rândul celor din calendar, atunci era momentul bine venit ca să judecăm și să condamnăm pe P. S. Sa? Nu; trebuia să se știe mai întâi ce fel de episcop este urmașul lui Melhisedec; trebuia să se știe cum socotește P. S. Sa că e bine să-și îndeplinească rolul său în biserică și în stat; trebuia să se știe că acest Prea Sfânt episcop lasă oamenii să moară ca câinii – după propria sa expresie – ca să dea o leafă mai mare unui favorit. Când lucrurile acestea se vor ști de toată lumea, chiar dacă nu ar fi o sentință, el va fi condamnat în așa fel, încât morala și ordinea vor fi pe deplin răzbunate. (Aplauze.)

Ocaziunea aceasta mi-ați dat-o d-voastră cu interpelarea, și încă o dată vă mulțumesc. Precum acum doi ani mi-ați dat ocaziunea să reabilitez pe niște oameni învinuiți pe nedrept, tot așa acum mi-ați dat ocaziunea să arăt adevărul adevărat în privința unui personaj care a putut tulbura societatea și biserica timp de două luni.

Ce se va face de acum înainte?

Să-mi permită dl Dissescu ca să dau răspunsul atunci când voi crede eu de cuviință. Eu am răspundere de guvern, și guvernul are să lucreze așa cum va crede el că este bine și la momentul pe care îl va crede oportun. Ați căutat mereu să lățiți credința că guvernul se teme, că are frică să ia o rezoluție în această chestiune! Dacă veți fi avut convingerea aceasta, sper că vorbele mele de ieri și cele de astăzi vă vor fi scos din amăgire, pentru că mi se pare că vorbirea mea numai vorbirea unui om fricos nu a fost. Și pe cât știu, de când sunt în guvern,

de atâția ani, am fost învinuit de multe ori că sunt prea îndrăzneț, dar că sunt fricos niciodată, și nu cu ocazia aceasta, când am toată dreptatea cu mine, am vreun motiv să mă tem de ceva. (Aplauze.)

Nu putem admite nimeni din cei care avem grijă de destinele țării acesteia ca să fie în perpetuu conflict biserica cu statul. Nu aceasta este starea normală a lucrurilor. (Aplauze.)

Dar de 10 ani P. S. Sa Episcopul de Roman stă într-o veșnică răzvrătire. Socotesc că trebuie să se sfârșească odată, și că trebuie cu orice preț ca P. S. Sa Episcopul de Roman să intre în legalitate. (Aplauze.)

Am citat exemple de cum se petrec lucrurile în această eparhie.

Onor. dl Dissescu a crezut de cuviință să le treacă sub tăcere și să vorbească numai de muzica la morți.

Îmi pare rău că ieri în vorbirea mea a trebuit să trec sub tăcere mai multe lucruri care meritau să fie spuse; dar le-am trecut sub tăcere, pentru că deja vorbirea mea fusese prea lungă.

Dar în afacerea muzicii de la morți, este adresa P. S. S, pe care ar fi trebuit să o citesc, și în care P. S. S. formulează pretenția că dacă familia cere să aducă muzica, preotul având ordin ca să nu urmeze mortul, dacă familia tot va duce mortul la groapă, va plăti cu afurisenia; și dacă nu vrea să fie afurisită, să aștepte cu mortul în casă până ce P. S. S. va rezolva chestia în particular.

Vă închipuiți d-voastră pretenții de felul acesta?

Nu merg lucrurile acestea așa de ușurel după cum crede dl Dissescu.

Dar am vorbit de alte lucruri mai grave, de dispozițiile bugetelor votate în Cameră, de sentința Curții de Casație, de care P. S. S. nu vrea să știe; și pentru că nu vrea să știe, a condamnat pe bolnavii de la Focșani să moară fără preot; și tot pentru că P. S. S. nu vrea să știe de lege, a condamnat pe arestații de la Târgu-Ocna ca de 10 ani de zile să nu aibă ajutorul preoțesc.

Acestea sunt lucruri care nu se pot trece cu vederea, iar nu învinovățiri făcute cu scop politic, pentru nu știu ce vederi aș avea eu, precum zice dl Dissescu.

Repet: P. S. S. Episcopul de Roman, prin actul său de la 12 octombrie și prin cel de la 4 decembrie, s-a pus în stare de răzvrătire contra Sinodului, contra mitropolitului Primat și contra mitropolitului Moldovei.

Prin întreaga sa activitate în eparhia sa s-a pus în răzvrătire contra legilor statului și autorității judecătorești.

Aceste lucruri nu se pot tolera, și trebuie numaidecât ca purtarea aceasta să fie urmată de o sancțiune.

Dar aceste lucruri sunt prea grave pentru că să poată fi rezolvate așa cum ar fi dorit dl Dissescu. Nu prin arguții de polemică se va rezolva fondul afacerii. Ține grozav dl Dissescu ca să se discute numaidecât art. 18 și 19 din legea sinodală, ține numaidecât să fac cutare sau cutare declarație, că se va schimba legea. Nu este aici chestie de schimbarea legii. Am vorbit de atâtea ori despre asta, și nu văd de ce să revin.

În ceea ce privește dacă Consistoriul superior este sau nu consultativ, am vorbit de asemenea, și nu cu ocazia actului P. S.S. Episcopului de Roman este la locul său ca să readucem această discuțiune.

Legea a fost votată și bine votată. Ea este obligatorie pentru toată lumea. P. S. S. Episcopul de Roman, care a luat parte la discuțiunea ei, a declarat aici în Senat, în fața d-voastră, că oricare ar fi convingerile sale, el se va supune legii dacă va fi votată. Și pe urmă nu s-a ținut de cuvânt.

A fost sesiunea Sinodului din mai; de ce nu a vorbit atunci? Cum a stat atâtea luni sub domnia unei legi necanonice fără a vorbi odată?

Cum a putut în acest timp de opt luni să meargă și să slujească alături de mitropolitul Moldovei și cu episcopul de Huși, pe care peste câtva timp îi declară necanonici și îi dă anatemei?

Credeți că aș fi trecut peste aceste lucruri fără ca să le relev și fără să trag concluziunile care se impun?

Înțeleg bine că nu le vin la socoteală amicilor P. S. S. Episcopului de Roman contradicțiile nenumărate în care a căzut.

Nu le vine la socoteală faptul că i-a trebuit opt luni de zile P. S. Sale pentru ca să bage de seamă că legea este necanonică și să se creadă în drept să facă ceea ce a făcut.

Dar eu reținfaptele, și sunt în dreptul meu să mă întreb: Cine este acela care a deschis capul episcopului de Roman, care la mai era închis, și cu ce scop s-a făcut aceasta?

Cei chemați să-și facă datoria în afacerea aceasta și-o vor face pe deplin, puteți să fiți încredințați de aceasta. Când și cum, aceasta este treaba noastră.

D-lor, nu lungesc vorba, pentru că, cum ziceam, consider discuțiunea ca închisă de ieri, de vreme ce dl Dissescu nu a mai adus astăzi nici un element nou într-însa și Închei aici vorbirea mea în ceea ce-l privește pe d-sa.

Am numai un cuvânt de adăugat. P. S. S. Episcopul de Roman a cerut cuvântul ieri în chestiune personală.

Eu declar că nu-i voi răspunde în chestiune personală.

Situațiunea P. S. Sale este prea gravă, ca să poată fi tratată ca chestiune personală între P. S. Sa și mine. (Aplauze.)

Dl C. G. Dissescu: A cerut cuvântul și nu i s-a dat.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Ziceți că nu i s-a dat cuvântul. Dumneavoastră care sunteți parlamentar vechi, și ați luat afacerea P. S. Sale în mână…

Dl C. G. Dissescu: Nu am luat nici o afacere în mână.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: … ați îmbrățișat afacerea P. S. Sale, trebuia să-l învățați cum să facă; aceasta nu-mi aparținea mie. Dar, ca să lungesc discuțiunea și să ajung eu să răspund la o nouă interpelare a P. S. Sale, după ce de două zile ne ținem de a facerea aceasta, asta nu

se poate. P. S. Sa a declarat că rupe orice fel de raporturi cu superiorii săi şi cu colegii săi din Sf. Sinod, şi nu văd pentru ce motiv eu aş menține raporturile mele cu P. S. Sa, în chestiune personală.

Aşa fiind, declar că nu voi răspunde P. S. Sale, şi îl las să vorbească ce va vrea. (Aplauze)[1].

După închiderea discuțiunii, Senatul votează această moțiune: „În urma interpelării dlui senator C. Dissescu și răspunsului dlui ministru al cultelor și instrucțiunii publice, Senatul dezaprobă purtarea episcopului de Roman, și având deplină încredere în dl ministru al cultelor și instrucțiunii publice, trece la ordinea zilei".

(După broşura publicată în 1910 sub titlul „Discursul pronunțat de dl Sp. C. Haret, ministrul Instrucției și al Cultelor, în ședințele Senatului de la 15, 16 și 17 decembrie 1909". În Dezbaterile Senatului se găsește în volumul care cuprinde Sesiunea ordinară 1909–1910, nr. 18 din l2 decembrie 1909, p. 161 și următoarele.)

1. Episcopul Gherasim a vorbit în chestiune personală în şedinţele de la 17 şi 18 decembrie 1909, când atât ministrul cât şi senatorii membri ai Sinodului s-au retras de la şedinţe.

XLIX.
Răspuns la interpelare

Discurs în ședința Senatului de la 3 februarie 1910, ca răspuns la interpelarea lui I. Demetrescu-Agraru despre salariile corpului didactic

Senatorul de Prahova, 1. Demetrescu-Agraru, profesor la liceul din Ploiești adresează în ședința de la 3 februarie 1910 o interpelare despre salariile corpului didactic. Pornind de la mișcarea făcută atunci de profesorii universitari, care cereau mărirea salariilor, examinează cum sunt plătiți profesorii universitari în alte țări și, comparând cu starea de lucruri de la noi, găsește că ai noștri stau mai bine Comparând modul de salarizare a diferitelor categorii ale corpului didactic de la noi, ajunge la concluziunea, că profesorii secundari sunt mai rău plătiți în raport cu pregătirea și munca lor.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor senatori, interpelarea, pe care a dezvoltat-o onor. dl senator Agraru atinge o chestiune de mare însemnătate, asupra căreia nu e rău ca Senatul să fie pus în cunoștință, cu toate că punctul de plecare pe care l-a avut în vedere dl Agraru în interpelarea sa a fost neîntemeiat. În adevăr, informațiunea, ce a avut d-sa în privința agitației profesorilor universitari, nu e exactă. O să revin asupra acestui lucru acum îndată.

D-lor, e necontestat cum că la noi, ca și pe aiurea din nenorocire, elementul cult, care se găsește în serviciile publice, e plătit mai puțin decât elementul curat muncitor, care pune mai multă muncă materială.

Lucrul acesta e constatat nu numai la noi, ci în toate părțile. De exemplu, un administrator de bancă e plătit însutit decât un profesor universitar.

Dar această stare de lucruri ține la o mulțime de cauze, care nu sunt în puterea noastră să le schimbăm.

D-l Agraru a plâns, și cu drept cuvânt, soarta membrilor corpului didactic de toate gradele, – și eu alătur aici și pe aceea de la universitate, – care sunt plătiți în așa fel încât abia își duc zilele, așa că preocupările lor sunt prea mult îndreptate spre acoperirea nevoilor zilnice. Dar să nu credeți dvs. că altfel au stat lucrurile în țările mai înaintate și în cultură și în mijloace materiale de cum ne aflăm noi astăzi și că starea materială a învățătorilor și a școalelor în aceste țări a fost mai bună decât starea, în care se află școalele noastre astăzi.

Ca să vă faceți o idee de ceea ce spun eu, n-ați avea decât să citiți raportul lui Victor Cousin(75) din 1833, asupra stării învățământului primar din Franța. Citind acel raport, v-ați pune mâinele în păr de cele ce ați găsi acolo.

Învățătorii făceau cursurile prin grajduri, alături cu vitele, și neavând altă plată decât pe aceea de cântăreți la biserică. Ar trebui să citiți cele două volume în întregime, ca să vedeți în ce hal se găseau școalele primare în Franța, în acea epocă.

Apoi, dlor, eu cred că starea noastră economică de astăzi nu este mai superioară decât aceea a Franței de la 1833.

Și cu toate acestea trebuie să ne iasă din minte ideea, că starea corpului nostru didactic este mult mai rea decât în alte țări.

Din contră, putem spune că în multe țări mai înaintate, leafa unui învățător nu este mai mare decât leafa învățătorului de la noi. Nu am la mine documentele necesare și de aceea nu vreau să afirm nimic în mod precis, căci mi-e teamă să nu greșesc; dar după cât îmi amintesc, sunt în Italia învățători, care încep cu 700 lei pe un an, în vreme ce la noi încep de la 780 lei.

Aș putea de asemenea să vă citesc acte din care să vedeți că, în unele privințe, stăm chiar mai bine decât în Franța. Nu trebuie dar, să fim atât de pesimiști.

Firește că, dacă am judeca lucrurile în mod absolut, am putea spune că nu e lucru tocmai potrivit ca învățătorul sătesc să fie mai rău plătit decât aprodul de la Senat, după cum spunea Dl Demetrescu-Agraru; dar ce putem face față de marele număr al învățătorilor?

Firește că dacă ar fi 7.000 de aprozi și numai 10–l5 învățători, proporțiunea s-ar răsturna.

Dar membrii corpului didactic sunt numeroși, și o îmbunatățire cât de mică la starea lor materială necesită o mare cheltuială în buget.

Să vă dau un exemplu.

Acum doi ani, în dorința de a reveni asupra curbei de la 1901, am început cu învățătorii. În consecință, le-am redat cei 5 lei pe lună, pe care curba li-i luase. Firește că 5 lei pe lună nu înseamnă cine știe ce îmbunătățire; și cu toate acestea știți cât a costat pe stat această minimă îmbunătățire a soartei învățătorilor? Aproape o jumătate de milion; pentru că 5 lei pe lună pentru fiecare învățător fac vreo 78 lei pe an, împreună cu gradația; și acești 78 lei înmulțindu-se cu vreo 6.000, numărul de atunci al învățătorilor, dă aproape 500.000 lei.

Vedeți atunci că, dacă am da unui învățător cei 120 lei pe lună, adică un spor de 30 lei lunar, cât cer unii, aceasta ne-ar duce la o creștere de peste trei milioane, cu care ar trebui să se încarce bugetul.

Vedeți, prin urmare, că nu e rea credință, nici lipsă de bunăvoință din partea nimănui, ci lipsă de mijloace. Pentru a face o îmbunătățire radicală a situației materiale a corpului didactic, se cer resurse așa de însemnate, încât această îmbunătățire nu se poate face decât treptat, treptat.

Eu am dat dovadă chiar în anii din urmă că mă preocupam de această chestie şi este nedrept a nu se ţinea seamă de ce am făcut.

Acum doi ani, pentru prima oară de când am avut onoarea să vin pe această bancă, s-a întâmplat că am avut posibilitatea de a ne mişca mai liber în alcătuirea bugetului.

Şi atunci, cea dintâi măsură ce am luat-o a fost de a îmbunătăţi situaţia corpului didactic. Fără îndoială că corpul didactic nu prea a fost încântat de această îmbunătăţire, fiindcă fiecăruia în parte i-a venit puţin lucru; învăţătorului 5 lei pe lună, profesorului secundar 38 de lei pe lună. Ce sunt aceste cifre faţă cu o viaţă ca cea din Bucureşti? Dar adaosul acesta a prezentat pentru bugetul nostru, pe lângă alte îmbunătăţiri, ca înmulţirea şcoalelor rurale, de exemplu, un adaos de 2 milioane şi jumătate. Dacă ar fi fost să merg mai departe şi să realizez toate îmbunătăţirile cerute, puteam să mă ridic la 7–8 milioane. De unde era să le iau?

Pe de altă parte este un alt element, care trebuieşte ţinut în seamă în această chestiune. D-l Demetrescu-Agraru vorbea de situaţiunea corpului didactic secundar în special. Trei sute şasezeci lei desigur că nu este mult; dar aceştia fac 4.320 lei pe an, pe când în străinătate, în Franţa de exemplu, sunt profesori secundari care încep mult mai jos, numai cu 2.800 lei pe an; este adevărat că aceştia sunt profesori de colegiu, adică de clasele inferioare, dar la noi nu se face deosebire între profesorii secundari; de la clasa întâia până la a opta toţi sunt la un fel. Alta este însă deosebirea însemnată între organizaţiunea noastră şi aceea din străinătate. La noi, numărul legal de ore ce se impune de catedră, este de 12 ore pe săptămână, pe când în străinătate este de la 15 în sus, iar în Germania foarte deseori trece de 25 ore pe săptămână. Apoi şi mie mi-ar da foarte bine mâna, să mă învoiesc cu profesorii secundari ca să-i plătesc cu 500 lei lunar, cu condiţia însă ca să-mi dea 20 de ore pe săptămână.

Ei bine, acest lucru s-a propus deja, sunt acum 24 de ani, în proiectul de lege al dlui Sturdza, la care dl Demetrescu-Agraru a făcut adineauri aluzie. La 1886, proiectul dlui Sturdza propunea tocmai lucrul acesta, ca profesorii secundari să aibă minimul de 12 ore pe săptămână, care se poate urca până la 24, fiind plătiţi proporţional cu numărul de ore, aşa că puteau începe cu 720 lei lunar, plus gradaţiile. Dar dvs. vă amintiţi ce a fost atunci? Corpul didactic nu a primit în mod favorabil acel proiect de lege, şi lucru curios este că unul dintre punctele atacate era tocmai acesta, că profesorii nu vor să fie plătiţi cu ora „ca birjarii“. Rezultatul a fost că legea nu s-a votat.

Este adevărat că la 1898, eu am redus sistemul acela, legea s-a votat, dar nu a avut vreme să fie aplicată, căci eu am ieşit din minister, şi, în intervalul care a urmat, s-au repartizat catedrele vacante, care erau vreo 53% – între suplinitori. Astfel că, la 1901, când s-au făcut reducerile cunoscute, şi când o mulţime de funcţionari au rămas pe din afară, eu nu m-am încumetat să dau şi eu afară pe aceşti suplinitori, şi i-am ţinut. Cu modul acesta, vacanţele care existau la 1898

nu mai puteau servi la aplicarea legii din 1898, căci fusese epuizate, şi cu modul acesta nici astăzi, dacă aş vrea să dau profesorilor nu 20, dar 15 ore pe săptămână – cum cerea mai deunăzi o delegaţie de la Buzău – nu mi-ar sta în putinţă să o fac; de aceea nu se va putea reveni la legea de la 1898 decât într-un lung şir de ani.

Iată care este pricina de nu se poate aplica în acest punct legea; iar nu lipsa de interes pentru soarta profesorilor, căci nu ştiu care ar fi ministrul acela, care să nu vrea să răsplătească mai bine pe funcţionarii harnici şi merituoşi, dacă i-ar sta în putinţă.

În ceea ce priveşte pe profesorii universitari, cred că dl Demetrescu-Agraru nu a fost drept, pentru că a plecat de la o ipoteză neadevărată. A vorbit d-sa de o agitaţie a profesorilor universitari. Eu nu am cunoştinţă de aşa ceva.

O voce: Este în jurnale.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Apoi după jurnale să ne luăm?

Eu ştiu atâta, că acum două luni de zile, pe la începutul lui decembrie, a venit la mine în linişte o delegaţie a profesorilor universitari, să-mi prezinte doleanţele lor, cum vin în toate zilele delegaţiuni din partea tuturor ramurilor din învăţământ, – pentru ce nu ar avea dreptul acesta şi profesorii universitari? – şi m-au rugat să le dau sprijinul meu. Tocmai ne ocupam atunci cu formarea bugetului, – după care voi vorbi imediat.

Ei mi-au zis: „Să nu te superi, dacă ne vom duce şi vom vorbi şi cu altcineva afară de d-ta“ Eu le-am spus că nu e loc de supărare, căci cererea dlor nu stă numai în mâna mea; eu nu pot forţa mâna ministrului de finanţe. Lucrul acesta, ei puteau să-l facă, şi nu l-au făcut, deşi erau în drept. Dar de ameninţări, de agitaţie şi zgomot, eu nu am cunoştinţă.

De altminteri nu poate fi ceva adevărat din tot ceea ce spuneţi că se aude; pentru că, dacă este cineva care să fi dat dovadă de abnegaţie în chestiunea aceasta, sunt tocmai profesorii universitari. Vă voi aduce aminte de ceea ce s-a petrecut în 1883, când cu votarea legii gradaţiilor. Când a venit legea aceasta în discuţie, marea majoritate nu cunoştea chestiunea şi a trebuit marea autoritate a lui Ion Brătianu, pentru că legea să se voteze. Intre alte învinuiri, care se aduceau legii, era şi aceasta că în Cameră şi în Senat fiind mulţi profesori universitari, pe când profesori secundari nu erau niciunul, căci pe atunci nu aveau dreptul să fie aleşi, se zicea că profesorii căutau să tragă spuza pe turta lor şi că voiau să-şi mărească lefurile. Şi atunci, profesorii universitari au hotărît să renunţe pentru ei la orice spor de leafă, pentru ca să înlesnească votarea legii. Apoi, când un corp are un asemenea act la activul său, mai poate fi pus la îndoială spiritul lui de abnegaţie în această chestiune?

Nevoile pe care le au profesorii secundari, le avem cu toţii, şi profesorii universitari de asemenea. Dl Demetrescu-Agraru însuşi a spus care ar trebui să

fie rolul profesorului universitar, pentru ca să corespundă pe deplin chemării sale. Închis în laborator, studiind tot timpul, scutit de orice alte griji. Apoi, când ceri asemenea lucruri unui om, trebuie să-i dai mijloacele de a răspunde acestei chemări.

Dl Demetrescu-Agraru a înşirat mijloacele pe care le are un profesor universitar ca să-şi îmbunătăţească situaţia.

Dar, când contăm pe asemenea mijloace, trebuie să renunţăm la dreptul ce-l avem de a cere profesorului universitar de a fi exclusiv numai om de ştiinţă. Când am admite ca profesorii universitari să-şi îmbunătăţească situaţia prin clientelă şi prin consilii de administraţie, atunci ar trebui să disperăm de a mai avea profesori aşa cum sunt în alte ţări. De altminteri o bună parte din mijloacele, pe care le pot avea profesorii universitari pentru a-şi îmbunătăţi situaţia, sunt accesibile şi profesorilor secundari; căci în consiliile de administraţie găsim de multe ori şi profesori secundari, în comisiunile pentru examenele de capacitate de asemenea, şi aşa mai departe.

Acuma, dlor, vreau să răspund la o vorbă pe care dl Demetrescu a spus-o astăzi, dar s-a spus şi se spune şi de către alţii la adresa profesorilor universitari, se zice: Daţi-ne profesori ca pe aiurea, şi să-i plătim ca pe aiurea.

Dar vorba aceasta se poate întoarce, se poate zice: „Plătiţi profesorii ca pe aiurea, ca să-i avem ca pe aiurea.“ Aşa că ne-am închide într-un cerc vicios. Pot însă să spun că învăţătorul nostru superior, aşa cum este, cu toate greutăţile şi nevoile lui, fără lefuri mari, fără laboratorii, fără instrumente, fără mijloace de lucru, fără personal suficient, fără nimic, nu face tocmai proastă figură în lume. Şi, dacă am vrea să facem şi noi bilanţul activităţii noastre ştiinţifice, am putea să citărm nume care sunt cunoscute cu cinste şi peste graniţă, poate mai bine decât dincoace de graniţă. În adevăr, noi facem ca fraţii noştri latini: ne micşorăm meritele noastre în ochii noştri. Avem şi noi oameni de ştiinţă, care sunt cunoscuţi în mod onorabil şi în alte părţi; avem oameni de ştiinţă care au fost chemaţi pe aiurea să facă lucrări, socotiţi fiind ca mai proprii decât chiar localnicii. Se fac şi s-au făcut la noi lucrări de ştiinţă, care au adus şi sunt pe cale de a aduce ţării milioane, şi oamenii care le-au făcut sunt plătiţi foarte modest, după cum a recunoscut şi însuşi dl Agraru. Să nu ne facem dar atâta sânge rău, căci nu stăm mai rău ca aiurea. Ni se vorbeşte de universităţile străine; dar într-o universitate ca cea din Berlin, cu peste 200 de profesori, credeţi oare, că toţi profesorii sunt celebrităţi? Sunt câţiva; ceillalţi îşi fac munca lor zilnică ca şi noi ceilalţi.

Acum să vorbesc despre chestiunea de actualitate.

D-lor, nu cred că anul acesta vom putea să facem ceva pentru îmbunătăţirea mai departe a situaţiei corpului didactic, precum nici în alte ministere nu cred să se poată face ceva. Nu putem să cheltuim decât ceea ce avem. Ministerul de finanţe este dator să facă socoteala şi să ne spună: anul acesta este disponibil atât, până acolo vă puteţi întinde. Aşa ni s-a spus. Noi trebuie să ne aranjăm aşa,

ca să satisfacem pe ministrul de finanțe, căci dacă nu-l vom satisface pe dânsul nu vă vom satisface nici pe d-voastră. Tot nouă ne veți cere socoteală când vom avea bugete cu deficite. Când a fost vremea vacilor grase, s-a făcut ce s-a putut. Acum doi ani bugetul ministerului de instrucțiune a crescut cu 2 mil. 500.000 lei; anul trecut a crescut cu 2 mil. 100.000 lei. Și anul acesta are să crească din cauza creațiunilor făcute anul trecut, care trebuia menținute, dar să facem adăugiri de lefuri, nu cred să putem.

În octombrie pregătisem proiectul de buget și prevăzusem toate adausele necesare, pentru ca să aducem întreg corpul didactic cu lefurile lui în acord cu legea din 1898, că sunt mulți încă care nu sunt aduși acolo. Dar atunci, bugetul s-a prezentat cu un adaus de 2.400.000 lei.

Știam deja de atunci că aceasta nu se poate, ne prevenise dl Costinescu de astă-vară.

De aceea nu am putut menține adausele, pe care le prevăzusem la octombrie.

Dar dacă ar fi putut face aceste adause, trebuia să mă gândesc, în prima linie, la institutorii și la profesoarele de școale secundare de fete, care încă nu au fost readuși la lege. În adevăr în urma adauselor de anii trecuți, institutorii au azi unii 215, alții 190 lei pe lună, pe când ar trebui să aibă toți 225. Ca să împlinesc lipsa aceasta, mi-ar trebui vreo 260.000 lei pe an.

Ca să aduc pe profesoarele secundare la ceea ce prevede legea din 1898, îmi mai trebuie încă 80.000 lei.

Aceste două cifre singure reprezintă dar 340.000 lei, pe care nu am de unde să-i iau.

Dar dacă ar fi să îndestulez toate cererile care vin, nici două milioane nu ar ajunge.

Dacă însă anul acesta nu putem răspunde la așteptările celor care ne cer îmbunătățiri, avem dreptul ca să cerem să ni se țină seamă de ceea ce am făcut deja.

Am redat învățătorilor vechiul salariu de 90 lei, pe care îl aveau înainte de 1901, și am căutat și pe alte căi să îmbunătățim situația, fie prin clădirea de locuințe, fie prin dotarea școlilor cu pământ. Pe învățătorii ajutori i-am ridicat de la 40 la 65 lei.

Prin legea dlui Istrati din 1900, se pusese leafa de 160 lei pe lună pentru institutorii de orașe. Aceasta înseamnă o scădere mare, căci mai înainte aveau 225 lei.

Am căutat să revenim asupra acestui lucru anormal, ca, în loc de a se îmbunătăți soarta institutorilor, ea să fi fost făcuta mai rea decât fusese oricând.

De aceea anul trecut pe aceștia i-am mai mărit, nu am putut însă să-i aduc atunci la 225 lei.; speram că aceasta să o putem face anul acesta, dar ați văzut că nu se poate. De asemenea profesorilor universitari li s-au redat cei 100 lei care li se luaseră în 1901, căci drepturile pe care le au alții le au și ei.

Profesorii secundari prin legea dlui Istrati, fuseseră scăzuți la 360 lei.

Dl I. Demetrescu-Agraru: Prin legea dlui Istrati aveam 420 lei.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Voi face socoteala îndată și veți vedea că nu e așa.

Dacă așa stau lucrurile, dacă profesorii de toate treptele au cerut, – și mulți din ei au și căpătat reintegrarea lefurilor lor, după lege, – pentru ce profesorilor universitari li s-ar tăgădui acest drept? Pentru dânșii, la 1898 se prevăzuse 900 lei, dar cifra aceasta nu a fost realizată niciodată; din contră, dl Istrati la 1900, prin legea sa, a redus-o la 800 lei. Pentru ce profesorii universitari nu ar putea cere împlinirea legii și pentru dânșii? Dreptul acesta îl au, orice ar spune dl Agraru; nenorocirea este că nu avem mijlocul de a răspunde acestor cereri.

În ceea ce privește leafa profesorilor secundari, trebuie să dau lămuriri: În 1900, când s-a făcut legea dlui Istrati, ea s-a făcut cu o reducere destul de mare în lefurile mai multor categorii de profesori.

Institutorii, spre exemplu, s-au scoborât de la 225 la 160 lei și profesorii secundari erau de asemenea scoborîți. În adevăr, cu toate că legea le da cifra de 420 lei, însă mărea numărul orelor de curs de la 12 la 15. Dacă legea dlui Istrati ar fi plătit tot după norma legii din 1898, pentru aceste 15 ore ar fi trebuit să se dea 450 lei, iar nu 420. Ea reprezintă dar și aici o scădere. Dar afară de aceasta, nici chiar promisiunea de 420 lei nu se putea realiza, căci, prin înmulțirea peste socoteală a suplinitorilor în împrejurări de cele mici, se făcuse imposibilă găsirea celor 15 ore ce ar fi trebuit să se dea fiecărui profesor.

La 1901, noi am venit la putere, în momentul celei mai intense crize financiare, ce am cunoscut vreodată; se votase curba, se reduseseră lefurile; tocmai atunci în iunie s-a votat restabilirea legii din 1898, care fusese desființată cu un an mai înainte; dar era cuvânt de ordine dat ca – 4 ani de zile–noi să nu mărim cheltuielile.

De aceea, prin legea din 1901, eram siliți să consacrăm cifrele din 1900. De aceea veți găsi întrînsa pe învățători cu 85 lei etc., cum erau atinși prin curbă. Dar, când anii trecuți am putut să mă lărgesc puțin, am revenit asupra acestei situațiuni și am tins să revin la legea din 1898, iar nu la cea din 1900, nici la cea din 1901. Aceasta este ținta, la care tind pentru moment.

Prin urmare, înainte de a ne gândi la o nouă mărire a salariilor cutărei sau cutărei categorii de profesori, trebuie să căutăm să i aducem mai întâi pe toți la aceeași normă.

Astăzi încă nu sunt aduși; lipsesc institutorii și profesoarele secundare, și aș zice și profesorii superiori, cu toate că ei au atins deja cifra legală din legea de la 1898.

Iată, dlor, cum stau lucrurile. După cum am spus, aș fi foarte doritor și eu, ca și dl Demetrescu, să contribuie pe cât pot la îmbunătățirea situațiunii corpului didactic; și despre aceasta socotesc că am dat destule dovezi în atâția ani de când sunt amestecat în treburile ministerului de instrucțiune, nu numai de face socoteala îndată și veți vedea că nu e așa.

Dacă aşa stau lucrurile, dacă profesorii de toate treptele au cerut, – şi mulţi din ei au şi căpătat reintegrarea lefurilor lor, după lege, – pentru ce profesorilor universitari li s-ar tăgădui acest drept? Pentru dânşii, la 1898 se prevăzuse 900 lei, dar cifra aceasta nu a fost realizată niciodată; din contră, dl Istrati la 1900, prin legea sa, a redus-o la 800 lei. Pentru ce profesorii universitari nu ar putea cere împlinirea legii şi pentru dânşii? Dreptul acesta îl au, orice ar spune dl Agraru; nenorocirea este că nu avem mijlocul de a răspunde acestor cereri.

În ceea ce priveşte leafa profesorilor secundari, trebuie să dau lămuriri: În 1900, când s-a făcut legea dlui Istrati, ea s-a făcut cu o reducere destul de mare în lefurile mai multor categorii de profesori.

Institutorii, spre exemplu, s-au scoborât de la 225 la 160 lei şi profesorii secundari erau de asemenea scoborîţi. În adevăr, cu toate că legea le da cifra de 420 lei, însă mărea numărul orelor de curs de la 12 la 15. Dacă legea dlui Istrati ar fi plătit tot după norma legii din 1898, pentru aceste 15 ore ar fi trebuit să se dea 450 lei, iar nu 420. Ea reprezintă dar şi aici o scădere. Dar afară de aceasta, nici chiar promisiunea de 420 lei nu se putea realiza, căci, prin înmulţirea peste socoteală a suplinitorilor în împrejurări de cele mici, se făcuse imposibilă găsirea celor 15 ore ce ar fi trebuit să se dea fiecărui profesor.

La 1901, noi am venit la putere, în momentul celei mai intense crize financiare, ce am cunoscut vreodată; se votase curba, se reduseseră lefurile; tocmai atunci în iunie s-a votat restabilirea legii din 1898, care fusese desfiinţată cu un an mai înainte; dar era cuvânt de ordine dat ca – 4 ani de zile – noi să nu mărim cheltuielile.

De aceea, prin legea din 1901, eram siliţi să consacram cifrele din 1900. De aceea veţi găsi întrînsa pe învăţători cu 85 lei etc. cum erau atinşi prin curbă. Dar, când anii trecuţi am putut să mă lărgesc puţin, am revenit asupra acestei situaţiuni şi am tins să revin la legea din 1898, iar nu la cea din 1900, nici la cea din 1901. Aceasta este ţinta, la care tind pentru moment.

Prin urmare, înainte de a ne gândi la o nouă mărire a salariilor cutărei sau cutărei categorii de profesori, trebuie să căutăm să i aducem mai întâi pe toţi la aceeaşi normă.

Astăzi încă nu sunt aduşi; lipsesc institutorii şi profesoarele secundare, şi aş zice şi profesorii superiori, cu toate că ei au atins deja cifra legală din legea de la 1898.

Iată, dlor, cum stau lucrurile. După cum am spus, aş fi foarte doritor şi eu, ca şi dl Demetrescu, să contribuie pe cât pot la îmbunătăţirea situaţiunii corpului didactic; şi despre aceasta socotesc că am dat destule dovezi în atâţia ani de când sunt amestecat în treburile ministerului de instrucţiune, nu numai de când sunt ministru, ci încă de când am fost secretar general şi inspector, aceasta a fost preocuparea mea constantă. Sistemul legii de la 1886 de mine a fost propus şi de atunci aţi văzut cu câtă stăruinţă am căutat să-l realizez. Dar, dacă în urmă

mi-au lipsit mijloacele, ce puteam face? Mijloacele ce aş fi avut la 1886 şi 1898, ca să realizez ceea ce este inserat în lege, astăzi nu mai există; prin urmare numai pot realiza acest sistem cu care s-ar fi terminat atât de bine chestiunea asigurării situaţiei corpului didactic secundar. Acum trebuie să vedeţi şi d-voastră că trebuie să aşteptăm vreun alt moment bun şi favorabil, ca să realizăm ceea ce nu ni s-a permis să realizăm la 1886 şi la 1898.

Acestea sunt lămuririle pe care am crezut că trebuie să le dau dlui Demetreseu-Agraru şi Senatului.

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1909–1910, nr. 35 din februarie 1910, p. 378.)

L.
Răspuns la întrebare.

Două cuvântări în ședința Senatului de la 3 februarie 1910, ca răspuns la întrebarea episcopului Gherasim în privința legii sinodale

Modificarea legii sinodale, prin care se instituia consistoriul superior și se schimbau unele din condiții pentru alegerea înalților prelați, votată în martie 1909, a produs mare satisfacție în lumea clerului mirean și a fost aprobată de majoritatea membrilor Sf. Sinod. Episcopul de Roman, Gherasim Safirin, care a combătut-o în Senat și în Sinod, după oarecare liniște, a început o agitație, alimentată de o parte din presă, care s-a terminat prin procesul episcopului și prin schimbarea legii, făcută de ministrul C. C. Arion în 1911.

În ședința de la 3 februarie 1910, episcopul, ca sa întreține agitațiunea, interpelează pe ministrul Cultelor, zicând: „am cerut cuvântul ca să fac o comunicare și o rugăciune". El zice că Sinodul a declarat că legea din 1909 este eretică și a intervenit la guvern ca să o modifice „pentru a consfinți pacea pusă la cale la 13 ianuarie 1910".

Haret îi răspunde; apoi vorbește mitropolitul Primat, iarăși Haret, după care discuția se închide.[1]

PRIMA CUVÂNTARE, după vorbirea episcopului.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor senatori, cele spuse de P. S. S. Episcopul de Roman m-au surprins întrucâtva, pentru că P. S. S. știe foarte bine, care este punctul de vedere al guvernului în toată această afacere, punct de vedere, de la care eu nu m-am depărtat niciun moment.

Este foarte exact că Sf. Sinod, în ședința de la 13 ianuarie, chiar cu sacrificiul convingerilor pe care le manifestase în ședința de la 21 decembrie, când afirmase că nimic anticanonic nu este în lege, dar, pentru a pune capăt incidentului provocat de P. S. S. Episcopul de Roman, a primit să promită P. S. S. Episcopului de Roman, că are să facă o intervenție la guvern, ca acesta să facă la lege modificările care se vor găsi necesare, atunci când el, guvernul, va găsi de cuviință.

---

1. Pentru a se înțelege cum s-au desfășurat faptele atunci și care a fost acțiunea episcopului Safirin și a unei părți din opoziție, să se citească broșura publicată de Haret în 1912 sub titlul „Criza bisericească" și care se găsește într-unul din volumele următoare ale acestei colecțiuni (*Polemice*).

De altminterea, atât în ședința de la 13 cât și în cea de la 11 ianuarie a Sf. Sinod, în prezența P. S. S. Episcopului de Roman, eu am declarat în mod repetat, că nu înțeleg că legea sinodală este o lege sfântă și că ar fi lipsită de orice fel de defecte, orice lege omenească este expusă să aibă lipsuri; dar nu pot consimți cu niciun preț și în niciun chip, ca să aduc o modificare a legii (aplauze prelungite) Înainte de a se experimenta, ca să se vadă unde sunt lipsurile.

Lucrul acesta l-am repetat și în Senat, și în Sinod, și în prezența P. S. S. Episcopului de Roman, de multe ori, și n-am revenit niciodată asupra părerii mele, pentru că nu sunt deloc convins că legea este anticanonică. (Aplauze prelungite.)

Din contră, sunt perfect convins că legea este cu totul canonică și am în partea mea avizul Sinodului de la 21 decembrie. Știu cum se face în toate statele ortodoxe și nu pot admite ca statul român să fie restrâns în dreptul său de a legifera, pe câtă vreme a respectat și respectă drepturile bisericii, cu mult mai mult decât se respectă pe aiurea.

Prin urmare, nu voi aduce nicio modificare legii sinodale (aplauze prelungite.), până când ea nu va fi aplicată un timp oarecare, ca să i se cunoască defectele la aplicațiune. Căci, în ceea ce privește drepturile canonice ale chiriarhilor, ele sunt pe deplin respectate prin legea din 1909. Aceasta rezultă din art. 14 din această lege, care este reproducerea art. 12 din legea din 1872, și acest articol fixa drepturile chiriarhilor, care–în legea din 1909– sunt întocmai menținute.

Dar ceea ce vrea P. S. S. Episcopul de Roman, este să se desființeze Consistoriul superior bisericesc, și la aceasta noi nu consimțim cu niciun preț. (Aplauze repetate.)

A DOUA CUVÂNTARE după vorbirea mitropolitului:

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor senatori, mulțumesc cu adânc respect I. P. S. Mitropolitului Primat, pentru chipul foarte creștinesc cum a vorbit și modul foarte clar cum a expus afacerea.[1]

După cum a spus I. P. S. Sa, în urma ședinței de la 13 ianuarie, Sfântul Sinod mi-a făcut o adresă în care se spunea: „În urma rugăciunii episcopului de Roman, vă înaintăm părerea P. S. Sale, cum că legea s-ar cuveni să fie modificată; vă rugăm să luați act de această cerere și să aduceți aceste modificări, atunci când veți crede de cuviință“.

---

1. Mitropolitul Primat terminase discursul său cu aceste cuvinte, care dovedeau că Sf. Sinod nu declarase că legea e anticanonică, cum pretindea episcopul Gherasim:

„Eu cred că – în acest punct de vedere – are dreptate d. ministru, pentru că experiența este cel mai bun învățător al omului, și dacă Sf. Sinod, în ceea ce îl privește, a făcut ce se cuvenea să facă, potrivit dorinței P. S. S. Episcop al Romanului, a cărui pricepere și valoare în mijlocul nostru o apreciem toți cu drag, avem încredere în d. ministru al Cultelor și în onor. guvern, că va găsi momentul oportun, ca să vină cu modificările ce vor fi de trebuință, atunci când va crede și când experiența va dovedi că în adevăr e nevoie de a se face acele modificări.“

Eu am răspuns Sfântului Sinod tocmai în sensul acesta, că nu mă opun, pentru că nu am dreptul, nici putința să mă opun la schimbarea legii, fiindcă nici o lege nu este eternă; și, dacă nu o voi modifica eu, vor veni alții care au să o modifice, dacă vor găsi de cuviință. Dar eu nu mă dezic din ceea ce am zis, că o lege abia făcută, o lege experimentată numai patru zile, căci consistoriul bisericesc nu a fost întrunit decât patru zile, eu nu pot să vin să-i propun schimbarea.

Trebuie să așteptăm, pentru că timpul să ne arate lipsurile, pentru ca să venim cu modificările.

Lucrul acesta l-am spus și în Senat și în Sinod, fără să mă ascund.

Așa fiind, P. S. Sa Episcopul de Roman cunoștea gândurile mele și era inutil să mai caute să pună chestiunea în Senat, mai ales că știe și care e și simțământul Senatului în această chestiune.

Poate că P. S. Voastră, și poate și alți P. S. Părinți, să fi avut părerea, că anumite părți sunt anticanonice, cu toate că eu mă pot întemeia pe avizul de la 21 decembrie al Sfântului Sinod, dat în unanimitate, și fără nici o presiune, și prin care nu se contesta deloc canonicitatea legii; dar nu vorbesc acum de aceasta.

Eu zic că, în calitatea mea de ministru responsabil, care răspund de faptele mele și nu pot veni înaintea Camerei și a Senatului decât cu o lege de a cărei legitimitate să fiu perfect convins, nu pot veni cu schimbarea legii sinodale, înainte de a mă fi convins că această schimbare e necesară; dar convingerea aceasta nu o pot avea decât după un timp oarecare, adică atunci când se va dovedi prin experiență că această lege trebuie să fie modificată.

Cât pentru apelul pe care P. S. Sa Episcopul de Roman l-a făcut la pace și unire, țin să vă amintesc că apelul acesta i-a fost adresat și P. S. Sale în nenumărate rânduri, cu toate că P. S. Sa a putut constata că P. S. Sa era singur în tabăra sa, pe când în cealaltă tabără era tot restul țării. Mă surprinde dar, când aud că P. S. Sa tot la noi face apel, pentru pace și unire.

Rog pe P. S. Sa să creadă că, precum P. S. Sa este român și ortodox, tot așa suntem și noi toți, și între aceștia toți mă prenumăr și eu, cu toate că mi s-a spus că aș fi de altă lege.[1] Neam de neamul meu am fost creștin ortodox, și în această calitate am dreptul să vorbesc și eu, ca orice creștin ortodox.

Convingerea mea, încă o dată, poate să fie greșită; dar convingerea mea este că legea sinodală nu este contrarie canoanelor, și dovadă de aceasta este – fără a intra în discuția canoanelor – că în Rusia chiar Sinodul, nu consistoriul, cuprinde preoți de mir, care iau parte la toate lucrările Sinodului. (Aplauze.)

Apoi, dlor, dacă în Rusia este permis să fie așa, și nimănui nu i-a trecut prin minte să declare biserica rusească de anticanonică, nu vad cum biserica română ar fi anticanonică, deoarece la noi, creațiunea consistoriului superior nu a

---

1. Aluzie la afirmația făcută prin gazete, că ar fi *armean*. (În privința familiei lui, să se vază biografia cuprinsă în vol. I, colecțiunea de față.)

micşorat întru nimic atribuţiunile pe care Sinodul le avea prin legea de la 1872, pecare – după cât ştiu – P. S. Sa Episcopul de Roman n-a declarat-o până acum de anticanonică.

De aceea, dlor senatori, nu e momentul acum de a veni cu o lege modificatoare a legii sinodale; aceasta, însă, nu vasăzică că, dacă în urma experienţei dobândite prin aplicarea acestei legi, se va dovedi că ea şchiopătează, să nu fie modificată. Şi dacă voi trăi, chiar eu voi veni atunci cu modificările.

Vă rog însă, să lăsaţi timpul necesar, pentru a se putea vedea dacă sunt imperfecţiuni şi unde sunt. (Aplauze.)

(Ambele cuvântări în Dezbaterile Senatului. Sesiunea ordinară 1909– 1910, nr. 35 de la 6 februarie 1910, p. 373 şi următoarele.)

LI.
Răspuns la o chestie incidentală

Discurs în şedinţa Camerei de la 16 februarie 1910, ca răspuns unei chestiuni ridicate de Al. Marghiloman, în discuţia organizării Curţii de Casaţie

Discutându-se în Adunarea Deputaţilor modificarea legii Curţii de Casaţie, Al. Marghiloman, în şedinţa de la 15 februarie 1910, vorbeşte în treacăt de cazuri de plângere în contencios, privitoare la ministerul de Instrucţie.

Haret ia cuvântul spre a da lămuriri.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: D-lor deputaţi, eu nu-mi permit să intru în discuţiunea aceasta, în care nu sunt chemat ca să vorbesc.

Dar pentru că onorabilul domn Marghiloman, în vorbirea sa de ieri, m-a pus şi pe mine în cauză în două incidente, eu cred că nu este bine, ca să las lucrurile fără răspuns (Aplauze.) Am crezut că se cuvine, ca să dau explicaţiunile necesare şi, pe urmă, discuţiunea să urmeze mai departe. Dl Marghiloman a citit şi a insistat mai cu deosebire asupra cazului fostei directoare de la şcoala Eraclide din Bucureşti, a cărei numire eu o anulasem, iar Curtea de Casaţie a revenit. Mai întâi îmi permit să relev o mică inexactitate de cifre, comisă de dl Marghiloman. Iau lucrurile aşa cum le găsesc în notele stenografice, pentru că nu am fost faţă la şedinţa de ieri.

Dl Marghiloman spunea că din cele 21 de recursuri admise de Curtea de Casaţie, cea mai mare parte îmi revin mie şi autoritarismului meu. Este aici, cum zic, o inexactitate, pentru că la 175 de anulări, pe care eu le-am făcut, s-au prezentat 40 de recursuri şi s-au admis 7; prin urmare vedeţi că este departe de a fi acea majoritate însemnată pe care o spunea dl Marghiloman. Din aceste 7 recursuri admise, este şi acela, care privea pe fosta directoare de la şcoala Eraclide. Iată lămuririle ce cred să dau Onor. Camerei în privinţa lui.

Şcoala Eraclide s-a înfiinţat cu o donaţiune particulară. Din această donaţiune poate nu este de prisos să spun, că chiar în primele zile când fondul a intrat în mâinile ministrului de instrucţiune publică, s-a găsit mijlocul ca să se sustragă, chiar din fondul dăruit, cam un sfert pentru a se face oarecare gratificaţiuni. Pe urmă, fostul ministru de pe vremuri a crezut de cuviinţă ca din ce mai

rămâne, să creeze o situațiune sigură unei persoane, de care se interesa d-sa de aproape. Și atunci a făcut o lege pur personală pentru acea persoană; zic o lege exclusiv personală, pentru că nicăieri nu se potrivește mai bine numirea aceasta decât în acel caz, de vreme ce acea lege a fost făcută nu pentru două, nici pentru trei personae, ci numai pentru una singură.

O voce: Era cumnata ministrului.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dl Marghiloman nu a citat nume și bine a făcut; să-mi permiteți să nu citez nici eu.

D-lor, legea aceea cuprindea ceva cu totul neobișnuit. Ea prevedea că, pentru o școală clasificată între școalele primare, directoarea școalei avea dreptul de inamovibilitate, asimilând-o cu personalul didactic secundar.

Vasăzică, o înălța deodată și în grad și îi da și inamovibilitatea, când niciun alt director sau directoare, nici primar nici secundar, nu a mai avut-o și nici nu o are. Dar înainte de a veni legea, intervenise altceva. Donațiunea s-a primit prin februarie 1906, și, la 20 aprilie , același an, dl ministru al instrucțiunii de atunci da o ordonanță, prin care decide înființarea a două școli normale pentru școalele de menaj și hotărăște ca să se țină concurs pentru ocuparea posturilor de directoare la aceste școale normale.

Trebuie să știți că în momentul în care se decisese să se facă aceste două școli normale, existau în total în toată țara 3 școale de menaj, și fiecare din ele are trebuință de una sau două persoane; atâta tot; școlile normale ce se înființau, dacă ne-ar fi dat pe fiecare an măcar câte 10 absolvente, vă închipuiți că abia peste un an toate aceste absolvente erau să rămână fără întrebuințare, fiindcă numai trei, patru își puteau găsi debușeu. Vasăzică, noile școale nu răspundeau la nicio trebuință, ci erau făcute numai pentru ca să se creeze posturile ce erau necesare dlui ministru. Pentru aceasta dl ministru la 22 aprilie a și publicat concurs pentru ocuparea lor, punând termen numai de 10 zile. Vasăzică, numai în zece zile concurentele trebuia să ia cunoștință de concurs și să se prepare și s-au mai pus și condițiuni de așa fel, încât se excludeau de drept mai toate concurentele serioase[1].

S-a ținut concurs fără să existe nicio lege, nici măcar un regulament, care să-l prevadă. Tocmai peste două luni se face o lege ad-hoc, ca să se consacre rezultatul acestui examen, făcut în condițiuni așa de anormale. La acest concurs s-a prezentat, bineînțeles, și persoana în chestiune; și iarăși bineînțeles a fost clasificată cea dintâi și a fost numită, însă la concurs reușiseră patru candidate, și erau două posturi, devreme ce ministrul decretase să fie două școli normale. Cu toate acestea a doua candidată nu a fost numită.

---

1. Deciziunea pentru acest concurs s-a publicat în „Monitorul Oficial“ de la 23 aprilie 1906 și examenul era fixat la 2 mai 1906.

O altă deriziune este în „Monitorul Oficial“ din 27 aprilie , în care se fixează examenul la 8 mai 1906.

Ce dovadă mai bună voiți, că legea se făcuse numai pentru o singură persoană?

Legea a fost făcută anume ca să se numească prima de pe tablou, iar pe cea de a doua, cu toate că era loc, ministrul nici nu a mai crezut de cuviință să o mai numească; a lăsat-o de o parte pur și simplu.

Așa încât el singur și-a călcat propria sa lege, în prima zi când a aplicat-o, fără ca măcar să-și dea osteneala a căuta să mascheze, fie cât de puțin, operația de familie pe care o făcea. Ei bine, pentru ca să judecați dacă era potrivit, ca să se înființeze de hatârul unei persoane două școli, ca să se facă pentru dânsa o lege anume, ca să se facă un concurs, cum nu s-a mai pomenit altul în țara românească, am să vă citez câteva rânduri dintr-un act oficial.

La concurs nu s-a cerut…

Dl P. P. Carp: Toate acestea nu le-ați spus la Curtea de Casație?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: S-au spus, dle Carp.

Dl Em. Culoglu: Dar ce, nu avem dreptul să vedem cum a judecat Casația?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Pentru că s-a spus la Curtea de Casație…

Dl P. P. Carp: Nu ne mai privește, pe noi aceasta.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Aceasta nu a împiedicat ca afacerea să fie adusă în Cameră, și fiindcă a fost adusă în Cameră, am și eu dreptul să răspund. (Aplauze.)

Voci: Nici vorbă, foarte bine.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiuni Publice: La concurs, candidatele și-au prezentat titlurile; singura persoană care nu și-a prezentat titlurile, pentru că în procesul-verbal nu se vorbește de dânsa, este tocmai persoana care a fost pusă în capul listei și pentru care se făcuse legea.

Ei bine, iată ce primesc cu privire la această persoană de la directoarea școalei de menaj din Fribourg, unde d-sa spunea că a urmat cursurile:

„D-ra Anastasiu a venit să petreacă două luni ca doamnă pensionară la școala de menaj. Ea dorea să studieze organizația școalei noastre. În mod excepțional i-am permis să asiste ca elevă benevolă la lecțiile cursului normal, dar a stat prea puțin timp, pentru ca să învețe ceva. D-sa nu a căpătat diplomă, deoarece diploma nu poate fi eliberată decât după un an de studii serioase și după examene trecute înaintea unui juriu federal și a directorului instrucției publice, dl Georges Peyttran, președintele consiliului de stat. Am dat d-rei un atestat, cum că petrecuse câteva săptămâni sub acoperișul nostru… Nu primim ca eleve ale cursului normal decât fete care posedă brevetul de institutoare pentru cursul primar“.

Iacă vasăzică, care era capacitatea specială a persoanei pentru care se făcuse o lege specială și pentru care se înființaseră două școli absolut inutile.

Aceasta este explicațiunea, pe care am crezut necesar să o dau în privința cazului asupra căruia mai cu seamă a insistat dl Marghiloman. Pentru celelalte cazuri care vi s-au citat, vor vorbi ceilalți oratori.

Cu această ocaziune, cred necesar să relev că de trei ani de zile opoziționea mereu a aruncat din când în când vorbe răzlețe în privința celor petrecute la Curtea de Casație cu măsurile luate de mine. Îmi pare foarte rău, că niciodată nu mi s-a dat ocaziunea să ne explicăm clar și în mod întreg asupra acestei afaceri. Mi-au făgăduit că au să mă pună în poziționea aceasta; nu s-au ținut de vorbă.

În ziua, când va veni vremea aceasta, dacă va veni vreodată, sunt la dispoziționea dlor, și promit să dau discuțiunii o amploare cum nu se așteaptă dlor. Atunci voi clarifica lucrurile pe deplin, și se va ști dacă am avut sau nu dreptate în tot ceea ce am făcut. (Aplauze.)

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară prelungită 1909–1910, p. 633 și următoarele.)

LII.
Modificarea legii administrației centrale

Expunere de motive

Actuala lege de organizare a administrațiunii Ministerului de Instrucțiune și Culte și a celorlalte administrațiuni pendinte de acest minister prezintă lipsuri, care fac trebuitoare o schimbare a ei.

Mai întâi, ea creează între administrațiunea instrucțiunii și celelalte administrațiuni niște raporturi care schimbă natura acestora din urmă.

Apoi, în administrațiunea instrucțiunii, intrând în amănunte, ea silește să se facă apel la Parlament pentru cele mai mici schimbări în alcătuirea birourilor; în același timp, ea lasă aproape neorganizat un serviciu, care este sufletul bunei funcționări a învățământului: Serviciul de control; pentru recrutarea personalului acestui serviciu, a cărui eficacitate atârnă mai mult decât a oricărui altul de valoarea reală a personalului, actuala lege nu dă decât niște îngrădiri exterioare; iar relativ la situațiunea acestui personal, ea nu cuprinde nicio dispoziție. Alcătuirea consiliului permanent și a consiliului general a rămas de asemenea în urmă, față cu marea și complicata dezvoltare a învățământului și este, deci, nevoie a da acestei alcătuiri o compoziție mai potrivită cu nevoile școlii.

În administrațiunea Casei Școalelor, experiența a dovedit necesitatea unei mari mai precizări a drepturilor, obligațiunilor și răspunderii Casei, atât în ceea ce privește natura și încasarea veniturilor, cât și în ceea ce se raportă la utilizarea resurselor, și mai ales la controlul gestiunii așezămintelor școlare particulare, pe care Casa are datoria de a le face să urmeze conform actelor de fundație.

În administrația Casei bisericii autocefale române o atențiune specială a devenit necesară asupra pământurilor petrolifere ce sunt atât proprietatea directă a Casei, cât și proprietatea bisericilor, și în genere a devenit necesară organizarea controlului ce se cade să exercite Casa asupra epitropiilor bisericești, în vederea unei mai bune și mai strânse administrări a averilor respective.

Proiectul de față ține seamă și de trebuința acestor schimbări și de grija de a nu aduce perturbare în mersul firesc al lucrurilor prin salturi prea mari; el vrea să dea administrațiilor învățământului, Casei Școalelor și Casei sfintei biserici autocefale române destulă plasticitate, pentru a se putea mlădia după nevoile sociale, dar și destulă îngrădire pentru a urmări numai interesul obștesc.

Discurs rostit în ședința Camerei de la o martie 1910, în discuția Proiectului pentru modificarea unor articole din legea administrației centrale a ministerului și a administrațiilor dependente de el

Acest proiect, depus de ministru la …… n-a venit în discuția Adunării decât în ziua de 2 martie 1910 și a ocupat mai multe ședințe: 3, 5, 6 și 8 martie 1910. Comitetul delegaților (compus din N. Răutu, N. Matei, C. Banu, G. Dragu, dr. C. Angelescu, I. Nădejde, Șt. C. Ioan, raportor) a prezentat observațiunile prin cuvenitul raport (Dezbateri, p. 782; Legea, p. 784). Discuția generală a fost destul de vie, pentru că, afară de deputatul opoziționist N. Fleva, a vorbit contra proiectului și un membru al majorității, Teodor Vasiliu. Susținerea lui a fost combătută, firește, de raportorul Șt. C. Ioan și apoi de ministru. Se vede că Adunarea părea agitată, căci a trebuit ca luarea în considerare să se facă prin vot cu bile: 72 pentru și 11 contra.

La discuția pe articole au participat mulți deputați: T. Vasiliu, Barbu Păltineanu, Șt. C. Ioan, N. Iorga, N. Micescu, care au luat cuvântul de mai multe ori. Ministrul Haret a vorbit de câteva ori la diferite articole .

Legea s-a votat în total în ziua de 8 martie cu 53 voturi pentru, fiind 16 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor deputați, doi d-ni oratori au vorbit pentru că să combată proiectul de lege pe care l-am adus înaintea dvs. Din acești doi oratori, să-mi permiteți să încep răspunsul meu cu cel de al doilea, cu dl Fleva, a cărui vorbire era oarecum mai puțin în chestiune, după cum a atras atenția și dl președinte adineauri.

Dl Fleva se ridică în contra grăbirii cu care a fost adus proiectul acesta de lege, pierzând din vedere că proiectul este adus la Cameră încă din sesiunea trecută.

Mă mir că dl Fleva, care vorbește cu atâta competență în orice materie (ilaritate), în această chestiune este așa de puțin documentat! (Aplauze.)

În proiectul de lege pe care îl are în mână, tipărit de atâta vreme, se spune când a fost depus. Și când dl Fleva îmi impută acum că am venit cu proiectul prea târziu, când în realitate este depus de un an și jumătate pe biroul Camerei, aceasta mi se pare în adevăr un, lucru foarte neașteptat, ca să nu zic mai mult.

Odată ce constat lucrul acesta, și țin să se ia act de dânsul, veți vedea cât de puțin documentat este dl Fleva și în restul vorbirii sale. De altfel după acest singur fapt se poate judeca și restul.

Eu, dlor, când vine vorba, și a venit de atâtea ori, de lucruri care nu intră în sfera ocupațiunilor mele obișnuite, mă sfiesc și nu iau niciodată cuvântul, pentru că îmi spun că, dacă trebuie să ocup tribuna Camerei, fie măcar și două minute, trebuie să fie numai pentru ca să spun onoratei Camere lucruri, pe care altul nu ar putea să le spună mai bine decât mine. Dar când nu am această credință, când sunt sigur că altul ar putea să vorbească mai cu competență decât

mine, într-o materie oarecare, eu nu iau cuvântul niciodată. Nu ar strica ca regula aceasta să o păstreze toată lumea, pentru că s-ar face Camerei o enormă economie de timp.

D-lor, dl Fleva ne-a aruncat o săgeată în cursul vorbirii sale, cum că noi facem legi pentru ai noştri, după cum zice d-sa. Aş ruga pe onor. dl Fleva să binevoiască a ne spune pentru cine mă rog, a fost făcută legea inamovibilităţii personalului de la ministerul de finanţe? Pentru ai dumnealor sau pentru ai noştri?

Suntem în drept să ne punem întrebarea aceasta, mai ales când se ştie cu câtă grije s-a curăţat mai întâi personalul acelui minister de toate elementele care nu purtau stampila văzută a clubului din care făceau parte, şi pe urmă s-a făcut legea. Şi cu atât mai mult suntem în drept să punem această întrebare dlui Fleva, cu cât dl Fleva e prietenul aceluia care a făcut legea în chestiune.

O voce: Nu era încă în partid atunci, era la Roma.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Atunci poate ar fi fost mai bine ca ceea ce am spus acum, să amân până la anul, ca să vedem din ce partid va face parte dl Fleva atunci! (Ilaritate, aplauze.)

D-lor, este imposibil să urmăresc pe onor. dl Fleva în toate digresiunile sale. A vorbit de buget, a vorbit despre activitatea extraşcolară, despre Curtea de Casaţie, a găsit şi ocaziune să protesteze; a vorbit de toate. Dacă ar fi să răspund la toate aceste părţi accesorii ale vorbirii sale, care n-au nimic a face cu obiectul în chestiune, ar fi să ocup întreaga şedinţă de astăzi, şi să încep mâine răspunsul meu la ceea ce este în adevăr în materie. Prin urmare, permiteţi-mi să trec peste toate acestea şi să vin la chestiune. În chestiune a fost doar onor. dl Vasiliu, care a vorbit în prima şedinţă în care s-au început dezbaterile acestui proiect de lege.

D-lor, tărâmul pe care onor. dl Vasiliu[1] a pus această discuţiune găsesc că nu corespunde cu însemnătatea legii; legea are părţi importante şi părţi de a doua mână, iar părţile însemnate ar fi meritat să fie discutate în sine, iar nu în mod subiectiv, cum a făcut onor. dl Vasiliu. (Aplauze.)

Aşa, nu găsesc că merită să fie atinsă în discuţiunea generală a luării în consideraţiune a unei asemenea legi, chestiuni cu totul neînsemnate cum este de pildă aceea dacă rapoartele, pe care le fac directorii către ministru asupra activităţii ministerului, trebuie să fie anuale sau numai odată la trei ani.

D-lor, cine a fost câtuşi de puţin în curent cu mersul administraţiunilor noastre, trebuie sa ştie cam care este soarta rapoartelor. Eu, pot zice că experienţa mea am făcut-o pentru prima oară în această materie când am fost chemat să mă ocup de chestiuni de învăţământ, acum 31 ani. Am făcut ministrului un raport pe care eu, în tinereţea mea atunci, îl socoteam că cuprinde lucruri care

1. Teodor Vasiliu era profesor la liceul naţional din Iaşi. A fost şi director în Ministerul Instrucţiunii. S-a ales pentru prima oară în Parlament în 1901. Deşi deputat naţional-liberal, acum a combătut legea.

meritau oarecare atenţiune. De raportul acela s-a luat act. Peste un an am făcut un al doilea raport tot aşa de voluminos ca şi celălalt raport. Şi de acesta s-a luat act ca şi de cel dintâi şi chiar faimosul raport tipărit, care a venit mai târziu, şi pe care l-am făcut în calitate de inspector general, şi despre care dl Vasiliu a spus atât de mult bine, a avut exact aceeaşi soartă. S-a luat act. Nu văd trebuinţă de a se lua act pe fiecare an de un raport de la fiece direcţiune.[1]

Dl G. Panu: Gazetele s-au ocupat de raportul dvs.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Gazetele s-au ocupat, dar nu birourile. Prin urmare, dacă ar fi o concluziune de tras din acest fapt, ar fi fost acela, ca să se adreseze rapoarte pe fiecare an la gazete, iar ministrului să rămână rapoartele odată pe trei ani, pentru că este prea de ajuns.

De altminteri, dacă am pus dispoziţiunea aceasta în proiectul de lege, a fost pentru ca să nu încarc ministerul cu lucrări inutile. Directorii sunt deja destul de ocupaţi tot anul şi eu nu găsesc că e nevoie ca, la timpuri prea scurte, să se facă rapoarte care nu pot să aibă vederi mai generale asupra unor anumite chestiuni, vederi care reclamă o trecere de timp mai îndelungată.

În Belgia, aceste rapoarte sunt obligatorii pentru fiecare din cele trei secţiuni care se ocupă de învăţământ, pentru că acolo nu există un minister al instrucţiunii, tot la trei ani, dar atunci sunt nişte adevărate documente; fiecare raport formează un volum, care este o lucrare în adevăr monumentală. Nu e posibil să se facă un raport la fiecare an, când n-ai apucat încă să-ţi închegi vederi mai generale şi complete asupra unei întregi ordine de idei.

De altminteri, cum zic, această chestiune este secundară. Dar dl Vasiliu s-a ocupat de o altă afacere, care este mult mai însemnată; este vorba de modul de recrutare al inspectorilor. Onor. dl Vasiliu a pus chestiunea pe un tărâm foarte îngust. D-sa a pus faţă în faţă pe profesorii universitari şi pe profesorii, secundari şi a luat partea unora în contra celorlalţi.

Eu, domnilor, nu mă ocup nicidecum de asemenea lucruri, nici în legea aceasta, cum nu m-am ocupat nici altădată; pentru mine, faţă de interesul general al învăţământului, nu există deosebire între diversele trepte ale învăţământului: pentru mine toţi dascălii de sus până jos fac o singură clasă şi după trebuinţă mă adresez când unui profesor universitar, când unuia secundar, când unui primar, pentru ca să-l pun la lucrarea, pe care o găsesc că este cea mai potrivită aptitudinilor şi chemării lor. (Aplauze.)

De altminteri, dlor, şi înainte tot aşa au făcut toţi miniştrii, care m-au precedat. Aş vrea să ştiu cum a fost ministrul care a tras linie de despărţire între profesorii superiori şi profesorii secundari şi a zis: o să recrutez pe inspectori numai dintre unii, sau numai dintre ceilalţi? Aş putea să amintesc că la 1880,

1. E vorba de raportul adresat ministrului în calitate de inspector general al şcoalelor în noiembrie 1884.

atunci când s-a înființat postul de inspector general al învățământului secundar, pentru prima oară primul inspector al învățământului secundar a fost recrutat dintre profesorii secundari, dl Herescu[1]. Și de atunci încoace, după întâmplare, au fost uneori profesori secundari, alteori profesori superiori, după cum s-au potrivit împrejurările momentului.

Cum o să vin eu și să dau brevet de capacitate unora și brevet de incapacitate altora, urmând modul de a vedea al dlui Vasiliu? Aceasta îmi este absolut imposibil, mai întâi pentru că nu ar fi drept și al doilea fiindcă nu ar fi nici logic. Ce ar însemna să declar pe toți profesorii secundari incapabili de a ocupa un post de inspector secundar, pe câtă vreme institutorii pot să fie revizori peste institutori și învățătorii revizori ai învățătorilor?

Logic ar fi lucrul acesta? Dar, dlor, dacă am pune în mod nepersonal întrebarea, care din cele două categorii de profesori ar fi cei mai potriviți, ca să inspecteze învățământul secundar, s-ar putea foarte bine susține și o teorie și cealaltă. Profesorul universitar are, poate, instrucțiunea mai vastă, vede poate lucrurile mai de sus, dar el are neajunsul că nu e în contact zilnic cu învățământul secundar și nu-i cunoaște neajunsurile, nu cunoaște cerințele, pe care profesorul secundar le cunoaște, pentru că în toate zilele se lovește cu capul de dânsele.

Pe urmă mai e chestiunea de metodă. E natural ca să fie mai familiar profesorul secundar în materie de învățământ secundar, decât profesorul superior.

Așa încât, dacă țin seama de toate acestea, e o discuțiune absolut inutilă care se face pentru a ști care din cele două categorii de profesori corespunde mai bine chemării de inspector secundar.

Eu, dacă ar fi să fac supozițiunile, pe care de altminteri nimic nu le justifică, aș putea să zic că tare mă tem ca nu cumva vorbirea dlui Vasiliu să fie răsunetul, poate fără voia d-sale, a oarecăror aspirațiuni sau a oarecăror decepțiuni a unora din colegii d-sale, că de ce să fie inspector secundar cutare și să nu fiu eu.

Apoi înțelegeți, dlor, când este vorba de o chestiune de așa însemnătate, cum este chestiunea aceasta, eu nu pot să mă orientez după asemenea aspirațiuni și după asemenea considerațiuni. (Aplauze.)

A trebuit să-mi recrutez inspectorii cum am putut, după împrejurări personale, și după împrejurări bugetare, și după tot felul de considerațiuni și nu cred că altcineva, care ar fi fost în locul meu, ar fi putut să facă altfel de cum am făcut eu, date fiind împrejurările în care eram.

Chiar dacă s-ar admite punctul de vedere al dlui Vasiliu ca profesorii învățământului superior să fie chemați la inspectoratele școalelor secundare, ceea ce eu încă o dată nu admit că ar fi drept, ar trebui atunci, ca să se țină seamă de oarecare împrejurări pe care dl Vasiliu le-a trecut cu vederea.

---

1. Zefir Herescu (1842–1897), a fost profesor de matematici la liceul Sf. Sava. Era și licențiat în drept din Paris. Câțiva ani a fost și director al acelei școale și inspector școlar.

O considerațiune de ordin destul de inferior, care cu toate acestea are mare greutate în chestiune, este aceea a remunerați-unii.

Dacă vrei să ai ca inspectori, profesori de universitate, trebuie să le faci o situațiune care să nu-i pună în pagubă față de situațiunea lor actuală. Or, cu ceea ce plătim noi pe inspectori, un profesor universitar se găsește jenat ca să primească un asemenea post. Un profesor universitar se mulțumește mai bine cu leafa lui de profesor și să stea liniștit acasă, decât să fie inspector plătit cu 840 lei pe lună, în care intră și cheltuielile de deplasare.

Dacă cumva profesorul de universitate are una sau două gradațiuni, el este plătit tot atât, dacă nu și mai mult decât un inspector, și nu are trebuință să bată drumurile, nici să locuiască pe la hoteluri infecte, nici să-și pună pe toată lumea pe cap, când face un raport mai independent, dar care atinge oarecare susceptibilități.

Iată o considerațiune, care trebuia luată în seamă și care atârnă foarte mult în faptul că astăzi mai greu găsești inspectori din învățământul superior decât alte dăți. Alte dăți, profesorul universitar era mai rău plătit decât astăzi, iar inspectorul era mai bine plătit; pe câtă vreme astăzi, din contră, plata profesorului universitar a crescut, iar a inspectorului a scăzut. Este deci destul de greu să găsești astăzi pe cineva care să consimtă să facă un sacrificiu de leafă, un sacrificiu de liniște, un sacrificiu de sănătate, numai ca să aibă din când în când satisfacțiunea foarte contestabilă, ca să se vadă criticat, ocărit, bruftuit.

S-a mai criticat proiectul, pentru că nu prevede nimic în privința unui inspector universitar.

D-lor, nu am prevăzut nimic, fiindcă eu nu am voit să creez nici o sinecură prin această lege. Noi avem două singure universități cu vreo 160 de profesori, și a crea un post de inspector numai pentru universitate, este a face o cheltuială absolut inutilă, fiindcă acest inspector nu va avea să se ocupe nici de partea metodică, nici de facerea cursurilor, ci numai de partea pur materială: dacă laboratoriile merg bine, dacă cursurile se fac regulat; dar pentru aceasta avem la fiecare facultate decani, avem pe cei doi rectori au universităților, și la nevoie tot personalul superior al ministerului care, atunci când ministrul va vroi, nu are decât să delege pe cineva să vadă ce se petrece la universitate. Dovadă că este așa, este că dl Take Ionescu, când a făcut legea de organizare din 1892, a prevăzut un post de inspector al universităților, în care a fost numit dr. Istrati. Aș vrea să știu de câte ori a inspectat dl dr. Istrati universitățile? Pot să spun că niciodată, ba o singură dată s-a ocupat de un laborator de chimie, că nu se ajunge nu știu ce material; dar în ceea ce privește universitatea propriu-zisă, dl dr. Istrati nu a inspectat-o și nici nu putea să o inspecteze.

De aceea a fost silit ministrul de pe vremuri să-i găsească altă ocupație, care în cele din urmă tot în învățământul secundar s-a găsit: era trimis în anchete și în inspecțiuni pe la liceul cutare ori pe la cutare școală secundară de fete.

Când o asemenea experiență era deja făcută, cum era să mă apuc eu acum să o repet încă o dată, pentru ca să încarc bugetul cu o cheltuială inutilă? Dacă

era vorba să fac un adaus la buget, aş fi ştiut eu să-l utilizez altfel, iar nu pentru asemenea posturi.

Dl Vasiliu a vorbit despre inamovibilitatea personalului inspectoresc şi a criticat-o cu multă asprime. Poate din partea dlui Vasiliu, o asemenea critică să fie mai mult sau mai puțin bine venită; dar dacă mă surprinde ceva este că critica vine din partea onor. dlui Fleva, ai cărui amici tot inamovibilitate au creat în toate părțile, căci după dlor au făcut inamovibili şi personalul de la ministerul de finanțe şi însuşi personalul de la ministerul de instrucțiune.

Dacă dlui Take Ionescu i-a fost permis să declare inamovibili pe şefii de birou de la ministerul de finanțe, şi dacă dlui Vlă-descu i-a fost permis să declare inamovibil cunoscutul personal pe care d-sa îl numise la ministerul de instrucțiune, de ce nu mi-ar fi permis şi mie după trei ani de minister în rândul acesta, şi după alți şase ani mai înainte, când cunosc oamenii pe vârful degetelor, cum nu-i cunoaşte nici dl Fleva, nici altcineva, de ce să nu-mi fie permis şi mie să cer ca să se asigure nu inamovibilitatea, dar o stabilitate oarecare personalului deja pus la încercare, după trei ani?

Dl Fleva zicea că eu ar fi trebuit să fi venit cu această lege acum trei ani, adică la primul an al ministerului.

Cum, dlor? Era mai bine să declar stabil pe un funcționar pe care îl vedeam la treabă pentru întâia oară, decât să vin acum după trei ani, când l-am văzut ce ştie să facă şi cum ştie să se poarte? Mi se pare neraționlă critica pe care a făcut-o dl Fleva, din acest punct de vedere.

De altminteri, când ar fi să luăm de aproape modul cum s-a stabilit inamovibilitatea de care am vorbit, la ministerul de finanțe şi la ministerul de instrucțiune şi mai ales la ministerul de instrucțiune, aş avea foarte multe lucruri de spus, şi sunt sigur că mai curând aş avea eu asentimentul Camerei, când aş vorbi despre asemenea măsuri, decât a avut dl Fleva când a vorbit despre acelea pe care le propun eu; dar aici nu e vorba să facem procesul trecutului, şi de aceea nu voi urma nici pe dl Vasiliu pe tărâmul pe care s-a pus, când a stat să înşire, cam în afară de chestiune, lucruri întâmplate sub ministerul dlui cutare sau dlui cutare. Acele lucruri n-aveau nimic a face cu legea pe care o discutăm astăzi. Despre lucrurile acelea am vorbit cu altă ocaziune şi vom mai vorbi, dar ele n-au ce căuta în discuțiunea proiectului de față; despre dânsele rămâne să vorbim altădată, când se va prezenta ocaziune.

S-a criticat sistemul de prezentare pentru numirea inspectorilor.

D-lor, mai întâi, chestiunea aceasta se cuvine să o ia cineva mai de departe, înainte de a se ajunge la prezentare. În legea care este acum în dezbaterile dvs., pot spune că în realitate nu e decât acest singur punct însemnat, e constituirea unei stabilități a corpului de inspectori şcolari; toate celelalte sunt măsuri de foarte mică însemnătate, care nu merită nicio discuțiune.

Eu, dlor, totdeauna am avut convingerea că în controlul învățământului trebuie să fie oarecare stabilitate, oarecare continuitate. Dovada este că chiar în

proiectul de lege de la 1886, acum 24 de ani, s-a introdus principiul acesta după propunerea și stăruința mea; și dl Sturdza, care a prezentat proiectul acela de lege, a admis propunerea. Era chiar atunci prevăzut un sistem ca inspectorii școlari de toate treptele să aibă oarecare stabilitate, să fie considerați ca făcând parte din Corpul didactic, sa aibă drepturile celorlalți membri ai corpului didactic, să fie specialitatea aceasta creată ca o adevărată carieră. Aceasta a fost intenționea mea, ca inspectoratul școlar să devină o adevărată carieră, ca să poată cineva să se consacre datoriei acesteia tot așa precum se consacră profesoratului. Cu sistemul de astăzi, pentru ca să ai pe cineva inspector doi ani, luâdu-l de la catedră și în acest timp catedra să rămână în vânt, iar după doi ani să se reîntoarcă la catedră și după alți patru ani să revină la inspectorat; după mine, acesta este un sistem dezastruos, pe de o parte catedra rămâne în suferință doi din 4 ani, iar pe de altă parte suferă controlul învățământului, pentru că se pierde orice fel de continuitate, orice fel de șir cu ideile omului pe care îl însărcinezi ca să controleze învățământul. Cu cât mai superior este sistemul ca cineva să fie lăsat timp de 20–30 ani ca să se ocupe mereu de o anumită parte din învățământ, s-o cunoască în toate detaliile sale, și să-i ghicească boala și neajunsurile numai uitându-se pe din afară la lucruri cum merg. D-lor, sistemul empiric de a lua pe cel dintâi venit să-l creezi inspector, pentru ca peste doi ani să aduci altul în locul lui, nicăieri nu se practică; este un sistem barbar acela pe care îl practicăm noi.

Nicăieri nu se face așa. Nicăieri. Și când eu vin după 24 de ani de stăruință și propun din nou sistemul din proiect, pe care nici măcar nu l-am inventat eu, căci toată lumea îl practică, eu să fiu criticat tocmai pentru lucrul acesta și încă de un profesor? Îmi pare foarte ciudat.

Dar acum, în ce chip să alegi pe acești inspectori stabili. Mai mult sau mai puțin inamovibili?

Onorabilii adversari au avut sistemul dlor. Au venit într-o zi și,printr-un decret, au dat afară pe aceia care nu le plăceau și au numit pe alții; iar a doua zi au făcut o lege ca să-i declare inamovibili pe toți acei pe care i-au numit din nou! Eu, dlor, nu fac așa. Eu prezint un corp, nu prea numeros, nu sunt decât 18 inși în cauză, dar încercați, deja cunoscuți, puși la probă, și cer ca acești oameni să fie declarați stabili, iar pentru viitor numirea să nu se facă decât în cunoștință de cauză. Dvs. știți că miniștrii se schimbă destul de des și că adeseori se poate întâmpla ca, în capul unui minister, să fie chemat un ministru care să trebuiască atunci să-și facă educațiunea asupra lucrurilor pe care el are să le administreze și, în prima linie cea dintâi educațiune ce trebuia să-și facă, este de a cunoaște oamenii cu care să aibă să lucreze. Presupuneți că se schimbă guvernul și că vine ca ministru cineva, care nu a mai fost niciodată în învățământ, nici ca ministru, nici altmintrelea. Se prezintă ocaziunea ca să facă două, trei numiri de inspectori în învățământ. Cum este mai bine: Să-l lași să numească la întâmplare pe cel dintâi venit pe care îl va lua, după cum zice dl Vasiliu, din cluburi, sau

să-i dau o îndrumare, după care să se poată ținea și după care poate să se orienteze?

Zicea dl Vasiliu că mai bine este ca ministrul să numească de-a dreptul pe răspunderea lui. Se poate să fie mai bine așa, atât pentru ministru, cât și pentru clubul din care face parte; dar nu va fi bine și pentru învățământ! Eu am avut grija de învățământ, iar nu de interesele personale ale ministrului care va fi pe acea vreme. (Aplauze.)

D-lor, prezentarea aceasta este, slavă Domnului, destul de largă, pentru că nu se poate zice că mâinile ministrului sunt legate, și că nu va putea face decât ceea ce îi va dicta comisiunea de prezentare. Această comisiune prezintă o listă de trei nume pentru fiecare loc. Și ce Dumnezeu? Toate trei prezentările acestea să fie rele? Mai ales când între cei chemați să prezinte sunt și oameni care nu atârnă de ministru?

Dintre acești 13 membri care vor forma comisiunea de prezentare, sunt cel puțin cinci care sunt independenți cu desăvârșire și anume sunt cei doi directori ai seminarului pedagogic și pe urmă cei trei membri ai consiliului permanent care preceda pe cel actual. Și fiindcă consiliul permanent se schimbă mai totdeauna cu miniștrii, e foarte ușor de înțeles că membrii la care fac aluziune, sunt acei care sunt cu vederi opuse ministrului în ființă.

D-lor, eu consider ca un lucru foarte important prezența acestor trei membri în comisiunea de prezentare, căci eu am credința că o mare parte din greșelile care se fac în administrațiune, mai ales din partea miniștrilor, sunt făcute din lipsă de cunoștință a lucrurilor, din cauză că miniștrii – de cele mai multe ori – sunt puși în poziținue de a nu auzi decât sunetul unui singur clopot. Când dai unui ministru ocaziunea de a auzi și sunetul altor clopote, e deja un mare progres, chiar dacă presupun că ministrul ar fi un om pornit, care nu vrea să asculte de glasul minorității și când va face o numire rea în contra propunerii unei numiri bune, responsabilitatea sa e angajată.

Nu cred că o să fie mulți miniștri care să prefere să facă o numire proastă decât una bună, care i s-a recomandat. În starea actuală de lucruri,totdeauna unministrupoatesă spună: am numit pe unul care mi-a ieșit înainte, pentru că nu aveam altul mai bun sub mână.

Eu sunt convins că o bună parte din frecarea aceasta, care are loc în viața noastră publică între partide, provine mai ales din lipsa de înțelegere și dacă am avea mai des ocaziunea de a sta de vorbă unii cu alții și de a ne auzi de aproape, cutare sau cutare lucruri nu s-ar fi petrecut așa. Într-o chestiune foarte restrânsă cum este aceasta, mi-am permis să dau miniștrilor de pe vremuri posibilitatea de a asculta și alte glasuri decât acele ale prietenilor lor. Va ține seamă sau nu de dânsele? Este treaba ministrului, el este răspunzător. Va putea să nu țină seamă deloc și atunci se va satisface dorința dlui Vasiliu ca ministrul să facă numirea așa cum îi place lui. Dar nu pot să consider ca o cauză de scădere a

proiectului tocmai faptul acesta. Din contră, aici este una din cele mai bune recomandațiuni ale proiectului, este o îndrumare nouă, este un pas făcut înainte, pentru ca alegerea şi numirea să se facă mai bine decât până acum, în mai bună cunoştinţă de cauză.

Ce să zic, dlor, despre o altă învinuire pe care mi-o făcea dl Vasiliu, că prin proiectul acesta de lege se creează privilegii pentru corpul inspectorilor? Şi ne-a spus în ce consistă privilegiul acesta, este că li se dau gradațiuni.

Apoi, dlor, dacă vă referiți la ceea ce spuneam adineauri, că dorința mea este ca inspectoratul să devină o carieră, veți înțelege lesne că nu este cu putință să ajungem la scopul acesta, dacă voi pune inspectorii într-o stare de inferioritate față de cariera pur didactică.

Care va fi omul acela, care să renunțe, cum ziceam adineauri, la situațiunea lui sigură, liniştită şi cu o înaintare în corpul didactic, fără niciun fel de răspundere şi fără niciun fel de supărare, pentru ca să intre în cariera de inspector în care veşnic are să ruginească în acea situațiune?

Când zic că vreau să creez o carieră din inspectorat, se impune de la sine ca inspectorul să aibă un drept de înaintare tot aşa ca şi în cariera didactică. Presupun că un profesor intră în învățământ la vârsta de 25 de ani, cu cutare salariu. Ei bine, ați putea crede dvs. că s-ar găsi vreodată cineva care să primească această însărcinare, când ar fi sigur că, până la moarte sau până când împlineşte cei 35 de ani de serviciu, are să rămână tot în situațiunea în care era când avea vârsta de 25 de ani? Atunci, când va fi într-o vârstă înaintată, când va avea nevastă, copii, greutăți, boli, îngrijiri de sănătate, să fie plătit tot aşa ca atunci când avea vârsta de 25 de ani? Cu siguranță că, cariera didactică va fi părăsită şi lăsată pe mâna mediocrităților care nu şi-au găsit un debuşeu în altă parte.

Exact acelaşi lucru se poate spune şi pentru cariera de inspectori.

Pentru ca inspectorul să poată să acumuleze experiența unei vieți întregi pentru învățământ, trebuie să-i dați posibilitatea să rămână în această carieră, iar nu să-l faci inspector la 30 de ani şi să-l ții până la 60–70 de ani tot în aceeaşi situațiune, pe când colegii lui din învățământ îi vor fi trecut înainte.

Este o glumă să se creadă că se poate găsi cineva care să primească această situațiune.

Se impune prin urmare, în mod inevitabil ca, dacă vrei ca inspectoratul să fie o carieră, să-i adaugi toate avantajele pe care le are cariera de profesor.

Altminteri, toată lumea are să prefere să rămână în învățământ decât să primească să fie inspector.

A mai spus dl Vasiliu că gradațiunile se vor plăti inspectorilor din două părți. Eroare absolută. Nicăieri în lege nu este aceasta.

Dl Teodor Vasiliu: Îmi dați voie, dle ministru, este în lege.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu este în nicio lege.

Dl *Teodor Vasiliu*: Îmi dați voie să o citesc?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu vă dau voie deloc.

Dl Teodor Vasiliu: Dar atunci am să vorbesc în discuțiunea pe articole.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dacă va fi vreo încurcătură o vom lămuri, dar nu a fost aceasta în intențiunea noastră. Dar astăzi, când trece cineva din învățământul secundar în cel superior, nu ia două gradațiuni? Și cea de la învățământul secundar pentru trecut, și cea de la învățământul superior pentru viitor? Legea este clară: ai câștigat două gradațiuni în învățământul secundar? Le iei și pe acelea când vei trece în învățământul superior.

Dacă vei câștiga o gradațiune în învățământul superior, se va adăuga pe lângă cele două de la învățământul secundar. Apoi, dacă se prevede același lucru pentru inspectori, este aici un privilegiu? Dacă e privilegiu, beneficiază cu toții de dânsul. Sunt atâți profesori care au trecut de la învățământul primar la cel secundar sau de la învățământul secundar la cel superior și au acumulat astfel gradațiunea din trepte deosebite; dar fiecare gradațiune aferentă numai gradului în care a fost căpătată. Prin urmare, trebuie ca eroarea aceasta să fie cu totul pusă la o parte.

Vin la o altă învinuire, care este mai serioasă. Dl Vasiliu a zis cum că legea consacră inspectorilor dreptul de inamovibilitate – cu toate că nu este inamovibilitate propriu-zisă, – în două părți: o dată inamovibilitatea ca profesor și alta ca inspector.

Dacă ar fi așa, învinuirea ar fi serioasă, dar nu este tocmai așa, căci când s-a făcut mai întâi proiectul, și pe urmă în cursul discuțiunii, tendința noastră, a comitetului delegaților și a mea, a fost ca acela care trece în corpul inspectoresc să nu mai aibă a face cu corpul didactic. Dacă s-ar li putut menține forma aceasta a legii, lucrul era limpede și n-ar fi dat loc la niciun fel de vorbă. Eu sunt profesor secundar, am servit să zicem 10 ani; trec inspector, părăsesc catedra cu totul și rămân inspector pentru restul vieții mele. Lucrul este limpede. Are să ia gradațiunile ca inspector, iar catedra rămâne liberă și se dă altuia, care ar lua gradațiunile de la catedră. Insă din nenorocire această soluțiune simplă, logică și rațională nu a putut să se mențină, și aceasta pentru mai multe motive. Mai întâi, pentru că în anul acesta, când venim cu proiectul de lege, nu putem face măriri de salariu la personal, așa este situațiunea bugetară.

Or, pentru ca să poți fixa pe cineva în cariera inspectorală, trebuie să-i creezi o situațiune, care să fie măcar cât de puțin mai bună decât aceea pe care o avea înainte. Lucrul acesta nu-l putem face pentru motive bugetare. Un al doilea motiv este acela pe care însuși dl Vasiliu l-a spus la sfârșitul cuvântării sale, anume că d-sa e sigur că viitoarele guverne, când vor veni, au să desființeze legea.

Eu nu sunt sigur de lucrul acesta, dlor, dar probabilitate foarte multă recunosc că e, pentru că nu acum, pentru întâia oară, s-a întâmplat lucrul acesta. Eu am văzut cu câtă ușurință se desface legea sub conducerea adversarilor noștri. Ar fi de ajuns singurul exemplu pe care l-au dat în anul 1900 în luna martie ziua

13, când de la orele 5,25 minute până la 6 ore s-au desfiinţat cinci legi organice! Prin urmare, ce uşurinţă ca aceste câteva articole, 10-42 articole, care se referă la inspectori, să se anuleze din o zi în alta? Şi atunci ne întrebăm cu toţii, care ar fi situaţiunea inspectorilor de astăzi, care mâine, poimâine, s-ar găsi şi fără inspectorat şi fără catedre, oameni care au pus în serviciul învăţământului munca şi devotamentul lor? Ar fi să-i punem dinainte în gura tunului!

Prin urmare, vrând nevrând, a trebuit să le conservăm inspectorilor acestora dreptul de a reintra în învăţământ, dar de a reintra în locurile pe care le-au avut; căci dacă inspectoratul nu le-a adus nici un avantaj, măcar să nu le aducă o scădere, o pagubă din ceea ce avusese mai înainte. Tocmai lucrul acesta s-ar fi întâmplat, dacă legea n-ar fi prevăzut dispoziţiunea că inspectorii au dreptul să se întoarcă la vechea lor catedră. Altfel ar fi fost trimis la Dorohoi cel de la Bucureşti, şi cel din Craiova în Dobrogea!

Iată, dlor, motivul pentru care legea prevede dispoziţiunea aceasta. Însă o măsură pe care a luat-o legea, ca să atenueze neajunsurile acestea, e că timpul cât titularul catedrei e întrebuinţat în cariera inspectoratului, catedra lui să fie ocupată de un suplinitor plătit cu leafă întreagă, pentru ca să putem avea cel puţin un suplinitor corespunzător unei asemenea chemări.

Vom vedea până la ce punct dispoziţiunea aceasta va putea fi menţinută.

Acum, dlor, de la discuţiunea aceasta, care este de un ordin mai general, voi trece la alte obiecţiuni făcute de dl Vasiliu, şi de un ordin oarecum mai personal.

Dl Vasiliu a criticat pe inspectorii actuali, că n-ar fi destul de bine pregătiţi pentru chemarea lor. De! Lucrul acesta poate era mai bine să-l spună altcineva, decât tocmai un profesor secundar, care astăzi se găseşte pus sub inspecţiunea persoanelor pe care le critică. În orice caz, eu am făcut ce am putut pentru ca inspectorii de care m-am înconjurat să fie aleşi din ce avea învăţământul mai bun.

Dl Th. Vasiliu: D-le preşedinte, cer cuvântul în chestiune personală.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Sunt sigur că ar fi fost poate mulţi alţii pe care aş fi putut să-i aleg, dar în orice caz am ales din ceea ce era mai sus. Dacă sunt sau nu bine pregătiţi pentru misiunea lor, nu ştiu dacă este nimerită teoria dlui Vasiliu, că cel mai bun judecător este cel inspectat. Eu ştiu, când eram la şcoală, că copiii judecau pe profesori, după cum spunea chiar d-sa, dar mai ştiu că şcolarii găseau că cel mai bun profesor era acela care venea mai rar la şcoală şi acela care dădea notele cele mai mari, pe nimerit.

Dacă ar fi să extind observaţiunea aceasta mai departe, aş putea să zic că, cu criteriul dlui Vasiliu, poate că cel mai bun inspector ar fi acela care nu şi-ar căuta de treabă, când în realitate inspectorul cel mai criticat este adesea cel mai bun.

Eu, dlor, mă voi folosi de experienţa căpătată în discuţiunea aceasta, pentru ca să conserv pe inspectori, mulţumit fiind de serviciile lor, tocmai pentru că au fost criticaţi de cei inspectaţi.

De altminteri, îmi aduc aminte că şi eu am fost într-o vreme inspector la şcoli; ba încă dl Vasiliu mi-a făcut multe laude, zicând că am fost inspector bun.

Unii au zis aşa, dar alţii n-au fost de aceeaşi părere, şi dovadă este că, atunci când a venit rândul acestora ca să vorbească în această incintă, m-au tras la socoteală cum nu vă închipuiţi (Ilaritate.)

Au fost dintre dânşii, care s-au găsit să spună că eu nu ştiam nici măcar geografia de clasele primare! Dacă ar fi fost atunci să se ia o măsură legislativă în socoteala mea, după judecata din vremea aceea, vedeţi la ce consecinţă s-ar fi ajuns.

Cât pentru activitatea care se dezvoltă la ministerul instrucţiunii publice, fără îndoială, că fiecare este în drept să o judece. Dar nici eu nu zic că această activitate este scutită de orice fel de critică; este imposibil, dlor, ca cineva să poată face o administraţiune ideală, cu toate silinţele ce şi-ar da. Când vede unele neajunsuri ale propriei sale administraţii, adeseori se întâmplă ca să nu aibă mijloacele de a le putea îndrepta. Dar plângerea dlui Vasiliu, că, în anii din urmă, nu s-au dat destule circulare, mi se pare cel puţin neaşteptată. D-lor, altădată s-au dat o mulţime de circulare; aveam chiar eu reputaţiunea, că sunt un ministru care aveam mania circularelor. Care era însă rezultatul? Este sigur chiar dl Vasiliu că le-a citit pe toate? Aşa fiind, dlor, ne-am întrebat: Să mai facem circulare ori să ne căutăm de altă treabă? Şi am slăbit-o cu circulările şi ne-am ocupat de alte lucruri care am socotit că pot fi de un folos mai imediat. (Aplauze.)

D-l Vasiliu zicea că pentru ce inspectorii să se ocupe numai de cercetarea conflictelor? Mai întâi aceasta nu e exact, pentru că, pe cât ştiu, în vremea noastră, pentru întâia oară, inspectorii de toate felurile au avut instrucţiuni formale ca inspecţiunile lor să se îndrepte mai cu seamă asupra părţii didactice şi să se facă în modul cel mai colegial posibil.

Instrucţiunile acestea au fost date şi verbal şi înscris, şi în special când s-a creat anul trecut corpul revizorilor şcolari de clasa doua, li s-au dat circulare scrise în felul acesta: „să nu uitaţi că dvs. inspectaţi pe colegii dvs. şi să vă purtaţi cu dânşii ca nişte fraţi, ca nişte colegi. Neajunsurile ce le veţi constata, e treaba ministrului să le descurce, nu a dvs. Trebuie să le arătaţi unde greşesc; să-i învăţaţi ce să facă, dar dacă ar fi de luat măsuri de represiune, aceasta este treaba ministrului“.

Dar, a cui este vina, dlor, dacă se întâmplă ca inspectorul când se duce la şcoală, în loc să fie primit ca un inspector, este primit ca o slugă? În asemenea caz, aceia care caută să scoboare pe inspector, trebuie puşi la locul lor; cu atât mai mult pentru aceia care se pun în această situaţiune.

Conflicte? Apoi cine creează conflictele? D-l Vasiliu nu ştie că sunt cazuri în care nu este cu putinţă să nu intervină autoritatea? Sunt conflicte între dascăli care se produc în faţa lumii, în stradă, sau în solemnităţi publice, sau în cancelariile şcoalelor. Oare vrea dl Vasiliu ca să închid ochii, şi să nu trimit anchete în asemenea ocaziuni? Dacă vrea ca inspectorii să nu facă anchete asupra conflictelor şi să se menţină strict în rolul lor, trebuie ea profesorii să nu dea loc

la conflicte; dar, odată ce ele se petrec, trebuie să se ancheteze şi să se ia măsurile cuvenite. D-l Vasiliu ştie bine la ce mă refer. D-sa ne-a spus că este gata să citeze nume; şi eu sunt gata să citez nume, dacă îmi cereţi.

Vin la un alt caz mai interesant şi asupra căruia dl Vasiliu a insistat şi a căutat să tragă dintr-însul toate efectele posibile. Este cazul unui profesor pe care eu am vrut să-l forţez să demisioneze de la una din cele două catedre pe care le ocupa. Lucrul este exact, îl recunosc şi îl revendic, dar vreau să-l prezint aşa cum a fost, iar nu cum îl prezintă dl Vasiliu. Un profesor de liceu concurează pentru un post la o şcoală specială şi reuşeşte la concurs. Intr-un caz identic mai înainte, eu pusesem condiţiune unui profesor care concurase la două posturi: te rog, dacă vei reuşi la concurs, să-ţi dai demisiunea de la primul post, pentru că şcoala la care intri d-ta este o şcoală superioară, unde este foarte mult de lucru, şi nu înţeleg să-ţi împarţi activitatea în două părţi şi să suferă două şcoale, în loc să progreseze una singură. Omul a făcut cum i-am zis. Vine un alt caz identic. Acel profesor nu a mai înţeles lucrul aşa. A înţeles să ţină locul la ambele şcoale, pentru ca, în loc de doi profesori buni, să am unul singur, care să nu-şi vadă de treabă nici dincolo, nici dincoace. Şcoala aceea era o şcoală, care mergea foarte rău.

Dl I. Poenaru-Bordea: Unde e?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: La Iaşi. Speram ca prin numirea cea nouă să capăt un element bun, cu care să fac ce voi putea pentru ca să se ridice şcoala din starea nenorocită în care se afla. Când am văzut că noul profesor înţelege să aibă două catedre în arendă, în loc de o singură catedră de muncă, înţelegeţi, am făcut tot ce am putut ca să-l forţez să demisioneze de la una din ele, dar nu am reuşit, căci nu eram înarmat, legea nu-mi da niciun mijloc pentru aceasta. Şi când am văzut că rezistă până în cele din urmă, a trebuit să-l las, dar persist a zice că este un profesor rău acela care nu are conştiinţă de chemarea cea mare a lui, şi care, în loc să fie un bun profesor de şcoală specială, a preferat să câştige 150 de lei mai mult şi să-şi păstreze cele două catedre! (Aplauze.)

Acesta este punctul meu de vedere; eu pun în prima linie interesele învăţământului şi nicidecum interesele personale. Dvs. îmi vorbiţi mereu de interesele personale şi mă ameninţaţi cu Casaţia. Poate Casaţia să mă condamne cât va vrea, dar eu am conştiinţa deplină că am lucrat în interesul învăţământului, chiar dacă nu am fost de acord cu principiile avocaţilor!

Eu nu regret nimic din ceea ce am făcut în cazul acesta, căci am lucrat ca ministru al instrucţiunii, iar nu ca girant de afaceri, căruia puţin îi pasă de interesele care i-au fost încredinţate. Este de regretat ca un profesor să ridice acest incident şi să-l prezinte în modul cum l-a prezentat dl Vasiliu, când eu îl consider pentru mine ca un act meritoriu. Voi încheia vorbirea mea, fiindcă în cuvântarea dlui Vasiliu nu mai găsesc la ce să răspund, declarând că atât în proiectul de lege ce am prezentat, precum şi în orice alte acte ale mele, care au fost şi vor mai fi

supuse aprecierii dvs. vreodată, nu am în vedere decât un lucru: Să fac ca nivelul învățământului să se ridice cât de puțin. Este prea posibil ca, în unele din măsurile mele, să mă înșel. Care om este acela care să poată asigura că este infailibil? Eu nu afirm aceasta, pentru ca este prea posibil să mă înşel uneori, dar să-mi puneți la îndoială intențiunile mele și dorința foarte curată, pe care o am de a face binele şi numai binele, aceasta nu o admit. (Aplauze prelungite.)

Nu mă voi opri asupra …….. cum să zic? Asupra vorbelor aruncate în mod incidental, căci nu vreau să le numesc altfel, relative la cutare incidente, petrecute în timpul ministerului meu, mai ales în timpul acestor din urmă trei ani. Nu voi avea decât un cuvânt de zis şi închei. Mereu mi s-a spus că cutare dispoziţiune, pe care o propun, nu va rămânea în picioare, pentru ca urmaşii noştrii o vor desfiinţa. Aceasta depinde şi de urmaşii pe care îi vom avea. Va fi de văzut. Dar chiar dacă ar fi aşa, eu socotesc cum că nouă nu ni se cuvine sa ne ocupăm de lucrul acesta. De demult eu deja mi-am impus regula aceasta de conduită: Să fac ceea ce cred eu că este bine, şi să nu mă închietez deloc de ceea ce vor face cei de după mine.

Într-o vreme când aveam mai puțină experiență politică, eram foarte preocupat de ideea ca să caut să fac în aşa fel lucrurile, încât urmaşii să fie puşi în imposibilitate de a desfiinţa ceva; lucrul să fie aşa de bine făcut încât să le fie ruşine urmaşilor mei să-l desfiinţeze. Şi am văzut că este o bătaie de cap degeaba. (Ilaritate.) Oricât de bine ai face un lucru, când urmaşii vor să-l desfiinţeze, îl desfiinţează grozav şi nu se tulbură deloc!

Aşa fiind, acum singura grijă ce am este ca eu să fac cum e bine. D-l Vasiliu spunea: Vor veni alţii şi vor desfiinţa legea. Dar nu au nevoie să desfiinţeze legea; este destul să facă un decret de înlocuire şi să lase legea în picioare. Şi am să vă dau un exemplu: există legea pentru înfiinţarea Casei de Credit a corpului didactic din 1903, care spune că directorul acestei case este numit pe timp de cinci ani.

Noi am ieşit din guvern la sfârşitul anului 1904, în ianuarie 1905, prin urmare după mai puțin de doi ani de la înființarea Casei, ministrul de pe vremuri cheamă pe director zicându-i: „Te rog dă-ți demisia din postul de director“. Directorul răspunde: „Nu-mi dau demisia.“ Rezultatul a fost că peste trei zile s-a prezentat un decret M. S. Regelui, zicând că, în locul dlui Lupu Antonescu, directorul Casei de economii, se numeşte dl Cutare.

Deci, după cum s-a călcat atunci legea, are să se mai calce şi nu va fi nevoie să se desfiinţeze legea. Prin urmare, din partea aceasta rog pe dl Vasiliu să fie liniştit; urmaşul meu va putea destitui pe toți inspectorii numiți de mine; iar legea să rămână în picioare, ca să acopere pe cei pe care îi va numi dânsul.

Acestea am avut de zis. (Aplauze prelungite.)

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară prelungită 1909– 1910, p. 827 și următoarele.)

Explicațiuni date în redactarea art. 30 din proiectul de lege

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor deputați, părerea de rău a dlui Vasiliu o împărtășesc și eu, că în ramura învățământului, funcționarii superiori nu pot să fie plătiți după meritele lor. Ca să ajungă cineva inspector în învățământ, și mai cu seamă inspector general, trebuie să se țină socoteală de câtă muncă, de cât timp și de câte probe are trebuință. Trebuie să fie licențiat sau doctor, ceea ce presupune vreo 16 ani de studiu, pe urmă trebuie să treacă examenul de capacitate ca să intre în învățământ, să aibă apoi vechimea ce o prescrie legea aceasta, și așa mai departe. Și cu toate acestea, funcționarii aceștia sunt mai puțin plătiți decât ceilalți. Dar, acest neajuns nu este numai la noi, ci e în toate părțile. În această privință am consultat bugetele și legile diferitelor țări și am văzut că și acolo este tot așa.

Dar, dlor, e o altă greutate care ne împiedecă de a face vreo îmbunătățire pentru corpul didactic secundar, este numărul cel mare al membrilor corpului didactic, căci cea mai mică îmbunătățire reprezintă o încărcare considerabilă și, în împrejurările de față, nu este acum momentul să propunem măriri de lefuri.

De aceea, statul, pe care îl prezentam eu, era așa de redus încât comitetul delegaților a crezut de cuviință ca să mai mărească unele cifre pe ici, pe colo. D-l ministru de finanțe, însă, nu se învoiește cu acest lucru.

Este însă un lucru care nu este întemeiat în ceea ce a spus dl Vasiliu, anume că la celelalte ministere nu există gradațiuni; în realitate există, dlor, gradațiuni, deși nu sub numele aceasta. Veți vedea de pildă la ministerul de finanțe, directori de clasa a treia, de clasa a doua și de a întâia, tot directori. Directorul vămilor, de exemplu, poate să fie de clasa treia, de a doua, sau de a întâia, și pentru ca să treacă de la o clasă la alta îi trebuie o vechime. Ce reprezintă vechimea și mărirea de leafă corespunzătoare, dacă nu gradațiunea?

Prin urmare, în această privință nu este deosebire. În cea ce privește stagiul, deosebirea cea mare, care îl frapează pe dl Vasiliu, este aceea între 10 și 3 ani. Această deosebire este în mare parte aparentă, pentru că în legea cea veche se spune 10 ani cu titlul de titular. Or, prin titulari se înțelege și profesorii provizorii și cei definitivi, și cum sunt mulți care rămân provizorii, ani întregi, avem de pildă pe unii care au 15 ani de vechime și tot provizorii sunt; vedeți că consecința ar fi că ar putea să fie numit director sau inspector un profesor care nici măcar titlul definitiv să nu-l aibă.

De aceea în redacțiunea cea nouă am voit să fim mai precișI: Să se ceară cutare vechime, ca profesor definitiv. Întrebarea este: Ccare vechime? Eu pusesem 7 ani, menținând textul vechi; delegații au spus să fie ani mai puțini, trei ani, însă cu titlul definitiv. Eu nu mă opun ca acest număr să se mărească până la patru sau cel mult cinci ani, dar să nu limitați prea mult cercul de alegere.

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea 1909–1910, p. 835.)

Cuvântarea lui Haret în ședința Adunării de la 6 martie 1910, la discuția articolului 20 din proiect

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor deputați, să-mi dați voie ca, în răspunsul pe care îl voi face onorabililor d-ni deputați care au vorbit la acest articol, eu să mă țin în limitele articolului. Nu vreau să fac vreo imputare nimănui, dar pot să constat cu toate acestea, că trei sferturi cel puțin din vorbirile rostite s-au raportat mai mult la persoana mea decât la art. 28. Eu, dlor, las să mă judece și Camera și țara și mă vor judeca și în viitor. Eu nu intervin în aceste judecăți, căci și dacă aș încerca să intervin, nu m-ar avansa la nimic, pe câtă vreme vorbele mele vor trebui să fie considerate ca pornite dintr-o considerațiune cu totul personală. Eu vreau să înlătur obiecțiunile care s-au făcut art. 28, și nimic altceva.

Dlui Vasiliu i-a scăpat cuvântul că acum, pentru prima oară, s-ar introduce inamovibilitatea în funcțiunile administrative în genere, sau în funcțiunile administrative ale ministerului de instrucțiune. Oricum ar fi fost sensul cuvintelor d-sale, ele sunt greșite, pentru că toată lumea știe că inamovibilitatea este introdusă deja la funcționarii ministerului de interne, ministerului de finanțe, și a fost și la ministerul de instrucțiune, chiar nu mai departe decât în anul 1906, acum 4 ani. Pentru ce atunci d-sa îmi atribuie mie că am inventat inamovibilitatea aceasta pentru funcționarii ministerului de instrucțiune?

Chiar dacă aș fi inventat-o eu, s-ar fi cuvenit să dovedească că argumentele pe care le-am invocat în ședința cealaltă nu sunt temeinice. D-sa înlătură pur și simplu, nu inamovibilitatea, căci în realitate nu este inamovibilitate, ci stabilitatea, numai pentru că este stabilitate, sau numai pentru că o propun eu, sau numai pentru că dlui Vasiliu nu-i plac inspectorii actuali? Aceasta, dlor, nu mi se pare nici drept, nici temeinic.

Dlor, să-mi permită dl Vasiliu încă o dată, să nu primesc discuțiunea pe judecata persoanelor. După părerea d-sale, inspectorii actuali sunt nesuficienți; după părerea mea și a altora sunt suficienți. Dintre aceste două judecăți, aceea care atârnă mai mult în cumpănă trebuie să fie judecata mea, pentru că eu sunt răspunzător de faptele lor.

Prin urmare, când Camera are să se pronunțe în privința articolului acestuia, ea trebuie să judece impersonal și să nu se uite la oamenii care sunt acum sau la cei care pot să vină în viitor în serviciu, pentru că aceasta este sau poate să fie un inconvenient fie prezent, fie viitor, pe care niciodată o lege nu îl va putea înlătura. Nu veți putea face dvs. nici o lege care să împiedice pe un ministru de a face o numire rea, dacă dânsul nu poate sau nu-l taie capul să facă o numire bună.

Dlor, când s-a declarat acum 4 ani inamovibilitatea la ministerul instrucțiunii, întrebat-a cineva pe ministrul de atunci cum și-a ales personalul?

Pe cât îmi aduc aminte, legea a trecut fără nici o discuțiune în Cameră. Apoi, personalul acela, pare-mi-se că dedea loc la mai multă critică, dacă ar fi stat cineva să judece lucrurile din acest punct de vedere, decât acel de astăzi, pentru că atunci cel puțin jumătate dintr-însul nu îndeplinea nici măcar condițiunile de capacitate, de aptitudine și vechime, pe care le prevedea legea ce se votase. Unul din cei numiți era fără nici măcar o oră de vechime de profesor, cu toate că legea prevedea anume condițiuni de stagiu ca profesor; unul a fost numit în funcțiune superioară în minister, chiar în ziua când a intrat în corpul didactic!

Au fost alții cărora li se putea face imputări și mai grave decât aceasta, și cu toate acestea nu li s-a făcut. Criteriul meu din acest punct de vedere este bine făcut, căci, dacă am fi intrat pe calea aceasta, nu știu unde am fi ajuns.

Ar fi rezultat că numirile trebuie să le facă însăși Camera și atunci unde era responsabilitatea ministrului, care trebuie să facă aceste numiri?

Singurul criteriu care trebuie să vă conducă la aprecierea articolului ce e în discuțiune, e acesta: e bine sau nu e bine ca să rămânem în sistemul actual, când profesorii sunt balotați de la inspectorat la catedre și de la catedre la inspectorat, după cum foarte bine s-a zis chiar astăzi, ori e mai bun sistemul pe care îl prezint în proiect?

Nu e om de școală, care să nu înțeleagă inconvenientul care provine din primenirea aceasta veșnică a personalului de inspecțiune, care n-are niciodată timp să se pună în curent cu serviciul și să-și facă experiența, care e atât de indispensabilă în ramura aceasta.

Mai mult e trebuință de experiență în cariera inspectoratului decât în aceea a profesoratului, pentru că rolul de profesor în cele din urmă îl poate cineva învăța și din școală, și din seminarul pedagogic, și din școala normală, pe câtă vreme inspectoratul nu se învață nicăieri decât în serviciu. Și tocmai când ajung să capete oarecare experiență, tocmai atunci se schimbă și vin alții!

Dl Vasiliu a insistat asupra cuvântului de privilegiu și cu oarecare predilecțiune repeta cuvântul acesta mereu, fiindcă știa că noi suntem cu toții vrăjmași ai privilegiilor și socotea că poate cu cuvântul acesta să răscoale Camera în contra propunerii mele!

Când a fost vorba pe urmă să analizeze lucrul și să arate în ce constă privilegiul acesta, ce ne-a spus dl Vasiliu? Privilegiul constă în aceea că inspectorului i se dă gradația pentru timpul servit ca inspector și că i se conservă catedra!

Apoi, dlor, dacă este așa, privilegiul acesta, afară de acel al gradației, a subzistat tot timpul. De când există instituțiunea inspectorilor, a fost vreunul care să fi renunțat la catedra lui și să fi consimțit ca, la catedra lui din învățământ, să fi fost numit altcineva? Este în întregul corp didactic vreunul, de la profesorul de universitate până la cel din urmă învățător sătesc, este unul măcar care să fi consimțit la o asemenea combinațiune? N-a fost niciodată niciunul și totdeauna s-a făcut așa: inspectorul și-a păstrat locul lui în învățământ. Dar eu aș fi foarte

bucuros, foarte dispus, şi proiectul de lege, prin fazele prin care a trecut, dovedeşte aceasta, ca să fac cariera de inspector cu totul distinctă de cariera de profesor, şi cine a intrat în inspectorat să rămână numai inspector. Foarte bine. Dar dvs. cu toţii, de atâtea zile, de o săptămână, vă necăjiţi ca să-mi dovediţi că ceea ce facem noi acum, este lucru cu totul nestabil. De altminteri, chiar dacă nu mi s-ar fi spus lucrul acesta aici, tot l-aş fi bănuit eu, ştiind cum sunt unii care deja de pe acum şi-au făcut împărţirea posturilor din ministerul instrucţiunii şi ştiind cum viitorii inspectori şi slujbaşi superiori se adună împrejurul a câte unei mese şi se sfătuiesc ce au să facă atunci când vor fi inspectori!

Apoi, dacă este aşa, era o datorie pentru mine, ca să mă îngrijesc de soarta oamenilor pe care i-am pus în gura tunului pe care i-am luat de la catedra lor, pentru ca să-i chem la un serviciu cu foarte mare responsabilitate, şi ştiind cu cine am de a face, pentru că am avut experienţa lucrului din trecut, cel puţin să nu-i las mai rău când voi pleca eu de la minister, de cum i-am luat.

D-lor, mie mi-a părut rău, în şedinţa cealaltă, când dl Vasiliu a căutat să facă procesul miniştrilor care m-au precedat. Cred că nu este locul ca, în asemenea discuţiuni, să intervină elemente străine de obiectul discuţiunii.

Ne facem noi destul proces unii altora, cu alte ocaziuni. Cel puţin, când facem o lege ca aceasta, să avem mintea limpede şi scutită de orice preocupaţiune străină, pentru ca să putem face o lege bună. Să lăsăm dar în pace pe miniştrii care au fost. Ne vom judeca altădată, dacă va fi trebuinţă.

Dar iarăşi, pe de altă parte, am dreptul să cer ca tot aşa să se facă şi cu mine. Am spus de atâtea ori, şi o spun din nou şi o voi mai spune încă: Sunt totdeauna gata să răspund de faptele mele, şi nu cer altceva decât să mi se dea ocaziunea să răspund. Cer lucrul acesta; şi îl cer de trei ani de zile. Dar de trei ani de zile, de câte ori mi s-au formulat acuzaţiuni, – afară poate de o singură dată – totdeauna au fost acuzaţiuni zvârlite în treacăt, pentru ca să nu am posibilitatea de a răspunde. Ba încă, deunăzi când am crezut de cuviinţă să iau cuvântul pentru cinci minute, ca să răspund la asemenea învinuiri, adversarii mei s-au arătat surprinşi de această intervenţiune neaşteptată a mea, şi chiar acestea sunt cuvintele întrebuinţate: „intervenţiune neaşteptată“.

Vasăzică, era de aşteptat ca să fiu învinovăţit, dar nu era de aşteptat ca să mă şi apăr! Să lăsăm dar aceasta, dacă eu sunt „politician“ sau nu, dacă sunt sectar sau nu, dacă sunt pasionat sau nu. Ne vor judeca alţii, care nu vor fi nici dintre prietenii noştri politici şi nici dintre adversarii noştri. Aceia judecă mult mai bine, şi ştiu să facă partea fiecăruia, mai bine decât pot să o facă aceia care, fiind până în gât băgaţi în pasiuni, nu pot judeca cu destulă obiectivitate. De aceea să-mi permită onoratul domn Iorga, ca nici azi să nu satisfac dorinţa d-sale, de a face declaraţiunea care mi-a cerut-o[1]. Pentru mine declaraţiunile nu fac cinci parale.

---

1. Deputatul N. Iorga zisese în cuvântarea sa: „V-aş ruga ca acum, când se vor crea inspectori care rămân, d-v să binevoiţi a face înaintea Camerei declaraţiunea că nu veţi tolera,

Câte declarațiuni am auzit în viața mea, și de câte am auzit că s-au făcut și altădată? Și ceea ce am văzut ieșind din declarațiunile acestea, m-a făcut ca să renunț, pentru totdeauna, la rândul de a face declarațiuni altfel decât prin fapte.

La ce ar fi bun ca să declar cum că inspectorii care sunt astăzi, sau care vor mai fi, nu vor fi liberali? Chiar dacă aș căuta ca să iau inspectorii din, cum să zic, din gruparea, din confrăția dlui Iorga, căci d-să se supără dacă zic partid, parcă d-sa o să recunoască că oamenii aceia sunt neliberali? O să zică, din contră, că prin chiar faptul că au primit ca să intre în ceata lui Haret, au încetat de a mai fi prieteni de ai săi. (Ilaritate.)

O voce: Ar zice că au fost furați.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Și pe urmă, dlor, ce aș putea face eu, la o vreme de nevoi, când aș vrea să recrutez persoane din acei apropiați de dl Iorga? De unde să-i iau, dlor? (Ilaritate.) Trupa d-sale se compune din doi șefi, care reprezintă și trupa însăși; încolo nu sunt decât băieți din licee și, dlor, nici dintre unii și nici dintre alții nu pot să iau inspectori. (Mare ilaritate.)

D-lor, cu toată dorința mea de a nu mă abate de la discuțiune, văd că, fără să vreau, am cam alunecat afară din discuțiune. Dar să mă întorc la dânsa. Încă o dată spun, dlor, că ceea ce voiește prin art. 28, este de a se face un început bun, de a se constitui din corpul inspectorilor un corp stabil, care să poată să răspundă chemării sale, cu atât mai bine cu cât va acumula o mai mare cantitate de experiență. Năzuința aceasta, dlor, este în mintea tuturor acelora care își dau seama, măcar cât de puțin, de exigențele unui serviciu public și cu cât serviciul este mai greu și mai complicat, cu atât mai mult se tinde acolo. În această privință, dlor, să-mi permită onoratul dl Păltineanu, să exprim mirarea mea, că tocmai d-sa s-a ridicat în fond contra articolului și a principiului cuprins într-însul, când partidul d-sale este acela care a uzat de principiul acesta și l-a introdus în două ministere[1].

Acum se miră că și eu caut să-l introduc la ministerul de instrucțiune publică! Adică unde este deosebirea între ceea ce vreau să fac eu și între ceea ce au făcut dlor în două rânduri?

Este o deosebire că, în rândurile trecute, numirile s-au făcut altminteri de cum propun eu să se facă; ministrul a curățat mai întâi ministerul de acei care îi erau plăcuți și a doua zi a declarat inamovibilitatea pentru cei pe care îi numise în ajun! Nu mai departe decât în 1906, în ziua de 18 aprilie, se schimbă 99 de directori și directoare în toată țara, și a doua zi, la 19 aprilie, se promulgă legea de inamovibilitate a celor noi numiți. Ce dovadă mai vorbitoare decât e aceasta, despre modul cum se înțelegea altădată declarațiunea inamovibilității?

---

măcar de acum înainte, amestecul politicianismului în ministerul d-v în folosul prietenilor partidului liberal și împotriva dușmanilor acestui partid". (Dezbateri, 1909–1910, p. 842.)

1. La Finanțe de către Take Ionescu, la Instrucție de către M. Vlădescu.

Eu, dlor, ce propun? Propun ca un număr de 16 inspectori, căci sunt două locuri vacante, 16 inspectori care sunt deja puşi la încercare de 3 ani de zile, care îndeplinesc condiţiunile legii propuse de mine, iar nu ca ceilalţi, care au fost făcuţi inamovibili acum patru ani dintr-odată cu numirea, să fie menţinuţi în serviciile lor.

Ce aţi făcut dvs. în rândurile trecute?

Aţi numit nişte funcţionari şi, deşi nu aţi cerut consimţământul nostru, i-aţi declarat inamovibili.

Dacă ar fi fost să uzaţi de regula ce căutaţi să cereţi astăzi de la noi, ar fi trebuit ca, înainte de a face legea de inamovibilitate, să zicem la Ministerul de Finanţe sau la Ministerul de Instrucţiune Publică, să se facă o consfătuire a partidelor şi să se dreseze lista numirilor.

Dar aţi făcut aşa? Nu aţi făcut şi nu ne-a trecut prin minte ca să cerem aşa ceva, dar am fi avut dreptul să cerem ca, înainte de declaraţiunea inamovibilităţii, să nu se facă numirile chiar în ajunul promulgării legii respective.

Şi mai e încă ceva, e o mare deosebire între cele două sisteme; eu preconizez principiul prezentării şi, fiindcă principiul în sine nu poate fi atacat, dl Păltineanu a căutat să-mi facă, aş putea zice, mai mult proces de intenţiune; d-sa a zis că eu vreau să garantez pe oamenii mei.

Dar, dlor, pentru aceasta n-aş avea trebuinţă de listă de prezentare! A zis apoi că am prea multe solicitări şi pentru ca să scap de solicitări, mă pun la adăpostul comisiunii de prezentare.

D-lor, credeţi-mă, nu mai ştiu ce să cred că gândiţi dvs. despre mine. O dată îmi spuneţi că sunt afară din cale îndrăzneţ, că nu ţin seamă de nimic, că sunt plin de ilegalităţi şi de toate păcatele pământului! Acuma îmi spuneţi că sunt lipsit măcar şi de atâta curaj, cât se cere ca să fac o numire! Când să vă cred? Când greşiţi întâia oară, sau a doua oară?

Eu, dlor, cred că greşiţi în amândouă acuzaţiunile. Slavă Domnului, nu eu aş putea să fiu învinuit că sunt vreodată dominat de tagma solicitatorilor, care de altminteri nu prea roiesc în jurul meu, aşa cum binevoieşte dl Păltineanu să o creadă..

A mai spus dl Păltineanu încă un lucru care este neexact, D-sa a voit să rectifice pe dl Vasiliu şi a greşit şi d-sa, à propos de mezatul cu ore suplimentare.

D-lor, ceea ce se numesc ore suplimentare, este adevărat că în legea de la 1898 s-a prevăzut pentru un profesor putinţa de a avea mai mult de 12 ore de curs pe săptămână şi orele care trec peste cele 12 să se plătească aparte. Aceasta este ceea ce se cheamă orele suplimentare. Dar, cine nu ştie că legea din 1898 am făcut-o eu, dar a aplicat-o dl Take Ionescu? Eu n-am aplicat-o, n-am avut vreme. Chiar în lege era scris că punerea în aplicare se va face la 1 septembrie 1899, şi eu la acea dată nu mai eram ministru. Şi atunci, sub regimul acela s-au întâmplat acele curiozităţi de distribuţiuni de catedre care au fost criticate foarte

aspru în vremea lor. Atunci s-a întâmplat, spre exemplu aici la Bucureşti, că o clasă de 16 elevi a fost tăiată în două şi s-au făcut doua clase de câte 8 elevi, pentru ca să se căpătuiască mai mulţi profesori. Prin urmare, în partea aceasta, dvs. vă înşelaţi, iar nu dl Vasiliu.

De altminteri, n-aş fi relevat lucrul acesta, dacă n-aş şti cu câtă uşurinţă prind legendele în ţara aceasta. Este destul să prindă cineva o vorbă, pentru ca să se colporteze şi să se formeze o credinţă generală, fără să caute cineva să analizeze care este adevărul. Lucruri petrecute în vremea noastră, cunoscute de toată lumea, le-am văzut judecate pe dos de oamenii care, pot zice, au luat parte la îndeplinirea unora din faptele denaturate. Legende de acestea, mi s-au făcut onoarea să se făurească destule şi pe socoteala mea. Zic onoare, pentru că trebuie să-mi închipuiesc că sunt un om grozav de primejdios, dacă îşi bate cineva capul cu umila mea persoană, pentru a făuri legende şi în socoteala mea.

Nu mă preocup acum de dânsele, dar poate că va veni vreodată vremea să vorbim şi despre aceasta.

Cât priveşte …….. cum să le zic, învinovăţirile aduse de dl Păltineanu, cum că ceea ce se cere în ziua de astăzi cuiva, pentru ca să pătrundă în administraţiunea superioară a ministerului de instrucţie, este să poarte pecetea haretistă, spun drept că îmi pare foarte rău că nu m-am gândit mai de mult să realizez în adevăr acest „cauchemar“ al unora. Judecând după uşurinţa cu «are sunt învinovăţit că eu caut să-mi fac „partid“, „grupă“, „ceată“, care să poarte numele meu, îmi închipui că trebuie să fie grozav de lesne lucrul acesta. Dacă presupuneţi şi un om ca mine, care nu-mi scot capul din hârţoage toată ziua şi nu am vreme nici de alte lucruri mai de seamă, dacă presupuneţi că şi un om ca mine ar fi putut să-şi facă o ceată haretistă, cum şi-au făcut alţii alte cete cu „ist“ (ilaritate), poate că am făcut mare greşeală că nu m-am ocupat şi de treaba aceasta; cine ştie? Poate că aş fi tras vreodată un folos şi aş fi putut să sper să stăpânesc şi eu destinele ţării româneşti. În această privinţă recunosc că nu am avut priceperea altora, care din vreme s-au gândit ca să constituie asemenea grupări împrejurul lor[1].

Dl Vasiliu a mai criticat în articolul acesta şi în a doua parte, adică formarea comisiunii de prezentare.

Mai întâi, în ceea ce priveşte principiul prezentării, cred că nu este nevoie să insist mult asupra lui, pentru că deja am vorbit şi ieri. Scopul prezentării este nu de a stăpâni voinţa ministrului, ci de a o lumina, pentru că nu este un secret pentru nimeni că este foarte grea situaţiunea unui ministru nou în minister, chiar dacă ministrul se întâmplă să fie om de meserie. Chiar dacă se întâmplă să vină un inginer la ministerul lucrărilor publice, sau un profesor la instrucţie, totuşi

1. Aluzie la formarea partidului conservator-democrat, care începuse a fi numit familiar *takist*. În vremea aceea, răspândeau răuvoitorii – şi din opoziţie şi chiar dintre liberali – vorba, că Haret vrea să facă un partid al său.

primele timpuri sunt grozav de grele pentru orice ministru nou, până face cunoştinţă de aproape cu treburile curente şi cu personalul ce-l înconjoară. Cum puteţi dvs. zice că este un rău când legea caută să dea ministrului un mijloc de lumină mai mult?

Era o vreme când la ministerul instrucţiunii, ministrul nu putea să ia nici cea mai mică măsură, nici măcar să dea un concediu de trei zile, fără să aibă avizul consiliului permanent; aceea era o adevărată tutelă. Dar nu poate fi vorba de tutelă acum, când am prevăzut că pentru o numire care se iveşte din an în an, cine ştie când, să fie pus ministrul în cunoştinţă de oamenii cu care are să aibă de a face, cu atât mai mult că lista se stabileşte în urma unei discuţiuni contradictorii, între oamenii pe care nu este drept să-i presupui mai dinainte că nu ar fi inspiraţi de cele mai bune sentimente faţă de învăţământ.

Am căutat pe cât am putut ca, în această comisiune, să fie reprezentate cât se poate toate părerile şi de aceea am prevăzut ca să ia parte şi cei trei membri ai consiliului permanent, care au precedat pe cei actuali. Iată consideraţiunile pentru care am prevăzut aceasta, iar nu pentru consideraţiuni de club.

D-lor, dacă ar vrea cineva să facă numirile după consideraţiuni de înscriere în club, atunci tocmai din contra, că nu ar mai fi nevoie să se facă liste de prezentare! Şi când ai în faţa ta pe adversarii politici care te judecă de aproape în intimitatea lucrurilor, tocmai atunci să te gândeşti să faci numiri alături cu drumul?

Cât pentru chestiunea competenţei comisiunii, eu vă spun drept că, după ce am ascultat pe dl Vasiliu, mi-am pus întrebarea cine ar putea să mai fie competent în ţara aceasta, pentru ca să poată să facă o numire bună în învăţământ, dacă şi membrii comisiunii acesteia nu vor li competenţi? Eu iau pe aceia care sunt de mult în învăţământ, pe acei care sunt în contact zilnic cu nevoile învăţământului şi cu personalul învăţământului, pe directori, pe membrii consiliului permanent, pe acei care au fost membri în consiliul permanent, şi care, orice ar zice dl Vasiliu, sunt amestecaţi la judecăţile cele mai însemnate şi la judecăţile cele mai superioare ale chestiunilor de învăţământ şi se contestă acestor oameni competenţa în alegerea unui inspector?

Atunci la cine să te adresezi?

La singur ministrul?

E uşor să ziceţi că ministrul e responsabil, dar pentru ca să facă cât mai bine în interesul învăţământului, trebuie să i se înlesnească împlinirea datoriei.

Şi cum se poate înlesni mai bine această datorie, decât punându-i la îndemână un organ care e în adevăr competent şi în stare de a-l lumina?

Pentru aceste motive, dlor deputaţi, şi fără a mai lungi vorba mai mult şi pentru că obiecţiuni asupra fondului nu găsesc altele decât acelea la care am răspuns, rog să menţineţi articolul .aşa cum este.

(Dezbaterile Adunării Deputaţilor. Sesiunea 1909–1910, nr. 59 din martie 1910, p. 843 şi următoarele.)

Cuvântare în ședința Senatului de la 5 aprilie 1910, în discuția proiectului pentru modificarea unor articole din legea administrației centrale a ministerului

Votată de Cameră în ședința de la 8 martie 1910, această lege vine în discuția Senatului la 5 aprilie 1910. Comitetul delegaților (G. Constantinescu-Râmniceanu, Stroe Beloescu, I. Demetrescu-Agraru, Al. Ghirgiu și Gh. Burghele, raportor) prin raportorul lui prezintă această lege. În discuția generală vorbește C. C. Arion, căruia îi răspund Haret și Ion I. C. Brătianu. Apoi se ia în considerare și se votează cu 40 voturi pentru și 1 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor senatori, onor. dl Arion[1] – în foarte puține cuvinte – a spus foarte multe lucruri, la care eu trebuia să răspund tot cu aceeași liniște cu care d-sa a vorbit.

Mai întâi, las la o parte chestiunea dacă eu, în timpul cât am fost la minister, am fost sau nu dominat de vederi politice. Dar îmi aduc aminte că eu, în primul minister și în al doilea, am fost tot atât de învinovățit că fac politică în școală, și cu toate acestea, vedeți că astăzi adversarii, care atunci mă învinovățeau, îmi spun: astăzi faci politică în școală, dar atunci nu făceai. Vasăzică sunt în drept să cred că, într-un viitor apropiat, aceiași adversari vor recunoaște că nici în timpurile acestea nu am amestecat politica în treburile școalei, lucru de care dlor mă învinovățesc acum. Dar aceasta este o chestiune personală, care nu interesează nici Senatul, nici țara.

D-lor, și eu când am fost chemat în capul ministerului instrucțiunii publice, m-am găsit tocmai în aceeași situațiune neplăcută, de care dl Arion se teme că se va lovi viitorul ministru care îmi va urma.

Onor. dl Vlădescu, care mă precedase, făcuse o lege de inamovibilitate a personalului de instrucțiune publică, după ce prefăcuse acest personal de sus până jos.

Dl C. C. Arion: Cum zice francezul: *Plus a change, plus c'est la meme chose*(76).(Ilaritate.)

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu, căci onor. dl Vlădescu numise întregul personal al ministerului, după ce concediase pe cel vechi de sus până jos. Noul personal numit avea însă păcatul că nu îndeplinea nici condițiunile legii pe care d-sa o făcuse, așa încât, cu legea d-sale în mână, ar fi fost indrituit cineva să concedieze tot personalul numit de d-sa.

Pe de altă parte, nu are cineva decât să se refere la personalul numit atunci, ca să vadă până la ce punct s-ar fi cuvenit predecesorului meu învinuirea pe care mi-o adresează astăzi mie dl Arion, adică că am făcut numiri luate din clubul liberal.

---

1. Const. C. Arion (1855–1923), avocat în București, unul din fruntașii partidului conservator, prezidat de P. P. Carp. Fusese ministru de instrucție în 1900 și avea să devină ministru în 1911. Vezi și p. 90 din acest volum.

Aş vrea să ştiu: Persoanele pe care le-a numit dl Vlădescu erau ele din vreun club? Şi din care anume?

Toată lumea ştie că erau din club şi din care club anume.

Ca să vă faceţi idee de condiţiunile în care se găsea ministrul ce urma după dl Vlădescu, vă voi spune că fusese ridicaţi la gradul de inspectori generali persoane care erau în învăţământ numai de un an şi care nu fuseseră numiţi profesori cu titlu definitiv, pe când legea dlui Vlădescu cerea să aibă 7 ani de profesor cu titlu definitiv, adică 10 ani de serviciu. Şi afară de aceasta mai erau persoane care, pentru alte motive, nu puteau rămânea în situaţiunile pe care le aveau. Era şi unul pe care un ministru conservator fusese silit să-l concedieze pentru cauză de mituire.

Înţelegeţi bine, că era o situaţie cel puţin neplăcută pentru urmaşul dlui Vlădescu, ca să funcţioneze cu asemenea funcţionari.

Sper că următorii mei nu vor avea să-mi facă învinuiri de acest fel.

Poate să se zică că funcţionarii numiţi de mine vor fi făcând parte din club, vă asigur însă că pentru imensa lor majoritate aceasta este neîntemeiată.

Unul din cei mai bătrâni funcţionari, care a servit cu mine, nu s-a înscris în club decât acum câteva săptămâni; era în dreptul lui să o facă.

Dl C. C. Arion: Dar s-a înscris.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Tot aşa precum era înscris într-un club, care nu era cel liberal, un domn inspector-general pe care l-am menţinut![1]

Şi se spune că votului lui se datorează un succes al d-voastră într-o alegere parţială.

Când m-a întrebat, dacă îi dau voie să se ducă să voteze, i-am spus: du-te, este dreptul d-tale. Şi a fost menţinut funcţionar şi mai departe.

Vedeţi că este oarecare deosebire între condiţiile, în care se prezintă legea actuală şi în care s-a prezentat legea predecesorului meu.

Dar, dlor, nu este vina mea dacă acordul între partide, despre care a vorbit dl Arion, nu s-a făcut.

Eu nu doream mai mult decât aceasta, şi cred că îşi aduce aminte dl Arion că atunci, când se discuta acest proiect în secţia IlI-a, unde d-sa a ridicat această obiecţie, i-am spus: „sunt gata să facem un acord“! D-sa mi-a spus că nu este autorizat de şeful d-sale şi au rămas lucrurile aici.

Dl C. C. Arion: V-am spus că acordul se face între şefii partidelor.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Când subşefii partidelor ne încurajază aşa puţin, cu ce curaj să vorbim cu şefii? Când s-a declarat în Cameră că legea este o lege născută moartă, de ce era să mai încercăm marea cu degetul?

---

1. E vorba de d. Constantin Meissner.

Noi ne vom sili să facem legea cât mai bună; d-voastră veți face cum veți crede că este mai bine. Noi socotim că ne-am făcut datoria! (Aplauze.)

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea ordinară 1909–1910, nr. 74 de la 13 aprilie 1910, p. 1307 și următoarele.)

LIII.
Răspuns la interpelare

Discurs în ședința de la 13 martie 1910 a Adunării Deputaților, ca răspuns la interpelarea deputatului Iorga în chestiunea restaurării monumentelor istorice

În ședința de la 13 martie 1910, deputatul N. Iorga își dezvoltă interpelarea sa, relativă la monumentele istorice, criticând pe ministru, pentru că a redus fondurile destinate comisiunii monumentelor istorice, arătând apoi cheltuielile mari, făcute de Lecomte du Nouy, ale cărui restaurări sunt în realitate distrugeri ale vechilor clădiri și construirea altora noi. Haret îi răspunde și apoi N. Iorga ia cuvântul în replică.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor deputați, onor. d-n Iorga a sfârșit vorbirea sa, făcând apel la spiritul meu de seriozitate, în răspunsul ce voi voi să-l dau. Este foarte neașteptată pentru unul ca mine dorința aceasta exprimată de un deputat.

Eu am reputațiunea de a fi un om serios în înțelesul cel bun al cuvântului, sau cel puțin de a fi un om posac, care nu am obiceiul să alerg după spirit, după cum fac alții, care veșnic sunt în această alergare, și tocmai acest exemplu, văzându-l că prinde, ar fi de ajuns să mă vindece și pe mine de mania aceasta.

Dl P. Carp: Ești inconsecvent în cazul de față.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dar să venim la chestiune. Toată lumea știe cum stă această afacere a restaurării monumentelor istorice. Sunt acum 35 de ani, de când dl Maiorescu, fiind ministru al instrucțiunii publice, s-a gândit să se restaureze cel mai strălucit din monumentele noastre artistice, biserica de la Curtea de Argeș.

Când a venit d-sa la minister, a găsit un contract încheiat de unul din predecesorii săi, dl Carp, cu un arhitect local, mi se pare, Montaureanu[1].

Dl Maiorescu se vede că n-a avut încredere în acest domn, a reziliat contractul și s-a adresat dlui Violet Le Duc[2], ca să îi recomande pe cineva, care să

1. P. P. Carp a fost pentru prima dată ministru de instrucție în 1870 (mai-decembrie) .Maiorescu a venit ministru în 1874 (aprilie –1876 ianuarie).

2. Eugène Viollet-le-Duc (1814–1879), arhitect francez, renumit pentru arta cu care a restaurat diferite monumente antice, mai ales în timpul imperiului lui Napoleon III. El, neputând să vină, a recomandat pe Lecomte du Nouy.

înțeleagă spiritul lucrărilor ce avea să i se încredințeze ca să facă restaurările cum se cade.

Pe cât îmi aduc aminte, și poate că mulți dintre dvs. vă aduceți asemenea aminte, pe vremea aceea toată lumea a aplaudat măsura dlui Maiorescu, și lucrările au început nu numai la Curtea de Argeș, dar ceva mai târziu și la Iași, la biserica Trei Ierarhi și la Sf. Dumitru din Craiova; apoi a venit rândul celorlalte.

Vasăzică, este o lucrare care s-a dezvoltat în timp de 35 de ani. Și în tot acest interval nu s-a dezvoltat nicio interpelare asupra modului cum se fac aceste restaurări. Se găsește potrivit pentru aceasta anul 1910!

După modesta mea părere, cred că tocmai acesta este momentul cel mai potrivit pentru asemenea interpelare. Întâi pentru că a trecut 35 de ani…

Dl N. Iorga: Poftim! Acesta este un motiv? (întreruperi).

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Da, da, este. Al doilea, pentru că, în acești 35 de ani, sunt patru lucrări deja desăvârșite…, iar celelalte sunt așa de înaintate, încât vrând nevrând, chiar dacă ar împărtăși cineva cumva părerile dlui Iorga, tot trebuie terminate pentru ca să nu rămână la jumătate.

Nu putem rămâne nici cu biserica Sf. Dumitru, nici cu catedrala din Târgoviște, nici cu sala gotică din Iași[1], ridicate numai până în fața pământului sau numai acoperite. Cea mai mare parte a lucrărilor acestora sunt deja făcute și mai lipsește puțin, pentru ca să fie terminate.

Dacă ar fi să urmez indicațiunile dlui Iorga, ar trebui să renunț la tot ce s-a făcut în aceste trei localități, să le dărâm la pământ cu dinamită, cum zicea dl Iorga că a făcut dl Lecomte du Nouy[2] ca să nu rămână nimic pe pământul țării românești făcut de un străin și să pună la loc cărămizile clădirilor vechi. Eu, dlor, nu mă simt în stare să fac aceasta. Ceea ce este început, eu sunt de părere că trebuie terminat așa cum s-a început; cel puțin vom ști ce vom avea, și nu cred că va fi rău ce vom avea.

Dovedit este că biserica de la Curtea de Argeș, spre exemplu, care, pe când se lucra, a fost așa de mult criticată de unii și de alții, care aveau mai multă pricepere de arhitectură decât mine, desigur, și poate chiar mai multă decât dl Iorga, astăzi nu mai este așa de criticată ca atunci și se merge în pelerinaj la Curtea de Argeș, ca să se admire lucrarea pentru care alte dăți nu erau destule

---

1. Sub numele de sala gotică, se înțelege o sală mare în stil gotic, care face parte din trapeza mănăstirii Trei Ierarhi, zidită de Vasile Lupu. În vechime era o sală de festivități. În sec. XIX au funcționat aici diferite școale. Când s-a început restaurarea bisericii, în 1882, s-a transformat în paraclis (cf. N. Bogdan, *Orașul Iași*).

2. Emile-André Lecomte du Nouy (1844–1914), arhitect francez, a venit în țara noastră pe la 1875 și a lucrat la multe monumente, cum spune și Haret în acest discurs. El era foarte apreciat de regele Carol, care ținea mult să vadă restaurate vechile monumente și adesea a plătit lucrări din caseta sa particulară.

cuvinte pentru ca să o hulească.[1] Dar că se poate lucra şi altminteri decât cum procedează dl Lecomte du Nouy fără îndoială că nu numai într-un singur fel, în felul preconizat de dl Iorga, dar poate şi în multe alte feluri. Îmi pare numai rău, că dl Iorga, care a lăudat modul de a lucra al comitetului monumentelor istorice, a omis să spună un singur lucru, anume că acest mod de a lucra este inaugurat de mine şi organizat de mine. (Aplauze.)[2]

Dl N. Iorga: Foarte frumos!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Bine, dar era şi mai frumos dacă o spuneaţi. (Aplauze.)

D-lor, lucrările pe care le face comitetul monumentelor istorice sunt lucrări de altă natură decât acelea întreprinse de dl Lecomte, şi ca să vedeţi deosebirea, aş putea să vă citez două cifre. Catedrala Curţii de Argeş a costat 1 milion 6 sute de mii lei, şi nimeni nu poate să spună cu drept cuvânt că a costat prea scump; cu siguranţă că nu. Lucrările făcute de Comisiunea istorică rareori ating cifra de 20 mii lei! Poate cineva să creadă că felul lucrărilor comisiunii monumentelor istorice e acelaşi cu lucrările pe care le face dl Lecomte? Dl Lecomte, cu dreptate sau fără dreptate, aceasta e altă chestiune, dar a refăcut în întregime picturi, acoperiş, mobilier, totul e cuprins acolo; pe câtă vreme pentru comisiunea monumentelor istorice, nedispunând, decât de sume foarte neînsemnate, căci aşa au fost împrejurările, m-am mulţumit să cer un lucru: Să se ia măsuri ca monumentele din starea în care sunt să nu se mai degradeze; să fie conservate cel puţin aşa cum sunt, ca să putem aştepta timpuri mai bune, când să se poată restaura tot aşa de radical cum au fost restaurate cele 6 monumente istorice încredinţate dlui Lecomte. Astfel s-a făcut, spre exemplu, cu biserica de la Snagov, care era fără îndoială unul din monumentele noastre vechi, cele mai însemnate prin vechimea, stilul şi prin felul construcţiunii. Ei bine, ajunsese că n-avea acoperiş, bolţile erau cu desăvârşire descoperite, toate construcţiunile dimprejur desfiinţate, aşa că nici urmă nu mai rămăsese din ele; până şi uşa bisericii lipsea. Dacă nu mă înşel, fusese trimisă la expoziţiune acum 3 sau 4 ani şi nu a mai fost înapoiată bisericii; mi se pare că mai târziu s-a găsit, dar timp de un an de zile a lipsit uşa şi biserica era închisă cu scânduri bătute în cuie.

Am fost odată acolo şi, vă spun drept, am fost întristat de ceea ce am văzut. Cu biserica aceea am început sistemul întreţinerii „ruinelor“ aş putea zice, pe care le posedăm. Am cheltuit acolo 10–15.000 lei cu care am acoperit biserica, am pus uşa şi ferestrele, şi aşa cum e acum, ar putea să aştepte 10, 15 ani, până

1. Restaurarea Catedralei de la Curtea de Argeş s-a început în 1870 şi s-a terminat în 1885. Inaugurarea s-a făcut în 1886 cu mare pompă.

2. Comisiunea monumentelor istorice s-a înfiinţat prin legea de la 24 noiembrie 1892, care avea să facă inventarul tuturor monumentelor istorice din ţară, care, de atunci, rămăsese sub directa supraveghere a statului prin această comisiune. Apoi Haret a alăturat-o Administraţiei Casei Bisericii.

când să avem ceea ce trebuie pentru facerea unei restaurări bune. Dar nu puteți să cereți ministerului ca, din asemenea sumă neînsemnată, să se repare de exemplu pictura și să se refacă tot mobilierul, căci zidăria din fericire este solidă și nu are trebuință să fie refăcută. Numai aceste singure lucrări, pictura și mobilierul, ar costa vreo 50.000 lei.

Tot așa la Govora și în alte părți, unde sunt lucrări acum.

Eu, dlor, mă mulțumesc să las urmașilor mei posibilitatea de a restaura deplin bisericile pe care eu numai le întrețin, căci dacă le lăsam cum erau, nu mai rămânea nici urmă din ele. Citez, mănăstirea Comana. Nu este unul care să fi trecut pe acolo și: a nu fi văzut în ce stare rea era o construcțiune minunată din toate punctele de vedere, și ca construcțiune bisericească, și ca construcțiune civilă. Era o oroare să vezi gurile acelea ale ușilor și ferestrelor, acoperământul dispărut, scările căzute, și toată lumea din vecinătate venind și luând cărămizi pentru trebuințele sale! Cum am lacut-o acum, nu zic că lucrul este desăvârșit, dar poate să mai aștepte.

Dl Iorga voiește să-mi facă o învinuire ca eu nu aș fi destul de priceput în literatură și în arhitectură, și că nu am destul spirit. Recunosc și eu că am mai puțină literatură decât d-sa, dar spiritul de a administra cu mare economie îl am chiar prin faptele pe care le-a lăudat d-sa.

Acum să venim la chestiunea fondurilor din anul trecut. Iată, dlor, cum stau lucrurile: lucrările încredințate dlui Lecomte du Nouy au fost în seama statului, de la 1875 și până la sfârșitul anului 1900. La 1901 știți ca a venit bugetul cel cu economii mari; a trebuit să facem economii din toate părțile și era de prevăzut că și lucrările dlui Lecomte du Nouy erau să sufere. Atunci M. S. Regele a binevoit a lua lucrul asupra casetei sale private, iar statul nu a dat o centimă până la 1 aprilie , anul trecut. (Aplauze prelungite.)

Pe fiecare an, în timpul acesta, Maiestatea Sa a dat câte 237.500 lei, ceea ce face în total aproape 1.800.000 lei! (Aplauze prelungite.)

De anul trecut în cea mai mare parte a bugetului s-a revenit la starea lucrurilor dinainte de 1901 și atunci și lucrurile acestea au revenit în socoteala statului. Nu puteam însă să le înscriu în buget, căci nici altădată nu erau înscrise în buget, ci înainte de 1900 cheltuiala se acoperea din credite extraordinare.

De când cu perioada excedentelor încoace, creditele extraordinare s-au înlocuit prin credite din excedent, așa că anul trecut trebuia să cer din excedente suma pentru continuarea lucrărilor dlui Lecomte. Însă anul trecut, suma disponibilă din excedente a fost foarte redusă, din cauza plății oarecăror datorii din timpul răscoalelor și din cauza cheltuielilor mari la Ministerul de Război și la ministerul lucrărilor publice, așa încât ceea ce mi-a ajuns mie a fost o sumă foarte însemnată de 1.023.000 lei, din care o mare parte a trebuit consacrată întrebuințărilor curente ale învățământului și ale cultului. În această sumă a fost înscrisă pe de o parte o sumă de 237.500 lei pentru restaurarea de monumente

religioase şi o sumă de 160.000 lei pentru construcţiunea catedralei din Sulina. După modul cum prima sumă era înscrisă în creditul acordat, au fost în drept dl Lecomte şi comisiunea monumentelor istorice să creadă că le aparţine. Intenţiunea mea a fost ca s-o acord lucrărilor care erau în curs.

Îmi ziceam: anul acesta nefiind nici un credit, lucrările acelea, care nu sunt acum începute, trebuie să mai aştepte până la anul. Nu vom începe nicio lucrare nouă la comisiunea monumentelor istorice, dar celelalte, care sunt deja în curs, trebuie să le continuăm, şi dăm acum suma de lei 237.500, precum timp de 8 ani de zile de-a rândul fusese dată aceeaşi sumă. Potrivirea cifrei dovedeşte intenţiunea cu care s-a acordat creditul acesta; era evident că se acorda pentru lucrările încredinţate dlui Lecomte du Nouy.

Mai târziu însă, nu mult mai târziu, am văzut că biserica din Sulina nu se mai putea construi anul trecut, dintr-o cauză foarte simplă, din cauză că nu aveam încă tot terenul degajat. Terenul pe care avea să se construiască biserica, aparţinea la patru proprietari; o bucată trebuia cumpărată de la un proprietar, altă bucată trebuia cumpărată de la alt proprietar, o parte aparţinea ministerului de război şi o altă parte altui minister, nu-mi aduc aminte bine care. A trebuit făcute mai întâi formalităţile, ca să retragem mai întâi partea celor doi proprietari, pe urmă partea Ministerului de Război şi partea celuilalt minister, mi se pare al Lucrărilor Publice. Dar a trecut timp cu aceasta. Pe urmă cumpărarea terenurilor care ne lipseau, ne-a luat o parte din bani. Prin urmare, nu se mai putea să se înceapă clădirea atunci.

Am rezervat dar din suma de 160.000 de lei numai 30.000 de lei, care trebuiau până la exerciţiul următor, şi cu care puteam începe lucrarea. Aceşti bani, pentru ca să nu-i lăsăm să stea de degeaba, i-am încredinţat comisiunii monumentelor istorice. Iată de unde vine schimbarea care a tulburat atât de mult pe dl Iorga.

Aceste operaţiuni s-au făcut cu toate regulile financiare, cu consimţământul Ministrului de Finanţe, cu jurnalul Consiliului de miniştri, şi se va veni cu un proiect de lege la dvs., ca să aprobaţi aceste operaţiuni.

Peste iarnă s-a făcut fundamentul; sau bătut piloţii pentru că construcţiile se fac pe piloţi la Sulina; şi în primăvară, îndată ce se va regula excedentul trebuincios, vom putea să continuăm lucrarea, dacă veţi voi să restituiţi suma de lei 130.000 lei.

Prin urmare, aici nu e nimic neregulat. Eu cred, din contră, că ar fi fost mult mai neregulat dacă am fi lăsat dintr-odată în părăsire toate lucrările începute de dl Lecomte du Nouy, bune sau rele, cu aprobarea sau cu dezaprobarea unuia sau altuia. În această privinţă, tocmai pentru că sunt lipsit de competenţa pe care o recunosc dlui Iorga, nu puteam să mă apuc din capul meu să răstorn tot ce se făcuse în cei din urmă 35 de ani.

Eu spun drept, când mă duc la Curtea de Argeş, îmi place grozav biserica de acolo. Când mă duc la Iaşi, şi văd de asemenea biserica Trei Ierarhi, de asemenea îmi place. Prin urmare, dacă ar fi să consult gusturile mele personale

aș fi lăsat pe dl Lecomte du Nouy să-și continue lucrările sale; dar dacă dau la o parte preferințele mele, totuși într-o bună gospodărie nu se poate ca cineva care a ridicat casa până la ferestre, dacă își schimbă gustul, să o dărâme la pământ și să o reclădească din nou! Nu putem astăzi, când avem atâtea lucrări în curs, biserica din Craiova, biserica din Târgoviște și sala gotică din Iași și când la cele două dintâi lucrările sunt foarte înaintate, nu putem da deodată ordin dlui Lecomte du Nouy să înceteze lucrările.

În ceea ce privește sala gotică din Iași, dl Iorga spunea că această sală nu a existat. Tare mult mă miră afirmarea aceasta din partea dlui Iorga, din partea d-sale, care știe toate.

Eu am văzut sala gotică înainte de a fi dărâmată la pământ, și nu așa de mulți ani, pe care să nu-i fi putut apuca și dl Iorga; este chestiune de 15 sau 20 de ani de când am văzut sala. Îmi aduc aminte că într-însa erau depuse o ladă cu veștminte și obiecte vechi, se zice, din vremea lui Vasile Lupu; și-mi aduc aminte că această sală era în stil gotic, ceea ce justifică numele și de „sală gotică".

Dl N. Iorga: De ce a dărâmat-o?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Acum, dacă s-a făcut bine sau rău că s-a dărâmat această sală, este o altă chestiune, și cum zicea onor. dl Carp, cred că ar fi foarte periculos ca să angajăm Camera în discuțiunea aceasta și să vedem că ne împărțim și pe chestiunea artistică, după cum ne-am împărțit pe alte chestiuni. Acum, că persoanele întrebuințate de dl Lecomte du Nouv ar costa mult sau puțin, de aceasta este o chestiune de apreciere, pe care nu putem să o rezolvăm noi. Starea actuală de lucruri datează de 35 de ani și este întemeiată pe contracte pe care nu este cu putință ca noi să le schimbăm și nu cred că este util și bine ca să le schimbăm acum la sfârșitul lucrurilor.

De aceea, eu rog pe onor. Cameră, și aș îndrăzni să rog chiar pe dl Iorga, ca să se mulțumească cu aceste explicațiuni și să lăsăm lucrurile să meargă așa cum sunt începute, pentru că, după părerea mea, nu merg așa rău după cum d. Iorga a vrut să le arate. (Aplauze prelungite.)

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară prelungită 1909–1910, nr. 68 din 16 martie 1910, p. 967 și următoarele.)

LIV.
Înființarea de catedre universitare[1]

Discurs în ședința Camerei de la 17 martie 1910, în discuția legii pentru înființarea de catedre universitare

În ședința de la 15 martie 1910 vine în discuția Camerei proiectul de lege prin care se înființează 17 catedre la Universitatea din București și se stabilește numirea a 12 agregați definitivi la Facultatea de Drept.

Comitetul delegaților (N. Micescu, I. Saita, C. Banu, G. Dragu, dr. C. Angelescu, C. Alimăneștieanu și C. Stere, raportor) prezintă raportul său (Dezbateri, p. 978) și modificările aduse proiectului (p. 980). Apoi începe discuția generală destul de animată, care continuă la 16 și 17 martie. Vorbesc în contra proiectului: Al. Marghiloman, N. Iorga, și Take Ionescu; pentru: C. Stere și I. Bianu. În ziua de 17 martie răspunde Haret și, după cuvântarea lui, legea se ia în considerare prin vot: 62 pentru, 17 contra. Discuția pe articole ocupă restul ședinței. Vorbesc: C. Stere, Barbu Păltineanu, Al. Marghiloman, I. N. Lahovoari, I. Poenaru-Bordea și N. Fleva. În ziua următoare, la 18 martie, se votează legea cu 64 voturi pentru, fiind 18 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor deputați, asupra legii care este în discuție și care se ocupă de o chestiune curat școlară, am văzut cu multă plăcere interesul cel mare pe care l-a arătat Camera, de vreme ce un număr însemnat de oratori au luat cuvântul pentru a-și spune părerea.

Aceasta dovedește că chestiunile de natură școlară intră din ce în ce mai mult în preocupările Corpurilor Legiuitoare, și aceasta nu poate să fie decât spre binele învățământului (aplauze), mai ales că multă vreme a fost în afară de această preocupare.

Dacă oratorii ar fi fost membri ai corpului didactic, lucrul nu ar fi prezentat ceva excepțional. Dar, au fost și oameni de stat, care de regulă se ocupă de alte chestiuni, iar nu de ale învățământului. De aceea voi căuta și eu, pe cât va fi în puterea mea, să prezint lucrurile în așa fel, încât să lămuresc nu numai pe onorabilii oratori care au luat cuvântul, dar și pe acei care vor fi având oarecare îndoială, fără să fi vorbit în această chestiune.

---

1. Expunerea de motive n-am găsit-o nici la Cameră nici la Senat.

Mai întâi, rog pe onor d-n Marghiloman[1] să mă ierte că nu i-au sosit încă dosarele cerute. Dar vina nu este deloc a mea.

Pricina e întrucâtva şi faptul că d-sa a făcut cererea cam târziu, pentru că nouă ne-a venit cererea la minister vinerea trecută, adică tocmai în ziua când chestiunea era deja pusă la ordinea de zi. Pe urmă, sunt vreo 63 de dosare care trebuiau reunite şi reîmpărţite pe un interval de 13 ani şi lucrul nu a fost tocmai uşor să se facă. Nu ştiu daca azi vor fi sosit dosarele, dar dacă întârzierea a fost, aceasta de acolo a provenit, iară nu de aiurea.

De altminteri, poate că nici nu avea mare interes chestiunea aceasta a prezentării dosarelor, pe câtă vreme dl Marghiloman nu avea să găsească într-însele altceva decât procesele verbale încheiate de facultăţile respective, prin care se cerea cutare sau cutare creaţiune; pentru aceasta posed aici o listă extrasă de mai multă vreme şi se poate consulta mai uşor decât dosarele care sunt destul de voluminoase.

Atât onor. d-n Marghiloman, cât şi alţii dintre d-nii vorbitori, au insistat asupra necesităţilor resimţite de Universitate şi de Facultatea de Drept. Unii au zis chiar că, înainte de a se crea catedrele noi, mai nimerit ar fi ca să se satisfacă necesităţile acelea.

Nimeni nu contestă că universităţile noastre au trebuinţe mari şi Facultatea de Drept în special. Poate că cea mai vitreg tratată dintre toate facultăţile a fost Facultatea de Drept. Este lucru destul de curios, pentru că profesorii Facultăţii de Drept în general sunt oameni cu multă trecere; mulţi dintr-înşii sunt oameni politici, mulţi sunt foşti miniştri sau actuali miniştri, şi cu toate acestea trebuinţele facultăţii acesteia nu au fost, pot zice, mai niciodată satisfăcute. Este de prisos să căutăm acuma cauzele împrejurărilor acestora, dar lucrul este real. Dacă nu aş cita decât faptul, că Facultatea de Drept din Bucureşti nu posedă nici măcar sălile de care are trebuinţă ca să-şi facă cursurile, şi lucrul ar fi destul de caracteristic. Palatul universităţii a fost clădit, după cum ştiţi, într-un timp când trebuinţele universităţii erau destul de rău cunoscute. Nu numai la noi dar şi aiurea, se credea că pentru a instala cineva o universitate era destul să clădească câteva săli una lângă alta, aşa ca profesorii să se adăpostească într-însele. Astăzi, a construi o univesitate este o întreagă ştiinţă şi Universitatea din Bucureşti nu răspunde deloc trebuinţelor unei universităţi moderne.

Dar nu numai atât, s-a mai întâmplat la noi ceea ce aiurea nu există, că în palatul universităţii au venit să se adăpostească şi alte instituţiuni, care ocupă cea mai mare parte a încăperilor. Senatul, de exemplu, care nu are propria sa instalaţiune, ocupă tocmai cele mai necesare săli pentru universitate. Pe urmă sunt muzeele, şi până mai deunăzi era şi Academia acolo; şi aşa mai încolo. Aşa

1. Al. Marghiloman era din Partidul Conservator, prezidat de P. P. Carp. Vezi vol. IV, p. 292, vol. V, p. 14.

încât, universitatea rămânea mărginită numai într-o aripă a clădirii şi nici aripa întreagă nu o are. Din această cauză este foarte real ce spune dl Bianu că profesorii nu au nici destule săli să-şi facă cursul după exigenţele legii. Pe urmă, chiar sălile de care facultatea dispune, sunt aşa de neîncăpătoare, încât sunt cu totul departe de a corespunde trebuinţelor. Şi, ca să vă faceţi o idee, vă voi spune că Facultatea de Drept din Bucureşti, în momentul acesta, numără peste 3.000 de studenţi. Numărul exact nu-l am pentru anul acesta, dar anul trecut au fost aproape 3.000 de studenţi, încât anul acesta trebuie să fie vreo 3200. Dacă am conta că trei profesori deodată fac curs, ar trebui să avem săli încăpătoare fiecare pentru cel puţin o mie de studenţi.

Or, cea mai încăpătoare dintre cele trei săli, de care dispune Facultatea de Drept, abia dacă poate conţine o sută de auditori! De aici urmează că una din principalele dispoziţiuni ale regulamentului acestei facultăţi nu poate fi satisfăcută, şi anume dispoziţiunea care spune că studenţii Facultăţii de Drept sunt obligaţi să audieze cursurile. Este prin urmare o imposibilitate materială ca această prescripţiune a regulamentului să fie împlinită, căci studenţii nu încap în săli, şi neajunsul acesta, semnalat de d-nii vorbitori, este foarte real; dar aceasta nu va să zică că dacă Facultatea de Drept nu are săli, trebuie să nu aibă nici celelalte lucruri. Lipsa de săli se poate împlini fie prin votarea unui credit, pentru clădirea Facultăţii de Drept, fie cel puţin, în cazul cel mai rău, prin închirierea unei clădiri unde să putem instala provizoriu această facultate. Dar aceasta nu va să zică că Facultatea de Drept să fie condamnată veşnic ca să nu i se împlinească celelalte trebuinţe ale sale, şi în prima linie este lipsa de personal.

Ne spunea onor. d-n Iorga, că sunt lipsuri mari în învăţământul primar; fără îndoială, şi chiar eu în multe rânduri aici, înaintea d-voastră, am semnalat lipsurile acestea.

Este dureros şi este ruşinos ca o ţară care are aspiraţiuni ca ale noastre să aibă încă lipsurile pe care le are încă, în învăţământul primar, şi îndeosebi în învăţământul primar rural. Dar iarăşi, nu trebuie contestat că ţara face silinţe mari, pentru ca să acopere lipsurile acestea; şi dacă nu ar fi decât mulţimea de credite şi deosebita solicitudine pe care d-voastră aţi acordat-o învăţământului primar, în ultimii ani, încă ar fi de ajuns ca să dovedească că chestiunea aceasta nu este străină de inima noastră şi că ne îndrumăm în orice caz, cu paşi mari, pentru împlinirea completă a lipsurilor acestora. Dar nu va să zică aceasta cum că trebuie ca lipsurile învăţământului primar să ne absoarbă toată atenţiunea şi să ne hipnotizeze în aşa grad, încât să nu ne mai preocupăm de niciuna din celelalte lipsuri ale învăţământului; suntem datori să ne preocupăm de toate deopotrivă, şi de învăţământul primar, şi de cel secundar, şi de cel superior, (Aplauze), şi când constaţi într-o parte a învăţământului superior, cum sunt facultăţile de drept, lipsuri aşa de strigătoare la cer, ca acelea de care sufăr ele, este imposibil să zicem că trebuie să aşteptăm şi că mai întâi să împlinim tot ce trebuie pentru

învățământul primar, înainte de a ne gândi să facem față la nevoile învățământului secundar sau superior. Aceasta n-ar fi o concepțiune potrivită pentru un om de stat, care trebuie mereu să aibă sub ochii săi întregile trebuințe ale țării şi să caute să le satisfacă pe toate în măsura puterilor sale. (Aplauze.)

În ceea ce privește facultățile de drept, îndeosebi în momentul de față, principala lor lipsă este lipsa personalului. Pun pe al doilea plan, după cum am zis, lipsa de local şi lipsa de dotație. Despre lipsa de local am vorbit, iar în ceea ce privește dotația, lipsurile ei sunt cu totul uşor de îndeplinit, căci dotațiunea unei facultăți de drept se rezumă într-o bibliotecă, care să conțină lucrările necesare pentru a ține pe studenți şi pe profesori la curent cu progresele științei. Aceasta e chestiune pur materială şi nu e una din acele mai grele.

Nu e însă tot aşa în ce privește lipsa personalului. Cele două facultăți de drept ale noastre numără fiecare din ele câte 12 profesori, fără să vorbesc de lipsa unor cursuri care ar trebui să figureze într-o facultate de drept bine organizată, mai ales într-o țară ca a noastră, unde marea majoritate a personalului care constituie statul major al țării, e recrutat tocmai din această facultate. În o țară ca a noastră, asemenea cursuri nu pot lipsi, nu trebuie să lipsească. Chiar independent de această chestiune, în mod material, 12 profesori pentru o facultate, care numără peste trei mii de studenți, sunt cu desăvârşire insuficienți. Presupunând chiar că am pune la dispoziținea profesorilor acestora săli de cursuri, în care să încapă câte o mie de studenți, mai întâi nu ştiu dacă plămânii unui profesor ar putea să domine un asemenea auditoriu. Pe aiurea, când se întâmplă ca numărul de studenți să fie prea mare, sunt mai mulți profesori care se însărcinează să facă acelaşi curs pentru auditoriul acesta; sunt câte 5, 6 profesori de drept civil, care îşi împart auditoriul între dânşii. La noi, lucrul acesta nu există; unul şi acelaşi auditoriu trebuie să treacă înaintea tuturor profesorilor.

Pe urmă, mai e altă greutate a cărei natură aş putea zice e curat materială, dar care e foarte însemnată: este chestiunea examenelor.

Ştiți cu toții câte se spun, şi în parte cu mare dreptate, în privința modului cum se fac examenele la Facultatea de Drept. Ei, bine, dlor, eu vă rog să vă puneți puțintel în locul profesorilor şi să vedem dacă oricare din noi acei care îi judecăm în momentul acesta, ar putea să facă mult mai bine decât dânşii.

În anul 1903-l904, la Facultatea de Drept din Bucureşti s-a trecut 2.111 examene. Îmi pare rău că nu posed nota pe care o aveam relativ la anul trecut; anul trecut a fost, desigur, un număr cu mult mai mare.

Oricare dintre d-voastră, dlor, care a avut ocaziunea să facă în viața sa examene, şi mai cu seamă examene la universitate, trebuie să ştie ce lucru greu este ca să facă cineva un examen şi să-l repete de 2.000 de ori într-un an; operațiunea aceasta reprezintă o cantitate de muncă intelectuală cu mult mai mare decât însuşi faptul de a face cursul, şi este aşa de grea încât eu, dacă aş fi profesor la Facultatea de Drept, vă asigur că nu m-aş simți deloc în stare de a-i

face față. Prin urmare, dlor, dacă n-ar fi decât această singură considerațiune a examenelor, încă numărul persoanelor închinate Facultății de Drept ar trebui mărit numaidecât, independent de mărirea numărului cursurilor care lipsesc din organizațiunea acestei facultăți.

Iată, dlor, un motiv peremptoriu, care m-a făcut că de aproape opt ani să vin în fiecare an înaintea d-voastră cu cererea de a se înmulți numărul catedrelor de la Facultatea de Drept. Nu era vorba de a se face o înmulțire numai pentru plăcerea de a se înmulți cheltuiala statului, nu poți crede un asemenea lucru din partea unui om serios, care are simțul răspunderii sale.

Oricare ar fi persoanele chemate a ocupa creațiunile ce se propun, aceste creațiuni sunt indispensabile și, dacă nu le-am putea face acum, ar trebui făcute la anul. Mult mai bine era dacă le făceam de acum 8 ani, pentru că dacă neajunsul de astăzi nu era cu desăvârșire eliminat, dar cel puțin era în mare parte atenuat.

Dar mai bine mai târziu decât deloc.

Astăzi nu mai este posibil să eludăm acest sacrificiu pe care vi-l cer. Sacrificiul acesta n-are niciun alt scop decât acela de a vindeca o stare de lucruri de care suferă cea mai însemnată din instituțiile noastre culturale, având în vedere rolul pe care această instituțiune este chemată să-l joace în organizația statului.

De trebuința aceasta, facultățile au de mult cunoștință. Legea din 1898 a învățământului superior prevede modul cum se pot înmulți catedrele universitare și a avut prevederea ca să înconjure operațiunea aceasta cu toate garanțiile posibile, pentru ca să evite pornirile de entuziasm sau de orice altă natură, care ar fi putut duce Corpurile legiuitoare la creațiuni inutile.

Dispozițiunile legii din 1898 nu erau de prisos, pentru că un așa precedent începuse deja să se manifeste în Corpurile noastre legiuitoare, o mișcare care le îndemna ca, pe fiecare an, să înmulțească catedrele universitare.

Pentru a înfrâna pornirea aceasta, legea din 1898 a prevăzut că catedrele universitare nu se pot înființa prin simple măsuri bugetare, ci prin legi speciale.

Prin urmare, deoarece acela care a propus măsura aceasta pentru întâia oară am fost tocmai eu, nu puteți presupune că azi, după 12 ani de la votatea legii aceleia, tot eu aș fi acela, care, absolut fără nicio trebuință și fără niciun interes pentru învățământ, aș veni să cer țării un sacrificiu cu totul inutil.

De la 1898 până azi, de când s-a votat legea, atât facultatea din București cât și cea din Iași au venit cu cereri de creațiuni de catedre și dacă legea din 1898 n-ar fi avut alt avantaj decât pe acesta, de a face să se numere cererile de acest fel, tot ar fi ceva.

Ei bine, facultățile în acești 12 ani au cerut creațiunea a 63 de catedre noi, dintre care cea mai mare parte să fie pentru Facultatea de Drept.

Eu nu contest deloc, că toate catedrele cerute nu ar fi necesare. Mai întâi, într-un învățământ superior idealul ar trebui să fie ca numărul catedrelor să nu fie limitat, ar trebui ca țara să aibă posibilitatea, ca, la cea mai mică trebuință a științei, să creeze catedre sau cursuri corespunzătoare.

Dar evident, că nu numai noi, dar nici țări mai bogate decât noi nu se pot gândi la realizarea unui așa ideal. Dar iarăși nu se pot constata, că atunci când o facultate vine și cere cutare creațiune, facultatea își dă seama de ceea ce cere și nu ar cere-o dacă nu ar fi o trebuință mai mult sau mai puțin simțită.

Dacă noi până azi constatăm prezentarea de cereri pentru 63 de catedre noi, trebuie să credem că o parte cel puțin, sau cea mai mare parte din aceste catedre, sunt în adevăr cerute de învățământul superior.

Printre acestea nu mă îndoiesc că cele mai necesare sunt tocmai acelea care privesc Facultatea de Drept și v-am dat motivul, anume că, în afară de trebuințele învățământului propriu-zis, în afară de trebuințele științei propriu-zise, sunt și alte trebuințe, aș putea zice de un ordin pur material, care reclamă înmulțirea catedrelor, pe câtă vreme numărul actual al profesorilor nu poate răspunde în limita puterilor omenești la nevoile unei facultăți.

Onorabilul d-n Take Ionescu, ieri, zicea că e prea mult să se ceară creațiunea a 21 de catedre. E chestiune de apreciere. Comparați numărul de 21 de catedre cu numărul întreit de cereri și vedeți că deja numărul acesta atenuează mult forța argumentării dlui Take Ionescu. Când se cere 63 de catedre, nu e prea mare lucru să se creeze 21. Dar d-voastră nu trebuie să mai pierdeți din vedere și un alt lucru, că eu, când am venit pentru întâia oară cu cererea creării acestor catedre, nici nu am cerut 21.

Eu ceream deocamdată numai 6, pentru Facultatea de Drept din București, rămânând ca celelalte să se creeze pe urmă treptat și potrivit trebuințelor.

Ei bine, dlor, trebuințele acelea nu eu le-am apreciat ci însăși Camera, care din inițiativa ei a cerut ca numărul acesta să fie treptat, treptat, mărit.

Aceasta este pricina că de acum doi ani, de când am depus în Cameră proiectul de lege, care se discută astăzi, fiindcă acest proiect există aici de doi ani adus în dezbaterea d-voastră, am ajuns să cer 17 catedre în loc de 6.

Aceste catedre se repartizează așa: 6 la București, după cum am cerut de la început; 6 la Iași, după cum au cerut reprezentanții din Cameră, care nu înțeleg ca facultatea din Iași să rămână cu un pas înapoi față de cea de la București; iar celelalte 5 se repartizează între diferite facultăți în mod foarte modest și răspund numai la trebuințele cele mai strigătoare. Celelalte patru au fost adăugate în comitetul delegaților.

Ei bine, dlor, nu este drept ca atunci când noi venim cu o propunere, care cu aceea a ministrului și cu aceea a delegaților la un loc întrunește 21 de catedre, să mi se facă o vină pentru cererea aceasta tocmai de dl Take Ionescu, colegul de acum trei ani al dlui Dissescu, care cerea să se înființeze 54 de catedre.

În proiectul dlui Dissescu erau prevăzute 54 de catedre noi![1]

---

1. C. Dissescu, fiind ministru de Instrucție, prezentase Parlamentului în ianuarie 1907 un proiect prin care înființa catedre noi în învățământul universitar. Mișcarea care s-a produs atunci contra acestui proiect l-a silit să retragă proiectul.

Dacă este cineva vinovat pentru numărul catedrelor dintre noi doi, ar fi dl Dissescu mai curând decât mine. Dar eu nu zic că este vinovat dl Dissescu. D-sa a dorit să facă cum este mai bine. Poate că a depăşit ţinta şi a depăşit-o în aşa fel că în acel proiect de lege erau prevăzute unele catedre pentru care universităţile se pronunţaseră contra, ceea ce nu se întâmplă cu niciuna din catedrele pentru care este prezentat proiectul de astăzi, căci din aceste 21 de catedre, unele sunt cerute de mine, celelalte cerute de comitetul delegaţilor, dar fiecare a fost cerută şi de facultăţi de mai multe ori.

Nu vreau să vă obosesc citind lunga listă a acestor cereri, o am aici la dispoziţiunea oricui va voi ca să vadă cum de la 1898 până astăzi, s-au înşirat aceste cereri ale facultăţilor, în care niciuna din catedrele prevăzute în acest proiect de lege, chiar aşa cum s-a prezentat de comitetul delegaţilor, nu lipseşte.

Unul din onorabilii vorbitori, nu-mi amintesc cine, a zis cum că în acest proiect ar fi prevăzut unele catedre care n-au fost cerute de facultăţi. Îl rog să creadă că se înşeală grozav. Chiar astăzi am făcut controlul, şi încă o dată vă afirm că toate aceste catedre ne-au fost cerute, unele de câte două şi trei ori, de către facultăţi. Dl Iorga a fost impresionat de un lucru: În raportul comitetului de delegaţi se spune că niciuna din catedrele a căror creaţiune legală se cere astăzi, nu reprezintă o sarcină nouă pentru buget, şi a zis că aceasta înseamnă că catedrele există deja în mod ilegal.

Se înşeală dl Iorga, în această privinţă, pentru următoarele motive: Altceva este a prevedea un post în buget, şi altceva este a consacra existenţa lui prin o lege.

După legea din 1898, o catedră universitară nu există într-un mod legal, decât atunci când a fost consacrată prin voturile ambelor corpuri legiuitoare, prin lege anume.

Aceasta este scris în lege; însă de mai mulţi ani trecuţi, de vreo zece ani încoace, dacă nu mă înşel, cu ocaziunea votării bugetelor în diferiţi ani, Camera deputaţilor a crezut necesar ca să înscrie în buget lefurile profesorilor, pentru una sau alta din catedrele de care se interesa mai cu deosebire, supozând că va veni şi legea care să se consacre existenţa catedrei, de vreme ce au trecut cel puţin opt ani de când am prezentat primul meu proiect.

Aşa se face că figurează în buget de mai mulţi ani mai multe din aceste catedre, pentru care însă nu s-a putut numi profesori titulari, tocmai din pricină că lipsea legea respectivă. Catedrele au fost ocupate în mod suplinitor, dar nu în mod titular, şi dacă noi venim cu proiectul de lege supus azi dezbaterilor d-voastră, este tocmai pentru ca să consacram o stare legală de lucruri, pe câtă vreme funcţiunile existând numai prin buget, nu puteau să reprezinte o stare legală.

În această privinţă nu poate să se facă vină diverselor guverne care s-au succedat, pentru că toate voturile, care s-au dat în această materie, au fost date din propria pornire a Camerelor şi nu pot să fie supuse criticii. Guvernul nu face astăzi, decât să-şi împlinească datoria, o dublă datorie: Pe de o parte, de a căuta

să împlinească nişte cereri recunoscute de toate organele chemate ca să judece nevoile învăţământului superior şi pe de altă parte, a consacra prin lege voturile deja date, ale Camerelor. Aşa încât, ceea ce veţi face d-voastră astăzi, de a judeca această lege, aceasta va fi numai în parte o noutate, pentru că prima parte a lucrului, adică votarea creditelor, d-voastră deja aţi făcut-o în anii trecuţi, acordând toate creditele necesare.

Mi s-a mai spus, în parte de dl Take Ionescu, şi mi se pare că şi de dl Marghiloman, că nu am cerut votul facultăţilor şi senatorilor universitari, relativ la aceste creaţiuni.

Încă o dată este o eroare în această afirmare. Există în minister cererile formate ale facultăţilor pentru fiecare din creaţiunile supuse astăzi votului d-voastră. Nu numai atâta: dar în special, în ceea ce priveşte creaţiunile de la facultăţile de drept, eu am făcut mai mult, căci m-am dus chiar la facultate şi am stat de vorbă cu profesorii întruniţi, în mai multe şedinţe, şi am dezbătut împreună trebuinţele facultăţilor. Când pe urmă facultăţile au venit şi au făcut la minister hârtie, arătând care sunt catedrele necesare, cererea aceasta era urmarea unor conferinţe avute împreună cu mine; am făcut aceasta şi aici în Bucureşti şi la Iaşi. Se întâmplă, că tocmai am aici la îndemână intervenţiunea Facultăţii de Drept din Iaşi din anul trecut din februarie, cealaltă nu o am aici pe masă, dar e făcută, puţină vreme mai înainte de februarie, iar proiectul de lege a fost depus în Cameră la sfârşitul lunii februarie.

Cum vreţi mai bine să fie acordul deplin între ministru şi cei direct interesaţi în chestiune?

Onor dl Take Ionescu spunea: n-ai făcut vină, acum trei ani, dlui Dissescu când a prezentat proiectul său de lege, că a făcut acelaşi lucru? Spun drept că nu mi-aduc aminte bine incidentul petrecut atunci, n-am fost atât de amestecat într-însul – cel puţin nu atât cât spunea dl Take Ionescu. Dar – în orice caz, şi dacă dl Dissescu va fi consultat facultatea, nu o putea face mai bine decât eu care am mers şi în mijlocul profesorilor ca să stau de vorbă cu dânşii. (Aplauze.)

Acum, trecând în special la catedrele care sunt în cauză, d-nii vorbitori au criticat unele din propunerile făcute. Îmi voi permite să discut obiecţiunile dlor.

D-l Marghiloman a găsit cum că ministerul ar fi depăşit marginile competenţei sale atunci când, prin publicarea în Monitor a apreciat cum a înţeles el sensul catedrei de *arheologie*, adăugând cuvântul *antichităţi* pe lângă cel de *arheologie.*

Textul legii este precis în această privinţă. Iată tot ce zice art. 67 din lege, aliniatul III: „Pentru viitor crearea, suprimarea sau schimbarea de destinaţiune a unei catedre universitare devenită vacantă, se va face numai prin lege, după cererea facultăţii respective, sau după propunerea ministrului şi după ce va lua avizul senatului universitar unit cu colegiul profesorilor facultăţii respective“.

Nicăieri, aici, nu vedeţi d-voastră limitată acţiunea ministrului la avizul conform al cutărui sau cutărui organ universitar. Ministrul este ţinut sa ceară

avizul înainte de a crea catedra sau de a o desființa, sau de a schimba destinațiunea unei catedre, dar nu e ținut să urmeze avizul acesta; n-are trebuință de avizul conform; și în ceea ce privește catedra de arheologie în special decât pentru oricare altă catedră. În adevăr, această catedră de fapt ar putea chiar să lipsească din proiectul acesta de lege, și numai printr-un exces de scrupul am prevăzut-o aici. Intr-adevăr, dlor, catedra aceasta există deja de la anul 1878, când pentru prima oară a fost încredințată lui Odobescu, care a fost profesor de arheologie și antichități, iar după moartea lui Odobescu,[1] nici un moment n-a încetat de a exista această catedră, doară numai că a fost încredințată, prin suplinință, lui Tocilescu.[2]

Dacă ar fi intervenit un vot prin care să se desființeze aceasta catedră, atunci ar fi trebuit acum un alt vot expres pentru reînființarea ei; însă această catedră nici un moment n-a încetat de a exista în timpul celor 32 de ani de când a fost înființată și ocupată, atunci de către Odobescu, ca titular, iar după moartea lui Odobescu de către Tocilescu, ca suplinitor.

Vedeți, dar, dlor, că, în mod riguros nici n-aș fi avut nevoie de vreun aviz al facultății în această privință. Cu toate acestea, dlor, când s-a schimbat legea, cu câțiva ani mai încoace, după 1898, găsindu-se catedra vacantă, ministrul a găsit de cuviință să întrebe pe facultatea de litere ce gândește asupra desființării acestei catedre și s-a dat avizul că această catedră trebuie menținută.

Când s-a publicat vacanța, s-a ivit o nepotrivire de vederi între comisiunea care era chemată – nu Senatul universitar, nici consiliul facultății ci comisiunea chemată ca să judece titlurile candidaților la acea catedră; s-a ivit nepotrivirea cu ministrul, în ce privește modul cum trebuie înțeleasă catedra, ministrul înțelegea că trebuie să fie ceea ce a fost în vremea lui Odobescu: Catedra de arheologie și antichități.

Dl Al Marghiloman: De ce adăugați mereu arheologie și antichități? Niciodată nu a fost de arheologie și antichități.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu a existat cuvântul de antichități, dar știți de ce? Pentru că până la interpretarea dată de comisiunea de examen de acum doi ani, niciodată nu se ridicase chestiunea aceasta și eram cu toții de acord că prin arheologie se înțelege dezgroparea, studierea și interpretarea rămășițelor civilizațiuniîor vechi.

---

1. Alexandru Odobescu (1834–1895), cunoscutul mare scriitor, a fost numit la 1874 profesor la Facultatea de litere din București, după recomandația unei comisiuni speciale numite atunci la Universitatea din Iași. Nu cunosc titlul catedrei în acel timp. Pe când eram eu student, ne făcea curs de arheologie greacă și cu ocazia diferitelor lecții vorbea de antichitățile găsite în Grecia în legătură cu subiectul tratat.

2. Grigore Tocilescu (1850–1909), era profesor de istoria antică și epigrafie la Facultatea de litere din București în 1895. Când a murit Odobescu, i s-a încredințat lui suplinirea catedrei, pe care a ținut-o până pe la 1907, când s-a numit suplinitor G. Murnu.

Dl I. Bianu: Aşa este şi în regulamentul facultăţii.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Cu atât mai mult că era şi regulamentul facultăţii care prevede aceasta.

Vine acuma comisiunea de examen care nici măcar nu constituie un organ permanent şi legal, care reprezintă universitatea şi dă o altă interpretare cuvântului. Atunci, natural, cine era chemat să interpreteze cuvântul decât ministrul, care este chemat să supravegheze…

Dl Al. Marghiloman: D-le preşedinte, cer cuvântul, binevoiţi în orice caz a mă înscrie şi la art. 1.

Dl I. N. Lahovari: D-le ministru, este ciudat aceasta pentru o lege de învăţământ: Ce înţelegeţi prin o catedră de antichităţi? Aş vrea să-mi explicaţi sensul gramatical şi ştiinţific al acestei expresiuni: „o catedră de antichităţi"! Aş înţelege catedră de drept, de medicină, dar de antichităţi? Nu este o ştiinţă antichitatea.

Dl I. Bianu: Căutaţi în dicţionar. Are înţeles.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: D-le Lahovari, este vorba să facem etimologia în Cameră?

Dl I. Lahovari: Cunosc magazine de antichităţi, unde se vând antichităţi.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Dl Lahovary cunoaşte magazine de antichităţi şi nu cunoaşte studiul antichităţilor!

Dl I. N. Lahovari: Dar, printr-o catedră înţeleg o ştiinţă care profesează ceva. Ce profesează antichitatea? Nu învaţă antichităţile?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Dar, cum să nu profeseze? Îmi pare rău, dar înţelegeţi că este foarte greu să discutăm pe cale de dialog, dar mi se pare aşa de neaşteptată obiecţiunea dlui Marghiloman şi mai ales a dlui Lahovary, că nici nu ştiu ce să mai răspund.

Cum adică? Nu ştim ce vrea să zică antichităţi? Nu ştim ce vrea să zică antichităţile de la Pompei? Şi care ar fi chemarea unui profesor pus ca să studieze vechiturile acestea care se găsesc în pământurile de la Pompei? Când noi săpăm la Adamclisi şi găsim o cetate întreagă, ce nume să dăm lucrurilor pe care le găsim? Vechituri, antichităţi, căci asta este.

Ei bine, comisiunea a găsit cum că cuvântului arheologie trebuie să-i dea un aşa sens încât rămânea cu desăvârşire pierdut din vedere obiectul principal al catedrei pentru care fusese făcut acum 32 ani şi ne este nouă necesară cu deosebire. În adevăr ştiţi cu toţii, nu am nevoie să o spun eu, că pământul nostru este, în ziua de azi, unul din cele mai bogate în rămăşiţe din vremea civilizaţiunii romane.

Avem şiruri întregi de cetăţi de-a-lungul Oltului, încă necercetate, sau prea puţin. S-a dat la lumină, la Adamclisi, de urmele unei adevărat Pompei, ruine care se distrug din pricină că nu este cine să facă cercetări în mod sistematic, în mod ştiinţific, în localitate.

Nu este zi în care să nu pot vedea în gazete anunţându-se că la Măcin, la Isaceea sau în Teleorman, se descoper rămăşiţe antice, care se pierd, pentru că nu este nimeni care să le studieze cum se cade.

În momentele acestea, când asemenea trebuințe avem de satisfăcut, la ce nevoie trebuia mai întâi să răspundem: la istoria artei sau la arheologia propriu-zisă, așa cum o înțelege toată lumea, și așa cum am înțeles-o cu toții de când am fost copii? Iată pentru ce a trebuit să intervenim în chestiune și să lămuresc lucrurile, ca la o nouă publicare să nu se mai ivească această nouă ciocnire de înțelesuri asupra unui cuvânt înțeles de toată lumea până acum. Cu ce drept să se presupună că intervine cineva în discuțiune în favoarea unui candidat sau altul? Dacă ar fi vorba pe supoziții de acestea, de ce nu aș fi îndreptățit să cred și eu, dar eu nu o cred, dar în sfârșit fiindcă e vorba de supoziție, am dreptul să supozez și eu că comisiunea care a dat această neașteptată interpretare acestui cuvânt de arheologie avea intențiunea să favorizeze pe candidatul A, în contra candidatului B, pe care sunt presupus eu că vrea să-l favorizeze?

D-lor, să nu rămânem pe tărâmul acesta, nu e bun, nu e sănătos. Nu e bine să ne aruncăm unii altora bănuieli când aceste bănuieli nu sunt întemeiate, măcar pe o umbră de dovadă. (Aplauze.)

Nu are nimeni dreptul să mă bănuiască pe mine că am avut intenții necinstite în privința catedrelor de arheologie, precum nici eu nu am dreptul să bănuiesc de aceleași intențiuni pe comisiunea care a dat cuvântului de arheologie o interpretare deosebită de aceea pe care am dat-o eu.

S-a mai vorbit de alte catedre, a căror creațiune s-a propus. D-lor, în această privință țin să fac o declarațiune.

După cum v-am spus adineaori, facultățile de vreo 10–12 ani încoace au formulat numeroase cereri. Se cereau 63 de creațiuni de catedre.

Înțelegeți că este imposibil nu numai în momentul acesta, dar chiar în momente mai potrivite din punct de vedere bugetar, să se gândească cineva la o asemenea puzderie de creațiuni.

Deja s-a contestat posibilitatea de a se ocupa în mod eficace chiar aceste câteva catedre, a căror creațiune se propune astăzi, necum 63 de catedre.

Așa fiind, eu, când am venit cu proiectul de lege, a trebuit să fac o alegere între toate cererile formulate și să țin seama numai de acelea care, după părerea mea, întemeiată sau ba, veți judeca și d-voastră, erau acelea care se impuneau cu deosebire. Mie mi s-a părut că în prima linie e inevitabilă creațiunea catedrelor de la Facultatea de Drept.

Cât timp nu vom da facultăților de drept putința de a trăi, nu avem dreptul să le cerem să producă altceva decât ceea ce produc astăzi. Ne plângem mereu că facultățile de drept nu răspund chemării lor. Apoi, cum să răspundă, dacă nu le dai nimic? Nu le dai local, nu le dai material, nu le dai personal, nu le dai nimic! Și cerem de la cei 12 profesori ca să producă ceea ce ar putea să producă 100! Aceasta nu se poate. Este dar inevitabil a se da facultăților de drept ceea ce le este strict necesar pentru a trăi.

De aceea, în prima linie am pus cele 12 catedre de la Facultatea de Drept. Am mai pus vreo câteva altele, 5 la număr, pe lângă acestea care mi s-au părut că nu pot aştepta.

Asupra acestora veţi judeca şi d-voastră, dar vă pun în vedere că una cel puţin, aceea de arheologie, nici nu reprezintă o creaţiune.

Este vorba pur şi simplu de a înlătura o discuţiune posibilă asupra existenţei acestei catedre, pentru că între moartea lui Odobescu şi momentul actual a fost o întrerupere, când catedra a fost ocupată de un suplinitor.

Mie mi se pare că nici nu era nevoie de o lege pentru aceasta.

Celelalte catedre: o catedră de matematici speciale pentru facultatea de ştiinţe, una pentru ştiinţele fizice, una de farmacologie la Iaşi, de geografie la Iaşi, şi una de anatomie descriptivă la Bucureşti.

Pentru cele mai multe din ele, nici nu ştiu cum ar putea să încapă discuţiune. Spre exemplu, concepeţi d-voastră existenţa unei universităţi, fără o catedră de geografie? Dacă nu pentru alt motiv, cel puţin pentru singurul motiv că facultăţile sunt chemate să ne procure, în primul rând, personalul necesar pentru învăţământul nostru public, şi dacă n-ar fi alt argument, acesta ar fi de ajuns pentru a se solicita înfiinţarea acestei catedre de geografie, care de fapt există în buget de doi, trei ani.

De asemenea, nu se poate concepe existenţa unei facultăţi de medicină, fără o catedră de farmacologie care există în buget de 10 ani, prevăzută şi funcţionând în regulă.

Catedra de anatomie descriptivă a fost cerută de facultatea de medicină între cele dintâi.

Dl I. Poenaru Bordea: mai este o catedră de anatomie descriptivă.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Sunt cinci catedre de clinică şi dacă există o catedră de anatomie, aceasta nu a împiedicat pe facultatea de medicină să ceară încă o catedră. În sfârşit, cererea este făcută în virtutea art. 61, după cum foarte bine a semnalat dl Take Ionescu, ca după trei ani un curs poate să fie ridicat la rangul de curs magistral.

Catedra de chimie fizicală. Această catedră a creat oarecare mirare în Cameră. Fără îndoială, numele nu este popular, fiindcă este relativ nou în ştiinţă, dar trebuie să ştiţi că chimia fizicală reprezintă o disciplină de cea mai mare însemnătate, mai ales de când cu descoperirea radiului, reprezintă o întreagă direcţiune filozofică în ştiinţă. Acum că este o trebuinţă imediată sau ba, eu am crezut că nu e. Comitetul de delegaţi a crezut însă că este.

D-voastră veţi vedea, între cele două păreri, care este ideea cea mai justificată; dar nu trebuie să provoace mirarea d-voastră, fiindcă nu este inovaţiuiiea noastră, din contră, are cea mai mare însemnătate.

Dl D. Pătrăşcanu: În Germania astăzi nu se poate concepe chimia decât ca catedră de chimie fizicală.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Toată filozofia științei superioare este astăzi în prefacere și în străinătate, dacă nu există chiar numele de catedră de chimie fizicală, există faptul, pentru că sunt profesori care poartă alt nume și predau știința aceasta.

Cât pentru catedra de agrogeologie, onor d-n Alimăneștieanu[1] a lămurit lucrul mai bine decât aș fi putut eu să o fac.

Că acestea ar fi singurele catedre indispensabile acum, sau că ar mai fi și altele, rămâne să apreciați și d-voastră.

Dl Marghiloman a pronunțat numele catedrei de clinica căilor genito-urinare. Eu nu contest că această catedră nu ar fi foarte necesară și aș fi foarte bucuros să o văd figurând în învățământul superior, mai ales că nu am fi jenați să găsim persoanele; dar vom putea sau nu vom putea să o prevedem acum, rămâne să judecați d-voastră; dacă credeți că trebuie să o adăugăm, vom vedea.

Acum, dlor, trec la altă chestiune: incidentală dacă voiți. Cu ocaziunea dezbaterii acesteia, dl Take Ionescu, ieri, a adus vorba despre incidentul de acum trei ani, când cu legea dlui Dissescu, și a vorbit despre ceea ce a numit d-sa greva universitară, atribuindu-mi și mie un rol, pe care cu toată modestia îl declin[2].

În afacerea de acum trei ani, nu am avut aproape nici un rol, am stat foarte în rezervă și o bună parte din lucrurile care s-au petrecut atunci, s-au petrecut nu numai fără colaborarea mea, dar chiar fără știința mea, iar îndeosebi în ceea ce privește întrunirea publică, de care vorbea d-sa, îl pot asigura că nu numai nu am avut nicio parte în proiectarea ei, dar că am făcut tot posibilul ca să o opresc, și ca o dovadă ar putea să caute de pe timpul acela documentele, ca să vadă că între acei care erau desemnați să vorbească în întrunirea proiectată, nu știu unde, mi se pare la Ateneu, eu nu figuram, cu toate că am fost foarte mult solicitat ca să fiu înscris, dar eu am spus: o asemenea întrunire nu cred că e potrivită cu demnitatea profesorilor universitari; pe o chestiune de natură pur universitară n-are ce căuta o întrunire publică, mai ales că cu siguranță, la această întrunire, imensa majoritate a publicului ascultător, dacă nu întreg publicul, era să fie compus din studenți. Nu pot eu, care tot timpul am fost opus manifestațiunilor de acest fel ale studențimii, tocmai eu să împing la o manifestațiune de acest fel. (Aplauze.)

Pentru aceea, încă o dată rog pe dl Take Ionescu, să-și verifice informațiunile pe care le are și care sunt eronate.

Mai adaugă d-sa, cu această ocaziune, cum a spus și în alte împrejurări, că proiectul de lege care se aduce azi nu e decât o reproducere a proiectului de acum trei ani. Chiar dacă ar fi așa, să nu credeți că m-aș simți jenat sau supărat.

Sunt lucruri cărora le trebuie timp pentru ca să-și facă drum în ideile oamenilor și dacă ideea creațiunii catedrelor acestora ar fi din numărul acestor idei,

---

1. Constantin Alimăneștieanu (1865–1911), deputat național-liberal din jud. Olt. Fusese director al minelor și vorbise în discuția proiectului.

2. E vorba de de proiectul de lege pentru înființare de catedre universitare prezentat de d-n C. Dissescu în 1907, când s-a produs o mișcare a profesorilor universitari.

mie nu mi-ar părea rău să fiu eu acela care să ajung să desăvârşesc un lucru pe care alţii înaintea mea au dorit să-l realizeze. (Aplauze.)

Nu văd pentru ce dl Take Ionescu ar zice că readuc legea dlui Dissescu şi nu aş putea să zic eu că dl Dissescu readuce legea mea de la 1898. După dl Take Ionescu, ceea ce caracterizează legea dlui Dissescu, era că crea doctoratul, crea catedre şi că crearea catedrelor se făcea după norme speciale.

Apoi, doctoratul era deja creat când a venit dl Dissescu cu legea d-sale. Legea din 1898 spune: Că facultăţile conferă titlul de licenţiat şi de doctor; prin urmare partea legii dlui Dissescu, care vorbeşte de creaţiunea titlului de doctor, nu-i aparţine d-sale; nu e decât pur şi simplu reproducerea legii din 1898.

Al doilea, în ce priveşte crearea de catedre, şi aici se cere brevet de originalitate? Cum o să ai profesori dacă nu creezi catedrele corespunzătoare.?

Chiar legea de la 1898, implicit presupune la ideea înfiinţării doctoratului că trebuie să creezi catedrele necesare pentru acel doctorat.

Cât pentru modul special de numire, într-adevăr, dlor, nu este prea mare potrivire între modul cum înţelegea dl Dissescu aceste numiri şi cum le înţelegem noi. Dl Dissescu, dacă vă aduceţi aminte, propunea ca numirile să se facă de către ministru de-a dreptul; eu propun ca aceste numiri să se facă după o modalitate care a fost criticată în această Cameră, dar care nu seamănă deloc cu sistemul numirilor directe făcute de către ministrul Instrucţiunii. Prin urmare, dlor, aserţiunile dlui Take Ionescu n-au fundament.

Să trecem acum, dlor, la modul de recrutare.

Dl Marghiloman a fost de părere că nu era bine ca să creeze o modalitate nouă de recrutare a acestor 12 profesori de la Facultatea de Drept şi că ar fi trebuit ca să menţină modalitatea prevăzută în legea de astăzi: adică după lucrările ştiinţifice ale candidaţilor.

D-lor, trebuie să vă închipuiţi, a priori, că dacă cineva vine să propuie o măsură excepţională la o lege propusă chiar de dânsul, trebuie să fi fost un motiv, că nu aşa, din cer senin, am venit eu să cer o abatere de la legea din 1898 asupra acestui punct special.

Motivul este lesne de înţeles: legea de la 1898 se ocupa de cazurile curente. Rămânea o catedră vacantă, universitatea era chemată să avizeze la ocuparea ei. Dar a se ocupa deodată nu una, ci 12 catedre, este un fapt excepţional şi nu poţi să aplici acestui caz excepţional regulile comune. Deosebirea este enormă între una şi alta; când se ocupă o catedră, poţi spera să fie 2, 3, 4 solicitatori, dintre care poţi să alegi pe unul. Dar când ai 12 locuri, este mai greu să ceri condiţiuni prea aspre pentru ocuparea lor. Când este vorba de o singură catedră, este de crezut că vei găsi o persoană în toată ţara care să fi făcut lucrări speciale, dar ca să găseşti 12 deodată este mai greu, şi dacă am fi rămas în condiţiunile grele prevăzute de legea din 1898, putea să fie de temut ca toată legea să rămână iluzorie, adică să decretăm crearea a 12 catedre, şi în fapt să nu avem putinţa de a le realiza.

Iată pentru ce a fost nevoie, numai pentru o singură dată, şi pentru 12 catedre de la drept să se prevadă o modalitate specială de a alege pe profesori.

Acum poate că în dispoziţiunile art. 2 să se introducă oarecare lărgime; eu nu m-am opus la aceasta, ca Senatul universităţii, în unire cu profesorii facultăţii, să poată face recomandarea unui anumit profesor, nu numai dintre profesori dar şi dintre persoane care ar avea lucrări de mare însemnătate, aşa cum prevede legea din 1898, cu toate că nu prea văd cine ar fi persoana aceea; dar ca să privească pentru toţi această obligaţie, ar fi iluzoriu; ar să fi ne punem de mai înainte legături la mâini, ca să nu putem ocupa catedrele care se creează astăzi.

S-a criticat compunerea comisiunii de examen, atât de dl Marghiloman cât şi de dl Take Ionescu, şi pare-mi-se, şi de dl Iorga, şi s-au atribuit ministrului intenţiunipe care nule-a avut, când a conceput această compunere a comisiunii. Ni s-a zis cum că modul acesta de compunere al comisiunii tinde să anuleze autonomia universităţilor şi să facă din proiectul de faţă o lege personală.

D-lor, ca să dovedesc netemeinicia învinovăţirii acesteia n-am decât un lucru de făcut, adică să citesc textul legii din 1898, alături cu textul proiectului delege propus astăzi. În legea din 1898, la art. 64, se spune că „comisiunea de examen se compune din trei profesori numiţi de decan dintre profesorii facultăţilor care reprezintă specialitatea pentru care se face examenul sau specialităţile înrudite, şi din doi profesori universitari numiţi de ministru.

„Preşedintele se va numi de ministru, dintre membrii comisiunii".

Iacă cum prevede legea din 1898. Dispoziţiunea aceasta, după înseşi vorbele dlor preopinenţi, consacră autonomia universitară! Ce spune proiectul de lege pe care l-am propus? El prevede că, comisiunea se va compune din câte 5 membri şi anume: unii din decanii facultăţilor de drept, numiţi de ministru, de un profesor de la Facultatea de Drept din Bucureşti şi un profesor de la Facultatea de Drept din Iaşi, aleşi fiecare de către consiliile facultăţilor respective, şi din doi membri numiţi de ministrul Instrucţiunii şi Cultelor, fie dintre profesorii facultăţilor de drept, fie dintre actualii sau foştii magistraţi de la înalta Curte de Casaţie sau Curţile de Apel.

Rezumând: În sistemul legii din 1864 facultatea numeşte trei membri, din o profesori ai materiilor puse la concurs sau ai materiilor înrudite, şi ministrul numeşte doi şi pe preşedinte. În sistemul propus de mine, din cei 5 examinatori pe doi îi numesc facultăţile respective şi pe doi îi numeşte ministrul. Dar al cincilea cine este? Este decanul. Dar pe decan cine îl alege? Nu-l aleg facultăţile? Prin urmare, câţi membri sunt în comisiune numiţi de facultăţi şi câţi sunt numiţi de ministru? Sunt trei numiţi de facultăţi şi doi de ministru, întocmai ca şi în legea din 1898. Care este, de altfel, deosebirea dintre un sistem şi un altul pentru ca să justific învinovăţirea aceasta că, prin propunerea sa. Ministrul tinde să desfiinţeze autonomia universităţilor şi să-şi facă legea personală?

O să ziceţi că în lege se spune că unul din membri e anume unul din cei doi decani ai facultăţii. Apoi dacă ne scoborîm la fapte şi ne întrebăm: Cine sunt

aceşti doi decani între care ministrul poate să aleagă, voiți să spun numele? Cred că nu mai e nevoie, îi cunoaşteți cu toții. Amândoi decanii aleşi ai Facultății de Drept, atât cel de la facultatea de la București, cât şi cel de la facultatea de la Iaşi numai prieteni personali cu noi nu se pot numi! Şi când ministrul îşi taie de mai înainte mâinile şi spune că unul din membri va fi decanul, cum puteți să spuneți că îşi menajează mai dinainte posibilitatea de a se proceda aşa cum va vrea şi în comisiunea aceasta de concurs.

Învinovățirea e cu desăvârşire neîntemeiată şi nici nu cred că în urma acestei explicațiuni, înşişi autorii ei ar putea să o mai susțină mai departe.

De altminteri, dlor, temerea aceasta ca să nu se bage politica în treburile şcoalei o văd în mod periodic apărând în discuțiunea noastră. Da, o cred foarte frumoasă şi foarte nobilă această temere, dar bine ar fi dacă nu ar sta numai în vorbe, ci cu toții să avem preocuparea reală a lucrului, iar nu numai a cuvântului, ca să lăsăm în pace învățământul, departe de grupările noastre politice. Dacă este cineva care are dreptul să vorbească aşa, sunt tocmai eu, fără să mai vorbesc de alte împrejurări, dar tocmai fiindcă vin ca să propun articolul pe care l-ați criticat ieri. Dacă aş fi avut preocupările mele politice, nu constituiam comisiunea aşa cum am constituit-o. Aş fi numit patru membri la dispoziţiunea ministrului şi unul ales de facultate, dacă nu-l numeam şi pe acela, sau aş fi făcut ca la 1907, când aş fi zis că toți profesorii se numesc de ministru, după părerea lui.[1] Aceasta puteați să ziceți că este o dispoziţiune pornită din preocupări politice, dar nu aceea pe care am făcut-o eu aici. (Aplauze.)

De altmintrelea în învățământ este un lucru care se poate afirma, că de cele mai multe ori face politică mai toată lumea, iar acel care face mai puțină politică este ministrul.

Nu zic aceasta numai pe socoteala mea, dar o zic pentru cei mai mulți dintre predecesorii mei şi aş putea să o zic şi pentru succesorii mei.

Şi ştiți prea bine că politica mare şi urâtă din învățământ se face contra ministrului şi contra voinței lui, de către aceia care nu sunt chemați să o facă.

Ați vorbit de autonomia universității şi de preocupările politice. Apoi, dlor, fără să vreau să intru în amănunțimi, şi fără să pronunț deloc nume, ceea ce nu se cuvine să facem, aş putea să zic că de la 1898 încoace, acela care s-a preocupat mai mult decât alții de autonomia universității a fost în prima linie ministrul. Mai întâi, pentru că un ministru a fost acela care a constituit acea autonomie printr-o lege, după cum singuri d-voastră ați recunoscut; şi al doilea, pentru că de la 1898 încoace, sunt unele măsuri de natură a micşora această autonomie, pe care nu ministrul le-a luat, ci alții. Când, spre exemplu, se făcea o recomandațiune pentru cel mai înalt post la învățământ, pentru acela de profesor universitar, care nu corespundea treptei pentru care se făcea, nu ministrul este cel

1. Adică aşa cum era în proiectul lui C. Dissescu.

vinovat pentru aceasta, ci acei care făceau recomandațiunea. Când ministrul a pus în lege că pentru a fi cineva profesor universitar, trebuie să fi făcut lucrări științifice de mare însemnătate, cuvântul acesta este clar prin sine însuși, nu are trebuință de circulare interpretative, căci se știe în știință ce va să zică lucrări originale de mare însemnătate, și când se face recomandațiunea pe baza acestui clar text de lege a unor persoane, care, drept lucrare de mare însemnătate științifică, prezentau o broșurică de 20 pagini, conținând o conferință ținută la nu știu ce întrunire publică, nu ministrul este vinovat, ci acei care au făcut recomandațiunea! (Aplauze.)

Când se recomandă pentru înaltul post de profesor universitar cineva pe care comisiunea chemată de a judeca lucrările lui îl declară cu totul neștiutor în materie, însă cu rezerva că poate să învețe pe urmă, după ce se va face profesor (ilaritate), cine este de vină: acela care a făcut recomandațiunea, sau acela care a făcut legea, care este foarte clar formulată, că cine caută să intre în învățământul superior trebuie să aibă lucrări de o mare importanță, lucrări originale, iar nu să învețe pe socoteala studenților. (Aplauze.) Pe urmă, când vine cineva și își cere numirea în învățământul superior, nu de la organele chemate ca să-i dea numirea, ci de la cluburile politice, cine face politică – ministrul, ori clubul care se amestecă acolo unde nu-i fierbe oala? (Aplauze.) Mi s-a întâmplat, nu de mult, să cunosc cazuri de felul acesta, că un candidat pentru un post în învățământul superior să se ducă să solicite bunăvoința a unui oarecare club politic, iar de acolo să i se răspundă – dle, ai venit prea târziu, noi am dat locul acesta altcuiva. I-l dăduse înainte chiar de a se începe concursul!

Iată cine face politică, iar nu eu! (Aplauze.)

Eu nu am făcut niciodată lucrul acesta, căci dacă aș fi voit să-l fac, aveam putința mai mare decât acei care m-au urmat în minister, ca să o fac, și n-am făcut-o. Eu am stat nouă ani pe banca aceasta ministerială și am fost la momente de constituire a multor părți din învățământul superior, și dacă aș fi vrut atunci să uzez de mijloacele de care alții au uzat, altul ar fi aspectul politic al universităților de astăzi, decât acela care este. (Aplauze.)

Dar, dlor, eu am împins scrupulul până acolo, încât a-tunci când facultatea era chemată să se pronunțe, mi-am cusut gura și n-am lăsat să se întrevadă măcar, care ar fi preferințele mele, ca să nu influențez părerile acelora care erau chemați să se pronunțe și pe care îi presupuneam că aveau să se pronunțe cu singura preocupare a științei.

Îmi aduc aminte că la o alegere de rector, de mai anii trecuți, în ziua de alegere am stat încuiat în casă, pentru ca să nu se poată nimeni apropia de mine, și să mă descoasă ce gând aș avea. Rezultatul a fost că secretarul meu general, care era în același timp prietenul meu intim, a votat altminteri decât aș fi dorit, pentru că mi-a spus pe urmă: „De unde știam eu ce vrei d-ta?“ Nici lui nu i-am spus măcar, ce vreau.

Cine vrea să facă politică în universitate, nu procedează aşa, şi dacă eu n-am procedat aşa, nu este că mi-a lipsit priceperea sau că-mi lipsea mijlocul, căci eu nici nu aveam nevoie să inventez metoda aceasta; dar, din cauză că nu este în natura mea să lucrez aşa şi nici nu intră în vederile şi ideile mele. (Aplauze).

Să trec acum la altă chestiune: S-a criticat de către onor. vorbitori măsura prescrisă de lege, cu privire la incompatibilitatea între chemarea de profesor la Facultatea de Drept şi aceea de avocat sau magistrat.

D-lor, onor dl Stere[1] a răspuns destul de complet şi de bine la această parte a obiecţinnilor, aşa încât nu cred că ceea ce aş spune eu, ar adăugi mult la argumentarea d-sale. Sentimentul meu personal ar fi fost că ar putea cineva să fie profesor şi magistrat în acelaşi timp, dar în materiile în care eu nu sunt de o competenţă superioară, eu am obiceiul să ascult cuvântul celor de meserie, şi de aceea chiar în proiectul prezentat de mine e incompatibilitate stabilită chiar pentru magistraţi. Sunt motive şi pentru aceasta. Dar, în ceea ce priveşte incompatibilitatea cu profesiunea de avocat, socotesc că lucrul este îndestul de evident pentru ca să se impuie, îndată ce facem abstracţiune de consideraţiunile noastre momentane şi locale.

D-lor, necontestat, în corpul avocaţilor noştri se găsesc jurişti de mână întâia şi s-au găsit şi în trecut şi fără îndoială că într-un timp când personalul nostru instruit al ţării era aşa de restrâns, când fiecare era chemat să facă 2–3 treburi în ţară, din lipsa de personal suficient, pentru ca fiecare să facă numai o singură treabă, te puteai adresa şi la avocaţi ca să fie profesori, dar ia uitaţi-vă peste graniţă, se mai face aceasta undeva? Pe cât ştiu eu, nicăieri nu se mai face. (Aplauze.) Cine e profesor universitar nu poate fi avocat, şi nu poate fi, după părerea mea, pentru motive foarte simple; pentru că alta este mentalitatea avocatului, şi alta este mentalitatea profesorului. Avocatul este dator să caute toate mijloacele pentru ca să asigure interesele clientului său, pe câtă vreme juristul nu trebuie să aibă decât preocuparea ştiinţei în mod absolut. Aşa fiind, ce potrivire ar fi ca, la un moment dat, un profesor să se găsească pus în alternativa de a se deszice ca profesor sau de a nu-şi face datoria ca avocat? Şi lucrul acesta se întâmplă pe toată ziua. Mi s-a citat cazul, nu tocmai vechi, când un profesor din cei mai bine cunoscuţi, a susţinut la curte o părere cu totul opusă aceleia pe care cu o zi înainte a susţinuse la universitate! Când avocatul părţii adverse i-a făcut observaţiune despre aceasta, i-ar fi spus: „mi-am schimbat părerea“! Ce influenţă dezastruoasă sufletească, şi ştiinţifică chiar, vor avea asupra studenţilor teorii

1. Const. Stere (n. 1865), român din Basarabia, amestecat în mişcările contra regimului ţarist, a fost exilat în Siberia, de unde a fugit şi a venit în Iaşi. aici şi-a terminat studiile universitare. Ca membru în Partidul Naţional-Liberal, a fost ajutor de primar în Iaşi, apoi în 1901 a fost ales pentru prima dată deputat. În aceeaşi epocă a fost numit, pe baza publicaţiilor, profesor de drept constituţional la Universitatea din Iaşi. În epoca de care ne ocupăm era deputat de Iaşi şi colaborase cu Spiru Haret la multe acte, între care chestia băncilor populare.

susținute în felul acesta! De aceea, dlor, să lăsăm ca avocatul să fie avocat și profesorul profesor.

Dl Stavri Brătianu: Să poată da consultații.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Consultațiuni neapărat se dau în toate părțile.

Acum, în ce privește suprimarea licenței, este oarecare realitate în ceea ce spunea dl Take Ionescu ieri. Este de temut ca nu cumva desființând licența să facem să scadă nivelul doctoratului. Da! Insă ia să ne punem întrebarea: dacă menținem licența, la ce va corespunde ea? Onor dl Marghiloman avea o părere, cam la fel cu aceea a dlui Take Ionescu, că aceia care nu vor putea trece doctoratul să aibă un certificat cu care să poată intra în carierele administrative, cu alte cuvinte, licențiații să intre în administrație, iar doctorii în magistratură sau avocatură. Eu cred, dlor, că posturile din administrație nu trebuie scoborâte față de cele din magistratură. Dacă este un lucru de care suferim noi astăzi, este că administrațiunea noastră nu este la înălțimea chemării sale. De ce? Din cauza, dlor, a modului cum a fost recrutată până mai ieri: Cine nu putea termina universitatea, cine se alegea numai cu 5–6 clase de liceu, cine făcea o școală de acelea neclasificate nicăieri din străinătate, din unele orașe bine cunoscute, nu putea să-și facă alt rost decât în administrațiune, nu era bun să fie nici magistrat, nu putea să fie nici profesor, nu putea să fie, știu eu, nici inspector financiar, se făcea subprefect sau prefect!

Apoi, dlor, iată pentru ce, față de alte ramuri din activitatea noastră publică, administrațiunea noastră a rămas în urmă. De câțiva ani încoace, dlor, s-a desemnat un curent contrar și foarte bun, ca să nu se mai recruteze administrațiunea decât dintre oamenii cu competență cunoscută și competența constă din aceea că, deocamdată, se cere licența în drept, cum se cere și magistraților și avocaților. Când însă, dlor, veți cere magistraților doctoratul, va fi o eroare ca administratorilor să le cereți un titlu inferior.

Ar fi să condamnați administrația ca și de aici înainte să fie receptacolul mediocrităților care nu pot să răzbească mai sus. Răposatul Vasile Lascăr spunea că dorința lui ar fi ca să iacă din administrație o a doua magistratură și cuvântul acesta este un cuvânt adânc și cu mare înțeles. Nu trebuie să renunțăm la dânsul, și să fim convinși că nu vom putea avea administrație bună cât timp administrația va fi veșnic condamnată să culeagă pe aceia care nu pot fi buni de altceva.

Dacă dar este așa și dacă titlul de licență nu poate să mai dea niciun debușeu, atunci pentru ce să-l menținem? Iar dacă este temere ca nu cumva doctoratul să slăbească în seriozitatea lui prin desființarea titlului de licență, apoi răspund că aceasta atârnă de organizarea pe care o vom da universității și de personalul pe care-l vom avea.

Cât timp nu a existat doctoratul și titlul suprem în învățământul nostru juridic a fost licența, toată lumea spunea că licența este slabă. Când vom da facultăților o

organizare aşa cum se cere, pentru ca să facă faţă nevoilor lor, atunci va fi cu putinţă să ţinem doctoratul sus; altfel, nu.

Menţinerea licenţei nu întăreşte doctoratul.

Este un alt argument pe care l-a adus dl Take Ionescu şi care are valoare mai mare dintre argumentele pe care le-a pus înainte, anume: este lungimea timpului de studiu în facultăţile de drept, înaintarea vârstei de la care un tânăr începe să fie independent şi să producă prin sine însuşi. Aceasta, însă, este un inconvenient inerent sistemului nostru modern de educaţiune şi nu-l avem numai noi; în toate ţările este aşa, pretutindeni este tendinţa ca limita de vârstă de la care tinerii ies după băncile şcoalei să se ridice mereu…

Dl B. Păltineanu: În Germania este din contră.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: În Germania un student îşi capătă titlul universitar după cel puţin trei ani; dacă adăugaţi la trei ani nouă ani de liceu, fac 12, şi dacă adăugăm trei ani de învăţământ primar, precedenţi liceului, fac 15 ani.

Acesta este minimul cu care capătă cineva titlul universitar.

Dar d-voastră ştiţi, că titlul universitar în Germania nu este titlu de stat; pentru ca să înceapă cineva o carieră, trebuie să treacă examenul de stat, care cere o preparaţiune mult mai serioasă decât doctoratul. Aşa încât vârsta de la care, în mod normal, tinerii din Germania intră în viaţa publică, nu este mult mai joasă decât la noi. Această tendinţă generală a învăţământului modern din toate ţările este rea, dacă vreţi, dar nu ne vom putea scăpa de dânsa noi cei dintâi. Va trebui un fel de acord, impus de forţa împrejurărilor tuturor ţărilor, pentru ca să putem începe şi noi a intra pe calea cealaltă.

Învăţământul nostru modern este prea încărcat cu lucruri inutile. Dacă am da la o parte toate lucrurile inutile, ar fi poate cu putinţă să scoborîm timpul de învăţământ de la cât este azi la mai puţin, aşa cum a fost altădată aşa cum a fost nu de mult, acum 50, 60, 70 de ani, când era posibiel ca un om de valoare să iasă în viaţa socială la o vârstă mult mai mică, la 21 de ani, şi uneori chiar mai puţin. Dar, cu tendinţa aceasta continuă de a încărca mereu mintea copiilor cu lucruri care ar putea foarte bine să lipsească pentru trebuinţele vieţii, am ajuns aici unde suntem şi nu m-aş mira de vom mai trăi, să vedem mergându-se mai departe. Căci, noi nu mergem din propria noastră voinţă, ci pentru că suntem târîţi de curentul universal.

O întrebare la care răspund numai în două cuvinete: „De ce să se suprime licenţa numai la Facultatea de Drept?“

D-voastră ştiţi că licenţa e de mult suprimată la facultatea de medicină şi cauza pentru care s-ar potrivi situaţiunea acestor două facultăţi e că facultatea de medicină şi Facultatea de Drept sunt singurele din care ies studenţii cu responsabilitate faţă de viaţa, faţă de averea şi faţă de onoarea oamenilor celorlalţi. Când iese cineva din facultatea de ştiinţe, de litere, de teologie, lucrează, aş

putea zice, aproape exclusiv pe socoteala sa. E responsabil cu propria sa pierdere de greşelile pe care le face, pe când din contră, cel care iese din Facultatea de Drept, şi se face magistrat sau avocat, poate compromite interesele clienţilor lor şi are o situaţiune analoagă cu a medicului, care ar trimite clientul lui în groapă, din neştiinţă. Iată de ce în facultatea de medicină de mult deja nu se admite decât titlul de doctor şi nu numai la noi şi aiurea şi la Facultatea de Drept trebuie să fie tot aşa.

Rămâne o singură chestiune de atins, este chestiunea plăţii. Onor d-n Bianu[1] a făcut obiecţiunea că condiţiunile excepţionale făcute pentru noii profesori, care au să fie numiţi la drept poate să producă nemulţumiri în restul corpului didactic universitar. Eu cred că aceste nemulţumiri nu ar fi întemeiate. În adevăr, motivul pentru care regimul acesta excepţional este prevăzut pentru cei 12 viitori profesori, este evident. Când pui atâtea condiţiuni, când interzici cuiva de a se folosi de o carieră rentabilă, ca aceea de avocat, trebuie să-i dai o compensaţie; altminterea veţi închide posibilitatea de a-i avea. De altminterea deosebirea despre care s-a vorbit nu poartă decât asupra agregaţilor, căci lefurile profesorilor după legea de la 1898 sunt prevăzute tot la 900 de lei, după cum se prevede şi acum pentru agregaţi când vor fi numiţi profesori.

Acum că în realitate pentru profesori nu este 900, e că unele din dispoziţiunile legii nu s-au realizat din motive bugetare, atunci însă când se vor realiza pentru unii, sper că se vor realiza şi pentru ceilalţi.

Iată, dlor, ce aveam de răspuns la obiecţiunile făcute de d-nii care au vorbit înaintea mea. Eu nu mai am decât puţin de adăugat. Când am prezentat legea aceasta, nu am prezentat-o decât cu gândul, cu o preocupare anume, că învăţământul nostru universitar suferă de lipsuri mari şi să caut să le îndeplinesc măcar după puterile noastre actuale.

Cele mai zornice îmbunătăţiri trebuie să fie acelea privitoare la Facultatea de Drept şi pentru aceea legea aceasta, când a fost prezentată, de acum 8 ani şi până astăzi, tot mereu asupra acestui punct am insistat cu deosebire. Eu vă rog să vă preocupaţi de aceste trebuinţe.

În ceea ce priveşte detaliile de organizare ale legii, vom putea găsi unele îmbunătăţiri, vom vedea ce amendamente se vor produce şi nu sunt pornit a refuza niciun fel de îmbunătăţire a legii, precum niciodată nu am refuzat. Ştiţi foarte bine că la orice lege am prezentat eu am primit amendamente, dar înţelegeţi foarte bine, că nu m-aş putea uni cu păreri care ar răsturna cu totul economia legii sau ar face imposibilă realizarea îmbunătăţirilor la care ea tinde.

În acest spirit, vă rog să binevoiţi să cercetaţi proiectul de lege şi să-l votaţi. (Aplauze.)

(Dezbaterile Adunării Deputaţilor. Sesiunea 1909–1910, pp. 1003–1010.)

---

1. I. Bianu deputat liberal.

Discurs în şedinţa Senatului de la 26 martie 1910, ca răspuns la întrebările senatorilor T. Căpitanovici, T. Maiorescu şi C. C. Arion în legătură cu legea catedrelor universitare

Deşi votată de Cameră, Haret nu aduce în dezbaterea Senatului legea înfiinţării catedrelor universitare. În şedinţa de la 26 martie, senatorul (din majoritate) Teodor Căpitanovici îl întreabă dacă în ultimele zile ale sesiunii ar putea prezenta Senatului legea de care e vorba. Haret răspunde, explicând împrejurările care îl îndeamnă să amâne. Incidentul părea închis, dar, după anunţarea unei interpelări de către dr. Gr. Romniceanu, ia cuvântul T. Maiorescu, făcând aceeaşi întrebare. Se naşte întâi o discuţie între I. I. C. Brătianu, preşedintele Consiliului, şi T. Maiorescu, în legătură cu o întrunire publică de protestare contra legii lui Haret, la care luase cuvântul şi Maiorescu, şi în legătură cu o altă întrunire ţinută în 1907 contra legii lui Dissescu (prezentată atunci), la care luase parte şi Haret şi Maiorescu. Haret răspunde asupra acestor împrejurări şi, după el, mai iau cuvântul: I.I.C. Brătianu, C. Nacu, T. Maiorescu, C. C. Arion şi Al. Djuvara, ministrul Justiţiei; apoi incidentul se declară închis.

Dl Spiru Haret, ministrul cultelor şi instrucţiunii puhlice: D-lor senatori, de când legea de care vorbea dl Căpitanovici a fost votată de Cameră, s-au ivit două incidente şi anume: am primit un memoriu al Universităţii din Iaşi şi un altul al Universităţii din Bucureşti, cu privire la acest proiect de lege. Aceste două memorii sunt contradictorii unul cu celălalt. Şi între aceste două memorii sunt unele puncte asupra cărora difer şi eu.

Acum avem, prin urmare, trei păreri deosebite. În asemenea condiţiuni, înţelegeţi bine că este greu ca acesta lege să se voteze acum.

O lege care s-ar vota în asemenea condiţiuni nu s-ar putea impune, şi în vedere că timpul este scurt şi fiindcă nu vedem posibilitatea ca în cele patru zile care mai sunt până la sfârşitul sesiunii parlamentare să aplanăm punctele de deosebire care sunt între aceste păreri deosebite, cred că nu ar fi oportun să prezint acest proiect în discuţiunea Senatului şi rămâne să-l prezint mai târziu. (Aplauze.)

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: D-le preşedinte, am auzit că şi dl Xenopol a cerut cuvântul; dacă cumva d-sa vrea să vorbească tot în aceeaşi chestiune, aş prefera să vorbească înaintea mea, ca să răspund de odată tuturora.

Dl N. Xenopol: Nu am să vorbesc în chestia aceasta!

Dl C. Arion: Noi am prefera altminterea!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucliunii Publice: D-lor senatori, în ceea ce priveşte vorbirea dlui Maiorescu, eu am numai un lucru de rectificat. Înainte însă de a face rectificarea aceasta, îl rog pe dl Maiorescu să creadă că, cu toate cele petrecute ieri,[1] eu nu mi-am schimbat întru nimic sentimentele

1. Se referă la cele spuse de Maiorescu în întrunirea de la Dacia.

mele față de d-sa, pe care de mult le cunoaște(77). D-sa va putea uza de această declarație a mea cum va crede de cuviință.

Iată care este rectificarea:

Acum trei ani, când s-a propus proiectul dlui Dissescu, a fost mișcare în contra proiectului din cauze pe care cei mai mulți din d-voastră și le aduc aminte, și în prima linie, ceea ce a mișcat atunci pe profesori a fost faptul că ministrul își rezerva dreptul de a numi el singur la catedrele noi, și acelea erau în număr de 54, după un calcul făcut de un membru al opoziției de atunci, care și astăzi este membru în opoziție.

Când profesorii au hotărât să se miște, mi-au făcut cinstea să mă poftească la o întrunire pe care nu am provocat-o, și am luat parte și eu ca toți ceilalți invitați.

Rog însă pe dl Maiorescu să binevoiască a-și aduce aminte că este un lucru la care nu m-am unit niciun moment, și anume la o propunere făcută atunci de a se face întrunire de profesori universitari în chestiunea dlui Dissescu; m-am opus cu cea mai absolută hotărâre la lucrul acesta.

Dl T. Maiorescu: Vă înșeală memoria.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu mă înșeală deloc memoria, d-voastră ați fost acela care ați făcut propunerea să se facă întrunirea la „Dacia", la care profesorii să vorbească.

Și ca să vă amintesc mai bine lucrul, vă voi spune că tot d-voastră ați propus ca între vorbitorii de atunci să fie câte unul din toate nuanțele din opoziție, care figurau în cenaclul care regula punctul acesta; și s-a propus să vorbească și dl Iorga care se zicea că are trecere la studenți.

La acest lucru eu m-am opus în mod absolut și hotărât, și dovadă este că, atunci când s-a fixat lista acelora care aveau să vorbească, am refuzat să figurez într-însa. Eram singur de părerea mea și am refuzat în mod absolut ca să iau cuvântul, și dovadă e că s-a delegat ca să vorbească în locul meu dl Valerian Ursianu.[1]

D-sa este prezent și poate să spună, căci mi se pare că a fost față la toate întrunirile acestea.

Rog pe d-sa, care poate să împlinească lipsa mea de memorie, sa spună dacă nu este așa, și mi se pare că nici d-sa nu era încântat de rolul care i se da.

Întrunirea însă nu a avut loc, pentru ca dl Dissescu și-a retras legea mai înainte de aceasta.

Iar în ceea ce privește întrunirea de la 11 februarie, rog pe dl Maiorescu să binevoiască a face deosebire între întrunirea de la 11 februarie și cea din martie anul acesta, pentru că aceea era o întrunire publică, anunțată de un partid politic, care se adresa unui partid politic, și el poftea pe cetățeni să vină să asculte părerile

---

1. Valerian Urseanu era profesor la Facultatea de Drept din București. Vezi vol. IV, p. 146.

lor asupra chestiunilor care erau atunci la ordinea zilei; şi între altele era şi chestiunea universitară. Şi atunci am uzat şi eu de dreptul de care uzaţi şi d-voastră acum, ca om politic, ca fost ministru, ca profesor universitar, pentru ca să-mi spun părerea mea în privinţa legii dlui Dissescu.

Însă eu nu m-am adresat studenţilor universitari, n-am cerut studenţilor ca să împiedice numirile profesorilor de universitate într-un anumit mod, pentru că nu erau studenţi universitari în sală, şi eram în dreptul meu să vorbesc aşa într-o întrunire care nu era studenţească. Şi am vorbit foarte puţin, câteva cuvinte, şi ceea ce am spus eu atunci cu toţii d-voastră aţi aprobat, şi astăzi n-aţi putea să faceţi decât să aprobaţi.

Eu m-am ridicat în contra unei fraze din raportul dlui Bădărău, care zicea că catedrele universitare trebuie să fie pentru profesorii universitari un punct de sprijin pentru altă ocupaţiune în afară de universitate.

Lucrul acesta l-am dezaprobat atunci şi-l dezaprob şi acum.

Şi ceea ce am spus atunci auditorilor mei, care nu erau studenţi, îl spun şi astăzi, şi am cerut ca toţi să se unească cu noi pentru a se împiedica ca acest soi de morală să se implânte în universitate.

Rămâne acum să se judece dacă e potriveală între ceea ce s-a făcut la 11 februarie 1907[78] şi între ceea ce s-a făcut la 25 martie 1910, când profesorii universitari, în exerciţiu, au convocat pe studenţi la o întrunire publică ca să le ceară ca ei să se opună la votarea unei legi de care numai oamenii politici aveau să hotărască. Iată deosebirea, şi deosebirea este mare. (Aplauze.)

D-lor senatori, eram aproape sigur că răspunsul pe care l-am dat onor. dlui Căpitanovici va lua, din partea opoziţiunii, proporţiile pe care le-a luat, fiindcă, desigur că întrunirea de ieri nu s-a făcut degeaba, ci tocmai pentru ca să aibă un răspuns aici.

Eu însă, dacă am declarat că amân legea, nu am declarat că o retrag.

Repet încă o dată. Am declarat că amân legea, şi dacă am făcut aceasta declaraţie nu a fost pentru ca să discutăm legea în mod incidental, aşa cum vor onor. opozanţi să mă târască să o fac. Are să fie discutată legea la vremea ei şi în toată lărgimea cuvenită şi vă declar că voi răspunde atunci la toate obiecţiunile d-voastră.

Ţin însă ca, în răspunsul pe care îl dau acum, să insist asupra rectificării de adineauri.

Onor. dl Arion, urmând dlui Maiorescu, a afirmat din nou cum că la 1907 eu aş fi consimţit la ţinerea unei întruniri a profesorilor universitari. Repet din nou şi cu toată energia, şi sprijinindu-mă pe martorii faţă atunci, dintre care niciunul nu a murit până astăzi, că niciun moment nu m-am unit cu această părere, şi că m-am opus cu cea mai mare energie ca profesorii universitari să facă o întrunire publică în sala Dacia, într-o chestiune universitară, în faţa unui public compus din studenţi. Am spus aceasta şi o repet, dlor, cât voi trăi, iar afirmaţia contrară este neexactă, ori de unde ar veni ea.

Dl T. Maiorescu: Dacă aveți martori, invocați-i! Dar dacă martorii vă vor dezminți?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Eu, onor. dle Maiorescu, nu sunt deprins să aduc martorii înaintea Parlamentului.

Dl T. Maiorescu: A!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Eu îmi știu conștiința mea. Niciodată și în nicio cauză eu nu m-am dezmințit.

La 1907 m-am opus cu toată energia la propunerea d-voastră de a se ține o întrunire cu studenții.

Dl T. Maiorescu: Dar martorii îi lăsați la o parte?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Ceea ce am spus acum este bine spus și nu retractez nimic. Nu sunt învățat să spun acum o vorbă și peste cinci minute alta.

Dl C. C. Arion: Nimeni dintre noi nu este învățat la aceasta.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Este neexact că eu aș fi consimțit măcar ca să vorbesc la 1907, este neexact; și chiar m-am opus la faptul de a se chema dl Iorga între noi, care nu luase parte până atunci ia vorbirile noastre.

Eu am refuzat să vorbesc. Și atunci, fiindcă nu aveați din Partidul Liberal pe cine să puneți să vorbească, ați rugat pe dl Valerian Ursianu, care, de altmintrelea, nici d-sa nu era încântat de aceasta.

De altmintrelea, dlor, cei care mă cunosc știu că eu când mă înfig într-o chestiune n-am obiceiul să mă înfig pe jumătate, și vă rog să vă referiți la cei care mă cunosc, sau cel puțin la unii din partizanii d-voastră, să spună să spună cum știu să atac când vreau să atac.

Așa că, dacă eram să iau în contra legii dlui Dissescu atitudinea pe care mi-o atribuiți astăzi, vă asigur că aș fi luat-o pe de-a-ntregul și nu m-aș fi încurcat cu jumătăți de măsuri, și dacă era să vorbesc în întrunire, vorbeam fără niciun fel de frică. Vă asigur.

Dl Maiorescu și dl Arion au spus că întrunirea de ieri a fost o întrunire de oameni politici, foști miniștri de culte, care au vorbit cu alegătorii și cu cetățenii.

Eu, dlor, am aici notele întrunirii de ieri – am avut și eu acolo informatori care să mă țină în curent cu cele ce se vorbesc, am fost dator să o fac – și iată ce găsesc (citește).[1]

Aceasta se cheamă vorbire de foști miniștrii cu simpli alegători?! Acesta este lucrul în contra căruia m-am revoltat și la 1907.

Dl *N. Xenopol*: Vă rog, îmi dați voie să vă întrerup?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Să nu vă supărați, dar vă dau voie. (Ilaritate.)

---

1. Deoarece în *Dezbateri* nu se spune ce a citit oratorul, nu putem reproduce din cuvântările lui Maiorescu și Arion anume părțile citite de Haret.

Dl N. Xenopol: D-l Constantinescu v-a acuzat că ați revoltat pe ofițeri!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Pe cine?

Iată un alt extract tot de la întrunirea de ieri: (citește)

Cel care a vorbit așa a fost dl Maiorescu. Prin urmare, rămâne stabilit că întrunirea de ieri a fost întrunire ținută fie de foștii miniștri de instrucțiune, fie de actualii profesori, este indiferent pentru mine, dar s-a adresat studenților și le-a cerut lor ca să împiedice ca legea să se voteze; d-voastră sunteți în drept să ziceți că acest lucru este just, părerea mea este contrarie, și doresc un lucru, ca să nu aveți niciodată să vă căiți de precedentul pe care l-ați creat ieri.

Dl I. Grădișteanu: Este o amenințare aceasta?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor senatori, de mai multe ori și aici și aiurea, tot mereu, am făcut aluziune la timpul care pentru d-voastră sper să fie cât de apropiat, când veți fi d-voastră la guvern; prin urmare, nu e la locul său întreruperea onor. dl Grădișteanu.

În orice caz, urmările precedentului creat ieri mi se vor putea produce așa dintr-o zi într-alta, cu toate că semnul s-a arătat chiar astăzi; prin urmare, dacă urmările acestea vor atinge pe cineva, apoi fără îndoială vă va atinge pe d-voastră, nu acum, dar peste un an, peste doi, cândva.

Cât pentru intențiunea ascunsă, pe care a pus-o dl Grădișteanu în întreruperea sa, să-mi dați voie să n-o ating, pentru că nu o ghicesc, dar să-mi dați voie să relev un alt lucru din ceea ce a spus dl Arion.

În momentul acesta, zice d-sa, se formulează acuzațiuni grave de cine? De președintele uniunii studenților.[1]

Acest președinte este un simplu student, și dacă nu aș avea trebuință de nicio altă probă, ca să dovedesc curiozitatea actului d-voastră de ieri, acest singur fapt ar fi de ajuns.

Iată ce ați făcut.

Ați iăcut ca un ministru, care 9 ani a stat pe băncile acestea, să fie terfelit de un băețoi care îndrăznește să spună minciuni. (Aplause).

Iată ce ați făcut, și să nu credeți că n-o să vină vremea odată să suferiți și d-voastră de aceasta.

D-lor, sunt câteva, săptămâni deja, de când din partea Uniunii mi-a venit o cerere de ajutor, arătându-mi între altele că nu pot plăti chiria, și eu v-am spus că nu mai pot să dau ajutorul pe care l-am dat de multe ori acestei societăți și l-am dat pe față, nu pe ascuns.

Când s-a constituit „Uniunea“ acum câțiva ani, îmi pare vreo 9 ani de atunci, am fost foarte mulțumit, pentru că calea pe care o apucase era cea bună. O adevărată întrunire de studenți unde să se discute, să se petreacă, să se facă muzică, așa cum se cuvine la tineret, iar nu să pună la cale soarta țării.

---

1. Erau atunci în București, mai multe societăți studențești, dintre care una se chema „Uniunea Studenților“.

Și i-am ajutat cât am putut. De atunci societatea s-a strâmbat, și încetul cu încetul am ajuns de nu m-am mai ocupat de dânsa.

Sunt 2–3 săptămâni de când acest președinte, la a cărei mărturisire vă referiți d-voastră contra unui ministru al țării, a venit să-mi spună că proprietarul îi dă afară din casă, și să mă roage să-i ajut și i-am spus: bugetul meu este încheiat, sunt la sfârșitul anului, nu pot să dau nimic.

Pe atunci nu era vorba de greva universității și de legea de care vorbim acum.

Acum, în urmă, când au început să se facă mișcările, mi-a ajuns la ureche că „Uniunea“ își propune să se puie în capul mișcării studenților.

Eu, dlor, sunt ministru al instrucțiunii; prin urmare, ca atare, școlarii și studenții depind de mine. Așa fiind, cu 2 săptămâni înainte vorbisem cu unul dintre studenți, care avea un nume oarecare între colegii săi, pe care am trimis să-l cheme și pe care l-am întrebat: „Ce aveți de gând? Este exact că aveți de gând să faceți tulburări?“ Voiți d-voastră să-mi contestați dreptul meu de a proceda așa? Nu aveam eu dreptul să văd ce au de gând studenții să facă și eventual să iau măsurile ce s-ar impune? Tânărul s-a apărat cum a putut, spunând: „Nici nu mă gândesc la aceasta, nici vorba nu este; e adevărat că sunt oarecare curente în «Uniune», care îmi sunt contrarii mie personal, dar nu cred să ajungă acolo unde credeți d-voastră“.

După ce s-a isprăvit cu aceasta, tânărul m-a întrebat: Dar cu cererea noastră de ajutor cum rămâne? (Ilaritate.) Și atunci i-am spus ceea ce am spus și deunăzi că sunt la sfârșitul exercițiului și că nu mai am fonduri, că voi vedea ce e de făcut pe exercițiul viitor. Dar, în orice caz, le-am spus: Să nu contați că în caz de a vă amesteca în tulburări veți avea ajutor de la mine. D-voastră ați fi spus altfel, dle Maiorescu, ați fi făcut altfel, dle Grădișteanu?

Dl I. Grădișteanu: Negreșit, n-aș fi condiționat ajutorul. (Ilaritate.)

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Vă mărturisesc că inteligența mea nu merge așa de departe. Eu nu înțeleg aceste subtilități, eram să le numesc machiavelice, dar mă tem să nu se supere dl Grădișteanu, de aceea nu le zic.

Dacă d-voastră credeți că ar fi fost lucru frumos ca a doua zi, după cele petrecute ieri și astăzi, să poftesc pe acel de la „Uniune“ și să-i zic:

Poftiți o mie de lei, plătiți-vă chiria, ca recompensă pentru ceea ce ați făcut. De cine era să râdeți, de mine, ori de Portocală? (Ilaritate.)[1]

De altminteri, dlor, în chestiunea aceasta, dacă aș avea nevoie de dovezi, mi-ar fi de ajuns să citez un singur fapt la care cu toții ați fost martori.

Aduceți-vă aminte că de la 1884, de când au ieșit la modă tulburările universitare, aceste tulburări s-au ținut lanț neîntrerupt până mai acum câțiva ani și că au încetat în timpul ministerului meu, și au încetat pentru că am știut să manevrez

1. Portocală se numea președintele sau reprezentantul societății „Uniunea“.

aşa fel încât să fac pe studenţi să înţeleagă că rolul lor nu e pe stradă. (Aplauze).

Capitala a fost liniştită atâţia ani de zile. Nu am venit să vă cer să-mi daţi coroane civice pentru aceasta.

Am ţinut ca cu mijloacele puţine de care dispun să caut ca aceste tulburări să nu se mai producă.

Va rămâne acum să se vadă dacă în urma celor petrecute ieri, în urma noii teorii create ieri de doi foşti miniştri de instrucţie publică, prin care se face apel la studenţii universitari, ca să facă să nu se voteze o lege propusă, în bună regulă, de cel autorizat să o facă, şi votată de un corp legiuitor şi putea să fie votată şi de celălalt, vom vedea dacă de aici înainte vor mai fi lucrurile aşa cum le aşezasem noi.

V-aţi necăjit de câte ori aţi fost la guvern în atâtea rânduri ca să restabiliţi liniştea în universitate şi într-un rând, timp aproape de opt ani, nu aţi reuşit, şi eu am reuşit fără jandarmi şi fără niciun mijloc violent.

D-voastră acum numai cu câteva cuvinte vă puteţi lăuda că aţi reuşit să distrugeţi ceea ce atâţia ani de bătaie de cap şi de tact şi cu măsuri luate reuşisem abia cu mare greutate să realizez.

Acelora care tot mereu mă întrerup pentru ca să mă întrebe ce gândeam şi ce făceam altădată, faptele mele sunt de faţă şi n-am trebuinţă să le mai citez aici, ci voi răspunde un lucru: Că, orice se va întâmpla, ori câţi ani îmi va mai da Dumnezeu de trăit şi în orice situaţiune mă voi găsi, fie la guvern, fie în opoziţie, niciodată nu mă veţi vedea scoborându-mă în stradă împreună cu studenţii. (Aplauze prelungite.)

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1909–1910, nr. 67 de la 2 aprilie 1910, pp. 969, 972 şi următoarele.)

Discurs în şedinţa Senatului de la 2 aprilie 1910, ca răspuns la interpelarea lui C. Dissescu despre legea catedrelor universitare şi retragerea ei

În şedinţele de la 31 martie şi 1 aprilie, C. Dissescu, deşi ministrul nu voia să aducă în faţa Senatului legea votată de Cameră, provoacă discutarea legii prin interpelarea sa. El zice că această lege (neprezentată) şi interpelarea sa aduce două chestii: una teoretică, adică organizarea universităţii şi mai ales a Facultăţii de Drept; alta practică, adică politică. Pune în legătură legea prezentată de dânsul în 1907 cu cea prezentată acum de Haret şi zice că el, în 1907, ameninţat de o grevă a profesorilor şi cerându-i-se să schimbe totul, a preferat să se retragă din minister, dar n-a retras legea. Astăzi ministrul Haret „s-a făcut culpabil de ipocrizie politică“, fiindcă în 1907 Haret a luat parte la campania contra legii prezentate de el şi a scris un articol în „Revista generală“ („Un eveniment istoric“),

iar acum critică pe profesorii care au participat la întrunirea de protestare. De ce să nu reușească el, juristul, la organizarea Facultății de Drept și să reușească un matematician?

Haret răspunde, precum urmează, în ședința de la 2 aprilie. După replica lui Dissescu, incidentul se închide; dar urmează cuvântări în chestie personală ale senatorilor: C. Nacu, Valerian Ursiann și C. Dissescu, în legătură cu împrejurările din 1907.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor senatori, vorbirea dlui Dissescu a fost anunțată ca o chestiune personală, în realitate însă a fost o interpelare a cărei bază a lărgit-o așa, încât nu a mai corespuns deloc cu ceea ce anunțase de la început.

Fusese vorba ca să ceară lămuriri asupra amânării votării proiectului de lege pentru crearea catedrelor universitare și ați văzut că în realitate s-a făcut un întreg proces politic de la partid la partid.

Eu, dlor, care, orice ar zice dl Dissescu și ceilalți amici ai d-sale, sunt foarte puțin priceput în chestiuni de politică, mă gândesc acum în fața dlui Dissescu, vechi parlamentar experimentat, care cu o pasiune pe care nu o comporta deloc chestiunea, a căutat în două ședințe consecutive ca să mă pună în cea mai grea situație. Spun drept că, atunci când vedeam pe dl Dissescu așa de aprins și anunțând lucruri mari, mă întrebam: Cam ce ar fi lucrurile acelea pe care le-ar fi descoperit d-sa și care ar putea să mă dea așa de adânc la fund? Și am rămas destul de surprins când am văzut care erau documentele sale, dar mai ales când am văzut cum poate cu asemenea elemente să ocupe două ședințe ale Senatului.

D-lor, dl Dissescu a profitat de această interpelare pentru ca să creeze, cel puțin pentru Senat, un precedent, și anume acela de a introduce în discuțiunile Senatului terminologia specială a întrunirilor publice. Și a și spus-o curat: „Fiindcă d-ta la sala Dacia mi-ai adresat cuvintele cutare – pe care de altminterea nu le-am pronunțat – sunt și eu în drept acum ca să te taxez cu cuvinte aspre“. Și de aceea, în decursul a două ședințe, nu a încetat de a repeta cuvintele de ipocrizie politică și de nevroză politică, și altele încă mai puțin parlamentare.

D-lor, eu mă voi abține de a aplica dlui Dissescu cuvintele aspre, la care aș fi îndreptățit; dar se va vedea din cele ce voi spune că epitetele d-sale se aplică mult mai mult d-sale decât mie. Și în special, când este vorba de ipocrizia politică, mai ales așa cum a definit-o d-sa: Substituirea de motive factice în loc de reale, și faptul de a aproba astăzi ceea ce ai dezaprobat ieri, mă întreb: Ce alt calificativ s-ar putea aplica mai bine acelora care o viață întreagă nu-și găsesc așezământul lor politic, și aleargă de colo dincolo, din o tabără în alta?

A avea, într-o chestiune de puțină însemnătate, o opiniune care să varieze de la un an la altul, poate că nu este bine, dar este explicabil. Dar când întreaga linie politică a cuiva se schimbă după împrejurări, după bătaia vântului, eu socotesc că tocmai acestui fapt nu i se poate aplica nicio altă denumire decât aceea de ipocrizie politică, așa cum a definit-o însuși dl Dissescu.

Dar să nu pierdem vremea cu calificative, căci aceasta nu înaintează deloc lămurirea lucrurilor. Când voi isprăvi de spus cele ce am de spus, veți putea d-voastră singuri să vedeți, căruia dintre cei doi care se războiesc înaintea d-voastră se potrivesc mai bine calificativele dlui Dissescu.

Trec înainte, și relev în treacăt un cuvânt pe care l-a spus dl Dissescu, și care poate ar servi ca să explice în bună parte toată campania care s-a dus, și care încă nu a încetat, pe chestiunea catedrelor universitare. D-l Dissescu a spus că în 1907, după ce a fost silit să retragă proiectul său de lege, d-sa și-a dat demisia din guvern, și dacă a rămas mai târziu, este pentru că colegii săi l-au reținut. Oare nu cumva toată mișcarea aceasta să fie, nu atât de hatârul catedrelor universitare, cât pentru ca să mi se sugereze mie aceeași idee? (Ilaritate.)

Dacă ar fi așa, tot restul discuției ar fi inutil. Fără îndoială că dl Dissescu nu va mărturisi lucrul acesta, chiar dacă ar fi fost în intenția sa sau a tovarășilor săi de luptă; de aceea nici un insist, pentru că ar fi să ne întârziem fără niciun folos. Dar este o întrebare, dacă chiar în cazul când eu aș fi fost de vreun folos pentru amicii sinceri ai universității, reprezentați în momentul de față prin persoana dlui Dissescu? D-sa spunea că era nevoie, nu de un calculator, ci de un *danseur*. Dacă plecam eu, întrebarea este dacă dănțuitorul ar fi putut să-mi ia locul.[1]

De asemenea nu voi face lungi dezvoltări asupra chestiei morale.

Chestia morală se definește de sine când vorbesc faptele. În orice caz, aprecierea morală a cuiva nu are nicio valoare când e făcută de adversari interesați și pasionați.

În ceea ce mă privește pe mine, asigur pe dl Dissescu că mă găsesc foarte liniștit și foarte mulțumit de situația mea morală, chiar în urma ultimelor evenimente.

Eu sunt perfect mulțumit că mi-am făcut datoria în mod cinstit în limita puterilor mele, așa cum trebuia să și-o facă oricine altul în locul meu, și nu am a regreta nimic din cele petrecute. Dar văd că sunt alții care încep să regrete – fără să aștepte 3 ani – cele petrecute.

D-lor, să intrăm în materie.

Ordinea dezbaterii se impune de sine, după chiar natura lucrurilor la care am să răspund.

Interpelarea dlui Dissescu, în cea mai mare parte, a avut de scop de a apăra proiectul său de lege de la 1907. Nu prea era timpul acum să mai discutăm o lege retrasă de acum trei ani și care nu este în cauză: dar, pentru că modul cum

---

1. Este ridiculizarea unei citațiuni a lui Dissescu. Într-o anumită scriere franceză, se plânge unul că n-are noroc, că vroia o funcție pentru care era pregătit și „Il fallait un calculateur, ce fut un danseur qui l-obtint. De astă dată: Il fallait un jurisconsulte, ce fut un calculateur l-obtint". Adică el ar fi trebuit să facă legea catedrelor universitare și i se pare acum că Haret reușește.

s-a făcut această interpelare pune chestiuni care sunt astăzi la ordinea zilei, voi răspunde, dacă nu la toate, cel puțin la unele din cele ce a spus dl Dissescu.

D-lor, iată ce a fost la 1907:

Onor. dl Dissescu a intrat la minister la sfârșitul lunii octombrie 1906, și la începutul lui februarie 1907 a prezentat un proiect de lege care modifica întreaga organizare universitară; un proiect de 41 articole, adică toate articolele fără excepție din legea din 1898, care priveau univesitățile, erau atinse și prefăcute, unele cu desăvârșire.

Legea aceasta s-a prezentat fără să aibă nimeni cunoștință de ea, și cum cuprindea lucruri de cea mai mare importanță, care atingeau organizația universitară în fundamentele ei, n-a fost deloc de mirare ca universitățile să caute să se ocupe de dânsa; și când s-a văzut ce cuprindea legea, și care era natura prefacerilor ce comporta ea, iarăși a fost natural ca universitățile să se emoționeze.

Mișcarea aceasta a luat proporții mari atunci, și cei care au început și au condus mișcarea a fost Senatul universitar.

Eu nu făceam parte din Senat, dar am fost convocat, atât eu cât și alți vreo câțiva profesori, vreo 5 sau 6, la o întrunire intimă provocată de către Senatul universitar, atunci când mișcarea era deja începută.

Deunăzi la Cameră,[1] cu ocaziunea discuțiunii legii mele, am fost pus în pozițiune ca să mă explic asupra rolului meu de atunci.

Mai întâi declar un lucru, că oricare ar fi fost rolul meu de atunci, și dacă ar fi fost chiar mai activ decât a fost, să nu creadă dl Dissescu, nici nimeni, că mi-ar fi rușine sau teamă ca să fac mărturisiri depline.

Onor. dl Dissescu știe bine că, dacă nu în această chestiune, în alte chestiuni, am dus campanie de o aprindere cu mult mai mare decât cea de la 1907; dar de câte ori m-am amestecat într-o afacere, totdeauna am făcut-o pe față și sub iscălitură; niciodată nu mi s-a întâmplat să atac pe un adversar fără ca să știe de unde îi vine atacul. În campania ce am dus doi ani de zile neîntrerupt contra administrației dlui Vlădescu, am fost, fără îndoială, cu mult mai agresiv de cât față cu dl Dissescu în chestiunea legii sale; dar îl rog să creadă că niciodată nu a provenit de la mine o lovitură contra administrației dlui Vlădescu[2], care să nu se știe de unde vine.

Prin urmare, și în afacerea de față țin să fie știut că partea de răspundere pe care am avut-o o recunosc și o revendic, dar înțeleg ca această parte să nu fie mărită de alții fără voia mea.

Dacă la 1907 aș fi făcut parte din Senatul universitar, aș fi urmat și eu pe colegii mei.

---

1. E vorba de discursul lui Haret, ținut în Cameră în ședința de la 17 martie

2. Se referă la articolele publicate în ziare și în „Revista generală a învățământului“ în anul 1905 și 1906, totdeauna semnate de el.

Dar, fiindcă nu făceam parte, am avut tot atâta acțiune cât au avut și ceilalți colegi care, ca și mine, erau invitați la cele ce se hotărau.

Mișcarea universitară atunci a mers până la ceea ce se numește grevă, cuvânt cam impropriu. În realitate, a fost o simplă suspendare de cursuri, de care, după cum am mai spus și deunăzi la Cameră, nu am avut cunoștință decât atunci când s-a produs. Această închidere a decis-o Senatul universitar, care nu ținea ședințele în localul unde ne întruneam noi, cei invitați.

Mă așteptam așa de puțin la suspendarea cursurilor, încât în ziua aceea mă dusesem la curs, ca totdeauna, și mi se pare că chiar iscălisem de prezență în condică, când mi s-a spus că cursurile sunt suspendate.

Voi vorbi mai pe urmă despre celelalte lucruri ce mi s-au imputat cu ocaziunea aceea, și în special acțiunea mea în greva studenților.[1] Țin să relev că onor. dl Dissescu, în ședința de alaltăieri, a afirmat un lucru pe care ieri a trebuit să-l ia înapoi: a spus că Universitatea de la Iași, după ce i-a mulțumit pentru prezentarea legii, peste o zi sau două i-a trimis demisiunea în bloc a profesorilor, și aceasta în urma unei scrisori a dlui Sturdza; ieri însă a recunoscut că scrisoarea aceea nu avea nicio realitate.

Dl C. *G. Dissescu:* Am spus că nu am probe.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Onor. dle Dissescu, dacă ieri nu ați avut probe, nu ați avut nici alaltăieri; prin urmare, nu trebuia alaltăieri să spuneți un lucru pe care a doua zi să-l retractați. Reținînsă lucrul, pentru că are să-mi servească mai târziu, și am să dovedesc că, precum ați afirmat fără probe faptul acesta, tot asemenea ați afirmat fără probe și toate celelalte fapte pe care le-ați dezvoltat în decursul a două ședințe.

De altmintreli, era aproape de mintea omului că nu o scrisoare a dlui Sturdza putea determina Universitatea din Iași să demisioneze în bloc. Orice om, care are idee cât de puțin de situația politică de la noi, știe bine că universitatea de la Iași este mult mai dispusă să asculte de scrisorile altora, iar nu de ale dlui Sturdza.

D-lor, trec acum la ceea ce este partea mea personală în acțiunea de la 1907. Onor d-n Dissescu spunea că în chestiunea aceasta, ca și în genere în dezbaterile parlamentare, trebuie să se uzeze de calea pe care judecătorii de instrucțiune o urmează în chestiuni nesigure și încurcate; și atunci când vede pe acuzat că ezită, că are o atitudine nesigură, să recurgă și la informațiuni de altă natură, la mărturii și altele.

Nu știu în ce va fi văzut dl Dissescu ezitarea la mine; că la Cameră voi fi zis că nu-mi aduc aminte de cutare incident, pentru ca să înțeleagă d-sa că aceasta

---

1. Proiectul de lege al lui Dissescu a provocat o mare împotrivire a profesorilor universitari. S-a vorbit atunci de greva profesorilor și, se pare, majoritatea membrilor din Senatul universitar a fost pentru această manifestație, pe care – zic unii – o încuraja mult Maiorescu. După părerea lui Er. Pangrati, nu era nevoie de grevă, ci de suspendarea cursurilor, ceea ce era în puterea Senatului universitar.

înseamnă la mine o ezitare mai bine decât o temere de a afirma lucruri de care nu eram absolut sigur. Iată, spre exemplu, eu dacă aș fi fost în locul dlui Dissescu, n-aș fi afirmat așa de ușor că dl Sturdza a determinat demisiunea în bloc a Universității de la Iași printr-o scrisoare a sa. Poate, dacă aș fi avut bănuială, aș fi zis: „Mi se pare, am auzit"; dar să afirm de-a dreptul că lucrul s-a petrecut, pentru ca a doua zi să dau înapoi, eu nu făceam aceasta. Tot așa, dacă în șirul de evenimente de la 1907, care au fost foarte complexe, și au durat vreo zece zile, au fost unele incidente de detaliu de care nu mai sunt sigur, e natural să spun: de lucrul acesta nu mi-aduc aminte. Dar dacă incidentele principale sunt acelea de care mi-aduc aminte și le afirm, și dacă acele sunt cele care caracterizează situațiunea, atunci cum spuneți d-voastră că nu sunt sigur? Sunt absolut sigur, și așa desigur încât, cu toate că nu pot după trei ani să-mi aduc aminte de toți oamenii cu care am vorbit și ce mi-au spus în parte fiecare, cu toate acestea am fost foarte liniștit când d-voastră ați anunțat interpelarea și ați anunțat că aveți un teanc de documente.

Eram sigur de mai înainte că în documentele acelea nu se poate găsi absolut nimic care să confirme afirmațiunea d-voastră; și așa a fost, pentru că linia mea de conduită în afacerea aceasta a fost așa de sigură, așa de bine trasă, încât știam bine că este peste putință să se găsească vreo dovadă serioasă în sensul dorit de dl Dissescu.

D-lor, la 1907, după cum am spus, eu am avut exact același rol pe care l-au avut și ceilalți profesori universitari; nu mai puțin decât dânșii, dar nici mai mult. Au fost întruniri la Universitate și aiurea; am luat și eu parte le ele, mai la toate, dacă nu chiar la toate; au vorbit unii, am vorbit și eu odată; au fost întruniri particulare, am fost și eu la ele, iarăși ori la toate, ori mai la toate. Toate acestea nu le-am tăgăduit niciodată. Dar a merge până acolo de a afirma lucruri pe care nu le-am făcut, și nu numai că nu le-am făcut, dar m-am opus la ele, aceasta nu o admit. Din timpul cât a ținut mișcarea universitară de atunci, incidentul care, cu deosebire, a atras atențiunea adversarilor noștri, a fost întrunirea proiectată la „Dacia". Eu am spus că la lucrul acesta nu m-am unit. Când eu am spus aceasta, socotesc că aveam dreptul ca un om care am un trecut oarecare, să fiu crezut pe cuvânt. Dar n-am fost crezut, deși, ca dovadă că fusesem contra ideii întrunirii, eu dedusem că nu eram pus pe lista vorbitorilor de la „Dacia", deși se stăruise pe lângă mine ca sa fiu între ei. Atunci s-a dat altă interpretare faptului acesta, s-a zis că n-am vrut să iau parte la întrunirea aceea pentru motivul că era vorba să fie chemat și dl Iorga. Dar să analizăm puțin lucrurile. Mai întâi aș întreba: Ce sens are argumentul acesta că nu voiam să vorbesc la „Dacia" pentru că venea dl Iorga? Ce ați voit să înțelegeți cu aceasta? Ce legătură era între una și alta? Nu sunteți dispuși să-mi răspundeți?

Dl C. G. Dissescu: O să am cuvântul după d-voastră.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu aștept până atunci și voi răspunde eu.

Una din două: Ori că eu n-am voit să vorbesc atunci, pentru că îmi era displăcut să fiu alături cu un om cu care nu mă înțelegeam în vorbă, ori că n-am vrut să vorbesc, pentru că mă temeam că turnura pe care dl Iorga ar fi dat-o întrunirii ar fi fost alta decât aceea care trebuia să fie. Care altă explicație se poate da?

Dacă iau pe cea de a doua, pare-mi-se că ea vine tocmai în favoarea tezei mele. De ce nu voiam eu să vorbesc la „Dacia“ alături cu dl Iorga? Pentru că nu voiam ca dl Iorga, care era cunoscut ca având mare trecere înaintea studenților, să-i împingă pe studenți pe o cale care mie nu-mi convenea.

Eu ce am spus alta?

Eu am spus că nu vreau ca studenții să se amestece în asemenea chestiuni, și să meargă pe o cale care nu se potrivește studenților. Dacă nu aceasta e explicațiunea la care v-ați gândit, atunci rămâne cealaltă, că nu am voit să mă pun alături cu dl Iorga, fiindcă eram certat cu d-sa. Dar dlor, aceasta e o chestiune de fapt, care foarte ușor se poate controla.

Eu, la 1907, eram în cei mai buni termeni cu dl Iorga, în așa de buni termeni că d-sa scria în gazeta d-sale că ar trebui să se facă o lege prin care să se hotărască ca eu să rămân în perpetuu ministru al instrucțiunii. Cum se potrivește?

Cum aș fi putut să refuz ca să stau alături cu un om care mergea în struna mea?

D-lor, în realitate, nu e nici una, nici alta. Adevărul e acesta: am refuzat, pur și simplu, să iau parte la întrunire, pentru că spuneam: Va fi o întrunire care nu poate să aibă alt auditor decât studenți. Când vin profesorii universitari cu o chestiune pur universitară, ce public era să vină la o asemenea întrunire? Era să vină alegătorii care nu se ocupă de asemenea chestii? Desigur că nu, dar erau să vină studenții în masă. Aceasta era sigur, și de aceea am refuzat să vorbesc, și atunci s-a căutat din partea liberalilor altcineva care să vorbească, și după multe insistențe a consimțit dl Valerian Ursianu ca să vorbească.

Dl Valerian Urșianu: Cer cuvântul.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Așa s-au petrecut lucrurile.

D-l Dissescu, însă, îmi opune ca dovadă *Analele* lui Tacit[78] și gazetele de pe vremuri. Mai întâi, refuz mărturiile gazetelor de pe vremuri, oricare ar fi ele, fiindcă niciun gazetar nu a fost față la întrunirile noastre și nu putea să știe ce s-a petrecut acolo. De altminteri din niciuna din gazetele pe care le-a citit dl Dissescu nu rezultă ceea ce afirmă d-sa. Cât pentru notele personale ale dlui Maiorescu, să mă ierte dl Maiorescu, cu toată considerația ce-i port, nu mă pot supune la judecata d-sale. Dacă ar fi fost supuse tabletele d-sale la viza mea, ca să le recunosc, aș înțelege, dar altfel nu. Apoi așa și dl Dissescu poate să scrie note pe socoteala mea, după cum și eu pot să scriu pe socoteala d-sale multe lucruri despre cele ce a spus la întrunirea de la „Dacia“ și despre rolul d-sale acolo.

Dacă urmaşii noştri ar scrie istoria prezentului pe baza unor tablete făcute în felul acesta, ce valoare ar avea?

D-lor, Tacit avea o mare superioritate asupra noastră: este că el nu era în guvern, nici nu fusese în guvern şi nici nu avea speranţa să fie în guvern. (Ilaritate.)[1]

De aceea, judecata lui putem să o luăm noi ca sigură, atât cât poate fi sigură judecata unui om cu defectele şi imperfecţiunile lui. Şi chiar mărturisirea lui Tacit nu poate fi primită fără critică, pentru că şi el a pus pasiune în scrierile sale: pasiune nobilă, pasiunea omului cinstit, revoltat în contra ticăloşiilor petrecute sub ochii lui, dar, în sfârşit, pasiune. Şi dacă suntem obligaţi să supunem la analiză foarte de aproape *Analele* lui Tacit, cu atât mai mult trebuie să facem pentru propriile noastre anale, noi care suntem pătrunşi nu numai de pasiunea de care Tacit era dominat, ci şi de pasiunea politică, de pasiunea personală pe care el nu o avea.

Dar a mai vorbit dl Dissescu despre o altă întrunire de la „Dacia“, la care am luat parte şi eu.

Din cele ce voi avea onoarea să vă arăt, veţi avea ocaziunea să judecaţi dacă e potrivire între întrunirea de la 11 februarie 1907 şi între aceea de la 25 martie 1910.

La 11 februarie 1907, dlor senatori, un partid politic, din care fac şi eu parte, a hotărât să ţină o întrunire publică, la care m-a invitat şi pe mine să iau parte, înscriindu-mă chiar printre vorbitori.

Ei bine, dlor senatori, pentru ce se fac întrunirile politice?

Ele se fac pentru a se vorbi asupra chestiunilor politice care sunt la ordinea zilei. D-lor, atunci la ordinea zilei, printre chestiunile cele mai arzătoare, era chestiunea universitară.

Şi nu e nimic de mirare ca un partid politic să se ocupe într-o întrunire a lui politică de o chestiune politică care era la ordinea zilei.

Şi mai cu seamă, ce era mai natural decât ca acest partid politic să hotărască ca la această întrunire politică de partid să vorbească un membru al său, care fusese de două ori ministru de resort?

Evident, dlor senatori, că nu este acelaşi lucru o întrunire pe care o face, nu un partid politic, ci o grupă de oameni care se pun exclusiv pe tărâmul universităţii, care se adresează anume unui public special, şi mai ales când la această întrunire se petrec lucruri aşa cum voi avea onoarea să vă arăt.

D-lor senatori, în întrunirea de la 25 martie trecut, dl Dissescu spune că s-au petrecut lucruri care nu diferă de cele de la 11 februarie 1907; şi ca să facă

---

1. Dissescu îşi întemeiase unele afirmaţiuni din cuvântările sale pe notele zilnice pe care le făcea Maiorescu şi zicea că cu asemenea documentare, istoricul latin Tacit şi-a scris Analele sale.

dovada, dl Dissescu a citit un antrefileu din „Independența“[1] de pe vremuri, care spune că în sală, la 1907, erau studenți care aplaudau.

D-lor, vor fi fost studenți și la această întrunire cum sunt, de obicei, studenți la toate întrunirile publice.

Fiecare din d-voastră știți că la orice întrunire se găsesc 10, 15, 20 studenți.

Eu am văzut uneori la întruniri chiar școlari de liceu în uniformă. Cine poate să-i oprească?….

Dar puteți afirma că întrunirea de la 1907 era o întrunire care se adresa anume studenților?

Acest lucru, dle Dissescu, nu l-ați putut dovedi cu niciunul din teancul de foi ce ați adus aici.

S-a spus că „Voința Națională“[2] a făcut apel la greva cetățenilor.

Să zicem că ar fi fost așa, deși nu știm nimic de asta.

Vedeți, eu nu împing până acolo nevroza politică încât să învăț gazetele pe din afară. (Ilaritate.)

Dar, chiar dacă ar fi așa, pot eu să fiu întru ceva acuzat pentru aceasta?

Apoi, dlor, la „Voința Națională“, ca la toate gazetele, este personal de toate categoriile.

Este, mai întâi, un director politic, dar sunt și informatori care fac și ei ce pot și-și procură informațiile de unde pot.

Din tot ce ați citit d-voastră, însă, dle Dissescu, nu rezultă cel mai mic indiciu că prin „Voința Națională“ s-a făcut apel la greva studenților; căci presupunerea d-voastră că „Voința“ a scris *cetățeni,* ca să se înțeleagă *studenți,* vă privește pe d-voastră, dar nu are nici o valoare în ochii mei.

Dar dacă dl Dissescu a vorbit despre întrunirea de la 11 februarie 1907, pe cât am înțeles din cele ce a spus, este mai mult din pricină că acolo eu aș fi vorbit rău de d-sa; a zis că l-am maltratat. Îmi pare bine că văd la dl Dissescu această juvenilitate de sentimente. (Ilaritate.) Cine face politică trebuie să se deprindă cu astfel de mici neplăceri și să știe că de la adversari nu se poate aștepta la complimente și cuvinte dulci; nici eu, de când fac politică, n-am primit niciodată de la dânșii coroane de lauri; dovadă e însăși interpelarea dlui Dissescu și modul cum a înțeles să o dezvolte. Dar dacă dl Dissescu este dominat până într-atâta de sentimentul intangibilității sale, are să vadă și alte lucruri mult mai neplăcute.

D-sa a zis de trei ori că l-am tratat în întrunire publică de *nebun.* Cuvântul, dlor, este cel puțin neelegant, ca să nu zic mai mult, și rog pe dl Dissescu să creadă că eu am aversiune pentru cuvintele tari și nelalocul lor, și mă mir că de vreme ce a avut în mână discursul meu de atunci, încât a făcut și citații din el,

---

1. Ziarul scris în franțuzește: „L’Indépendance roumaine“, care apare și astăzi și care făcuse o dare de seamă despre întrunirea aceea din 1907.

2. Ziar care apărea atunci și era foaia oficioasă a Partidului Național-Liberal.

pentru ce n-a căutat să vadă unde se află acel cuvânt, căci nu l-ar fi găsit nicăieri. N-am pronunțat cuvântul tare zis de dl Dissescu; dar am zis pe acela de spărtură. (Ilaritate.)

Este, dlor, totdeauna o manieră de a spune lucrurile. Dacă dl Dissescu se supără așa de rău, încât trei ani nu-i trece supărarea pentru o imagine așa de puțin supărătoare ca aceea pe care am făcut-o eu, atunci ar fi bine să mai lase politica, pentru că lucruri de acestea, și altele mai rele, i se vor mai întâmpla multe în viața politică; nu merge altfel. Pentru ce să vadă d-sa în cuvântul spus de mine un lucru așa de urât, pe câtă vreme putea să-l înțeleagă și altfel? Eu, dlor, înțeleg capul omului ca un vas în care sunt conținute facultățile lui. Apoi cel mai frumos, cel mai minunat vas își pierde conținutul când i se întâmplă vreun accident, când îl ciocnește cineva, când se sparge.

Și când în discuțiunea legii dlui Dissescu constatam o suma de contradicții și imposibilități, eram în drept a spune că, cel puțin pentru moment, memoria d-sale avusese momente de slăbiciune, și în mod natural mi-a venit în minte imaginea vasului care și-a pierdut conținutul pe undeva. (Ilaritate.)

Dovadă că nici n-a citit discursul meu de atunci, este că spune că aș fi afirmat că confundă cuvântul de „Lehrer“ cu numele unui doctor. Este ușor de verificat. Am notele stenografice aici. Iată ce am zis eu: „Spune că în Germania profesorii de universitate se cheamă Lehrer, pe când numele acesta se dă învățătorilor de la sate“.

Iată ce i-am atribuit eu: o eroare de înțeles al cuvântului, o eroare de dicționar, și nimic altceva. Dar aceasta este mic lucru. Să trecem la altceva.

Onor. d-n Dissescu, după ce a invocat mărturia dlui Maiorescu care, de, e ceva – s-a scoborât la mărturia dlui Georgescu-Bârlad,[1] și m-a pus în fața d-sale și a organului prin care își strecoară proza în public, și mi-a zis: Ce zici de afirmația dlui Georgescu-Bârlad?

Onor. dle Dissescu, am un singur lucru de răspuns: Cu dl Georgescu-Bârlad, și cu cei de talia d-sale, și cu gazete în care își publică scrisorile, eu nu le fac cinstea de a sta de vorbă; și d-voastră, care ați fost pe banca pe care acum o ocup eu, nu ați făcut bine când ați căutat să scoborâți însemnătatea acestui loc până a cere unui om ca mine de a sta de vorbă cu un om ca dl Georgescu-Bârlad. (Aplauze.)

Cum vă închipuiți d-voastră că era să stau eu de vorbă cu un necunoscut, care intra pentru prima oară în casa mea? Nici nu-mi amintesc dacă a intrat, dar să zicem că a fost. Cum era să stau eu de vorbă cu acest necunoscut, să fac cu el politică înaltă, să o arăt cum să conducă mișcarea studențească, chiar dacă aș fi avut de gând s-o fac? Dar un om care a fost capabil să scrie scrisorile pe care le-a scris, și pe care abia acum le-am citit, fiindcă acea gazetă nici nu o primesc în casa mea, acela era în stare ca să se ducă la „Uniune“ și să spună tot ce-i

1. Ziarist din București.

plăcea despre cele ce a vorbit cu mine între patru ochi. Permiteți-mi ca asupra unui asemenea incident să nu mă opresc niciun moment.

* * *

D-lor, voi face acum o foarte repede analiză a legii de la 1907, pentru că această analiză are să vă arate rostul mișcării de atunci; și am trebuință de aceasta pentru ca să fac pe urmă comparație cu cele petrecute în 1910 și să vedem până la ce punct mișcarea de acum este justificată față de aceea de acum trei ani.

A spus dl Dissescu că eu apăr cu cea din urmă putere legile și regulamentele mele. Mai întâi, chiar dacă aceasta ar fi exact, ar fi foarte natural, și ar dovedi că cele ce fac le fac din deplină convingere, și că această convingere nu mi se schimbă din ziua când sunt în guvern până la ziua când nu mai sunt în guvern.

D-lor, de câte ori a trebuit să lupt pe chestiuni școlare, eu am dat lupta pe principii, și principii foarte înalte de cele mai multe ori. Dl Dissescu a spus că avea intenția să aducă o modificare fundamentală organizării învățământului primar.

Pe chestiunea aceasta, în 1905, eu am dus, este adevărat, o luptă foarte aprinsă. Nu era vorba atunci de o lege a mea, căci legea era făcută de dl Poni, după care se dirijează încă și astăzi învățământul primar; dar era o chestiune de prima ordine, care ne desparte pe noi de d-voastră. Era vorba de restrângerea învățământului primar în școalele sătești. Și pe această chestiune, dacă d-voastră veți rămâne în ideile pe care le aveați acum trei ani, să știți că tot timpul o să fim în luptă, și nu numai cu mine, ci cu întregul partid liberal, pentru că diferim în totul în această privință.

D-lor, la 1907 a fost o mișcare generală între profesorii universitari în contra legii dlui Dissescu. Nu mai vorbesc de profesorii pe care d-sa îi numea junimiști, care au fost adevărații capi ai mișcării, și inițiatori, și conducători.

N-are cineva decât să consulte publicațiunile de pe vremuri, pentru ca să vadă aceasta. De aceea, de la mine dl Dissescu n-a putut cita decât un singur articol publicat la trei săptămâni după ce se terminase tot.[1] În timpul campaniei nu se găsește nici un alt articol scris de mine sau de vreun altul dintre profesorii universitari liberali; dar veți găsi în acest timp că gazetele erau pline de articole scrise de d-nii Pangratti [2], Mehedinți[3] și însuși dl Istrati [4], amicul politic al dlui

1. E vorba de articolul publicat de Haret în „Revista generală a învățământului", în luna martie 1907. Vezi volumul cu *Polemice*.

2. Ermil Pangratti (1864–1931), era atunci profesor la Facultatea de științe și membru al partidului conservator; în 1912 a fost ministru conservator și mai târziu director al Școalei de arhitectură și senator liberal.

3. E vorba de d. Simion Mehedinți, profesor la Facultatea de litere, care urma atunci politica lui Maiorescu. Mai târziu a fost ministru.

4. Dr. C. Istrati (1850–1918), fost ministru într-un guvern conservator, ca amic al lui Take Ionescu, deci și al lui Dissescu; era profesor de chimie la Facultatea de științe din București.

Dissescu, și alții, al căror nume nu vreau să le citez, luaseră atitudine contra d-sale. Au intrat, este adevărat, în mișcarea aceasta, dar pe urmă, simțindu-se jenați, au dat înapoi. Sunt însă dovezi că la începutul mișcării au fost alături cu toți ceilalți.

Între altele, am aici memoriul tipărit atunci de către profesorii universitari, alcătuit de unul care făcea și face parte din fracțiunea junimistă, dar pe care l-au iscălit aproape toți profesorii universitari; și între acei care au iscălit găsesc și pe dl dr. Istrati. (pagina 18)[1].

Care a fost pricina acestei mișcări generalizate?

Pricinile au fost multe. Și veți vedea dacă se potrivește situația de atunci cu cea de astăzi.

În prima linie s-a imputat dlui Dissescu că n-a consultat pe nimeni când a alcătuit legea sa.

După cum spuneam adineauri, legea d-sale atingea întreaga organizație universitară; toate cele 41 de articole pe care le cuprindea legea de la 1898 asupra învățământului universitar, erau multe modificate, iar altele răsturnate cu desăvârșire. Un asemenea proiect n-ar fi stricat ca să fie cunoscut mai dinainte de către acei direct interesați. Nu era obligatoriu pentru ministru sa o facă decât pentru o parte, și anume în ceea ce privește creația de catedre, pentru ca legea din 1898 prevede că creația de catedre nu se poate supune Camerelor decât după ce își va da avizul Senatul universitar unit cu profesorii facultății respective. Lucrul acesta nu s-a făcut, și legea cu toate acestea prevedea creația a o mulțime de catedre și prefacerea altora. Din acest punct de vedere, vasăzică, legea nu fusese păzită de dl Dissescu.

Este adevărat că pe vremuri s-a imputat dlui Dissescu că n-a consultat nici consiliul general, nici consiliul permanent; dar această consultare nu este obligatorie pentru ministru; poate să le consulte sau nu. Mai bine era să le fi consultat; dar dacă nu le-a consultat, aceasta nu era o învinovățire ca să se opună cineva la prezentarea legii.

A doua imputare ce se face dlui Dissescu: era că legea d-sale nu cuprindea principii generale, ci simple dispoziții regulamentare.

D-l Dissescu a insistat și ieri și alaltăieri asupra tentativei d-sale de a introduce omogenitatea în învățământul universitar.

Apoi omogenitatea aceasta, caracterizată chiar așa cum a făcut-o dl Dissescu, exista deja în legea de la 1898, care prevede că studenții de la o facultate pot urma cursuri și la alte facultăți. Aceasta era o chestie de regulament pe care o puteau regula facultățile, și nu era nevoie să se mai încarce dezbaterile legii cu chestii care erau deja afară din discuție. Pe urmă, legea cuprindea contradicții. Așa, în expunerea de motive se spunea că se creează agregați universitari; în lege

1. Memoriul de care se vorbește aici s-a publicat în ziarele timpului, din care citățm „Voința Națională“ numărul de la 9 februarie 1907 și următorul.

însă agregații aceștia se înființau numai la două facultăți. Apoi, agregații nu aveau nicio situație definită. În legea din 1898, prin cuvântul de agregat se înțelegea un lucru bine definit. D-l Dissescu însă răstoarnă sensul cuvântului, dar îl răstoarnă în așa fel, că nici d-sa nu-l definea, și memoriul profesorilor universitari stabilea că cuvântul de agregat în proiectul dlui Dissescu avea patru accepțiuni deosebite, care nu se potriveau una cu alta.

Memoriul acesta a fost alcătuit – nu este un secret pentru nimeni – de către profesorii junimiști,[1] care făceau parte și din Senatul universitar. Dar dl Dissescu a spus că d-sa este convins că profesorii junimiști erau de bună credință, lucru care, de altmintrelea, era în afară de discuțiune; prin urmare, trebuie să credem că ceea ce au spus ei este exact. Rămâne dar stabilit, și recunoscut chiar de dl Dissescu, cum că în legea d-sale agregații aveau patru accepțiuni deosebite. Lucrul mergea până a-colo, încât în unul și același articol, în art. 62, începutul articolului nu se potrivea cu sfârșitul.

Și mai prevede dreptul de a se numi agregați dintre străini, și mai cu seamă se prevedea că acestor agregați, care nu erau profesori, cărora legea însăși a dlui Dissescu le refuza o mulțime de drepturi ale profesorilor universitari, le conferea, cu toate acestea, dreptul de a lua parte în alegeri: la alegerea senatorilor universitari, la alegerea membrilor Senatului, universității, a decanului, a rectorului.

Când, mai târziu, s-a văzut care este alcătuirea legii, care sunt tendințele ei și în ce mod autorul proiectului își propunea să completeze personalul universitar, atunci și-au zis profesorii universitari că principalul motiv pentru care se prezenta legea era chiar dispoziționea aceasta, al cărei scop era să se introducă în universitate un foarte mare număr de agregați cu dreptul de vot, numiți după voia ministrului, cu scop de a răsturna majoritatea colegiului universitar.

Iată una din principalele cauze ale mișcării de la 1907. Și când se uită cineva la modul cum se constituiau universitățile în viitor și cum se numea noul personal, nu putea să mai aibă nicio îndoială.

Mai întâi, dl Dissescu spunea ieri cum că legea înființa foarte puține catedre, și a insistat asupra acestui punct.

Ei bine, memoriul profesorilor junimiști, – care sunt de bună credință – spune că se înființau 51 catedre noi, bob numărat.

Este adevărat că dl Vlădescu, în timpul celor doi ani de minister ai săi,[2] înființase alte 14, și nici la acelea nu se păzise legea, fiindcă se înființaseră catedrele fără să se ceară avizul Senatului universitar, cum cere legea. Cu modul acesta se făceau 68 de creațiuni noi într-un interval de doi ani.

În același timp dl Dissescu desființa patru catedre, așa că rămâneau 50 de creațiuni noi. Dar, pe când proiectul dlui Dissescu desființa patru catedre

1. În acel moment junimiștii erau despărțiți de conservatori.
2. 1904–1906.

cu intenţiune, mai desfiinţa alte cinci în alt mod, anume prin uitare. Acelea erau catedrele ocupate de titulari şi cu toate astea proiectul uita să le prevadă. Erau anume catedrele dlor: Mişu Săulescu, N. Atanasescu, Teohari Antonescu, a d-rului Thiron şi d-rului Teodori, ocupate de titulari şi existente de ani de zile.[1]

Când proiectul se prezenta în asemenea condiţiuni, când într-unul şi acelaşi articol de lege erau nepotriviri, când se uitau catedre existente, vedeţi până la cel punct eram eu justificat la „Dacia“ să presupun că în timpul alcătuirii proiectului său, memoria dlui Dissescu îi dedese greş.

Proiectul cuprindea tot felul de imposibilităţi. Afară de cele deja spuse, prin faptul că identifica cu desăvârşire cele două universităţi, ajungea la rezultatul curios că fiindcă la Bucureşti, la facultatea de medicină sunt trei clinici chirurgicale şi trei medicale, trebuiau şi la Iaşi să fie tot atâtea clinici, adică şase. Or, la Iaşi erau mai puţin de 200 de studenţi, iar la Bucureşti erau 800.

D-l Dissescu, în expunerea sa de motive, lucrare la care ţinea foarte mult, pentru că şi ieri a revenit asupra ei, afirmă că unul din dezideratele proiectului său de lege era de a da învăţământului universitar un caracter mai practic, şi în special facultăţile de ştiinţe trebuiau să ia acest caracter. Lucrul acesta şi miniştrii precedenţi îl avuseseră deja în vedere, şi dovadă e că se înfiinţase deja înaintea dlui Dissescu catedre de chimia tehnologică la amândouă universităţile, tocmai în scopul acesta.

Dar dl Dissescu, care afirma că tindea a da un caracter practic învăţământului şi care crea 54 catedre noi, desfiinţa tocmai catedrele de chimie tehnologică. Ce potrivire era dar în vederile d-sale din expunerea de motive şi cele din proiectul de lege?

Dar, dlor, ceea ce era mai grav în proiectul de la 1907, era modul cum înţelegea ministrul să se împlinească noile catedre create. Repet că era vorba de a se face vreo 54 numiri. Pentru 12 din aceste numiri, ministrul îşi rezerva pur şi simplu dreptul de a le face el, fără niciun control. Lucrul acesta nu s-a făcut la noi în ţară niciodată şi în nici o ramură de învăţământ, nici chiar în învăţământul primar. Totdeauna o numire în corpul didactic s-a făcut cu oarecare precauţiuni şi cu garanţii de capacitate. Că precauţiunile erau bine sau rău luate, aceasta este altă chestiune; dar legea totdeauna le-a prevăzut. Acum, pentru prima oară se ivea o încercare de a se face numiri curat personale.

---

1. În „Anuarul Ministerului Instrucţiei“ pe 1908 găsim pe N. Atanasescu profesor de chimie la Facultatea de Medicină din Bucureşti încă din 1888; pe Teohari Antonescu profesor de arheologie la Facultatea de Litere din Iaşi de la 1896; pe dr. C. Thiron profesor de patologie generală la Facultatea de Medicină din Iaşi din 1894; pe Mihail (Mişu) Seulescu îl găsim în „Anuarul universităţii“ pe 1926–1927 ca profesor de finanţe şi statistică din 1900: Cât despre dr. Theodory era probabil în ultimii ani, căci nu figurează în Anuarul ministerului pe 1908, iar în al universităţii pe 1926–1927 îl găsim trecut ca decedat fără a se arăta anul.

D-l Dissescu spune că aşa se face la Berlin; s-o fi făcând, dar nu se face la Bucureşti. Pentru profesorii universitari era o inovaţiune cel puţin neaşteptată, tocmai cu ocaziunea unei mase de numiri ca aceea pe care voia să o facă atunci. Să nu punem deloc la îndoială bunele d-voastră intenţiuni. Aţi spus că aveaţi în vedere pe dl Arion şi pe alţii. Foarte bine; dar oameni suntem, şi toată lumea ştie în ce împrejurări grele se află un ministru când are a lua unele hotărâri de natura aceasta. Şi nu putea Universitatea să nu se emoţioneze atunci când vedea creându-se precedentul acesta, cu atât mai mult cu cât proiectul de lege însuşi păcătuia în mod foarte grav, dându-şi pe faţă intenţiile ce avea.

Erau în proiect prevăzute catedre care în mod evident erau create pentru anumite persoane; proiectul era aşa făcut încât la o anumită catedră nu se putea numi decât o anumită persoană; se punea numele de mai înainte. Spre exemplu, se ştia pentru cine era înfiinţată catedra de literatura italiană de la Iaşi; pentru cine era creată catedra de chimie medicală, mi se pare tot de la Iaşi, când se punea condiţiunea că viitorul profesor de la această catedră trebuie să posede diploma de doctor în medicină şi pe aceea de licenţiat în ştiinţe.

Când se ştia că în toată ţara nu este decât o singură persoană care întruneşte condiţiunea aceasta, nu era evident pentru cine se înfiinţa catedra? Şi tot asemenea şi cu o altă catedră care se află exact în aceleaşi condiţiuni, se cereau două titluri în acelaşi timp: În drept şi în medicină, care, de regulă, nu se găsesc asociate în mâinile nimănui; dar s-a întâmplat că în momentul acela era un singur om care în ţara românească reunea aceste două titluri, şi legea dlui Dissescu tocmai acele titluri le cerea.

Când un proiect de lege se prezintă în condiţiunile acestea, el răstoarnă toată organizaţiunea învăţământului superior şi orice noţiune de morală; de aceea, când proiectul dlui Dissescu prezenta defecte aşa de fundamentale şi evidente, contraziceri de la un articol la altul sau chiar în acelaşi articol, măsuri personale atât de revoltătoare, ce era de mirare ca profesorii să se emoţioneze şi să pună în mişcare? Şi pe deasupra, ca să se mai încurce şi să se îngreuieze şi mai mult situaţia deja destul de grea a ministrului, mai vine un incident; vine faptul că raportor al proiectului de lege la Cameră se numeşte un personaj care nu era profesor universitar şi care a găsit de cuviinţă ca în raportul său să introducă nişte fraze şi nişte teorii cum nu se mai pomeniseră încă în ţara aceasta.

Iată, dlor, ce spunea dl Bădărău[1] în raportul său: „Este natural ca pentru mulţi profesori catedra să fie un simplu punct de sprijin pentru alte ocupaţiuni nu putem impune, prin urmare, profesorilor ca să-şi consacre tot timpul lor catedrei“.

Apoi, dlor, teoria aceasta n-a primit-o nimeni, niciun membru al corpului nostru didactic, mare sau mic; şi chiar cel mai slab profesor n-a avut niciodată ca să spună o asemenea enormitate.

---

1. Alexandru Bădărău, fostul ministru de justiţie. Vezi acest volum, p. .

Același raportor mai zicea că „Menirea agregaților este să înlocuiască pe profesori în concediu, să-i ajute, sau chiar să-i înlocuiască la examene“.

Un proiect de lege făcut în asemenea spirit trebuia să întâmpine opoziținea cea mai înverșunată, așa cum a și întâmpinat, și nu se poate aduce învinuire pentru aceasta nici profesorilor universitari, nici mie în particular, că am făcut imposibilă votarea lui.

Era o chestiune de principiu de cea mai mare însemnătate și mai cu seamă eu, care eram nu numai profesor universitar, dar și fost ministru al instrucțiunii de două ori, care avusesem onoarea sa fac să treacă un proiect de lege de importanța aceluia din 1898, care, în timp de 6 ani în minister, mă silisem să împing învățământul pe o cale cu totul deosebită de aceea pe care o dorea dl Bădărău, cum era să stau cu mâinile în sân și să las să treacă asemenea enormitate în precedentele noastre universitare? (Aplauze.)

Nu, dlor, universitatea și-a făcut datoria la 1907 cum a înțeles ea; este posibil ca să fi depășit ținta în unele puncte; e posibil să fi fost poate alte căi mai potrivite ca să-și ajungă scopul. Asta e altă chestiune.

În orice caz, bine sau rău, calea ce a urmat-o a dat un câștig: acela că nu s-a votat legea d lui Dissescu; și atunci când d-să se va mai liniști din tulburarea care i-a produs-o evenimentul acela, când se va mai împăca cu lucrurile petrecute și care nu se mai pot întoarce, va recunoaște și d-sa singur că proiectul d-sale putea să fie mai bun decât era, și mai bun nu cu puțin, ci cu mult.

Dar cu această ocazie să-mi fie permis să relev iarăși un punct din vorbirea dlui Dissescu, care constituie o nouă eroare, ca să nu zic o neexactitate.

D-sa a citat din discursul meu de la „Dacia“ o frază în mod necomplet, și suprimarea părții principale dintr-însa îi schimbă cu totul și spiritul și caracterul; d-sa a citat fraza aceasta: „Fac apel la profesorii care mă înconjoară, ca să nu lase să se introducă în universitate morala dlui Bădărău“.

D-lor, dacă ar fi fost așa nu ar fi fost bine, pentru că, cum ziceam adineaori, întrunirea era o întrunire curat politică și nu voiam eu a mă adresa în special profesorilor, cu toate că profesori erau destui în sală, după cum era dreptul lor.

Dar iată fraza completă: „Fac apel la aceia care mă înconjoară, foști și viitori sfetnici de toate treptele; la acest bătrân care de 50–60 de ani duce pe umerii săi viguroși sarcina treburilor statului, care în toată viața sa a fost cinstea personificată; fac apel la dăscălimea care mă ascultă și care își dă osteneala din greu ca să implanteze în sufletul tinerimii sentimentele de cinste și corectitudine; fac apel la d-voastră toți, cetățeni din toate treptele, care vreți ca cinstea să domnească în căminul d-voastră și vă conjur să nu lăsați cu niciun preț ca morala lui Bădărău să se implanteze în școală“.

Era dar un apel general pe care îl adresam tuturor celor ce mă ascultau, iar nu anume profesorilor ca profesori.

Faptul acesta se întâmplă acum a doua oară cu dl Dissescu.

Acum doi ani, când cu interpelarea pe care mi-a făcut-o în chestiunea instigațiilor mele din timpul revoluțiunii[1], iar așa i s-a întâmplat ca să citească schimbat o frază din broșura mea incriminată. Fraza era aceasta: „Pietrele se vor ridica singure să lovească, dacă am tolera ca alt sânge să mai plătească și drepturile câștigate ale lui Mochi Fischer“. Aceasta era fraza mea, frază pe care și astăzi o iscălesc, cum am iscălit-o și acum trei ani. Dl Dissescu a citit însă așa: „Pietrele s-ar ridica singure ca să lovească în guvernul conservator“.

Faptul acesta l-am relevat atunci și l-am consemnat în procesul-verbal al ședinței, constatare la care dl Dissescu nu a avut ce răspunde, fiindcă vă aveam martori pe toți d-voastră. Și acum se întâmplă a doua oară. Cred că în modul acesta e foarte greu să discute cineva. Foarte greu pe de o parte, dar foarte ușor pe de alta, fiindcă dacă un adversar politic e silit să recurgă la asemenea mijloace ca să te doboare, e cea mai bună dovadă că nu are argumente serioase; căci dacă le-ar avea, nu ar fi silit să recurgă la asemenea mijloace. (Aplauze.)

Acum trec la altă chestiune, care e poate cea mai însemnată din toate acele pe care le dezbatem.

Dl Dissescu m-a învinovățit pe mine că la 1907 am căutat să instig pe studenți la grevă.

Am vorbit despre lucrul acesta și am discutat cele două dovezi pe care d-sa le-a adus: Analele dlui Maiorescu și analele dlui Georgescu-Bârlad[2].

Când cineva învinovățește pe un om politic de lucruri așa de grave, el trebuie să fie înarmat în așa fel, încât să-l și zdrobească pe adversar, pentru că dacă nu, iese el însuși zdrobit din încercare.

O acuzare gravă ca aceasta, când nu este stabilită în mod indiscutabil, capătă un nume foarte urât și dă dreptul adversarului să-ți întoarcă învinovățirea, ceea ce eu voi face acum.

D-voastră, dlor, ne învinovățiți că am căutat să instigăm pe studenți în anul 1907. Ce veți zice d-voastră, dacă eu vă voi învinovăți că d-voastră i-ați instigat și i-ați pus în mișcare timp de 26 de ani neîntrerupți? Și eu, dlor, ceea ce afirm am să dovedesc cu fapte.

D-lor, până la 1884 nu se știa ce sunt tulburările de studenți.

Dl Ioan C. Grădișteanu: Dar la 1875 n-au fost tulburări studențești?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: La 1875 nu eram în țară și nu știu ce a fost.

Dl I. C. Grădișteanu: Dacă faceți istoria, trebuie să o faceți exact.

Dl V. *Vasiliu*: Vă înșelați, nu la 1875, la 1870.

Dl Ioan C. Grădișteanu: Și la 1870 și la 1875.

Dl Al. Tătăranu: La 1870 era Partidul Conservator la putere.

---

1. Vezi acest volum, sub nr. XXXI.
2. E vorba de ziaristul pomenit mai înainte.

Dl Ioan C. Grădișteanu: Tulburările nu puteau să fie făcute de guvern.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Tulburările nu puteau să fie făcute de guvern, nu este așa? Reținmărturisirea d-voastră.

La 1875 nu eram în țară și de aceea sunt silit să vorbesc cu începere de la 1884.

La 1884, dlor, s-a întâmplat la universitate un incident neînsemnat, între studenții în medicină și dl dr. Romniceanu. Știți urmările care au fost? Au fost că din acest incident au ieșit tulburările studenților care și-au luat imediat adevăratul lor caracter peste câteva zile, când studenții au huiduit și au fluierat în piața Teatrului pe Ioan C. Brătianu.

N-avea guvernul interese să facă aceasta, nu e așa, dle Grădișteanu?

Dl Ioan C. Grădișteanu: Nu, nu.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Atunci cine? (Ilaritate.)

Dl Ioan C. Grădișteanu: Poate că era o mișcare pur și simplu studențească. (Ilaritate.)

Dl dr. Gr. Romniceanu: Și drept răsplată partidul m-a lăsat 18 luni. A trebuit să cer eu să mă dea în judecată, spunând că nu mai pot servi un guvern în care strada dictează! S-a făcut cercetare compusă din cei mai mari dușmani ai mei și nu s-a găsit nimic contra mea. Afacerea o amintesc adversarii politici.

Dl Președinte, general C. Budisteanu: D-le doctor, vă rog să nu mai întrerupeți, că nu aveți cuvântul. Rog pe dl ministru să nu mai răspundă la nicio întrerupere.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nici n-am răspuns.

Eu eram profesor la universitate atunci și știu foarte bine cum s-au petrecut lucrurile.

Facultatea de medicină a fost închisă mai târziu, și închiderea facultății a avut de efect că în două săptămâni s-au terminat tulburările; însă țin să amintesc că tulburările au durat un an de zile, în care interval de timp nu putea niciun ministru să iasă pe stradă fără să fie insultat…

Când au venit însă evenimentele de la 1888, președintele studenților de atunci s-a arătat în balconul clubului din Piața Teatrului.

O voce: Care club?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Se știe ce club era la 1888 în piața Teatrului.[1] Merg mai departe, dlor senatori:

Se constituie societatea numită „Asociațiunea generală a studenților universitari români".

Asociațiunea aceasta, în primele ei timpuri, constituia o societate destul de recomandabilă, și acei care pe atunci se aflau în capul ministerului cultelor au căutat să o încurajeze.

---

1. E vorba de clubul conservator.

Îmi aduc aminte că în timpul congresului internațional de studenți, înființat de „Corda Fratres“ din Italia, eram la minister și am înlesnit și eu trimiterea unei delegații la Turin(80).

Dar, în anul când a fost ca întrunirea aceea internațională să se țină la Pesta, fiind anul 1901 sau 1902, președintele de pe vremuri al „Asociației“ a venit din nou să-mi ceară ajutor, și atunci era vorba de un ajutor mai serios, fiindcă voia să meargă un grup mai mare de studenți. Pentru considerațiile pe care orice om politic le va înțelege, îi răspund că nu-i pot da ajutorul. Știți bine care era starea spiritelor pe atunci, și aveam motive de a mă teme că mergerea studenților români la congres putea să dea loc la neajunsuri. Ca om care aveam răspunderea situației le-am zis: „Vă sfătuiesc să nu vă duceți“. Și am insistat mult pe lângă comitetul asociației ca să renunțe la voiajul acesta. N-am putut să-i conving. În cele din urmă președintele vine la mine și face ultima încercare. L-am refuzat din nou. Atunci el îmi răspunde:

„D-le ministru, faci rău că lași din mână o armă ca aceasta; dacă o lași d-ta, au s-o ia alții“.

Erau sau nu transparente cuvintele acestea, vă întreb? Transparența a rezultat și mai bine din aceea că, după ce l-am expediat pe acest negustor de instrumente, peste două săptămâni „Asociația“ s-a coborât în stradă, și ani de zile de-a rândul a provocat tulburări pe stradă, fiind eu ministru.

Acel domn care venea să-mi propuie târgul , să-mi ceara parale ca să nu las din mână instrumentul ce-mi oferea, este acela care pe urmă a căutat să organizeze congresul de la Ploiești, pe care deși îl oprisem mai dinainte, cu toate acestea au fost 47 de studenți care s-au dus și l-au ținut, în cap cu acest domn, care cu un an mai înainte venise la mine să-mi ofere de vânzare asociația.

Pe acest domn, împreună cu alți făuritori de tulburări, i-am eliminat din universitate. Peste un an am ieșit din guvern și acest domn a fost trimis în străinătate, nu se știe cu ce fonduri, căci el nu are nici o avere; iar după doi ani când acest domn se întoarce din străinătate, dl Dissescu îi prevede prin proiectul său de lege o catedră; catedră pentru un candidat care posedă în același timp două titluri pe care singur personajul în chestie le poseda.

Vă las pe d-voastră să trageți concluzie.

Dl I. Grădișeanu: D-voastră începeți istoria de la d-voastră. D-voastră faceți procesul.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Veți lua cuvântul când vă va veni rândul și vom fi gata să răspundem.

Dar, vedeți că vorbesc de lucruri pe care le știu, și aceste lucruri se întind pe un period de 26 de ani.

Mai târziu această societate „Asociația“, a ajuns sub președenția unui alt domn, un student de la teologie , sub a cărui conducere nu era cu putință să treacă cineva pe podul Mogoșoaiei, mai ales în zilele de duminecă, fără ca să se

întâlnească cu cetele de studenți, care pentru o cauză sau alta manifestau, dar totdeauna când guvernul liberal era la putere.

Pe acest domn am fost de asemenea silit să-l pedepsesc; dar după ce am ieşit eu din minister, el a fost numit funcționar, gras plătit în minister, iar mai târziu i s-a dat o bursă la Berlin pe timp de patru ani, fără să fi trecut niciun concurs, şi în contra recomandării facultății respective.

Dl C. Dissescu: Vă rog, care ministru a dat bursă acestui teolog?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Ah! În grea poziție mă puneți! Iar o să ziceți că mă leg de dl Vlădescu. D-sa i-a dat-o. (Ilaritate.)

Această societate avea resurse foarte restrânse. Nu știu cum se face că la aceste societăți cotizațiile se plătesc foarte neregulat, şi din această pricină nu-şi pot acoperi cheltuielile și mai totdeauna recurg la ajutorul ministerului. Dar în urma celor petrecute cu congresul de la Pesta, evident că am închis robinetul; dar rezultatul a fost că, de unde „Asociația“ ședea într-un fund de mahala, unde nu putea plăti chiria, deodată s-a instalat în Podul Mogoşoaiei, în piața Teatrului, drept în fața clubului conservator, într-un apartament cu balcon, la primul etaj, unde se plătea cel puțin 3.000 lei chirie pe an; iar președintele și membrii comitetului purtau ca ace de cravată chipurile conducătorilor oarecărui partid politic. (Ilaritate.)

S-a mai întâmplat încă ceva, când cu congresul de la Ploieşti. Eu ştiam de mai înainte ce se pregătea să se petreacă la congresul acela. Nici nu era greu de ştiut, căci studenții nu se ascund să spună ce au de gând să facă. De aceea am dat ordine prin care interziceam ținerea congresului. Studenții ezitau să se pună în conflict cu ministrul; dar atunci un om politic din Ploieşti, foarte cunoscut – să nu mă întrebați să-i spun numele (Ilaritate) – a venit la „Asociație“, în casa T r k[81], şi a ținut un discurs studenților îndemnându-i ca să vină la congres, că cetățenii îi vor primi cu brațele deschise, şi îi asigură că până în trei zile Haret va ieşi din minister.

Şi s-a ținut congresul; şi la gară nu le-a ieşit înainte studenților nici profesorii, nici şcolarii, ci toată gruparea politică care îi chemase şi care i-a primit cu acele faimoase coroane de flori, despre care s-a vorbit atunci. La congres au luat parte 47 de studenți şi cel puțin 47 de oameni politici din localitate. A fost un congres mixt; prin urmare, ar fi fost drept ca acel congres să nu conteze ca congres studențesc, ci ca congres politic, dar ținut cu studenții.

Ei bine, acum sper că s-a sfârşit cu această „Asociație“, căci a fost interzisă şi de Senatul universitar.

Dl C. Climescu: Avea aprobare?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Aprobare nu a avut niciodată, dar în cele din urmă a fost interzis formal studenților de a mai face

parte dintr-însa. Cu toate acestea, erau încă câțiva studenți de anul al treizecilea care au continuat a se intitula membri ai „Asociației“ (Ilaritate)[1]. Sper însă că zilele acestea se va termina cu ea așa cum a meritat, înaintea parchetului, deoarece în cele din urmă societatea s-a redus la un număr de escroci care umblă din casă în ca să să adune bani, înșelând lumea. Zilele trecute au fost la Huși, și până să prindă de veste poliția, ei fugiseră; dar i-a prins tocmai la R.-Vâlcea. Acum putem să punem cruce acestor scandaluri. (Aplauze.) Trec acum la societatea „Uniunea“.

Despre aceasta am puține de spus, pentru că este mai nouă. Când s-a înființat „Uniunea“, era tot cam prin anul când se țineau congresele societății „Corda Fratres“, și precum mai veniseră înainte la mine societăți să-mi ceară sprijinul, a venit și aceasta, și l-am dat cu cea mai mare bucurie, pentru că am văzut imediat calea pe care intrase Uniunea. Ea era o întrunire de studenți așa cum o doream și înțelegeam: Studenți care se întruneau ca să petreacă la un loc, să citească, să cânte, să danseze, așa cum se cuvine intre tineri; și nu o dată am avut bucuria să merg în mijlocul lor să petrec un ceas, două, în chipul cel mai plăcut. Au mers lucrurile destul de bine la început, până la o vreme când a venit și acolo să se bage coada politicii: și cel care a introdus-o a fost tocmai persoana de care vorbeați d-voastră ieri[2]; până la dânsa nu se pomenise politică în această societate. Acum, în timpul din urmă, s-a repetat aproape în mod identic scena de la 1902, „Uniunea“ nu-și putea plăti chiria a venit președintele ei să ceară ajutor. Nici eu nu stăm tocmai bine, pentru că la sfârșitul anului bugetar se găsesc cu greu bani; de aceea i-am spus: „Bine, să caut să văd din ce fond s-ar putea da 1-2.000 lei“.

Petiția a fost dată ia 27 februarie. De atunci nu era zi ca președintele „Uniunii“ să nu vină la minister să cerceteze rezultatul cererii sale. În cele din urmă s-a întâmplat incidentul pe care l-am povestit aici în Senat și pe care nu cred necesar să-l repet acum. Și după aceea, când a ieșit de la mine cu ultimul rezultat că nu pot da bani pentru ca să înlesnesc mijloace tulburătorilor, se întâlnește cu un funcționar de la ministerul instrucțiunii – lucrul acesta l-am aflat acum în urmă – și îi spune: „Dl ministru nu ne dă nicio speranță; atunci avem să căutăm și noi bani unde ne-om pricepe“!

Nu știu dacă au găsit banii ce le trebuia, dar curând după aceasta a apărut în aceeași gazetă, pe care nu vreau să o numesc, relația pe care o cunoașteți.

Proba pentru societatea aceasta va fi ușor de făcut. Ea nu are cu ce-și plăti chiria; dacă însă la Sfântul Gheorghe își va plăti chiria, să se știe că nu este cu banii mei; și atunci se va ști cu ai cui bani și-o vor plăti, iar calea pe care are să o urmeze de acum Uniunea va fi cunoscută de mai înainte.

Acum să trecem la evenimentele din urmă, și cu care voi încheia.

---

1. Despre acești „studenți în al 30-lea an” are Caragiale o minunată schiță umoristică intitulată „Atmosferă încărcată”.

2. Probabil e vorba de studentul pe care-l pomenise Dissescu în cuvântarea sa.

D-lor, eu am prezentat proiectul de lege privitor la catedrele universitare la 20 ianuarie 1909, adică acum 14 luni trecute.

Nu s-a întâmplat nimic, nici la depunerea proiectului, nici în urmă. Tocmai târziu de tot, când legea s-a discutat în Cameră și se și votase,[1] atunci a izbucnit mișcarea.

Una din primele manifestări a avut loc la Iași, prin greva studenților de la medicină. Și să-mi dați voie sa citesc un extract din gazetă, pentru ca să urmez și eu modul dlui Dissescu, deși nu dau mai mare importanță acestei citațiuni decât merită. De altmintrelea nici nu știu ce gazetă este, căci mi s-a trimis o simplă fâșie; după tipar parcă ar fi din „Evenimentul".

Și iată ce văd în acest extract: „La această întrunire a profesorilor s-a propus de către dl doctor…" oare să le spun numele? Sunt doi profesori care aparțin Partidului Conservator.

Voci: Da, da, spuneți.

Dl I. Grădișteanu: Facem istorie contemporană.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: La această întrunire s-a propus de către d-nii doctori Sculi, Juvara și alții, de la început asocierea profesorilor de la facultatea de medicină la greva studenților. Au fost contra acestei propuneri d-nii: doctor Demetriadi (liberal), doctor G. Thiron (liberal) și doctor E. Pușcariu (liberal). Chestia grevei, pusă la vot, a întrunit 7 voturi pentru, 8 contra, și o abținere.

Vedeți, dlor, ce situațiune.

Se mai înțelege ca studenții să se asocieze la greva profesorilor; dar să vezi profesori asociindu-se la greva studenților! Este în adevăr ceva fenomenal! Nu s-au asociat însă, din norocire, pentru cinstea și prestigiul facultății din Iași, dar n-a lipsit decât un fir de păr a se hotărî aceasta, fiind 7 pentru, 8 contra.

Trec acum la cele de la București, și în special vreau să mă ocup de chestiunea întrunirii de la „Dacia".

A ținut foarte mult dl Dissescu să stabilească că la întrunirea de la „Dacia" nu se adresa studenților, și că era departe de intențiunea organizatorilor ei, de a se adresa lor.

Eu voi căuta să restabilesc lucrurile cum s-au petrecut, și mă voi abține de a trage eu concluzii, fiindcă concluziile vor ieși de la sine.

Mai întâi vine întrebarea: erau studenți în sală?

Nu este întrunire publică la care să nu se găsească studenți în sală, fie ca curioși, fie ca convingere politică, asta este indiferent; dar se găsesc totdeauna. La „Dacia", însă, deunăzi, nu era vorba de 1 student, 2 sau 5; vorba este că majoritatea sălii era formată de dânșii; și am să citez organele d-voastră, precum a citit și dl Dissescu pe ale noastre.

---

1. Legea s-a votat la 18 martie 1910.

Iată: „Acțiunea“ zice: „A asistat o lume imensă, în care se putea vedea aproape toți profesorii universitari, numeroși fruntași conservatori-carpiști și conservatori-democrați, sute de studenți universitari“ etc. Asta o spunea organul d-voastră.

Mai iată „Ordinea“; mai întâi titlul: „Lupta între poliție și studenți“. Și apoi: „Marea majoritate a asistenței e alcătuită din profesori, institutori, studenți și intelectuali. Se văd de asemenea numeroase…“

Asta era o inovație.

Iată *„Conservatorul“:*

„Erau ieri la Dacia nu numai profesori și studenți, care dădeau sălii aspectul zilelor mari de luptă și viguroasă acțiune cetățenească“.

Tot așa „La Roumanie“ și „Epoca“. E nevoie să le citesc pe toate? Este exact același lucru în toate. Toate recunosc că publicul era format în cea mai mare parte de sute de studenți. Și era lucru lesne de prevăzut că era să fie așa; nu se putea altfel; o întrunire de profesori, și mai ales de profesori cu vază, cum putea întruni alt public decât acela pe care l-a întrunit?

După întrunire, a ieșit publicul pe străzi, cu dl Dissescu în frunte. Din cine se compune publicul acesta? Iată, vă citesc „Acțiunea“: „Putem menționa pe studenții: Enescu, Cocea, Arnagorian, precum și un student al cărui nume ne scapă“.

Nu citează pe altcineva; în tot publicul acela, pe care l-a torturat poliția, după clișeul obișnuit, nu se găseau decât studenți. Ce înseamnă aceasta decât că majoritatea spectatorilor și auditorilor era formată din studenți? Și aceleași citațiuni pot face din toate celelalte patru gazete pe care le am aici.

De la palatul poștelor, după ciocnirea cu poliția, ce face publicul? Se împrăștie? Nu; se duce la Uniune. Ce este Uniunea? Este un centru de studenți și acolo decid încercarea de grevă care a avut loc a doua zi de dimineață.

Cum puteți d-voastră contesta ceea ce este evidența însăși? Ați avut la „Dacia“ o întrunire pentru studenți și pentru profesori; nici nu vă puteați aștepta la altceva, în urma turnurii pe care ați dat-o apelului d-voastră.

Vin acum la oratori. S-a contestat cu energie cum că oratorii s-ar fi adresat unui public de studenți. Nu mă ocup decât de dl Dissescu, fiindcă cu dlui suntem în vorbă. D-sa spune: „Nu m-am adresat studenților; m-am adresat tinerimii“!

Mai întâi, distincțiunea aceasta subtilă să-mi dați voie să n-o înțeleg. Tinerimea care era în sală putea să fie tinerime mai bătrână și mai tânără. Era însă acolo tinerime de aceea care era încă pe băncile școalei, așa dovedesc informațiunile care se dau aici cu nume chiar. Pe urmă faptele petrecute în urmă: mergea la „Uniune“, mergea la universitate.

Dar să luăm cuvântările. Ce a spus dl Dissescu?

„Niciodată nu s-a vorbit în țara românească într-o întrunire publică în fața unei asemenea adunări. În acest public este o numeroasă tinerime, la formarea căreia am contribuit și eu. Am văzut și altădată tinerime în întruniri; am văzut-o la întruniri pentru chestia națională și m-a îmbărbătat. Azi o salut însă mai vesel,

pentru că o văd luptând pentru ea însăşi… Mă bucur că văd aici tinerime, nu pentru că vreau să participe la lupta mea cu d-nii Haret şi Brătianu, ci fiindcă vin aici să revendic cuvântul cinstei şi al datoriei. Nu mă ocup de catedre şi de profesori, vreau să ştiu numai dacă această tinerime va îngădui acelora care s-au făcut acuzatorii mei să vină astăzi… voi fi fericit, în interesul universităţii, să nu văd această lege în Senat; personal nu mi-ar părea rău, căci aş dori să vorbesc încă o dată acolo în numele tineretului universitar, pentru a veşteji necinstea politică".

Aşadar, acum procesul se pune, nu între noi, banca ministerială – pentru că şi pe dl Brătianu l-aţi cuprins în interpelare – şi d-voastră, ci între tinerimea care stă pe băncile şcoalei şi noi. Cum vreţi d-voastră să se caracterizeze mai bine o situaţiune decât aşa?

Fraza aceasta este repetată în toate gazetele pe care le am aici. Iată cum relatează şi „Epoca" lucrurile petrecute: „Vorbirea dlui Dissescu": „Sunt mândru de studenţimea pe care o văd în faţă, căci azi vin pentru ei şi pentru cauza lor".

Voia dl Dissescu să-i citez numaidecât cuvântul studenţime; iată-l. Şi aceasta nu este descrierea unei gazete liberale; n-am scris eu „Epoca". Deunăzi venisem cu notele stenografice luate chiar în sala de întrunire, dar d-voastră aţi spus că nu le admiteri pentru că au fost luate de un prieten al meu. Dar acum iată relatări făcute chiar de gazetele d-voastră!

Ei bine, dlor, lucrul acesta pe care nu l-am admis la 1907 şi am refuzat să mă asociez la dânsul, îl înţeleg încă şi mai puţin astăzi; şi cu atât mai puţin îl înţeleg, cu cât, înaintea acestui public, format în cea mai mare parte de studenţi, nu s-a tratat numai chestiunea universitară. Aş mai fi înţeles să mă puneţi pe mine în judecata studenţilor, şi să faceţi apel la dânşii ca să mă împiedice de a face o lege. Dar acolo chestiunea universitară n-a fost decât un incident, un pretext pentru a se spune alte lucruri pe care convocatorii întrunirii le-au avut în vedere.

N-am să mă refer decât la o singură cuvântare, aceea d-rului Istrati, fost ministru şi om care nu mai este de prima tinereţe, când avântările oratorice pot duce pe om să spună lucruri pe care nu vrea să le spună. Şi vă întreb pe d-voastră: admiteţi ca un fost ministru, profesor universitar, să vină să reediteze în faţa unui public de studenţi calomnia mizerabilă a Răteştilor? (Aplauze) Admiteţi d-voastră ca un om ca d-rul Istrati să vorbească studenţilor de 11.000 de ţărani omorîţi la 1907?

Dl C. Costescu-Comăneanu: Aceasta este o crimă de *lèse-nation!*

Dl Pavel Brătăşeanu: Câte crime de acestea aţi comis d-voastră!

Dl Preşedinte: Vă rog nu întrerupeţi.

Dl Spiru Haret ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Luptele politice au şi ele marginile lor; sunt limite peste care unui om cumpănit la minte nu-i este permis să treacă, şi sunt unele împrejurări, cu deosebire, când o greşeală comisă capătă o înzecită şi însutită însemnătate. A veni cineva să verse, până şi în sufletul tinerimii, otrava de care vorbea ieri dl Dissescu, a fierii pasiunilor politice sub forma lor cea mai urâtă este, cum zicea dl Costescu-Comăneanu, o adevărată crimă de lèse-naţiune. Înţeleg, noi oameni amărâţi, decepţionaţi, care

am văzut o omenire sub fața ei cea urâtă, să fim porniți să vedem lucrurile în negru; dar să băgați în capul tinerimii, care acum iese la lumină, care acum doar vede cerul albastru, și nu are să-l mai vadă mâine, după acum să-i băgați în minte că toți oamenii care conduc această țară sunt niște ticăloși și asasini de țărani? Aceasta e o adevărată crimă. (Aplauze, bravo.)

Și cel puțin dacă ar fi un fapt care să aibă temei; dar lucrurile sunt recente, nu sunt decât trei ani de atunci, și nu ați putut uita deja prin ce momente ați trecut atunci și d-voastră, aceia care ați inventat – nu ați inventat d-voastră, ci cel mai mizerabil pamflet, – pe acei 11.0000 țărani omorâți. Cine i-a numărat? „Adevărul". Și d-voastră vă faceți editori responsabili ai „Adevărului" în fața tinerimii! (Aplauze.)

Dl I. Grădișteanu: Era datoria d-voastră să stabiliți lucrurile.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Vi s-au spus de pe banca ministerială și cuvântul primului-ministru al țării valorează mai mult decât cuvântul unei bande de jidani puși în solda cauzelor străinilor. (Aplauze prelungite.)

Dl I. Grădișteanu: Nu trebuia să refuzați dosarele, dacă voiați să se stabilească adevărul.

Dl P. Brătășanu: Dl Dissescu a cerut dosarele, și dl prim-ministru a făcut apel la patriotismul dlui Dissescu să nu le mai ceară.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Și patriotismul dlui Dissescu s-a manifestat prin gura dlui dr. lstrati. Nu vă fac compliment. Le veți vedea dosarele când veți veni la putere.

Dl P. Brătășanu: Dacă le vom mai găsi!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Le veți găsi; dar veți vedea dacă vă va da mâna să le dați pe față.

*Dl P. Brătășanu:*Noi nu ne-am amestecat în răscoale.

* * *

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor, să merg înainte. Aceasta este a treia ședință care ocupă Senatul cu această afacere. Sunt obosit și eu și nu vreau să vă obosesc și pe d-voastră.

Vin la legea din 1910. De ce nu am prezentat-o Senatului? Aceasta mă întreabă dl Dissescu prin interpelarea d-sale.

Cuvântarea d-sale s-a compus dintr-un preambul și din corpul însuși al interpelării. Preambulul l-a dezvoltat timp de cinci ore, iar interpelarea cinci minute, căci interpelarea propriu-zisă, chestiunea votului legii, atât a ocupat la sfârșitul cuvântării d-sale de ieri.

Aceasta mă obligă să lămuresc înaintea d-voastră rostul legii de deunăzi. De vreme ce această lege nu a venit încă în discuțiunea d-voastră, e bine să fiți luminați asupra ei.

Ce e această lege din 1910?

Dl Dissescu spune că e o imitație a legii sale din 1907.

Dacă ar fi să ne punem pe terenul acesta, aș putea și eu foarte lesne să zic că legea d-sale e imitația legii din 1898, căci tot atâta potrivire e între legea de la 1898 și legea d-sale, cât e între legea mea de la 1910 și aceea din 1907 a d-sale.

Proiectul meu a fost depus la Cameră la 20 ianuarie 1909, acum 14 luni și jumătate. Nicio vorbă nu s-a făcut asupra ei nici în afară din universitate, până în ziua de 11 martie, când această lege a fost votată la Cameră. Ea stătuse în discuțiunea comitetului delegaților vreo 4 zile; au mai trecut încă vreo 10 zile după depunerea raportului comitetului de delegați discuțiunea publică a durat 4 zile pentru trei articole. Și în tot acest interval de timp, nimeni n-a zis nici un cuvânt; și însăși universitatea, care în urmă s-a arătat așa de alarmată, n-a zis nimic până în ultima zi când legea se votase de Cameră.

D-lor, daca aș fi bănuitor cum e dl Dissescu, aș putea zice că universitatea n-ar fi trebuit să lase lucrurile până în momentul din urmă, când nu se mai putea aduce legii nici o modificare, și când, prin urmare, cuvântul universității nu mai putea să fie utilizat. Era logic ca universitatea să-și fi spus cuvântul atunci când putea să se țină seamă de dânsul.

Când nu m-am opus ca delegații secțiunilor Camerei să introducă modificări în lege, când și în Cameră s-au introdus alte modificări, nu e nimeni în drept să presupună că singurul cuvânt al universității nu ar fi fost luat în seamă.

Așa fiind, zic, e de mirare că tocmai după ce se votează legea de Cameră, vine și Universitatea din București și cere, cu violența pe care o știți, ca legea să nu meargă mai departe.

D-lor, eu, dacă aș fi fost dominat de personalitatea mea atât cât sunt alții, aș fi putut să merg foarte bine înainte, fiindcă eram cu desăvârșire acoperit din punctul de vedere legal, și-mi era foarte lesne să aduc legea și la Senat și cred că puteam avea speranță că s-ar fi votat și aici, cum s-a votat și dincolo.

Credința mea, însă, e că o lege care se aplică în condițiuni anormale nu are șansa de a da bune rezultate; și dacă o lege nu poate să îmbunătățească o stare de lucruri, ea este inutilă. Iată pentru ce am lăsat să mai treacă vreme, să se mai potolească patimile și, eventual, să se îmbunătățească legea dacă va fi nevoie.

Să vedem acum prin ce se caracterizează legea aceasta?

După cum spuneam, ea nu are decât trei articole.

Primul prevede creațiunea a 17 catedre noi, vorbesc de proiectul prezentat de mine; al doilea articol prevede modul de ocupare a acestor catedre și al treilea stabilește incompatibilitate între chemarea de profesori la Facultatea de Drept numiți în urma legii acesteia și profesiunea de avocat sau de magistrat. Aceasta era toată legea.

Ei bine, dlor, puteți judeca numai din această enumerare câtă potrivire poate să fie între legea de acum, care nu răstoarnă nimic din legea actuală, și proiectul din 1907, care răsturna totul.

Mai întâi, în ceea ce priveşte recrutarea personalului. Din 21 catedre câte cuprinde legea votată de Cameră, eu cerusem 17, şi Camera a mai adăugat 4. Proiectul prevede că pentru 12 din ele numirile să se facă prin concurs. După legea actuală, numirile se fac după scrieri şi lucrări şi numai când nu se poate face în felul acesta, se recurge la concurs. Pentru cei 12 profesori de la Drept, proiectul prevede că se ţine concursul înaintea unei comisiuni compuse din cinci membri, din care doi profesori numiţi de facultate, doi membri numiţi de ministru, ori dintre profesori ori dintre magistraţii superiori, plus unul din cei doi decani, care, zice legea, va fi numit de ministru. A treia chestiune care a fost criticată, a fost chestia incompatibilităţilor între chemarea de profesor la Facultatea de Drept şi profesiunea de avocat sau magistrat. Acestea sunt punctele în cauză şi nici nu puteau să fie mai multe.

Am să caut să lămuresc pe fiecare cât voi putea mai scurt.

Mai întâi chestia concursului. Se zice: Pentru ce să se ţie concurs, şi cu o comisie aşa cum ai prevăzut-o d-ta, şi să nu se recruteze după legea veche? Răspund: Altceva este când ai să numeşti un singur profesor şi alta este când se numesc 12 deodată. Stocul din care avem să luăm pe viitorii profesori de la drept se cunoaşte şi se ştie că persoane care să fie numite pe baza lucrărilor lor ştiinţifice nu sunt suficiente în acest moment. Aşa fiind, trebuia să recurgem la altă cale, şi calea era tocmai aceea pe care însăşi legea o prevede, în caz când după primul mod nu se poate face numirea.

De ce comisia să fie constituită aşa cum este? S-a zis că scopul meu era ca să-mi fac comisie după plac, cu majoritatea membrilor numiţi de mine, pentru ca rezultatul concursului să fie acela dorit de mine.

Mai întâi să citesc legea cum este azi:

„*Art. 70.* – Concursul se va ţinea înaintea unei comisiuni compuse din trei profesori, numiţi de decan, dintre profesorii facultăţii care reprezintă specialitatea pentru care se face concursul sau specialităţile înrudite, şi din doi profesori universitari numiţi de ministru; preşedintele se va numi de ministru dintre membrii comisiei“.

Vasăzică, după legea actuală, ministrul numeşte doi membri; dar în comisie, aşa cum o propuneam eu, câţi numeşte ministrul? Numeşte doi, după cum este scris expres în lege. Dar mai numeşte pe decan. Apoi se poate spune că aceasta este numire, când decanul este ales de înşişi profesorii, şi mai ales în împrejurările de faţă, când decan la Bucureşti este dl Dissescu şi la Iaşi dl Alexandrescu[1], ale căror credinţe politice sunt cunoscute? Este serios a se pretinde că o asemenea comisie este o comisie făcută pe sprânceană?

D-lor, înţelegeam ca cu universitatea să se discute pe chestii de principii.

---

1. E vorba de profesorul Dimitrie Alexandrescu, amic politic al lui Dissescu şi Take Ionescu.

Nu-i plac catedrele cutare, foarte bine; nu-i place să fie concurs, foarte bine; dar să se afirme un lucru care nu este exact, aceasta n-am înțeles-o; și neexact era că comisia de examen era o comisie formată în majoritate din oamenii ministrului.

Dl C. G. Dissescu: Vezi că acolo introduceai un element străin de universitate.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Vin și la aceasta. Am aici memoriul universității și în el se spune, și este și subliniat, că comisiunile vor fi făcute în majoritate de ministru.

D-lor, oricine înțelege că o discuție se poate pune pe baze mai mult sau mai puțin exacte: dar cu universitatea nu. Trebuia ca acest argument să lipsească, pentru că strica toată valoarea restului.

Acum vin la chestiunea elementelor străine. Aceste elemente străine se puteau lua dintre magistrații de la Curtea de Casație și de la Curtea de Apel. În cele din urmă, puteam să renunț la cei de la Curtea de Apel și să rămână numai cei de la Curtea de casație. Se zice însă că membrii aceștia vor fi numiți pe sprânceană de ministru. Daca este de presupus măcar că magistrații de la Curtea de Casație pot fi oameni care să fie la ordinele unui ministru!

D-lor, eu nu am înțeles lucrul așa; căci dacă ar fi să-l înțeleg ca d-voastră, dacă aș avea și eu despre magistratura supremă a noastră aceeași părere pe care o aveți d-voastră, de, nu știu la ce consecințe aș ajunge.

Dl P. Brătășanu: Dar ați uitat de când spuneați că magistratura este a dlui Bădărău?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Tocmai, aveați magistratura numită de d-voastră.

Dl I. Grădișteanu: Și acum pe a d-voastră.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu era încă numită și deci mă adresam magistraturii d-voastră. Și acum d-voastră nu aveți încredere în acea magistratură pentru că spuneți că are să fie la ordinele mele? Eu nu știu ce ofensă mai gravă se poate face unui corp respectat ca acel al magistraților decât aceasta, de a se putea spune despre dânsul că se poate pune la ordinele cuiva, pentru ca să facă o treabă urâcioasă ca aceea de a scoate din urnă pe un nedemn, pentru hatârul ministrului. Dacă d-voastră vă convine să aruncați în fața magistraturii această ofensă, vă privește. Eu nu am înțeles așa lucrurile. Eu am avut încredere în magistratura superioară a țării, convins fiind că acești magistrați sunt foarte bine în măsură ca să ia loc alături cu profesorii universitari în aceste comisiuni de examinare. (Aplauze.)

Nevoia care m-a făcut să alerg la membrii de la Curtea de Casație a fost de ordin pur material și este ușor de înțeles. Aveam să fac 7 comisiuni și în cele două facultăți la un loc nu sunt decât 16 profesori titulari, și trebuiau câte cinci examinatori în fiecare comisie; de unde era să-i iau? Ar fi trebuit să dureze examenele patru ani de zile, căci ele reclamă publicațiuni și formalități lungi și grele. Ar fi trebuit dar să las facultățile de drept să vegeteze în tot acest timp, și

aceasta pentru ce? Pentru a nu intra și magistrați superiori în comisii, susceptibilitate pe care eu nu o înțeleg.

Vin la chestiunea incompatibilității. Liber este fiecare să creadă că este bine sau rău să se stabilească această incompatibilitate, și eu sunt poate dintre cei mai puțin chemați ca să judec acest lucru. Dar înțeleg să se discute lucrul din punct de vedere obiectiv, nu așa precum se discută. Și în orice caz, înțeleg ca corpurile constituite, precum și particularii, să-și spună părerea lor în toată libertatea, iară a avea pretenție cineva să-și impună voința sa Corpurilor legiuitoare, care sunt în drept să legifereze așa cum înțeleg ele.

D-lor, mai este încă o învinuire care mi s-a adus. Aceea că s-au prevăzut în lege catedre pe care universitatea nu le-a cerut: și încă la „Dacia"…

D-lor, puține cuvinte mai am de spus și voi termina.

Mi s-a făcut învinovățirea că prin acest proiect de lege am prevăzut catedre pe care universitățile nu le ceruseră; ba încă, pa această bază, la „Dacia" mi s-a spus că am înșelat țara.

D-lor, este un lucru foarte ușor de constatat dacă am înșelat țara sau nu.

Proiectul de lege cuprindea 17 catedre. Camerele sunt absolut libere să adauge ori să scadă oricâte catedre ar vrea, fără să aibă trebuință a cere avizul cuiva. Din cele 17 catedre, 12 erau de drept – 6 la București și 6 la Iași. Înșiși oratorii de la „Dacia" au spus că sunt în afară din cauză aceste catedre, că pentru ele s-a cerut avizul. Bine că se recunoaște măcar atâta. Dar pentru celelalte 5 catedre? Catedra de matematici din București a fost cerută în 1909; catedra de arheologie a fost cerută la 11 ianuarie 1907; catedra de geografie de la Iași a fost cerută la 15 iunie 1906; aceea de farmacologie a fost cerută de nenumărate ori, și acum este o cerere nouă. Pentru toate acestea am avizele date în toată regula de Senatul universitar, unit cu colegiul facultății respective, așa cum cere legea. Doriți dosarele? Vi le dau, dar trebuie să mi le cereți.

Dar mai este una care este cea mai discutată, este catedra de anatomie de la facultatea din București, cerută cu adresa no. 140 din 10 iunie 1902 de Senatul universitar, unit cu colegiul profesorilor de la facultatea de medicină, trecut în consiliul permanent și aprobat de unanimitatea consiliului universitar, compus din d-nii: Dumitrescu-Iași, Bianu și Coculescu.

Dl I. Grădișteanu: Putea să fie avizul cerut și din secolul XVIII! (Ilaritate.)

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Aș vrea să știu care este limita de timp până la care recomandațiile facultăților au valoare; în lege nu este spus aceasta, dar eu aș fi mulțumit dacă mi s-ar indica. Ar trebui, după d-voastră, să se țină seamă de recomandațiile făcute acum o lună și de cele făcute acum un an, nu?

Dar, dlor, mai mult decât atât; mi s-a spus: Cum ai făcut d-ta o lege fără să ne întrebi și pe noi?

D-lor, în ceea ce privește alcătuirea materială a legii, puteți să vă închipuiți că nu eu, calculator, – și nu dansator cum cerea dl Dissescu – eram să mă apuc

să fac o asemenea lege. M-am sfătuit și eu cu alții și m-am sfătuit cu acela care era cel mai indicat pentru aceasta, cu colegul meu de la justiție, care este în același timp și unul din cei mai distinși profesori de drept, și articolele cele mai însemnate din lege, pot zice, sunt alcătuite de dlui[1].

Și afară de aceasta, am mai avut o consultație foarte prețioasă, al cărei text scris de mâna autorului l-am conservat, al unui alt profesor, care nici măcar nu se poate spune că este partizanul meu politic. Dacă m-ar fi autorizat, v-aș fi spus numele lui.

Voci: Spuneți cine e.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu cred că-l pot spune neautorizat.

Dl C. G. Dissescu: Mă rog, dacă sunt eu, spuneți.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Mă tem să nu-l expun fulgerelor d-voastră.

Dl C. G. Dissescu: Mă rog, dacă mă privește pe mine, spuneți.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor, mai mult decât atât, am făcut ceea ce nu s-a făcut până acum. Am avut convorbiri lungi și de mai multe ori, cu facultățile însăși, la ele acasă.

Dl Dissescu și dl V. Ursianu, care sunt de față, pot s-o spună. Am avut 2 ori 3 întruniri la Facultatea de Drept din București, întruniri care durau până la 12 și 1 noaptea, pentru ca sa punem primele începuturi ale organizării acesteia.

O întrunire am avut și la Iași cu colegiul universitar. Dar, dlor, mai am încă ceva.

Dl C G. Dissescu: Dă-ne părerea de adineauri.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Când mi s-a dat avizul acela, cel care mi l-a dat nu m-a autorizat ca să vorbesc de dânsul: dar îl am aici și pot să vi-l arăt.

Iată-l. (Ilaritate.)

Dar, dlor, convorbirile pe care le-am avut la facultate, și avizele individuale pe care le-am avut, nu sunt singurele dovezi cum că legea nu a fost făcută prin surprindere.

Facultatea de Drept din București, spre exemplu, la 5 octombrie 1909, îmi face adresa aceasta, care poartă no. 501:

„Catedrele de la doctorat, nefiind prevăzute decât prin buget, corpul profesoral al acestei facultăți, însuflețit de aceleași simțăminte ca și în trecut pentru organizarea doctoratului, vă rog să alcătuiți cât de curând legea pentru înființarea catedrelor de care se simte nevoie și care au fost încuviințate și de Senatul universitar în ședința din 29 februarie 1908.

---

1. E vorba de Toma Stelian, profesor de drept comercial la Facultatea de Drept din București.

Cu aceasta ocazie, profesorii facultății sunt de părere a se crea și catedra de drept comercial maritim, de care se vorbește în menționatul proces-verbal".

Și la aceasta eu răspund, sub no. 69.489 din 12 octombrie 1909:

„Avem onoare a răspunde la adresa d-voastră no. 501 din a. c. că legea pentru înființarea catedrelor de la doctorat este deja depusă în Cameră."

Va să zică, facultatea din București cere însăși să se depună legea, și a fost încunoștințată la 12 octombrie 1909 de existența acestei legi.

Dacă, cine știe din ce întâmplare, nu ar fi putut avea cunoștință de dânsa, putea să o ceară, că era publicată în toate părțile; se împărțise tipărită la Cameră.

La Iași, la 19 februarie 1909, iată ce primesc din partea universității; adresa este semnată de dl Matei Cantacuzino:[1]

„Consiliul facultății juridice a Universității din Iași, în ședința de la 17 februarie curent, luând cunoștință de proiectul d-voastră de lege cu privire la înființarea de catedre noi la această facultate, m-a însărcinat să vă spun următoarele deziderate ce le-a formulat, și anume:

1. Pe baza motivelor anterior expuse, și în conformitate cu programul ce vi s-a înaintat prin raportul no. 294 din 23 noiembrie 1908, consiliul vă roagă a propune înființarea catedrelor recunoscute ca necesare prin zisul raport, și anume: (Urmează aici lista celor 6 catedre).

2. Consiliul roagă a se prevedea și preciza prin lege că profesorii actuali vor putea, după o simplă recomandare a facultății respective și fără a fi supuși unui concurs, să ocupe catedrele nou înființate din specialitatea lor.

3. Pentru a se evita o situație nedreaptă, consiliul a exprimat părerea de a se generaliza dispoziția din art. 3 din proiect, în sensul ca și profesorii actuali, care vor renunța la cariera de magistrat sau de avocat, să beneficieze, ca și cei nou numiți, de sporul de salariu prescris prin zisul articol.

S-a mai exprimat părerea ca această renunțare să fie pe viitor obligatoare pentru profesorii nou numiți".

Dezideratele exprimate în această adresă au fost toate satisfăcute prin modificările pe care le-a adus proiectului comitetul delegaților Camerei.

Vasăzică, facultatea de la Iași admite legea așa cum este făcută în întregimea ei. Apoi, dlor, în aceste condițiuni, vă întreb: Seamănă situațiunea de acum cu cea de la 1907? Una din cele două universități admite legea în totul și vine chiar acum, după ce a început agitațiunea din București, cu noua adresă, în care recunoscuse trebuința ineompatibilităților, exprimă dorința ca comisiunea să nu cuprindă pe membrii de la Casație – și aceasta este chestiune care se poate discuta – pe câtă vreme cea de la București zice: Nu, legea trebuie în totul respinsă; pe câtă vreme eu aveam la îndemână adresa care angaja o întreagă universitate față de cealaltă, înțelegeți bine că mi-ar fi fost ușor să merg mai departe. Nu aveam în fața mea

1. Matei Cantacuzino (m. 1925), profesor la Facultatea de Drept din Iași, mai târziu a fost ministru.

nici demisiunea în bloc a profesorilor, nici opoziţiunea unanimă a ambelor universităţi, până şi a partizanilor mei politici. Şi cu toate acestea, pentru motivele pe care le-am spus adineauri, am socotit de cuviinţă să amân legea până ce vor veni vremuri mai bune. Acesta este răspunsul pe care îl dau dlui Dissescu.

Acum, dlor, ca să închei, voi ridica încă o mică chestiune. Mi s-a spus că ating prin legea aceasta autonomia universităţilor. D-lor, mai întâi, apriori, socotesc că sensul cuvântului acesta de autonomie a universităţilor pot să-l înţeleg cel puţin tot atât de bine şi eu ca şi oricare altul dintre profesorii universitari; mai întâi, pentru că sunt unul dintre cei mai vechi profesori, – 32 de ani împliniţi; al doilea, pentru că ceea ce se numeşte autonomia universităţilor eu am constituit-o prin legea de la 1898. S-a spus la „Dacia“ că lucrul este neexact, dar ceea ce este inexact este ceea ce s-a spus la „Dacia“ în această privinţă. Toată lumea spune, până şi memoriul profesorilor universitari: D-le ministru, respectaţi autonomia pe care d-voastră aţi creat-o!

Dl C. G. Dissescu: Rectorul spune că dlui a creat-o în calitate de raportor al legii[1].

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: În orice caz, este stabilită prin legea de la 1898, pe care eu am iscălit-o.

Dl C. G. Dissescu: Aşa este.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dacă este aşa, ce sens are învinuirea aceasta că s-ar fi atins autonomia universităţilor prin legea care s-a pus în dezbatere? Unde e autonomia implicată, atunci când noi cerem ca să fie incompatibilitate cu profesiunea de avocat şi de magistrat? Ce are a face autonomia aici? Sau când, pentru o nevoie care ne strânge acum de gât, cerem ca să fie doi membri de la Casaţie alături cu profesorii universitari? Dar întru ce scade prestigiul universităţii prin această alăturare? Oare magistraţii superiori sunt nedemni de a sta alături pe scaun cu profesorii de la universitate? Întreb dar încă o dată: În ce constă această atingere a autonomiei universităţii?

În nimic. A fost un argument inventat pentru trebuinţa cauzei.

Dl C. *G. Dissescu:* De cine era inventat?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice:

Vreţi ca eu să fac cercetarea aceasta? N-am nicio trebuinţă. Mă găsesc în faţa unui fapt, nu mă lupt cu anumite persoane.

Dl C. G. Dissescu: Aduceţi acuzaţiuni grave universităţii.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Eu nu aduc acuzaţiuni grave universităţilor, dar acum îndată voi aduce acuzaţiuni grave altcuiva, anume celor care, la 1907, au adus în realitate atingere gravă autonomiei universitare; întâi prin nerespectarea art. 70 din legea învăţământului secundar şi superior, care spune că: Înfiinţările de catedre noi nu se pot propune

1. E vorba de C. Dimitrescu-Iaşi, care a fost în 1898 raportorul legii învăţământului secundar şi superior, în care s-a introdus principiul autonomiei universităţilor.

Camerelor decât după ce se cere avizul universităților, și d-voastră n-ați luat acest aviz; al doilea, s-a adus atingere prestigiului universității, atunci când oamenii politici, care nu fac parte din universitate, au curajul să spună că cutare catedră a dat-o cutărei persoane, înainte măcar de a se face concursul; al treilea, se atinge prestigiul universității atunci când, ca la 1907, un ministru spune că nu este nevoie să se consulte profesorii universitari pentru o lege universitară, pentru că nici cârciumarii nu se consultă când se face o lege a cârciumilor.

S-a mai adus gravă atingere prestigiul universității atunci când același ministru a cutezat să amenințe pe profesorii universitari că, dacă nu se vor astâmpăra, îi va trata ca pe alegătorii din Verde.

Iată atingeri ale autonomiei universității, dar nu la mine să le căutați, căci n-am niciuna.

Nu eu am să ating prestigiul universității, căci sunt profesor universitar și mă mândresc cu această demnitate, mai mult decât cu aceea de ministru pe care o ocup în mod trecător, pe câtă vreme universitar voi fi cât voi trăi, și, dacă am ajuns ministru, am ajuns pentru că am fost profesor universitar, iar nu am ajuns profesor universitar pentru că am fost ministru. (Aplauze.)

De altmintrelea, dlor, universitățile țin să separe pe prieteni de neprietenii lor, eu am dreptul să fiu surprins că mă văd trecut de odată în categoria din urmă, pentru că, ca să nu vorbesc de universități în genere, ci numai de facultățile de drept în special, deși n-am onoarea să fiu profesor al lor, însă pot să spun, punând toată modestia la o parte, că puțini miniștri vor fi care să fi făcut pentru facultățile de drept atât cât am făcut eu. Știți cum aceste facultăți vegetau în cele mai grele condițiuni, în prima linie din cauza lipsei de personal, când se treceau pe an peste 3.000 de examene numai cu 12 profesori, care de oțel să fi fost și tot nu puteau să reziste chiar numai la povara aceasta deprimantă a examenelor; cine n-a făcut examene ca profesor nu poate ști ce va să zică povara aceasta. Cine v-a dat conferențiarii cu însărcinare anume de a vă ajuta la examene? Cine luptă de 8 ani de zile, fără un moment de slăbire, pentru ca să dea facultăților de drept numărul de profesori de care au nevoie, pentru ca să se împlinească lipsurile existente? Și d-voastră nici un vreți să recunoașteți greutățile cu care am avut așa de mult de luptat pentru ca să pot prezenta legea pe care căutați s-a azvârliți la o parte. Cine a dat profesorilor taxele pentru examen, ceea ce îmbunătățește într-o măsură foarte însemnată situațiunea lor materială, și face chiar profesorilor de la drept o situațiune mai bună față cu celelalte facultăți.

În fine, ca să fac aluziune a un cuvânt zis la „Dacia“ deunăzi, mi se spunea că, decât să înființez catedrele de la facultățile de drept, mai bine să fac burse la studenți.

Sunt burse la studenți prevăzute în buget; dar, în afară de buget, eu am mai făcut burse sub altă formă, fiindcă eu am înființat cantinele universitare și căminul studenților, care dau mijloc de trai la sute de studenți. (Aplauze.)

Și chiar în momentul acesta sunteți chemați să vă ocupați de organizarea acestor cantine, pentru care și localul și fondurile vi le-am pus la dispoziție. (Aplauze.)

Prin urmare, înlătur foarte ușor și fără niciun fel de amărăciune de altminteri, învinuirea aceasta ca m-aș fi făcut vrăjmaș al universității.

Omul, când e supărat, pare că vede vrăjmaș și în umbrele de pe pământ. Cândva vrea Dumnezeu să mă liberez de greutățile sarcinii actuale, o să se judece lucrurile cu mai multă dreptate, și-mi place a crede că mulți din aceia, care zilele acestea mi-au făcut atâtea amărăciune sufletească, se vor căi de nedreptatea lor de acum…

Dl C. G. Dissescu: Tot ca mine vorbești și d-ta…

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dar eu nu le cer aceasta. Așa cum sunt, îmi voi căuta de treabă înainte. Dacă va fi posibil să treacă legea, va trece; dacă nu, nu va trece; o veți trece d-voastră, sau altcineva care va veni. Nu-mi va părea rău. Lucrul de care îmi pare rău însă, e că, cu frământările acestea, cu căutări de noduri în papură, s-au pierdut 8 ani, și că în acești 8 ani de zile ați fi putut scoate 8 serii de studenți ca lumea. (Aplauze.)

În loc ca pe d-voastră să vă preocupe lucrul acesta, care e capital, vă preocupă lucruri de mâna a doua și a noua.

D-lor, nu mai am nimic de adăugat. Un cuvânt numai de spre chestiunea clădirii Facultății de Drept. I-a părut rău dlui Dissescu că m-am opus la această clădire.

Nu m-am opus, dar am spus că ar fi fost rău ca să se clădească pe terenul proiectat de d-sa, fiindcă terenul acela era destinat pentru clădirile Facultății de Științe care cer loc mult.

Se ciuntea aproape un milion de lei ca să se clădească Facultatea de Drept, și ceea ce rămânea din el n-ar mai fi servit la nimic.

Acum închei cu ceea ce a încheiat dl Dissescu.

Justiția faptelor mă va răzbuna, a zis d-sa.

Aștept și eu ca justiția faptelor, sau, cum zicea Gambetta[82], justiția imanentă a faptelor, să mă răzbune și pe mine, dacă e loc de răzbunare. Dar eu n-am atâta supărare în suflet, cum are dl Dissescu.

D-sa, și după trei ani vorbește de răzbunare; eu numai după două săptămâni deja nu mai vorbesc de dânsa, și nici nu am trebuință.

E o răzbunare pe care deja o am, că deja văd că aceia care au votat împiedicarea legii se căiesc de ce au făcut, și însuși dl Dissescu, după ce a făcut tot ce a putut ca să împiedice legea, vine acum și cere să o aduc în Senat. Atât îmi ajunge. (Aplauze prelungite.)

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1909–1910, nr. 70 de la 7 aprilie 1910, p. 1149 și următoarele.)

LV.
Bugetul ministerului pentru 1910–1911

Discurs în şedinţa Camerei de la 27 martie, în discuţia bugetului Ministerului Instrucţiunii pe 1910–1911

În şedinţa de la 26 martie 1910 vine în dezbaterea Adunării Deputaţilor proiectul de buget pe 1910–1911. După ce raportorul, dr. C. Angelescu, citeşte raportul său, ia cuvântul deputatul Alex. Marghiloman, care combate proiectul. Haret îi răspunde în şedinţa de la 27 martie, după care se votează luarea în considerare. La discuţia pe capitole vorbesc: Dincă Schileru, Şt. C. Ioan, dr. C. Angelescu, Al. Marghiloman şi Barbu Păltineanu; apoi se votează bugetul cu 68 voturi pentru şi 2 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: D-lor deputaţi, anul acesta, la discuţia bugetului instrucţiunii publice, nu a luat cuvântul să vorbească până acum decât onor. dl A. Marghiloman căruia, prin urmare, îi răspund.

D-lor, obiecţiunile făcute de dl Marghiloman, – căci nu mă ocup de digresiunile d-sale – sunt obiecţiuni de fapt, şi la care, prin urmare, este uşor de răspuns.

D-lor, bineînţeles că nu mă voi ocupa să discut rolul şi atitudinea mea în Partidul Liberal şi dacă eu i-am făcut sau nu i-am făcut servicii.

Ceea ce numeşte dl Marghiloman „buclucurile“ produse de mine în Partidul Liberal, aceasta este o socoteală între noi şi ne vom judeca unii cu alţii, precum lăsăm pe dlor să se judece, în ceea ce priveşte buclucurile produse în partidul dlor. În această privinţă, mi se pare ca nu au nimic să ne invidieze nouă. (Aplauze ilariante).

Dacă la noi e cineva învinovăţit că produce buclucuri, acela e un simplu soldat de rând, care nu are mare importanţă, pe câtă vreme aiurea s-au văzut chiar şefi producând ceea ce numeşte dl Marghiloman „buclucuri“. (Aplauze.)

Şi uneori sunt buclucuri de acelea care nu se pot tranşa numai înlăuntrul ţării, între noi, care suntem mai îngăduitori, dar uneori trec peste marginile ţării şi atunci e mai greu să fie descurcate.

E, dlor, un alt mic lucru pe care aş ţinea să-l relev. E adevărat că dl Marghiloman a fost destul de discret în modul cum l-a prezentat, dar, de când cu numirea dlui Pompiliu Eliad ca director al teatrului, vasăzică, de acum doi ani, în mod periodic revine sub o formă sau alta învinovăţirea ce mi se face, că eu am umplut serviciile publice cu rudele mele.

Multă vreme nici nu am vrut sa mă ocup de asemenea învinuiri pentru că, dacă ar fi fost să căpătuiesc rudele, aş fi căutat să căpătuiesc pe cele mai aproape de mine, decât pe acele rude, care cum zice românul, nu au altă legătură cu mine decât că am uscat cămaşa la un soare.

Eu am o familie foarte restrânsă şi pot zice că nu am decât una sau două persoane care-mi sunt mai aproape de suflet şi acelea numai încurcături în serviciile publice nu s-ar putea zice că au făcut. Dacă aş fi avut ceva de zis, ar fi fost tocmai din contră, că persoanele acelea nu şi-au putut menţine, nici măcar situaţiunile pe care le aveau; şi prin urmare, nu au să se laude cu prezenţa mea la ministerul instrucţiunii.

Să trecem dar peste acest incident care, de altminteri, nu are însemnătate; să venim la fapte.

Onor. dl Marghiloman, în vorbirea sa, a atins trei chestiuni. Cea dintâi a fost aceea a seminariilor de la universitate. D-sa a spus lămurit, că aceste seminarii se înfiinţează după simpatii şi antipatii politice şi a citat anume seminarul de istoria românilor, dirijat de eminentul prof. D-l Onciul[83], căruia nu i s-a alocat indemnizaţia de director, de o sută de lei pe lună, cum s-au alocat la alte seminarii. Tocmai cu această ocaziune, d-sa a pus în paralel acest seminar cu seminarul de limba franceză înfiinţat şi căruia i s-a plătit diurna. Acel seminar de limba franceză este ţinut de dl Pompiliu Eliad, profesorul respectiv.

D-lor, vă spun că răspunsul este foarte uşor. Seminariile de la Facultatea de litere au fost înfiinţate acum trei ani după cererea decanului, care este dl profesor Bogdan. Pe cât ştiu, dl Bogdan nu este liberal, prin urmare, dacă cererea sa a fost ascultată, atunci când a fost prezentată, nu poate să zică cineva, şi în special dl Marghiloman, că aceasta s-a făcut din consideraţiuni politice, pentru că, dacă ar fi fost aşa, ea nu ar fi fost primită deloc, cererea pornind de la un adversar.

Am făcut o bună primire dlui profesor Bogdan, pentru că în realitate mi-am dat seama că adausul foarte neînsemnat de altminteri, pe care îl cerea d-sa atunci, era în interesul învăţământului universitar, şi pentru aceasta nu am analizat lista prezentată de d-sa, ca să văd pe cine să primesc şi pe cine să nu primesc, ci aşa cum a fost prezentată lista, aşa a fost primită.

Înainte de a-mi prezenta lista, dl Bogdan se sfătuise cu mine şi îmi spusese: iată, la facultatea de litere este trebuinţă de a se prevedea oarecare mici fonduri pentru seminariile acestei facultăţi.

Atunci, ca şi întotdeauna, am răspuns că eu în principiu mă unesc, însă ţrebuie să caute să se facă aceasta cu cea mai mică cheltuială posibilă, ca să nu se cheltuiască nici măcar un leu mai mult decât trebuie.

Atunci, probabil, d-sa nu a prevăzut în listă seminarul de istoria românilor; lucrul acesta este vechi, de trei ani de zile, şi nu-mi aduc bine aminte, pentru că profesorul respectiv era unul din acei care aveau cea mai puţin simţită trebuinţă de acest neînsemnat adaos de 100 lei.

Nu am avut prin urmare în această afacere absolut niciun fel de răspundere, dacă s-a făcut bine sau rău, aceasta nu mă privește pe mine, dar în lista aceea pe care a prezentat-o dl Bogdan, era prevăzut și seminarul de limbă franceză, și, prin urmare, nu l-am introdus eu în listă.

Vasăzică, această chestiune o înlătur și nu am altceva de răspuns.

Pe urmă a vorbit dl Marghiloman despre catedrele cele noi prevăzute în buget, și aici iarăși onorabilul domn Marghiloman a făcut paralela, că s-au prevăzut numai acele catedre, la care sunt designate unele persoane simpatice dvs. și nu altele, car nu se bucură de aceeași favoare. Și d-sa a precizat: Pentru ce catedra de ginecologie, și nu catedra pentru bolile căilor urinare?

Și aici răspunsul este foarte ușor: eu nu am prevăzut nici una, nici alta, din aceste două catedre; catedra de ginecologie a fost introdusă anul trecut în buget și membrii comisiunii bugetare de atunci pot să mărturisească că eu m-am opus la creațiunea acestor catedre până în cel din urmă minut.

Dl dr. C. Anghelescu, raportor: Da, da, așa este.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Și dacă adunarea a voit să o introducă, eu n-am putut s-o opresc, căci ea este stăpână pe voința ei; eu nu fac altceva decât să propun.

Catedra de căi urinare nu a fost introdusă nici de Cameră, nici de mine, nu este, prin urmare, din partea mea nici o deosebire de tratament în această privință.

Dl Marghiloman nu poate să acuze nici Camera că a făcut deosebire între una și alta, pentru că atunci ar fi trebuit să-i facă acuzațiune nu numai pentru catedra de căi urinare, ci și pentru celelalte 61 catedre, care au mai fost cerute de facultăți și care nu sunt introduse în buget până astăzi.

În urma discuțiunii de deunăzi, asupra proiectului de lege pentru creațiunea unor catedre universitare, s-a produs iarăși același lucru: În proiectul de lege prezentat de guvern nu figura nici catedra de căi urinare, nici catedra de ginecologie și, prin urmare, bănuiala pe care a lăsat-o să se întrevadă dl A. Marghiloman, cum că iarăși ar fi aici vorba de nepotism, după cum a pronunțat cuvântul, este înlăturată, cel puțin încât mă privește pe mine. Dacă însă persoana în chestiune la care s-a gândit d-sa va fi cumva nepotul dvs. al tuturor, aceasta este altă chestiune, pentru că dvs. cu toții sunteți acei care ați menținut în lege o catedră deja prevăzută anul trecut în buget, iar nu eu…

Dl G. Dragu: Pe cale de amendament.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Da, pe cale de amendament, nici măcar prin comitetul delegaților.

Cu această ocaziune, onor. dl Marghiloman a pus la îndoială chiar faptul că catedra de ginecologie ar fi fost cerută de către universitate și eu i-am răspuns că se înșeală. Iată am adus aici dovada. Îmi pare rău că deunăzi, între dosarele care s-au trimis dlui Marghiloman, nu a fost tocmai acela pe care îl dorea d-sa. Dar nu sunt eu de vină, probabil pricina trebuie să stea în aceea că cererea d-sale

a fost făcută prea târziu, adică în ziua chiar când venea legea în discuțiunea Camerei, și al doilea pentru că erau de trimis 63 dosare și probabil că funcționarii se vor fi înșelat. Dar, cu ocaziunea discuțiunii bugetului și nu după propunerea mea; ea a fost introdusă aici la Cameră iată, pun la dispoziționea dlui Marghiloman acest dosar, în care va vedea cum că catedra de ginecologie figurează deodată cu alte cinci catedre, care au fost cerute prin una și aceeași adresă. E între dânsele și catedra de clinică chirurgicală a căilor urinare și mai sunt și alte rapoarte din alte timpuri, unde se cere și restul până la numărul de 61, adică 58 de catedre. Prin urmare, să trecem și peste acestea.

Vin la al treilea punct. Dl Marghiloman a zis că rău facem că micșorăm sau desființăm, dacă nu mă înșel, a spus cuvântul că desființăm muzeul de artă etnografică de la șosea. Și aici e o simplă eroare de fapt, căci nu se desființează nimic; nu se desființează muzeul de la șosea.

Muzeul etnografic, mai întâi trebuie să afle dl Marghiloman, că l-am înființat eu la anul 1902 sau 1903. Pentru prima oară s-a introdus în buget de mine și nici măcar după vreo propunere făcută de altcineva; a fost ideia mea proprie. Multe lucruri sunt pe care mi le sugerează alții, însă aceasta s-a întâmplat că a fost ideea mea proprie. Nu-mi fac un merit din aceasta, căci de aceea sunt pus aici: Ca să dau ființă ideilor care îmi par bune.

Cum s-ar potrivi dar că, după ce în 1902 am înființat eu muzeul, acum să-l desființez tot eu? Ce sens ar avea aceasta? În realitate nu e vorba nicidecum de desființarea muzeului acesta. În perioada lui de formațiune, la început, el a avut trebuință de fonduri mai mari. În timpul primelor bugete care s-au făcut tocmai pe timpul crizei mari, se înțelege că muzeul a avut resurse foarte restrânse, îi dădeam abia 3.000 lei pe an, dacă nu mă înșel, dar când am mai răsuflat puțin, am mărit această subvențiune la 13.000 lei și anume: dădeam 10.000 din bugetul ministerului și 3.000 lei din bugetul Casei Școalelor. Dar perioada de formațiune a trecut și muzeul acesta nici nu dispune de un loc suficient ca să se extindă prea mult. Prin urmare, o sumă prea mare de dotațiune era curat inutilă. De aceea anul acesta, când am avut greutăți așa de mari ca să închei bugetul, când a trebuit ca adaosul necesar învățământului, de la 2 milioane și jumătate aproape, să-l scobor la suma numai de 780.000 lei, a trebuit să economisesc din toate părțile. Nu mai era dar acum vremea ca să se facă lux, și de aceea, dlor, subvențiunea acestui muzeu, adică fondul de achiziționi al acestui muzeu, l-am scoborât de la 13.000 lei la 7.000 lei. Desigur că nu este o sumă bogată, dar în sfârșit e foarte suficientă pentru trebuințele actuale ale acestui muzeu, pentru trebuințele lui de extensiune și e o sumă potrivită de altfel, și cu sumele pe care le dăm celorlalte instituțiuni de cultură din țară și pentru aceasta să vă citez cifrele: institutul de botanică, care este instalat într-un adevărat palat și unde ar fi loc pentru o extensiune cât mai mare, nu primește decât 6000 lei: muzeul de antichități, principalul nostru muzeu și care ar trebui să înglobeze pe toate

celelalte, nu primește decât 3000 lei; biblioteca de la Iași, 7.000 lei; muzeul de istorie naturală de la șosea, care posedă o clădire proprie și îndestulătoare pentru o extensiune cât mai mare, nu primește decât 9.000 lei și acela este încă în perioada de formațiune.

Cum se potrivește ca muzeul de antichități și istorie naturală să primească câte o subvenție de 6 sau 7.000 lei, iar muzeul de etnografie să primească 13.000? Și notați că la aceasta achizițiunile sunt relativ ieftine.

Iată de ce, față de nevoile prin care trecem, m-am văzut nevoit să reduc fondul alocat al acestui muzeu.

Cu ocaziunea aceasta s-a ivit un incident care a fost relevat și în această Cameră. Intr-o zi, doi domni deputați mi-au făcut o întrebare: Ce sens are apelul către onor. reprezentanți ai națiunii, distribuit în Cameră, intitulat „Arta națională și bugetul statului“ și iscălit de o persoană care își pune titlul „directorul muzeului de artă națională și etnografie“?

În momentul când se făcuse întrebarea, actul acesta nu ajunsese încă în mâna mea, și eram chiar dezorientat când s-a pus întrebarea. Acest act nu este altceva decât un act de acuzațiune care se face ministrului de către un funcționar pus sub ordinele lui. E un act de nedisciplină cea mai gravă și pe care l-am pedepsit așa cum merită.

Nici nu m-aș ocupa de incidentul acesta, care nu merită sa ocupe atențiunea Camerei, dacă nu ar fi trebuit să rezolve niște afirmațiuni la care a făcut aluzie și onor. dl Marghiloman.

Într-o notă a acestui imprimat se pune întrebarea: Cum se face că s-a acordat 5.000 lei cercului artistic muzical român și alte câteva cifre?

D-lor, cei 5000 lei dați cercului artistic din România înseamnă 5000 lei acordați societății profesorilor din România, fiindcă acesta este cercul artistic, și dacă după părerea onorabilului meu… nu știu cum să-l numesc „judecător“ director al muzeului etnografic, se cuvine ca acest muzeu să continue a primi 13.000 lei după modesta părere a mea, care nu sunt altceva decât un biet ministru de instrucțiune, socotesc că este bine să se dea și cercului profesorilor din București 5.000 lei, pentru ca să aibă un centru de întruniri și de convorbiri între dânșii. (Aplauze.)

Mă mai judecă același domn, pentru că s-a menținut 5.000 lei pentru „limes romanus“[84]. D-lor, 5.000 lei pentru „limes romanus“ este o cifră înscrisă în buget din timpuri anterioare și am înscris-o și eu, și aș vrea să văd ce figură ar face un buget al ministrului instrucțiunii din care ar lipsi această sumă pentru „limes romanus“?

„Limes romanus“ este un șir de cetăți vechi și castre romane – cum nu se găsesc nicăieri aiurea pe lume – care marchează tot drumul Oltului și jumătatea Olteniei până la Vârciorova. Sunt resturi din vechea apărare a romanilor contra năvălirii barbarilor înainte de cucerirea Daciei întregi.

Suma aceasta, dacă nu mă înşel, a fost prevăzută pentru prima oară la 1886, când era ministru al instrucţiunii publice dl Sturdza, şi cu această foarte modestă sumă s-au făcut de atunci săpături foarte însemnate în regiunea aceea a lui „limes romanus“. Lucrările nu s-au făcut în toţi anii de-a rândul, căci nici nu comportau asemenea continuitate. În anii când nu s-au făcut lucrări, fondul a rămas la economii. Dar au fost iarăşi ani când fondul n-a ajuns şi atunci s-au acordat subvenţii suplimentare, sub diferite forme, fie sub formă de bani, fie sub formă de lucrători, dându-se soldaţi pentru lucrări.

Ei bine, eu nu consimt şi nu am consimţit ca să se desfiinţeze suma aceasta, a cărei lipsă din bugetul nostru, după părerea noastră, ar constitui o adevărată ruşine pentru noi. În ţara aceasta, unde sunt cele mai însemnate resturi din civilizaţia romană azi existentă – au fost poate şi în alte părţi, dar încetul cu încetul, s-au dat la iveală, şi în cea mai mare parte au dispărut, – în ţara aceasta, repet, unde se găsesc aceste resturi, să nu figureze în bugetul nostru nici măcar o centimă pentru ca să se continue lucrările începute acum 25 de ani?

Iată răspunsul ce aveam să dau acestui lucru.

Acum trec la ultima observaţiune a onor. dl Marghiloman. Dl Marghiloman ne întreabă: Ce sens are ca bugetul instrucţiunii publice să crească pe fiecare an, şi chiar şi anul acesta, când dl ministru de finanţe ne-a anunţat că situaţiunea generală a ţării nu este bună şi când lipsesc localuri şi instalaţiile materiale necesare şcolilor? Tocmai acum ne-a trecut nouă prin minte să înfiinţăm catedre şi alte lucruri de acelaşi fel?

Mai întâi, în ceea ce priveşte creaţiunile de catedre universitare, cred că chestiunea aceasta s-a dezbătut în mod foarte suficient în această Cameră, deoarece discuţiunea publică a durat 4 zile şi nu mai e nevoie să revin pentru a justifica propunerea mea. Încolo, afară de acest singur lucru, bugetul nu cuprinde nimic, ca creaţiuni noi. Eu nu fac altceva decât să menţin ceea ce a fost sau să prevăd dezvoltarea mai departe a lucrurilor înfiinţate în anii precedenţi.

De exemplu, dacă dvs. anul trecut aţi acordat o sută de mii lei pentru creaţiune de posturi noi în învăţământul rural, prin aceasta chiar aţi luat angajamentul ca anul acesta să măriţi bugetul învăţământului rural cu cel puţin 200.000 lei. (Aplauze.) Şi iată de ce: Cu aceşti 100.000 lei s-a înfiinţat un număr de şcoale pe ziua de 1 octombrie, anul trecut, şcoli care până la 1 aprilie anul acesta costă 100.000 lei.

Cum însă şcoalele acestea înfiinţate anul trecut şi care nu figurau în bugetul trecut, vor figura în bugetul anului acesta nu pe şase luni, ci pe un an, urmează că va trebui să prevedem în acest buget, pe lângă celelalte lucrări, 200.000 lei pentru şcoalele înfiinţate anul trecut, menţinând şi suma de 100.000 lei care o aveam anul trecut pentru înfiinţarea de alte şcoli la sate. (Aplauze) De altminteri, singur învăţământul primar, şi aproape exclusiv învăţământul rural, reprezintă cea mai mare parte din întregul adaos cerut. Sunt posturile create anul acesta; sunt creşterile regulate la gradaţiuni; sunt dezvoltările care s-au dat

școalelor normale, a căror producțiune este cu totul insuficientă față cu trebuința noastră. A trebuit să creăm cursuri paralele, pentru că, dacă nu ne dă mâna să înființăm școale noi, trebuie să mărim cel puțin pe cele actuale. Pentru restul de 200.000 lei, care rămâne ca adaos pentru anul acesta, vă închipuiți că, la un buget de 40 milioane, nu este un adaos mare, față cu însemnătatea unui minister ca cel de Instrucțiune Publică. Nu știu dacă sunt alte ministere în cazul acesta, dar pentru ministerul instrucțiunii publice, în orice caz, bugetul, chiar în mod normal, va trebui să crească în fiecare an, pentru că dezvoltarea învățământului nostru este departe de a fi ajuns la punctul unde trebuie să fie conform celor mai modeste trebuințe ale țării.

Este însă ceva foarte real în ceea ce a spus dl Marghiloman relativ la lipsurile noastre de localuri și de material. Dar, dlor, în această privință nu e pentru prima oară că recunosc aici lipsa. De atâta timp am fost preocupat de chestiunea aceasta, chiar înainte de a fi ministru. Încă de acum 20 de ani, când eram secretar general, am pregătit lucrări pe care le-am pus la dispoziținea dlui Sturdza, ministrul după timpuri, pentru ca să caute, cum a căutat de altminteri, să remedieze în parte lipsurile acestea.

Pe baza acestor lucrări și a altora personale dlui Sturdza, s-a cerut și dobândit în anul 1896 credite care se ridică cu totul la 21 milioane pentru clădiri relative la ministerul instrucțiunii. Pe urmă, în timpul de când am intrat în guvern, v-am spus deunăzi, că m-am ocupat cu cea mai mare stăruință de chestiunea clădirii localurilor de școale primare. Acele clădiri au un regim special, care mi-a permis să realizez îmbunătățiri foarte simțitoare, cu resurse foarte restrânse, fiindcă comunele sunt în prima linie datoare să lucreze și am pus la un loc resursele comunelor, ale statului și ale Casei Școalelor, și am reușit în acești câțiva ani să clădim 3.200 de săli de clase, pe lângă 9.000 și mai bine de locuințe pentru învățători. (Aplauze).

Vasăzică, în partea aceasta este o îmbunătățire foarte simțitoare, dar trebuie să recunoașteți că tocmai în partea unde acțiunea statului este singură în joc, acolo lucrul stă cu mult mai rău.

Ca să dau o dovadă că nu mi-a fost indiferentă nici partea aceasta a îndatoririi mele, am să vă rog să-mi dați voie să citesc câteva extracte dintr-un raport pe care 1-am înaintat acum un an și ceva unora din colegii mei din minister, acei care erau cei mai indicați de a-mi da ajutor în această chestiune foarte grea. Și îmi pare rău că nu se află prezent dl președinte al Consiliului, fiindcă i-aș fi cerut voie ca raportul acesta, care nu a fost înmânat decât la trei persoane, să-mi dea voie să-l tipăresc și să-l împart dvs. și dlor senatori, fiindcă ar fi, cred, un mijloc, pe lângă altele, de a determina un curent în opinia publică în direcțiunea aceasta. Când ați cunoaște cu toții starea adevărată a lucrurilor, nu mă îndoiesc că ați da cel mai energic concurs oricărui ministru al Instrucțiunii, care ar veni să ceară ajutor, se înțelege potrivit puterilor țării și împrejurărilor momentului.

Raportul este foarte lung, şi de aceea voi face dintr-însul citaţiuni cât se poate mai restrânse, voi vedea dacă dl preşedinte al Consiliului se va învoi la tipărirea lui, pentru că sunt unele lucruri destul de aspru spuse în el.

Iată, dlor, ce ziceam într-însul. Vorbind de starea localurilor şcoalelor de menaj, între altele spun: „Şcoalele s-au înmulţit şi s-au populat, institutele de cultură au căpătat o importanţă ştiinţifică sau artistică din ce în ce mai mare; dar statul continuă a le adăposti prin nişte ruine, unde nu numai de ştiinţă sau carte, dar nici de sănătate nu poate fi vorba.

Ca să ilustrăm cele spuse, ar trebui să înşirăm toate clădirile, fără excepţii, în care sunt instalate şcoli sau instituţiuni de ale statului, afară de cele construite între 1885 şi 1892, care însă şi acelea au fost lăsate într-o stare de neîngrijire şi de părăsire, care în curând le va face şi pe ele să nu aibă nimic de invidiat celorlalte.

Ne mulţumim cu următoarele exemple: „Universitatea din Bucureşti nu credem să aibă pereche în lume în privinţa modului cum e instalată. Deşi având o populaţie de peste 4.000 studenţi, ea stă înghesuită numai într-o parte din o singură aripă a palatului, care în ironie se zice că a fost clădită pentru dânsa.

Facultatea de Drept, care are 3.000 studenţi, are numai trei săli de curs; cea de teologie are numai una singură. Din această cauză, cursurile se ţin la ore imposibile şi îndată ce se mai adaugă un curs, nu mai are unde să se facă. Sală de examene nu există. Examenele trebuie să se facă tot în şalele de curs care sunt ocupate în permanenţă, şi aceasta este una din principalele cauze pentru care ele se ţin aşa de neregulat. Cele trei săli ale Facultăţii de Drept pot să conţină cel mult 220 studenţi; ea are 3000. Cum mai poate fi vorba de frecventare regulată, de control serios? Conferinţele studenţilor, care pretutindeni astăzi sunt una din bazele învăţământului universitar, la Facultatea de Drept sunt imposibile pentru că nu este unde să se facă.

Cu facultatea de ştiinţe lucrul stă tot aşa de rău dacă nu şi mai rău. Ea dispune în palatul universităţii de vreo trei săli de cursuri, deşi are nouă serii de cursuri, (trei secţii de câte trei ani); dar colecţiile şi laboratoriile sale sunt risipite în tot oraşul, prin case de ocazie sau prin case cu chirie. Până mai anul trecut, un student era silit să alerge lângă biserica Silvestru pentru cursul de morfologie, în str. Colţei pentru cel de fiziologie, la universitate pentru fizică şi unele cursuri teoretice, la şosea pentru geologie, în splaiul G-ral Magheru pentru chimie, la Cotroceni pentru botanică. Singura schimbare este astăzi că laboratorul de morfologie s-a mutat de la Silvestru în Str. Academiei, însă într-o casă pe care primăria o dărâmă ca insalubră.

În asemenea ruşinoase condiţii, mai poate fi vorba în mod serios de studii şi lucrări ştiinţifice? Şi cu ce drept se mai poate aduce profesorilor universitari cunoscutele şi veşnicile învinovăţiri, când li se refuză oarecare din înlesnirile indispensabile pentru a-şi face datoria?….

Tot în Bucureşti, liceul Mihai Viteazul este într-o stare care nici nu se poate descrie. Se află instalat într-o fostă casă particulară mică, veche, ruinată, cumpărată

foarte scump. Clasele sunt instalate prin subsoluri şi fostele şoproane şi grajduri ale vechiului proprietar, transformate pentru ocazie în focare de lumină pentru tinerele generaţii. Până mai anul trecut se conservase deasupra uşii uneia din clase un cap de cal, mărturie văzută a vechii ei destinaţii. Într-o zi, de vechime, capul de cal s-a desprins din zid şi s-a sfărâmat pe pământ, din norocire fără a zdrobi nici un copil. Din norocire intervenţia primăriei vine şi aici să pună capăt situaţiei: ne-a făcut somaţii să părăsim localul, care este declarat insalubru, eufemism binevoitor, în loc de omorâtor, şi liceul va pleca chiar anul acesta în peregrinare mutându-se cu chirie din trei în trei ani, în case din ce în ce mai rele şi din ce în ce mai scumpe….

Fără îndoială, în astă privinţă, Capitala este din toate oraşele ţării, aceea în care starea este mai rea… Şcolile de fete, îndeosebi, se pare că au parte de tot ce e mai rău ca locale de şcoale. Şcoala secundară internat din Craiova este şi astăzi instalată în localul în care a fost înfiinţată acum vreo 55 de ani, care nici pe sfert nu mai corespunde menirii lui. Este aşa de încăpător, încât colecţia de aparate şi de cărţi care i s-a trimis neputându-se scoate din lăzi, pentru că nu avea loc unde să fie pusă, a trebuit să fie luată de acolo şi trimisă la altă şcoală; bietele fete, condamnate a-şi petrece copilăria şi tinereţea între zidurile reci, umede şi înguste şi sub tavanele joase ale acelei dărăpănături, se văd palide şi fără sânge, ca şi când ar trăi în fundul unei închisori…

La Botoşani, şcoala profesională de fete ocupă cu chirie o casă a cărei întindere totală nu reprezintă nici măcar întinderea ce ar trebui să aibă atelierele de lucru, ne mai rămânând nimic pentru clase, cancelarie, locuinţa directorului şi a servitorilor, camerelor de internat etc.

Şcolile profesionale, în genere, şcolile de meserii, cele de agricultură, nu au mai nici una locale proprii, şi nu au nimic absolut nimic din ce le trebuie.

Nu au ateliere, nici clase, nici cantine, nici grajduri pentru vite; sunt instalate de multe ori în case ţărăneşti, neavând ca şcoală nimic altceva decât numele. Sunt simple pretexte, pentru a se cheltui fondurile bugetare, dând celor necunoscători iluzia că avem şcoli profesionale, sau de meserii, sau de agricultură; căci numai acest nume nu-l merită nişte nenorocite adăposturi, sub care îşi trec timpul înghesuiţi, tremurând de frig şi de ploaia care cade pe ei, trecând prin acoperişul putred, câteva mii de copii nenorociţi…

În ziua de azi, pe aiurea nu este orăşel de oarecare importanţă, care să nu ţină să aibă muzeul său local, cât de modest ar fi; căci muzeul este cea mai de seamă dovadă de gusturile artistice şi culturale ale unui oraş. Capitala Regatului român nu are muzeu; afară doar de muzeul de istoria naturală, care abia s-a terminat, şi care a atras directorului lui, prin ale cărui stăruinţe s-a făcut, critici aspre, ca pentru o cheltuială inutilă. Încolo, colecţiile noastre s-au grămădit prin lăzi şi sunt expuse distrugerii pentru că statul nu vrea, sau nu poate, să le procure un adăpost. Colecţia noastră de tablouri se află grămădită toată într-o sală a Ateneului, tablourile fiind înşirate pe jos pe lângă perete, pe câte trei rânduri;

iar astă iarnă, pătrunzând apa prin acoperiș, a stricat mai multe din ele, printre altele celebra pânză a lui Grigorescu „Apusul de soare“ care singură putea ilustra un muzeu“.

Iacă starea descrisă mult mai aspru decât cum a descris-o însuși onor d-n Marghiloman.

Aceasta fiind situațiunea, nu este greu de înțeles ce urmărim: Cea dintâi greutate cu care avem de luptat, pentru a remedia aceste stări de lucruri, este lipsa de bani.

Eu o socotesc ca cea mai puțin însemnată și voi propune mai târziu mijloace de îndreptare despre care voi vorbi.

Cea dintâi, dar nu cea mai puțin serioasă, este că banul statului de care suntem, și trebuie să fim, atât de economi, servește pentru a asigura câtorva proprietari chirii colosale – de câte trei și patru ori mai mari decât plătește cea-laltă lume – pentru niște imobile din care o mare parte sunt improprii pentru oricare alt uz decât acela de a compromite sănătatea bieților copii. Bineînțeles stăruințele, protecțiile, își au și ele însemnat loc aici; cât pentru interesul școalei, el rămâne în urmă de tot; așa sunt abia câțiva ani, de când o școală de fete din Capitală, care deservea jumătatea de sud a orașului, a fost mutată în partea diametral opusă, la extremitatea de nord, cu contract nereziliabil pe 10 ani!

Dar cu această ocaziune relev că nu este de ajuns numai să acoperim lipsa de buni.

O voce: Cine este proprietarul?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu știu.

Desigur că aici nu interesul copilelor s-a avut în vedere, de vreme ce nu era interesul loc ca și vara, pe fierbinți, și iarna pe, viscole, să facă de patru ori pe zi câte un drum de 3–4 km. pe când mai înainte, școlile erau în mijlocul lor.

Uneori s-a mers și mai departe, căci școlile existente nemaifiind destul de multe pentru a îndestula pe toți proprietarii influenți, s-au închiriat și câte două imobile pentru aceeași școală. Așa e cu gimnaziul din Craiova și cu depozitul de imprimate al Casei Școalelor, pentru care s-a mai închiriat câte un al doilea imobil, care stă gol, plătindu-se însă chiria în mod inutil timp de 10 ani.

Astfel, se cumpără în Bacău, cu 30 de mii de lei pentru școala profesională de fete, o căsuță lângă gară, care e în așa stare, încât nu poate fi locuită, și așa de mică încât nu poate ajunge nici pentru locuința unei familii. Toate încercările de a scoate ceva dintr-însa au fost zadarnice; așa că stă goală, pe când școala continuă a umbla cu chirie de colo până dincolo. Se spune că casa aceea era mai înainte de vânzare pentru 15.000 lei și nu găsea cumpărător…

Sunt sute de mii de lei, poate milioane, care s-au aruncat și se aruncă astfel în vânt, în operații pentru care cea mai elastică morală n-ar putea să găsească niciun cuvânt de indulgență. Este evident că asemenea lucruri, dăunătoare și pungii țării și moralei publice, nu s-ar fi putut petrece dacă statul ar fi avut localele necesare pentru școlile și instituțiile sale.

Cu învățământul universitar lucrul stă și mai rău, dacă se poate. Știm că oamenii deprinși a-și lua drept convingere fraze făcute gata, judecă cu asprime activitatea universităților noastre. Oamenii aceia nu știu ce se petrece în acele universități și nu-și dau seama de exigențele științei. Acum 25 de ani, universitățile noastre nu dispuneau de un singur laborator de cercetări științifice și cu toate acestea și pe atunci erau unii care le judecau cu asprime, pentru că nu erau la înălțimea universităților vechi de pe aiurea, cărora li se punea la dispoziție milioane. Dar îndată ce s-a făcut ceva pentru ele, tinerele noastre universități au răsplătit cu prisosință sacrificiile ce se făcuseră pentru ele. Lucrările făcute la noi asupra petrolului și a sării contează printre cele mai însemnate din lume. Dar ele ar fi fost imposibile fără instalațiile de la Universitatea din Iași și de la Institutul de chimie din București. Lucrările de geologie și petrografie făcute la noi pot onora orice universitate; de asemenea cele făcute în mai multe din laboratoriile facultății de medicină. Dar care din ele ar fi fost posibile în niște instalații ca acelea în care vegetează încă cea mai mare parte din laboratoriile Facultății de Științe din București și celei de medicină din Iași? Căci ce lucrări de electricitate s-ar putea face în cele două camere de la etajul de jos al universității, la 10 metri de linia tramvaiului electric? Ce lucrări de fiziologie, într-un local condamnat să fie dărâmat ca insalubru? Și-n care laborator din București s-ar putea face cea mai mică experiență concludentă asupra radiului și emanațiilor?

Lucruri imposibile nu are nimeni dreptul să ceară; și este imposibilitate materială pentru universitățile noastre să joace rolul științific ce li se cuvine și pe care dovedesc că l-ar putea juca dacă li se refuză mijloacele pentru aceasta…."

D-lor, scurtez aceste citațiuni, dar nu pot să nu mă opresc asupra unora, pe care și dl Marghiloman le-a atins în treacăt. D-sa a spus un lucru foarte grav, și care din nenorocire, este în mare parte adevărat. D-sa a spus că școlile noastre, afară că sunt neîncăpătoare, din care cauză statul face cheltuieli cu învățătorii mai mari decât ar trebui să facă, potrivit cu serviciul ce aduc, căci în localuri nu încape numărul de copii care ar trebui să încapă după lege dar mai este ceva: Aceste școli sunt cauză de ruină a sănătății și pentru copii și pentru dascăli. Iată ce ziceam în raport:

„Este însă o altă considerație care domină pe celelalte; este aceea că în niște școli instalate în felul ce am arătat se compromite sănătatea tinerimii în așa mod, încât a nesocoti acest lucru ar însemna a lua asupra noastră, cu bună știință, cea mai grea responsabilitate față de țară.

Dascălii primari și secundari cunosc, vai! din propria lor experiență aceste efecte, căci nu este nicio altă profesiune care să dea ca dânșii un contingent așa de mare bolilor de piept și de nervi. Vom cita aici câteva cazuri concrete, care vor dovedi teribila influență pe care o au, din acest punct de vedere, localele cele rele de școli.

Este în București un institutor, care era de o vigoare fizică excepțională. Omul acesta, încă tânăr fiind, a ajuns în stare de plâns din cauza localului în care a fost silit să profeseze mai mulți ani de-a rândul. Sala lui de clasă având tavanul

prea jos şi el fiind om de statură înaltă, era silit să respire în aerul stricat, care, fiind mai cald, se ridica în sus. De aici ameţeli şi boli de piept, care 1-au pus în imposibilitate de a mai munci.

Judeţul Teleorman este cunoscut ca fiind unul din acelea în care localele la şcoli primare rurale sunt în cea mai rea stare. Consecinţa: Se constată dintr-un raport oficial, că cel puţin jumătate din învăţătorii din acel judeţ sunt atinşi de boli de piept.

La… este o şcoală primară de fete, al cărei local este în condiţiuni excepţional de rele, lucru pe care primăria locală nu a făcut nimic ca să-l îndrepte, cu toate stăruinţele cetăţenilor şi ale ministerului. Rezultatul este că: din cele 4 institutoare una a murit de tuberculoză, a doua este pe moarte, iar celelalte sunt serios atinse.

Dacă acesta este efectul pe care aerul viciat al clasei…“

O voce: Ce oraş?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Nu pot să spun ce oraş, pentru că este vorba de femei şi poate să le facă un efect dezastruos.

Continui raportul:

„Dacă acesta e efectul pe care aerul viciat al clasei îl are asupra dascălilor, care sunt oameni deja adulţi şi cu mai mare putere de rezistenţă, ce efect distrugător trebuie să aibă el asupra constituţiei fragede şi delicate a copiilor care sunt încă în creştere şi care sunt mai susceptibili decât oamenii formaţi, de a căpăta bolile! A ţinea un copil 5 ore pe zi, în toate zilele, într-o atmosferă otrăvită şi a condamna întregile generaţii tinere la această intoxicare, ştiind care este pericolul, dar numai ca să facem economii de bani, ar fi a ne face criminali cu intenţiune, şi nu credem că poate fi cineva care să accepte o asemenea responsabilitate faţă de viitorul neamului. Întrucât ne priveşte nu ne putem opri de a da alarma cu convingerea adâncă că ne facem datoria, şi de a cere cu stăruinţă ca atenţiunea celor în drept să se oprească şi asupra nevoilor şcoalei, care prea mult timp a fost lăsată la o parte.

Nu cerem alta decât să se facă şi pentru dânsa ceea ce trebuie şi ce se poate, în limita puterilor ţării, dar în aceeaşi măsură ca şi pentru alte instituţii, mai jos decât care şcoala nu poate fi pusă…

Dar dacă aceasta se poate zice despre acele instituţii, cu cât mai mare cuvânt trebuie să zicem acelaşi lucru pentru şcoală! Aici nu este vorba numai de comoditatea serviciului, este vorba de însăşi putinţa de a se face serviciul, şi mai mult decât atât, de sănătatea copiilor noştri, pe care dacă o vom distruge noi înşine din cauza unei economii rău înţelese, pregătim cu mânile noastre degenerarea neamului românesc. Intr-un oficiu poştal, cei care intră nu staţionează decât câteva minute, şi dacă se cheltuiesc 200.000 lei pentru unul de acestea, folosul îl trag în prima linie cei câţiva funcţionari care petrec într-însul câteva ceasuri pe zi. Dar în fiecare şcoală sunt sute de copii care petrec câte 5 ore pe

fiecare zi, tocmai atunci când sănătatea lor este mai plăpândă şi pentru ei nu se cuvine să ne îngrijim deloc?“

D-lor deputaţi, precum vedeţi, problema ridicată de onor. d-n Marghiloman nu-mi este străină, este departe de a-mi fi străină. M-am ocupat de dânsa cu cea mai mare stăruinţă, dar nenorocul meu a fost că cea mai mare parte din timpul pe care eu l-am petrecut ca ministru, am avut a mă lupta, a ne lupta cu toţii, de altminteri, cu greutăţi financiare.

Zicea onor. d-n Marghiloman că se miră cum se face că n-am ştiut să uzez de creditul meu, care mi-a permis să fac faimoasele buclucuri, pentru ca să capăt ceva pentru clădiri, din cele 250.000.000 excedent, pe care l-am cheltuit în trei ani. Mai întâi dl Marghiloman face o mică eroare asupra cifrelor, o eroare anume, de la 3 la 1. Nu 250.000.000 am avut la dispoziţiune în aceşti ani, ci numai 85.000.000 şi din aceste 85.000.000 armata a absorbit cea mai mare parte, lucru care se ştie.

Dl P. P. Carp: Au fost 280.000.000.

Dl E. Costinescu, ministrul Finanţelor: 223.000.000, de la 1901 până astăzi.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: De la 1901, dar dl Marghiloman a vorbit de excedentul ultimilor 3 ani. Dacă din suma de 85.000.000 lei s-a dat cea mai mare parte pentru armată, socotesc că acesta nu este un lucru care să fie neplăcut onorabilului meu preopinent.

Pe urmă serviciile publice şi căile ferate au absorbit o altă sumă foarte însemnată, de care iarăşi nimeni n-are nimic de zis, pentru că fără de cheltuielile acestea căile ferate nu ar mai fi în stare să facă serviciile trebuitoare. Portul Constanţa şi alte lucruri erau deja începute de mai înainte, şi nu puteau suferi ca să fie întrerupte. Era, dar, lucru elementar, că nu puteam eu să mă apuc să fac greutăţi colegilor mei, când vedem că alături de mine sunt alte nevoi mai mari decât ale departamentului meu.

Eu însă am propus o soluţiune care se va putea întrebuinţa când se va găsi că e posibil, după judecata celor care vor avea atunci să dispună de banii ţării. De vreme ce excedentele se împuţinează – şi dl ministru de finanţe ne spune chiar că suntem ameninţaţi să le vedem dispărând cu totul, – şi de vreme ce nevoile învăţământului sunt grozav de mari şi aşa de simţite, cred că, precum s-au făcut altădată şi precum se vor face în viitor împrumuturi şi pentru alte trebuinţe ale statului, să se facă împrumuturi şi pentru clădirile şcolare. Aceasta este soluţiunea pe care am propus-o eu. Se va aplica ea sau se va aplica alta? Se va aplica acum sau se va aplica mai târziu? Aceasta nu ştiu, dar ştiu un lucru: Că, aşa cum suntem, nu mai putem merge şi că trebuie cât mai curând să intre în preocupările dvs. ale tuturor, nu numai ale oamenilor de şcoală, că e o trebuinţă absolută ca să ne îngrijim de partea materială a învăţământului, iar nu numai de partea personalului. În direcţiunea aceasta, atât cât a fost în putinţa

mea am făcut. Pentru învățământul rural, lucrurile nu merg rău și chiar pentru toate treptele de învățământ s-a făcut mai mult.

Într-o altă direcțiune, iarăși se fac lucruri bune, de ex. dotațiunea învățământului cu materialul didactic, o chestiune care altădată nu ocupa niciun loc în preocupările oamenilor de stat, ocupă azi un loc foarte însemnat. Casa Școalelor, de vreo câțiva ani de când e înființată, a cheltuit, zic, peste două milioane pentru dotarea școalelor cu ceea ce le trebuie pentru învățământ, și în anul 1904, când am plecat de la ministerul de instrucțiune avem adunate acolo peste trei milioane, destinate tot pentru același scop. O bună parte din comenzi erau pe cale de a se face.

Dvs. știți în urma căror împrejurări nu numai că comenzile acestea nu s-au mai făcut, dar din contră, una din cele deja făcute s-a revocat, iar fondul întreg s-a cheltuit cu totul în alte scopuri decât acelea pentru care erau destinate, și nu numai fondul acela de trei milioane ci încă un milion și jumătate pe deasupra![1]

Astăzi am căutat să punem lucrurile la loc, și în acești trei ani, de când din nou mă aflu în capul ministerului instrucțiunii, am vindecat cât s-a putut rănile Casei Școalelor și am refăcut un nou excedent de 2.400.000 lei. Făgăduiesc însă că, de rândul acesta, când voi pleca din minister, nu se va mai găsi niciun franc, pentru că nu vreau să se întâmple a doua oară cum s-a întâmplat la 1904, ca eu să muncesc, să adun și alții să azvârle banii în buzunarele partizanilor! (Aplauze.)

De aceea, cheltuiala aceasta de două milioane și jumătate este deja angajată. Se va completa dotațiunea învățământului superior, care de mult fusese lăsată în părăsire. I-am dat anul trecut o sumă foarte însemnată, dacă nu mă înșel, de 800.000 lei, și voi mai da anul acesta aproape un milion; iar restul va servi de asemenea, pentru dotațiunea învățământului secundar, pe care a trebuit să o fac în întregime, căci nu era nimic și pentru refacerea dotațiunii învățământului primar, care a fost făcută la 1896 de către dl Poni, dar de atunci s-a stricat, s-a uzat.

În fine, ultima cifră pe care vreau să o rectific, din cele afirmate de dl Marghiloman, este aceea privitoare la observatorul astronomic.

D-lor, observatorul astronomic a luat naștere acum un an sau doi nu-mi, aduc aminte…

O voce: Acum doi ani.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Prin faptul trecerii de la ministerul de instrucțiune publică a fostului observator meteorologic.

Observatorul acesta era instalat la Filaret în casa răposatului Bozianu[(85)], cumpărată pentru acest scop, și pentru meteorologie era de ajuns; însă cu ocaziunea aceasta din urmă, el a fost mărit și cu secțiunea de astronomie.

Trebuie să știți că, după știința mea, în Europa astăzi suntem singura sau aproape singura țară care nu are niciun fel de instalațiune pentru studiul astronomiei.

---

1. În timpul când a fost ministru profesorul M. Vlădescu.

Există catedră de astronomie şi aici şi la Iaşi, dar astronomia se face cu creta pe tablă şi valorează ceea ce poate să valoreze un curs făcut în asemenea condiţiuni!

Dl I. Lahovari: Câţi studenţi sunt înscrişi la astronomie?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Toţi studenţii facultăţii de ştiinţe, secţia matematicilor.

Dl I. Lahovari: Trei.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Cine v-a spus aceasta?

Toţi studenţii Facultăţii de Ştiinţe, secţia matematicilor, urmează cursul de astronomie, altminteri nu pot să treacă examenele şi nu pot să capete licenţa.

Vedeţi ce informaţiuni greşite vi se dau, şi mai înainte de a vă baza pe ele, ar trebui să mă întrebaţi şi pe mine, sau pe aceia în care dvs. aveţi încredere.

Tot asemenea şi în privinţa sumei de 800.000 lei, despre care a vorbit ieri dl Marghiloman.

D-lor, ca să se facă astronomia, trebuie instrumente, şi după cum un fizician nu poate să facă experienţe fără instrumente, tot asemenea şi un astronom nu poate să facă astronomia fără instrumente.

Ei bine, aceste instrumente reclamă cheltuială, şi pentru cumpărarea lor şi pentru instalarea lor.

Nu poţi cumpăra o lunetă meridiană, pe care să o instalezi în câmp sau oriunde, ci trebuie o instalaţie specială şi această instalaţie costă 300.000 de lei, iar nu lei 800.000.

Dl I. Lahovari: Şi ecuatorialul?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Cu ecuatorialul nu va trece, precum şi cu toate instrumentele, împreună cu cupola şi clădirile, nu va trece de lei 400.000.

În ceea ce priveşte instrumentele, deja s-a cheltuit o sumă, cealaltă sumă este disponibilă.

Pentru clădire, dvs. aţi dat anul trecut 100.000 de lei, dar pentru că atunci când s-au votat bugetele, planurile nu erau gata, şi până să se facă planurile se trecea toată campania de lucru, ca să nu stăm cu banii neîntrebuinţaţi, am preferat să întrebuinţăm banii aceştia pentru alte trebuinţe, rămânând ca anul acesta să întregim suma.

Cred dar, dlor deputaţi, că am răspuns la toate obiecţiunile dlui Marghiloman. Dacă d-sa crede că sunt vinovat, după cum mă credea ieri, ceea ce l-a făcut să zică că nu poate să-mi acorde încrederea, aceasta îl priveşte pe d-sa. În ceea ce mă priveşte pe mine, eu sunt împăcat cu mine însumi şi nu cred că voi merita condamnarea dvs., dar ştiu că de câtva timp am deosebita cinste ca să fiu ţel special pentru loviturile onorabililor noştri adversari.

Chiar în momentul acesta, dacă nu mă înşel, dincolo la Senat, se formulează în contra mea iarăşi eterna învinovăţire a faptelor de la 1907. Vasăzică, e un sistem care se urmăreşte. Cu ce scop? Aceasta nu mă priveşte, dar eu mă simt în stare să îi ţin în faţă.

Cât pentru dvs., dlor deputaţi, deocamdată nu aveţi a judeca decât chestiunea foarte restrânsă a bugetului Ministerului de Instrucţiune Publică şi rămâne să vă spuneţi dvs. cuvântul dacă, în urma obiecţiunilor făcute de dl Marghiloman ieri, şi în urma răspunsului meu de astăzi, se cuvine ca să-mi refuzaţi dvs. încrederea, precum mi-a refuzat-o d-sa. (Aplauze prelungite.)

(Dezbateriie Adunării Deputaţilor. Sesiunea ordinară prelungită 1909–1910, nr. 79 de la 30 martie 1910, p. 1247 şi următoarele.)

LVI.
Răspuns la interpelare

Cuvântare în ședința Senatului de la 7 aprilie 1910, ca răspuns la interpelarea d-rului Gr. Romniceanu despre propaganda catolică

D-nul Gr. Romniceanu, profesor la Facultatea de Medicină din București, amintește o serie de împrejurări doveditoare că se face în țară o stăruitoare propagandă catolică: În toate școlile de fete ținute de călugărițe catolice elevele sunt obligate să meargă duminica la slujba din capela școalei; Institutul surorilor de caritate, în fruntea căruia se află o româncă convertită, trimite elevele la capela catolică de la școala din Pitar-Moșu; în căsătoriile mixte soțiile catolice cer soților ca copiii lor să fie botezați și crescuți în religia catolică. Vorbește apoi de scandalul produs de publicarea unei scrisori a Canonicului Baud[86] de la arhiepiscopia catolică din București, care afirmase că mitropolitul Calinic Miclescu[87] și-a renegat religia înainte de a muri. Cere ministrului să ia măsuri.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor senatori, vorbirea onor. senator, dl dr. Grigore Romniceanu, s-a încheiat cu o declarațiune, și anume cu declarațiunea că d-sa are deplină încredere în mine.

Eu îi mulțumesc foarte mult pentru această încredere, dar în chestiunea în care d-sa a vorbit, încrederea într-un singur om nu are multă putere, pentru că oamenii sunt trecători și oricâtă acțiune ar desfășura un om, situațiunea unei instituțiuni eterne, cum e biserica, nu poate fi legată de existența și cu atât mai puțin de activitatea unui singur om.

Eu, dlor, am încredere în altceva, care este mai durabil decât durata unui singur om, eu am încredere în vigoarea bisericii noastre și în trăinicia ei. (Aplauze.)

Și eu cred, dlor, că numai vigoarea și trăinicia bisericii noastre, care a ținut piept cu atâtea furtuni în decursul veacurilor, va putea să reziste în contra tuturor atacurilor ce i s-ar aduce. (Aplauze prelungite.)

De când există despărțirea între cele două biserici, mereu s-au făcut încercări ca una să atragă pe cealaltă și cu toate acestea încercări niciodată n-au dat rezultatele pe care le doreau răuvoitorii.

Dovadă că și ultima încercare a rămas fără cel mai mic rezultat. Altădată biserica noastră lucra în condițiuni mult mai grele ca cele de astăzi. Și, dacă n-am avea înaintea noastră decât faptul din urmă, încă m-ar întări în credința

mea, căci ați văzut cu ce asprime a fost judecat, așa încât această împrejurare putem spune că n-a avut alt dar decât de a ne convinge și mai mult că credința strămoșească este foarte înrădăcinată în păturile poporului nostru. (Aplauze.)

Și unirea cu care toate inimile noastre s-au ridicat ca să răspundă, nu numai actului unui singur om, dar și ale câtorva răzleți, sunt de natură să ne întărească pe deplin în credința aceasta.

Eu, încă o dată, am deplina încredere în puterea bisericii noastre ca să reziste. Am încrederea în înalții Prea Sfinții prelați care o conduc și sunt pe deplin convins cum că activitatea lor va ști să mențină liniștea în biserica noastră, după cum a știut să o mențină până acum și mai cu seamă în împrejurările de astăzi ele sunt cu mult mai favorabile ca altădată.

În privința școalelor catolice, rog pe dl dr. Romniceanu, să creadă că eu sunt tot același care am fost acum 6 ani.[1]

Și dacă atunci am găsit că în aceste școale erau unele lucruri neregulate care se petreceau și dacă atunci am luat măsuri să înfrânez acele abateri – acele măsuri nu au slăbit deloc astăzi, toate măsurile acelea sunt în vigoare și astăzi, și asigur pe dl *dr*. Romniceanu, că ceea ce putea să treacă prin minte unora la 1904, azi nu le mai poate trece. (Aplauze)

Dacă voi descoperi pe undeva abateri, voi ști să readuc lucrurile la locul lor. (Aplauze.)

În această privință, eu vă rog să fiți deplin liniștiți. Sunt convins că nu este loc să ne alarmăm de cele ce se petrec. (Aplauze prelungite).

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea ordinară prelungită 1909–1910, p. 1344.)

1. Când a dat în judecată direcțiile școalelor catolice de fete.

LVII.
Răspuns la interpelare

Cuvântare în ședința Camerei de la 4 decembrie 1910, ca răspuns la interpelarea lui N. Iorga despre o „călcare de lege“ săvârșită de ministru

În ședința de la 4 decembrie 1910, deputatul N. Iorga interpelează pe ministru despre „călcarea de lege de la Iași“: Pentru prima oară un ministru trece pe un candidat Ia licență cu de la sine putere. Răspunde Haret și după aceea Iorga ia cuvântul în chestiune personală. Haret nu-i mai răspunde.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-lor deputați, binevoiți a-mi da voie să-mi arăt surprinderea că onor. dl Iorga, care tot timpul se ocupă numai de chestiunile cele mari, d-sa care regulează soarta țării, a Europei și a lumii întregi, a binevoit azi să se scoboare și să ocupe timpul dvs., acum când el este așa de scump, cu o chestiune de promoțiune de școlari! În al doilea rând, să mă mir de un alt lucru: Ca dl Iorga care găsește că i se face o nedreptate fiindcă nu e chemat d-sa să conducă destinele acestei țări, nu știe că de actele unui minister miniștrii sunt răspunzători, iar nu alții. Așa fiind, mă mir foarte tare că d-sa pune chestiunea pe tărâmul că afacerea de care se plânge a fost rezolvată de un oarecare funcționar din minister.

Încunoștiințez pe dl Iorga, pentru că văd că d-sa nu știe aceasta, că tot ce se face în Ministerul Instrucțiunii Publice, sub numele meu se face și eu sunt răspunzător. (Aplauze.)

Dl N. Iorga: Vă felicit!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Iau eu răspunderea deplină a tot ce se face acolo. Dacă ar fi să mă țin pe tărâmul pe care s-a pus dl Iorga, aș spune că n-am ce să răspund la interpelarea d-sale, de vreme ce această interpelare este adresată funcționarului la care d-sa s-a gândit și în logica lucrurilor, ar trebui să fie chemat acel funcționar să răspundă de la această tribună la interpelarea dlui Iorga.

Mai departe: Comunic dlui Iorga că măsura ce s-a luat, s-a luat în urma unei rezoluțiuni puse de mine, iar nu de altcineva. Dar dacă n-am iscălit hârtia de ieșire din minister, este că eu sunt ministru și nu șef de serviciu, aceasta este datoria

şefilor de serviciu. Când altă dată dl Iorga va primi vreo hârtie de la minister iscălită de vreun şef de serviciu, să ştie că acea hârtie e trimisă în virtutea unei rezoluţiuni dată de ministru sau de secretarul general, în numele ministrului, şi prin urmare pe ministru să-l tragă la răspundere iar nu pe altcineva.

Dar chiar dl Iorga a şovăit în privinţa modului cum trebuia ca să formuleze interpelarea, pentru că în „Monitorul Oficial“ găsesc că d-sa a anunţat interpelarea aşa: „Are cunoştinţă dl ministru de instrucţie publică de faptul, fără precedent, că unul din funcţionarii săi, directorul învăţământului secundar, şi în calitatea sa de profesor secundar, totuşi şi director al învăţământului superior, a crezut că are dreptul să anuleze bila neagră dată de unul din profesorii Facultăţii de Drept din Iaşi şi să proclame licenţiat pe candidatul căzut la o materie?…

Ce a vrut să înţeleagă cu aceasta? Cel care este pus în capul unui serviciu funcţionează acolo în virtutea chemării sale ca şef sau a calităţii sale de profesor? D-l Ionescu iscăleşte hârtiile sale în calitate de profesor, sau pentru că este director în minister? Ce sens au cuvintele de „profesor secundar“ care figurează în „Monitorul Oficial“? Văd că în urmă dl Iorga a suprimat aceste cuvinte, căci ele nu figurează în adresa cu care onorabilul domn preşedinte al Adunării mi-a comunicat interpelarea. Se vede că dl Iorga şi-a dat seama şi a revenit.

Dl N. Iorga: N-am schimbat nimic.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Dacă d-sa a revenit, eu nu revin deloc asupra ceea ce am făcut şi n-am de ce să revin, căci ceea ce s-a făcut nu eu am făcut ci cei care erau chemaţi să se pronunţe în chestiunea promovării studentului pe care dl Iorga nu-l iubeşte.

D-lor, iată cum stau lucrurile: Studentul Stamatiade se prezintă la examen la Iaşi, înaintea unei comisiuni compuse din 4 profesori, decanul ca preşedinte şi alţi trei profesori ca membri, între care era şi dl Cuza[88]. Iată procesul-verbal pe care îl încheie comisiunea la sfârşitul examenului: „La dl profesor A. P. Zăuleanu la examenul de drept internaţional a obţinut o bilă albă; la dl profesor V. Iamandi, examenul de drept comercial, a obţinut o bilă albă; la dl profesor Dl Alexandrescu, examenul de drept civil, a obţinut o bilă albă; în fine la dl profesor A. C. Cuza, examenul de economie politică, a obţinut o bilă neagră.

Faţă cu notele obţinute, majoritatea comisiunii, compusă din d-nii profesori: Dl Alexandrescu, A. P. Zăuleanu şi V. Iamandi, a fost de părere că în acest caz excepţional, candidatul să fie admis cu 4 bile roşii, iar dl profesor A. C. Cuza, faţă de art. 33 şi 34 al regulamentului facultăţilor de drept din Bucureşti şi Iaşi din 1904, văzând că la examen candidatul a obţinut bila neagră, a fost de părere că nici nu poate fi vorba că se poate discuta ipoteza admiterii lui.

Dl N. Iorga: La Bucureşti a avut toate bilele albe.

Dl Preşedinte: N-aveţi cuvântul.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Deci, toţi îi dăduseră bile albe; numai dl Cuza, bilă neagră. Era în dreptul său.

Aţi văzut însă ce zice comisiunea: majoritatea comisiunii e de părere să-l promoveze; minoritatea compusă din numai un singur vot e de părere să nu-l promoveze.

Atunci decanul trimite chestiunea la mine şi-mi spune: iată cum se prezintă lucrul, te rog să decizi d-ta, însă eu te rog să-l promovezi, fiindcă un student care are bilă albă la toţi profesorii, afară de unul singur, nu putem crede că a fost aşa de nul la acel singur profesor încât să nu merite sa fie promovat.

Aceasta, în virtutea regulamentului invocat de dl Cuza şi de dl Iorga, precum şi a tuturor precedentelor de la aceeaşi facultate, după cum voi avea onoarea să explic îndată.

Iată ce spune regulamentul la care se referă dl Cuza, art. 33: „Votul asupra admiterii candidaţilor la examene se exprimă prin bile albe, roşii şi negre… După terminarea examinării fiecărei serii, studenţii se retrag şi profesorii deliberând se pronunţă asupra admiterii sau respingerii candidaţilor…“

Cine se pronunţă, candidaţii sau profesorii?

Profesorii au hotărât ca pe acest student să-l promoveze şi prin urmare, era hotărât în perfect acord cu regulamentul.

Şi când eram chemat să aleg între părerea unui profesor de o parte şi aceea a trei profesori de altă parte, ce trebuia să fac? Dacă aş fi ţinut cu dl Cuza, nu era să vină ceilalţi trei profesori şi să-mi facă o triplă interpelare şi să-mi ceară socoteală cum am putut să admit părerea unuia singur contra a trei? (Aplauze.)

Vedeţi că astăzi mi se cere socoteală de acel unul singur: Cum am putut să admit părerea a trei profesori contra unul? Dar, dlor, vorbeam de precedente, iată precedentele: la Facultatea de Drept din Iaşi, încă din anul de când s-a făcut regulamentul, s-a admis precedentul acesta ca o bilă albă să înroşească o bilă neagră. Că este bine sau rău, este altceva, dar 6 ani de zile s-a practicat lucrul acesta şi dl Cuza însuşi l-a practicat tot timpul.

Dl N. Iorga: Aveţi dovezi?

Dl Preşedinte: Nu aveţi cuvântul.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Iată dovada: este adresa decanului facultăţii: „Domnule Ministru,

„……. ţin în acelaşi timp să vă aduc la cunoştinţă că, în chiar actuala sesiune, mai mulţi candidaţi care au obţinut bile negre roşii şi roşii-negre, lucru neprevăzut de regulament, fie la dl profesor A. C. Cuza, fie la ceilalţi d-ni profesori, au fost admişi a trece examenele…“

Dl N. Iorga: Dl Cuza m-a autorizat….

Dl Preşedinte: Nu aveţi cuvântul.

Dl N. Iorga: Să spun că această aserţiune este falsă.

Dl Preşedinte: Stăpâniţi-vă mânia, dle Iorga! (Aplauze.)

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Onor. d-n Iorga să-mi dea voie să nu răspund la întreruperi, căci dacă întreaga cuvântare a d-sale nu m-a putut convinge, cum o să mă convingă o întrerupere? (Aplauze.)

Dl Iorga face o interpelare pentru o chestiune care nu merită să ție Camera în loc de la lucrări mai serioase, și același dl Cuza, în aceeași sesiune, a practicat acest lucru de care se plânge azi dl Iorga (Aplauze.)

Ce înseamnă aceasta? Ne jucăm cu vorbele? (Aplauze.)

Onor. d-n Iorga pune la îndoială dreptul meu de a interveni în această chestiune, însă nu am intervenit eu; mi s-a adus afacerea și mi s-a cerut o soluțiune și eram în dreptul meu să dau o soluțiune mai ales că mi se cerea. (Aplauze.)

Merg mai departe și zic: ministrul, în calitatea sa de șef al învățământului și de răspunzător pentru bunul lui mers, este dator să intervină ori de câte ori constată că o neregularitate sau o nedreptate se comite în sfera învățământului oriunde ar fi? Acesta este dreptul său. Altminterea ce caut eu acolo? Ca să iscălesc numai mandate de lefuri? (Aplauze.)

Din fericire până astăzi nu mi s-a dat ocaziunea nici la universitate, nici aiurea, și mă felicit de aceasta, dar închipuiți-vă că odată mi s-ar cere, de exemplu, să mă pronunț într-o chestiune ca cea următoare:

D-le ministru, cutare profesor are obiceiul să respingă în mod sistematic pe toți studenții din o categorie, de exemplu, de cutare credință religioasă. Socotiți dvs. că n-aș interveni? Dar aș interveni grozav și aș impune voința mea, pentru că aceea ar fi legală și cea dreaptă. (Aplauze.)

Onor. d-n Iorga s-a scandalizat chiar că am intervenit la un liceu pentru ca să restabilesc dreptatea.

Ceea ce s-a făcut acolo s-a constatat prin o cercetare a lucrărilor scrise. Lucrările erau notate cu note slabe, care compromiteau studiul elevilor și îi făceau să piardă anul, lucrări care meritau note mai mari.

Trebuia eu să pun mâinile în sân și să zic: Așa a decis profesorul în suveranitatea lui! Dar ce? Socotiți că eu sunt păpușă la minister? Și dacă dl Iorga s-a formalizat pentru ceea ce s-a făcut la liceul din Craiova, apoi îi pot cita și alte cazuri, pentru că informațiunile d-sale n-au fost depline. Eu îi pot cita cazul – nu voi spune numele, se înțelege că ar fi de prisos – dar la liceul din Bârlad și la școala normală din Bârlad, întregi categorii de școlari au fost trântiți în examen de un profesor cunoscut pentru pornirile sale pătimașe. L-am obligat să-și refacă examenul, și pe acei elevi, care au meritat, i-am promovat din propria mea autoritate și cred că mi-am făcut datoria. (Aplauze.)

Dl N. Filipescu: D-le ministru, și la Iași s-au trecut toți elevii odată fără examen!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: N-am cunoștință, dar voi cerceta.

Dl N. Filipescu: Aceasta s-a întâmplat la universitate.

Dl Spiru Haret. ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: La universitate? Am crezut că este vorba de liceu.

Dl Președinte: Vă rog, domnilor, lăsați pe dl ministru să continue.

Dl G. Diamandi: Cu învoirea dlui ministru, țin să-i fac cunoscut că am fost trântiți la examen pentru că n-am ştiut de ce nasul se află între cei doi ochi şi am căzut cu toții pe vremea mea la un examen de felul acesta. (Ilaritate.)

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: În aceeaşi ordine de idei aş putea cita mai multe exemple. Aşa am auzit că mai mulți băieți ar fi căzut la examen pentru că n-au ştiut pentru ce lumea se plimbă mai mult pe trotuarul din dreapta Căii Victoriei şi nu pe cel din stânga. (Ilaritate.)

Acestea sunt lucruri autentice.

Dar ca să revin la cele spuse de dl Iorga, mai dau un exemplu: Tot la examenul pe care l-a citat şi d-sa, un domn profesor a dat o lucrare scrisă şcolarilor lui din clasa VI. Între aceşti şcolari se afla şi un copil eterodox, adică unul de altă credință decât a noastră. Acest tânăr s-a socotit în drept, ca în compoziția lui să verse cele mai groaznice ocări la adresa religiei creştine ortodoxe, în special asupra Maicii Domnului. Citez exemplul acesta, pentru că ştiu că dl Iorga este foarte bun creştin…

Dl N. Iorga: Ca şi dvs.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Şi cunosc ura pe care o are d-sa contra acelora care urăsc legea creştinească.

Ce credeți că a făcut profesorul? A dat nota 9 acestui şcolar! Şi a trebuit să treacă luni la mijloc, până când eu, în mod cu totul indirect, să aflu de acest scandal – dați-mi voie să întrebuințez acest cuvânt. Atunci am intervenit şi am pus să se cerceteze dacă lucrurile s-au petrecut aşa. Din nenorocire proba scrisă exista încă, astfel încât am putut să văd cu ochii mei adevărul celor ce se denunțau. Şi atunci nota 9 a profesorului s-a schimbat în nota 1 şi am dat afară pe şcolarul acesta din toate şcoalele țării. (Aplauze prelungite.)

D-lor, pe profesor era greu să-l dau afară, pentru că este o lege care îl protejează şi-l mai protejează şi amiciția dlui Iorga, (Ilaritate) am luat singura măsură pe care o permitea legea. Ce s-a ales de acolo? S-a ales cu o pedeapsă foarte anodină, dar eliminarea definitivă a şcolarului a rămas (Aplauze), şi aştept să văd, nu dintre dvs. pentru că nu pun la îndoială sentimentele dvs., dar aştept să văd pe dl Iorga ce spune asupra acestei măsuri.

Dl N. Iorga: Cer cuvântul în chestiune personală, ca să pot explica dlui ministru ceea ce nu înțelege.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Este destul de regretabil ca o discuțiune ca aceasta să se tranşeze printr-o chestiune personală. D-l Iorga avea mijlocul să ceară cuvântul şi să răspundă la răspunsul meu şi să se poată încheia astfel lucrul acolo; dar de toate lucrurile acestea nu vreau să vorbesc prea mult, nu vreau să prelungesc discuțiunea pentru că nu merită; socotesc că cele ce am spus lămuresc îndestul onorata Cameră.

Ar fi de dorit ca atunci când Camera se ocupă cu o lege de importanța aceleia care o aveți în discuțiune,[1] să rămână mai la coadă, chestiuni de importanța acesteia pe care a adus-o dl Iorga.

Aș dori, dlor, să fie odată bine înțeles dacă ministrul conducător al unui departament și care e responsabil, nu numai înaintea conștiinței sale, dar și înaintea Regelui, și înaintea Camerei, și înaintea țării, dacă poate sau nu să-și exercite drepturile sale și datoriile sale în limitele legii? Dl Iorga a zis că eu am călcat o lege, dar nu mi-a spus care lege. Vă mărturisesc că eu, care cunosc pe dinafară toate legile instrucțiunii, nu bănuiesc la ce lege s-a referit dl Iorga când a vorbit.

Așadar, cum zic, trebuie să se lămurească: am eu sau nu dreptul să fac să domnească dreptatea în învățământ? Dacă ara dreptul, interpelarea era inutilă. Dacă nu am dreptul, ar fi de văzut ce aș avea de făcut. (Aplauze prelungite.)

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară 1910–1911, nr. 17 de la 8 decembrie 1910, p. 236 și următoarele.)

1. Era atunci în dezbaterile Camerei proiectul de lege pentru organizarea sanitară.

LVIII.
În discuția legii sinodale

Discurs în ședința senatului de la 1 decembrie 1911 în discuția proiectului pentru modificarea legii sinodale și a consistoriului superior bisericesc

În sesiunea 1911–1912, ministrul C. C. Arion aduce în dezbaterea Parlamentului un proiect prin care modifică legea din 1909 prezentată de Haret, prin care se instituie Consistoriul superior bisericesc și se reorganizează Sinodul. Această lege a avut ca urmare răzvrătirea episcopului Gherasim Safirin și campania opoziției contra lui Haret. Proiectul lui Arion vine în discuția Senatului la 1 decembrie 1911 (Vezi: Dezbateri, p. 81: Raportul Comitetului delegaților; p. 82 Proiectul; p. 84 Expunerea de motive). Haret era senator de Roman. În această calitate rostește două discursuri. Unul prin care deschide discuția generală a proiectului, altul în chestie personală. După dânsul vorbește ministrul Arion și alți deputați, apoi legea se votează.

Dl Spiru Haret: D-lor senatori, legea care vine astăzi în discuțiunea onor. Senat este o lege organică, pe care noi o considerăm ca una dintre cele mai însemnate. Acum trei ani, când a fost să venim cu proiectul de lege din 1909 pentru modificarea legii de atunci a Sinodului și pentru alegerea mitropoliților și episcopilor, noi am socotit că este bine să ne înconjurăm de toate garanțiile necesare și să facem tot ce era posibil ca să scoatem legea aceasta din curentul preocupărilor politice.

De aceea, eu, care aveam pe atunci onoarea de a fi ministru de culte și instrucțiune, am avut grija ca, înainte de a face primii pași pentru modificarea legii, să mă adresez mai întâi tuturor șefilor partidelor de opozițiune ca să le cer avizul.

Și nu am pregătit proiectul de lege și nu l-am adus în dezbaterea Sf. Sinod decât atunci când am știut de mai înainte care erau opiniunile adversarilor noștri politici.

În această privință pot să spun că asupra principiilor am avut aprobarea tuturor persoanelor pe care le-am consultat. Ba încă unul din cei cu care vorbisem, și anume actualul dl președinte al Consiliului, era de părere că nu merg destul de departe cu modificările pe care propuneam să le aducem legii sinodale. D-sa îmi zicea: „Eu aș fi mult mai radical decât d-ta“. Dar împrejurările de atunci, care nu erau mult diferite de cele de astăzi, precum și

considerațiunea că nu credeam că este bine să aduc în biserică zizanii noi, pe când, din contră, căutam să le potolesc, m-a făcut ca să rămân în limite mult mai restrânse decât cerea pe atunci onor. dl Petre Carp. Și când am discutat proiectul cu membrii Sf. Sinod, i-am lăsat să-i aducă toate modificările ce vor crede necesare, în conformitate cu canoanele și cu trebuințele bisericii, pentru că ei erau chemați ca să judece în prima linie asemenea trebuințe, și noi trebuia să ascultăm părerea lor.

Este adevărat că, pe urmă, în discuțiunea din Senat atitudinea opoziției conservatoare s-a schimbat cu desăvârșire, la interval numai de două săptămâni; de unde șeful partidului găsise că eu nu merg destul de departe cu modificările, că nu am fost destul de radical ca să tai relele din rădăcină, cum zicea d-sa, partizanii d-sale, și în special actualul d-n ministru de culte, a atacat legea cu cea din urmă violență, găsind că merg prea departe.

Astăzi biserica se găsește într-o situațiune destul de delicată, pentru că nu trebuie să ascundem că tristele împrejurări prin care am trecut în acești din urmă trei ani nu sunt încă închise, și că situațiunea este astăzi, după părerea mea, mai periculoasă chiar decât era înainte.

Doresc cu toată sinceritatea ca situațiunea aceasta să înceteze cât de curând și urez actualului d-n ministru al cultelor să aibă norocul ca să descurce greutățile prezente.

Dar tocmai ca să nu mărim aceste greutăți, și pentru că împrejurările create prin ultimele evenimente au creat o atmosferă, în mijlocul căreia nu credem că o asemenea lege se poate discuta cu destul sânge rece și obiectivitate, pentru că ne temem să nu ajungem la urmări ca cele din ultimele zile, și pentru că nouă nu ni s-a făcut onoarea, pe care am făcut-o noi adversarilor noștri, de a ni se cere părerea înainte de a se veni cu proiectul, noi nu credem că este oportun ca să intrăm în dezbaterea aprofundată a legii.

Constat numai că guvernul actual, în chestia legii sinodale, are, pe cât se pare, idei nu tocmai bine precizate. Deja am relevat cum în 1909 șeful partidului și cu partidul său au venit în conflict de idei la interval de 15 zile, iar astăzi, prin proiectul de lege ce se propune, nu numai că nu se dă satisfacere dorințelor actualului președinte al Consiliului, nici atât cât făcuserăm noi acum doi ani, dar, din contră, se merge cu mult înapoi față cu ceea ce se făcuse în 1909, pentru că modificările ce se propun în lege atacă însuși fundamentul instituției Consistoriului bisericesc, instituție pe care noi nu am înțeles să o punem nici alături, nici deasupra Sinodului, dar care am înțeles să fie un organ care să conlucreze cu folos împreună cu Sinodul și cu guvernul, pentru binele bisericii.

Organul acesta – după propunerile ce se fac – este aproape anihilat.

Nu mai vorbesc de alte dispoziții din lege, ca acele privitoare la alegerea mitropoliților și episcopilor, care sunt în opoziție directă unele cu altele.

Pentru aceste, motive, noi declarăm că ne rezervăm acțiunea noastră pentru altădată, și rămânem neclintiți în ideile noastre. Noi nu variem nicidecum în

ideile pe care le-am formulat acum trei ani. Noi nu suntem deloc în conflict unii cu alții, nici șeful cu partizanii săi, nici partizanii între dânșii.

Precum am considerat-o la începutul anului 1909, tot așa o considerăm și astăzi.

Socotim și acum, cum am spus și alte dăți chiar eu personal, că ar fi fost nevoie să se facă în lege oarecare îmbunătățiri de formă și detaliu, oarecare schimbări de termeni, care să clarifice legea, fără a-i atinge fondul.

Noi, însă, vedem că legea este atinsă în însăși fundamentele sale.

Și când motivul pentru care se face aceasta, vedem că este acela de a se da satisfacție unui personaj care timp de trei ani a tulburat biserica și căruia guvernul chiar a găsit de cuviință să-i aplice pedeapsa, atunci, dar, este o completă dezorientare în sfera guvernamentală, când s-a alcătuit proiectul de lege adus în discuțiune.

Așa fiind, nu vom intra în dezbaterea fondului acestui proiect de lege.

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1911–1912, nr. 12 de la 9 decembrie 1911, p. 86.)

Discurs în ședința senatului de la 1 decembrie 1911, în chestie personală, cu prilejul discuției proiectului de lege pentru modificarea legii sinodale și a consistoriului

Dl Spiru Haret: D-lor, întreruperile, în genere, nu le relev, și mai ales pe acelea care vin ca dovadă a celor ce spun.

Să nu credeți că ne imitați pe chestiunea tramvaielor, nici pe chestiunea generală adusă de dl președinte al Consiliului. Repet și eu ceea ce a spus șeful nostru: Suntem mândri de întreaga noastră politică economică și niciun moment nu ne vom abate de la dânsa, cu toate invectivele d-voastră! (Aplauze pe băncile minorității).

În această privință nu mă aștept să avem aprobarea d-voastră, precum nici d-voastră, desigur, nu vă așteptați s-o aveți pe a noastră.

Desigur că între d-voastră și noi trebuie să fie deosebiri de vederi, pentru că, dacă nu ar fi așa, nu am aparținea la partide deosebite.

Dar de la deosebire de vederi, de la a lucra fiecare pentru binele public, așa cum terenul cinstei personale, este o distanță mare și o dovadă de o completă lipsă de simț politic și de neexperiență politică.

Așa fiind, nu recunosc dlui ministru al instrucțiunii dreptul de a-mi da lecții de cum trebuie să fac discuția.

Nu sunt parlamentar așa de vechi ca d-sa, pentru că lungimea vieții politice nu se judecă după numărul anilor de vârstă, ci după aceea de practică politică.

D-lui este de 27 de ani în viață politică; eu nu sunt decât de 16 ani, pentru că multă vreme n-am voit să intru în viața politică. Odată intrat însă, înțeleg să o fac în mod cuviincios și așa cum cer interesele țării, iar nu cum cer interesele mele personale, nici interesul îngust de partid.

Nu am voit astăzi să intru în discuția de fond a legii, și am spus motivele, și nu vreau nici acum să intru în această discuțiune cu ocazia unei chestiuni personale, pe care dl ministru a provocat-o, iar nu eu.

D-sa a zis cum că noi am pretinde să guvernăm din opozițiune și că umblăm să facem greutăți, și în special în chestia bisericească.

Eu nu pricep cum înțelege dl ministru lucrurile. Sunt 11 luni de când este la guvern; 11 luni de când eu în particular nu am luat parte la nicio luptă politică, nici atât cât ar fi impus disciplina de partid. În special în chestiunea bisericească am avut atitudinea cea mai leală și mai cinstită. Am declarat că nu voim să facem guvernului niciun fel de greutate și ne-am ținut de vorbă în modul cel mai scrupulos. Nu am făcut nici campanie de presă. Am cerut presei noastre să lase guvernul în pace, ca să iasă din greutate cum va putea și cum va ști. Și dacă ar fi fost nevoie cumva să-i dăm și ajutor, rog pe dl Arion să creadă că i l-am fi dat, cum am făcut-o și în alte împrejurări, ceea ce din partea dumnealor niciodată n-am văzut în toată viața politică a partidului nostru.

Dar nu este acuma momentul ca să readucem discuțiunea pe tărâmul chestiunii bisericești. Eu doresc în mod sincer ca să mă înșel și ca optimismul dlui ministru al cultelor să fie întemeiat; dar mi-e teamă, aș putea zice că am convingerea că chestiunea bisericească nu este închisă, și nu se va închide nici prin legea aceasta. Dar nu vreau să analizez cauzele acestei stări de lucruri, nu vreau să stabilesc responsabilitățile în această afacere, pentru că ar fi să înrăutățesc lucrurile și să îngreuiez sarcina guvernului în cazul când s-ar redeschide, cine știe cum, chestia bisericească!

Desigur, dle ministru, veți lua cuvântul și-mi veți răspunde; conform obiceiului d-voastră, veți fi agresiv. Vă promit să nu vă răspund nimic, pentru că nu vreau să zgândărim chestiunea aceasta, precum 11 luni n-am zis nimic, când presa d-voastră, și uneori și alții mai autorizați decât presa, mereu mi-au făcut vină mie și Partidului Liberal pentru modul cum s-a purtat în chestia bisericească.

Să nu vă închipuiți că dacă am tăcut este că nu aveam ce spune. Voi dovedi aceasta în ziua când lucrurile se vor liniști pe deplin și vom putea vorbi fără niciun pericol pentru liniștea bisericii. Dar acum socotim că suntem datori să facem acest sacrificiu de amor propriu, și țării și bisericii, ca prin tăcerea noastră să contribuim ca să se încheie odată această perioadă de agitațiune în biserică[1].

Ca să termin ceea ce aveam de zis, nu am să adaug decât un singur cuvânt cu privire la ceea ce a vorbit dl ministru.

---

1. Broșura a publicat-o el în 1912 sub titlul Criza bisericească. Vezi volumul de *Polemice*.

Dl ministru, în apărarea legii sale, a spus tot timpul că se întoarce la legea din 1872, cel puțin în ceea ce privește art. 2 din lege.

Pentru ca să se vadă cu câtă adâncime a fost studiat proiectul care a fost adus în dezbaterea onor. Senat, și care a fost votat deja, eu nu am să relev decât un lucru. Legea din 1872 cere ca, *pentru ca să se poată alege cineva* mitropolit *sau episcop, trebuie ca mai întâi să fie arhiereu*; și dl ministru în cuvântarea sa a și insistat asupra acestui lucru, întrebându-se că dacă alesul nu ar fi arhiereu, ci un simplu preot, ce s-ar face atunci nevasta și copiii săi? Spun aceasta, numai ca să vă amintiți bine spusele dlui ministru!

Ei bine, legea o aveți înainte, căutați la art. 2, sau unde veți voi, să vedeți dacă se găsește undeva pusă condiția aceasta: Că acel ales trebuie să fie arhiereu. *Nu este nicăieri*. În această privință, dl ministru nu se întoarce dar la legea din 1872, cum a spus, ci revine la legea din 1909.

Acum judecați și d-voastră.

Dl Const. Arion, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Am spus că mă întorc la principiile legii din 1872.

Dl Spiru Haret: Care principii?

Dl Const. C. Arion, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-voastră nu cunoașteți decât litera legii? Aceasta este matematic…

Dl Spiru Haret: Să lăsăm cuvintele de spirit; acestea nu au trecere între oameni serioși.

Dl Const. C. Arion, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Sunt oameni serioși care au spirit și sunt oameni serioși care n-au spirit.

Dl Spiru Haret: Mă iertați, dle ministru, vedeți cum se schimbă rolurile acum? Eu nu știu să trag cuvintele de păr, ca să scot din ele sensuri pe care nu le au.

Ați spus: mă întorc la legea din 1872, care pune o condițiune, care este esențială acolo, aceea că cere calitatea de arhiereu. Ați spus-o și ați repetat-o.

Ei bine, *legea d-voastră nu pune această condiție*; deci nu vă întoarceți la legea din 1872, și, prin urmare, ați afirmat un lucru care nu era în conformitate cu realitatea.

Dl C. Arion, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: D-le președinte, dați-mi voie să răspund la ultima parte a cuvântării onor. meu contradictor, care nu vrea să discute în fond cu mine, dar care discută în formă.

Dl Spiru Haret: Nu discut deloc.

Dl Const. C. Arion, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dar ceea ce ați discutat până acum nu este discuție? Doar că nu vreți să discutați cu mine.

Dl Spiru Haret: Eu am răspuns la o chestiune personală.

(Dezbateri Senat. Sesiunea 1911–912, nr. 12 de la 9 decembrie 1911. Ședința de la 1 decembrie 1911.)

NOTE

1. *Dimitrie Greceanu* (1859–1920), politician. Membru al Partidului Conservator. A îndeplinit funcția de ministru al Justiției, și ministru al Lucrărilor Publice. A ocupat funcția de primar al municipiului Iași.

2. *Petre Sfetescu* (1860–1924), actor, jurist și politician. Procuror la mai multe tribunale: Argeș, Ilfov, Teleorman. Prefect de Mehedinți, Dolj, Ilfov și Prahova, Buzău, Tulcea. Secretar general în Ministerul de Interne. Consilier și președinte al Înaltei Curți de Conturi.

3. *Steaua Română*, rafinărie situată în orașul Câmpina, înființată în anul 1895.

4. „Revista generală a învățământului" a apărut, la București, în anul 1905, sub directoratul lui S. Haret.

5. *Expoziția din 1906* a fost organizată pentru celebrarea a 40 de ani de la urcarea pe tron, în 10 mai 1866, a lui Carol I. Comisar al guvernului pentru expoziția din 1906 a fost dr. C. I. Istrate, primar al Bucureștiului. Expoziția a fost cel mai important ansamblu arhitectonic realizat în România până atunci, impunând stilul neo-românesc.

6. *Alfred von Kiderlen-Wächter* (1852–1912), diplomat german. Ministru de Externe. A impus Germania ca mare putere în Europa prin Tripla Alianță.

7. *Grigore Triandafil* (1840–1907), politician și ministru.

8. *Răscoala din 1907* a început pe proprietățile arendașului Mochi Fischer, din satul Flămânzi, județul Botoșani. Acesta a refuzat să semneze contractele cu țăranii. Familia austro-evreiască Fischer arenda la acea vreme circa 75% din pământul arabil din trei județe din Moldova.

9. *Ioan Tanoviceanu* (1858–1917), jurist, profesor de drept, membru al Academiei Române, întemeietorul criminologiei românești. A obținut titlul de doctor în drept „magna cum laude" la Universitatea din Paris. Magistrat al tribunalului Ilfov. Profesor de drept penal și procedură penală la Iași și la București. Lucrări: *Cursul de drept penal și procedură penală*, *Creșterea criminalității în România – un pericol național*, *Criminalitatea în România după ultimele publicații statistice*, *Tratat de drept și procedură penală* (5. vol.).

10. *Sabba Ștefănescu* (1857–1931), geolog și paleontolog. Profesor de paleontologie la Universitatea din București, membru corespondent al Academiei Române.

11. *Right man in the right place* (engl.), omul potrivit la locul potrivit.

12. *Alexandru Averescu* (1859–1938), mareșal și om politic. Comandantul Armatei Române în timpul Primului Război Mondial. Prim-ministru al României (ianuarie-martie 1918, 1920–1921, 1926–1927). Membru de onoare al Academiei Române. A înființat în 1918 și a condus Liga Poporului, care din 1920 va deveni Partidul Poporului.

13. Mitropolitul-primat al României în 1907 era Iosif Gheorghian (1829–1909). A fost mitropolit primat între 1886 și 1893. La 29 martie 1893 și-a dat demisia, în urma refuzului său de a accepta Legea clerului mirean și a seminariilor, inițiată de Take Ionescu. După

caterisirea mitropolitului Ghenadie Petrescu, Iosif Gheorghian a fost reales ca mitropolit-primat al României la 6 decembrie 1896, păstorind până la moarte.

14. *Constantin Bacalbașa* (1856–1935), scriitor și ziarist. A publicat în ziarele „Telegraful", „Unirea", „Epoca", „Lupta", „Dimineața", „Universul". Scrieri: *Bucureștii de altădată* (4 volume), *Capitala sub ocupația dușmanului*, *Dictatura gastronomică*, *Chestia cârciumarilor*, *Răvașe de plăcinte*, *Peticul lui Berechet*.

15. *G. Panu* (1848–1910), scriitor și om politic. Apropiat al lui C. A. Rosetti. A condus după moartea acestuia gruparea politică a liberalilor radicali. A editat ziarul „Lupta". În anul 1897 aderă la Partidul Conservator. Membru al „Junimii". Scrieri: *Amintiri de la Junimea*, *Portrete și tipuri parlamentare*.

16. *D'une pierre deux coups* (fr.), a realiza două lucruri în același timp printr-o singură acțiune.

17. „Acțiunea", ziar apărut la București, în perioada noiembrie 1902–1916. Director Victor Ionescu, fratele lui Take Ionescu.

18. *Partidul Conservator-Democrat*, înființat de Take Ionescu la 3 februarie 1908, în cadrul Congresului Partidului Conservator-Democrat.

19. *Alexandru Djuvara* (1858–1913), scriitor și om politic. Membru al Partidului Național Liberal. Deputat. De mai multe ori ministru. Scrieri: *Lupta naționalităților*, *Rusia și criza bulgară*, *Idealism și naturalism*.

20. *Alexandru C. Constantinescu* (1859–1926), jurist. Doctor în drept la Paris. Membru al Partidului Național Liberal. De mai multe ori ministru.

21. *Mihai Orleanu* (1859–1942), om politic. Membru al Partidului Național Liberal. Ministru al Industriei și Comerțului. Președintele Adunării Deputaților. S-a făcut remarcat printr-o inițiativă legislativă prin care interzicea angajaților statului să se asocieze sau să inițieze greve, precum și contractul colectiv de muncă.

22. *Grigore Crăiniceanu* (1852–1935), general. A participat la Războiul de independență din 1877–1878. Ministru de Război. A fondat „Revista Armatei". Membru al Academiei Române.

23. *Legea secularizării averilor mănăstirești* a fost adoptată în 1863. Prin această lege proprietățile bisericilor și mănăstirilor închinate din țară au fost trecute în proprietatea statului, întrucât un sfert din suprafața arabilă a țării aparținea mănăstirilor românești aflate sub influență preponderent greacă.

24. *Biserica Ortodoxă Română* și-a declarat autocefalia în 1865, dar biserica ecumenică din Constantinopol i-a recunoscut-o în 1885.

25. *Atanasie Mironescu* (1856–1931), mitropolit primat al Bisericii Ortodoxe Române (1909–1911). Membru de onoare al Academiei Române. Profesor de Morală la Facultatea de Teologie din București (1887–1897). La 28 iunie 1911 s-a retras din scaun. Lucrări: *Etica evoluționistă și etică creștină. Studiu critic asupra eticei lui Herbert Spencer*, *Manual de Teologie Morală*, *Morala pentru copii*, *Psaltire tradusă din evreiește de preoții Vasile Radu și Gala Galaction*, *Sfânta Episcopie a eparhiei Râmnicului Noului Severin în trecut și acum*, *Istoria Mănăstirii Cernica*.

26. *Gherasim Safirin* (1849–1922), episcop de Roman. A anatemizat Sf. Sinod, și din această cauză a fost nevoit, în 1911, să plece din scaunul episcopal.

27. *Gala Galaction*, pseudonimul literar al lui Grigore Pișculescu (1879–1961) scriitor, preot ortodox, profesor de teologie, traducător al *Bibliei* în limba română. Scrieri: *Bisericuța din Răzoare*, *Eminescu*, *Roxana*, *Papucii lui Mahmud*, *Doctorul Taifun*, *La răspântie de veacuri*.

28. *Victor Filotti* (1876–?), politician. Membru al Partidului Conservator-Democrat. În 1920 a fost secretar general al Ministerului Industriei și Comerțului.

29. *Constantin Banu* (1873–?), om politic. Membru al Partidului Național Liberal, Deputat. Ministru. A întemeiat revista „Flacăra“ în 1911.

30. „La Roumanie“, cotidian de orientare conservatoare, aflat sub influența lui Take Ionescu, București 1898–1921.

31. Revista „Dreptul“ a apărut la București la 6 decembrie 1871. Director a fost profesorul de drept C. Dissescu. Continuă să apară până astăzi fiind editată de Uniunea Juriștilor din România.

32. *Vespasian Erbiceanu* (1863–1943), jurist, membru corespondent al Academiei Române. Prim-președinte al Curții de Apel din Chișinău. A întemeiat publicația „Cuvântul dreptului“ (1918–1930). Consilier la Înalta Curte de Casație și Justiție.

33. *Constantin N. Hamangiu* (1869–1932), jurist, membru de onoare al Academiei Române. Ministru al Justiției. Directorul revistei „Pandectele române“. A făcut mari donații Academiei Române.

34. „Viața Românească“, „revistă literară și științifică“, apare lunar la Iași, din martie 1906 – iunie 1916, sub direcția lui C. Stere și Paul Bujor, iar din martie 1920 – decembrie 1929 la Iași, și din ianuarie 1930 – august-septembrie 1940 la București și din noiembrie 1944, cu o întrerupere 1946–1947, până în prezent la București.

35. *Constantin I. Moisil* (1876–1958), arheolog și numismat. Directorul Cabinetului Numismatic al Academiei Române. În anul 1948 a fost ales membru de onoare al Academiei Române. A fost tatăl matematicianului Grigore C. Moisil.

36. *folicular* (< fr. folliculaire), scrib, gazetăraș.

37. *Karl Marx* (1818–1883), filosof și economist german. Întemeietor al doctrinei comuniste. A inițiat și condus structuri internaționale ale muncitorilor. Adept al concepției materialiste pe baza căreia a studiat societatea umană. A susținut teza despre rolul luptei de clasă ca motor al dezvoltării sociale. Lucrări: *Sfânta familie*, *Ideologia germană*, *Manifestul Partidului Comunist*; *Manuscrisele economico-filosofice*, *Capitalul*, *Contribuții la critica economiei politice.*

38. *Ferdinand Lassalle* (1852–1864), gânditor socialist german. Unul dintre fondatorii Partidului Social-Democrat German.

39. Trustul fișeresc a fost trustul arendașului Mochi Fischer.

40. În 1905 ministrul Instrucțiunii Publice era Mihail Vlădescu.

41. *W. Rein* (1847–1929) este autor al unui „Tratat enciclopedic de pedagogie“ (Enciclopädisches Handbuch der Pädagogik), în 10 volume, care a prezentat concepția pedagogică a lui Herbart.

42. lipsă în text.

43. *Dr. N. I. Angelescu* (1866–?), farmacist și om politic. Deputat. Lucrări: *Recherches chimiques sur la Cyclamine et la Primuline*, *Biologia diabetului zaharat*, *Acte și documente din trecutul farmaciei în Țările românești.*

44. *D.D. Pătrășcanu* (1872–1937), scriitor și om politic. Deputat. Tatăl lui Lucrețiu Pătrășcanu. Scrieri: *Schițe și amintiri*, *Candidat fără noroc*, *Domnu Nae.*

45. C*aton Lecca* (1860–?), om politic. Deputat. Prefect al poliției Capitalei. Prefect de Bacău.

46. *Pierre Curie* (1859–1906), fizician francez. Laureat al Premiului Nobel pentru Fizică în 1903.

47. *Maria Sklodowska-Curie* (1867–1934), om de știință polonez. Dublu laureată a Premiului Nobel, în fizică și chimie. A introdus în fizică termenul de radioactivitate. A făcut cercetări în domeniul elementelor radioactive, al radioactivității naturale și al aplicațiilor acestora în medicină.

48. *Ioan Chrysostom* sau Sf. Ioan Gură de Aur (347–407), una din cele mai importante figuri ale patrologiei creștine.

49. *Origene* (cca. 185 – cca. 254), învățat și teolog creștin și unul din cei mai reputați Sfinți Părinți ai Bisericii.

50. *Publius Vergilius Maro* (70 î.Hr. – 19 î.Hr.), poet latin. Lucrarea *Aeneis* (*Eneida*) este considerată epopeea romanilor. Alte scrieri: *Bucolicele*, *Georgicele*.

51. *Ion Bogdan* (1864–1920), filolog și istoric. Prof. univ. la București. Membru al Academiei Române. Inițiatorul studiilor slavistice în România. Editor de cronici și documente: *Vechile cronici moldovenești până la Ureche*, *Cronici inedite atingătoare de istoria românilor*, *Documentele lui Ștefan cel Mare* (2 vol.).

52. *Neculai Costin* (c. 1660–1712), cronicar. Fiul lui Miron Costin. Studii în Polonia. Mare logofăt. Persecutat de Cantemirești. Lucrări: *Letopisețul Moldovei, de la facerea lumii până la 1601*, *Letopisețul de la 1709–1711(Domnia lui N. Mavrocordat)*.

53. *Mihail Kogălniceanu* (1817–1891), istoric, scriitor și om politic. Membru al Academiei Române. Vicepreședinte și președinte al Academiei Române. Profesor de istorie națională la Academia Mihăileană. A publicat documente istorice în revista „Arhiva românească“. A editat „Dacia literară“, „Propășirea“, „Steaua Dunării“. Participant la mișcarea din 1848 de la Iași. Redactează *Dorințele Partidei naționale din Moldova*, *Proiect de constituție pentru Moldova*. Fruntaș al mișcării unioniste. Membru al Comitetului central al Unirii. Ales în Divanul ad-hoc și în Adunarea electivă. Inclus pe lista candidaților la domnie, dar cere să fie scos. În timpul domniei lui Al. I. Cuza prim-ministru și ministru de mai multe ori. După 1866 este liberal moderat. Fondator al Partidului Național Liberal și este ales membru al primului Comitet Executiv al acestuia (1875). Deputat și senator. Ministru de Externe în guvernul Ion C. Brătianu. Lucrări: *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională la Academia Mihăileană*, *Iluzii pierdute*, *Un întâiu amor*, *Tainele inimii*, *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, vol. I, *Letopisețele țării Moldovei* (editor).

54. *Lascăr Catargiu* (1823–1899), om politic. Membru al Locotenenței domnești instaurată după abdicarea lui Al. I. Cuza la 11 februarie 1866. Președinte al Partidului Conservator (1880–1899), prim-ministru (11 mai – 15 iulie 1866, martie 1871 – 4 aprilie 1876, martie 1889 – noiembrie 1890, noiembrie 1891 – octombrie 1895).

55. *Manolache Costake Epureanu* (1824–1880), om politic. A luat parte la mișcările naționale din anii 1848 și 1857 din Moldova, minstru-prezident în anul 1860, președintele Camerei Constituante din anul 1866, înaintea căruia depune jurământul principele Carol. Ministru de justiție 1872–1873 în cabinetul Lascăr Catargi, ministru-prezident alături de I. C. Brătianu în cabinetul liberal de la 1876, dar demisionează după trei luni și reintră în partidul conservator.

56. *Petre Mavrogheni* (1819– 1887), om politic. Membru marcant al Partidului Conservator. În timpul guvernării lui Lascăr Catargiu, ca ministru de Finanțe introduce monopolul tutunului, impozitul timbrului și renta statului. Ministru plenipotențiar la Constantinopol și Viena.

57. *Anastasie Panu* (1810–1867), om politic. Funcții în magistratură. Participant la mișcarea revoluționară din 1848 din Moldova. Ministru al Justiției sub domnitorul Grigore Ghica. Membru în Divanul ad-hoc al Moldovei. Unionist.

58. *Dimitrie Ralet* (1815–1858), om politic. Membru activ al Comitetului unionist din Iași. Ministru al Cultelor din Moldova în timpul domniei lui Grigore Ghica.

59. *Vasile Sturdza* (1810–1870), om politic. A făcut studiile în străinătate. Judecător în Divanul Domnesc din Iași. Ministru de Lucrări Publice. Președintele Divanului Domnesc, Comisar al guvernului pe lângă Banca Națională a Moldovei. Între octombrie 1858 – ianuarie 1859 este membru al Căimăcămiei de trei împreună cu Ștefan Catargiu și Anastasie Panu. Unionist. La 15 ianuarie 1859 este numit ministru de Interne și președinte al Consiliului din Moldova. Primul președinte al Înaltei Curți de Casație.

60. *Constantin Hurmuzaki* (1811–1869), jurist. Funcții în magistratură. Ministru de Justiție. Președinte al Înaltei Curți de Casație.

61. *Melchisedec Ștefănescu* (1832–1892), episcop și istoric. A studiat la Academia duhovnicească din Kiev, unde a obținut titlul de magistru în teologie și litere. Profesor la Seminarul de la Socola-Iași, la Seminarul din Huși. Ieromonah la Lavra Pecerska din Kiev. În anul 1865 a fost numit episcop eparhiot al eparhiei Dunării de Jos cu reședința la Ismail. Din anul 1879, episcop al Romanului. Unionist. Ministru al Cultelor (1860). A inițiat împreună cu M. Kogălniceanu, legea secularizării mănăstirești. Lucrări: *Cronica Hușilor și a Episcopiei cu aseminea nume*, *Cronica Romanului și a Episcopiei de la Roman.*

62. *Veniamin Costache* (1768–1846), mitropolitul Moldovei (1803–1806, 1812–1821, 1822–1842). În anul 1806 este scos din scaun de ruși. În anul 1842 se retrage la mănăstirea Slatina. Lucrări: *Carte pastorală (contra luxului în îmbrăcăminte)*, *Tâlcuirea celor șapte taine*, *Istoria scripturii Vechiului Testament*, *Tâlcuirea Psaltirei*.

63. *Stefan Sihleanu* (1857–1932), jurist și om politic. Prof. univ. la București. Secretar general al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii. Director general al teatrelor. Lucrări: *Curs de zoologie generală*, *Studii asupra pescilor electrici*, *18 ani de istorie financiară de la 1870–1887*.

64. *Paul Negulescu* (1874–1946), jurist, membru de onoare al Academiei Române. Doctor în drept la Paris. Senator și deputat. Lucrări: *Manual de procedura dreptului civil român*, *Studii de istoria dreptului, Curs de drept constituțional*.

65. *L'Amour veille*, piesă de teatru scrisă de Robert de Flers et Gaston de Caillavet.

66. *Francillon*, piesă de teatru de Alexandre Dumas-fiul.

67 *Carl Christoph Vogt* (1817–1895), savant german. Emigrat în Elveția. Autor de lucrări de zoologie, geologie și fiziologie. Membru al Parlamentului german din Frankfurt și din Elveția.

68. *Jean Louis Rodolphe Agassiz* (1807–1873), paleontolog și geolog elvețian. Studii fundamentale despre istoria naturală a pământului. Profesor de istorie naturală la Universitatea Neuchâtel și la Universitatea Harvard (SUA). Lucrări: *Recherches sur les poissons fossiles*, *History of the Freshwater Fishes of Central Europe*, *Etudes sur les glaciers*, *Bibliographia Zoologiae et Geologiae.*

69. *Friedrich Max Müller* (1823–1900), filolog și orientalist german. Fondator al studiilor occidentale despre India și al disciplinei religii comparate. Lucrări: *Lectures on the Science of Language* (2 vol.), *Introduction to the Science of Religion*, *Lectures on the Origin and Growth of Religion as Illustrated by the Religions of India*, *The Science of Thought* (2 vol.), *Studies in Buddhism, Six Systems of Hindu Philosophy*.

70. Este vorba de N. Iorga.

71. Din Comisia de judecată a corpului didactic au demisionat Matei Cantacuzino, profesor de drept la Iaşi, preşedintele Comisiei şi dr. I. Cantacuzino, profesor la Universitatea Bucureşti.

72. Expoziţia Generală Română de la Filaret a fost organizată între 6 iunie şi 23 noiembrie 1906. Locul ales a fost dealul şi câmpia Filaret, Câmpia Libertăţii de la 1848.

73. *ne varietur* (lat.), „cu condiţia ca nimic să nu fie schimbat", formulă utilizată în dreptul internaţional ca precizare în textul unui tratat ce încă înainte de a intra în vigoare a primit o redactare definitivă pentru ca statele părţi să poată decide încheierea tratatului respectiv cu textul astfel definitiv.

74. lipsă în text.

75. *Victor Cousin* (1792–1867), filosof francez. Profesor la Universitatea Sorbonne din Paris. A scris lucrări despre istoria filozofiei. A fost membru al Academiei Franceze din 1830.

76. *Plus a change, plus c'est la meme chose* (fr.), cu cât se schimbă, cu atât mai mult rămâne acelaşi lucru.

77. Haret se referă la sprijinul pe care i l-a acordat Maiorescu în câştigarea bursei de studii în Franţa în 1874.

78. La începutul anului 1907 s-a produs mare agitaţie şi s-au purtat dezbateri aprinse privind noul proiect de lege de înfiinţare a doctoratului în drept susţinut de ministrul C. G. Dissescu. Proiectul de lege al lui C. G. Dissescu a trezit reacţii politice. Titu Maiorescu, opozant al guvernului Gh. Gr. Cantacuzino, strânge în jurul său pe toţi nemulţumiţii faţă de legea respectivă. Tot scandalul a degenerat în declanşarea unei greve universitare. Pe 12 februarie 1907 ministrul Dissescu pune în dezbaterea Camerei proiectul său. Consiliul Universităţii din Iaşi în întrunirea din 15 februarie 1907 anunţă că profesorii îşi dau demisia şi sunt solidari în hotărârea de a nu reintra nici unul la curs până nu se vor satisface revendicările. În Cameră, după o dezbatere deosebit de aprinsă, proiectul de lege al lui Dissescu este votat la 16 februarie 1907, dar în aceeaşi zi Dissescu cere retragerea lui din cauza grevei profesorilor de la Iaşi.

79. *Gaius Cornelius Tacitus* (cca. 55 – cca.115), om politic şi istoric roman. Lucrări: *De Vita Julii Agricolae*, *De situ ac populis Germaniae ou De origine et situ Germanorum*, *Dialogus de oratoribus*, *Historiae*, *Ab excessu diui Augusti* (scriere cunoscută sub titlul *Annales*).

80. *Turin*, Torino, oraş în Italia.

81. Greşeală de tipar. Este vorba de casa Török, situată pe strada Câmpineanu colţ cu Calea Victoriei. La parterul şi subsolul casei a funcţionat vestita cofetărie şi cafenea Fialkowski.

82. *Léon Gambetta* (1838–1882), om politic francez. Preşedintele Consiliului de Miniştri şi ministru de Externe în perioada 14 noiembrie 1881 – 30 ianuarie 1881.

83. *Dimitrie Onciul* (1856–1923), istoric. Membru al Academiei Române. Profesor la Universitatea din Bucureşti şi director al Arhivelor Statului. Primul preşedinte al Comisiei consultative heraldice. Lucrări: *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinţii românilor în Dacia Traiană*, *Radu Negru şi originile Principatului Ţării Româneşti*, *Originile Principatelor Române*, *Ideea latinităţii şi a unităţii naţionale*, *Tradiţia istorică în chestiunea originilor române*.

84. *Limes romanus* (lat.), frontiera fortificată a Imperiului Roman de la Nistru şi Marea Neagră până la limesul lui Hadrian din Scoţia de azi.

85. *Constantin Bozianu*, primul decan Facultatea de științe juridice și politice, Universitatea din București, fondată în 1859.

86. *Josephus Baud* (1898–1911), preot catolic. Primul paroh și administrator parohial al Catedralei Sfântul Iosif din Bucureşti.

87. *Calinic Miclescu* (1822–1886), mitropolit. Membru în Divanul ad-hoc. În anul 1875 este ales mitropolit-primat. În timpul său a fost recunoscută autocefalia BOR.

88. *Alexandru C. Cuza* (1857–1947), profesor și om politic. Profesor de economie politică la Universitatea din Iași. Membru al Academiei Române. Împreună cu N. Iorga înființează, în 1910, Partidul Național Democrat. Lucrări: *Generația de la 1848 și era nouă*, *Obiectul economiei politice și însemnătatea ei*, *Plagiatul poporației*, *Naționalitatea în artă*, *Doctrina naționalistă creștină*.

CUPRINS

Introducere. Activitatea parlamentară a lui Spiru Haret în anii 1907–1911 și împrejurările în care ea s-a desfășurat / 5

XXXI. Răspuns la interpelare
Discurs rostit în ședința Senatului de la 24 ianuarie 1908 ca răspuns la interpelarea lui C. Dissescu despre rolul preoților și învățătorilor în răscoalele țărănești / 37

XXXII. Răspuns la interpelare
Discurs rostit în ședința Senatului de la 25 ianuarie 1908 ca răspuns la interpelarea lui Titu Maiorescu despre activitatea extrașcolară / 76

XXXIII. Legea lumânărilor de ceară
Discurs în ședința Camerei de la 26 ianuarie 1908 în discuția legii pentru fabricarea și vânzarea lumânărilor de ceară / 92

XXXIV. Modificarea legii învățământului secundar și superior
Expunere de motive / 97

Discurs în ședința Adunării Deputaților de la 30 ianuarie 1908 în discuția proiectului de modificare a unor articole din legea învățământului seundar și superior / 97

Discurs în ședința Senatului de la 11 februarie 1908, cu privire la proiectul pentru modificări în legea învățământului secundar și superior / 99

Discurs pronunțat în ședința Senatului de la 12 februarie 1908, în discuita proiectului pentru modificarea unor articole din legea învățământului secundar și superior / 118

XXXV. Răspuns la interpelare
Răspuns la interpelarea deputatului N. Iorga despre conducerea Teatrului Național. Ședința Camerei de la 27 februarie 1908 / 133

XXXVI. Legea pentru introducerea instrucției militare în școli
Expunere de motive / 138

Discurs rostit în ședința Camerei de la 29 ianuarie 1909 în discuțiunea legii pentru introducerea instrucțiunii militare în școli / 140

Discurs în ședința Senatului de la 18 februarie 1909 în discuția legii pentru introducerea instrucției militare în școli / 145

Al doilea discurs al lui Haret în ședința Senatului de la 18 februarie 1909, în chestiunea introducerii instrucțiunii militare în școale / 151

XXXVII. Modificarea legii clerului și seminariilor
Expunere de motive / 156

Discurs în ședința Senatului de la 24 februarie 1909, în discuția modificărilor legii clerului mirean și seminariilor / 157

Discurs în ședința Senatului de la 25 februarie 1909 în discuția pe articole (art. 27) a legii clerului mirean și seminariilor / 161

Discurs în ședința Camerei de la 24 martie 1909, în discuția proiectului pentru modificarea unor articole din legea clerului mirean și seminariilor / 163

XXXVIII. Legea comisiunii istorice
Expunere de motive / 167

Discurs în ședința Adunării Deputaților de la 2 martie 1909 în discuția proiectului pentru înființarea comisiunii istorice a României / 168

Discurs în ședința Adunării Deputaților de la 9 februarie 1910, în discuția legii pentru înființarea Comisiunii istorice a României / 171

XXXIX. Modificarea legii sinodale
Expunere de motive / 175

Discurs în ședința Senatului de la 6 martie 1909, în discuția proiectului pentru modificarea legii sinodale / 177

Al doilea discurs în chestiunea modificării legii sinodale rostit în ședința Senatului de la 11 martie 1909 / 183

Discurs în Adunarea Deputaților în ședința de la 23 martie 1909, în discuția proiectului pentru modificarea legii sinodale / 196

XL. Deslușire într-o chestie de regulament

Cuvântare în ședința Camerei de la 15 martie 1908, cu privire la chestiunea dacă Pompiliu Eliade, însărcinat cu conducerea Teatrului Național, poate rămâne deputat / 202

XLI. Răspuns la interpelare
Discurs în Cameră în ședința de la 16 martie 1909 ca răspuns la interpelarea lui V. Filotti despre conducerea Teatrului Național / 205

XLII. Reşedinţa fostului mitropolit Ghenadie
Discurs în şedinţa Camerei de la 16 martie 1909, în discuţia legii prin care se destină Mănăstirea Căldăruşani ca reşedinţă a fostului mitropolit Ghenadie Petrescu / 210

XLIII. Răspuns la interpelare
Discurs în şedinţa Camerei de la 20 martie 1909, ca răspuns la interpelarea lui Ioan N. Lahovari în privinţa arendării unui teren al Casei Şcoalelor / 214

XLIV. Discuţia bugetului
Discurs în şedinţa Camerei de la 22 martie 1909, în discuţia bugetului Ministerului de Instrucţie pe 1909–1910 / 219

XLV. Legea şcoalei veterinare
Expunere de motive / 222

Discurs în şedinţa Camerei de la 21 martie 1909, în discuţiunea legii pentru organizarea Şcoalei superioare de medicină veterinară / 223

XLVI. Legea teatrelor
Expunere de motive / 230

Discurs în şedinţa Camerei de la 24 martie 1909, în discuţia legii pentru organizarea şi administrarea teatrelor din România / 231

Discurs rostit în şedinţa Camerei Deputaţilor de la 10 februarie 1910, în discuţia legii teatrelor / 235

Discurs în şedinţa Senatului de la 25 februarie 1910, în discuţia legii teatrelor / 239

XLVII. Discuţia răspunsului la mesaj
Discurs rostit în şedinţele Camerei de la 3 şi 4 decembrie 1909, în discuţia răspunsului la mesajul regal / 251

XLVIII. Răspuns la interpelare
Discurs în şedinţele Senatului de la 15 şi 16 decembrie 1909, ca răspuns la interpelarea lui C. Dissescu în privinţa situaţiunii episcopului Gherasim de Roman / 281

Al doilea discurs ţinut în şedinţa de la 17 decembrie 1909, după replica senatorului Dissescu / 314

XLIX. Răspuns la interpelare
Discurs în şedinţa Senatului de la 3 februarie 1910, ca răspuns la interpelarea lui I. Demetrescu-Agraru despre salariile corpului didactic / 321

L. Răspuns la întrebare
Două cuvântări în şedinţa Senatului de la 3 februarie 1910, ca răspuns la întrebarea episcopului Gherasim în privinţa legii sinodale / 330

LI. Răspuns la o chestie incidentală
Discurs în ședința Camerei de la 16 februarie 1910, ca răspuns unei chestiuni ridicate de Al. Marghiloman, în discuția organizării Curții de Casație / 334

LII. Modificarea legii administrației centrale
Expunere de motive / 338

Discurs rostit în ședința Camerei de la o martie 1910, în discuția Proiectului pentru modificarea unor articole din legea administrației centrale a ministerului și a administrațiilor dependente de el / 339

Explicațiuni date în redactarea art. 30 din proiectul de lege / 353

Cuvântarea lui Haret în ședința Adunării de la 6 martie 1910, la discuția articolului 20 din proiect / 354

Cuvântare în ședința Senatului de la 5 aprilie 1910, în discuția proiectului pentru modificarea unor articole din legea administrației centrale a ministerului / 361

LIII. Răspuns la interpelare
Discurs în ședința de la 13 martie 1910 a Adunării Deputaților, ca răspuns la interpelarea deputatului Iorga în chestiunea restaurării monumentelor istorice / 364

LIV. Înființarea de catedre universitare
Discurs în ședința Camerei de la 17 martie 1910, în discuția legii pentru înființarea de catedre universitare / 370

Discurs în ședința Senatului de la 26 martie 1910, ca răspuns la întrebările senatorilor T. Căpitanovici, T. Maiorescu și C. C. Arion în legătură cu legea catedrelor universitare / 391

Discurs în ședința Senatului de la 2 aprilie 1910, ca răspuns la interpelarea lui C. Dissescu despre legea catedrelor universitare și retragerea ei / 397

LV. Bugetul ministerului pentru 1910–1911
Discurs în ședința Camerei de la 27 martie, în discuția bugetului Ministerului Instrucțiunii pe 1910–1911 / 431

LVI. Răspuns la interpelare
Cuvântare în ședința Senatului de la 7 aprilie 1910, ca răspuns la interpelarea d-rului Gr. Romniceanu despre propaganda catolică / 447

LVII. Răspuns la interpelare
Cuvântare în ședința Camerei de la 4 decembrie 1910, ca răspuns la interpelarea lui N. Iorga despre o „călcare de lege“ săvârșită de ministru / 449

LVIII. În discuția legii sinodale

Discurs în ședința Senatului de la 1 decembrie 1911 în discuția proiectului pentru modificarea legii sinodale și a consistoriului superior bisericesc / 455

Discurs în ședința Senatului de la 1 decembrie 1911, în chestie personală, cu prilejul discuției proiectului de lege pentru modificarea legii sinodale și a consistoriului / 457

Note / 461